I. I. BUJOR și FR. CHIRIAC

GRAMATICA LIMBII LATINE

EDITURA ȘTIINȚIFICĂ

I. I. BUJOR şi FR. CHIRIAC

GRAMATICA LIMBII LATINE

EDITURA ŞTIINŢIFICĂ
Bucureşti 1958

Scanned with OKEN Scanner

PREFAȚĂ

In timpul ultimului deceniu nu s-a mai publicat nici o lucrare de gramatică latină, deşi nevoia unui atare manual era mult simţită de cei care doreau să se ocupe cu acest studiu.

Editura ştiinţifică, în dorinţa de a împlini această lipsă, a hotărît să se tipărească „Gramatica limbii latine".

După o experienţă de aproape trei decenii, acest manual apare acum într-o formă complet înnoită şi întregită.

El este alcătuit din două părţi distincte: morfologia şi sintaxa.

Ca şi în trecut, morfologia este tratată pe capitole, după părţile de vorbire, iar în tratarea sintaxei capitolele au fost orînduite, pe categorii sintactice, potrivit cu cele ale sintaxei romîne.

Am păstrat şi în acest manual principiul inducţiei regulilor dintr-un număr de exemple care le preced. Toate aceste exemple sînt extrase din operele scriitorilor clasici latini proeminenţi, în special din cele ale lui Cæsar, Cicero Titus Livius. Toate exemplele sînt traduse în limba romînă spre a fi înlăturate greutăţile de limbă sau de stil care s-ar ivi pentru cititori.

Pentru o temeinică asimilare şi aplicare a regulilor învăţate pe baza exemplelor din manual, am înscris la fiecare capitol de sintaxă o versiune extrasă din operele scriitorilor latini.

Fiind însă cunoscută însemnătatea temei — traducerea din limba maternă în limba latină — am introdus la locul cuvenit cîte o temă care serveşte la acelaşi scop: asimilarea şi aplicarea regulilor învăţate.

La sfîrşitul manualului am adăugat suplimente despre: topica latină, figuri de stil, formarea cuvintelor latine, prosodia şi metrica latină, numele roman, calendarul roman, unităţi de măsură romane.

In forma lui actuală şi întregit cu suplimentele mai sus arătate, socotim că acest manual va fi un folositor instrument de studiu atît în predarea cît şi în învăţarea limbii latine.

AUTORII

30 septembrie 1957

Scanned with OKEN Scanner

BIBLIOGRAFIE

Maquet et Roger — *Grammaire latine*, Paris, 1923.
J. R. Madvig — *Grammaire latine*, Paris, 1885.
A. Ernout — *Morphologie historique du latin*, Paris, 1935.
Riemann et Goelzer — *Grammaire comparée du Grec et du Latin*, Paris, 1897.
Brelet — *Grammaire latine*, Paris, 1901.
O. Riemann — *Syntaxe latine*, Paris, 1900.
F. Antoine — *Syntaxe de la langue latine*, Paris, 1885.
Albert Grenier — *Le génie romain*, Paris, 1925.
S. Reinach — *Grammaire latine*, Paris, 1886.
O. Weissenfels — *Syntaxe latine*, Berlin, 1897.
J. Gantrelle — *Nouvelle grammaire de la langue latine*, Paris, 1875.
Ferdinando Schulz — *Piccola grammatica latina* (ed. italiană), Torino, 1888.
Dr. Gow et S. Reinach — *Minerva*, Paris, 1909.
J. Marquardt — *La vie privée des Romains*, Paris, 1892.
L. Quicherat — *Prosodie latine*, Paris, 1872.
Ch. Turot et Emile Chatelain — *Prosodie latine et grecque*, Paris, 1896.
A. C. Juret — *Métrique grecque et latine*, Paris, 1938.
F. Plessis — *Métrique grecque et latine*, Paris, 1889.
Louis Havet — *Métrique grecque et latine*, Paris, 1896.
L. Laurand — *Manuel des études grecques et latines*, Paris, 1924.
Ch. Dézobry — *Rome au siècle d'Auguste*, Paris, 1870.
J. Marquardt — *Le culte chez les Romains*, Paris, 1889.
A. C. Juret — *Manuel de phonétique latine*, Paris, 1921.
M. Niedermann — *Phonétique historique du latin*, Paris, 1931.
A. Ernout et A. Meillet — *Dictionnaire étymologique de la langue latine*, Paris, 1932.
J. Vendryes — *Le langage*, Paris, 1921.
Charles Bruneau et Marcel Heulluy — *Grammaire pratique de la langue française*, Paris, 1938.

Scanned with OKEN Scanner

NOȚIUNI GENERALE

ALFABETUL

Limba latină a fost vorbită la început în centrul Italiei vestice, în provincia Latium, în care se afla și orașul Roma. În măsura în care puterea politică a Romei se întindea peste noi teritorii, ea ducea cu sine și întrebuințarea limbii latine ca limbă a statului. Așa s-a făcut că limba latină a fost limba oficială în toate teritoriile așezate pe coastele Mării Mediterane, adică în Africa nordică, Asia vestică și Europa sudică, întinzîndu-se chiar și în nordul Dunării. Iar cînd, acum aproximativ cincisprezece secole, puterea politică a Romei a încetat, limba latină nu s-a stins, ci a continuat să trăiască, dînd naștere limbilor romanice actuale, în Peninsula Iberică, în Galia, în Italia, în Tracia și Dacia.

Dar o dată cu desființarea unității politice a statului roman și o dată cu stabilirea de condiții noi de viață în ținuturile citate mai sus, s-a rupt și unitatea de limbă dintre ele, limba latină avînd să se dezvolte în fiecare teritoriu potrivit împrejurărilor speciale în care a trebuit să-și ducă viața populația respectivă. Iar limbile romanice născute pe aceste teritorii nu sînt chiar limba latină, ci limbi care au la temelia formării lor limba latină, dar care, în dezvoltarea lor, au evoluat după legi proprii.

Cu limba latină vorbită în imperiul roman nu putem lua contact decît pe calea scrisului, prin operele care au rămas din vremea vieții romane. De aceea, înainte de a trece la studiul limbii latine, e necesar să cunoaștem scrierea folosită de romani și modul cum pronunțau literele de care se serveau.

SCRIEREA

În epoca clasică, romanii au întrebuințat 22 litere: a, b, c, d, e, f, g, h, i, k, l, m, n, o, p, q, r, s, t, u, x, z.

Din acestea **a, e, i, o, u** sînt vocale, celelalte sînt consoane; **h** însă nu este socotit între consoane, ci este numai semnul unei aspirații [1], pe care grecii o notau, nu cu o literă, ci prin niște semne, numite spirite, așezate deasupra literelor: *heri* = ieri.

Semnul **i** arăta atît vocala **i** *(ille* = acela*)*, cît și consoana **i (i)**, adică un sunet care face silabă împreună cu o vocală *(iugum*, scris și *jugum* = jug).

Semnul **u** arăta atît vocala **u** *(unus* = unu*)*, cît și consoana **u (v)**, adică un sunet care face silabă împreună cu o vocală *(uenio*, scris și *venio*, = vin).

1. Vezi și A. C. Juret — *Manuel de phonétique latine*, p. 32, Paris, 1921.

Semnul **z** era întrebuinţat numai în cîteva cuvinte greceşti: *zona* = cingătoare.

Mai tîrziu s-a introdus **y**, ca vocală, tot pentru cuvinte greceşti: *Dionysius*.

La început semnul **c** nota sunetele guturale pe care noi le redăm prin literele **c** şi **g**. Din secolul al IV-lea î.e.n. s-a introdus semnul **g**, şi astfel cele două sunete au avut semne speciale: *caput* = cap, *gallus* = cocoş.

Semnul **k** a rămas numai în unele expresii, cum este cuvîntul *kalendæ* = ziua întîia a fiecărei luni.

În scrierea limbii latine, noi întrebuinţăm semnul **u** pentru vocală şi semnul **v** pentru consoană, spre a evita confuziile: *calui* (pers. I a perf. ind. de la verbul *caleo* = mi-e cald), *calvi* (gen. sing. şi nom. pl. masc. de la adjectivul *calvus* = pleşuv); *volui*, *-isti*, *-it*, *-imus*, *-istis*, *-erunt* (formele perf. ind. de la verbul *volo* = vreau), *volvi*, *-isti*, *-it*, *-imus*, *-istis*, *-erunt* (formele perf. ind. de la verbul *volvo* = rostogolesc).

Pentru sunetele **i** vocală şi **i** consoană se întrebuinţează şi azi, în general, un singur semn: **i** (*iste* = acesta, *iuvenis* = tînăr). Se pot întrebuinţa însă şi semne deosebite: **i** (vocală), **j** (consoană): *iste*, *juvenis*. Aşa au dicţionarele.

Din faptul că romanii au întrebuinţat aceeaşi literă pentru două sunete: **i** vocală şi **i** consoană, **u** vocală şi **u** consoană, nu rezultă că cele două sunete folosite cu caracter de vocală şi cu caracter de consoană erau identice ca timbru, deosebindu-se între ele numai prin capacitatea de a constitui silabă singure sau împreună cu o vocală, ci trebuie să fi prezentat o asperitate specială [1] cele cu caracter de consoană, care a dus în limbile romanice, pe **i** consoană la **j** (lat. *iurare*, *iocare*; rom. *a jura*, *a juca*; fr. *jurer*, *jouer*; it. *giurare*, *giocare*; sp. *jurar*, *jugar*), iar pe **u** consoană la consoana fricativă **v** [2] (lat. *uentus*, *uenire*; rom. *vînt*, *a veni*; fr. *vent*, *venir*; it. *vento*, *venire*; sp. *viento*, *venir*) [3]. Această deosebire caracteristică de pronunţare a lui **u** consoană a obligat pe împăratul Claudius, care a domnit între anii 41—54 e.n., să creeze un semn nou pentru acest sunet.

Deci, scrierea cu **v** nu reprezintă numai o necesitate a noastră de a evita confuziile, ci chiar o realitate a pronunţării latine, notată încă din primul secol al e.n., cînd au trăit scriitori mari ca Seneca, Martialis, Iuvenalis, Quintilianus, Plinius, Tacitus.

Şi scrierea lui **i** consoană prin semnul **j** ar aduce claritate, căci s'ar cunoaşte uşor citirea celor doi **i**: *ma-jor* = mai mare (cu **i** consoană), *tenu-i-or* = mai subţire (cu **i** vocală, formînd singur silabă).

Romanii au împrumutat alfabetul de la estrusci cu aproximativ şase secole î.e.n., şi anume un alfabet vechi estrusc, iar acesta din urmă a fost format după alfabetul grec întrebuinţat în vreuna din coloniile greceşti ale Italiei sudice. Faptul acesta a fost stabilit pe baza descoperirii de curînd

---

1. Vezi şi A. C. Juret, *op. cit.* p. 30.
2. Vezi şi M. Niedermann — Phonétique historique du latin, §§ 42 şi 58, Paris, 1931.
3. Identitatea de tratament a consoanelor **i** şi **u** pe tot domeniul romanic arată că acest fenomen lingvistic se datoreşte nu bazei de articulaţie a populaţiei băştinaşe, care era diferită în diversele teritorii şi nici influenţei unei regiuni asupra celorlalte, ele fiind aşa de departe unele de altele, ci timbrului special pe care-l purtau aceste consoane în limba latină şi care a impus primirea lor peste tot ca fricativele **j.** şi **v.**

Scanned with OKEN Scanner

a vechiului alfabet etrusc, care cuprinde literele folosite în vechile inscripţii romane, avînd aceeaşi formă şi la etrusci şi la romani [1].

PRONUNŢAREA

Romanii, în epoca republicii, şi mai ales în primele ei timpuri, pronunţau literele alfabetului lor aşa cum le pronunţăm şi noi în cuvintele romîneşti, cu următoarele deosebiri:

c, g, t, înainte de **e, i** se pronunţau aproape cu acelaşi sunet ca înainte de vocalele **a, o, u**: *castra* = tabără, *circulus-kirculus* = cerc.

Notă. Prænomina (numele de persoană) *Caius* şi *Cnæus*, care s-au pronunţat totdeauna *Gaius* şi *Gnæus*, s-au scris cu litera **c** şi după introducerea literei **g**, din respect pentru tradiţia ortografică a numelor proprii, şi s-au notat prin iniţiale în forma **C.** şi **Cn.**

Faptul că litera **c** a reprezentat la început şi sunetul lui **c** şi pe al lui **g** este un indiciu mai mult că alfabetul latin a fost împrumutat de la etrusci, căci în fonetismul etrusc surda **c** şi sonora **g** se confundau [2].

s în orice poziţie se afla, chiar între două vocale, se citea **s**: *satis* = destul, *fusus* = fus.

u consoană se citea cu un sunet apropiat de **u** vocală: *uetus (vetus)* = vechi.

Consoanele duble se citeau cu o durată mai lungă: *stella* (= stea), *terra* (= pămînt), *missio* (= concediere).

În epoca imperială a început modificarea unor sunete şi anume:

u consoană a început din secolul I e.n. să se apropie de sunetul lui **v** şi a luat sunetul unui **v** labiodental, devenind de atunci fricativa sonoră corespunzătoare unui **f** [3].

c, g înainte de **e, i,** şi **ti** urmat de o vocală, încep să-şi modifice pronunţarea, căpătînd la început o puternică palatalizare, care a dus la confuzia sunetelor **ci, ti (ky, ty),** ceea ce se constată în scris încă din secolul al II-lea e.n., de cînd încep să apară forme ca *terminaciones*, *iusticia*, *concupiscencia* în loc de *terminationes*, *iustitia*, *concupiscentia*. Şi se ştie că abaterile de la formele normale ale limbii pătrund în scriere cu mult mai tîrziu decît au apărut în vorbire. Acestei palatalizări i-a urmat asibilarea lor, adică pronunţarea lor cu sunete care au dus la **s, ce, ci, ge, gi, ţ.**

ae trecuse de la sfîrşitul republicii în **e**, iar **oe** în **e** [4]. Pentru ae M. Terentius Varro, contemporan cu Cicero, notează că încă din timpul poetului Lucilius, adică în secolul al II-lea î.e.n., *rustici* pronunţau *Cecilius*, *pretor*, în loc de *Caecilius*, *praetor*, cum arată de altfel şi inscripţiile vechi: *quęstores*, *Diane*, *Victorie*, *pretor*, în loc de *quæstores*, *Dianæ*, *Victoriæ*, *prætor* [5].

În învăţămîntul nostru s-a citit astfel:

grupele **ce, ci, ge, gi,** ca în romîneşte: *Cicero*, *gemo* (= gem), *frigidus* (= rece).

---

1. Albert Grenier — *Le génie romain*, pag. 34—39.
2. *Ibidem.*
3. Ed. Bourciez — *Eléments de linguistique romane*, ed. II, 1923, pag. 46.
4. *Ibidem*, pag. 43.
5. S. Reinach — *Grammaire latine*, 1886, p. 257. Dacă numele lui *Cæsar* se va fi citit Kaësar şi aşa l-au putut cunoaşte germanii, aceasta se datoreşte tradiţiei urmate în scrierea sau pronunţarea numelor proprii, fapt notat şi pentru *Caius* şi *Cnæus*.

grupul **ti** urmat de o vocală s-a citit **ți**: *iustitia* (= dreptate), *etiam* (= chiar). Dacă însă este precedat de **s, x, t,** sau cînd **i** este lung, se pronunță tot **ti**: *ostium* (= ușă), *mixtio* (= amestec), *Bruttius* (= din Bruttium), *totius* (= al întregului).

j, cînd îl scriem, îl pronunțăm **i**: *juro-iuro* (= jur).

grupul **ngu** urmat de vocală îl citim **ngv,** pentru a evita citirea lui **gu** ca silabă aparte: *sanguis* (= sînge).

grupul **qu** îl pronunțăm **cv**: *quinque* (= cinci).

Notă. Nu este nici o dificultate ca grupul **ti** să se citească totdeauna **ti,** grupul **ngu** să se citească **ngŭ** și grupul **qu** să se citească totdeauna **cŭ.**

grupele **ph, th,** introduse mai tîrziu, le pronunțăm **f, t**: *philosophus* (= filosof), *Themistocles.*

grupele **ae, oe** sînt diftongi numai în scriere, în pronunțare se citesc ca o singură vocală **(e)**: *cælum* (= cer), *pœna* (= pedeapsă). Cînd se citește fiecare vocală deosebit, se pune trema (..) pe **e**: *aër* (= aer), *poëta* (= poet).

grupul **au** este diftong: *lau-do* (= laud).

grupul **eu** este diftong și se întîlnește în cuvintele: *heus* (= hei), *heu* (= vai), *eheu* (= of), *ceu* (= ca), *seu* (= sau dacă), *neu* (= și să nu), *neuter* (= nici unul din doi) și în cuvintele venite din limba elenă, unde aveau diftongul **ev**: *Eu-ro-pa, Eu-ge-ni-a* etc.

grupul **ei** este diftong în interjecția *hei* (= ah).

grupul **ui** este diftong în cuvintele: *huic* (= acestuia), *cui* (= cui, cărui), și în interjecția *hui* (= ei și? O ho!).

Notă. Singurele vocale, care, fiind întrebuințate în același cuvînt una după alta, constituiau totdeauna diftong, erau **au.** Celelalte grupe de vocale, notate aici ca diftongi, au fost tratate ca atare numai în anumite epoci sau numai la anumite cuvinte.

Azi se tinde spre o citire care să reproducă citirea din epoca republicii romane.

ACCENTUAREA

În limba latină toate cuvintele purtau cîte un accent, în afară de encliticele **-que** (= și), **-ve** (= sau), **-ne** (= oare?), care nici nu se scriu izolate, ci se alipesc la sfîrșitul cîtei unui cuvînt.

Latinii aveau silabe lungi și silabe scurte.

Silabele lungi se pronunțau cu durată de două ori mai mare ca cele scurte. Astfel în cuvîntul **barba** (= barbă), silaba **bar** se pronunța lung, iar silaba **ba** se pronunța scurt; în cuvîntul **arare** (= a ara), silaba **ra** se pronunța lung, silabele **a** și **re** se pronunțau scurt.

Însușirea de lungă sau scurtă o căpăta silaba fie din durata pe care o avea din natură, adică din firea limbii, vocala silabei respective, pronunțîndu-se lung sau scurt (cum s-a văzut în cuvintele de mai sus la silabele **ra** lungă, **a, re, ba** scurte), fie din condițiile speciale în care este așezată vocala în cuprinsul cuvîntului (cum e cazul silabei **bar** lungă).

Latinii nu aveau semne deosebite pentru silabele lungi sau pentru cele scurte; noi însă obișnuim să însemnăm cu — silabele lungi, și cu ∪ silabele scurte: *bārbă, ărărĕ.*

Scanned with OKEN Scanner

Noi nu putem citi respectînd totdeauna durata (cantitatea) silabelor latineşti, căci limba romînească nu are silabe lungi şi scurte. Ţinem însă seamă de cantitatea silabelor latineşti la accentuarea cuvintelor şi la citirea versurilor.

Pentru accentuare numim silabele începînd de la sfîrşitul cuvîntului:

cea de la sfîrşit se numeşte **ultima;**
a doua de la urmă se numeşte **penultima;**
a treia de la urmă se numeşte **antepenultima;**

Cuvintele de o singură silabă au accentul pe acea silabă: *non* = nu.

Cuvintele de două silabe au accentul pe penultima: *páter* = tată.

Cuvintele de trei sau mai multe silabe au accentul pe penultima, dacă este lungă; dacă penultima este scurtă, accentul trece pe antepenultima: *vírtūtes* = virtuţile, *hómĭnes* = oamenii.

Deci, în cuvintele polisilabice, niciodată accentul nu este pe ultima; cantitatea penultimei este cea care dictează unde stă accentul.

Pentru cunoaşterea cantităţii silabelor sînt multe reguli; notăm aici următoarele trei:

1. Silaba, a cărei vocală este aşezată înaintea altei vocale, este scurtă: *patrĭa* = patria. (*Vocalis ante vocalem brevis est* = Vocala dinaintea altei vocale este scurtă).

2. Silaba a cărei vocală este urmată de două consoane, dintre care una îi aparţine ei, iar a doua silabei următoare, sau este urmată de consoană dublă, este lungă: *ūnde* = de unde, *nūllus* = nici unul.

3. Silaba, care cuprinde un diftong este lungă: *cælum* = cerul.

Notă. Encliticele *-que, -ve, -ne* fac ca silaba finală a cuvîntului, la care se alipesc, să fie accentuată: *équĭtes peditésque* = călăreţii şi pedestraşii.

Prepoziţiile puse înaintea sau imediat în urma cuvintelor al căror caz îl conduc sînt atone.

MORFOLOGIA

Scanned with OKEN Scanner

PĂRŢILE DE VORBIRE

Morfologia — de la cuvintele greceşti μορφή = formă şi λόγος = vorbire, cuvînt — este partea gramaticii care se ocupă cu formele pe care le îmbracă diferitele cuvinte ale unei limbi, pentru a exprima gîndiri.

După sensul pe care-l au, cuvintele limbii latine se împart în nouă grupe sau părţi de vorbire *(partes orationis)*, şi anume:

1. Substantivul *(nomen substantivum)*, cuvînt format din cuvîntul latinesc *substantia* = existenţă, materie. Din această grupă face parte orice cuvînt care este nume de fiinţă sau de lucru, de idee: *canis* = cîine, *ferrum* = fier, *victoria* = victorie.

2. Adjectivul *(nomen adiectivum)*, cuvînt format din cuvîntul latinesc *adiicere* = a adăuga. Din această grupă fac parte cuvintele care exprimă o însuşire a unei fiinţe sau a unui lucru: *altus* = înalt, *albus* = alb, *dulcis* = dulce.

3. Numeralul *(nomen numerale)*, cuvînt format din cuvîntul latinesc *numerus* = număr. În această grupă intră cuvintele care exprimă un număr: *unus* = unu, *septem* = şapte, *mille* = o mie.

4. Pronumele *(nomen pronomen)*, cuvînt format din cuvintele latineşti *pro* = pentru, în loc de, şi *nomen* = nume. În această grupă intră cuvintele care înlocuiesc în vorbirea noastră numele fiinţelor sau lucrurilor: *ego* = eu, *iste* = ăsta, acesta, *alter* = altul, celălalt.

5. Verbul, de la cuvîntul latinesc *verbum* = vorbă. În această grupă intră cuvintele care exprimă acţiuni sau stări puse în legătură cu o fiinţă sau lucru: *canto* = eu cînt.

6. Adverbul *(adverbium)*, cuvînt format din cuvintele latineşti *ad* = la, lîngă, şi *verbum* = verb. Aici se grupează cuvintele care însoţesc un verb, întregind ideea exprimată de el prin elemente privitoare la împrejurări sau circumstanţe: *hic* = aici, *heri* = ieri.

7. Prepoziţia *(præpositio)*, cuvînt format din cuvintele latineşti *præ* = înainte şi *ponere* = a pune, a aşeza. Aici se grupează cuvintele care se pun înaintea numelor, stabilind raporturi între părţile de propoziţiune care nu sînt de acelaşi fel: *ad* = la, *in* = în.

8. Conjuncţia *(coniunctio)*, cuvînt format din cuvintele latineşti *cum* = cu, împreună cu, şi *iungere* = a uni, a lega. Aici intră cuvintele care stabilesc raporturi între părţile de acelaşi fel ale propoziţiei sau între propoziţii: *postquam* = după ce, *quia* = fiindcă, *si* = dacă, *et* = şi.

9. Interjecţia *(interiectio)*, cuvînt format din cuvintele latineşti *inter* = între şi *iacĕre* = a arunca. Aici intră cuvintele care sînt pronunţate ca izbucniri

în timpul vorbirii, exprimînd un sentiment de admiraţie, de bucurie, de durere : *væ* = vai, *heus* = hei.

Examinînd tabloul de mai sus, observăm că, faţă de numărul părţilor de vorbire din limba romînă, în limba latină lipseşte una, şi anume **articolul.** De aceea în limba latină aceeaşi formă a substantivului exprima şi forma articulată şi pe cea nearticulată : *lupus* = un lup şi lupul.

Aceste părţi de vorbire se împart în două grupe : *flexibile*, cele a căror formă se modifică pentru a exprima diferitele roluri pe care le au în exprimarea gîndirii, şi *neflexibile*, cele a căror formă nu se modifică.

Flexibile sînt primele cinci părţi de vorbire, dintre care primele patru sînt declinabile, iar a cincea este conjugabilă.

Neflexibile sînt ultimele patru părţi de vorbire.

Notă. Latinii împărţeau cuvintele în trei clase:

1. **nomen,** cuprinzînd substantivul, adjectivul, numeralul şi pronumele ;
2. **verbum** ;
3. **particulæ,** cuprinzînd adverbul, prepoziţia şi conjuncţia.

Scanned with OKEN Scanner

SUBSTANTIVUL

După forma pe care o îmbracă şi după sensul pe care-l are, substantivul poate exprima ideea de gen, de număr şi de caz.

GENUL

În limba latină sînt trei genuri : **genus masculinum, genus femininum** şi **genus neutrum.**

De **genul masculin** sînt toate numele de fiinţe bărbăteşti *(vir* = bărbat, *taurus* = taur*)*, precum şi numele de lucruri, în care imaginaţia omului primitiv a văzut însuşiri de fiinţe bărbăteşti, cum sînt numele de vînturi şi numele de fluvii *(ventus* = vînt, *aquilo* = acvilenul, vînt din spre nord ; *Danubius* = Dunărea, *Rhenus* = Rinul). Numele de luni sînt adjective : *mensis Ianuarius* = luna ianuarie, *nonæ Ianuariæ* = nonele lui ianuarie. Cînd pentru numele lunii se întrebuinţa numai adjectivul respectiv, se punea la genul masculin, căci se subînţelegea cuvîntul *mensis* (lună) : *Ianuarius.*

De **genul feminin** sînt toate numele de fiinţe femeieşti *(mulier* = femeie, *filia* = fiică), precum şi numele de lucruri, în care imaginaţia omului primitiv a văzut însuşiri de fiinţe femeieşti, cum sînt numele de arbori, numele de oraşe *(prunus* = prun, *Roma* = Roma*)*.

Substantivele care sînt denumiri generale de persoane, fără preocupare de sex, sau care sînt nume de specii de animale, sînt de genul masculin *(hostis* = duşman, *corvus* = corb). Terminaţia însă putea indica pentru numele de specii de animale şi genul feminin *(aquila* = vultur, *avis* = pasăre*)*.

Unele denumiri generale de persoane, ca şi unele nume de specii de animale pot exprima oricare dintre aceste două genuri, cînd vrem să precizăm sexul fiinţei despre care vorbim şi atunci li se poate ataşa adjectiv de genul masculin sau de genul feminin. Acestea se numesc **nomina communia.** Astfel sînt :

civis = cetăţean, cetăţeană *(civis Gaditanus, civis Gaditana*, din Cadix*)*, **adolescens** = tînăr, tînără, **affinis** = rudă, **artifex** = artist, artistă, **comes** = tovarăş, tovarăşă, **coniux** = soţ, soţie, **dux** = conducător, conducătoare, **heres** = moştenitor, moştenitoare, **infans** = copil, copilă, **obses** = ostatic, ostatică, **parens** = părinte, **sacerdos** = preot, preoteasă, **vates** = profet, profetească, **bos** = bou, vacă *(boves aversi* = boii întorşi, abătuţi în altă parte,

boves actæ = vaci mînate), **lepus** = iepure, iepuroaică, **mus** = şoarece, şoricioaică, **elephantus** = elefant masc. sau fem., **anser** = gîscă, gîscan etc.

Substantivele care au un anumit gen cu care exprimă ambele sexe se numesc **nomina epicœna.** Astfel sînt de genul masculin : **corvus** = corb, **cancer** = rac, **piscis** = peşte, **passer** = vrabie, **vultur** = vultur etc. ; de genul feminin : **vulpes** = vulpe, **avis** = pasăre, **anas** = raţă, **aquila** = vultur, **felis** = pisică, **rana** = broască etc.

Notă. Substantivele care sînt nume proprii se scriu cu literă mare. Tot cu literă mare se scriu şi adjectivele şi adverbele formate din nume proprii: *Romulus, Roma; populus Romanus* = poporul roman, *Latina lingua* = limba latină, *Latine loquimur* = vorbim latineşte.

De **genul neutru** sînt substantivele care sînt nume de lucruri, adică numesc obiecte care prin natura lor nu pot avea — şi pe care nici imaginaţia omului primitiv nu le-a considerat că au — nici însuşiri bărbăteşti, nici însuşiri femeieşti, şi care deci, nu pot fi trecute la nici unul din cele două genuri enumerate mai sus (căci « neutru » înseamnă : nici unul nici altul).

Regulile privitoare la gen se vor întregi în cursul studierii declinărilor.

NUMĂRUL

Limba latină are două numere : **singularul** şi **pluralul.**

Substantivul este la numărul singular, cînd numeşte o singură fiinţă, un singur lucru sau o singură specie ; este la numărul plural cînd numeşte mai multe fiinţe sau mai multe lucruri : *capra* = capra, *capræ* = caprele.

CAZURILE

În limba latină sînt şase cazuri :

Nominativul *(nominativus*, de la *nominare* = a numi) este cazul subiectului şi se găseşte cu întrebarea **cine?** *(quis?)* sau **ce?** *(quid?).*

Genitivul *(genitivus*, de la *gignere* = a naşte) este cazul atributului substantival şi se găseşte cu întrebarea **al cui?** *(cuius?).*

Dativul *(dativus*, de la *dare* = a da) este cazul complementului indirect şi se găseşte cu întrebarea **cui?** *(cui?).*

Acuzativul *(accusativus*, de la *accusare* = a chema pe cineva în judecată, a acuza) este cazul complementului direct şi se găseşte cu întrebarea **pe cine?** *(quem?)* sau **ce?** *(quid?).*

Vocativul *(vocativus*, de la *vocare* = a chema) este cazul în care stă substantivul cînd serveşte pentru chemare. Nu are rol în propoziţie.

Ablativul *(ablativus*, de la *auferre* = a lua*)* este cazul complementului circumstanţial şi se găseşte cu întrebarea potrivită fiecărui fel de complement circumstanţial.

Deci, limba latină are un caz mai mult decît limba romînă, şi anume ablativul.

Limba latină păstrează urme şi de **locativ,** un vechi caz dispărut, întrebuinţat pentru a exprima ideea de loc : *domi, humi, ruri, belli, militiæ, vesperi* etc. ; în nume proprii de oraşe sau de insule mici : *Romæ, Lugduni, Tusculi, Carthagine.*

Scanned with OKEN Scanner

Cuvîntul «caz» vine din cuvîntul latinesc *casus* = cădere, care, la rîndul său este format de la verbul *cadere* = a cădea. Formele cazurilor indică rolul în care substantivul respectiv «cade» în gîndirea noastră.

NUMĂRUL DECLINĂRILOR

Substantivele sînt cuvinte flexibile şi, avînd fiecare genul său, îşi schimbă forma după număr şi după caz.

Trecerea substantivelor prin cele şase cazuri la numărul singular şi la numărul plural se numeşte **declinare.**

Partea substantivului care se schimbă în cursul declinării este partea finală, pe care deocamdată o numim, cu un cuvînt cuprinzător, terminaţie.

Variaţia terminaţiilor în cursul declinării nu este aceeaşi la toate substantivele. Distingem **cinci sisteme de variaţie sau de declinare.** Deosebim declinările între ele după terminaţia genitivului singular şi anume:

Declinarea I are genitivul singular terminat în **-æ**
Declinarea II are genitivul singular terminat în **-i**
Declinarea III are genitivul singular terminat în **-is**
Declinarea IV are genitivul singular terminat în **-us**
Declinarea V are genitivul singular terminat în **-ei**

De aceea obişnuim să spunem substantivele cu cazul nominativ şi cu cazul genitiv singular, spre a indica declinarea căreia aparţine fiecare: umbra, **-æ**; lupus, **-i**; dux, **-cis**; fructus, **-us**; res, **-ei.**

RĂDĂCINĂ, TEMĂ, DESINENŢĂ, TERMINAŢIE, SUFIX

Amas = tu iubeşti, *amabam* = eu iubeam, *amor* = iubirea, *amoris* = al iubirii, *amicus* = prietenul, *amici* = prietenii, *amice* = prieteneşte.

Examinînd cuvintele de mai sus constatăm că în toate se găseşte comun un grup de sunete **am**; că la formele verbale se găseşte comun un alt grup de sunete *ama*, iar la formele nominale *amor*, *amoris* se găseşte comun grupul de sunete *amor*, la formele nominale *amicus*, *amici* se găseşte comun grupul de sunete *amic;* că la sfîrşit găsim sunetele *m*, *s* la formele verbale, indicînd persoana, la formele nominale *is*, *s*, *i*, indicînd cazurile; că la forma verbală *amabam* se află sunetele *ba* între *ama* şi *m*, spre a indica timpul.

Numim **rădăcină** grupul de sunete care stă la baza tuturor cuvintelor care au origine comună: *am.*

Numim **temă** sau **tulpină** grupul de sunete care stă la baza formelor de declinare sau de conjugare ale unui cuvînt: *amor*, *amic(o)*, *ama(s).*

Numim **desinenţă** sunetul sau sunetele care se adaugă la temă pentru a nota cazul şi numărul sau persoana şi numărul. La formele declinabile *desinenţa* este *cazuală;* la formele conjugabile *desinenţa* este *personală.*

Numim **terminaţie** grupul de sunete de la sfîrşitul cuvintelor declinabile, care rezultă din contopirea vocalei finale a temei cu desinenţa cazuală, contopire care, în general, împiedică distingerea desinenţei de vocala finală a temei: *amici (amico-i).*

Numim **sufix temporal** grupul de sunete care se intercalează între tema unui verb şi desinenţele personale, spre a indica timpul: *ama-***ba**-*m* (imperfectul).

Fiindcă la declinări desinenţele cazuale de cele mai multe ori nu se păstrează integral, ci se contopesc cu vocala finală a temei aşa, încît nu se mai pot recunoaşte, în loc de a vorbi de desinenţe, vom face uz de cuvîntul terminaţie la declinări, aplicînd acest termen părţii finale a cuvîntului care este aceeaşi la toate cuvintele care aparţin aceleeaşi declinări.

DECLINAREA I

Substantivele de declinarea I se termină la nominativ singular în **-a** şi la genitiv singular în **-æ**. Ele se declină astfel:

	Singular	Plural
N.	capr **a** = capră	capr **æ** = caprele
G.	capr **æ**	capr **ārum**
D.	capr **æ**	capr **is**
Ac.	capr **am**	capr **as**
V.	capr **a**	capr **æ**
Abl.	capr **ā**	capr **is**

Notă. Vocala finală a temei la substantivele de declinarea I este **a.** Ea poate fi recunoscută uşor la acuzativ singular, unde desinenţa este **m**, precum şi la vocativ singular, unde nu este nici o desinenţă, şi la alte cîteva forme; la cele mai multe cazuri însă este contopită cu desinenţa într-o terminaţie, în care nu se poate distinge fiecare parte. De aceea, în tabloul declinării vocala finală a temei nu este pusă la temă, ci este trecută peste tot în grupul terminaţiilor, spre a se înlesni însuşirea uniformă a formelor.

Genul. Substantivele de declinarea I sînt de genul feminin, afară de următoarele, care sînt masculine:

a) numele de fiinţe bărbăteşti: Catilina, Cinna, Seneca, Sylla.

b) numele de popoare: Geta, Persa; la plural: Getæ, Persæ.

c) numele de ocupaţii bărbăteşti; aşa cum au fost socotite în timpul romanilor: agricola (agricultor), nauta (corăbier), poëta (poet), auriga (vizitiu), scriba (scriitor), athlēta (luptător la jocurile publice); de asemenea incŏla (locuitor), collēga (coleg), convīva (oaspe), paricīda (paricid).

d) numele de fluvii: Aluta, Sequana, Garumna şi Hadria (Marea Adriatică). Însă Matrona, Allia, Albula (numele vechi al Tibrului), Druentia sînt feminine. Mosella este şi masculin şi feminin.

Observaţii.

1. La **nominativ singular** se găseşte un substantiv masculin, care primeşte desinenţa **s**: *hosticapas* (prinzător de duşmani). Iar substantivului masculin *paricida* (scris şi *parricida*) i se citează o formă de nominativ singular terminată în **s**: *paricidas* (paricid).

Această desinenţă se poate să fi fost adăugată prin analogie cu substantivele masculine de declinarea a II-a.

2. La **genitiv singular** poeţii întrebuinţează uneori, în loc de **-æ**, terminaţia **-ai**, care este una dintre formele vechi ale genitivului: *aulai*, *aurai*, *aquai*, *pictai* (Vergilius).

3. Cuvîntul **familia**, cînd este întrebuinţat ca atribut al substantivelor pater, mater, filius, filia, foloseşte o altă formă veche de genitiv singular cu terminaţia **-as**: *pater familias*, *mater familias* etc.

Aceste expresii, cristalizate în această formă, nu exclud cu totul forma regulată a genitivului substantivului *familia: filius familiæ*, spre pildă, nu constituie o greşeală.

Autorii vechi însă folosesc genitivul singular în **-as** şi la alte substantive: *vias*, *escas*, *terras*, *Latonas*, *Fortunas*, *Monetas*.

4. La **genitiv plural** se întrebuinţează, în mod obişnuit, terminaţia **-um**, în loc de **-arum** la următoarele substantive:

a) **drachma, amphora:** gen. pl. drachmum, amphorum.

b) cele compuse cu **-gena** (gigno = nasc) şi **cola** (colo = cultiv), îndeosebi la poeţi: *terrigena* (om, născut din pământ), *Graiugena* (grec), *cælicola* (zeu, locuitor al cerului); gen. pl.: *terrigenum*, *Graiugenum*, *cælicolum*.

La poetul Lucretius găsim şi forma *agricolum*, în loc de *agricolarum*.

c) unele nume greceşti de popoare şi numele patronimice terminate în **-des: Dardanidæ, Lapithæ, Æneades;** gen. pl.: *Dardanidum*, *Lapithum*, *Æneadum*.

5. Fac **dativul şi ablativul plural** în **-abus,** în loc de **-is,** substantivele **dea** (zeiţă) şi **filia** (fiică), spre a nu se confunda cu formele corespunzătoare de la **deus** (zeu) şi **filius** (fiu), de declinarea a II-a. Terminaţia **-abus** s-a utilizat mai tîrziu şi la alte substantive ca **liberta** (libertă), **equa** (iapă), **asina** (asină), **anima** (suflare, suflet), **famula** (slujitoare), care aveau corespondentele masculine de declinarea a II-a: *libertus* (libert), *equus* (cal), *asinus* (asin), *animus* (suflet), *famulus* (slujitor): *deabus*, *filiabus* etc.

Cînd însă unul dintre aceste cuvinte a fost însoţit de numeralul *duo*, *duæ*, *duo*, care la dativ şi ablativ plural feminin are terminaţia **-abus,** atunci s-a putut zice **duabus filiabus,** dar şi **duabus filiis,** căci forma **duabus** indica îndeajuns genul substantivului.

6. Numele de oraşe şi de insule mici, de declinarea I, întrebuinţate la numărul singular, păstrează urma vechiului caz **locativul** în terminaţia **-æ,** prin care exprimă complementul circumstanţial de loc la întrebarea **ubi?** (unde?): *Romæ* = la Roma, în Roma.

7. Substantivul **littera** la singular înseamnă: literă; la plural înseamnă: litere, scrisoare, scrisori.

Substantivul **fortuna** la singular înseamnă: noroc, soartă; la plural: soartă şi bogăţie.

Substantivul **copia** la singular înseamnă: belşug; la plural: bogăţie şi trupe.

8. Unele substantive se întrebuinţează numai la plural: *tenebræ* (întuneric), *divitiæ* (bogăţie), *insidiæ* (cursă), *nuptiæ* (căsătorie) etc.

9. Numele de popoare, cînd sînt întrebuinţate la numărul singular, reprezintă un singur individ din acel popor: *Persa* = un pers; cînd sînt la numărul plural numesc întregul popor: *Persæ* = perşi.

10. Adjectivele şi participiile trecute, terminate în **— a** la feminin, se declină după declinarea I: *serva misera* = sclava nenorocită, *puella laudata* = copila lăudată.

DECLINAREA A II-a

Substantivele de declinarea a II-a se termină la genitiv singular în **-i.** Nominativul singular îl au în: **-us, -er, -ir, -um.**

Ele se declină astfel:

			Singular		
N.	lup **us** = lupul	gener = ginerele	liber = cartea	vir = bărbatul	bell **um** = războiul
G.	lup **i**	gener **i**	libr **i**	vir **i**	bell **i**
D.	lup **o**	gener **o**	libr **o**	vir **o**	bell **o**
Ac.	lup **um**	gener **um**	libr **um**	vir **um**	bell **um**
V.	lup **e**	gener	liber	vir	bell **um**
Abl.	lup **o**	gener **o**	libr **o**	vir **o**	bell **o**
			Plural		
N.V.	lup **i**	gener **i**	libr **i**	vir **i**	bell **a**
G.	lup **ōrum**	gener **ōrum**	libr **ōrum**	vir **ōrum**	bell **ōrum**
D.	lup **is**	gener **is**	libr **is**	vir **is**	bell **is**
Ac.	lup **os**	gener **os**	libr **os**	vir **os**	bell **a**
Abl.	lup **is**	gener **is**	libr **is**	vir **is**	bell **is**

Notă.

a) Tema substantivelor de declinarea a II-a este terminată în vocala **o**, care la cele mai multe cazuri este contopită cu desinența.

b) Numai substantivele de declinarea a II-a terminate în **-us** au vocativul singular deosebit de nominativ; la toate celelalte vocativul, singular și plural, este la fel cu nominativul.

c) Substantivele neutre au trei cazuri asemenea, atît la singular cît și la plural: nominativul, acuzativul și vocativul.

Genul.

a) Substantivele terminate în **-us** sînt de genul masculin, afară de următoarele, care sînt feminine:

numele de arbori (malus = măr, pirus = păr, prunus = prun, populus = plop, ulmus = ulm, cerasus = cireș, fagus = fag etc.);

numele de țări (Ægyptus, Chersonesus, Epirus, Peloponesus);

numele de orașe (Corinthus);

numele de insule (Cyprus, Rhodos).

Tot așa: *alvus* (pîntece), *colus* (furcă de tors), *humus* (pămînt), *vannus* (vînturătoare). Dintre ele *colus* este uneori declinat după declinarea a IV-a, păstrîndu-și genul feminin, iar alteori este considerat de genul masculin la declinarea a II-a; iar *humus* se găsește citat cu ablativul singular după declinarea a IV-a.

Însă: *virus* (venin), *pelagus* (mare) și *vulgus* (norod) sînt de genul neutru și n-au plural. *Vulgus* este uneori tratat ca de genul masculin, iar pentru genul neutru are și forma *vulgum*.

b) Substantivele terminate în **-er** și **-ir** sînt de genul masculin.

c) Substantivele terminate în **-um** sînt de genul neutru.

Observații.

1. Substantivele terminate în **-ius** și **-ium** fac **genitivul singular** în **-ii**. Poeții întrebuințează uneori forma contrasă, cu un singur **i**: *ingeni*, *consili*, pe care o foloseau și scriitorii vechi.

2. Numele proprii de origine latină terminate în **-ius** și în **-aius**, **-eius**, fac **vocativul singular** în **-i**: Publius, Cornelius, Valerius, Demetrius, Mercurius, Lucius, Caius, Pompeius fac vocativul: *Publi*, *Corneli*, *Valeri*, *Demetri*,

Mercuri, *Cai*, *Pompei*. Darīus însă, avînd pe **i** lung, face vocativul *Darīe*, iar Delius, care nu este de origine latină, face vocativul *Delie*.

Tot în **-i** fac vocativul singular *filius*, *genius*, *meus*: *fili*, *geni*, *mi*. La Livius Andronicus se află forma *filie*.

Deus şi *agnus* (cînd însemnează mielul lui Dumnezeu) fac vocativul singular la fel cu nominativul. Şi *meus*, cînd determină pe *deus*, face vocativul singular la fel cu nominativul.

3. Unele substantive fac **genitivul plural** în **-um**, în loc de **-orum** (terminaţia **-um** este mai veche la gen. pl. al declinării a II-a):

numele de monede sau măsuri, numeralele distributive (nummus, sestertius, denarius, talentum, modius, deni; gen. pl.: *nummum*, *sestertium*, *denarium*, *talentum*, *modium*, *denum*;

numele de popoare (Grai, Argivi, Pelasgi; gen. pl.: *Graium*, *Argivum*, *Pelasgum*);

în cîteva locuţiuni (*præfectus fabrum*, *præfectus socium*, *duumvirum*, *triumvirum*, *decemvirum*, *quindecimvirum*, *sevirum*, *posterum*);

în cîteva cuvinte lungi (*consanguineum*, *magnanimum*);

liberi (copii) şi *deus* au forme în **-um** şi în **-orum**: *liberum*, *deum*, alături de *liberōrum*, *deōrum*; de asemenea *equus* şi *famulus* se găsesc uneori cu forme în **-um**: *equum*, *famŭlum*.

4. În epoca tîrzie găsim la substantivele *filius* şi *amicus*, forme după declinarea a III-a la dativ şi ablativ plural: *filibus*, *amicibus*.

5. *Iugerum*, *-i*, are la plural forme şi după declinarea a II-a şi după a III-a: nom. *iugera*, gen. *iugerum*, dat. *iugeribus* şi *iugeris*.

6. Se întîlneşte şi un genitiv plural grec în **-on**: *Georgicon libri* (titlul operei lui Vergilius), *Theræon colonia* (colonia insulei Therea).

7. Substantivul **deus** se declină astfel la plural:

N.V.	dei, dii, di
G.	deorum, deum
D. Abl.	deis, diis, dis
Ac.	deos.

Notă. Forme vechi sînt: deus (nom. voc. sg.) deum (ac. sg. gen. pl.), dii, di (nom. voc. pl.), diis, dis (d. abl. pl.); celelalte sînt refăcute după deus. Din tema *deivo-* s-a născut *deus* cu formele arătate aci: *deum*, *dii*, *diis*; aceeaşi temă a dat gen. sg. *divi*, dat. sg. *divo*, care apoi şi-au creat un nominativ *divus*, care a dat adjectivul *divus*, *-a*, *-um*, în timp ce *deus* îşi întregea paradigma cu forme refăcute după modelul său: *dei*, *deo* etc. [1].

8. Substantivele terminate în **-er**, unele păstrează pe **e** în cursul declinării, altele îl pierd. Păstrează pe **e** următoarele: socer, gener, Liber (zeul Bacchus), liberi (copii), puer, vesper.

Substantivele în **-er**, **-ir** au pierdut terminaţia **-us** la nominativ singular. Însă *umĕrus* şi *numĕrus*, la care **r** provine din rotacizarea lui **s**, îl păstrează; de asemenea îl păstrează substantivele şi adjectivele care au în penultima un diftong sau o vocală lungă: *taurus* (taur), *austērus* (aspru, sever), *clārus* (strălucit), *matūrus* (copt), *secūrus* (fără grijă).

---

1. Vezi şi M. Niedermann, *op. cit.* § 241.

Notă. După căderea — amuţirea — vocalei *ŏ* dintre *r* şi *s* în silaba finală, şi după asimilarea lui *s* cu *r* şi după căderea lui, în temele care nu aveau o vocală înaintea lui *r*, s-a dezvoltat acolo un *e:* agro-s>agŗs>agŗr>agŗ>ager (ogor) [1].

9. Substantivul *humus* şi numele de oraşe şi insule mici de declinarea a II-a la singular păstrează urma vechiului *locativ: humi* (la pămînt), *Corinthi* (în Corint), *Lugdumi* (în Lugdunum).

10. Cuvîntul *locus* are două forme de plural:
loci, -orum = locuri, adică pasagii din autori,
loca, -ōrum = locuri în general, localităţi, ţinuturi.
Substantivul *iocus* (glumă) are la plural două forme: *ioci* şi *ioca*, cu acelaşi înţeles: glume.
Substantivul *frenum* (frîu) are de asemenea două forme la plural: *freni* şi *frena* cu acelaşi înţeles: frîne.
Substantivul *Tartarus* (iadul) are pluralul după genul neutru: *Tartara.*
Substantivul *frumentum* la singular înseamnă grîul boabe, iar la plural grîul pe ogor.

11. Unele substantive de declinarea a II-a sînt întrebuinţate numai la plural: *castra*, *-ōrum* (tabără), *arma*, *-ōrum* (arme), *liberi*, *-ōrum* (copii).

12. Adjectivele şi participiile trecute, care au la nominativ singular terminaţia **-us** pentru genul masculin şi terminaţia **-um** pentru genul neutru, se declină după declinarea a II-a la aceste genuri.

DECLINAREA a-III-a

Substantivele de declinarea a III-a au genitivul singular terminat în **-is.** Nominativul singular este terminat, în general, în **-s** la cele masculine şi feminine: neutrele nu primesc nici o desinenţă la nominativ singular.

La declinarea I şi la declinarea a II-a substantivele au tema terminată în vocală, şi anume în **-a** la declinarea I şi în **-o** la declinarea a II-a. La declinarea a III-a unele substantive au temă vocalică, tema terminîndu-se în vocala **-i**; iar altele au temă consonantică, adică se termină în consoană. Astfel: *arbor*, *arboris* (arbore) are temă consonantică, iar *civis*, *civis* (cetăţean) are temă vocalică.

Dacă numărăm silabele la cele două forme ale cuvîntului cu temă consonantică, dintre care prima este pentru nominativ şi a doua pentru genitiv, observăm că nu au un număr egal de silabe şi anume forma de genitiv are o silabă mai mult. La cuvîntul *civis* cu temă vocalică forma de nominativ şi cea de genitiv au un număr egal de silabe.

Pe baza acestui fapt gramaticile împart substantivele de declinarea a III-a în două grupe:

1. **Imparisilabice,** adică acelea care nu au un număr egal *(impar* = neegal) de silabe la nominativ şi la genitiv singular. Acestea sînt cele cu temă consonantică: n. sg. *iudex*, g. sg. *iudic-is*, g. pl. *iudic-um*, tema *iudic-*.

2. **Parisilabice,** adică acelea care au un număr egal *(par* = egal*)* de silabe la nominativ şi la genitiv singular. Acestea sînt cele cu temă vocalică: n. sg. *civis*, g. sg. *civis*, g. pl. *civi-um*, tema *civi-*.

---

1. Vezi şi M. Niedermann, *op. cit.* § 24, p. 69.

Scanned with OKEN Scanner

Notă. Deoarece aici adăugarea desinenţelor la temă se face în mod deosebit, căci la temele consonantice se alipesc direct la temă, iar la cele vocalice se adaugă la vocala temei cu care pot avea contopiri, cele două feluri de declinare ar fi trebuit să constituie două sisteme deosebite. Însă în vorbirea poporului o grupă a influenţat pe cealaltă şi deosebirile au rămas foarte puţine. Şi, din cauză că şi aici, la temele vocalice, desinenţa s-a contopit cu vocala temei de foarte multe ori, vom fi obligaţi să subliniem în cursul declinării partea finală cu titlul de terminaţie, deşi uneori este numai desinenţă, alteori desinenţă şi vocala temei necontopite, căci alteori avem desinenţă şi vocala temei contopite.

Substantivele de declinarea a III-a se declină astfel:

Imparisilabice

Singular

	Masculin	Feminin	Neutru
N. V.	milĕs (ostaş)	æstas (vară)	tempus
G.	milĭt is	æstāt is	tempŏr is
D.	milĭt i	æstāt i	tempŏr i
Ac.	milĭt em	æstāt em	tempus
Abl.	milĭt e	æstāt e	tempŏr e

Plural

N. Ac. V.	milĭt es	æstāt es	tempŏr a
G.	milĭt um	æstāt um	tempŏr um
D. Abl.	milĭt ĭbus	æstat ĭbus	tempor ĭbus

Parisilabice

Singular

	Masculin	Feminin	Neutru
N. V.	civ is (cetăţean)	ov is (oaie)	mare (marea)
G.	civ is	ov is	mar is
D.	civ i	ov i	mar i
Ac.	civ em	ov em	mare
Abl.	civ e	ov e	mar i

Plural

N. Ac.V.	civ es	ov es	mar ia
G.	civ ium	ov ium	mar ium
D. Abl.	civ ĭbus	ov ĭbus	mar ĭbus

Notă.

1. Temele masculine şi feminine suferă schimbări la nominativ singular, atît în privinţa vocalei, cît şi în privinţa consoanei finale.

Temele terminate în dentale (**d, t**) pierd dentala la nominativ şi vocativ singular înaintea desinenţei **-s**, după ce se asimilă: *pedit-s = pedes — peditis* (pedestraş), *custod-s = custos — custōdis* (păzitor); (adevărata temă a lui *miles* este *milet-*, care la nominativ sg. dă milets<miless<miles, iar la celelalte cazuri se schimbă în *milit-*, întrucît *e* se găsea înaintea lui *t* în silabă interioară deschisă [1]);

cele terminate în guturale (**c, g**) combină guturala cu **s** şi dau **x**: *duc-s = dux-ducis* (conducător), *reg-s = rex-regis* (rege);

1. Vezi şi M. Niedermann, *op. cit.* § 15 p. 30 şi § 63 p. 168.

cele terminate în **l, n, r** în general pierd desinența **-s**: *sol-s = sol-solis* (soare), *prætor-s = prætor-prætōris* (pretor), *flamin-s=flamen—flamĭnis* (flamin): sau, spunînd altfel, nu primesc desinență la nominativ singular.

Altele au modificări mai mari la nominativ și vocativ singular în silaba finală a temei: *homo-hominis* (om), *cardo-cardĭnis* (țîțîna ușii).

De aceea, pentru a putea declina un substantiv de declinarea a III-a e necesar să știm atît nominativul singular cît și genitivul singular, căci pe toate celelalte cazuri le obținem din forma genitivului singular, după ce am îndepărtat terminația **-is.**

2. Substantivele parisilabice masculine și feminine se declină întocmai ca cele imparisilabice afară de genitivul plural, unde se termină în **-ium,** evidențiindu-se vocala temei. La celelalte cazuri, în general, terminația înglobează în ea vocala temei și desinența.

3. Substantivele neutre parisilabice se deosebesc în declinare de neutrele imparisilabice prin aceea că au ablativul singular terminat în **-ī** (nu în **-e**), nominativul, acuzativul și vocativul plural terminate în **-ia** (nu în **-a**) și genitivul plural terminat în **-ium** (nu în **-um**), evidențiindu-se vocala temei.

Genul. Genul substantivelor de declinarea a III-a nu se poate recunoaște în mod sigur după terminație, căci la fiecare regulă sînt foarte multe abateri. Mai nimerit este să ne călăuzim de regula generală asupra genului, dată la începutul morfologiei.

Gramaticile vechi dau următoarea regulă:

1. **Masculine** sînt substantivele terminate în: **-o, -or, -os, -er** și imparasilabicele în **-es.**

2. **Feminine** sînt substantivele terminate în: **-as, -is, -aus, -x, -us (-utis** și **-udis),** cele în **-s** precedat de consoană și parisilabicele în **-es.**

3. **Neutre** sînt substantivele terminate în: **-a, -e, -c, -l, -men, -t, -ar, -ur, -us** (cu genitivul **-ŏris, -ĕris**) [1].

Observații.

1. Unele substantive, deși se prezintă ca parisilabice, au **genitivul plural în -um,** reprezentînd teme consonantice: *pater* (tată), *mater* (mamă), *frater* (frate), *senex* (bătrîn), *iuvenis* (tînăr), *canis* (cîine), *vates* (profet), *accipiter* (uliu); iar *apis* (albină), *mensis* (lună), *sedes* (scaun) au genitivul plural și în **-um** și în **-ium.**

2. Altele, deși se prezintă ca imparisilabice, au **genitivul plural în -ium,** reprezentînd teme vocalice, în deosebi monosilabele terminate în două consoane *fons-fontis* (izvor), *frons-frontis* (frunte), *nox-noctis* (noapte), *urbs-urbis* (cetate), *pars-partis* (parte), *nix-nivis* (zăpadă), *trabs-trabis* (bîrnă), *strix-strigis* (bufniță) etc.

Dar tot în **-ium** fac și unele monosilabe care nu sînt terminate în două consoane: *dos-dotis* (zestre), *lis-litis* (proces), *mas-maris* (animal de parte bărbătească), *mus-muris* (șoarice), *fraus-fraudis* (înșelăciune), *glis-gliris* (șobolan), *fauces-faucium* (gîtlej); precum și unele nume în **-as, -atis** și în **-is, -itis:** *Arpinas-Arpinatis* (locuitor din Arpinum), *Quiris-Quĭritis* (cetățean roman), *Optimates-Optimatium* (cei mai de seamă), *Penates-Penatium* (zeii casei). *Civitas-civitatis* (cetate) are și forma în **-um** și pe cea în **-ium.**

---

1. Pentru ca cineva să se conducă după această regulă, este nevoie să cunoască și toate abaterile ce există pentru fiecare punct. Astfel, dacă *imperator* (comandant), *dolor* (durere), *amor* (iubire) etc. sînt de genul masculin, fiind terminate în **-or,** însă *arbor* (arbore), *soror* (soră), *uxor* (soție) sînt de genul feminin, iar *ador* (grîu), *æquor* (marea). *marmor* (marmură), *cor cordis* (inimă) sînt de genul neutru.

Același lucru este cu toate punctele regulii.

Scanned with OKEN Scanner

3. Unele substantive parisilabice au **acuzativul singular** în **-im** și **ablativul singular** în **-i**: *sitis* (sete), *tussis* (tuse), *vis* (putere), *Tiberis* (Tibru); tot așa și *Arar-Araris* (rîu în Galia).

Altele au **acuzativul singular** în **-em** și în **-im** și **ablativul singular** în **-e** și **-i**: *febris* (friguri), *puppis* (partea dinapoi a corăbiei), *turris* (turn), *securis* (secure).

Substantivul *ignis-ignis* (foc) are ablativul singular în *-i* în expresiile *aqua et igni interdicere* (a interzice cuiva apa și focul, a-l excomunica), *ferro ignique vastare* (a pustii prin sabie și foc).

4. Substantivele neutre terminate în **-al** și **-ar**, deși se prezintă ca imparisilabice, se declină întocmai ca substantivul *mare*, reprezentînd teme vocalice care au pierdut pe **-e** final la nominativ singular: *animal*, *calcar*. De la *animal* este citată și forma *animale* la nominativ singular.

Însă *nectar* (nectar) și *iubar* (splendoare) fac ablativul singular în **-e**. Tot așa *hepar-hepătis* (ficat) și *far-farris* (grîu) fac *hepăte* și *farre*.

5. Substantivele masculine și feminine cu temă vocalică au avut în epoca arhaică acuzativul plural terminat în **-is**, formă care a ieșit din uz începînd de la sfîrșitul republicii[1] și pe care o folosesc încă în perioada clasică unii scriitori, care vor să dea un colorit arhaic stilului lor.

6. Unele substantive prezintă particularități mai mari în declinare:

a) au deosebiri mari între forma nominativului și genitivului singular substantivele: *caro-carnis* (carne), *sanguis-sanguĭnis* (sînge), *nix-nivis* (zăpadă), *senex-senis* (bătrîn), *iter-itinĕris* (drum), *iecur-iecinŏris* (ficat).

b) **Iuppĭter** este o formă de vocativ trecută la nominativ, formată din cuvîntul *pater* și tema *Iou* (vezi grecescul Zevs). La celelalte cazuri apare tema cuvîntului:

N. V.	Iuppiter	Ac.	Iov em
G.	Iov is	Abl.	Iov e
D.	Iov i		

c) **Bos** are tema *bov-* și se declină astfel:

	Singular	Plural
N. V.	bos (bou, vacă)	boves
G.	bovis	boum
D.	bovi	bobus, bubus
Ac.	bovem	boves
Abl.	bove	bobus, bubus

Notă. Unele forme sînt împrumutate din dialectele italice, nu sînt latine *(bos, bobus)*. Acuzativul *bovem* este refăcut după *bovis*.

d) **Vis** are tema **vi-**, cum se vede la singular; la plural a fost considerat ca avînd pe **s** în temă. Se declină astfel:

	Singular		Plural
N.	vis (putere)	N. Ac. V.	vires
Ac.	vim	G.	virium
Abl.	vi	D. Abl.	viribus

1. A. Ernout — *Morphologie historique du latin*, 1935, p. 61.

Scanned with OKEN Scanner

e) **Vas, vasis** (neutru) are pluralul după declinarea a II-a, unde există forme *vasum, -i:*

Plural

N. Ac. V.	vasa
G.	vasorum
D. Abl.	vasis

7. Cîteva cuvinte au forme numai pentru unele cazuri:

Fas (ceea ce este permis de legea divină) și

Nefas (ceea ce nu este permis de legea divină)

se întrebuințează numai la nominativul și acuzativul singular. Sînt de genul neutru.

Fors (întîmplare, noroc) se întrebuințează numai la nominativ și ablativ singular. Forma de ablativ a devenit adverb: *forte-* (din întîmplare). Este de genul feminin.

Mane (dimineața) are această singură formă pentru nominativ și ablativ neutru singular.

Sponte (din inițiativa) are această singură formă pentru ablativul singular feminin și se întrebuințează în expresiile: *mea sponte* (din inițiativa mea), *tua sponte* (din inițiativa ta), *sua sponte* (din inițiativa sa).

Vicis (schimbare, rînd, rol) are forma aceasta pentru genitiv singular, *vicem* acuzativ singular, *vice* ablativ singular, *vices* nominativ și acuzativ plural, *vicibus* dativ și ablativ plural.

Os, oris (față, gură), **ius, iuris** (drept), **æs, æris** (bronz, aramă), neutre, au la plural în perioada clasică forme numai pentru nominativ și acuzativ: **ora, iura, æra.**

8. Substantivul **rus-ruris** (cîmp) păstrează o formă de locativ: **ruri** (la țară).

9. Adjectivele care se termină la genitivul singular în **-is,** precum și participiile prezente se declină după declinarea a III-a.

DECLINAREA a IV-a

Substantivele de declinarea a IV-a se termină la genitivul singular în **-us.** Cele masculine și cele feminine se termină la nominativ singular în **-us,** iar cele neutre se termină în **-u.**

Ele se declină astfel:

Singular

	Masculin	Feminin	Neutru
N. V.	fruct us (fruct, rod)	nur us (noră)	corn u (corn)
G.	fruct us	nur us	corn us
D.	fruct ui	nur ui	corn ū
Ac.	fruct um	nur um	corn u
Abl.	fruct u	nur u	corn ū

Scanned with OKEN Scanner

Plural

Masculin	Feminin	Neutru
N. V. Ac. fruct **us**	nur **us**	corn **ua**
G. fruct **uum**	nur **uum**	corn **uum**
D. Abl. fruct **ibus**	nur **ibus**	corn **ibus**

Notă. Tema substantivelor de declinarea a IV-a este terminată în vocala **-u.** Această vocală se menține deosebită de desinență la unele cazuri, cum se vede la nominativ și acuzativ singular și la genitiv plural. Dar la genitiv singular la toate genurile, la nominativ, acuzativ și vocativ plural masculin și feminin vocala temei este contopită cu desinența cazului respectiv. De aceea și aici, în tabloul declinării, am subliniat, cu titlul de terminații, partea de la sfîrșitul cuvîntului care rămîne aceeași la toate cuvintele care aparțin genului respectiv.

Genul. Substantivele de declinarea a IV-a, care au nominativul terminat în **-us,** sînt, în marea lor majoritate, de genul masculin, oricare ar fi înțelesul lor.

Sînt de genul feminin următoarele: **acus** (ac), **anus** (bătrînă), **domus** (casă), **idus** (idele), **manus** (mînă), **penus** (provizie), **porticus** (portic), **tribus** (trib), **nurus** (noră), **socrus**)(soacră), și numele de arbori ca: **quercus** (stejar), **ficus** (smochin) **pinus** (pin).

Substantivele terminate în **-u** sînt de genul neutru: **cornu** (corn), **genu** (genunchi), **gelu** (ger), **veru** (frigare).

Observații.

1. La **genitivul singular** masculin se întîlnește rar, la unii scriitori, terminația **-i,** după declinarea a II-a, în loc de **-us:** *senati*, de la *senatus*, *-us* (senat); *tumulti* de la *tumultus*, *-us* (larmă).

2. La **dativ singular** se întîlnește uneori, mai ales la poeți, terminația contrasă **-u,** în loc de **-ui:** *metu*, de la *metus*, *-us* (frică), *nuru* (la Tacitus), de la *nurus*, *-us* (noră), *equitatu*, de la *equitatus*, *-us* (călărime), *manu*, de la *manus*, *-us* (mînă). La Cæsar se citează dativele: *ornatu* (ca podoabă) și *dominatu* (spre stăpînire).

3. La **dativ** și **ablativ plural** terminația trebuia să fie **-ubus,** căci desinența **-bus** se adaugă la vocala finală a temei, care este **-u,** întocmai cum aceeași desinență se adaugă la temele vocalice ale declinării a III-a, dînd terminația **-ibus** împreună cu vocala **i** a temei, și unde această terminație a trecut integrală la temele consonantice, care n-aveau vocală de legătură pentru desinență.

Terminația **-ubus** a fost întrebuințată la început. Mai tîrziu, sub influența declinării a III-a, a fost înlocuită cu terminația **-ibus.** În epoca republicii romane s-a ezitat între **-ubus** și **-ibus.** În timpul imperiului s-a generalizat folosirea terminației **-ibus.**

Au rămas însă cîteva substantive care au păstrat tot timpul terminația **-ubus.** Acestea sînt: **acus** (ac), **arcus** (arc), **lacus** (lac), **quercus** (stejar), **specus** (peșteră), **pecu** (turmă), **artus** (încheietură), **partus** (naștere), **tribus** (trib). Iar **portus** (port) și **veru** (frigare) au și formele în **-ubus** și pe cele în **-ibus.**

Este de observat că pentru substantivele *arcus*, *artus* și *partus*, formele în **-ibus** ar fi provocat confuzie cu formele de dativ și ablativ plural ale substantivelor de declinarea a III-a *ars-arcis*, *ars-artis*, *pars-partis*, care sînt: *arcibus*, *artibus*, *partibus.*

Notă. Substantivul **pecu** este indeclinabil la singular.

Scanned with OKEN Scanner

4. La **genitivul plural** se întîlneşte uneori forma în **-um**, în loc de **-uum**: *currum*, în loc de *curruum*, de la *currus*, *-us* (car); *manum*, în loc de *manuum*, de la *manus*, *-us* (mînă), *passum*, în loc de *passuum*, de la *passus*, *-us* (pas).

5. De **genul neutru** la declinarea a IV-a sînt foarte puţine substantive, dar şi acestea se întîlnesc uneori, alături de formele neutre de declinarea a IV-a, cu forme masculine după aceeaşi declinare, sau cu forme neutre după declinarea a II-a.

Astfel întîlnim: *cornu*, *-us* şi *cornus*, *-us* şi *cornum*, *-i*; *gelu*, *-us* şi *gelus*, *-us* şi *gelum*, *-i*; *tonitru*, *-us* şi *tonitrus*, *-us* şi *tonitrum*, *-i*; *veru*, *-us* şi *verum*, *-i*.

La genitivul singular al substantivelor neutre, în epoca imperială tîrzie terminaţia **-us** a început a fi înlocuită cu **-ū**.

Dativul singular al substantivelor neutre a avut în epoca republicii romane terminaţia **-ui** ca şi masculinele şi femininele. Către sfîrşitul republicii terminaţia **-ui** a început a fi înlocuită cu forma **-ū**, care s-a generalizat în timpul imperiului.

6. Substantivul **domus**, care încă din vechea limbă indoeuropeană avea două teme, una terminată în **-u**, iar alta în **-o**, aparţine declinării a IV-a, dar are şi forme după declinarea a II-a şi se declină astfel:

	Singular	**Plural**
N. V.	domus (casă)	domus
G.	domus	domuum, **domorum**
D.	domui	domĭbus
Ac.	domum	**domos** (rar domus)
Abl.	**domo** (rar domu)	domĭbus

Substantivul *domus* are şi o formă de locativ: **domi** (acasă).

7. În afară de *domus*, şi alte substantive de declinarea a IV-a au la unele cazuri forme după declinarea a II-a: *ficus*,*-us* (smochin) are şi după declinarea a II-a forme pentru genitiv şi dativ singular şi pentru genitiv, dativ şi ablativ plural; *pinus*, *-us* (pin) are şi genitiv singular în **-i**.

Pe de altă parte, unele substantive de declinarea a II-a au la unele cazuri şi forme după declinarea a IV-a. În afară de *colus*, *-i* (furcă de tors), care a fost amintit la declinarea a II-a, notăm aici pe *cupressus*, *-i* (chiparos), care are şi genitivul singular *cupressus*; *laurus*, *-i* (laur), care are pentru genitiv singular *lauri* şi *laurus*, pentru ablativ singular *lauro* şi *lauru*, pentru nominativ şi vocativ plural *lauri* şi *laurus*, pentru acuzativ plural *lauros* şi *laurus*, pentru dativ şi ablativ plural *lauris* şi *lauribus*.

8. Forma *natu* reprezintă ablativul singular al unui substantiv care nu este întrebuinţat la celelalte cazuri. Se întîlneşte în expresiile *maior (minor, maximus) natu* = mai mare (mai mic, cel mai mare) după naştere, sau: mai în vîrstă (mai tînăr, cel mai vîrstnic). *Maior* şi *minor* se întrebuinţează cînd se exprimă comparaţia între doi sub raportul vîrstei; *maximus*, cînd e vorba de mai mulţi.

9. Substantivele **iussus**, **iniussus**, **ductus** şi **rogatus** se întrebuinţează numai la ablativ singular: *iussu consulis* (din ordinul consulului), *iniussu imperatoris* (fără ordinul comandantului), *ductu alicuius* (sub conducerea cuiva), *rogatu filii* (după rugămintea fiului).

Scanned with OKEN Scanner

10. Substantivele **despicatus** şi **derisus** se întrebuinţează numai la cazul dativ singular, cu rol de complement circumstanţial de scop : *alicui despicatui* — sau *derisui* — *esse* (a fi obiect de batjocură pentru cineva, a fi batjocura cuiva), *aliquem despicatui* — sau *derisui* — *habere* (a dispreţui pe cineva).

11. Declinarea a IV-a nu are adjective.

DECLINAREA A V-a

Substantivele de declinarea a V-a se termină la nominativ singular în **-es** şi la genitiv singular în **-ei.**

Ele se declină astfel :

	Singular		Plural	
N. V.	di es (ziua)	r es (lucru)	N. Ac. V.	di es r es
G.	di ēi	r ei	G.	di ērum r ērum
D.	di ēi	r ei	D. Abl.	di ēbus r ēbus
Ac.	di em	r em		
Abl.	di ē	rē		

Notă. 1. Tema substantivelor de declinarea a V-a se termină în vocala **-e.**

Şi aici am subliniat cu titlul de terminaţie partea finală a cuvîntului la fiecare caz care se găseşte întocmai în această formă la orice substantiv care se declină, deşi uneori terminaţia este constituită din vocala temei şi desinenţa necontopite, dar alteori vocala temei şi desinenţa sînt contopite.

2. Vocala **e** din terminaţia genitivului şi dativului este lungă, cînd este precedată de **-i;** este scurtă, cînd este precedată de o consoană.

Genul. Toate substantivele de declinare a V-a sînt de genul feminin, afară de **dies** care este şi masculin şi feminin la singular, la plural fiind numai masculin, şi de **meridies,** care este masculin.

În general, *dies* este feminin la singular numai atunci cînd arată un termen, o zi hotărîtă dinainte sau arată durata : *diē constitutā, certā, indictā* (în ziua hotărîtă, într-o zi anumită, care n-a fost anunţată), *dies perexigua* (termen foarte scurt), *dies longa* (o zi lungă).

Observaţii.

1. Numai **dies** (zi) şi **res** (lucru) au toate cazurile la singular şi la plural ; **acies** (linia de bătaie), **facies** (faţă), **effigies** (chip, portret), **species** (formă, frumuseţe), **spes** (speranţă) se întrebuinţează la plural numai la nominativ şi acuzativ ; celelalte n-au plural.

2. La substantivele care au vocala temei precedată de **i, genitivul singular** se termină în **-iēi : *diei, faciei.*** În epoca republicii scriitorii au început să introducă o formă în **-ii : *dii,*** de la *dies; facii* de la *facies; acii,* de la *acies; progenii* de la *progenies* (urmaşi), *luxurii,* de la *luxuries* (risipă) ; *specii,* de la *species; pernicii,* de la *pernicies* (pericol). Chiar Cicero a întrebuinţat forma *pernicii* în expresia *pernicii causa* = ca o primejdie.

Cæsar însă este citat că prefera un genitiv cu forma **-ie** la atari substantive : *huius die, huius specie.*

La substantivele disilabice, terminate la nominativ singular în **-es,** nu în **-ies,** nu se întîlneşte pentru genitivul singular forma cu **-e,** ci numai

cea cu **-i**: *fidi*, de la *fides* (credinţă), *plebi*, de la *plebes* (norod): *lege plebive scito* = prin lege sau prin votul plebei.

Formele de genitiv singular terminate în **-e** sau în **-i** sînt sporadice; formele curente sînt cele terminate în **-ei** sau în **-iei.**

3. La **dativul singular,** pentru toate substantivele, este întrebuinţată şi forma cu **-iei** sau **-ei,** şi cea cu **-ie** sau **-e**: *diei, rei, fidei* şi *die, re, fide.* Chiar se citează că cei care erau consideraţi purişti, arătau preferinţă pentru forma *facie* faţă de *faciei.*

4. Unele substantive de declinarea a V-a se declină regulat şi după declinarea I: **canities, -ei** şi **canitia, -æ** (păr alb, bătrîneţe), **materies, -ei** şi **materia, -æ** (materie, material), **luxuries, -ei** şi **luxuria, -æ.** Pe de altă parte unele substantive de declinarea I-a şi-au creat forme şi după declinarea a V-a: **barbaria, -æ** şi **barbaries, -ei** (pămînt străin unde nu se vorbeşte greceşte sau latineşte), **mollitia, -æ** şi **mollities, -ei** (moleşire).

5. Două substantive de declinarea a III-a utilizează, la unele cazuri, şi forme după declinarea a V-a: **plebs, plebis** (plebe) de declinarea a III-a are şi formele **plebes** (nom. sing.) şi **plebei** (gen. sing.) după declinarea a V-a; **requies, requiētis** (repaus) de declinarea a III-a are şi formele **requiem** (ac. sing.) şi **requie** (abl. sing.) după declinarea a V-a.

6. Declinarea a V-a nu are adjective.

DECLINAREA SUBSTANTIVELOR COMPUSE

După cum în limba romînă noi putem exprima noţiunea de cinste sau de încredere meritată prin unirea unui substantiv cu un adjectiv, amîndouă cuvintele fiind în acelaşi caz: *bună credintă*, tot aşa putem împreuna şi în limba latină un substantiv cu o formă adjectivală şi să exprimăm o noţiune: treburi de stat = *respublica*, în care ambele elemente sînt în nominativ.

Dar în limba romînă avem şi compuneri cu un cuvînt în nominativ şi altul în alt caz: *Valea Babii.* Acelaşi lucru se găseşte şi în limba latină: *pater familias.*

Astfel găsim în limba latină cuvinte compuse de două tipuri:

1. Cele compuse din două forme nominale — cuvinte declinabile — în nominativ: în declinare, dăm fiecărei părţi componente terminaţiile declinării căreia îi aparţine, sau declinăm fiecare parte componentă ca şi cum ar fi separate. Astfel cuvîntul *respublica* (republică) se declină ca şi cum ar fi scris *res publica*, *iusiurandum* (jurămînt) se declină ca şi cum ar fi scris *ius iurandum.*

	Singular	
N. V.	respublica	iusiurandum
G.	reipublicæ	iurisiurandi
D.	reipublicæ	iuriiurando
Ac.	rempublicam	iusiurandum
Abl.	republica	iureiurando

2. Cele compuse din două cuvinte, dintre care numai unul este la nominativ, declină numai cuvîntul care în compunere se găseşte la nominativ:

Scanned with OKEN Scanner

paterfamilias (tatăl sau şeful familiei), *iuris consultus* (jurisconsultul, cel cunoscător în chestiuni de drept). În primul se declină numai *pater*, în al doilea *consultus*.

Singular

N. V.	paterfamilias	N.	iurisconsultus
G.	patrisfamilias	G.	iurisconsulti
D.	patrifamilias	D.	iurisconsulto
Ac.	patremfamilias	Ac.	iurisconsultum
Abl.	patrefamilias	V.	iurisconsulte
		Abl.	iurisconsulto

DECLINAREA SUBSTANTIVELOR GRECEŞTI

Cuvinte greceşti au pătruns în limba latină de la primele legături culturale ce au existat între aceste două popoare. La început romanii dau formă latinească cuvintelor greceşti pe care le primeau, trecîndu-le la o declinare sau la alta după apropierea pe care o prezentau în privinţa formei. Astfel cuvîntul *amphora* a fost trecut la declinarea I-a genul feminin, deşi în limba elenă era de declinarea a III-a genul masculin; *Tarentum* a fost trecut la declinarea a II-a genul neutru, deşi în limba elenă era de declinarea a III-a genul masculin.

Pe măsură ce cultura greacă a pătruns mai adînc în pătura conducătoare romană, cînd romanii îşi întregeau cultura la şcolile de retorică şi de filosofie din centrele greceşti, cuvintele greceşti, prin care aceştia se deprinseseră să exprime noţiunile noi, erau introduse de ei în limba latină cu mult respect pentru forma grecească şi s-a ajuns ca acelaşi cuvînt să aibă pentru acelaşi caz cînd terminaţie elenă, cînd terminaţie latină. Era astfel un fel de declinare mixtă, unde întîlnim la acelaşi cuvînt şi declinare de tipul *musica*, *-æ* (muzică), *sophista*, *-æ* (sofist), şi declinare de tipul *musice*, *-es*, *sophistas*, *-æ*.

La plural, în general se urma declinarea latină.

Vom urmări declinarea substantivelor greceşti după tipul primelor trei declinări latineşti.

DECLINAREA I-a

În limba elenă substantivele de declinarea I-a se terminau în **-ē** sau **-a** pentru genul feminin, în **-ēs** sau **-as** pentru genul masculin.

În limba latină au următoarele tipuri de declinare: în **-e** pentru genul feminin şi în **-as** sau **-es** pentru genul masculin:

N.	music e	Ænē as	Pers es
G.	music es	Ænē æ	Pers æ
D.	music æ	Ænē æ	Pers æ
Ac.	music en	Ænē am (-an)	Pers am (-en)
V.	music e	Ænē a	Pers e (-a)
Abl.	music e	Ænē ā	Pers e (-ā)

Observații.

1. Unele substantive proprii terminate în **-es**, care în limba elenă sînt de declinarea I-a, în limba latină urmează declinarea a III-a, păstrînd totuși terminația acuzativului **-en**: *Æschines*, ac. *Æschinen*.

Altele se declină după ambele declinări: *Orestes*; mai des însă după a treia.

2. Cuvintele care au formă de plural terminată în **-ades, -ides**, fac genitivul plural în **-um**: *Æneădes-Æneădum*, *Dardanĭdes-Dardanĭdum*.

Celelalte care au formă de plural, fac genitivul plural în **-arum**: *cometes*, **-æ** (cometă), gen. pl. *cometārum*.

DECLINAREA A II-a

În limba elenă substantivele de declinarea a II-a au la nominativ singular terminația **-os** pentru masculin și feminin și **-on** pentru neutru.

În limba latină cuvintele grecești trecute la declinarea a II-a, se termină în **-us** sau **-os** pentru masculin și feminin și în **-on** sau **-um** pentru neutru:

N.	Promethe **us**	Phar **os (-us)** (o insulă)	Ilion **(-um)** (Troia)
G.	Promethe **i (-os)**	Phar **i**	Ili **i**
D.	Promethe **o (-i)**	Phar **o**	Ili **o**
Ac.	Promethe **um (-a)**	Phar **on (-um)**	Ili **on (-um)**
V.	Prometheu	Phar **e**	Ili **on (-um)**
Abl.	Promethe **o**	Phar **o**	Ili **o**

Observații.

1. Substantivul *Perses*, care urmează declinarea I-a, are și o formă în **-eus** — *Perseus* — după declinarea a II-a și se declină ca *Prometheus*.

Substantivul *Athos* cu acuzativul *Atho* are și forme după declinarea a III-a: nom. *Atho*, ac. *Athonem*.

2. La nominativ plural se întîlnește și terminația **-oe**, care reprezintă diftongul **-oi**, terminația de nominativ plural a substantivelor grecești de declinarea a II-a: *Adelphœ* = frații (titlul unei comedii), *Canephorœ* = purtătoarele de coșuri.

DECLINAREA A III-a

În limba elenă substantivele de declinarea a III-a au la nominativ singular terminații foarte variate; au însă genitivul singular în **-os**, dativul în **-i**, acuzativul în **-a** sau în **-n**, dativul plural în **-si** și acuzativul plural în **-as**.

Cele trecute în limba latină și care urmează declinarea a III-a se declină după următoarele tipuri:

	Singular			
N.	Socrat **es**	crater (vas mare)	poës **is** (poezie)	ænigma (enigmă) n.
G.	Socrat **is (-i)**	cratēr **os (-is)**	poës **is (-eos)**	ænigmăt **is**
D.	Socrat **i**	cratēr **i**	poës **i**	ænigmăt **i**
Ac.	Socrat **em (-en)**	cratēra **(-em)**	poës **im (-in)**	ænigma
V.	Socrat **es (-e)**	crater	poës **is**	ænigma
Abl.	Socrat **e**	cratēr **e**	poës **i**	ænigmăt **e**

Scanned with OKEN Scanner

	Plural		
N. V.	cratēr **es**	poës **es**	ænigmăt **a**
G.	cratēr **um**	poës **lum (-con)**	ænigmăt **um**
D. Abl.	crater **ibus**	poës **ĭbus**	ænigmăt **is (-ĭbus)**
Ac.	cratēr **as**	poës **es**	ænigmăt **a**

Observaţii.

1. La vocativ singular substantivele în **-is, -ys, -as (-antis)** pierd pe **s**: *Phylli, Alexi, Coty, Calcha.*

Cele terminate în **-es** fac vocativul în **-es** sau **-e**: *Carneades, Carneade; Chremes, Chremē.*

2. La **genitiv singular** substantivele terminate în **-is, -as,** fac de preferinţă în **-os**: *Thetis, -ĭdos, Pallas, -ădos.* Numele proprii feminine terminate în **-o** fac în **-us**: *Dido, Didus; Sapho, Saphus; Ino, Inus.* Pentru *Dido* forma utilizată în proză este *Dido, -ōnis.*

Acestea din urmă fac în **-o** şi dativul şi acuzativul şi ablativul.

3. La **acuzativ singular** terminaţia **-a** este obişnuită:

a) la numele de localităţi: *Salamina, Helicona, Eurymedonta, Babylona;*

b) la unele nume de persoane alături de terminaţia latinească **-em**: *Agamemnonem, Agamemnona; Periclem, Periclea.*

c) la substantivele *aër* şi *æther: aëra* şi *æthera*, precum şi la altele alături de terminaţia **-em**: *cratēra* şi *cratērem, heroem* şi *heroa, tyrannĭdem* şi *tyrannĭda.*

4. La **nominativ plural** substantivele care în limba elenă se termină la nominativ în **-eis,** în limba latină fac în **-is**: *Sardis.*

5. La **genitiv plural** se întrebuinţează terminaţia greacă **-on** la numele de popoare şi la cele de cărţi: *Chalibon* (şi *Chalibum), Georgicon (libri), Metamorphoseon (libri).*

La substantivele comune terminate în **-ma** se întîlnesc trei forme de genitiv plural: **-matum, -matōrum -maton**: *poëmatum, poëmatōrum* (la Cicero), *epigrammaton.*

6. La **dativ plural** se întrebuinţează de multe ori terminaţia **-sin** la numele proprii feminine terminate în **-as** sau **-is**: *Troades* (troenele), *Troasin; Charites* (graţiile), *Charisin; Dryades, Dryasin.*

Neutrele terminate în **-ma** au **-tis** sau **-tibus**: *ænigmatis, poëmatibus.*

7. La **acuzativ plural** terminaţia **-as** se întrebuinţează la numele de popoare din limba elenă şi la unele nume de popoare străine, care seamănă ca formă cu cele greceşti: *Æthiopes* şi *Æthiopas; Arcades* şi *Arcadas, Macedŏnes* şi *Macedŏnas;* de asemenea *Allobrŏges* şi *Allobrŏgas, Senŏnes* şi *Senŏnas,* precum şi la unele substantive comune: *cratēras, herōes* şi *herōas.*

Scanned with OKEN Scanner

ADJECTIVUL

Deoarece adjectivul exprimă însuşirea pe care o are un obiect — fiinţă sau lucru — şi deoarece aceeaşi însuşire poate fi a unui obiect numit printr-un substantiv de genul masculin, sau a unuia numit printr-un substantiv de genul feminin, sau a unuia numit printr-un substantiv de genul neutru (bărbat frumos = *vir pulcher*, femeie frumoasă = *femina pulchra*, templu frumos = *templum pulchrum)*, adjectivul care exprimă acea însuşire trebuie să poarte semn după care să se cunoască genul substantivului care numeşte obiectul ce posedă însuşirea respectivă. Şi, după cum la substantiv semnul care indică genul este, în general, terminaţia la nominativ singular, şi adjectivul trebuie să indice genul tot prin terminaţia de la nominativ singular.

În limba latină adjectivele se pot împărţi în trei clase după numărul terminaţiilor la nominativ singular pentru a exprima cele trei genuri:

1. Clasa I-a cuprinde adjectivele cu trei terminaţii: una pentru masculin, alta pentru feminin şi alta pentru neutru: **-us, -a, -um**; **-er, -a, -um**; **-ur, -a, -um.** Aici intră adjectivele care pentru masculin şi neutru au tema terminată în vocala **o**, iar pentru feminin au tema terminată în vocala **a.**

2. Clasa a II-a cuprinde adjectivele cu două terminaţii, una pentru masculin şi feminin şi alta pentru neutru: **-is, -e,** adică adjective care au tema terminată în vocala **i,** temă la care substantivele masculine şi feminine se declină la fel.

3. Clasa a III-a cuprinde adjectivele care au aceeaşi terminaţie pentru toate genurile, adică adjective care au temă consonantică.

Adjectivele se declină astfel:

I. A. Adjective în **-us, -a, -um.**

	Singular		
	Masculin	Feminin	Neutru
N.	car us (drag)	car a	car um
G.	car i	car æ	car i
D.	car o	car æ	car o
Ac.	car um	car am	car um
V.	car e	car a	car um
Abl.	car o	car ā	car o

Scanned with OKEN Scanner

Plural

N. V.	car i	car æ	car a
G.	car ōrum	car ārum	car ōrum
D.	car is	car is	car is
Ac.	car os	car as	car a
Abl.	car is	car is	car is

După cum se vede, aceste adjective se declină după declinarea a II-a la masculin şi neutru şi după declinarea I la feminin.

Observaţie.

Adjectivele terminate în **-ius** la nominativ singular masculin, fac genitivul singular masculin şi neutru în **-ii** şi vocativul masculin în **-ie.** Exemplu : *pius, pii, pie.*

B. Adjective în **-er, -a, -um.**

a)

Singular

	Masculin	Feminin	Neutru
N. V.	niger (negru)	nigr a	nigr um
G.	nigr i	nigr æ	nigr i
D.	nigr o	nigr æ	nigr o
Ac.	nigr um	nigr am	nigr um
Abl.	nigr o	nigr ā	nigr o

Plural

N. V.	nigr i	nigr æ	nigr a
G.	nigr ōrum	nigr ārum	nigr ōrum
D. Abl.	nigr is	nigr is	nigr is
Ac.	nigr os	nigr as	nigr a

b)

Singular

	Masculin	Feminin	Neutru
N. V.	tener (fraged)	teněr a	teněr um
G.	teněr i	teněr æ	teněr i
D.	teněr o	teněr æ	teněr o
Ac.	teněr um	teněr am	teněr um
Abl.	teněr o	teněr ā	teněr o

Plural

N. V.	teněr i	teněr æ	teněr a
G.	tener ōrum	tener ārum	tener ōrum
D. Abl.	teněr is	teněr is	teněr is
Ac.	teněr os	teněr as	teněr a

Observaţii.

1. Cele mai multe dintre aceste adjective pierd pe **e** în declinare şi se declină ca *niger.*

Scanned with OKEN Scanner

2. Următoarele păstrează pe **e** în declinare : *asper* (aspru), *lacer* (sfîşiat), *liber* (liber), *miser* (nenorocit), *prosper* (prielnic), *tener* (fraged), *gibber* (ghebos) şi *dexter* (îndemînatic), precum şi compusele verbelor *fero* şi *gero*, ca : *frugĭfer* (rodnic), *armĭger* (purtător de arme).

3. În **-ur, -a, -um** se termină numai adjectivul *satur, satŭra, satŭrum* (sătul), care se declină ca *tener*.

II. Adjective în **-is, -e.**

a)

Singular

	Masculin Feminin	Neutru
N. V.	fort **is** (tare)	fort **e**
G.	fort **is**	fort **is**
D.	fort **i**	fort **i**
Ac.	fort **em**	fort **e**
Abl.	fort **i**	fort **i**

Plural

N. Ac. V.	fort **es**	fort **ia**
G.	fort **ium**	fort **ium**
D. Abl.	fort **ĭbus**	fort **ĭbus**

b) Am văzut că substantivele de declinarea a II-a, terminate în **-us** precedat de **r**, precum şi adjectivele de clasa I-a, care au terminaţiile **-us, -a, -um** precedate de **r**, au pierdut la nominativ singular pe **-us** şi au dezvoltat înainte de **r** un **e**, dacă nu-l aveau în temă : **generus*, *-i* = *gener*, *genĕri*; **librus*, *libri* = *liber*, *libri*; **nigrus*, *nigra*, *nigrum* = *niger*, *nigra*, *nigrum*[1].

Acelaşi lucru s-a petrecut şi la declinarea a III-a cu adjectivele parisilabice care au terminaţiile **-is** pentru masculin şi feminin şi **-e** pentru neutru, precedate de **r**; şi ele au pierdut la nominativ singular masculin pe **-is**, dezvoltînd înainte de **r** un **e** şi au devenit cu trei forme la nominativ singular : masculin în **-er**, feminin în **-ris**, neutru în **-e**[2] : m. *acris*, f. *acris*, n. *acre* = m. *acer*, f. *acris*, n. *acre*.

Sînt 13 adjective din această categorie :

acer	*acris*	*acre*	= ager
alăcer	*alăcris*	*alăcre*	= sprinten
campester	*campestris*	*campestre*	= cîmpenesc
celĕber	*celĕbris*	*celĕbre*	= renumit
celer	*celĕris*	*celĕre*	= iute
equester	*equestris*	*equestre*	= călăreţ
paluster	*palustris*	*palustre*	= băltos
pedester	*pedestris*	*pedestre*	= pedestru
puter	*putris*	*putre*	= putred
salūber	*salūbris*	*salūbre*	= sănătos, salutar
silvester	*silvestris*	*silvestre*	= sălbatic, din pădure
terrester	*terrestris*	*terrestre*	= pămîntesc
volūcer	*volūcris*	*volūcre*	= zburător

1. A. Ernout, *op. cit.*, p. 43.
2. A. Ernout, *op. cit.*, p. 82.

Scanned with OKEN Scanner

Observaţii.

1. Dintre aceste adjective numai *celer* păstrează pe e în declinare; celelalte îl pierd.

2. Dintre adjectivele care au pe **-is, -e**, precedate de r unele au rămas cu două terminaţii: *illustris, -e* (strălucitor), *lugŭbris, -e* (jalnic), *funĕbris, -e* (de înmormîntare), *mediocris, -e* (mijlociu, mediocru) etc.

3. Ele se declină ca *fortis*, cu deosebirea numai că *celer* face genitivul plural *celerum*, iar *volŭcer* face *volŭcrum* şi *volucrium;* se găseşte şi genitivul plural *silvestrum* (la Accius).

4. Între formele **-er** pentru masculin şi **-ris** pentru feminin nu s-a păstrat totdeauna o delimitare certă. Astfel găsim la Ennius *acer (hiems)* pentru feminin şi *acris (somnus)* pentru masculin; la Ennius, Terentius, Vergilius este citat *alacris* ca masculin, iar la Apuleius *alacer* pentru feminin; *celĕbris* este citat ca masculin în Mella, Tacitus, Gellius, Apuleius; în T. Livius găsim *campestris (hostis)* pentru masculin; în Cato se citează *celeris* ca masculin, iar în Lucretius *celer (origo)* ca feminin; în Titus Livius este *equestris* ca masculin; în Columella este *palustris* masculin; în Vopiscus este *pedestris* masculin; *puter* foloseşte în mod egal la masculin formele *puter* şi *putris; salūbris (annus)* se întîlneşte masculin la Cicero; *silvestris (collis)* este masculin la Cæsar şi *silvester (aëdon)* este de genul feminin la Petronius; *terrestris (arhipirata)* este masculin la Cicero; *volŭcris* este masculin la Tibullus, şi *volŭcer (Fama)* este feminin la Petronius.

Confuzia între formele în **-er** şi **-ris** pentru cele două genuri s-a produs din cauză că forma în **-ris** fusese la început şi pentru masculin şi pentru feminin. Cînd s-a născut forma în **-er**, şi aceasta a putut fi privită ca pentru ambele genuri [1].

5. Numele a patru luni, care au terminaţiile **-is, -e** precedate de **r**, au la masculin terminaţia **-er**, întocmai ca cele treisprezece adjective enumerate mai sus: *September (mensis), -bris, -bre; October (mensis), -bris, -bre; November (mensis), -bris, -bre; December (mensis), -bris, -bre.*

III. Adjective cu aceeaşi terminaţie pentru toate genurile:

Singular

	Masculin=Feminin	Neutru
N. V.	ferox (sălbatic)	
G.	ferōc **is**	
D.	ferōc **i**	
Ac.	ferōc **em**	ferox
Abl.	ferōc **i**	

Plural

N. Ac. V.	ferōc **es**	ferōc **ia**
G.	feroc **ium**	
D. Abl.	feroc **ibus**	

1. Vezi şi M. Niedermann, *op. cit.*, § 24, p. 69 şi 71.

Observaţii.

1. Adjectivele care au la nominativ singular o singură terminaţie pentru toate genurile au, în general, **ablativul singular în -i,** cînd sînt întrebuinţate ca adjective : *prudenti consilio* (printr-o hotărîre înţeleaptă) ; cînd însă sînt întrebuinţate ca substantive, îl au în **-e** : *cum sapiente* (cu cel înţelept).

2. Au ablativul singular numai în **-e** următoarele :

cælebs, cælĭbis	= necăsătorit, celibatar
cicur, cicŭris	= domestic
compos, compŏtis	= părtaş, stăpîn pe
deses, desĭdis	= inactiv
hospes, hospĭtis	= primitor, ospitalier
impos, impŏtis	= nepărtaş, care nu posedă
impūbes, impuběris	= foarte tînăr
partĭceps, particĭpis	= părtaş
pauper, paupĕris	= sărac
princeps, princĭpis	= fruntaş, cel dintîi
puber, puběris	= adult
quadrŭpes, quadrupĕdis	= patruped
sospes, sospĭtis	= teafăr
superstes, superstĭtis	= supravieţuitor

3. Au ablativul singular de preferinţă în **-e** :

ales, alĭtis	= înaripat
dives, divĭtis	= bogat
uber, uběris	= rodnic
vetus, vetĕris	= vechi

Acestea două din urmă au neutrul plural în **-a** : *uběra, vetĕra.*

4. Au ablativul singular numai în **-i** :

anceps, ancipĭtis	= îndoielnic
immĕmor, immemŏris	= care nu-şi aduce aminte
memor, memŏris	= care-şi aduce aminte
præceps, præcipĭtis	= prăpăstios
teres, terĕtis	= rotunjit.

5. Au ablativul singular în **-e** toate comparativele.

6. Au **genitivul plural** în **-ium** cele terminate în : **-ns, -rs, -ax, -ix, -ox** şi **-plex** (afară de *supplex*), precum şi *locŭples, -ētis* (bogat) şi *par, -ris* (egal). Toate celelalte, precum şi comparativele, îl au în **-um.**

COMPARAŢIA ADJECTIVELOR

Adjectivele au forme pentru trei grade pentru a exprima o însuşire : **pozitivul, comparativul şi superlativul.**

1. **Pozitivul** este forma obişnuită a adjectivului, adică aceea pe care o are cînd exprimă însuşirea fără nici o idee de comparaţie. Această formă

Scanned with OKEN Scanner

am studiat-o, cînd am tratat cele trei clase de adjective: *carus, a, -um* = drag; *niger, -gra, -grum* = negru; *fortis, -e* = tare, *ferox, -ōcis* = sălbatic

2. **Comparativul** este forma pe care o are adjectivul pentru a exprima o comparaţie între două fiinţe sau lucruri, ori între două grupe de fiinţe sau lucruri din punctul de vedere al unei însuşiri.

a) Pentru a forma comparativul unui adjectiv, înlocuim terminaţia genitivului singular masculin prin sufixele: **-ior** (masculin şi feminin) şi **-ius** (neutru).

				Masculin Femenin	Neutru
carus,	gen. sg.	car i,	comparativ	car ior,	car ius
fortis,	»	fort is,	»	fort ior,	fort ius
ferox,	»	feroc is,	»	feroc ior,	feroc ius
niger,	»	nigr i,	»	nigr ior,	nigr ius
celer,	»	celer is,	»	celer ior,	celer ius

b) Comparativele se declină astfel:

	Singular		Plural	
	Masc. Fem.	Neutru	Masc. Fem.	Neutru
N. V.	car ior	car ius	N. Ac. V. cariōr es	cariōr a
G.	cariōr is		G. cariōr um	
D.	cariōr i		D. Abl. carior ĭbus	
Ac.	cariōr em	car ius		
Abl.	cariōr e			

Notă. Comparativele fac ablativul singular în **-e**, nominativul, acuzativul şi vocativul plural neutru în **-a**, genitivul plural în **-um.**

3. **Superlativul** este forma pe care o are adjectivul pentru a exprima o comparaţie între o fiinţă sau lucru, ori într-un grup de fiinţe sau lucruri, şi mai multe fiinţe sau lucruri, ori mai multe grupe de fiinţe sau lucruri din punctul de vedere al unei însuşiri.

a) Superlativul unui adjectiv se formează înlocuind terminaţia genitivului singular masculin prin sufixele: **-issĭmus** (masculin), **-issĭma** (feminin), **-issĭmum** (neutru):

				Masculin	Fem. Neutru
carus,	gen. sg.	car i,	superlativ	carissĭmus,	-a, -um
fortis,	»	fort is,	»	fortissĭmus,	-a, -um
ferox,	»	feroc is,	»	feroc issĭmus,	-a, -um

b) Dacă adjectivul este terminat la nominativ singular masculin în **-er**, primeşte chiar la forma nominativului singular masculin sufixul: **-rĭmus, -rĭma, -rĭmum:**

			Masc.	Fem.	Neutru
niger,	superlativ	niger	rĭmus,	-rĭma,	-rĭmum
celer,	»	celer	rĭmus,	-a,	-um

De asemenea *vetus* face *veterrĭmus, -a, -um* (de la forma veche *veter*).

Scanned with OKEN Scanner

c) Următoarele adjective fac superlativul primind sufixul **-lĭmus, -lĭma, -lĭmum** la partea adjectivului rămasă după înlăturarea terminației **-is** a genitivului singular :

facĭlis, *-e* (ușor),	*facillĭmus*, *-a*, *-um*
difficĭlis, *-e* (greu),	*difficillĭmus*, *-a*, *-um*
simĭlis, *-e* (asemenea),	*simillĭmus*, *-a*, *-um*
dissimĭlis, *-e* (neasemenea),	*dissimillĭmus*, *-a*, *-um*
humĭlis, *-e* (umil, de jos),	*humillĭmus*, *-a*, *-um*
gracĭlis, *-e* (subțire, delicat),	*gracillĭmus*, *-a*, *-um*

d) Superlativul se declină așa cum se declină *carus*. *-a*, *-um*, fiind terminat în **-us, -a, -um.**

4. Adjectivul *dexter*, *-ĕra*, *-ĕrum*, care are o formă sincopată *dexter*, *-tra*, *-trum*, face comparativul de la genitivul singular al formei nesincopate : gen. sing. *dexteri*, comparativ *dexterior*, *-ius ;* superlativul este *dextĭmus*, *a-*, *-um.*

Adjectivul *sinister*, *-tra*, *-trum*, deși n-are o formă care să aibă pe e în temă, face comparativul, prin analogie cu *dexter : sinisterior*, *-ius*, și superlativul: *sinistĭmus*, *-a*, *-um.*

5. Adjectivul *dives*, *-ĭtis* folosește la comparativ și superlativ mai mult formele sincopate : *ditior*, *-ius* și *ditissĭmus*, *-a*, *-um*, în locul formelor întregi : *divitior*, *-ius*, *divitissĭmus*, *-a*, *-um.*

Adjectivul *iuvenis*, *-is*, folosește mai mult forma sincopată *iunior* la comparativ decît forma întreagă *iuvenior*. Superlativ n-are.

Notă. Adjectivul *iuvenis* nu se întrebuințează la genul neutru.

6. Adjectivele compuse cu **-dĭcus, -fĭcus** și **-vŏlus** (din tulpina verbelor *dicere*, *facere*, *velle*) împrumută gradele de comparare de la participiul prezent al verbelor corespunzătoare și deci fac **comparativul** în **-entior, -ius,** iar superlativul în **-entissĭmus, -a, -um :**

Pozitiv	Comparativ	Superlativ
maledĭcus (bîrfitor) ;	maledi**centior, -ius;**	maledi**centissĭmus, -a, -um**
magnifĭcus (măreț) ;	magnifi**centior, -ius;**	magnifi**centissĭmus, -a, -um**
benevŏlus (binevoitor) ;	benevol **entior, -ius;**	benevol **entissĭmus -a, -um**

De asemenea fac gradele de comparare în **-entior** și **-entissimus** și adjectivele :

Pozitiv	Comparativ	Superlativ
egēnus (sărac) ;	**egentior, -ius;**	**egentissĭmus, -a, -um** (de la *egens)*
provĭdus (prevăzător) ;	provid **entior, -ius** ;	provid **entissĭmus, -a, -um** (de la provĭdens)

7. Următoarele adjective formează gradele de comparare de la altă tulpină decît a pozitivului :

Pozitiv	Comparativ	Superlativ
bonus, -a, -um (bun) ;	melior, -ius ;	optĭmus, -a, -um
malus, -a, -um (rău) ;	peior, -ius ;	pessĭmus, -a, -um
magnus, -a, -um (mare) ;	maior, -ius ;	maxĭmus, -a, -um
parvus, -a, -um (mic) ;	minor, -nus ;	minĭmus, -a, -um
multus, -a, -um (mult) ;	plus, pluris ; plures, -a ;	plurĭmus, -a, -um

Notă. Comparativul *plures*, *plura* face genitivul plural *plurium.*

Scanned with OKEN Scanner

8. Unele adjective sînt întrebuinţate numai la comparativ şi superlativ :

Comparativ	Superlativ
citerior, -ius (de dincoace) ;	citĭmus, -a, -um (cel de dincoace)
ulterior, -ius (de dincolo) ;	ultĭmus, -a, -um (cel mai depărtat)
propior, -ius (mai apropiat) ;	proxĭmus, -a, -um (cel mai apropiat)
prior, -ius (cel dintîi din doi) ;	primus, -a, -um (cel dintîi din toţi)
interior, -ius (dinăuntru) ;	intĭmus, -a, -um (cel mai dinăuntru)
ocior, -ius (iute) ;	ocissĭmus, -a, -um (cel mai iute)
potior, -ius (preferabil) ;	potissĭmus, -a, -um (foarte preferabil)
deterior, -ius (rău) ;	deterrĭmus, -a, -um (foarte rău)

Observaţie.

Unele dintre ele au la bază prepoziţii sau adverbe.

9. Altele au pozitiv, dar este întrebuinţat mai ales la plural, cu înţeles substantival. Ele derivă din prepoziţii :

Pozitiv	Comparativ	Superlativ	
extĕrus (extĕri = străini) ;	exterior, -ius	extrēmus extĭmus	= cel mai depărtat
postĕrus (postĕri = urmaşi) ;	posterior, -ius	postrēmus postŭmus	= cel mai din urmă
supĕrus (supĕri = zeii de sus) ;	superior, -ius	suprēmus summus	= cel mai de sus
infĕrus (infĕri = zeii de jos) ;	inferior, -ius	infĭmus imus	= cel mai de jos

10. Adjectivele terminate în **-eus, -ius, -uus** fac comparativul primind înaintea pozitivului adverbul **magis,** iar superlativul primind adverbul **maxĭme (comparaţie prin perifrază) :** idoneus (potrivit) ; **magis** idoneus, -a, -um ; **maxĭme** idoneus, -a, -um; egregius (distins) **magis** egregius, a, -um ; **maxĭme** egregius, -a, -um; conspicuus (remarcabil) ; **magis** conspicuus. -a, -um ; **maxĭme** conspicuus, -a, -um.

Observaţie.

a) **Antiquus** (vechi) face **antiquior, antiquissimus** şi **æquus** face **æquior, æquissimus,** adică fac gradele de comparare regulat, deoarece grupul **qu** este consonantic.

Adjectivul **pius** (cinstit, respectuos), în afară de comparaţia prin perifrază *(magis pius, -a, -um, maxĭme pius, -a, -um)*, şi-a făcut, cu începutul epocii imperiale, şi un superlativ cu sufixul *-issimus, -a, -um: piissimus, -a, -um.*

b) Adverbul **maxime** poate fi înlocuit cu **valde** sau **bene :** *valde strenuus* (foarte activ).

11. Unele adjective, primind înaintea pozitivului prepoziţia **per** sau **præ,** capătă înţeles de superlativ : *permagnus* (foarte mare), *perdoctus* (foarte învăţat), *pergracĭlis* (foarte delicat), *præclarus* (foarte strălucit), *prævelox* (foarte iute).

12. Unele adjective au formă numai pentru comparativ sau numai pentru superlativ :

		Comparativ
a)	*adolescens* (tînăr),	*adolescentior*
	alăcer (sprinten),	*alacrior*
	ater (negru),	*atrior*
	iuvĕnis (tînăr),	*iunior*
	senex (bătrîn),	*senior*
		Superlativ
b)	*inclītus* (vestit),	*inclitissimus*
	falsus (fals),	*falsissimus*
	novus (nou),	*novissimus*
	sacer (sacru),	*sacerrimus*
	vetus (vechi),	*veterrimus*

Notă. Cu toate acestea găsim şi formele : *novior* (la Varro şi la Aulus Gellius) şi *veterior* (arhaic la Cato).

13. Unele adjective prin ideea pe care o exprimă nu pot avea forme pentru comparativ şi superlativ : *vivus* (viu), *pedester* (pedestru), *aureus* (de aur), *hesternus* (de ieri).

Scanned with OKEN Scanner

NUMERALUL

Numeralele se împart în patru mari grupe: cardinale, ordinale, distributive şi adverbiale. La acestea se adaugă unele grupe de mai puţină importanţă.

NUMERALELE CARDINALE

Numeralele cardinale arată numărul şi servesc la numărare şi socotire. Ele se găsesc cu întrebarea **quot?** (cîţi? cîte?).

Ele sînt:

I	1	unus, una, unum
II	2	duo, duæ, duo
III	3	tres, tres, tria
IV	4	quattuor
V	5	quinque
VI	6	sex
VII	7	septem
VIII	8	octo
IX	9	novem
X	10	decem
XI	11	undĕcim
XII	12	duodĕcim
XIII	13	tredĕcim
XIV	14	quattuordĕcim
XV	15	quindĕcim
XVI	16	sedĕcim
XVII	17	septemdĕcim
XVIII	18	duodeviginti
XIX	19	undeviginti
XX	20	viginti
XXI	21	unus et viginti sau viginti unus
XXII	22	duo et viginti sau viginti duo
XXVIII	28	duo de triginta
XXIX	29	undetriginta
XXX	30	trigintea
XL	40	quadraginta
L	50	quinquaginta
LX	60	sexaginta
LXX	70	septuaginta
LXXX	80	octoginta
XC	90	nonaginta
XCVIII	98	octo et nonaginta sau nonaginta octo
XCIX	99	undecentum
sau IC		sau novem et nonaginta sau nonaginta novem
C	100	centum
CV	105	centum quinque sau centum et quinque
CC	200	ducenti, æ-, -a
CCC	300	trecenti, æ-, -a
CCCC	400	quadringenti, -æ, -a
sau CD		
D sau ID	500	quingenti, -æ, -a
DC	600	sexcenti, -æ, -a
DCC	700	septingenti, -æ, -a
DCCC	800	octingenti, -æ, -a
DCCCC	900	nongenti, -æ, -a
CIↃ sau M	1 000	mille
CIↃCIↃ	2 000	duo milia

Scanned with OKEN Scanner

IↃↃ	5000 quinque milia	CCCIↃↃↃ	100000 centum milia
CCIↃↃ	10000 decem milia	CCCCIↃↃↃↃ	1 000 000 decies
IↃↃↃ	50000 quinquaginta milia	sau $\overline{\text{X}}$	centena milia

Observaţii.

1. Între 13 şi 19 numeralele aveau, în afară de forma dată mai sus, şi formele : *decem et tres* sau *tres et decem* (13), *decem et quattuor* (14), *decem et quinque* (15), *decem et sex* (16), *decem et septem* (17), *decem et octo* sau *octo et decem* (18), *decem et novem* sau *decem novem* sau *novem et decem* (19).

2. Numeralele care exprimă zeci însoţite de unităţile 1—7 de la 20 pînă la 100 se exprimă sau punînd unităţile înaintea zecilor şi legîndu-le prin *et*, sau punînd unităţile în urma zecilor fără nici o legătură : *unus et viginti* sau *viginti unus* (21), *quinque et triginta* sau *triginta quinque* (35). Forme ca *viginti et unus* sînt rare [1].

3. Numeralele care exprimă zeci însoţite de unităţile 8 şi 9 de la 18 pînă la 99 se exprimă prin scădere : 18 = 20 — 2, 19 = 20 — 1, 99 = 100 — 1. Deci avem: *duodeviginti* (18), *undeviginti* (19), *duodetriginta* (28), *undetriginta* (29), *undecentum* (99).

Această procedare însă nu înlătură procedarea obişnuită de a folosi zecile respective însoţite de unităţi prin adunare cu *et* sau fără *et: decem et octo* sau *octo et decem* (18), *decem et novem* sau *decem novem* sau *novem et decem* (19). De la 20 înainte nu se pune *et* cînd unităţile se pun în urma zecilor *viginti octo* (28), *viginti novem* (29), *nonaginta octo* (98), *nonaginta novem* (99). Pentru 98 nu este obişnuită exprimarea prin scădere *duodecentum.*

4. Numeralele în care intră 100 se exprimă punînd întîi numeralul *centum* şi adăugînd numeralul mic legat prin *et* sau fără nici o legătură : *centum unus* sau *centum et unus* (101), *centum triginta* sau *centum et triginta* (130).

5. Pentru a exprima « mii » se punea înaintea numeralului *milia* numărul cu care era înmulţit 1000, iar sutele se adăugau în urmă fără legătură : *duo milia centum (et) quadraginta quinque* (2 145) ; dar se poate zice şi *bina milia*, iar poeţii obişnuiesc şi forma *bis mille.*

6. Pentru a exprima noţiunea « un milion » romanii n-aveau un cuvînt special ca pentru zece, sută, mie, ci foloseau calea înmulţirii şi anume înmulţeau cu 10 pe 100 000 : decies centena milia = de zece ori cîte o sută de mii = 100 000 × 10.

7. Pentru exprimarea prin cifre a numărului 500 se folosea şi semnul IↃ, adică o bară verticală urmată de un Ↄ întors. Acest semn a devenit baza notării cu cifre a multiplilor săi şi orice Ↄ adăugat la el însemna înmulţirea lui cu 10 : IↃ = 500, IↃↃ = 5 000, IↃↃↃ = 50 000, IↃↃↃↃ = 500 000.

La fiecare dintre aceste notări, dacă se pun şi în partea stîngă a barei atîţi Ↄ cîţi Ↄ se află în partea dreaptă, numărul se dublează : IↃ = 500, CIↃ = = 1 000, IↃↃ = 5 000, CCIↃↃ = 10 000 ;IↃↃↃ = 50 000, CCCIↃↃↃ = 100 000 ; IↃↃↃↃ = 500 000, CCCCIↃↃↃↃ = 1 000 000.

---

1. J. R. Madvig — *Grammaire latine*, 1885, p. 77.

8. În exprimarea numeralelor care se formau prin înmulțirea numărului 100 000, dacă era vorba de bani și se folosea cuvîntul *sestertium*, se puteau suprima cuvintele *centena milia*, rămînînd numai numeralul înmulțitor și cuvîntul *sestertium*: *sexagies sestertium* = *sexagies centena milia sestertium* = de 60 de ori cîte 100 000 = 100 000 × 60 = 6 000 000 de sesterții.

9. Dintre numeralele cardinale se declină:

	Masculin	Femenin	Neutru
N.	unus	una	unum
G.	unīus }		
D.	uni }	pentru toate genurile	
Ac.	unum	unam	unum
Abl.	uno	una	uno

Notă. *Unus* are și forme pentru plural în felul adjectivelor de clasa I-a: *uni, unæ, una*. Formele de plural se întrebuințează:

a) cînd însoțesc substantive care au numai formă de plural: *una castra* = o tabără;

b) cînd însemnează «singur» *(solus)*: *uni Ubii* = singuri ubii, numai ubii. În acest înțeles are și formă de vocativ singular: *une, una, unum*.

c) în expresia *uni ... alii* = unii ... alții; sau *uni ... alteri* = unii ... ceilalți.

d) cînd însemnează «același» *(idem)*: *unis moribus vivere* = a trăi cu aceleași obiceiuri, a nu-și schimba obiceiurile.

	Masculin	Feminin	Neutru
N.	duo	duæ	duo
G.	duōrum	duārum	duōrum
D.	duōbus	duābus	duōbus
A.	duos	duas	duo
Abl.	duōbus	duābus	duōbus

Notă. a) *Duo* are la genitiv plural și forma *duum*: *duum militum, duumvirum, duum milium*.

b) Ca *duo* se declină și *ambo, -æ, -o* = amîndoi.

Masculin Femenin	Neutru	Neutru
N. Ac. tres	tria	N. Ac. milia
G. trium }		G. milium
D. Abl. tribus }	pentru toate genurile	D. Abl. milibus

Centum este invariabil, însă sutele *-ducenti, trecenti* etc. se declină ca adjectivele de clasa I-a la plural: *ducenti, -æ, -a*.

Mille este invariabil la singular; la plural se declină ca un substantiv neutru parisilabic de declinarea a III-a: *milia, -ium*.

10. Numeralele cardinale în limba latină au valoare adjectivală, iar cele variabile au și forme de gen, care le înlesnesc acordul în gen, număr și caz cu substantivele pe care le determină: *unus miles, duorum militum, tribus militibus, ducenti milites, septem milites*.

Mille are, în general, valoare adjectivală: *mille homines* = o mie de oameni. Dar se întîlnește și cu valoare substantivală, fiind determinat de un substantiv în genitiv plural: *ea civitas mille misit militum* = acea cetate a trimis o mie de ostași.

Scanned with OKEN Scanner

Dacă *mille* cu valoare substantivală este subiect în propoziție, verbul din predicat este la plural, *mille passuum erant inter urbem castraque* = erau o mie de pași între oraș și tabără.

Milia are numai valoare substantivală și are determinarea în genitiv partitiv : *duo milia peditum* = două mii de pedestrași ; *sex milia equitum* = șase mii de călăreți.

11. Substantivul pe care-l determină un numeral format din zeci + + *unus*, *-a*, *-um* se așază totdeauna lîngă cuvîntul care exprimă zecile, niciodată lîngă *unus:* Se va zice : *milites triginta unus* sau *unus et triginta milites*, niciodată însă *milites unus et triginta* sau *triginta unus milites.*

12. Cuvîntul *cardinālis*, *-e* derivă din *cardo*, *-inis* (țîțîna ușii). Aceste numerale se numesc cardinale, fiindcă ele stau la baza tuturor numeralelor hotărîte, adică pe ele se întemeiază celelalte numerale, întocmai cum *porta* se sprijină pe *cardo* în toate mișcările ei.

NUMERALELE ORDINALE

Numeralele ordinale exprimă ordinea, adică locul pe care cineva îl ocupă într-un șir. Ele sînt :

1 primus, -a, um = întîiul
2 secundus, -a, -um = al doilea
3 tertius, -a, -um = al treilea
4 quartus, -a, -um
5 quintus, -a, -um
6 sextus, -a, -um
7 septĭmus, -a, -um
8 octāvus, -a, -um
9 nonus, -a, -um
10 decĭmus, -a, -um
11 undecĭmus etc.
12 duodecĭmus
13 tertius decĭmus
14 quartus decĭmus
15 quintus decĭmus
16 sextus decĭmus
17 septĭmus decĭmus
18 duodevicesĭmus
19 undevicesĭmus
20 vicesĭmus
21 primus et vicesimus sau vicesĭmus primus
22 alter et vicesĭmus sau vicesĭmus alter
23 tertius et vicesĭmus sau vicesĭmus tertius
28 duodetricesĭmus
29 undetricesĭmus
30 tricesĭmus
40 quadragesĭmus
50 quinquagesĭmus
60 sexagesĭmus
70 septuagesĭmus
80 octogesĭmus
90 nonagesĭmus
100 centesĭmus
101 centesĭmus primus
108 centesĭmus octavus
135 centesĭmus tricesĭmus quintus
200 ducentesĭmus
300 trecentisĭmus
400 quadringentesĭmus
500 quingentesĭmus
600 sexcentesĭmus
700 septingentisĭmus
800 octingentesĭmus
900 nongentesĭmus
1000 millesĭmus
2000 bis millesĭmus
3000 ter millesĭmus
10000 decies millesĭmus
100000 centies millesĭmus
1000000 millies millesĭmus

Scanned with OKEN Scanner

Observaţii.

1. Toate numeralele ordinale au forma adjectivelor de clasa I-a terminate în **-us, -a, -um** şi se declină ca acestea.

2. Pentru numeralele de la 13—17, în loc să se pună unităţile înaintea lui zece, se pot pune în urmă, cu sau fără *et: decimus tertius* sau *decimus et tertius*. Aceste forme se întîlnesc mai rar.

3. Pentru numeralele 18, 19, în loc de exprimarea prin scădere din 20, se poate folosi sistemul întrebuinţat pentru 13 — 17 : *octavus decimus* sau *decimus octavus* sau *decimus et octavus* (18), *nonus decimus* sau *decimus nonus* sau *decimus et nonus*, cu restricţia de la nr. 2.

4. Pentru numeralele care cuprind zeci + *primus* (21, 31 . . .), în loc de *primus et vicesimus*, *primus et tricesimus* . . . se zice, cu preferinţă *unus et vicesimus*, *unus et tricesimus* . . . , niciodată însă *vicesimus unus*, *tricesimus unus*, ci numai *vicesimus primus*, *tricesimus primus* . . .

5. Pentru numeralele care cuprind zeci + *alter* (22, 32 . . .), se preferă exprimarea *alter et vicesimus* sau *vicesimus alter*, *alter et tricesimus* sau *tricesimus alter* . . . exprimării *secundus et vicesimus* sau *vicesimus secundus*, *secundus et tricesimus* sau *tricesimus secundus*. . .

6. Numerele formate din zeci + unităţi (21, 22..) se pot exprima şi punînd unităţile înaintea zecilor, legate prin *et*, sau punînd unităţile în urma zecilor fără *et*, aşa cum se prezintă în tabloul de mai sus, ori punînd unităţile înainte fără *et* sau în urmă cu *et: primus vicesimus* sau *vicesimus et primus*. . . Acest fel de exprimare este foarte rar.

7. Datele timpului se exprimă prin numeralele ordinale: ora trei = *hora tertia;* veghea a patra = *quarta vigilia;* în anul 1958 = *anno millesimo nongentesimo quinquagesimo octavo.*

8. Numeralele ordinale se găsesc cu întrebarea *quotus?* (al cîtelea?).

NUMERALELE DISTRIBUTIVE

Numeralele distributive arată cîte fiinţe sau lucruri se găsesc în fiecare grupă, cînd un număr de fiinţe sau de lucruri este împărţit în grupe egale.

Numeralele distributive se găsesc cu întrebarea *quotēni, -æ, -a?* (cîte cîţi? cîte cîte?).

Ele sînt :

1 singuli, -æ, -a = cîte unul
2 bini, -æ, -a = cîte doi
3 terni, -æ, -a = cîte trei
4 quaterni, -æ, -a = cîte patru
5 quini, -æ, -a = cîte cinci
6 seni etc. etc.
7 septeni
8 octōni
9 novēni
10 deni
11 undēni
12 duodēni
13 terni deni
14 quaterni deni
15 quini deni
16 seni deni
17 septeni deni
18 octoni deni (duodeviceni)
19 noveni deni (undeviceni)
20 viceni
21 viceni singuli
30 tricēni
40 quadragēni
50 quinquagēni

Scanned with OKEN Scanner

60 sexagēni	700 septingēni
70 septuagēni	800 octingēni
80 octogēni	900 nongēni
90 nonagēni	1000 singula milia
100 centēni	2000 bina milia
101 centeni singuli	5000 quina milia
200 ducēni	10000 dena milia
300 trecēni	100000 centena milia
400 quadringēni	500000 quingena milia
500 quingēni	1000000 decies centena milia
600 sexcēni	

Observaţii.

1. Cu substantive care au numai formă de plural cu înţeles de singular numărul se exprimă prin numeral distributiv, dar în loc de *singuli, -æ, -a* se întrebuinţează *uni, -æ, -a*, şi în loc de *terni, æ, -a* se foloseşte forma *trini, -æ, -a: bina castra* = două tabere, *quinas litteras (accepi)* = (am primit) cinci scrisori; însă *una castra* = o tabără; *trinas litteras (accepi)* = (am primit) trei scrisori.

Cele care au numai formă de plural cu înţeles de plural *(liberi, -ōrum* = copii) primesc numeralele ordinale şi distributive cu înţelesul lor propriu: *tres liberi* = trei copii, *terni liberi* = cîte trei copii.

2. Într-o propoziţie ca aceasta: «Cæsar şi Ariovistus au adus fiecare cîte zece însoţitori», punem numeralul distributiv pentru număr şi facem inutil pe «fiecare»: «*Cæsar et Ariovistus denos comites adduxerunt*, înţelesul lui «fiecare» rezultînd în mod suficient din numeralul distributiv.

Dacă în această propoziţie, aşa exprimată, am înlocui pe *denos* cu *decem*, s-ar înţelege că împreună au adus zece însoţitori Cæsar şi Ariovistus.

Dacă în aceeaşi propoziţie am înlocui pe «cîte zece» prin «cîte trei» am folosi forma *trini (trinos comites)*; iar dacă am înlocui pe «cîte zece» prin «cîte un», am întrebuinţa pe *singuli* şi nu pe *uni (singulos comites)*.

3. Poeţii îşi îngăduie să înlocuiască numeralul cardinal *duo* prin distributiv: *bina hastilia*, în loc de *duo hastilia* = două cozi de lemn pentru lănci.

4. *Bini, -æ, -a* este întrebuinţat şi pentru a da ideea de pereche: *bini boves* = o pereche de boi.

5. Numeralele distributive au formă adjectivală şi se declină ca adjectivele de clasa I-a la plural. Genitivul plural îl au de obicei în **-um**; numai *singuli* îl are totdeauna în **-ōrum, -ārum, -ōrum.**

NUMERALELE ADVERBIALE

Numeralele adverbiale sau adverbele numerale arată de cîte ori se repetă ceva (o acţiune, un număr).

Ele se găsesc cu întrebarea *quoties?* sau *quotiens?* (de cîte ori?) şi sînt următoarele:

1 semel = o dată	40 quadragies
2 bis = de două ori	50 quinquagies
3 ter = de trei ori	60 sexagies
4 quater	70 septuagies
5 quinquies	80 octogies
6 sexies	90 nonagies
7 septies	100 centies
8 octies	101 centies semel
9 novies	200 ducenties
10 decies	300 trecenties
11 undecies	400 quadringenties
12 duodecies	500 quingenties
13 terdecies	600 sexcenties
14 quaterdecies	700 septingenties
15 quindecies sau quinquies decies	800 octingenties
16 sedecies sau sexies decies	900 nongenties
17 septies decies	1000 millies
18 duodevicies sau octies decies	2000 bis millies
19 undevicies sau novies decies	5000 quinquies millies
20 vicies	10000 decies millies
21 vicies semel	500000 quingenties millies
30 tricies	1000000 decies centies millies

Observații.

1. Numeralele adverbiale au formă fixă, adică sînt invariabile întocmai ca adverbele. Ele se formează din numeralele cardinale cu sufixul **-ies** (forma veche = **iens**), afară de primele patru care au alte sufixe.

2. Pentru zecile la care se adaugă unitățile 8 sau 9, sistemul de exprimare prin scădere *(duode-, unde-)* este folosit rareori.

3. Pentru a exprima un numeral adverbial format din zeci și unități, se pot pune unitățile înainte, legate totdeauna prin *et*, sau se pot pune unitățile în urmă legate prin *et* sau fără nici o legătură : *semel et vicies* sau *vicies semel* sau *vicies et semel* (de douăzeci și unu de ori). Nu se poate spune *ter vicies*, ci *ter et vicies*, sau *vicies et ter*, sau *vicies ter*.

4. Pentru operația înmulțirii se folosesc numeralele adverbiale împreună cu cele distributive, și anume cele adverbiale ca înmulțitor, iar cele distributive ca deînmulțit : de trei ori nouă (9×3) = *ter noveni, -æ, -a*, de două ori cinci (5×2) = *bis quini, -æ, -a*.

5. Poeții obișnuiesc să exprime numeralele cardinale, desfăcîndu-le în părți egale și folosind sistemul înmulțirii. Așa în loc să zică *triginta homines* (treizeci de oameni), pot spune *ter deni homines* (de trei ori cîte zece oameni, $10 \times 3 = 30$).

6. Pentru a răspunde la întrebarea **pentru a cîtea oară?** se întrebuințează numeralele ordinale la neutru singular, cu observarea că în loc de *primum* se poate spune *semel*, iar pentru *secundum* se spune totdeauna *iterum*. Vom avea deci : *primum (semel), iterum, tertium* etc.

7. Pentru a arăta ordinea în care se întîmplă sau se execută ceva, se întrebuințează numeralele ordinale la ablativ singular în **-o**, afară de : *în*

Scanned with OKEN Scanner

primul rînd, care se exprimă prin *primum*. Vom avea deci : *primum*, *secundo*, *tertio* etc. (în primul rînd, în al doilea rînd, în al treilea rînd etc.). *Primo*, în mod obişnuit, înseamnă : la început.

ALTE FELURI DE NUMERALE

Numerale multiplicative. Cu sufixul **-plex, -plicis** se formează adjective numerale care arată în cîte feluri sau pe cîte căi se manifestă o acţiune sau de cîte ori este repetat un obiect. Cele mai obişnuite sînt : *simplex*, *duplex* (îndoit), *triplex* (întreit), *quadruplex* (împătrit), *quintuplex* (încincit) sau *quincuplex*, *septemplex* (înşeptit), *decemplex* (înzecit), *centuplex* (însutit).

Numerale proporţionale. Cu sufixul **-plus, -pla, -plum** se formează adjective numerale care arată de cîte ori un obiect este mai mare decît altul : *simplus*, *duplus* (de două ori mai mare), *triplus* (de trei ori mai mare), *quadruplus* (de patru ori mai mare), *octuplus* (de opt ori mai mare).

Numerale fracţionare. Fracţiile se exprimau notîndu-se cîte părţi reprezenta numărul din numitor : *dimidia pars* sau *dimidium*, *-ii* (jumătate) = 1/2, *tertia pars* (o treime) = 1/3, *quarta pars* (o pătrime) = 1/4, *decima pars* (o zecime) = 1/10, *duæ quintæ* (două cincimi) = 2/5, *tres decimæ* (trei zecimi) = 3/10.

Dacă numărătorul era mai mic cu unu decît numitorul, nu se mai exprima valoarea numitorului, subînţelegîndu-se, şi se spunea numai cifra numărătorului cu numeral cardinal, însoţind-o de cuvîntul *partes* : *duæ partes* = 2/3, adică două părţi din trei ; *tres partes* = 3/4, adică trei pătrimi sau trei părţi din patru ; *quattuor partes* = 4/5, *novem partes* = 9/10 etc.

Fracţiile din 12, adică acelea care au numitorul 12, îşi iau numele de la submultiplii asului (vezi capitolul « Unităţi de măsură romane » § pentru greutăţi), şi anume : *uncia* = 1/12, *sextans* = 1/6, *quadrans* = 1/4, *triens* = = 1/3, *quincunx* = 5/12, *semis* = 1/2, *septunx* = 7/12, *bes* = 2/3, *dodrans* = = 3/4, *dextans* = 5/6, *deunx* = 11/12.

Numerale nehotărîte. În această rubrică aşezăm cîteva adjective care exprimă numărul în mod nedeterminat : *multi* (mulţi), *pauci* (puţini), *omnes* (toţi), precum şi unele pronume nehotărîte cu acelaşi înţeles : *aliquot* (cîţiva), *nonnulli* (unii).

Scanned with OKEN Scanner

PRONUMELE

Pronumele sînt: personale, reflexive, posesive, demonstrative, relative, interogative, nehotărîte şi adjective pronominale.

PRONUMELE PERSONALE ŞI PRONUMELE REFLEXIVE

Limba latină are forme proprii de pronume personale numai pentru persoana I-a: **ego** (eu), **nos** (noi) şi a II-a: **tu** (tu), **vos** (voi). Pentru persoana a III-a nu are un pronume personal propriu-zis, ci atunci cînd persoana nu reiese din context, foloseşte, spre a evidenţia persoana despre care se vorbeşte, unul dintre pronumele demonstrative: **is, hic, ille, iste, ipse, idem.**

Pentru a indica persoana care, făcînd lucrarea, o şi primeşte, limba latină are un **pronume reflexiv** de persoana a III-a.

Pronumele personale şi cel reflexiv se declină astfel:

Singular

	Pers. I-a	Pers. a II-a	Pers. a III-a: reflexiv
N.	ego = eu	tu = tu	—
G.	mei = de mine	tui = de tine	sui = de sine
D.	mihi = mie	tibi = ţie	sibi = sie, sieşi
Abc.	me = pe mine	te = pe tine	se = pe sine
V.	—	tu = tu	—
Abl.	me = (despre, de la) mine	te = (despre, de la) tine	se = (despre, de la) sine

Plural

N.	nos = noi	vos = voi	—
G.	nostri = de noi nostrum = dintre noi	vestri = de voi vestrum = dintre voi	sui = de sine
D.	nobis = nouă	vobis = vouă	sibi = sie, sieşi
Ac.	nos = pe noi	vos = pe voi	se = pe sine
V.	—	vos = voi	—
Abl.	nobis = (despre, de la) noi	vobis = (despre, de la) voi	se = (despre, de la) sine

Scanned with OKEN Scanner

Observaţii.

1. Pronumele reflexiv de persoana a III-a nu are forme pentru **nominativ** nici la singular nici la plural ; iar la celelalte cazuri are aceleaşi forme la singular şi la plural.

2. În limba romînă, pronumele personale de persoana I şi a II-a nu au forme pentru **genitiv** nici la singular nici la plural, iar ideea de posesie, care la substantive se exprimă prin cazul genitiv, la pronumele personal, genitivului acestuia se substituie pronumele posesiv.

În limba latină, pentru ideea de posesie se foloseşte acelaşi procedeu, adică pronumele posesive. Limba latină însă are forme pentru genitiv şi la singular şi la plural, terminate în **-i** şi care au rol de complement indirect pe lîngă anumite verbe şi adjective : *miserere mei, nostri, vestri* (aibi milă de mine, de noi, de voi), *memor tui, sui* (aducător aminte — care-şi aduce aminte — de tine, de sine).

Dar limba latină are la genitiv plural şi forme terminate în **-um** la persoana I-a şi la persoana a II-a : *nostrum, vestrum.* Aceste forme exprimă ideea partitivă — genitivus partitivus : *unus nostrum* (unul singur dintre noi) ; *quis vestrum?* (cine dintre voi?).

3. La persoana I-a, **dativul singular,** afară de forma *mihi*, are şi o formă contrasă *mi.* Ambele forme s-au transmis în limba romînă : mie, mi.

4. Cazul **vocativ** nu are, ca şi în limba romînă, forme decît la persoana a II-a, la singular şi la plural, căci vocativul, exprimînd o chemare, numai persoanei căreia îi vorbim — adică persoanei a II-a — îi putem adresa o chemare : *tu* (tu), *vos* (voi).

5. Formele de **ablativ, singular** şi **plural,** la toate persoanele, dacă sînt însoţite de prepoziţia **cum** (cu), nu se aşază în urma prepoziţiei, cum se face cu celelalte prepoziţii, ci înaintea ei, făcînd corp cu ea : *mecum* (cu mine), *tecum* (cu tine), *secum* (cu sine), *nobiscum* (cu noi), *vobiscum* (cu voi).

6. Toate formele pronumelor personale şi ale pronumelui reflexiv, afară de *tu, nostrum, vestrum*, pot fi întărite prin silaba **-met,** adăugată la sfîrşit, mai ales cînd sînt însoţite şi de pronumele *ipse* (însuşi) : *egomet ipse* (eu însumi), *tibimet, semet* etc.

Formele *tu* şi *te* pot fi întărite prin silaba **-te,** adăugată la sfîrşit : *tute, tete.*

7. Pronumele *se* se întîlneşte şi cu forma reduplicată : *sese.*

8. Pronumele reflexiv are valoare de pronume personal în stil indirect — *oratio obliqua* (vezi acest capitol).

9. Pronumele reflexiv se raportă la subiectul propoziţiei din care face parte : *Superbus se amat* (cel mîndru se iubeşte pe sine) ; în oratio obliqua sau cînd exprimă gîndirea altuia, se raportă la subiectul propoziţiei regente : *Cæsar milites hortatus est ut* **se** *(= Cæsarem) sequerentur et* **sibi** *(= Cæsari) confiderent* (Cæsar a îndemnat pe ostaşi să-l urmeze pe el şi să aibă încredere în el).

Uneori pronumele reflexiv nu se raportă la subiectul propoziţiei din care face parte, ci la un alt cuvînt. Această neraportare la subiect este numai aparentă, căci se află în construcţii care constituie propoziţii, la al căror subiect se raportă reflexivul : *Natura ingenuit animantibus* **conservandi**

Scanned with OKEN Scanner

sui *custodiam* (Natura a sădit în vieţuitoare instinctul conservării proprii). **Conservandi sui** = *(animantes) se conservant.*

Acelaşi lucru se întîmplă cu expresiile **per se, propter se, inter se**: *Virtutem* **propter se** *colere debemus* = *Virtus propter se colenda est* (Trebuie să cultivăm virtutea pentru ea însăşi). *Omnia sunt amicis inter se communia* (Toate sînt prietenilor comune între ei). Aici: *amicis sunt* = *amici habent.*

Notă. Expresiile **inter nos, inter vos, inter se** arată reciprocitatea: *amamus inter nos* (noi ne iubim unii pe alţii), *amatis inter vos* (voi vă iubiţi între voi), *amant inter se* (se iubesc între ei — unii pe alţii).

PRONUMELE POSESIVE

Pronumele posesive sînt acelea care înlocuiesc numele posesorului: *in conspectu exercitus* **nostri** (în prezenţa armatei noastre). (Cæs. *B.G.* I, 11). Aici *nostri* ţine locul substantivului *Romanorum*, care erau posesorii armatei despre care e vorba în text.

Dar pronumele posesiv poate înlocui în acelaşi timp şi numele posesorului şi pe al obiectului posedat: *Helvetii prœlio* **nostros** *lacessere cœperunt* (Helveţii au început să hărţuiască pe ai noştri prin luptă). (Cæs. *B.G.* I, 15). Aici *nostros* ţine locul substantivelor *milites Romanorum*, dintre care *Romanorum* reprezintă pe posesor, iar *milites* reprezintă obiectul posedat.

Pronumele posesive sînt:

Un singur posesor	*meus, mea, meum*	= al meu, a mea: obiectul posedat aparţine persoanei I-a
	tuus, tua, tuum	= al tău, a ta: obiectul posedat aparţine persoanei a II-a
	suus, sua, suum	= al său, a sa: obiectul posedat aparţine persoanei a III-a
Mai mulţi posesori	*noster, nostra, nostrum*	= al nostru: obiectul posedat aparţine persoanei I-a
	vester, vestra, vestrum	= al vostru: obiectul posedat aparţine persoanei a II-a

Primele trei se declină după **carus, -a, -um,** adică în felul adjectivelor de clasa I-a terminate în **-us, -a, -um**; celelalte două se declină după **niger, -gra, -grum,** adică în felul adjectivelor de clasa I-a terminate în **-er, -ra, -rum,** cu următoarele deosebiri:

a) Vocativul singular al lui *meus* este **mi.** Cînd *meus* însoţeşte un substantiv care are vocativul la fel cu nominativul, face vocativul *meus: sanguis meus* (sîngele meu!).

b) vester nu are vocativ.

Singular

	Masculin	Feminin	Neutru
N.	meus	mea	meum
G.	mei	meæ	mei
D.	meo	meæ	meo
Ac.	meum	meam	meum
V.	mi	mea	meum
Abl.	meo	mea	meo

Plural

N.V.	mei	meæ	mea
G.	meōrum	meārum	meōrum
D.	meis	meis	meis
Ac.	meos	meas	mea
Abl.	meis	meis	meis

Scanned with OKEN Scanner

		Singular	
N.V.	noster	nostra	nostrum
G.	nostri	nostræ	nostri
D.	nostro	nostræ	nostro
Ac.	nostrum	nostram	nostrum
Abl.	nostro	nostra	nostro
		Plural	
N.V.	nostri	nostræ	nostra
G.	nostrōrum	nostrārum	nostrōrum
D.	nostris	nostris	nostris
Ac.	nostros	nostras	nostra
Abl.	nostris	nostris	nostris

Observaţii.

1. Ablativul singular de la *meus*, *tuus*, *suus* se întăreşte prin particula **-pte** cu sensul de « propriu » : *suopte ingenio* (prin talentul său propriu) ; *suapte manu* (cu mîna sa proprie).

Tot cu înţelesul « propriu » *suus* se poate întări cu particula **-met:** *suamet facta* (faptele sale proprii).

2. Ca şi pronumele reflexiv, *suus* se raportă la subiectul propoziţiei : *Helvetii iam per fines Sequanorum copias* **suas** *traduxerant* (Helvetii îşi şi trecuseră trupele prin ţara secvanilor) (Cæs. *B.G.* I, 11).

3. Se poate ca *suus* să nu se raporteze la subiectul propoziţiei, ci la un alt cuvînt :

a) Cînd autorul vrea să scoată mai puternic în relief raportul dintre posesor şi obiectul posedat : *Hannibalem* **sui** *cives e civitate eiecerunt* (Pe Hannibal l-au alungat din cetate propriii săi concetăţeni). Aici *sui* = *Hannibalis.*

b) Cînd substantivul la care se raportează este pus pe lîngă un verb impersonal, care nu are subiect în nominativ, ci se construieşte cu acuzativul persoanei care încearcă sentimentul : *Si Cæsarem beneficii* **sui** *pæniteret* . . . (dacă lui Cæsar i-ar părea rău de — dacă Cæsar ar regreta — binefacerea sa . . .).

c) Cînd este pus pe lîngă pronumele *quisque: Res* **sua** *quemque delectat* (Fiecăruia îi face plăcere bunul său).

d) Cînd determină un substantiv legat prin prepoziţia *cum* de numele posesorului : *Navem cum remigiis* **suis** *ceperunt* (Au luat corabia împreună cu vîslaşii ei).

e) Cînd se găseşte în propoziţie secundară, se poate raporta la subiectul principalei : *Arverni eum obsecrant ut* **suis** *fortunis consulat* (Arvernii îl imploră să poarte grijă de bunurile lor). (Cæs. *B.G.* VII, 8).

f) În oratio obliqua *suus* se poate raporta la persoana ale cărei gîndiri sînt reproduse : *Respondit nos esse iniquos, quod in* **suo** *iure se interpellaremus* (A răspuns că sîntem nedrepţi, deoarece îl împiedicăm în exercitarea dreptului său). (Cæs. *B.G.* I, 44).

4. În limba latină, pronumele posesiv nu se întrebuinţează, cînd este uşor de înţeles : *Veni cum patre* (am venit cu tata) = s-a omis *meo; manus lava* (spală-te pe mîini) — s-a omis *tuas.*

Scanned with OKEN Scanner

Cînd însă este întrebuinţat înlocuind numai numele posesorului, atunci determină numele obiectului posedat, acordîndu-se cu el în gen, număr şi caz, întocmai ca un adjectiv : *Orgetorix Helvetiis persuasit ut de* **finibus suis** *exirent* (Orgetorix a convins pe helveţii să iasă din hotarele lor. (Cæs. *B.G.* I, 2). Aici *suis* înlocuieşte numele helveţiilor care posedau hotarele, şi este acordat cu *finibus*, care reprezintă obiectul posedat. În această situaţie pronumele posesiv este numit, în mod impropriu — căci el n-a încetat de a fi pronume, înlocuind un nume — adjectiv posesiv.

Cînd pronumele posesiv înlocuieşte şi numele posesorului şi pe al obiectului posedat, atunci ia genul obiectului posedat : *Cæsar* **suos** *a prœlio continebat* (Cæsar oprea pe ai săi de la luptă) (Cæs. *B.G.* I, 15). Aici *suos* are genul obiectului posedat *milites* pe care îl înlocuieşte, înlocuind în acelaşi timp şi numele lui Cæsar ca posesor. *Pauci de* **nostris** *cadunt* (Puţini dintre ai noştri cad). (Cæs. *B.G.* I, 15). *De nostris = de equitibus Romanorum.*

5. În limba latină, pronumele posesive pot să exprime şi ideea «favorabil, prielnic»: **suo tempore** (în momentul potrivit, care-i era favorabil).

6. De la *noster* şi *vester* s-au derivat:

La singular

Nostras, nostratis = cel din ţara sau din familia noastră ;
Vestras, vestratis = cel din ţara sau din familia voastră.

La plural

N. nostrates, nostratia
G. nostratium.

7. În loc de *meorum*, *tuorum*, *suorum*, *nostrorum*, *vestrorum*, găsim la scriitorii din perioada arhaică genitivul plural în **-um**: *meum*, *tuum*, *suum*, *nostrum*, *vestrum*.

8. În loc de *vester*, găsim forma arhaică *voster*.

PRONUMELE DEMONSTRATIVE

Pronumele demonstrative servesc pentru a arăta fiinţele sau lucrurile despre care vorbim. Pronumele demonstrative sînt:

hic, hæc, hoc = acesta, aceasta
ille, illa, illud = acela, aceea
iste, ista, istud = acesta, aceasta
is, ea, id = acesta, aceasta
ipse, ipsa, ipsum = însuşi, însăşi
idem, eadem, idem = acelaşi, aceeaşi

Observaţie.

Pronumele demonstrative au forme deosebite pentru fiecare gen, întocmai ca adjectivele, spre a se putea cunoaşte genul substantivului pe care îl înlocuiesc, cînd arată fiinţa sau lucrul despre care vorbim. Au însă multe particularităţi la forma de nominativ singular, căci unele au masculinul terminat în **-e** *(ille, iste, ipse)*, sau au neutrul terminat în **d** *(illud, istud, id)*, sau au diftongul æ la feminin singular *(hæc)*.

Scanned with OKEN Scanner

Pronumele demonstrative se declină astfel:

	Singular			Plural		
			(acesta)			
	Masculin	Feminin	Neutru	Masculin	Feminin	Neutru
N.	hic	hæc	hoc	hi	hæ	hæc
G.	huius	(pentru toate genurile)		horum	harum	horum
D.	huic			his (pentru toate genurile)		
Ac.	hunc	hanc	hoc	hos	has	hæc
Abl.	hoc	hac	hoc	his (pentru toate genurile)		
			(acela)			
N.	ille	illa	illud	illi	illæ	illa
G.	illīus	(pentru toate genurile)		illōrum	illārum	illōrum
D.	illi			illis (pentru toate genurile)		
Ac.	illum	illam	illud	illos	illas	illa
Abl.	illo	illa	illo	illis (pentru toate genurile)		
			(acesta)			
N.	iste	ista	istud	isti	istæ	ista
G.	istīus	(pentru toate genurile)		istōrum	istārum	istōrum
D.	isti			istis (pentru toate genurile)		
Ac.	istum	istam	istud	istos	istas	ista
Abl.	isto	ista	isto	istis (pentru toate genurile)		
			(acesta)			
N.	is	ea	id	ii (ei)	eæ	ea
G.	eius	(pentru toate genurile)		eōrum	eārum	eōrum
D.	ei			iis (eis) (pentru toate genurile)		
Ac.	eum	eam	id	eos	eas	ea
Abl.	eo	ea	eo	iis (eis) (pentru toate genurile)		
			(însuşi)			
N.	ipse	ipsa	ipsum	ipsi	ipsæ	ipsa
G.	ipsius	(pentru toate genurile)		ipsōrum	ipsārum	ipsōrum
D.	ipsi			ipsis (pentru toate genurile)		
Ac.	ipsum	ipsam	ipsum	ipsos	ipsas	ipsa
Abl.	ipso	ipsa	ipso	ipsis (pentru toate genurile)		
			(acelaşi)			
N.	idem	eadem	idem	iidem	eædem	eadem
G.	eiusdem	(pentru toate genurile)		eorundem	earundem	eorundem
D.	eidem			iisdem (pentru toate genurile)		
Ac.	eundem	eandem	idem	eosdem	easdem	eadem
Abl.	eōdem	eādem	eōdem	iisdem	(pentru toate genurile)	

Observaţii.

1. Din punctul de vedere al declinării, în afară de notările făcute la începutul acestui capitol, însemnăm următoarele:

a) O caracteristică importantă a declinării pronominale este terminaţia **-ius** la genitiv singular şi **-i** la dativ singular, pentru toate genurile.

Scanned with OKEN Scanner

La scriitorii din epoca arhaică se întîlnesc însă şi forme de dativ după declinarea adjectivelor: *illo*, *illæ*, *isto*, *istæ (illæ filiæ)*; iar în epoca imperială tîrzie se întîlneşte o formă de dativ *illui*, din care se trage dativul *lui* al articolului şi pronumelui personal din limba romînă.

b) Pronumele *hic* are înglobată în temă particula **-ce**, în forma redusă **-c** aproape la toate cazurile la singular şi la unele cazuri ale genului neutru la plural. Această particulă serveşte pentru întărire; iar cînd formelor terminate în **-c** li se alipeşte enclitica interogativă **-ne**, între pronume şi **-ne** se pune vocala **i**: *hicine*, *hæcine*, *hocine*, *huncine*, *hancine: Huncine vidisti?* (Chiar pe acesta l-ai văzut?).

Dar particula **-ce** se poate adăuga spre întărire şi la formele pronumelui *hic*, care n-o poartă în permanenţă sub forma redusă, în deosebi la cele terminate în **-s**: *huiusce*, *hosce*, *hasce*, *hisce: Hisce militibus* (chiar acestor ostaşi de aici).

c) Particula **-ce** apare şi la pronumele *ille* şi *iste* împreună cu particula interogativă **-ne**: *illicine*, *illæcine*, *isticine*, în deosebi la scriitorii din epoca arhaică.

În formă redusă **-c**, această particulă apare la *ille* şi *iste* la formele de neutru plural *illæc*, *istæc*, pe care le întrebuinţează poeţii în loc de *illa*, *ista* (nom. acuz. pl.).

d) Ille se întîlneşte şi cu forma *olle* sau *ollus*. Astfel Vergilius întrebuinţează dativul singular *olli* în loc de *illi*.

e) La *hic* şi *is* se întîlneşte în epoca arhaică dativul plural cu desinenţa **-bus**: *hibus* şi *ibus*.

f) Pronumele *is* are la nominativ plural, pentru *ii*, o formă contrasă *i*, iar la dativ şi ablativ plural, pentru *iis*, o formă contrasă *is*.

Ca urmare, şi pronumele *idem*, care este format din *is* şi particula invariabilă *-dem*, are la plural forme contrase: nom. pl. *idem* pentru *iidem*, dat. şi abl. pl. *isdem* pentru *iisdem*.

La nominativ plural forma *ei*, pentru *ii*, se întîlneşte rar; iar *eidem*, pentru *iidem*, este aproape neîntrebuinţată.

Acelaşi lucru se întîmplă şi cu formele de dativ şi ablativ plural *eis* şi *eisdem* faţă de *iis* şi *iisdem*, adică au întrebuinţare foarte rară.

La genitiv plural se întîlneşte, pentru pronumele *is*, o formă în **-um**: *eum* în loc de *eorum*.

g) Pronumele *idem* la acuzativ singular şi la genitiv plural, unde se întîlneşte *m* cu *d*, asimilă nazala labială *m* în nazala dentală **n** înaintea dentalei **d**, şi în loc să se pronunţe *eumdem*, *eamdem*, *eorumdem*, *earumdem*, se pronunţă *eundem*, *eandem*, *eorundem*, *earundem*.

h) Pronumele *ipse* este considerat ca format din *is* sau o rădăcină **i** şi din particula invariabilă **-pse**. Mai tîrziu rădăcina şi particula s-au contopit în aşa fel, încît, fiind privite ca o unitate lexică, cuvîntul a primit dezinenţele adjectivale sau pronominale ca şi celelalte pronume demonstrative, cărora le-a fost asimilat, devenind *ipse*, *ipsa*, *ipsum*.

Cu toate acestea scriitorii din epoca arhaică păstrează forme în care apare clar particula *-pse* adăugată la *is:* nom. sg. fem. *eapse*, acuz. sing. *eumpse*, *eampse*, abl. sing. *eopse*, *eāpse*.

Tot la scriitorii din epoca arhaică găsim la nominativ singular masculin forma *ipsus*, în loc de *ipse*, devenind astfel acest caz în totul asemănător cu nominativul adjectivelor de clasa I: *ipsus*, *ipsa*, *ipsum*.

Scanned with OKEN Scanner

2. Din punctul de vedere al înţelesului pronumelor demonstrative, notăm următoarele :

a) *Hic* arată apropierea, ca loc sau ca timp, faţă de persoana vorbitoare. Astfel *hic liber* înseamnă : cartea aceasta de aici. Iar dacă am vorbit despre două sau mai multe persoane, despre două sau mai multe chestiuni, cînd întrebuinţăm pronumele *hic*, ne referim la ultima persoană sau la ultima chestiune despre care s-a vorbit. Astfel *hæc sententia* înseamnă : această părere, această propunere, care a fost cea din urmă înfăţişată.

Hic mai arată şi ceva ce aparţine persoanei I-a sau are legătură cu persoana care vorbeşte : *hic liber* = cartea mea.

b) *Ille* arată depărtarea, ca loc sau ca timp, faţă de persoana vorbitoare. Din acest punct de vedere el este opusul lui *hic*. Astfel *ille liber* înseamnă : cartea aceea sau cartea de acolo. De asemenea, cînd vorbim despre două persoane sau despre două chestiuni, cînd întrebuinţăm pronumele *ille*, ne referim la persoana sau la chestiunea despre care s-a vorbit întîi.

Ille arată şi ceva ce aparţine persoanei a III-a sau are legătură cu persoana despre care se vorbeşte : *ille liber* înseamnă : cartea aceea sau cartea lui.

Ille se întrebuinţează şi pentru a arăta ceva cu faimă, cu renume mare : *Alexander ille* = vestitul Alexandru cel Mare ; *Medea illa* = faimoasa Medeea.

c) *Iste* arată ceva ce aparţine persoanei a II-a sau persoanei către care vorbim : *iste liber* = cartea ta.

Iste se întrebuinţează şi pentru a exprima ideea de dispreţ faţă de fiinţa sau lucrul, pe care îl arată vorbitorul, cînd foloseşte acest pronume. Această idee noi o dăm prin *ăsta*, cuvînt provenit din *iste*, care trecînd în limba romînă, a venit şi cu acest sens : « De ăsta-mi vorbeşti tu ? ! »

d) *Is* arată persoana sau lucrul despre care s-a vorbit sau se va vorbi imediat. El nu are un înţeles prea particular şi este cel mai propriu să reprezinte pronumele personal de persoana a III-a, pur şi simplu, fără a adăuga vreo nuanţă, cum se întîmplă cu celelalte trei de mai sus.

Is se întrebuinţează şi precedat de conjuncţia *et* spre a exprima ceva emfatic sau mai accentuat : *Habet homo primum memoriam*, et eam *infinitam, rerum innumerabilium* (Are omul mai întîi de toate memorie, şi anume o memorie fără margini, a nenumărate lucruri).

Tot aşa şi *atque is*, *neque is*.

e) *Ipse* propriu-vorbind nu este un pronume demonstrativ, căci cu el nu arătăm ceva, ci mai mult întărim sau accentuăm persoana sau lucrul despre care vorbim. Se întrebuinţează şi singur şi împreună cu un pronume personal sau un substantiv : *egomet ipse* = eu însumi ; *ipse Cæsar exercitum duxit* = chiar Cæsar — Cæsar personal — a condus armata.

Ipse, cu sensul său de a accentua, se poate traduce, cînd este singur şi cu : iar el. Astfel, după ce Cæsar dă dispoziţii ce să facă o anumită parte a armatei sale, cavaleria, continuă : *Ipse interim in colle medio triplicem aciem instruxit* = Iar el în timpul acela a organizat pe mijlocul colinei linia de bătaie pe trei rînduri. (Cæs. *B.G.* I, 24).

f) *Idem* cuprinde ideea de repetiţie sau de identitate, cînd adică, după ce am spus unele lucruri cu privire la o persoană sau la un lucru, adăugăm ceva nou cu privire la aceeaşi persoană sau la acelaşi lucru. Astfel, după ce Cæsar săvîrşeşte anumite acte într-o luptă, povestirea continuă cu cuvintele :

Scanned with OKEN Scanner

Idem Cæsar . . . = tot Cæsar . . . Dacă ar fi continuat numai cu cuvîntul *idem*, fără a adăuga numele făptuitorului, ar fi însemnat « tot el ».

Iar într-o frază ca aceasta : « *Nihil utile, quod non idem honestum* » = Nimic nu este folositor, care să nu fie în acelaşi timp şi cinstit » cuvîntul *idem*, care are sensul « tot el », se traduce mai bine prin « în acelaşi timp » sau « totdeodată ».

PRONUMELE RELATIVE

Pronumele relativ, adică pronumele care leagă o propoziţie dependentă de regenta ei, cel mai important este **qui, quæ, quod** = care, ce.

El se declină astfel :

	Singular			Plural		
	Masculin	Feminin	Neutru	Masculin	Feminin	Neutru
N.	qui	quæ	quod	qui	quæ	quæ
G.	cuius	(pentru toate		quorum	quarum	quorum
D.	cui	genurile)		quibus	(pentru toate	genurile
Ac.	quem	quam	quod	quos	quas	quæ
Abl.	quo	qua	quo	quibus	(pentru toate	genurile)

Observaţii.

1. La dativ şi ablativ plural se întîlneşte, mai ales în poezie, forma **quis.**

2. Există şi o formă **qui** cu valoarea de ablativ neutru singular, însemnînd : cu ce. Se întîlneşte în puţine expresii : *Vix reliquit*, **qui** *efferretur* = a lăsat abia cu ce să fie înmormîntat (Corn. Nep. *Aristides*, III). *Habeo*, **qui** *utar* = am cu ce mă servi, am ce întrebuinţa.

3. Prepoziţia *cum* se alipeşte la sfîrşitul pronumelui relativ la singular şi plural : *quocum, quacum, quibuscum.*

4. Pronumele relativ se întrebuinţează şi cu valoare substantivală, cînd nu are în aceeaşi propoziţie cu el substantivul pe care îl reprezintă, şi cu valoare adjectivală, cînd se găseşte în aceeaşi propoziţie cu substantivul pe care-l reprezintă :

Gallia est omnis divisa in partes tres, **quarum** *unam incolunt Belgæ* . . . = Galia întreagă este împărţită în trei părţi, dintre care pe una o locuiesc belgii . . . (Cæs. *B.G.* I, 7). În această frază, pronumele relativ *quarum*, care leagă propoziţia care are ca subiect *Belgæ* şi ca predicat *incolunt*, nu este în aceeaşi propoziţie cu cuvîntul pe care-l reprezintă, şi anume *partes*. Deci, fiind singur, are rol substantival. Pronumele *quarum* este de genul feminin şi la numărul plural ca şi *partes;* în privinţa cazului însă se deosebeşte, căci este în genitivul partitiv, după rolul pe care-l are în propoziţia din care face parte.

In finibus Carnutum, **quæ** *regio Galliæ media habetur*, *Druides certo anni tempore considunt* = În hotarele carnuţilor, ţinut care este considerat mijlocul (centrul) Galiei, se aşază Druizii într-un anumit timp al anului. (Cæs. *B.G.* VI, 13). În această frază pronumele relativ *quæ*, care leagă propoziţia al cărei subiect este chiar el şi al cărei predicat este *media habetur*, are rol adjectival, căci în aceeaşi propoziţie cu *quæ* se găseşte şi substantivul *regio* pe care-l reprezintă. Pronumele *quæ* are genul şi numărul substantivului

Scanned with OKEN Scanner

regio şi are cazul pe care-l cerea rolul său de subiect, caz pe care, prin atracţie l-a primit şi *regio*, intrînd în această propoziţie.

Tertiam partem **qui** *ipsorum lingua, Celtæ, nostra Galli appellantur, incolunt* = Pe a treia parte o locuiesc aceia care în limba lor se numesc celţi, în a noastră (se numesc) gali. (Cæs. *B.G.* I, 1). În această frază avem pronumele relativ *qui* care leagă propoziţia al cărei subiect este chiar el şi al cărei predicat este *appellantur*. Are valoare substantivală, căci nu are în propoziţia sa cuvîntul pe care-l reprezintă. Dar cuvîntul pe care-l reprezintă *qui* nici nu este scris, căci este pronumele demonstrativ *ii* ca subiect al lui *incolunt*, însă pentru că este tot în cazul nominativ plural, ca şi *qui*, n-a mai fost scris : se subînţelege uşor. Şi aici *qui* are genul şi numărul lui *ii*, şi are cazul pe care-l impune rolul său în propoziţie.

Deci, pronumele relativ, fie că este cu valoare substantivală, fie că este cu valoare adjectivală, are totdeauna genul şi numărul substantivului pe care-l reprezintă, şi are cazul pe care-l impune rolul său în propoziţie.

5. Pronumele relativ este folosit, în limba latină, şi în locul pronumelui demonstrativ cu valoare substantivală sau adjectivală. În acest rol pronumele relativ este aşezat totdeauna la începutul frazei, simbolizînd o legătură a ideii din fraza care începe, cu fraza sau frazele anterioare.

Qua *de causa Helvetii reliquos Gallos virtute præcedunt (quā = eā)* = Din această cauză helveţii întrec pe ceilalţi gali în vitejie. (Cæs. *B. G.* I, 1). În această propoziţie independentă pronumele relativ nu are rol de conjuncţie subordonatoare, ci înlocuieşte pronumele demonstrativ *ea*, cu valoare adjectivală ; este pus la începutul frazei.

Qui, *cupidius novissimum agmen insecuti, alieno loco prœlium committunt (qui = ii)* = Aceştia, urmărind cu mare ardoare ariergarda (duşmanilor), dau lupta într-un loc nefavorabil. (Cæs. *B.G.* I, 15). Aici *qui* are rol de subiect şi înlocuieşte un pronume demonstrativ.

6. În afară de pronumele relativ *qui, quæ, quod*, mai au acest rol :

a) Două pronume relative compuse :

quicumque, quæcumque, quodcumque (oricine, orice), care se poate întrebuinţa şi cu valoare substantivală şi cu valoare adjectivală ; este format din *qui, quæ, quod* şi din particula invariabilă *cumque*.

quisquis, quidquid (oricine, orice), de la care sînt folosite formele *quisquis, quidquid* (scris şi *quicquid*) numai ca substantive.

În *quicumque* se declină numai pronumele relativ *qui, quæ, quod*, iar particula *cumque* se adaugă, la toate cazurile, la pronumele relativ. Uneori între *qui* şi *cumque* sînt introduse alte cuvinte : *qua re cumque possum*, în loc de *quacumque re possum* = prin orice mijloace pot.

În *quisquis* se declină ambele elemente componente, care sînt de fapt pronumele *quis, quid* repetat.

Aceste două pronume exprimă o idee nehotărîtă. De aceea vor intra şi în tabloul acestora.

b) Următoarele pronume :

qualis, -e = ce fel ; **quantus, -a, -um** = cît de mare ; **quantŭlus, -a, -um** = cît de mic ; **quot** (cîţi, cîte) ; au corelative pe : **talis, -e** = astfel ; **tantus, -a, -um** = atît de mare ; **tantŭlus, -a, -um** = atît de mic ; **tot** = atîţi, atîtea : *Quot capita, tot sensus* (Cîte capete, atîtea păreri).

Dintre acestea *quot* şi *tot* sînt nedeclinabile.

Scanned with OKEN Scanner

PRONUMELE INTEROGATIVE

1. Principalul pronume interogativ este **quis, quis, quid** = cine, ce. El se declină astfel:

	Singular			Plural		
	Masculin	Feminin	Neutru	Masculin	Feminin	Neutru
N.	quis	quis	quid	qui	quæ	quæ
G.	cuius	(pentru toate genurile		quorum	quarum	quorum
D.	cui			quibus	(pentru toate genurile)	
Ac.	quem	quam	quid	quos	quas	quæ
Abl.	quo	qua	quo	quibus	(pentru toate genurile)	

2. Pronumele **qui, quæ, quod** (care, ce), pe care l-am cunoscut ca pronume relativ, se întrebuințează și ca pronume interogativ. El se declină așa cum am arătat la pronumele relativ.

Observații.

a) *Quis, quis, quid*, care era întrebuințat cu această formă în epoca lui Plautus, a început în perioada clasică să înlocuiască forma *quis* pentru feminin cu forma **quæ**, devenind astfel: *quis, quæ, quid*. Astfel în Plautus: *Quis ea est,* **quam** *vis ducere uxorem?* (Cine este aceea pe care vrei s-o iei soție?).

b) Comparînd declinarea lui *quis, quis, quid* cu cea a lui *qui, quæ, quod*, constatăm că numai formele *quis, quid* de la nominativ singular și *quid* de la acuzativ singular neutru se deosebesc de formele corespunzătoare *(qui, quæ, quod* și *quod)* ale lui *qui*. Celelalte sînt identice, așa încît, după formă, nu se poate distinge dacă o atare formă de pronume interogativ aparține lui *quis*, ori lui *qui*.

c) *Quis* are valoare substantivală, adică se întrebuințează singur: *Quis venit;* (Cine a venit?). *Quid vis?* (Ce vrei?).

Qui are valoare adjectivală, adică este însoțit de substantivul la care se referă întrebarea: **Qui** *homo adest?* (Care — ce — om este aici?). *Quod negotium facit?* (Ce ocupație are?).

d) Cu *quis* se întreabă despre persoană, despre nume: *Quis est ille vir?* (Cine este acel bărbat? sau cum se numește acel bărbat?).

Cu *qui* se întreabă despre calitate: *Qui locus est hic?* (Ce fel de loc este acesta?).

Notă. Cu toate acestea se întîlnește, rar însă, *quis* însoțit de substantiv, indicînd persoane: *Quis senator hoc fecit?* (Care senator a făcut aceasta?). *Quis enim dies fuit?* (Ce zi a fost?). Însă *quid* este numai pronume, iar *quod* este numai adjectiv: *Quid dicis?* (Ce spui?). *Quod consilium mihi das?* (Ce sfat îmi dai?).

e) *Quis* are o formă de ablativ *quī*, cu valoare de adverb, și înseamnă: cum?: *Qui fit, Mæcenas . . .?* (Cum se face Mæcenas . . .?). (Hor. *Sat.* I, 1).

La Plautus însă întîlnim acest ablativ în loc de *quo* sau chiar în loc de *quibus: vehicula qui vehar* în loc de *vehicula quibus vehar* (vehicule cu care să fiu transportat). La Cicero: *Lucullus, quicum optime convenisset* (Lucullus, cu care s-a înțeles foarte bine).

f) Forma de dativ *cuī* este monosilabică și are cantitate lungă. În epoca imperială tîrzie — sec. IV — începe să se întîlnească în două silabe: *cŭī* sau *cŭĭ*.

Scanned with OKEN Scanner

g) Ca forme particulare se întîlnesc : în epoca arhaică *ques* la nominativ plural, în loc de *qui: Ques sunt isti ignoti?*(Cine sînt acești necunoscuți?) ; la Cato *quium*, iar la Plautus *quoium* la genitiv plural.

3. Pronume interogative sînt și două compuse ale lui *quis* și ale lui *qui*, și anume :

a) **quisnam, quænam, quidnam** (pronume) = cine, ce : *Quisnam eum tuebitur* (Cine oare îl va apăra?).

quinam, quænam, quodnam (adjectiv) = care, ce.

b) **ecquis, ecqua** sau **ecquæ, ecquid** (pronume) = cine (oare)? ce (oare?) sau este oare cineva (ceva)?

ecqui, ecqua sau **ecquæ, ecquod** (adjectiv) = care, ce : *ecqui pudor est?* (Există oare cinste?).

În aceste pronume, *quis* și *qui* se declină potrivit tablourilor de mai sus, iar *-nam* și *ec-* rămîn nedeclinabile.

Cu *quisnam* se fac întrebările mai grabnice, iar cu *ecquis* cele pasionate, mai însuflețite.

4. Cînd se așteaptă un răspuns negativ, *quis* se compune cu adverbul interogativ *num: numquis:* **numquis, numqua, numquid** (pronume) sau **numquod** (adjectiv) : *Numquid vis?* (Oare mai vrei ceva?).

5. Și *quisnam* are compuși cu **ec-** și cu **num-** :

ecquisnam, ecquænam, ecquidnam (pronume) sau *ecquodnam* (adjectiv) ;

numquisnam, numquænam, numquidnam (pronume) sau *numquodnam* (adjectiv).

Acestea au sensurile pe care le au *ecquis* și *numquis*. În ele se declină numai *quis*.

6. Alte pronume interogative sînt :

a) **Cuius, cuia, cuium,** care cuprinde ideea de posesie = cui îi aparține? al cui este? Se întrebuințează și ca pronume relativ. Exemple : *Cuium pecus?* (A cui este turma?), *Is cuia res est* (Acela a cui este — căruia îi aparține — acest lucru?).

Este întrebuințat numai la următoarele cazuri :

	Masculin	Feminin	Neutru
N. sg.	cuius	cuia	cuium
Ac. sg.	cuium	cuiam	cuium
Abl. sg.	—	cuiā	—
N. pl.	—	cuiæ	—
Ac. pl.	—	cuias	—

A fost folosit în epoca arhaică și în vorbirea juridică.

b) **Cuias, cuiātis** = din ce țară. Este format în felul posesivelor *nostras, -ātis* și *vestras, -ātis* și se declină ca un adjectiv de clasa a III-a. Se întrebuințează pentru genul masculin și pentru feminin.

c) **Uter, utra, utrum** = care din doi. Se întrebuințează numai cînd e vorba de două ființe sau lucruri : *uter nostrum?* (Care dintre noi doi?).

Se declină ca un adjectiv de clasa I-a în **-er, -ra, -rum,** cu deosebirea că la genitiv singular și la dativ singular are terminații pronominale : gen. sg. *utrius*, dat. sg. *utri*.

Scanned with OKEN Scanner

d) **Qualis, qualis, quale** = ce fel de? Se declină ca *fortis, -e*, adjectiv de clasa a II-a.

e) **Quantus, quanta, quantum** = cît de mare? Se declină ca adjectivele de clasa I-a în **-us, -a, -um.**

f) **Quantŭlus, quantŭla, quantŭlum** = cît de mic? Se declină ca adjectivele de clasa I-a în **-us, -a, -um.**

g) **Quotus, quota, quotum** = al cîtelea? a cîta? *Quota hora est?* (Ce oră este?).

h) **Quotusquisque, quotaquæque, quotumquidque** (pronume) și **quotumquodque** (adjectiv) = cît de puțini?

În această compunere se declină *quotus* după adjectivele de clasa I-a în **-us, -a, -um,** și *quis* se declină după declinarea sa proprie, iar *-que* rămîne neschimbat.

i) **Quot** = cîți? cîte?

Notă. Cea mai mare parte dintre pronumele interogative pot fi întrebuințate ca exclamative: *Quot et quanti poëtæ exstitērunt?!* (Cît de mulți și cît de mari poeți au existat?!) *Qui nitor!* (Ce splendoare!).

PRONUMELE NEDEFINITE

Pronume nedefinite sau nehotărîte sînt acelea care înlocuiesc nume de ființe sau de lucruri în mod nedeterminat, adică fără a preciza. Ele se pot întrebuința și cu valoare pronominală și cu valoare adjectivală.

Ele sînt:

I. **Quis, quæ** sau **qua, quid,** pronume
Qui sau **quis, quæ** sau **qua, quod,** adjectiv } = un oarecare

Exemplu: *Dicat quis . . .* (ar putea zice cineva . . .)

Se declină ca interogativele respective, cu deosebirea că la nominativ feminin singular și la acuzativ neutru plural au *quæ* sau *qua.*

II. Compuși ai lui *quis* și ai lui *qui:*

1. **Aliquis, aliqua, aliquid,** pronume = vreunul, cineva.
Aliqui sau **Aliquis, aliqua, aliquod,** adjectiv = vreun, oarecare.

Se declină după declinarea lui *quis* și a lui *qui*, cu deosebirea că la nominativ singular feminin și la nominativ și acuzativ plural neutru face numai *aliqua.* Se declină *quis* și *qui*, iar particula *ali-* rămîne invariabilă.

După conjuncțiile *si, nisi, ne* și după adverbul interogativ *num, aliquis* este înlocuit cu *quis: Si quis adest* (dacă este de față cineva). *Dic num quis venerit* (Spune dacă a venit cineva).

Notă. Cu toate acestea chiar la Cicero se întîlnesc construcții ca: *si aliquis, ne aliquis.*

2. **Quidam, quædam, quiddam,** pronume = un anumit, un oarecare.
Quidam, quædam, quoddam, adjectiv = un oarecare.

Se declină *qui*, iar particula *dam* rămîne invariabilă. La acuzativ singular și la genitiv plural, alături de *quemdam, quamdam, quorumdam, quarumdam* se găsește și scrierea *quendam, quandam, quorundam, quarundam.*

3. **Quispiam, quæpiam, quidpiam** sau **quippiam,** pronume = cineva.
Quispiam, quæpiam, quodpiam, adjectiv = vreun.

Scanned with OKEN Scanner

Se declină *quis*, iar *-piam* rămîne invariabil. *Quispiam dicet* = va zice cineva. *Quæpiam cohors* = vreo cohortă.

4. **Quisque, quæque, quidque,** pronume, = fiecare : *Pro se quisque* (fiecare pentru sine).

Quisque, quæque, quodque, adjectiv, = fiecare.

Se declină *quis*, iar *-que* rămîne invariabil.

Pluralul lui *quisque* se întrebuinţează în deosebi :

a) Cu substantivele care au numai pluralul : *castra quæque* (fiecare tabără) ;

b) pe lîngă superlative, la neutru, arătînd totalul acelora care au o anumită calitate în cel mai înalt grad : *optima quæque rarissima sunt* (toate cele foarte bune sînt foarte rare).

Notă. Pe lîngă superlative poate fi şi la singular, avînd acelaşi rol : *Trecenti quinquaginta octo delecti* (sunt), *nobilissimus quisque* (Au fost aleşi trei sute cincizeci şi opt, toţi cei mai de seamă).

Quisque însoţit de un numeral ordinal exprimă ideea « din atît . . . în atît » : *Quinto quoque anno* (în fiecare al cincilea an = din cinci în cinci ani). **Septimus quisque vulnus habebat** (fiecare al şaptelea era rănit = la şapte inşi — din şapte în şapte — unul era rănit).

5. **Unusquisque, unaquæque, unumquidque,** pronume = fiecare

Unusquisque, unaquæque, unumquodque, adjectiv = fiecare.

Este foarte întrebuinţat în locul lui *quisque*. Se declină *unus* aşa cum s-a arătat la numeralul cardinal şi *quisque*, aşa cum este specificat mai sus la nr. 4 :

G. *uniuscuiusque*. D. *unicuique*, etc. Fără plural.

6. **Quisquam, quidquam** sau **quicquam** (fără formă specială de feminin şi fără plural), pronume = cineva.

Se declină *quis*, particula — *quam* rămîne invariabilă.

Exemplu : *Estne quisquam?* (este oare cineva?).

Notă. După adverbele de negare *(haud, non, numquam)* sau conjuncţiile negative *(nec, neque) quisquam* are înţelesul lui *nemo*, iar *quidquam* pe al lui *nihil: Haud quisquam venit* (n-a venit nimeni), *nec quidquam accidit* (şi nu s-a întîmplat nimic).

7. **Quivis, quævis, quidvis,** pronume = oricine vrei.

Quivis, quævis, quodvis, adjectiv = oricare vrei.

Se declină *qui*, iar *vis* rămîne invariabil : *Cuiusvis hominis est errare* (oricare om poate greşi). *Vis* este persoana a II-a singular, prezentul indicativului de la verbul *volo* = vreau.

8. **Quilibet, quælibet, quidlibet,** pronume = oricine-ţi place.

Quilibet, quælibet, quodlibet, adjectiv = oricare-ţi place.

Se declină *qui*, iar *libet* rămîne invariabil : *Quemlibet sequere* (urmează pe oricine-ţi place). *Fiat quidlibet* (întîmplă-se orice). *Libet* este prezentul indicativului de la verbul impersonal *libet* (îmi place).

9. **Quicumque, quæcumque, quodcumque** = oricare.

Se declină *qui*, iar *-cumque* (sau *-cunque*) rămîne invariabil.

Are şi valoare de pronume relativ nehotărît şi de pronume nehotărît : *Locupletare aliquem quacumque ratione* (a îmbogăţi pe cineva prin orice mijloc).

Scanned with OKEN Scanner

10. **Quisquis, quidquid** sau **quicquid,** fără formă specială de feminin = oricine, orice.

Forma de masculin se întrebuinţează şi ca pronume şi ca adjectiv ; cea de neutru numai ca pronume.

Are şi valoare de pronume relativ nehotărît şi de pronume nehotărît.

Este format din pronumele *quis* reduplicat şi se declină fiecare parte. Se întrebuinţează la nominativ şi rareori la ablativ singular şi la nominativ plural : *quoquo modo* (în orice mod), *quoquo animo* (în orice dispoziţie sufletească), *quoquo consilio* (cu orice plan).

11. **Unusquisquis, unumquidquid** = fiecare în parte.

Este format din *unus* şi *quisquis* şi se declină *unus* după declinarea indicată la numeralele cardinale şi *quisquis* aşa cum s-a arătat mai sus la nr. 10. Este întrebuinţat mai mult la genul neutru.

III. Un număr de pronume care au la nominativ singular aceleaşi terminaţii ca adjectivele de clasa I **(-us, -a, -um ; -er, -ra, -rum),** a căror declinare o urmează la toate cazurile, afară de genitiv singular şi dativ singular, la care au terminaţii pronominale : gen. sing. **-ius,** dat. sing. **-i** pentru toate genurile.

Acestea sînt :

	Genitiv	**Dativ**
unus, -a, -um	unius	uni = un singur, o singură
ullus, -a, -um	ullīus	ulli = vreunul, vreuna
nullus, -a, -um	nullīus	nulli = nici unul, nici una
nonnullus, -a, -um	nonnullīus	nonnulli = vreunul, vreuna
uter, -tra, -trum	utrīus	utri = unul din doi
neuter, -tra, -trum	neutrius	neutri = niciunul din doi
utervis, utravis, utrumvis	utriusvis	utrivis = oricare vrei din doi
uterlībet, utralībet, utrumlībet	utriuslībet	utrilībet = oricare-ţi place din doi
utercumque, utracumque, utrumcumque	utriuscumque	utricumque = oricare din doi
uterque, utrăque, utrumque	utrīusque	utrīque = şi unul şi altul din doi
alter, altĕra, altĕrum	alterius	alteri = celălalt din doi
alius, alia, aliud	alīus	alĭi = altul
solus, sola, solum	solius	soli = singur
totus, tota, totum	totīus	toti = întreg, tot
alteruter, alterutra, alterutrum	(se declină numai uter)	= amîndoi
		= amîndoi
alteruter, alterautra, alterumutrum	(se declină şi alter şi uter	şi unul şi altul

Notă. *Uterque* prin forma de singular exprimă ideea de plural, şi, ca subiect, are uneori predicatul verbal la plural: *Utraque lingua* (amîndouă limbile — latina şi elena). *Uterque eorum exercitum In utramque partem disserere* (a discuta în amîndouă sensurile). *Uterque eorum exercitum educunt* (şi unul şi altul dintre aceia — amîndoi — scot armata).

Cu toate acestea este folosit şi pluralul:

a) rareori în locul singularului: *utrique imperatores* în loc de *uterque imperator* sau *uterque imperatorum ;*

b) cînd este pe lîngă un substantiv care are numai formă de plural: *utraque castra* (amîndouă taberele).

c) cînd înfăţişează două grupe de persoane sau de obiecte. *A quibus utrisque* (de către amîndouă grupele, de către fiecare dintre aceste două grupe).

Punctele *b)*, *c)* se aplică şi lui *alter: altera castra* (cealaltă tabără); *alteri* (cealaltă grupă).

IV. Două pronume cu sens negativ, care au valoare pronominală:

1. **Nemo** (nimeni).

În perioada clasică este folosit numai la nominativ singular *(nemo)* la dativ singular *(nemini)* şi la acuzativ singular *(neminem)*. Pentru genitivul şi ablativul singular sînt utilizate formele lui *nullus (nullīus, nulli)*. În dicţionare însă este şi un genitiv singular *nemĭnis*.

Notă. În general *nemo* se întrebuinţează cu valoare de pronume, însă cu numele de popoare se întrebuinţează adjectival: *Nemo Gallus* (nici un gal).

2. **Nihil** (nimic).

Este nedeclinabil. Genitivul *nihili* şi ablativul *nihilo* sînt provenite şi împrumutate de la forma neîntrebuinţată *nihilum*.

Observaţie.

Nemo şi *nihil* precedate de *non* au sensurile: *non nemo* = cîţiva, *non nihil* = ceva.

V. Un număr de pronume relative şi interogative, cu formă şi declinare adjectivală, compuse cu particolele cu care se compune *quis* sau *qui*, constituie pronume nehotărîte cu rol pronominal sau adjectival.

Aliquantus, aliquanta, aliquantum, adjectiv = destul de mare
Aliquantulus, aliquantula, aliquantulum, adjectiv = destul de mic.
Qualisvis, qualisvis, qualevis, pronume şi adjectiv = de orice fel, de ce fel vrei.
Qualislĭbet, qualislĭbet, qualelĭbet, pronume şi adjectiv = de orice fel, de ce fel îţi place.
Quantusvis, quantavis, quantumvis, adjectiv, = cît de mare vrei
Quantuslĭbet, quantalĭbet, quantumlĭbet, adjectiv = cît de mare-ţi place.
Quantulusvis, quantulavis, quantulumvis, adjectiv = cît de mic vrei.
Quantuluslĭbet, quantulalĭbet, quantulumlĭbet, adjectiv = cît de mic îţi place.
Quotuslĭbet, quotalĭbet, quotumlĭbet, adjectiv — cîţi îţi va plăcea.

Observaţie.

La aceste pronume se declină partea adjectivală *(quantus, -a, -um, quantŭlus, -a, -um, quotus, -a, -um, qualis, -e)*, urmînd declinarea pe care o indică numărul terminaţiilor fiecăreia, iar *ali-, -vis, -libet* rămîn peste tot invariabile.

VERBUL

În limba latină, ca și în limba romînă, verbul este partea de vorbire, prin care se exprimă o lucrare, o stare sau o existență.

Flexiunea verbului se numește conjugare *(coniugatio).*

În limba latină există 4 (patru) conjugări care se deosebesc între ele după tulpina verbului. Aceasta este, în general, și tulpina timpului prezent.

Această tulpină verbală se obține din forma timpului prezent al modului infinitiv prin tăierea terminației **-re.**

Conjugarea I (întîia) are tulpina terminată în vocala **ā** . . . **amā-re** (a iubi).

Conjugarea a II-a (doua) are tulpina terminată în vocala **ē** . . . **vidē-re** (a vedea).

Conjugarea a III-a (treia) are tulpina terminată într-o consoană . . . **scrib-ĕ-re** (a scrie).

Conjugarea a IV-a (patra) are tulpina terminată în vocala **ī:veni-re** (a veni).

Conjugările I-a, a II-a și *a IV-a*, pentru că au tulpina verbului terminată într-o vocală, se numesc *conjugări vocalice; conjugarea a III-a* însă, avînd tulpina verbului terminată, în general, într-o consoană, se zice *conjugare consonantică;* vocala **ĕ** (scurt) intercalată între tulpina verbului și terminația **-re** a modului infinitiv, la timpul prezent, este vocală de legătură, folosită spre a se rosti lesne această formă verbală.

Tot în conjugarea a III-a (treia) se găsesc unele verbe a căror tulpină la timpul prezent al modului indicativ, cît și la unele timpuri derivate din tulpina prezentului crește cu vocala **i: fac ĭ o,** *fac* **ĭ** *e bam, fac* **ĕ** *re* (fac).

Verbele din limba latină, în conjugarea lor, au 3 (trei) forme *(diateze):*

a) **activă** ca formă și înțeles : *dico* (eu zic)

b) **pasivă** ca formă și înțeles : *dicor* (eu sînt zis)

c) **deponentă** cu formă pasivă, dar cu înțeles activ : *hortor* (eu îndemn).

Pe lîngă aceste trei forme (diateze) de conjugare, mai există în limba latină unele verbe a căror conjugare are forme amestecate și anume : formă activă la timpul prezent al modului indicativ și la timpurile derivate din tulpina prezentului și formă pasivă la timpul perfect al modului indicativ și la timpurile derivate din el. Aceste verbe, în număr de 4 (patru) și compusele lor se numesc *verbe semideponente.*

Verbele de formă activă și cele de formă deponentă pot fi :

a) **tranzitive** cînd pot avea un complement direct în cazul acuzativ. Exemplu : *Consul civem probum* **laudat** (Consulul laudă pe cetățeanul cinstit) *Pater filium* **amplectitur** (Tatăl imbrățisează pe fiu).

b) **intranzitive,** cînd nu pot avea un complement direct în cazul acuzativ. Exemplu: *Consul civi bono* **favet** (Consulul ocroteşte pe cetăţeanul bun). *Medicus morbis* **medetur** (Medicul lecuieşte bolile).

Numai verbele active tranzitive pot avea conjugare (formă) pasivă şi înţeles pasiv, la toate modurile, timpurile şi persoanele. Exemplu: *Filius patrem amat* (Fiul iubeşte pe tatăl său) din formă activă devine: *Pater a filio* **amatur** (Tatăl este iubit de fiul său) în formă pasivă.

În limba latină există 7 **(şapte) moduri:**

a) 3 (trei) personale: **indicativ, conjunctiv** şi **imperativ.**

b) 4 (patru) nepersonale: **infinitiv, participiu, gerunziu** şi **supin,** care fiind întrebuinţate ca substantive *(infinitivul, gerunziul* şi *supinul)* sau ca adjective *(participiul)* mai pot fi numite **moduri nominale.**

În limba latină *nu există modul optativ* (condiţional). Timpurile acestui mod din limba romînă se exprimă în limba latină, în propoziţiile independente, prin timpurile modului conjunctiv şi anume: imperfect (pentru prezentul optativului din limba romînă) şi mai mult ca perfect (pentru perfectul optativului din limba romînă).

Timpurile verbului sînt în număr de 6 (şase): **prezent, imperfect, perfect, mai mult ca perfect, viitor I** (întîi) şi **viitor al II-lea.**

Numai modul indicativ are toate aceste timpuri.

Timpurile sînt **simple** şi **compuse.**

Sînt *simple* (exprimate printr-un singur cuvînt) toate timpurile conjugării active, afară de timpul viitor al modului infinitiv, cît şi timpurile conjugării pasive derivate din tulpina prezentului.

Sînt *compuse* (exprimate prin două cuvinte) toate timpurile conjugării pasive derivate din timpul perfect.

Numere sînt **două: singular** şi **plural.**

Persoane sînt **trei:** I-a (care vorbeşte), a II a (doua) căreia i se vorbeşte) şi a III-a (treia) (despre care se vorbeşte şi care este în afară de cei doi vorbitori), atît pentru numărul singular cît şi pentru numărul plural.

În limba latină persoana unui verb nu se arată cu ajutorul pronumelor personale, ca şi în limba romînă, ci fiecare persoană se subînţelege din forma verbului. De exemplu: *dico* = eu zic; *taces* = tu taci; *legit* = el citeşte; *audimus* = noi auzim; *scribitis* = voi scrieţi; *dormiunt* = ei dorm. Numai atunci cînd se accentuiază, în chip deosebit, persoana celui care face lucrarea, se exprimă şi pronumele personal respectiv. Exemplu: **tu** *rides,* **ego** *autem fleo* (tu rîzi, eu însă plîng).

Formele oricărui verb din limba latină sînt alcătuite din: **tulpină, caracteristică** şi **terminaţie.**

Tulpinele, în conjugarea activă, sînt **trei:**

1. *a prezentului,* care se obţine din forma timpului prezent al modului infinitiv, prin tăierea terminaţiilor **-re.** Exemplu: **laborā-re** (a lucra) are tulpina **laborā.**

2. *a perfectului,* care se obţine prin adăugarea, la tulpina verbului, a caracteristicii speciale fiecărei conjugări. Exemple: *clamā-v-i* (= am strigat),

Scanned with OKEN Scanner

la conjugarea I (întîia) activă ;*mon*-ŭ-**i** (= am sfătuit) la conjugarea a II-a (doua) activă ; sau *delē*-**v**-*i* (= am dărîmat) la aceeași conjugare ; *leg*-*i* (= am citit) și *scrip*-**s**-*i* (= am scris) la conjugarea a III-a (treia) activă ; *dormī*-**v**-*i* (= am dormit) la conjugarea a IV-a (patra) activă.

3. *a supinului*, care se obține din tulpina verbului cu adăugarea caracteristicii **t** sau **s** și a terminației **-um**. Exemple : *clamā*-**t**-*um* (= spre a striga) la conjugarea I (întîia) activă ; *monĭ*-**t**-*um* (= spre a sfătui), *delē*-**t**-*um* (spre a dărîma) la conjugarea a II-a (doua) activă ; *lec*-**t**-*um* (= spre a citi), *mis*-**s**-*um* (spre a trimite) la conjugarea a III-a (treia) activă ; *dormī*-**t**-*um* (= spre a dormi) la conjugarea a IV-a (patra) activă.

Caracteristica verbului variază după timpuri : cele mai însemnate caracteristici sînt :

ba, la imperfectul indicativului la toate conjugările. Exemplu : *laudā*-**ba**-*m*, *laudā*-**ba**-*s* etc.

bo, bi, la viitorul I (întîi) al indicativului de la conjugările I (întîia) și a II-a (doua). Exemplu : *laudā*- **bo**, *laudā*-**bi**-*s*, *vidē*- **bo**, *vidē*-**bi**-*s* etc.

a și **e**, la viitorul I (întîi) al indicativului de la conjugările a III-a (treia) și a IV-a (patra). Exemple : *leg*-**a**-*m* *leg*-**e**-*s* (voi citi, vei citi) ; *dormi*-**a**-*m*, *dormi*-**e**-*s* (voi dormi, vei dormi) etc.

a la timpul prezent al modului conjunctiv de la conjugările a II-a (doua), a III-a (treia) și a IV-a (patra) ; această caracteristică s-a transformat cu vremea in **e** la verbele de conjugarea I a (intiia) pentru ca formele timpului prezent al modului conjunctiv, de la această conjugare, să se deosebească de cele ale modului indicativ la aceeași conjugare. Exemple : *vide*-**a**-*m*, *vide*-**a**-*s* (să văd, să vezi) la conjugarea a II-a (doua) ; *leg*-**a**-*m*, *leg*-**a**-*s* (să citesc, să citești) la conjugarea a III-a (treia) ; *dormi*-**a**-*m*, *dormi*-**a**-*s* (să dorm, să dormi) la conjugarea a IV-a ; dar, dimpotrivă există : *laud*-**e**-*m*, *laud*-**e**-*s* (să laud, să lauzi) la conjugarea I-a (întîia), spre deosebire de *laud*-**o**, *lauda*-**s**, *lauda*-**t** (eu laud, tu lauzi, el laudă).

v la perfectul indicativului și la timpurile derivate din el de la conjugările I (întîia) și a IV-a (patra). Exemple : *laudā*-**v**-*i* (am lăudat) ; *dormī*-**v**-*i* (am dormit).

u sau **v** la perfectul indicativului și la timpurile derivate din el pentru verbele de conjugarea a II-a (doua). Exemplu : *mon*-**ŭ**-*i* (am sfătuit), *fle*-**v**-*i* (am plîns).

s la perfectul indicativului și la timpurile derivate din el la unele verbe de conjugarea a III-a (treia) : *scrip*-**s**-*i* (am scris).

t la modul supin și la timpurile derivate din el la conjugările I (întîia), a II-a (doua), a III-a) (treia) și a IV-a (patra).

s la modul supin și la timpurile derivate din el la unele verbe de conjugarea a III-a (treia). Exemple : *laudā*-**t**-*um* (spre a lăuda), *flē*-**t**-*um* (spre a plînge), *scrip*-**t**-*um* (spre a scrie), *audī*-**t**-*um* (spre a auzi), dar : *mis*-**s**-*um* (spre a trimite).

Terminațiile personale :

Prezentul și timpurile derivate din el de la modurile indicativ și conjunctiv au, în general, următoarele terminații :

Forma activă	Forma pasivă
Sg. Pers. 1 -m sau -o	-or sau -r
Sg. Pers. 2 -s	-ris
Sg. Pers. 3 -t	-tur
Pl. Pers. 1 -mus	-mur
Pl. Pers. 2 -tis	-mini
Pl. Pers. 3 -nt	-ntur

Perfectul indicativului de formă activă al verbelor de la toate conjugările are următoarele terminații :

Sg. Pers. 1 **-i**
Sg. Pers. 2 **-isti**
Sg. Pers. 3 **-it**
Pl. Pers. 1 **-ĭmus**
Pl. Pers. 2 **-istis**
Pl. Pers. 3 **-ērunt** sau **ēre**

Modul **imperativ** are următoarele terminații :

Forma activă	Forma pasivă
Prezent	*Prezent*
Sg. Pers. 2 —	Sg. Pers. 2 **-re**
Pl. Pers. 2 **-te**	Pl. Pers. 2 **-mini**
Viitor	*Viitor*
Sg. Pers. 2 **-to**	Sg. Pers. 2 **-tor**
Sg. Pers. 3 **-to**	Sg. Pers. 3 **-tor**
Pl. Pers. 2 **-tōte**	Pl. Pers. 3 **-ntor**
Pl. Pers. 3 **-nto**	

VERBUL SUM

Înainte de a studia conjugările din limba latină, este necesar să se cunoască conjugarea verbului **sum** (eu sînt). Acesta este verb cu conjugarea neregulată și este folosit ca verb auxiliar la întocmirea timpurilor compuse ale verbelor pasive, deponente și ale conjugării perifrastice.

Tulpina verbului **sum** la timpul prezent al modului indicativ și la cele derivate din el este **es**, care devine **er** înaintea unei vocale. Această tulpină se simplifică în **s** în formele : **sum, sumus, sunt, sunto, sim, sis** etc.

Tulpina acestui verb la timpul perfect și la cele derivate din el este **fu.**

Verbul **sum** nu are forme pentru modurile **supin** și **gerunziu** și pentru timpul **prezent** al modului **participiu.** Are însă forme pentru timpul **viitor** al modurilor **infinitiv** și **participiu.**

Scanned with OKEN Scanner

Verbul **sum** are numeroase compuse cu o prepoziție, ca prefix:

absum, abesse, afŭi	= lipsesc, sînt departe
adsum, adesse, adfŭi	= sînt de față
desum, deesse, defŭi	= sînt lipsă
insum, inesse, infŭi	= sînt înăuntru
intersum, interesse, interfŭi	= sînt la mijloc, iau parte la
obsum, obesse, obfŭi	= sînt împotrivă, vatăm
possum, posse, potŭi	= pot
præsum, præesse, præfŭi	= sînt mai presus, sînt în frunte
prosum, prodesse, profŭi	= sînt de folos
subsum, subesse, subfŭi	= sînt sub
supersum, superesse, superfŭi	= sînt deasupra, rămîn

Aceste verbe se conjugă ca și verbul **sum**, prepoziția prefix rămîne neschimbată. Forme la timpul prezent al modului participiu au numai două dintre compusele lui **sum**: **absum** și **præsum**, care fac: **absens, absentis** etc. și **præsens, præsentis** etc.

Neregularități în conjugare înfățișează numai compusele **prosum** și **possum.**

CONJUGAREA VERBULUI SUM

	Indicativ	Conjunctiv	Imperativ	Infinitiv	Participiu
	Timpurile derivate din tulpina prezentului				
Prezentul	*Eu sînt* Sg. 1 su *m* 2 es 3 es *t* Pl. 1 su *mus* 2 es *tis* 3 su *nt*	*Eu să fiu* si *m* si *s* si *t* si *mus* si *tis* si *nt*	*fii* es es *te*	*a fi* es *se*	
Imperfectul	*Eu eram* Sg. 1 era *m* 2 era *s* 3 era *t* Pl. 1 era *mus* 2 era *tis* 3 era *nt*	*Eu aș fi* es *se m* sau fore *m* es *se s*, fore *s* es *se t*, fore *t* es *se mus* es *se tis* es *sent*, fore *nt*			
Viitorul I	*Eu voi fi* Sg. 1 er *o* 2 er *is* 3 er *it* Pl. 1 er *imus* 2 er *itis* 3 er *unt*		*să fii* es *to* es *to* es *tote* su *nto*	*că voi fi* fore sau fu *turum* (m.) fu *turam* (f) fu *turum* (n) } *esse*	*care va fi* fu *turus*[1], *-a, -um* fu *turi*[1], *-æ, -a*

1. Tema **fu** vine de la un verb **fuo,** puțin întrebuințat, care însemna: *a deveni* și din al cărui supin, neîntrebuințat, s-au format viitorul participiului și viitorul infinitivului.

Notă. La timpul prezent al modului conjunctiv se află și forma *siem* pentru *sim* în operele scriitorilor latini de comedii.

	Indicativ	Conjunctiv	Imperativ	Infinitiv	Participiu
	Timpurile derivate din tulpina perfectului				
Perfectul	*Eu am fost* Sg. 1 fu *i* 2 fu *isti* 3 fu *it* Pl. 1 fu *ĭmus* 2 fu *istis* 3 fu *ĕrunt* sau fu *ēre*	*Eu să fi fost* fu *ĕrim* fu *ĕris* fu *ĕrit* fu *erĭmus* fu *erĭtis* fu *ĕrint*		*a fi fost* fu *isse*	
Mai mult ca perfectul	*Eu fusesem* Sg. 1 fu *ĕram* 2 fu *ĕras* 3 fu *ĕrat* Pl. 1 fu *erāmus* 2 fu *erātis* 3 fu *ĕrant*	*Eu aș fi fost* fu *issem* fu *isses* fu *isset* fu *issēmus* fu *issētis* fu *issent*			
Viitorul al II-lea	*Eu voi fi fost* Sg. 1 fu *ĕro* 2 fu *ĕris* 3 fu *ĕrit* Pl. 1 fu *erĭmus* 2 fu *erĭtis* 3 fu *ĕrint*				

CONJUGAREA VERBULUI PROSUM

Verbul **prosum** este compus din prepoziția **prod** și verbul **sum.** Consoana **d** din prepoziția **prod** se păstrează numai înaintea formelor verbului **sum** care încep cu vocală, dar dispare înaintea celor începătoare cu consoană. Acest verb se conjugă astfel :

	Indicativ	Conjunctiv	Imperativ	Infinitiv	Participiu
	Timpurile derivate din tulpina prezentului				
Prezentul	*Eu sînt de folos* Sg. 1 prosum 2 prod es 3 prod est Pl. 1 prosŭmus 2 prod estis 3 prosunt	*Eu să fiu de folos* prosim prosis prosit prosĭmus prosĭtis prosint	*fii de folos* prod ĕs prod este	*a fi de folos* prod esse	

Scanned with OKEN Scanner

urmare

	Indicativ	Conjunctiv	Imperativ	Infinitiv	Participiu
Imperfectul	*Eu eram de folos* Sg. 1 prod eram 2 prod eras 3 prod erat Pl. 1 prod erāmus 2 prod erātis 3 prod erant	*Eu aş fi de folos* prod essem prod esses prod esset prod essēmus prod essētis prod essent			
Viitorul I	*Eu voi fi de folos* Sg. 1 prod ĕro 2 prod ĕris 3 prod ĕrit Pl. 1 prod erĭmus 2 prod erĭtis 3 prod ĕrunt		*să fii de folos* prodesto prodesto prodestote pro sunto	*că va fi de folos* profore, sau profutūrum, -am, -um } esse profutūros, -as, -a } esse	*care va fi de folos* profutūrus, -a, -um profutūri, -æ, -a

Timpurile derivate din tulpina perfectului

Perfectul	*Eu am fost de folos* Sg. 1 profŭi 2 profuisti 3 profuĭt Pl. 1 profuĭmus 2 profuistis 3 profuērunt (-ēre)	*Eu să fi fost de folos* profuĕrim profuĕris profuĕrit profuerĭmus profuerĭtis profuĕrint		*a fi fost de folos* profuisse	
Mai mult ca perfectul	*Eu fusesem de folos* Sg. 1 profuĕram 2 profuĕras 3 profuĕrat Pl. 1 profuerāmus 2 profuerātis 3 profuĕrant	*Eu aş fi fost de folos* profuissem profuisses profuisset profuissēmus profuissētis profuissent			
Viitorul al II-lea	*Eu voi fi fost de folos* Sg. 1 profuĕro 2 profuĕris 3 profuĕrit Pl. 1 profuerĭmus 2 profuerĭtis 3 profuĕrint				

Scanned with OKEN Scanner

VERBUL POSSUM

Acest verb este compus din verbul **sum** și din tulpina **pot** a adjectivului **potis** care exprimă ideea de putință. Această compunere a fost înlesnită de expresia impersonală **pote est** (este cu putință).

În conjugarea verbului **possum**, consoana **t** din tulpina **pot** se păstrează înaintea tuturor formelor verbului **sum** care încep cu vocală, dar se transformă în **-s** înaintea formelor începătoare cu **s**, la timpul prezent și la timpurile derivate din tulpina prezentului.

Timpul perfect al acestui verb ca și timpurile derivate din el se formează din tulpina unui verb de conjugarea a II-a (doua) întrebuințat în vorbirea poporului și anume : **potēre** (infinitiv, prezent), care are perfectul : **potui** [1].

Notă. Perfectul *potui* nu poate fi explicat din tema *pot-* și *fui* — perfectul verbului *sum* —, pentru că în limba latină oclusiva dentală *(d, t)* înaintea fricativei *f* se asimilă *(ad-fero = affero, ad-facio = afficio)* și ar fi dat *poffui*, nu *potui* [2].

Aceste forme de perfect și timpurile derivate din el au înlăturat cu totul forma de perfect derivată din verbul **sum** și i-au luat locul în limba latină clasică.

Prezentul modului infinitiv-**posse** și imperfectul modului conjunctiv : **possem** sînt forme reduse. De la același verb **potēre** s-a format prezentul modului participiu — *potens*, *potentis* etc. — care s-a păstrat ca adjectiv în limba latină clasică.

Verbul **possum** nu are forme pentru modurile : imperativ, gerunziu, supin și participiu. El se conjugă astfel :

---

1. A. Ernout, *op. cit.* p. 284 ; și A. Ernout et A. Meillet — *Dictionnaire etymologique de la langue latine.* p. 758—759, Paris, 1932.
2. Vezi și M. Niedermann, *op. cit.* § 72 p. 188 și § 84 p. 206 ; și A. C. Juret, *op. cit.* p. 181 și 184.

Scanned with OKEN Scanner

CONJUGAREA VERBULUI POSSUM

	Indicativ	Conjunctiv	Imperativ	Infinitiv	Participiu
Timpurile derivate din tulpina prezentului					
Prezentul	*Eu pot* Sg. 1 pos sum 2 pot es 3 pot est Pl. 1 pos sŭmus 2 pot estis 3 pos sunt	*Eu să pot* pos sim pos sis pos sit pos sīmus pos sītis pos sint		*a putea* pos se	
Imperfectul	*Eu puteam* Sg. 1 pot ĕram 2 pot ĕras 3 pot ĕrat Pl. 1 pot erāmus 2 pot erātis 3 pot ĕrant	*Eu aş putea* pos sem pos ses pos set pos sēmus pos sētis pos sent			
Viitorul I	*Eu voi putea* Sg. 1 pot ĕro 2 pot ĕris 3 pot ĕrit Pl. 1 pot erĭmus 2 pot erĭtis 3 pot ĕrunt				
Timpurile derivate din perfect					
Perfectul	*Eu am putut* Sg. 1 pot-ŭ-i 2 pot-u-isti 3 pot-ŭ-it Pl. 1 pot-u-ĭmus 2 pot-u-istis 3 pot-u-ērunt	*Eu să fi putut* pot-u-ĕrim pot-u-ĕris pot-u-ĕrit pot-u-erĭmus pot-u-erĭtis pot-u-ĕrint		*a fi putut* pot-u-isse	
Mai mult ca perfectul	*Eu putusem* Sg. 1 pot-u-ĕram 2 pot-u-ĕras 3 pot-u-ĕrat Pl. 1 pot-u-erāmus 2 pot-u-erātis 3 pot-u-ĕrant	*Eu aş fi putut* pot-u-issem pot-u-isses pot-u-isset pot-u-issēmus pot-u-issētis pot-u-issent			
Viitorul al II-lea	*Eu voi fi putut* Sg. 1 pot-u-ĕro 2 pot-u-ĕris 3 pot-u-ĕrit Pl. 1 pot-u-erĭmus 2 pot-u-erĭtis 3 pot-u-ĕrint				

Scanned with OKEN Scanner

Timpurile principale: **laudo,** Tulpina verbului terminată în *-a: laudā;* Viitorul I (întîi) cu caracteristica:

	Indicativ	Conjunctiv	Imperativ	Infinitiv	Participiu

Timpurile derivate din tulpina prezentului

	Indicativ	Conjunctiv	Imperativ	Infinitiv	Participiu
	Eu laud	*Eu să laud*	*laudă*	*a lăuda*	*care laudă*
Prezentul	Sg. 1 laud-**o**	laud-*e*-**m**			*singular* / *plural*
	2 lauda-**s**	laud-*e*-**s**	lauda		N. lauda **ns** / lauda **ntes, -ia**
	3 lauda-**t**	laud-*e*-**t**		laudāre	G. lauda **ntis** / lauda **ntium**
	Pl. 1 laudā-**mus**	laudē-**mus**			D. lauda **nti** / lauda **ntibus**
	2 laudā-**tis**	laud-*ē*-**tis**	laudā-te		Ac. lauda **ntem** / lauda **ntes**
	3 lauda-**nt**	laud-e-**nt**			Abl. lauda **nte** / lauda **ntibus**
Imperfectul	*Eu lăudam*	*Eu aș lăuda*			**Modul gerunziu**
	Sg. 1 laudā-*ba*-**m**	laudā-*re*-**m**			Nom. (laudāre = *a lăuda*)
	2 laudā-*ba*-**s**	laudā-*re*-**s**			Gen. lauda **ndi** = *de a lăuda*
	3 laudā-*ba*-**t**	laudā-*re*-**t**			Dat. lauda **ndo** = *spre a lăuda*
	Pl. 1 lauda-*bā*-**mus**	lauda-*rē*-**mus**			Ac. ad lauda **ndum** = *pt. a lăuda*
	2 lauda-*bā*-**tis**	lauda-*rē*-**tis**			Abl. lauda **ndo** = *prin a lăuda*
	3 laudā-*ba*-**nt**	laudā-*re*-**nt**			
Viitorul I	*Eu voi lăuda*		*să lauzi*		
	Sg. 1 lauda-*b*-**o**				
	2 lauda-*bi*-**s**		laudā-**to**		
	3 lauda-*bi*-**t**		laudā-**to**		
	Pl. 1 lauda-*bi*-**mus**				
	2 lauda-*bi*-**tis**		lauda-**tōte**		
	3 lauda-*bu*-**nt**		lauda-**nto**		

Timpurile derivate din tulpina perfectului

	Indicativ	Conjunctiv		Infinitiv	
Perfectul	*Eu am lăudat*	*Eu să fi lăudat*		*a fi lăudat*	
	Sg. 1 laudā-*v*-**i**	lauda-*v*- **ĕrim**			
	2 lauda-*v*-**isti**	lauda-*v*- **ĕris**			
	3 laudā-*v*-**it**	lauda-*v*- **ĕrit**		lauda-v-**isse**	
	Pl. 1 lauda-*v*-**ĭmus**	lauda-*v*-**erĭmus**			
	2 lauda-*v*-**istis**	lauda-*v*-**erĭtis**			
	3 lauda-v-**ērunt** (-**ēre**)	lauda-v- **ĕrint**			
Mai mult ca perfectul	*Eu lăudasem*	*Eu aș fi lăudat*			
	Sg. 1 lauda-*v*-**ĕram**	lauda-*v*-**issem**			
	2 lauda-*v*-**ĕras**	lauda-*v*-**isses**			
	3 lauda-*v*-**ĕrat**	lauda-*v*-**isset**			
	Pl. 1 lauda-*v*-**erāmus**	lauda-*v*-**issēmus**			
	2 lauda-*v*-**erātis**	lauda-*v*-**issētis**			
	3 lauda-*v*-**ĕrant**	lauda-*v*-**issent**			
Viitorul al II-lea	*Eu voi fi lăudat*		**Timpurile derivate din supin**		
	Sg. 1 lauda-*v*-**ĕro**		**Supinul** : lauda-t-**um** = *pentru a lauda*		
	2 lauda-*v*-**ĕris**				
	3 lauda-*v*-**ĕrit**				
	Pl. 1 lauda-*v*-**erĭmus**				
	2 lauda-*v*-**erĭtis**				
	3 lauda-*v*-**ĕrint**				

Infinitiv viitor (esse): Sg. laudat-**ūrum** / laudat-**ūram** / laudat-**ūrum**; Pl. laudat-**ūros** / laudat-**ūras** / laudat-**ūra** — *că voi lăuda*

Participiu viitor: Sg. laudat-**urus** (m.) / laudat-**ura** (f.) / laudat-**urum** (n); Pl. laudat-**uri** (m.) / laudat-**uræ** (f.) / laudat-**ura** (n) — *care va lăuda*

Scanned with OKEN Scanner

laudāre, laudāvi, laudātum
-bo, -bis (pasiv: *-bor, -beris;* Prezentul conjunctivului în: *-em, -es* (pasiv: *-er, -eris*)

Indicativ	Conjunctiv	Imperativ	Infinitiv	Participiu
Timpurile derivate din tulpina prezentului				
Eu sînt lăudat	*Eu să fiu lăudat*	*fii lăudat*	*a fi lăudat*	
Sg. 1 laud-*o*-r	laud-*e*-r			
2 laudā-ris	laud-ē-ris	laudā-re	laudā-ri	
3 laudā-tur	laud-ē-tur			
Pl. 1 laudā-mur	laud-ē-mur			
2 laudā-mĭni	laud-ē-mĭni	laudā-mĭni		
3 lauda-ntur	laud-ē-ntur			
Eu eram lăudat	*Eu aş fi lăudat*			
Sg. 1 laudā-*ba*-r	laudā-*re*-r			
2 lauda-*bā*-ris	lauda-*rē*-ris			
3 lauda-*bā*-tur	lauda-*rē*-tur			
Pl. 1 lauda-*bā*-mur	lauda-*rē*-mur			
2 lauda-*bā*-mĭni	lauda-*rē*-mĭni			
3 lauda-*ba*-ntur	lauda-*re*-ntur			
Eu voi fi lăudat		*să fii lăudat*		*care va fi de lăudat, trebuind a fi lăudat*
Sg. 1 lauda-*bo*-r				Sg. lauda-ndus (m)
2 lauda-*bĕ*-ris		laudā-tor		lauda-nda (f)
3 lauda-*bĭ*-tur		laudā-tor		lauda-ndum (n)
Pl. 1 lauda-*bĭ*-mur				Pl. lauda-ndi (m)
2 lauda-*bi*-mĭni				lauda-ndæ (f)
3 lauda-*bu*-ntur		laudā-ntor		lauda-nda (n)

Timpurile derivate din perfect (compuse)

Eu am fost lăudat	*Eu să fi fost lăudat*		*a fi fost lăudat*
Sg. 1 laudatus } *sum*	laudatus } *sim*		Sg. laudatum (m) } *esse*
2 laudata } *es*	laudata } *sis*		laudatam (f) } *esse*
3 laudatum } *est*	laudatum } *sis*		laudatum (n) } *esse*
Pl. 1 laudati } *sumus*	laudati } *simus*		Pl. laudatos (m) } *esse*
2 laudatæ } *estis*	laudatæ } *sitis*		laudatas (f) } *esse*
3 laudata } *sunt*	laudata } *sint*		laudata (n) } *esse*
Eu fusesem lăudat	*Euaş fi fost lăudat*		
Sg. 1 laudatus } *eram*	laudatus } *essem*		
2 laudata } *eras*	laudata } *esses*		
3 laudatum } *erat*	laudatum } *esset*		
Pl. 1 laudati } *erāmus*	laudati } *essēmus*		
2 laudatæ } *erātis*	laudatæ } *essētis*		
3 laudata } *erant*	laudata } *essent*		
Eu voi fi fost lăudat (ă)			
Sg. 1 laudatus } *ero*			
2 laudata } *eris*			
3 laudatum } *erit*			
Pl. 1 laudati } *erĭmus*			
2 laudatæ } *erĭtis*			
3 laudata } *erunt*			

Timpurile derivate din supin

Modul supin: lauda-*t*-u = *de lăudat*
Infinitiv viitor: laudatum-iri = *că voi = fi lăudat(ă)*
Participiu perfect: laudat-us, -a, -um = *= lăudat (ă)* laudat-i, -æ, -a = *lăudaţi(e)*

Notă. La timpurile compuse în loc de: *sum, eram, ero, sim, essem, esse* se găsesc şi formele: *fui, fueram, fuero, fuerim, fuissem, fuisse.*

Scanned with OKEN Scanner

Timpurile principale: docĕo,
Tulpina verbului terminată în ē: *docē;*

	Indicativ	Conjunctiv	Imperativ	Infinitiv	Participiu
	Timpurile derivate din tulpina prezentului				
Prezentul	*Eu învăţ* (pe altul) Sg. 1 docĕ-o 2 docē-s 3 docĕ-t Pl. 1 docē mus 2 docē tis 3 doce nt	*Eu să învăţ* doce-*a*-m doce-*a*-s doce-*a*-t doce-*ā*-mus doce-*ā*-tis doce-*a*-nt	*învaţă* docē docē-te	*a învăţa* docē-re	*care învaţă* Sg. N. doce ns G. doce ntis Pl. N. doce ntes,-ia G. doce ntium, etc.
Imperfectul	*Eu învăţam* (pe altul) Sg. 1 docē-*ba*-m 2 docē-*ba*-s 3 docē-*ba*-t Pl. 1 doce-*bā*-mus 2 doce-*bā*-tis 3 docē-*ba*-nt	*Eu aş învăţa* docē-*re*-m docē-*re*-s docē-*re*-t doce-*rē*-mus doce-*rē*-tis docē-*re*-nt		**Modul gerunziu** N. docē re = *a învăţa* (pe altul) G. doce ndi = *de a învăţa* D. doce ndo = *spre a învăţa* Ac. ad doce ndum = *pentru a învăţa* Abl. doce ndo = *prin a învăţa*	
Viitorul I	*Eu voi învăţa* (pe altul) Sg. 1 docē-*bo* 2 docē-*bi*-s 3 docē-*bi*-t Pl. 1 doce-*bĭ*-mus 2 doce-*bĭ*-tis 3 docē-*bu*-nt		*să înveţi* (pe altul) docē-to docē-to doce-tōte doce-nto		
	Timpurile derivate din tulpina perfectului				
Perfectul	*Eu am învăţat* (pe altul) Sg. 1 doc-*u*-i 2 doc-*u*-istĭ 3 doc-*u*-it Pl. 1 doc-*u*-ĭmus 2 doc-*u*-istis 3 docu-*ē*-runt(-ēre)	*Eu să fi învăţat* doc-*u*-ĕrim doc-*u*-ĕris doc-*u*-ĕrit doc-*u*-erĭmus doc-*u*-erĭtis doc-*u*-ĕrint		*a fi învăţat* doc-*u*-isse	
Mai mult ca perfectul	*Eu învăţasem* (pe altul) Sgl. 1 doc-*u*-ĕram 2 doc-*u*-ĕras 3 doc-*u*-ĕrat Pl. 1 doc-*u*-erāmus 2 doc-*u*-ĕrātis 3 doc-*u*-ĕrant	*Eu aş fi învăţat* (pe altul) doc-*u*-issem doc-*u*-isses doc-*u*-isset doc-*u*-issēmus doc-*u*-issētis doc-*u*-issent			
Viitorul al II-lea	*Eu voi fi învăţat* (pe altul) Sg. 1 doc-*u*-ĕro 2 doc-*u*-ĕris 3 doc-*u*-ĕrit Pl. 1 doc-*u*-erĭmus 2 doc-*u*- ĕrĭtis 3 doc-*u* ĕrint			**Timpurile derivate din supin** **Supinul:** doc-t-um = *pentru a învăţa* Sg. doc-*t*- ūrum, -ūrum -ūram, Pl. doc-t-ūros, -as, -a, *esse* *că voi învăţa* Sg. doc-*t*-ūrus, -a, -um Pl. doc-*t*-ūri, -æ, -a *care va învăţa*	

Scanned with OKEN Scanner

docēre, docui, doctum

Viitor I în: *-bo, -bis* etc. (pasiv: *-bor, -beris* etc.)

Indicativ	Conjunctiv	Imperativ	Infinitiv	Participiu
Timpurile derivate din tulpina prezentului				
Eu sînt învăţat (de altul) Sg. 1 doce-*o*-r 2 docē-ris 3 docē-tur Pl. 1 docē-mur 2 docē-mĭni 3 docē-ntur	*Eu să fiu învăţat* doce-*a*-r doce-*a*-ris doce-*a*-tur doce-*a*-mur doce-*a*-mĭni doce-*ă*-ntur	*fii învăţat* docē-re docē-mĭni	*a fi învăţat* docē-ri	
Eu eram învăţat Sg. 1 docē-*ba*-r 2 doce-*ba*-ris 3 doce-*bā*-tur Pl. 1. doce-*bā*-mur 2 doce-*bā*-mĭni 3 doce-*ba*-ntur	*Eu aş fi învăţat* docē-*re*-r doce-*rē*-ris doce-*rē*-tur doce-*rē*-mur doce-*rē*-mĭni doce-*rē*-ntur			
Eu voi fi învăţat (de altul) Sg. 1 docē-*bo*-r 2 doce-*bĕ*-ris 3 doce-*bĭ*-tur Pl. 1 doce-*bĭ*-mur 2 doce-*bi*-mĭni 3 doce-*bu*-ntur		*să fii învăţat* docē-tor docē-tor docē-ntor		*care va fi de învăţat sau trebuind a fi învăţat* Sg. doce-**ndus** (masc) doce-**nda** (f) doce-**ndum** (n) Pl. doce-**ndi** (m) doce-**ndæ** (f) doce-**nda** (n)
Timpurile compuse derivate din perfect				
Eu am fost învăţat (de altul) Sg. 1 doctus } *sum* 2 docta } *es* 3 doctum } *est* Pl. 1 docti } *sumus* 2 doctæ } *estis* 3 docta } *sunt*	*Eu să fi fost învăţat* doctus } *sim* docta } *sis* doctum } *sit* docti } *simus* doctæ } *sitis* docta } *sint*		*a fi fost învăţat* Sg. doctum (m) doctam (f) doctum (n) Pl. doctos (m) doctas (f) docta (n) } *esse*	
Eu fusesem învăţat (de altul) Sg. 1 doctus } *eram* 2 docta } *eras* 3 doctum } *erat* Pl. 1 docti } *erāmus* 2 doctæ } *erātis* 3 docta } *erant*	*Eu aş fi fost învăţat* doctus } *essem* docta } *esses* doctum } *esset* docti } *essēmus* doctæ } *essētis* docta } *essent*			
Eu voi fi fost învăţat (de altul) Sg. 1 doctus } *ero* 2 docta } *eris* 3 doctum } *erit* Pl. 1 docti } *erĭmus* 2 doctæ } *erĭtis* 3 docta } *erunt*		**Timpurile derivate din supin** **Modul supin**: doc-t-u = *de învăţat* **Infinitiv viitor**: doctum iri = *că voi fi învăţat(ă)* **Participiu perfect**: doct-us, -a, -um = *învăţat(ă)* doct-i, -æ, -a = *învăţaţi(e)*		

Notă. La timpurile compuse în loc de: *sum, eram, ero, sim, essem, esse* se găsesc şi formele: *fui, fueram, fuero, fuerim, fuissem, fuisse.*

Scanned with OKEN Scanner

Timpurile principale: **lego,**
Tulpina verbului terminată în consoană ;

	Indicativ	Conjunctiv	Imperativ	Infinitiv	Participiu
Timpurile derivate din tulpina prezentului					
Prezentul	*Eu citesc* Sg. 1 leg-o 2 leg-ĭ-s 3 leg-ĭ-t Pl. 1 leg-ĭ-mus 2 leg-ĭ-tis 3 leg-*u*-nt	*Eu să citesc* leg-*a*-m leg-*ā*-s leg-*ă*-t leg-*ā*-mus leg-*ā*-tis leg-*a*-nt	*citeşte* leg-e leg-*ĭ*-te	*a citi* leg-ĕ-re	*care citeşte* Sg. N. leg-*e*-ns G. leg-*e*-ntis Pl. N. leg-*e*-ntes,-ia G. leg-*e*-ntium etc.
Imperfectul	*Eu citeam* Sg. 1 leg-ē-*ba*-m 2 leg-ē-*ba*-s 3 leg-ē-*ba*-t Pl. 1 leg-*e*-*bā*-mus 2 leg-*e*-*bā*-tis 3 leg-ē-*ba*-nt	*Eu aş citi* leg-ĕ-*re*-m leg-ĕ-*re*-s leg-ĕ-*re*-t leg-*e*-*rē*-mus leg-*e*-*rē*-tis leg-ĕ-*re*-nt		**Modul gerunziu** (N. leg-ĕ-re = *a citi*) G. leg-e-**ndi** = *de a citi* D. leg-e-**ndo** = *spre a citi* Ac. ad lege-**ndum** = *pentru a citi* Abl. leg-e-**ndo** = *prin a citi*	
Viitorul I	*Eu voi citi* Sg. 1 leg-*a*-m 2 leg-ē-s 3 leg-ĕ-t Pl. 1 leg-ē-mus 2 leg-ē-tis 3 leg-*e*-nt		*să citeşti* leg-ĭ-to leg-*i*-to leg-*i*-tōte leg-*u*-nto		
Timpurile derivate din tulpina perfectului					
Perfectul	*Eu am citit* Sg. 1 leg-i 2 leg-isti 3 leg-it Pl. 1 leg-ĭmus 2 leg-istis 3 leg-ēruntsau leg-ēre	*Eu să fi citit* leg-ĕrim leg-ĕris leg-ĕrit leg-erĭmus leg-erĭtis leg-ĕrint		*a fi citit* leg-isse	
Mai mult ca perfectul	*Eu citisem* Sg. 1 leg-ĕram 2 leg-ĕras 3 leg-ĕrat Pl. 1 leg-erāmus 2 leg-erātis 3 leg-ĕrant	*Eu aş fi citit* leg-issem leg-isses leg-isset leg-issēmus leg-issētis leg-issent			
Viitorul al II-lea	*Eu voi fi citit* Sg. 1 leg-ĕro 2 leg-ĕris 3 leg-ĕrit Pl. 1 leg-erĭmus 2 leg-erĭtis 3 leg-ĕrint		**Timpurile derivate din supin** **Modul supin :** lec-t- **um** = *pentru a citi* *Infinitiv viitor* Sg. lec-t-urum (m.) lec-t-uram (f.) lec-t-urum (n.) Pl. lec-t-uros (m.) lec-t-ras (f.) lec-t-ura (n.) *esse* *că voi citi*	*Participiu viitor* Sg. lec-t-urus (m.) lec-t-ūra (f.) lec-t-ūrum (n.) Pl. lec-t-ūri (m.) lec-t-ūræ (f.) lec-t-ūra (n.) *care va citi*	

Scanned with OKEN Scanner

legĕre, legi, lectum

Viitor I în : *-am, -es* etc (pasiv în : *-ar, -eris* etc.)

Indicativ	Conjunctiv	Imperativ	Infinitiv	Participiu
Timpurile derivate din tulpina prezentului				
Eu sînt citit	*Eu să fiu citit*	*fii citit*	*a fi citit*	
Sg. 1 leg-*or*	leg-*ă*-r			
2 leg-*ĕ*-ris	leg-*ā*-ris	leg-*ĕ*-re		
3 leg-*ĭ*-tur	leg-*ā*-tur		leg-i	
Pl. 1 leg-*ĭ*-mur	leg-*ā*-mur			
2 leg-*i*-mĭni	leg-*ā*-mĭni	leg-*ĭ*-mĭni		
3 leg-*u*-ntur	leg-*a*-ntur			
Eu eram citit	*Eu aș fi citit*			
Sg. 1 leg-*ē*-*ba*-r	leg-*ĕ*-*re*-r			
2 leg-*ē*-*bā*-ris	leg-*ĕ*-*rē*-ris			
3 leg-*ē*-*bā*-tur	leg-*ĕ*-*rē*-tur			
Pl. 1 leg-*ē*-*bā*-mur	leg-*ĕ*-*rē*-mur			
2 leg-*e*-*bā*-mĭni	leg-*e*-*rē*-mĭni			
3 leg-*ē*-*ba*-ntur	leg-*ĕ*-*re*-ntur			
Eu voi fi citit		*să fii citit*		*care va fi de citit* sau *trebuind a fi citit*
Sg. 1 leg-*ă*-r				Sg. leg-*e*-ndus, -a, -um
2 leg-*ē*-ris		leg-*ĭ*-tor		
3 leg-*ē*-tur		leg-*ĭ*-tor		
Pl. 1 leg-*ē*-mur				Pl. leg-*e*-ndi, -æ, -a
2 leg-*ē*-mĭni				
3 leg-*e*-ntur		leg-*u*-ntor		
Timpurile compuse derivate din perfect				
Eu am fost citit	*Eu să fi fost citit*		*a fi fost citit*	
Sg. 1 lectus *sum*	lectus *sim*		Sg. lectum (m.)	
2 lecta *es*	lecta *sis*		lectam (f.)	
3 lectum *est*	lectum *sit*		lectum (n.)	*esse*
Pl. 1 lecti *sumus*	lecti *simus*		Pl. lectos (m.)	
2 lectæ *estis*	lectæ *sitis*		lectas (f.)	
3 lecta *sunt*	lecta *sint*		lecta (n.)	
Eu fusesem citit	*Eu aș fi fost citit*			
Sg. 1 lectus *ĕram*	lectus *essem*			
2 lecta *ĕras*	lecta *esses*			
3 lectum *ĕrat*	lectum *esset*			
Pl. 1 lecti *erāmus*	lecti *essēmus*			
2 lectæ *erātis*	lectæ *essētis*			
3 lecta *erant*	lecta *essent*			
Eu voi fi fost citit		**Timpurile derivate din supin**		
Sg. 1 lectus *ero*		**Modul supin :** lec-*t*-u = *de citit*		
2 lecta *eris*		**Infinitiv viitor :** lectum-iri = *că voi fi citit*		
3 lectum *erit*		**Participiu perfect :** Sg. lec-t-us, -a, -um = *citit(ă)*		
Pl. 1 lecti *erĭmus*		Pl. lec-*t*-i, -æ, -a = *citiți(e)*		
2 lectæ *erĭtis*				
3 lecta *erunt*				

Notă. La timpurile compuse în loc de : *sum, eram, ero, sim, essem, esse*, se găsesc și formele : *fui, fueram, fuero, fuerim, fuissem, fuisse.*

Scanned with OKEN Scanner

Timpurile princi-pale: fodĭo,
Tulpina prezentului crescută cu vocala *ĭ*

	Indicativ	Conjunctiv	Imperativ	Infinitiv	Participiu
	Timpurile derivate din tulpina prezentului				
Prezentul	*Eu sap* Sg. 1 fod-ĭ-o 2 fod-ĭ-s 3 fod-ĭ-t Pl. 1 fod-ĭ-mus 2 fod-ĭ-tis 3 fod-ĭ-unt	*Eu să sap* fod-ĭ-am fod-ĭ-ās fod-ĭ-ăt fod-ĭ-ā-mus fod-ĭ-ā-tis fod-ĭ-a-nt	*sapă* fod-*ĕ* fod-ĭ-te	*a săpa* fod-ĕre	*care sapă* Sg. N. fod-ĭ-ens G. fod-ĭ-entis etc. Pl.N. fod-ĭ-entes, -ia G. fod-ĭ-entium etc.
Imperfectul	*Eu săpam* Sg. 1 fod-*i*-ē-*ba*-m 2 fod-*i*-ē-*ba*-s 3 fod-*i*-ē-*ba*-t Pl. 1 fod-*i*-ē-*bā*-mus 2 fod-*i*-ē-*bā*-tis 3 fod-*i*-ē-*ba*-nt	*Eu aş săpa* fod-ĕ-*re*-m fod-ĕ-*re*-s fod-ĕ-*re*-t fod-ĕ-rē-mus fod-ĕ-rē-tis fod-ĕ-*re*-nt		**Modul gerunziu** (N. fod-ĕ-re = *a săpa*) G. fod-ĭ-endi = *de a săpa* D. fod-ĭ-endo = *spre a săpa* Ac. ad fod-ĭ-endum = *pentru a săpa* Abl. fod-ĭ-endo = *prin a săpa*	
Viitorul I	*Eu voi săpa* Sg. 1 fod-ĭ-*a*-m 2 fod-ĭ-ē-s 3 fod-ĭ-ĕ-t Pl. 1 fod-ĭ-ē-mus 2 fod-ĭ-ē-tis 3 fod-ĭ-*e*-nt		*să sapi* fod-ĭ-to fod-ĭ-to fod-ĭ-tōte fod-ĭ-*u*-nto		
	Timpurile derivate din tulpina perfectului				
Perfectul	*Eu am săpat* Sg. 1 fōd-i 2 fōd-isti 3 fōd-ĭt Pl. 1 fōd-ĭmus 2 fod-istis 3 fod-ērunt sau fod-ēre	*Eu să fi săpat* fod- ĕrim fod- ĕris fod- ĕrit fod-erĭmus fod-erĭtis fod- ĕrint		*a fi săpat* fod-isse	
Mai mult ca perfectul	*Eu săpasem* Sg. 1 fod-ĕram 2 fod-ĕras 3 fod-ĕrat Pl. 1 fod-erāmus 2 fod-erātis 3 fod-ĕrant	*Eu as fi săpat* fod-issem fod-isses fod-isset fod-issēmus fod-issētis fod-issent			
Viitorul al II-lea	*Eu voi fi săpat* Sg. 1 fod-ĕro 2 fod-ĕris 3 fod-ĕrit Pl. 1 fod-erĭmus 2 fod-erĭtis 3 fod-ĕrint		**Tipurile derivate din supin** **Modul supin** : fos-*s*-um = *pentru a săpa* **Infinitiv viitor** Sg. fos-s-ūrum (m.) fos-s-ūram (f.) fos-s-ūrum (n.) Pl. fos-s-ūros (m.) fos-s-ūras (f.) fos-s-ūra (n.) *că voi săpa* *esse*	**Participiu viitor** Sg. fos-s-ūrus (m.) fos-s-ūra (f.) fos-s-ūrum (n.) Pl. fos-s-ūri (m.) fos-s-ūræ (f.) fos-s-ūra (n.) *care va săpa*	

Scanned with OKEN Scanner

fodĕre, fōdi, fossum

Viitorul I în : *-am, -es* etc. (pasiv : *-ar, -ēris* etc.)

Indicativ	Conjunctiv	Imperativ	Infinitiv	Participiu
Timpurile derivate din tulpina prezentului				
Eu sînt săpat	*Eu să fiu săpat*	*fii săpat*	*a fi săpat*	
Sg. 1 fod-ĭ-or	fod-ĭ-ă-r			
2 fod-ĕ-ris	fod-ĭ-ā-ris	fod-ĕ-re		
3 fod-ĭ-tur	fod-ĭ-ā-tur		fod-i	
Pl. 1 fod-ĭ-mur	fod-ĭ-ā-mur			
2 fod-ĭ-mĭni	fod-ĭ-ā-mĭni	fod-ĭ-mĭni		
3 fod-ĭ-u-ntur	fod-ĭ-a-ntur			
Eu eram săpat	*Eu aș fi săpat*			
Sg. 1 fod-ĭ-ē-ba-r	fod-ĕ-rĕ-r			
2 fod-ĭ-ē-bā-ris	fod-ĕ-rē-ris			
3 fod-ĭ-ē-bā-tur	fod-ĕ-rē-tur			
Pl. 1 fod-ĭ-ē-bā-mur	fod-ĕ-rē-mur			
2 fod-ĭ-ē-bā-mĭni	fod-ĕ-rē-mĭni			
3 fod-ĭ-ē-ba-ntur	fod-ĕ-re-ntur			
Eu voi fi săpat		*să fii săpat*		*care va fi de săpat*
Sg. 1 fod-ĭ-ă-r		fod-ĭ-tor		*trebuind a fi săpat*
2 fod-ĭ-ē-ris		fod-ĭ-tor		Sg. fodĭ-e-ndus, -a, -um
3 fod-ĭ-ē-tur				Pl. fodĭ-e-ndi, -æ -a
Pl. 1 fod-ĭ-ē-mur		fod-ĭ-u-ntor		
2 fod-ĭ-ē-mĭni				
3 fod-ĭ-e-ntur				
Timpurile compuse derivate din perfect				
Eu am fost săpat	*Eu să fi fost săpat*		*a fi fost săpat*	
Sg. 1 fossus } *sum*	fossus } *sim*		Sg. fossum (m.) }	
2 fossa } *es*	fossa } *sis*		fossam (f.) }	
3 fossum } *est*	fossum } *sit*		fossum (n.) } *esse*	
Pl. 1 fossi } *sumus*	fossi } *simus*		Pl. fossos (m.) }	
2 fossæ } *estis*	fossæ } *sitis*		fossas (f.) }	
3 fossa } *sunt*	fossa } *sint*		fossa (n.) }	
Eu fusesem săpat	*Eu aș fi fost săpat*			
Sg. 1 fossus } *eram*	fossus } *essem*			
2 fossa } *eras*	fossa } *esses*			
3 fossum } *erat*	fossum } *esset*			
Pl. 1 fossi } *erāmus*	fossi } *essēmus*			
2 fossæ } *erātis*	fossæ } *essētis*			
3 fossa } *erant*	fossa } *essent*			
Eu voi fi fost săpat		**Timpurile derivate din supin**		
Sg. 1 fossus } *ero*		**Modul supin :** fos-*s*-u = *de săpat*		
2 fossa } *eris*		**Infinitiv viitor :** fos- sum iri = *că voi fi săpat*		
3 fossum } *erit*		**Participiu perfect :**		
Pl. 1 fossi } *erimus*		Sg. fos-s-us, -a, -um = *săpat* (ă)		
2 fossæ } *eritis*		Pl. fos-s-i, -æ, -a = *săpați*(e)		
3 fossa } *erunt*				

Notă. La timpurile compuse în loc de : *sum, eram, eram, ero, sim, essem, esse,* se găsesc și formele : *fui, fueram, fuero, fuerim, fuissem, fuisse.*

Timpurile principale: **nutrĭo,**
Tulpina verbului terminată în vocala: *i*

	Indicativ	Conjunctiv	Imperativ	Infinitiv	Participiu
	Timpurile derivate din tulpina prezentului				
Prezentul	*Eu hrănesc* Sg. 1 nutri-o 2 nutri-s 3 nutri-t Pl. nutrī-mus 2 nutrī-tis 3 nutri-*u*-nt	*Eu să hrănesc* nutri-*a*-m nutri-*ā*-s nutri-*ă*-t nutri-*ā*-mus nutri-*ā*-tis nutri-*a*-nt	*hrănește* nutrī nutrī-te	*a hrăni* nutrī-re	*care hrănește* Sg. N. nutri-*e*-ns G. nutri-*e*-ntis Pl. N. nutri-*e*-ntes, -ia G. nutri-*e*-ntium etc.
Imperfectul	*Eu hrăneam* Sg. 1 nutri-*ē*-bam 2 nutri-*ē*-*bā*-s 3 nutri-*ē*-*bă*-t Pl. 1 nutri-*ē*-*bā*-mus 2 nutri-*ē*-*bā*-tis 3 nutri-*ē*-*ba*-nt	*Eu aș hrăni* nutrī-re-m nutrī-*re*-s nutrī-*re*-t nutri-*rē*-mus nutri-*rē*-tis nutrī-*re*-nt		**Modul gerunziu** (N. nutrī-re = *a hrăni*) G. nutri-*e*-ndi = *de a hrăni* D. nutri-*e*-ndo = *spre a hrăni* Ac. ad nutri-*e*-ndum = *pentru a hrăni* Abl. nutri-*e*-ndo = *prin a hrăni*	
Viitorul I	*Eu voi hrăni* Sg. 1 nutri-*a*-m 2 nutri-*ē*-s 3 nutri-*ĕ*-t Pl. 1 nutri-*ē*-mus 2 nutri-*ē*-tis 3 nutri-*e*-nt		*să hrănești* nutrī-to nutrī-to nutri-tōte nutri-*u*-nto		
	Timpurile derivate din tulpina perfectului				
Perfectul	*Eu am hrănit* Sg. 1 nutrī-*v*-i 2 nutrī-*v*-isti 3 nutrī-*v*-ĭt Pl. 1 nutrī-*v*-ĭmus 2 nutrī-*v*-istis 3 nutri-*v*-ērunt sau nutri-*v*-ēre	*Eu să fi hrănit* nutri-*v*-ĕrim nutr-*v*-ĕris nutri-*v*-ĕrit nutri-*v*-erĭmus nutri-*v*-erĭtis nutri-*v*-ĕrint		*a fi hrănit* nutri-*v*-isse	
Mai mult ca perfectul	*Eu hrănisem* Sg. 1 nutri-*v*-ĕram 2 nutri-*v*-ĕras 3 nutri-*v*-ĕrat Pl. 1 nutri-*v*-erāmus 2 nutri-*v*-erātis 3 nutri-*v*-ĕrant	*Eu aș fi hrănit* nutri-*v*-issem nutri-*v*-isses nutri-*v*-isset nutri-*v*-issēmus nutri-*v*-issētis nutri-*v*-issent			
Viitorul al II-lea	*Eu voi fi hrănit* Sg. 1 nutri-*v*-ĕro 2 nutri-*v*-ĕris 3 nutri-*v*-ĕrit Pl. 1 nutri-*v*-erĭmus 2 nutri-*v*-erĭtis 3 nutri-*v*-ĕrint			**Timpurile derivate din supin** **Modul supin:** nutri-*t*-um = *pentru a hrăni** **Infinitiv viitor** (esse) Sg. nutri-*t*-ūrum (m.) nutri-*t*-ūram (f.) nutri-*t*-ūrum (n.) Pl. nutri-*t*-ūros (m.) nutri-*t*-ūras (f.) nutri-*t*-ūra (n.) *că voi hrăni*	**Participiu viitor** Sg. nutri-*t*-urus (m.) nutri-*t*-ura (f.) nutri-*t*-urum (n.) Pl. nutri-*t*-uri (m) nutri-*t*-uræ (f.) nutri-*t*-ura (n.) *care va hrăni*

nutrīre, nutrīvi, nutrītum
Viitorul I în : *-am, -es* etc. (pasiv : *-ar, -eris* etc.)

Indicativ	Conjunctiv	Imperativ	Infinitiv	Participiu
Timpurile derivate din tulpina prezentului				
Eu sînt hrănit	*Eu să fiu hrănit*	*fii hrănit*	*a fi hrănit*	
Sg. 1 nutri-*o*-r	nutri-*ă*-r			
2 nutrī-ris	nutri-*ă*-ris	nutrī-re		
3 nutrī-tur	nutri-*ă*-tur		nutrī-ri	
Pl. 1 nutri-mur	nutri-*ă*-mur			
2 nutri-mĭni	nutri-*ă*-mĭni	nutrī-mĭni		
3 nutrī-*u*-ntur	nutri-*a*-ntur			
Eu eram hrănit	*Eu aș fi hrănit*			
Sg. 1 nutri-*ē-ba*-r	nutri-*rĕ*-r			
2 nutri-*ē-bā*-ris	nutrī-*rē*-ris			
3 nutri-*ē-bā*-tur	nutrī-*rē*-tur			
Pl. 1 nutri-*ē-bā*-mur	nutrī-*rē*-mur			
2 nutri-*e-bă*-mĭni	nutrī-*rē*-mĭni			
3 nutri-*ē-ba*-ntur	nutrī-*re*-ntur			
Eu voi fi hrănti		*să fii hrănit*		*care va fi de hrănit, trebuind a fi hrănit*
Sg. 1 nutri-*ă*-r				Sg. nutri-e-ndus, -a, -um
2 nutri-*ē*-ris		nutrī-tor		
3 nutri-*ē*-tur		nutrī-tor		
Pl. 1 nutri-*ē*-mur				Pl. nutri-e-ndi, -æ, -a
2 nutri-*ē*-mĭni				
3 nutri-*e*-ntur		nutri-*u*-ntor		
Timpurile compuse derivate din perfect				
Eu am fost hrănit	*Eu să fi fost hrănit*		*a fi fost hrănit*	
Sg. 1 nutritus *sum*	nutritus *sim*		Sg. nutritum (m.)	
2 nutrita *es*	nutrita *sis*		nutritam (f.)	
3 nutritum *est*	nutritum *sit*		nutritum (n.)	*esse*
Pl. 1 nutriti *sumus*	nutriti *simus*		Pl. nutritos (m.)	
2 nutritæ *estis*	nutritæ *sitis*		nutritas (f.)	
3 nutrita *sunt*	nutrita *sint*		nutrita (n.)	
Eu fusesem hrănit	*Eu aș fi fost hrănit*			
Sg. 1 nutritus *eram*	nutritus *essem*			
2 nutrita *eras*	nutrita *esses*			
3 nutritum *erat*	nutritum *esset*			
Pl. 1 nutriti *eramus*	nutriti *essemus*			
2 nutritæ *eratis*	nutritæ *essetis*			
3 nutrita *erant*	nutrita *essent*			
			Timpurile derivate din supin	
			Modul supin : nutri-*t*-u = *de hrănit*	
Eu voi fi fost hrănit			**Infinitiv viitor** : nutritum iri = *că voi fi hrănit*	
Sg. 1 nutritus *ero*			**Part. perfect** : Sg. nutri-t-us, -a, -um = *hrănit(ă)*	
2 nutrita *eris*			Pl. nutri-t-i, -æ, -a = *hrăniți(e)*	
3 nutritum *erit*				
Pl. 1 nutriti *erimus*				
2 nutritæ *eritis*				
3 nutrita *erunt*				

Notă. La timpurile compuse în loc de : *sum, eram, ero, sim, essem, esse* se găsesc și formele : *fui, fueram, fuero, fuerim, fuissem, fuisse.*

VERBELE DEPONENTE

Se numesc *verbe deponente* acelea care se conjugă numai la forma (diateza) pasivă, dar au înțeles activ și pot avea, drept complinire, un complement direct în cazul acuzativ. Exemplu : *Filius imitatur patrem* (Fiul imită pe tatăl său). În această propoziție, subiectul — *filius* — face lucrarea, de aceea predicatul — *imitatur* — deși este în formă pasivă, are însă înțeles activ, și lucrarea trece asupra complementului direct — *patrem* — în acuzativ, întrucît verbul este tranzitiv.

Verbele deponente se conjugă la toate modurile și timpurile conjugării pasive, afară de timpul viitor al modului infinitiv, care lipsește.

Dar pe lîngă modurile și timpurile conjugării pasive, verbele deponente mai au, de la conjugarea activă, următoarele timpuri și moduri :

1. *Modul participiu* cu timpurile : *prezent* terminat în : **-ns** și viitor terminat în : **-urus, -a, -um.**

2. *Modul infinitiv* cu timpul : *viitor*, terminat în : **-urum, -am, -um,** la singular și în : **-uros, -as, -a,** la plural, însoțite de forma de prezent al modului infinitiv — *esse* — de la verbul **sum.**

3. *Supinul* de formă activă, terminat în : **-um.**

4. *Modul gerunziu*, cu toate cazurile lui, ca în conjugarea activă.

Numeroase verbe deponente sînt tranzitive și deci pot avea un complement direct în cazul acuzativ ; altele însă sînt intranzitive. Exemple : a) *Dux milites hortatur* (Comandantul îndeamnă pe ostași) în care *hortatur* este verb deponent tranzitiv, și are complementul direct — *milites* — în cazul acuzativ ; b) *Agricolæ aratro utuntur* (Plugarii se folosesc de plug) în care predicatul *utuntur* este verb deponent netranzitiv și de aceea complementul său este în cazul ablativ — *aratro.*

Conjugarea verbelor deponente se află în paginile următoare.

Scanned with OKEN Scanner

CONJUGAREA I (INTÎIA) DEPONENTĂ

Tulpina prezentului terminată în vocala: ā

	Indicativ	Conjunctiv	Imperativ	Infinitiv	Participiu
Timpurile derivate din tulpina prezentului					
Prezentul	*Eu imit* Sg. 1 imitor 2 imitāris 3 imitātur Pl. 1 imitāmur 2 imitamĭni 3 imitantur	*Eu să imit* imiter imitēris imitētur imitēmur imitēmĭni imitentur	*imită* imitare imitāmĭni	*a imita* imitari	*care imită* Sg. N. imitans G. imitantis etc. Pl. N. imitantes, -ia G. imitantium etc.
Imperfectul	*Eu imitam* Sg. 1 imitabăr 2 imitabāris 3 imitabātur Pl. 1 imitabāmur 2 imitabāmĭni 3 imitabantur	*Eu aş imita* imitārer imitarēris imitarētur imitarēmur imitarēmĭni imitarentur		**Modul gerunziu** G. imitandi = *de a imita* D. imitando = *spre a imita* Ac. ad imitandum = *pentru a imita* Abl. imitando = *prin a imita*	
Viitorul I	*Eu voi imita* Sg. 1 imitābor 2 imitabĕris 3 imitabĭtur Pl. 1 imitabĭmur 2 imitabimĭni 3 imitabuntur		*să imiţi* imitātor imitātor imitantor		*care va fi de imitat, trebuind a fi imitat* Sg. imitandus, -a, -um Pl. imitandi, -æ, -a
Timpurile compuse derivate din perfect					
Perfectul	*Eu am imitat* Sg. 1 imitātus sum 2 imitāta es 3 imitātum est Pl. 1 imitāti sŭmus 2 imitātæ estis 3 imitāta sunt	*Eu să fi imitat* imitātus sim imitāta sis imitātum sit imitāti simus imitātæ sitis imitāta sint		*a fi imitat* Sg. imitātum, -am, -um Pl. imitātos, -as, -a *esse*	*imitat(ă)* Sg. imitātus, -a, -um Pl. imitāti, -æ, -a *derivat din supin*
Mai mult ca perfectul	*Eu imitasem* Sg. 1 imitatus eram 2 imitata eras 3 imitatum erat Pl. 1 imitati erāmus 2 imitatæ erātis 3 imitata erant	*Eu aş fi imitat* imitatus essem imitata esses imitatum esset imitati essēmus imitatæ essētis imitata essent			
Viitorul al II-lea	*Eu voi fi imitat* Sg. 1 imitatus ero 2 imitata eris 3 imitatum erit Pl. 1 imitati erĭmus 2 imitatæ erĭtis 3 imitata erunt		**Timpurile derivate din supin** **Supin:** Ac.: imitatum = *spre a imita* Abl.: imitatu = *de imitat*	*că voi imita* Sg. imitatūrum, -am, -um Pl. imitatūros, -as, -a *esse*	*care va imita* Sg. imitatūrus, -a, -um Pl. imitatūri, -æ, -a

CONJUGAREA A II-a (doua) DEPONENTĂ)

Tulpina prezentului terminată în vocala — ē

	Indicativ	Conjunctiv	Imperativ	Infinitiv	Participiu
Timpurile derivate din tulpina prezentului					
Prezentul	*Eu mărturisesc* Sg. 1 fatĕor 2 fatēris 3 fatētur Pl. 1 fatēmur 2 fatēmĭni 3 fatentur	*Eu să mărturisesc* fatĕar fateāris fateātur fateāmur fateāmĭni fateantur	*mărturiseşte* fatēre fatēmĭni	*a mărturisi* fatēri	*care mărturiseşte* Sg. N. fatens G. fatentis, etc Pl. N. fatentes, -ia G. fatentium etc.
Imperfectul	*Eu mărturiseam* Sg. 1 fatēbar 2 fatebāris 3 fatebātur Pl. 1 fatebāmur 2 fatebāmĭni 3 fatebantur	*Eu aş mărturisi* fatērer faterēris faterētur faterēmur faterēmĭni faterentur		**Modul gerunziu** G. fatendi = *de a mărturisi* D. fatendo = *spre a mărturisi* Ac. ad fatendum = *pentru a mărturisi* Abl. fatendo = *prin a mărturisi*	
Viitorul I	*Eu voi mărturisi* Sg. 1 fatēbor 2 fatebĕris 3 fatebĭtur Pl. 1 fatebĭmur 2 fatebimĭni 3 fatebuntur		*să mărturiseşti* fatētor fatētor fatentor		*care va fi de mărturisit, trebuind a fi mărturisit* Sg. fatendus, -a, -um Pl. fatendi, -æ, -a
Timpurile compuse derivate din perfect					
Perfectul	*Eu am mărturisit* Sg.1 fassus sum 2 fassa es 3 fassum est Pl. 1 fassi sumus 2 fassæ estis 3 fassa sunt	*Eu să fi mărturisit* fassus sim fassa sis fassum sit fassi simus fassæ sitis fassa sint		*a fi mărturisit* Sg. fass-um, -am, -um Pl. fassos, -as, -a } esse	*mărturisit ă)* Sg. fassus, -a, -um Pl. fassi, -æ, -a *derivat din supin*
Mai mult ca perfectul	*Eu mărturisisem* Sg.1 fassus eram 2 fassa eras 3 fassum erat Pl.1 fassi erāmus 2 fassæ erātis 3 fassa erant	*Eu aş fi mărturisit* fassus essem fassa esses fassum esset fassi essēmus fassæ essētis fassa essent			
Viitorul al II-lea	*Eu voi fi mărturisit* Sg. 1 fassus ero 2 fassa eris 3 fassum erit Pl. 1 fassi erĭmus 2 fassæ erĭtis 3 fassa erunt		**Timpurile derivate din supin** **Supin :** Ac. : fassum — *spre a mărturisi* Abl. : fassu = *de mărturisit*		
			că voi mărturisi Sg. fassūrum, -am, -um Pl. fassūros, as, -a } esse		*care va mărturisi* fassūrus, -a, -um fassūri, -æ, -a

Scanned with OKEN Scanner

CONJUGAREA A III-a DEPONENTĂ, CATEG. I (întîia)

Tulpina prezentului terminată in consoană; vocala de legătură e

Timpurile derivate din tulpina prezentului

	Indicativ	Conjunctiv	Imperativ	Infinitiv	Participiu
Prezentul	*Eu vorbesc* Sg. 1 loquor 2 loquĕris 3 loquĭtur Pl. 1 loquĭmur 2 loquimĭni 3 loquuntur	*Eu să vorbesc* loquar loquāris loquātur loquāmur loquamĭni loquantur	*vorbeşte* loquĕre loquimĭni	*a vorbi* loqui	*care vorbeşte* Sg. N. loquens G. loquentis etc. Pl. N. loquentes, -ia G. loquentium etc.
Imperfectul	*Eu vorbeam* Sg. 1 loquebar 2 loquebāris 3 loquebātur Pl. 1 loquebāmur 2 loquebamĭni 3 loquebantur	*Eu aş vorbi* loquĕrer loquerēris loquerētur loquerēmur loqueremĭni loquerentur		**Modul gerunziu** G. loquendi = *de a vorbi* D. loquendo = *spre a vorbi* Ac. ad loquendum = *pentru a vorbi* Abl. loquendo = *prin a vorbi*	
Viitorul I	*Eu voi vorbi* Sg. 1 loquar 2 loquēris 3 loquētur Pl. 1 loquēmur 2 loquemĭni 3 loquentur		*să vorbeşti* loquĭtor loquĭtor loquuntor		*care va fi de vorbit, trebuind a fi vorbit* Sg. loquendus, -a, -um Pl. loquendi, -æ, -a

Timpurile compuse derivate din perfect

Perfectul	*Eu am vorbit* Sg. 1 locūtus sum 2 locūta es 3 locūtum est Pl. 1 locūti sumus 2 locūtæ estis 3 locūta sunt	*Eu să fi vorbit* locūtus sim locūta sis locūtum sit locūti simus locūtæ sitis locūta sint		*a fi vorbit* Sg. locūtum, -am, -um Pl. locūtos, -as, -a } esse	*vorbit (ă)* Sg. locūtus, -a, -um Pl. locūti, -æ, -a *derivat din supin*
Mai mult ca perfectul	*Eu vorbisem* Sg. 1 locūtus eram 2 locūta eras 3 locūtum erat Pl. 1 locūti erāmus 2 locūtæ erātis 3 locūta erant	*Eu aş fi vorbit* locūtus essem locūta esses locūtum esset locūti essēmus locūtæ essētis locūta essent			
Viitorul al II-lea	*Eu voi fi vorbit* Sg. 1 locūtus ero 2 locūta eris 3 locūtum erit Pl. 1 locūti erĭmus 2 locūtæ erĭtis 3 locūta erunt		**Supinul** Ac.: locutum = *pentru a vorbi* Abl.: locutu = *de vorbit*	*că voi vorbi* Sg. locutūrum, -am, -um Pl. locutūros, -as, -a } esse.	*care va vorbi* locutūrus, -a, -um locutūri, -æ,-a

Scanned with OKEN Scanner

CONJUGAREA A III-a DEPONENTĂ, CATEG. A II-a (doua)

Tulpina prezentului crescută cu vocala i

	Indicativ	Conjunctiv	Imperativ	Infinitiv	Participiu
Timpurile derivate din tulpina prezentului					
Prezentul	*Eu ies* Sg. 1 egredĭor 2 egredĕris 3 egredĭtur Pl. 1 egredĭmur 2 egredĭmini 3 egredĭuntur	*Eu să ies* egredĭar egrediāris egrediātur egrediāmur egrediamĭni egrediantur	*ieşi* egredĕre egredimĭni	*a ieşi* egrĕdi	*care iese* sau *ieşind* Sg. N. egrediens G. egredientis, etc. Pl.N.egredientes,-ia G. egredientium, etc.
Imperfectul	*Eu ieşeam* Sg. 1 egrediēbar 2 egrediebāris 3 egrediebātur Pl. 1 egrediebāmur 2 egrediebamĭni 3 egrediebantur	*Eu aş ieşi* egredĕrer egrederēris egrederētur egrederēmur egrederemĭni egrederentur		**Modul gerunziu** G. egrediendi = *de a ieşi* D. egrediendo = *spre a ieşi* Ac. ad egrediendum = *pentru a ieşi* Abl. egrediendo — *prin a ieşi*	
Viitorul I	*Eu voi ieşi* Sg. 1 egredĭar 2 egrediēris 3 egrediētur Pl. 1 egrediēmur 2 egrediemĭni 3 egredientur		*să ieşi* egredĭtor egredĭtor egrediuntor	*care va fi de ieşit, trebuind a fi ieşit* Sg. egrediendus, -a, -um Pl. egrediendi, -æ, -a	
Timpurile compuse derivate din perfect.					
Perfectul	*Eu am ieşit* Sg. 1 egressus sum 2 egressa es 3 egressum est Pl. 1 egressi sumus 2 egressæ estis 3 egressa sunt	*Eu să fi ieşit* egressus sim egressa sis egressum sit egressi simus egressæ sitis egressa sint		*a fi ieşit* Sg.egressum, -am, -um esse Pl. egressos, -as, -a esse	*ieşit (ă)* egressus, -a, -um egressi, -æ, -a *derivat din supin*
Mai mult ca perfectul	*Eu ieşisem* Sg. 1 egressus eram 2 egressa eras 3 egressum erat Pl. 1 egressi erāmus 2 egressæ erātis 3 egressa erant	*Eu aş fi eşit* egressus essem egressa esses egressum esset egressi essēmus egressæ essētis egressa essent			
Viitorul al II-lea	*Eu voi fi ieşit* Sg. 1 egressus ero 2 egressa eris 3 egressum erit Pl. 1 egressi erĭmus 2 egressæ erĭtis 3 egressa erunt		*Timpurile derivate din supin* **Supinul** Ac. : egressum = *pentru a ieşi* Abl. : egressu = *de ieşit*		
			că voi ieşi Sg. egressūrum, -am, -um esse Pl. egressūros, -as, -a esse		*care va ieşi* Sg. egressūrus, -a, -um Pl. egressūri, -æ, -a

Scanned with OKEN Scanner

CONJUGAREA A IV-a (patra) DEPONENTĂ

Tulpina verbului terminată în vocala —i

	Indicativ	Conjunctiv	Imperativ	Infinitiv	Participiu
Timpurile derivate din tulpina prezentului					
Prezentul	*Eu urzesc* Sg. 1 ordĭor 2 ordĭris 3 ordĭtur Pl. 1 ordĭmur 2 ordimĭni 3 ordiuntur	*Eu să urzesc* ordiar ordiāris ordiātur ordiāmur ordiamĭni ordiantur	*urzeşte* ordire ordimĭni	*a urzi* ordĭri	*care urzeşte sau urzind* Sg. N. ordiens G. ordientis, etc. Pl. N. ordientes, -ia G. ordientium, etc.
Imperfectul	*Eu urzeam* Sg. 1 ordiēbar 2 ordiebāris 3 ordiebātur Pl. 1 ordiebāmur 2 ordiebamĭni 3 ordiebantur	*Eu aş urzi* ordĭrer ordirēris ordirētur ordirēmur ordiremĭni ordirentur		**Modul gerunziu** G. ordiendi = *de a urzi* D. ordiendo = *spre a urzi* Ac. ad ordiendum = *pentru a urzi* Abl. ordiendo — *prin a urzi*	
Viitorul I	*Eu voi urzi* Sg. 1 ordĭar 2 ordiēris 3 ordiētur Pl. 1 ordiēmur 2 ordiemĭni 3 ordientur		*să urzeşti* ordĭtor ordĭtor ordiuntor		*care va fi de urzit, trebuind a fi urzit* Sg. ordiendus, -a, -um Pl. ordiendi, -æ, -a
Timpurile compuse derivate din perfect					
Perfectul	*Eu am urzit* Sg. 1 orsus sum 2 orsa es 3 orsum est Pl. 1 orsi sumus 2 orsæ estis 3 orsa sunt	*Eu să fi urzit* orsus sim orsa sis orsum sit orsi simus orsæ sitis orsa sint		*a fi urzit* Sg. orsum, -am -um Pl. orsos, -as, -a } esse	*urzit (ă)* Sg. orsus, -a, -um Pl. orsi, -æ, -a *derivat din supin*
Mai mult ca perfectul	*Eu urzisem* Sg. 1 orsus eram 2 orsa eras 3 orsum erat Pl. 1 orsi erāmus 2 orsæ erātis 3 orsa erant	*Eu aş fi urzit* orsus essem orsa esses orsum esset orsi essēmus orsæ essētis orsa essent			
Viitorul al II-lea	*Eu voi fi urzit* Sg. 1 orsus ero 2 orsa eris 3 orsum erit Pl. 1 orsi erĭmus 2 orsæ erĭtis 3 orsa erunt			**Timpurile derivate din supin.** **Supinul** Ac:. orsum = *pentru a urzi* Abl.: orsu = *de urzit*	
				că voi urzi Sg. orsurum, -am, -um Pl. orsuros, -as, -a } esse	*care va urzi* Sg. orsurus, -a, -um Pl. orsuri, -æ, -a

VERBELE SEMIDEPONENTE

În afară de verbe deponente, care au toate formele la modurile și timpurile conjugării pasive, dar al căror înțeles este de formă activă, mai există în limba latină cîteva verbe a căror conjugare este amestecată și anume: au conjugare activă la timpul prezent și la timpurile derivate din tulpina prezentului; dar se conjugă în forma pasivă la timpul perfect și la timpurile derivate din tulpina perfectului. Aceste verbe cu conjugare amestecată se numesc **verbe semideponente.** Ele sînt în număr de 4 (patru) și anume:

audĕo, audēre, ausus sum = îndrăznesc
gaudĕo, gaudēre, gavisus sum = mă bucur
solĕo, solēre, solĭtus sum = obișnuiesc
fido, fidĕre, fīsus sum = mă încred

Verbul *fido* are două compuse:

confīdo, confidĕre, confīsus sum = am încredere
diffīdo, diffidĕre, diffisus sum = nu mă încred

Dintre aceste verbe semideponente, cele trei, citate mai întîi și anume: *audĕo, gaudĕo*, și *solĕo* se conjugă la conjugarea a II-a (doua), iar *fido* și compusele sale se conjugă la conjugarea a III-a (treia).

CONJUGAREA PERIFRASTICĂ

Pe lîngă formele verbului exprimate în conjugările activă, pasivă și deponentă, limba latină are și alte forme verbale pentru exprimarea diferitelor nuanțe lingvistice. Astfel:

1. **Intenția** sau **gîndul** de a face o acțiune se exprimă printr-o conjugare specială, alcătuită din formele timpului viitor al modului participiu din conjugarea activă ale verbului care se conjugă și din timpurile verbului auxiliar **sum** la modurile **indicativ, conjunctiv** și **infinitiv.** Această conjugare compusă se numește **conjugarea perifrastică activă,** ale cărei timpuri și moduri sînt exprimate prin timpurile și modurile respective ale verbului auxiliar **sum.**

2. **Trebuința, obligația** sau **datoria** cuiva de a face o acțiune se exprimă de asemenea printr-o conjugare specială alcătuită din formele timpului viitor al modului participiu din conjugarea pasivă, numit și gerundiv, ale verbului care se conjugă și din timpurile verbului auxiliar **sum** la aceleași moduri ca și la conjugarea perifrastică activă.

Această conjugare compusă se numește **conjugarea perifrastică pasivă.** Și la această conjugare timpul și modul sînt arătate prin timpurile și modurile respective ale verbului **sum.**

Scanned with OKEN Scanner

CONJUGAREA PERIFRASTICĂ A VERBULUI LAUDO

Forma activă

Modul indicativ

Prezent: Sg. laudatūrus, -a, -um sum, es, est = am de gînd să laud.
Pl. laudatūri, -æ, -a sumus, estis, sunt = avem de gînd să lăudăm.
Imperfect: Sg. laudatūrus, -a, -um eram, eras, erat = aveam de gînd să laud.
Pl. laudatūri, -æ, -a erāmus, erātis, erant = aveam de gînd să lăudăm.
Viitorul I: Sg. laudatūrus, -a, -um ero, eris, erit = voi avea de gînd să laud.
Pl. laudatūri, -æ, -a erĭmus, erĭtis, erunt = vom avea de gînd să lăudăm.
Perfectul: Sg. laudatūrus, -a, -um fui, fuisti, fuit = am avut de gînd să laud.
Pl. laudatūri, -æ, -a fuĭmus, fuistis, fuērunt = am avut de gînd să lăudăm.
Mai m. ca perfect: Sg. laudatūrus, -a, -um fuĕram, fuĕras, fuĕrat = avusesem de gînd să laud.
Pl. laudatūri, -æ, -a fuerāmus, fuerātis, fuĕrant = avuseserăm de gînd să lăudăm.
Viitorul al II-lea: Sg. laudatūrus, -a, -um fuĕro, fuĕris, fuĕrit = voi fi avut de gînd să laud.
Pl. laudatūri, -æ, -a fuĕrĭmus, fuerĭtis, fuĕrint = vom fi avut de gînd să lăudăm.

Modul conjunctiv

Prezent: Sg. laudatūrus, -a, -um sim, sis, sit = să am de gînd să laud.
Pl. laudatūri, -æ, -a simus, sitis, sint = să avem de gînd să lăudăm.
Imperfect: Sg. laudatūrus, -a, -um essem, esses, esset = aş avea de gînd să laud.
Pl. laudatūri, -æ, -a essēmus, essētis, essent = am avea de gînd să lăudăm.
Perfect: Sg. laudatūrus, -a, -um fuĕrim, fuĕris, fuĕrit = să fi avut de gînd să laud.
Pl. laudatūri, -æ, -a fuerĭmus, fuerĭtis, fuĕrint = să fi avut de gînd să lăudăm.
M. m. ca perfect: Sg. laudatūrus, -a, -um fuissem, fuisses, fuisset = aş fi avut de gînd să laud.
Pl. laudatūri, -æ, -a fuissēmus, fuissētis, fuissent = am fi avut de gînd să lăudăm.

Modul infinitiv

Prezent: Sg. laudatūrum, -am, -um esse = a avea de gînd să laud.
Pl. laudatūros, -as, -a esse = a avea de gînd să lăudăm.
Perfect: Sg. laudatūrum, -am, -um fuisse = a fi avut de gînd să laud.
Pl. laudatūros, -as, -a fuisse = a fi avut de gînd să lăudăm

Forma pasivă

Modul indicativ

Prezent: Sg. laudandus, -a, -um sum, es, est = trebuie să fiu lăudat.
Pl. laudandi, -æ, -a sumus, estis, sunt — trebuie să fim lăudaţi.
Imperfect: Sg. laudandus, -a, -um, eram, eras, erat = trebuia să fiu lăudat.
Pl. laudandi, -æ, -a erāmus, erātis, erant = trebuia să fim lăudaţi.
Viitor I: Sg. laudandus, -a, -um ero, eris, erit = va trebui să fiu lăudat.
Pl. laudandi, -æ, - a erĭmus, erĭtis, erunt = va trebui să fim lăudaţi.
Perfect: Sg. laudandus, -a, -um fui, fuisti, fuit = a trebuit să fiu lăudat.
Pl. laudandi, -æ, -a fuĭmus, fuistis, fuērunt = a trebuit să fim lăudaţi.
M. m. ca perfect: Sg. laudandus, -a, -um fuĕram, fuĕras, fuĕrat = trebuise să fiu lăudat.
Pl. laudandi, -æ, -a fuerāmus, fuerātis, fuĕrant = trebuise să fim lăudaţi.
Viitorul al II-lea: Sg. laudandus, -a, -um fuĕro, fuĕris, fuĕrit = va fi trebuit să fiu lăudat.
Pl. laudandi, -æ, -a fuerĭmus, fuerĭtis, fuĕrint = va fi trebuit să fim lăudaţi.

Scanned with OKEN Scanner

Modul conjunctiv

Prezent: Sg. laudandus, -a, -um sim, sis, sit = să trebuiască să fiu lăudat.
Pl. laudandi, -æ, -a simus, sitis, sint = să trebuiască să fim lăudaţi.
Imperfect: Sg. laudandus, -a, -um essem, esses, esset = ar trebui să fiu lăudat.
Pl. laudandi, -æ, -a essēmus, essētis, essent = ar trebui să fim lăudaţi.
Perfect: Sg. laudandus, -a, -um fuĕrim, fuĕris, fuĕrit = să fi trebuit să fiu lăudat.
Pl. laudandi, -æ, -a fuĕrĭmus, fuerĭtis, fuĕrint = să fi trebuit să fim lăudaţi.
M. m. ca perfect: Sg. laudandus, -a, -um fuissem, fuisses, fuisset = ar fi trebuit să fiu lăudat.
Pl. laudandi, -æ, -a fuissēmus, fuissētis, fuissent ar fi trebuit să fim lăudaţi.

Modul infinitiv

Prezent: Sg. laudandum, -am, -um
Pl. laudandos, -as, -a } esse = a trebui să fiu (să fim) lăudat(i)

Perfect: Sg. laudandum, -am, -um
Pl. laudandos, -as, -a } fuisse = a fi trebuit să fiu (să fim) lăudat(i)

OBSERVAŢII ASUPRA CONJUGĂRILOR

În conjugarea verbelor regulate se găsesc unele abateri:

1. Verbele de formă activă: **dico, duco, facio** au la timpul prezent al modului imperativ, persoana a II-a (doua) din singular, formele: **dic, duc, fac** fără vocala finală **-e.** Tot fără vocala finală **-e** fac imperativul prezent, persoana a II-a (doua) singular, toate compusele verbului *duco:* de exemplu: *conduc* (călăuzește). De asemenea pierd vocala **-e** finală la persoana a II-a (doua) singular a timpului prezent al modului imperativ compusele verbului **facio,** care păstrează pe **a** în tulpina prezentului. De exemplu: *patefac* (deschide), *satisfac* (satisfă). În schimb, compusele verbului **facio** care au transformat în **-i** pe **-a** din tulpina verbului, exprimă, la timpul prezent al modului imperativ, persoana a II-a (doua) din singular cu vocala finală **e.** Exemple: *confĭce* (isprăvește), *defĭce* (lipsește), *infĭce* (otrăvește).

De asemenea toate compusele verbului *dico* au la persoana a II-a a timpului prezent de la modul imperativ forma verbală terminată în vocala **-e.** De exemplu: **indĭce** (arată).

2. Verbele de conjugarea I (întîia), a II-a (doua) și a IV-a (patra) care fac perfectul modului indicativ adăugînd la tulpina verbului consoana caracteristică **-v,** pot avea, la unele timpuri derivate din perfect și forme verbale fără această consoană caracteristică. De exemplu:

laudasset pentru *laudavisset*	*vestii* pentru *vestīvi*
laudasse pentru *laudavisse*	*dormii* pentru *dormīvi*
laudasti pentru *laudavisti*	*sepelii* pentru *sepelīvi*
flesset pentru *flevisset*	*sepelisset* pentru *sepelivisset*
flesti pentru *flevisti*	*scisti* pentru *scivisti*
flĕrunt pentru *flevērunt*	*scisse* pentru *scivisse*

Toate aceste forme verbale, cărora, prin întrebuinţare, li s-a suprimat consoana caracteristică se numesc **forme sincopate.**

3. În operele unor poeți latini se găsesc forme de imperfect al modului indicativ la unele verbe de conjugarea a IV-a (patra) terminate în **-ibam,**

Scanned with OKEN Scanner

-ībat, -ībant în loc de terminaţiile regulate **-iēbam, -iēbat, -iēbant.** Exemple: **nutrībat, nutrībant** (pentru *nutriēbat, nutriēbant*); **munībat, munībant** (pentru *muniēbat, muniēbant*); **vestībat** (în loc de *vestiēbat*). Acestea se numesc **forme contrase.**

4. La modul infinitiv, timpul prezent al conjugării pasive şi deponente se găseşte forma arhaică terminată în **-ier,** şi **-rier,** în loc de **-i** sau **-ri.** Exemple: **irascĭer** (în loc de *irasci*), **vocarĭer** (în loc de *vocāri*); **farĭer** (în loc de *fari*); **conducĭer** (în loc de *condūci*); **reperĭer** (în loc de *reperīri*).

OBSERVAŢII ASUPRA TULPINILOR VERBALE

În conjugarea activă se găsesc numeroase verbe, care, deşi se conjugă în mod regulat, totuşi prezintă, în formarea tulpinilor, unele abateri de la regulile generale. Astfel de abateri sînt:

1. La numeroase verbe de conjugarea a II-a (doua) şi a III-a (treia) tulpina prezentului creşte cu una din consoanele: **l, m, n, qu.**

depel-*l*-o, depel-*l*-ĕre, depŭli, depulsum = a alunga, a înlătura
vel-*l*-o, vel-*l*-ĕre, vulsi, vulsum = a smulge.
accu-*m*-bo, accu-*m*-bĕre, accubŭi, accubĭtum = a se culca.
interru-*m*-po, interru-*m*-pĕre, interrūpi, interruptum = a întrerupe.
fra*n*-go, fra-*n*-gĕre, frēgi, fractum = a frînge.
li-*n*-quo, li-*n*-quĕre, lĭqui = a lăsa.
sci-*n*-do, sci-*n*-dĕre, scĭdi, scissum = a despica.
vi-*n*-co, vi-*n*-cĕre, vīci, victum = a învinge.
detor-*qu*-eo, detor-*qu*-ēre, detorsi, detorsum = a abate, a îndepărta.

2. La alte verbe de conjugarea a III-a (treia) tulpina prezentului creşte cu grupul consonantic **sc.** Aceste verbe exprimă începerea unei acţiuni. Ele se numesc **verbe inchoative** (de la verbul **inchoo** = încep).

abole*sc*-o, abole-*sc*-ĕre, abolēvi = a se pierde, a pieri
adole-*sc*-o, adole-*sc*-ĕre, adolēvi, adultum = a creşte, a se dezvolta.
evane-*sc*-o, evane-*sc*-ĕre, evanŭi = a dispărea, a se risipi.
lique-*sc*-o, lique-*sc*-ĕre, licŭi = a se lichefia, a se topi.
macre-*sc*-o, macre-*sc*-ĕre, macrŭi = a slăbi.

3. La unele verbe de conjugări diferite, tulpina prezentului este crescută cu consoana **t** sau **s,** adăugată la forma simplă a verbului din care s-a derivat. Aceste verbe exprimă repetarea unei acţiuni. Ele se numesc de aceea **verbe frecventative** (de la verbul *frequento* = folosesc deseori).

cap*t*-o, cap*t*-āre, -āvi, -ātum (de la *capio*) = a încerca să iau.
fact-*it*-o, facti-*t*-āre, -āvi, -ātum (de la *facio*) = a face deseori.
face-*ss*-o, face-*ss*-ĕre, -i, -ĭtum (de la *facio*) = a săvîrşi iute.
increpi*t*-o, increpi*t*-āre, -āvi, -ātum (de la increpo) = a dojeni.
sal-*t*-o, sal-*t*-āre -āvi, -ātum (de la *salio*) = a sări des.
salt*ŭo*, salt*it*-āre din *salto*) = a dansa mult.

4. Mai numeroase abateri de la regula generală se găsesc la unele verbe care *reduplică tulpina verbului,* fie la timpul prezent, fie mai ales la timpul perfect.

a) Astfel pentru reduplicarea tulpinei la timpul prezent avem verbul: *gigno* (tulpina *gen* cu reduplicarea ei): *gigeno*, contras, *gigno*, *gignĕre*, *genŭi*, *genĭtum* = a naşte.

b) Mult mai numeroase sînt cazurile de reduplicarea tulpinei verbale la timpul perfect:

La conjugarea I (întîia):

adsto, adstare, *adstĭti* = a sta lîngă, a se opri lîngă.
consto, constāre, *constĭti* = a sta pe loc, a exista.
circumdo, circumdāre, *circumdĕdi* = a înconjura.

La conjugarea a II-a (doua):

mordĕo, mordēre, *momordi*, morsum = a muşca.
pendĕo, pendēre, *pependi* = a atîrna.
spondĕo, spondēre, *spopondi*, sponsum = a garanta, a făgădui
tondĕo, tondēre, *totondi*, tonsum = a tunde

La conjugarea a III-a (treia):

addo, addĕre, *addĭdi*, addĭtum = a adăuga.
condo, condĕre, *condĭdi*, conditum = a întemeia.
credo, credĕre, *credĭdi*, credĭtum = a crede.
curro, currĕre, *cucurri*, cursum = a alerga.
pario, parĕre, *pepĕri*, partum = a naşte.
perdo, perdĕre, *perdĭdi*, perdĭtum = a pierde.
prodo, prodĕre, *prodĭdi*, prodĭtum = a pune în faţă, a transmite, a trăda.
reddo, reddĕre, *reddĭdi*, reddĭtum = a înapoia.
tendo, tendĕre, *tetendi*, tentum (şi tensum) = a întinde.

Notă. Dacă aceste verbe de conjugarea a III-a (treia) se compun cu o prepoziţie, ca prefix, multe din ele nu mai păstrează reduplicarea silabei iniţiale la timpul perfect:
accurro, accurrĕre, *accurri* = a alerga spre.
concurro, concurrere, *concurri*, concursum = a se întîlni.
discurro, discurrĕre, *discurri*, discursum = a împrăştia, a vorbi.
contendo, contendĕre, *contendi*, contentum = a năzui, a se îndrepta spre.

5. O altă abatere o constituie unele verbe de conjugarea a II-a (doua) care formează timpul perfect al modului indicativ, cît şi toate timpurile derivate din tulpina perfectului, adăugînd la tulpina verbală consoana caracteristică **v** în loc de **u**, care este caracteristica timpului perfect la verbele de conjugarea a II-a (doua):

abolĕo, abolēre, *abolēvi*, abolĭtum = a distruge.
adolĕo, adolēre, *adolēvi*, adultum = a jertfi zeilor, a onora.
ciĕo, ciēre, *civi*, citum = a pune în mişcare, a chema în ajutor.
supplĕo, supplēre, *supplēvi*, supplētum = a împlini, a înlocui.

6. Se află în limba latină numeroase verbe care formează timpul perfect al modului indicativ şi modul supin cu caracteristica şi terminaţia de la altă conjugare decît cea a tulpinii prezentului:

Conjugarea I (întîia)

adiuvo, adiuvāre (conj. I), *adiūvi*, *adiūtum* (conj. III) = a ajuta.
consŏno, consonāre (conj. I), *consonŭi* (conj. II) = a fi de acord.

Scanned with OKEN Scanner

dissĕco, dissecāre (conj. I), *dissecŭi*, *dissectum* (conj. II) = a tăia.
increpo, increpāre (conj. I), *increpŭi*, *increpĭtum* (conj. II) = a plesni.
subsĕco, subsecāre (conj. I), *subsecŭi*, *subsectum* (conj. II) = a tăia.

Conjugarea a II-a (doua)

augĕo, augēre (conj. II), *auxi*, *auctum* (conj. III) = a mări.
adhærĕo, adhærēre (conj. II), *adhæsi*, *adhæsum* (conj. III) = a fi lipit.
ardĕo, ardēre (conj. II), arsi (conj. III) = a arde.
amovĕo, amovēre, (conj. II) *amōvi*, *amōtum* (conj. III) = a îndepărta.
suadĕo, suadēre, (conj. II) *suāsi*, *suāsum* (conj. III) = a povăţui.
persuadĕo, persuadēre (conj. II), *persuāsi*, *persuāsum* (conj. III) = a convinge.
urgĕo, urgēre (conj. II), *ursi* (conj. III) = a grăbi.

Conjugarea a III-a (treia)

abripĭo, abripĕre (conj. III) *abripŭi*, *abreptum* (conj. II) = a smulge.
adsĕro, adserĕre (conj. III) *adserŭi*, *adsertum* (conj. II) = a alipi.
pono, ponĕre (conj. III) *posŭi*, *posĭtum* (conj. II) = a pune.
sero, serĕre (conj. III) *sēvi*, *sătum* (conj. II), a sădi.
sino, sinĕre (conj. III) *sīvi*, *sĭtum* (conj. IV) = a îngădui.
strepo, strepĕre (conj. III) *strepŭi*, *strepĭtum* (conj. II) = a face zgomot, a răsuna.
vomo, vomĕre (conj. III) *vomŭi*, *vomĭtum* (conj. II) = a vărsa.

Conjugarea a IV-a (patra)

subsilio, subsilīre (conj. IV), *subsilŭi* (conj. II) = a sări în sus.
vincio, vincīre (conj. IV), *vinxi*, *vinctum* (conj. III) = a lega.

7. Ultima grupă de abateri de la regula generală a formării tulpinilor o constituie verbele care modifică cu totul tulpina prezentului în conjugare şi alcătuiesc timpul perfect, fie cu caracteristica **v**, fie cu caracteristica **s**, iar modul supin îl formează în *-tum* sau *-sum:*

congĕro, congerĕre (tulpina *conger*) *congessi*, *congestum* = a grămădi.
consurgo, consurgĕre (tulpina *consurg*) *consurrexi*, *consurrectum* = a se ridica împreună.
cerno, cernĕre (tulpina *cern*) *crēvi*, *crētum* = a distinge, a zări.
decerno, decernĕre (tulpina *decern*) *decrēvi*, *decrētum* = a hotărî.
irridĕo, irridēre (tulpina *irride*) *irrīsi*, *irrīsum* = a-şi bate joc.
sterno, sternĕre (tulpina *stern*) *strāvi*, *strātum* = a aşterne.
surgo, surgĕre (tulpina *surg*) *surrexi*, *surrectum* = a se ridica.
tero, terĕre (tulpina *ter*) *trivi*, *tritum* = a zdrobi.

VERBELE ANOMALE

Verbele care în conjugare prezintă neregularităţi, fie prin faptul că-şi formează timpurile şi modurile cu tulpini variate, fie că amestecă formele (diatezele) de conjugare, se numesc **verbe anomale** (neregulate).

Scanned with OKEN Scanner

CONJUGAREA VERBULUI VOLO = VREAU

Verbul **volo** cuprinde în el o veche tulpină : **vel** care cu vremea s-a prefăcut în **vol** și apoi în **vul**. Aceste tulpini variate s-au păstrat la diferite timpuri și moduri. Dar în afară de terminațiile obișnuite în conjugarea sa, acest verb, ca și compusele lui, are la timpul prezent al modului conjunctiv terminațiile unui vechi optativ, dispărut, care s-au păstrat doar în formele timpului prezent al modului conjunctiv ale verbului auxiliar **sum**, adică : *sim*, *sis*, *sit* etc.

Din verbul **volo** s-au alcătuit două verbe compuse :

1) **nolo** care rezultă din combinarea verbului **volo** cu o negație, care, în conjugare, apare sub forma **non**;

2) **malo**, alcătuit din adverbul **magis** și **volo**; acestea s-au contopit mai întîi în **ma-volo** și apoi în **malo**. Aceste trei verbe se conjugă astfel :

Modul indicativ

	Eu vreau	*Eu nu-vreau*	*Eu prefer*
Prezent:	Sg. 1 vol-*o*	nol-*o*	mal-*o*
	2 vi-*s*	non vis	mavi-*s*
	3 vul-*t*	non vul*t*	mavul-*t*
	Pl. 1 vol-ŭ-*mus*	nol-ŭ-*mus*	mal-ŭ-*mus*
	2 vul-*tis*	non vul*tis*	mavul-*tis*
	3 vol-u-*nt*	nol-u-*nt*	mal-u-*nt*
	Eu vream	*Eu nu vream*	*Eu preferam*
Imperfect:	Sg. 1 vol-ē-ba-*m*	nol-ē-ba-*m*	mal-ē-ba-*m*
	2 vol-ē-ba-*s*	nol-ē-ba-*s*	mal-ē-ba-*s*
	3 vol-ē-ba-*t*	nol-ē-ba-*t*	mal-ē-ba-*t*
	Pl. vol-e-bā-*mus*	nol-e-bā-*mus*	mal-e-bā-*mus*
	2 vol-e-bā-*tis*	nol-e-bā-*tis*	mal-e-bā-*tis*
	3 vol-ē-ba-*nt*	nol-ē-ba-*nt*	mal-ē-ba-*nt*
	Eu voi vrea	*Eu nu voi vrea*	*Eu voi prefera*
Viitor I:	Sg. 1 vol-a-*m*	nol-a-*m*	mal-a-*m*
	2 vol-e-*s*	nol-e-*s*	mal-e-*s*
	3 vol-e-*t*	nol-e-*t*	mal-e-*t*
	Pl. 1 vol-ē-*mus*	nol-ē-*mus*	mal-ē-*mus*
	2 vol-ē-*tis*	nol-ē-*tis*	mal-ē-*tis*
	3 vol-e-*nt*	nol-e-*nt*	mal-e-*nt*

Scanned with OKEN Scanner

	Eu am vrut	*Eu nu am vrut*	*Eu am preferat*
Perfect:	Sg. 1 vol-u-*i*	nol-u-*i*	mal-u-*i*
	2 vol-u-*isti*	nol-u-*isti*	mal-u-*isti*
	3 vol-u-*it*	nol-u-*it*	mal-u-*it*
	Pl. 1 vol-u-*ĭmus*	nol-u-*ĭmus*	mal-u-*ĭmus*
	2 vol-u-*istis*	nol-u-*istis*	mal-u-*istis*
	3 vol-u-*ĕrunt*	nol-u-*ĕrunt*	mal-u-*ĕrunt*
	Eu vrusesem	*Eu nu vrusesem*	*Eu preferasem*
Mai mult ca perfect:	Sg. 1 vol-u-*ĕram*	nol-u-*ĕram*	mal-u-*ĕram*
	2 vol-u-*ĕras*	nol-u-*ĕras*	mal-u-*ĕras*
	3 vol-u-*ĕrat*	nol-u-*ĕrat*	mal-u-*ĕrat*
	Pl. 1 vol-u-*erāmus*	nol-u-*erāmus*	mal-u-*erāmus*
	2 vol-u-*erātis*	nol-u-*erātis*	mal-u-*erātis*
	3 vol-u-*ĕrant*	nol-u-*ĕrant*	mal-u-*ĕrant*
	Eu voi fi vrut	*Eu nu voi fi vrut*	*Eu voi fi preferat*
Viitor al II-lea:	Sg. 1 vol-u-*ĕro*	nol-u-*ĕro*	mal-u-*ĕro*
	2 volu-u-*ĕris*	nol-u-*ĕris*	mal-u-*ĕris*
	3 vol-u-*ĕrit*	nol-u-*ĕrit*	mal-u-*ĕrit*
	Pl. 1 vol-u-*erĭmus*	nol-u-*erĭmus*	mal-u-*erĭmus*
	2 vol-u-*erĭtis*	nol-u-*erĭtis*	mal-u-*erĭtis*
	3 vol-u-*ĕrint*	nol-u-*ĕrint*	mal-u-*ĕrint*

Scanned with OKEN Scanner

Modul conjunctiv

Prezent :	*Eu să vreau*	*Eu să nu vreau*	*Eu să prefer*
Sg. 1	vel-*im*	nol-*im*	mal-*im*
2	vel-*is*	nol-*is*	mal-*is*
3	vel-*it*	nol-*it*	mal-*it*
Pl. 1	vel-*īmus*	nol-*īmus*	mal-*īmus*
2	vel-*ītis*	nol-*ītis*	mal-*ītis*
3	vel-*int*	nol-*int*	mal-*int*
Imperfect :	*Eu aș vrea*	*Eu nu aș vrea*	*Eu aș prefera*
Sg. 1	vell-*em*	noll-*em*	mall-*em*
2	vell-*es*	noll-*es*	mall-*es*
3	vell-*et*	noll-*et*	mall-*et*
Pl. 1	vell-*ēmus*	noll-*ēmus*	mall-*ēmus*
2	vell-*ētis*	noll-*ētis*	mall-*ētis*
3	vell-*ent*	noll-*ent*	mall-*ent*
Perfect :	*Eu să fi vrut*	*Eu să nu fi vrut*	*Eu să fi preferat*
Sg. 1	vol-u-*ĕrim*	nol-u-*ĕrim*	mal-u-*ĕrim*
2	vol-u-*ĕris*	nol-u-*ĕris*	mal-u-*ĕris*
3	vol-u-*ĕrit*	nol-u-*ĕrit*	mal-u-*ĕrit*
Pl. 1	vol-u-*erĭmus*	nol-u-*erĭmus*	mal-u-*erĭmus*
2	vol-u-*erĭtis*	nol-u-*erĭtis*	mal-u-*erĭtis*
3	vol-u-*ĕrint*	nol-u-*ĕrint*	mal-u-*ĕrint*
Mai mult ca perfect	*Eu aș fi vrut*	*Eu nu aș fi vrut*	*Eu aș fi preferat*
Sg. 1	vol-u-*issem*	nol-u-*issem*	mal-u-*issem*
2	vol-u-*isses*	nol-u-*isses*	mal-u-*isses*
3	vol-u-*isset*	nol-u-*isset*	mal-u-*isset*
Pl.	vol-u-*issēmus*	nol-u-*issēmus*	mal-u-*issēmus*
2	vol-u-*issētis*	nol-u-*issētis*	mal-u-*issētis*
3	vol-u-*issent*	nol-u-*issent*	mal-u-*issent*

Scanned with OKEN Scanner

Modul imperativ

		nu voi	
Prezent :	Sg. 2 —	noli	—
	Pl. 2 —	nolite	—
		să nu voieşti	
Viitor :	Sg. 2 —	nolīto	—
	Pl. 2 —	nolītōte	—

Modul infinitiv

Prezent :	*a vrea*	*a nu vrea*	*a prefera*
	vel-*le*	nol-*le*	mal-*le*
Perfect :	*a fi vrut*	*a nu fi vrut*	*a fi preferat*
	vol-u-*isse*	nol-u-*isse*	mal-u-*isse*

Modul participiu

	vrînd		*nevrînd*	
Prezent :	Sg. N. vol-*ens*	Pl. vol-*entes*, -*ia*	Sg. N. nol-*ens*	Pl. nol-*entes*, -*ia*
	G. vol-*entis*	vol-*entium*	G. nol-*entis*	nol-*entium*
	D. vol-*enti*	vol-*entibus*	D. nol-*enti*	nol-*entibus*
	Ac. vol-*entem*	vol-*entes*, -*ia*	Ac. nol-*entem*	nol-*entes*, -*ia*
	Abl. vol-*ente*	vol-*entibus*	Abl. nol-*ente*	nol-*entibus*

Notă. Verbul *volo* şi compusele lui nu au forme pentru modurile gerunziu şi supin.

CONJUGAREA VERBULUI EO = MERG

Neregularitatea conjugării verbului **eo** este următoarea :

Tulpina lui verbală este **i**, provenită dintr-o veche tulpină **ei**, care s-a redus în **i**. Vocala **e** din vechea tulpină apare înaintea vocalelor **a, o, u** (eo, eam, eunt). La timpul imperfect al modului indicativ nu are vocala de legătură **-e :** *ibam, ibas* etc., iar la timpul viitor al modului indicativ are caracteristica *bo, bis* etc. ca şi verbele de conjugarea I-a (întîia) şi a II-a (doua) activă.

El se conjugă astfel :

Scanned with OKEN Scanner

	Indicativ	Conjunctiv	Imperativ	Infinitiv	Participiu
Timpurile derivate din tulpina prezentului					
Prezentul	*Eu merg* Sg. 1 *e*-o 2 i-s 3 i-t Pl. 1 i-mus 2 i-tis 3 e-*u*-nt	*Eu să merg* e-*a*-m e-*a*-s e-*a*-t e-*ā*-mus e-*ā*-tis e-*a*-nt	*mergi* i i-te	*a merge* i-re	*care merge (mergînd)* Sg. N. i-*e*-ns G. e-*u*-ntis etc. Pl. N. e-*u*-ntes, -ia G. e-*u*-ntium etc.
Imperfectul	*Eu mergeam* Sg. 1 i-*ba*-m 2 i-*ba*-s 3 i-*ba*-t Pl. 1 i-*bā*-mus 2 i-*bā*-tis 3 i-*ba*-nt	*Eu aş merge* i-*re*-m i-*re*-s i-*re*-t i-*rĕ*-mus i-*rĕ*-tis i-*re*-nt		Modul gerunziu (N. i-re) G. e-*u*-ndi = *de a merge* D. e-*u*-ndo = *spre a merge* Ac. ad e-*u*-ndum = *pentru a merge* Abl. e-*u*-ndo = *prin a merge*	
Viitorul I	*Eu voi merge* Sg. 1 i-*bo* 2 i-*bi*-s 3 i-*bi*-t Pl. 1 i-*bĭ*-mus 2 i-*bĭ*-tis 3 i-*bu*-nt		*să mergi* i-to i-to i-tōte e-u-nto		
Timpurile derivate din tulpina perfectului					
Perfectul	*Eu am mers* Sg. 1 i-*v*-i (i-*i*) 2 i-*v*-isti 3 i-*v*-ĭt Pl. 1 i-*v*-ĭmus 2 i-*v*-istis 3 i-*v*-ērunt(-ēre)	*Eu să fi mers* i-*v*-ĕrim (i-erim) i-*v*-ĕris i-*v*-ĕrit i-*v*-erĭmus i-*v*-erĭtis i-*v*-ĕrint		*a fi mers* i-*v*-isse (i-isse)	
Mai mult ca perf.	*Eu mersesem* Sg. 1 i-*v*-ĕram (i-eram) 2 i-*v*-ĕras 3 i-*v*-ĕrat Pl. 1 i-*v*-erāmus 2 i-*v*-erātis 3 i-*v*-ĕrant	*Eu aş fi mers* i-*v*-issem (i-issem) i-*v*-isses i-*v*-isset i-*v*-issēmus i-*v*-issētis i-*v*-issent			
Viitorul al II-lea	*Eu voi fi mers* Sg. 1 i-*v*-ĕro (i-ero) 2 i-*v*-ĕris 3 i-*v*-erit Pl. 1 i-*v*-erĭmus 2 i-*v*-erĭtis 3 i-*v*-ĕrint			Timpurile derivate din supin Supinul: i-t-um = *pentru a merge* *că voi merge* Sg. i-t-ūrum, -am, -urum *esse* Pl. i-t-uros, -as, -a *esse* *care va merge* Sg. i-t-ūrus, -a, -um Pl. i-t-ūri, -æ, -a	

Scanned with OKEN Scanner

Acest verb, deşi este intranzitiv, se conjugă totuşi şi la forma pasivă dar numai la persoana a III-a (treia) din singular ca verb unipersonal. Cele mai des folosite sînt formele **itur** (se merge), **eatur** (să se meargă), **itum est** (s-a mers).

Verbul **eo** are numeroase compuse cu prepoziţii întrebuinţate ca prefixe; toate aceste verbe compuse se conjugă ca şi verbul simplu **eo**, prepoziţia rămînînd invariabilă.

Compusele verbului sînt următoarele:

abĕo, abīre, abĭi, abĭtum = a pleca.
adĕo, adīre, adĭi, adĭtum = a merge la, a vizita.
circumĕo, circumīre, circumĭi (-īvi), circumĭtum = a ocoli, a merge în jur.
exĕo, exīre, exĭi, exĭtum = a ieşi.
inĕo, inīre, inĭi, inĭtum = a intra.
interĕo, interīre, interĭi, interĭtum = a muri.
obĕo, obīre, obĭi, obĭtum = a întîmpina.
perĕo, perīre, perĭi, perĭtum = a pieri.
præterĕo, præterīre, præterĭi, præterĭtum = a trece peste.
redĕo, redīre, redĭi, redĭtum = a se înapoia.
transĕo, transīre, transĭi, transĭtum = a trece dincolo.....

Pe lîngă compusele cu prepoziţie, întrebuinţată ca prefix, mai sus arătate, mai există următoarele alte compuse ale verbului **eo**:

a) **quĕo** (= a putea) şi *nequĕo* (= a nu putea) care se conjugă la fel ca şi verbul *eo*.

b) **venĕo**, *venīre*, *venīvi* (sau *venĭi*) *venĭtum* (format din *venum-eo*) = a fi vîndut, este singurul compus cu înţeles pasiv al verbului **eo**, dar care se conjugă la forma activă.

CONJUGAREA VERBULUI FERO = PORT

Neregularitatea în conjugarea acestui verb constă în faptul că timpurile şi modurile se formează prin trei tulpini cu totul diferite: **fer** (tulpina prezentului), **tul** (tulpina perfectului), şi **lat** (tulpina modului supin). Dar pe lîngă această neregularitate importantă, se mai află o altă abatere de la conjugarea regulată şi anume: la timpul prezent şi la timpurile derivate din tulpina prezentului, se pierde vocala de legătură **i** înaintea terminaţiilor **-s, -t.** De asemenea dispare vocala finală **e** la persoana a II-a (doua) din singular a timpului prezent al modului imperativ, făcînd **fer**, ca şi *dic*, *duc*, *fac*, semnalate la locul cuvenit; iar în forma de prezent a modului infinitiv se pierde vocala de legătură **e** dintre tulpina verbală şi terminaţia **-re: fer-re.**

Verbul **fero** se conjugă şi în forma pasivă, la care se întîlnesc aceleaşi neregularităţi semnalate la forma activă.

Acest verb se conjugă astfel:

Scanned with OKEN Scanner

	Indicativ	Conjunctiv	Imperativ	Infinitiv	Participiu
Timpurile derivate din tulpina prezentului					
Prezentul	*Eu port* Sg. 1 fer-o 2 fer-s 3 fer-t Pl. 1 fer-ĭ-mus 2 fer-tis 3 fer-*u*-nt	*Eu să port* fer-*a*-m fer-*a*-s fer-*a*-t fer-*ā*-mus fer-*ā*-tis fer-*a*-nt	*poartă* fer fer-te	*a purta* fer-re	*care poartă* Sg. N. fer-ens fer-entis etc. Pl. N. fer-entes, -ia G. fer-entium etc.
Imperfectul	*Eu purtam* Sg. 1 fer-*ē*-*ba*-m 2 fer-*ē*-*ba*-s 3 fer-*ē*-*ba*-t Pl. 1 fer-*e*-*bā*-mus 2 fer-*e*-*bā*-tis 3 fer-*e*-*ba*-nt	*Eu aş purta* fer-*re*-m fer-*re*-s fer-*re*-t fer-*rē*-mus fer-*rē*-tis fer-*re*-nt		**Modul gerunziu** (N. fer-re) G. fer-*e*-ndi = *de a purta* D. fer-*e*-ndo = *spre a purta* Ac. ad fer-*e*-ndum = *pentru a purta* Abl. fer-*e*-ndo = *prin a purta*	
Viitorul I	*Eu voi purta* Sg. 1 fer-*a*-m 2 fer-*e*-s 3 fer-*e*-t Pl. 1 fer-*ē*-mus 2 fer-*ē*-tis 3 fer-*e*-nt		*să porţi* fer-to fer-tōte fer-u-nto		
Timpurile derivate din tulpina perfectului					
Perfectul	*Eu am purtat* Sg. 1 tul-i 2 tul-isti 3 tul-it Pl. 1 tul-ĭmus 2 tul-istis 3 tul-ērunt (-ēre)	*Eu să fi purtat* tul- ĕrim tul- ĕris tul- ĕrit tul-erĭmus tul-erĭtis tul- ĕrint		*a fi purtat* tul-isse	
Mai mult ca perfectul	*Eu purtasem* Sg. 1 tul- ĕram 2 tul- ĕras 3 tul- ĕrat Pl. 1 tul-erāmus 2 tul-erātis 3 tul- ĕrant	*Eu aş fi purtat* tul-issem tul-isses tul-isset tul-issēmus tul-issētis tul-issent			
Viitorul al II-lea	*Eu voi fi purtat* Sg. 1 tul- ĕro 2 tul- ĕris 3 tul- ĕrit Pl. 1 tul-erĭmus 2 tul-erĭtis 3 tul-ĕrint			**Timpurile derivate din supin** **Modul supin** : lat-um = *pentru a purta* *că voi purta* Sg. lat-ūrum, -am, ūrum, *esse* Pl. lat-ūros, -as, -a, *esse*	*care va purta* Sg. lat-ūrus, -a, -um Pl. lat-ūri, -æ, -a

Scanned with OKEN Scanner

	Indicativ	Conjunctiv	Imperativ	Infinitiv	Participiu
	Timpurile derivate din tulpina prezentului				
Prezentul	*Eu sînt purtat* Sg. 1 fer-*o*-r 2 fer-ris 3 fer-tur Pl. 1 fer-ĭ-mur 2 fer-i-mĭni 3 fer-u-ntur	*Eu să fiu purtat* fer-a-r fer-a-ris fer-a-tur fer-ā-mur fer-ā-mĭni fer-a-ntur	*fii purtat* fer-re fer-i-mĭni	*a fi purtat* fer-ri	
Imperfectul	*Eu eram purtat* Sg. 1 fer-*e-ba*-r 2 fer-*e-bā*-ris 3 fer-*e-bă*-tur Pl. 1 fer-*e-bā*-mur 2 fer-*e-bā*-mĭn. 3 fer-*e-ba*-ntur	*Eu aş fi purtat* fer-*re*-r fer-*re*-ris fer-*re*-tur fer-*rė*-mur fer-*re*-mĭni fer-*re*-ntur			
Viitorul I	*Eu voi fi purtat* Sg. 1 fer-*a*-r 2 fer-*ė*-ris 3 fer-*ė*-tur Pl. 1 fer-*ė*-mur 2 fer-*ê*-mĭni 3 fer-*e*-ntur		*să fii purtat* fer-tor fer-u-ntor		*care va fi de purtat, trebuind a fi purtat* Sg. fer-e-ndus, -a, -um Pl. fer-e-ndi, -æ, -a
	Timpurile compuse derivate din perfect				
Perfectul	*Eu am fost purtat* Sg. 1 latus *sum* 2 lata *es* 3 latum *est* Pl. 1 lati *sumus* 2 latæ *estis* 3 lata *sunt*	*Eu să fi fost purtat* latus *sim* lata *sis* latum *sit* lati *simus* latæ *sitis* lata *sint*		*a fi fost purtat* Sg. latum (m.) latam (f.) latum (n.) Pl. latos (m.) latas (f.) lata (n.) *esse*	*purtat(ă)* Sg. latus, -a, -um Pl. lati-æ, -a
Mai mult ca perfectul	*Eu fusesem purtat* Sg. 1 latus *eram* 2 lata *eras* 3 latum *erat* Pl. 1 lati *erāmus* 2 latæ *erātis* 3 lata *erant*	*Eu aş fi fost purtat* latus *essem* lata *esses* latum *esset* lati *essēmus* latæ *essētis* lata *essent*			
Viitorul al II-lea	*Eu voi fi fost purtat* Sg. 1 latus *ero* 2 lata *eris* 3 latum *erit* Pl. 1 lati *erĭmus* 2 latæ *erĭtis* 3 lata *erunt*			**Timpurile derivate din supin** **Supin :** latu = *de purtat* *că voi fi purtat:* latum iri	

Cu verbul **fero** s-au alcătuit numeroase verbe compuse cu o prepoziție-prefix. Toate aceste verbe compuse se conjugă ca și verbul **fero**, dar prepoziția-prefix rămîne invariabilă. Iată cîteva dintre ele:

affĕro, afferre, attŭli, allātum = a aduce.
auferо, auferre, abstŭli, ablātum = a ridica.
conferо, conferre, contŭli, collātum = a aduna, a duce împreună.
deferо, deferre, detŭli, delātum = a comunica.
efferо, efferre, extŭli, elātum = a scoate.
inferо, inferre, intŭli, illātum = a duce în.
offĕro, offerre, obtŭli, oblātum = a oferi.
præfĕro, præferre, prætŭli, prælātum = a prefera.
profĕro, proferre, protŭli, prolātum = a purta înainte.
referо, referre, retŭli, relātum = a aduce la cunoștință.
transfĕro, transferre, transtŭli, translātum = a purta peste.

CONJUGAREA VERBULUI FIO = SÎNT FĂCUT, DEVIN

Neregularitatea conjugării acestui verb constă în faptul că are formele de conjugare amestecate; în adevăr la timpul prezent al modului indicativ și la toate timpurile derivate din el se conjugă ca un verb regulat de conjugarea a IV-a (patra) activă, afară de forma **fĭeri** de la prezentul infinitivului, deși înțelesul său este pasiv, dar la timpul perfect al indicativului și la timpurile derivate din el se conjugă la forma pasivă, avînd formele compuse din perfectul modului participiu pasiv de la verbul **facio** împreună cu timpurile verbului **sum**, derivate din tulpina prezentului.

Prin această îmbinare de forme (diateze) verbul **fio** are aparența unui *verb semideponent* și este folosit drept forma pasivă a verbului activ **facio** (= fac).

În toate formele simple ale verbului **fio**, derivate din tulpina prezentului, vocala **i** din tulpină are cantitate lungă, deși este înaintea altei vocale, afară de formele timpului imperfect al modului conjunctiv — **fĭerem** — și a timpului prezent al modului infinitiv — **fĭeri** — în care vocala **i** dinaintea lui **e** este scurtă.

Verbul **facio** are numeroase compuse, fie cu o prepoziție-prefix, fie cu un adverb sau cu o tulpină (particulă) verbală. Din pricina acestei compuneri variate, verbul **facio** suferă, în tulpina lui, modificări felurite.

Verbele compuse cu o prepoziție-prefix schimbă vocala **a** din tulpina verbului **facio** în **-i**, iar forma (diateza) pasivă a acestor verbe se alcătuiește regulat din cea activă cu terminațiile cuvenite. Exemplu: **conficĭo** (= îndeplinesc), la pasiv: **conficĭor** (= sînt îndeplinit), **confĭci, confectus sum** (conjugarea a III-a (treia) activă și pasivă).

Verbele compuse cu un adverb sau cu o particulă (tulpină) verbală păstrează, la forma activă, în tulpina timpului prezent și a timpurilor derivate din el, vocala **a** a verbului **facĭo**, iar la forma pasivă folosesc verbul **fio**. Exemplu: **labefacĭo** (= zgudui) la activ, **labefĭo**(= sînt clătinat, zguduit) la pasiv; **patefacĭo** (= deschid), **patefĭo** (sînt deschis); **satisfacĭo** (= satisfac) la activ, **satisfĭo** (= sînt satisfăcut) la pasiv; **nigrefacĭo** (=înegresc) activ, **nigrefĭo** (= devin negru), pasiv.

Scanned with OKEN Scanner

	Indicativ	Conjunctiv	Imperativ	Infinitiv	Participiu
	Timpurile derivate din tulpina prezentului				
Prezentul	*Eu sînt făcut(ă)* Sg. 1 fi-o 2 fi-s 3 fi-t Pl. 1 fi-mus 2 fi-tis 3 fī-*u*-nt	*Eu să fiu făcut(ă)* fī-a-m fī-ā-s fī-ă-t fī-ā-mus fī-ā-tis fī-a-nt	*fii făcut(ă)* fi fi-te	*a fi făcut(ă)* fĭĕ-ri	
Imperfectul	*Eu eram făcut(ă)* Sg. 1 fī-*ė*-*ba*-m 2 fī-*ė*-*bā*-s 3 fī-*ė*-*bă*-t Pl. 1 fī-*ė*-*bā*-mus 2 fī-*ė*-*bā*-tis 3 fī-*ė*-*ba*-nt	*Eu aș fi făcut(ă)* fĭ-*ĕ*-*re*-m fĭ-*ĕ*-*re*-s fĭ-*ĕ*-*re*-t fĭ-*e*-*rē*-mus fĭ-*e*-*rē*-tis fĭ-*ĕ*-*re*-nt			
Viitorul I	*Eu voi fi făcut(ă)* Sg. 1 *fī-a*-m 2 fī-*e*-s 3 fī-*ĕ*-t Pl. 1 fī-*ė*-mus 2 fī-*ė*-tis 3 fī-*e*-nt		*să fii făcut* fī-to fī-tōte		
	Timpurile compuse derivate din perfect				
Perfectul	*Eu am fost făcut(ă)* Sg. 1 factus } *sum* 2 facta } *es* 3 factum } *est* Pl. 1 facti } *sumus* 2 factæ } *estis* 3 facta } *sunt*	*Eu să fi fost făcut(ă)* factus } *sim* facta } *sis* factum } *sit* facti } *simus* factæ } *sitis* facta } *sint*		*a fi fost făcut(ă)* Sg. factum (m.) factam (f.) factum (n.) Pl. factos (m.) factas (f.) facta (n.) } esse	*făcut(ă)* Sg. factus, -a, -um Pl. facti, -æ, -a
Mai mult ca perfectul	*Eu fusesem făcut(ă)* Sg. 1 factus } *eram* 2 facta } *eras* 3 factum } *erat* Pl. 1 facti } *erāmus* 2 factæ } *erātis* 3 facta } *erant*	*Eu aș fi fost făcut(ă)* factus } *essem* facta } *esses* factum } *esset* facti } *essēmus* factæ } *essētis* facta } *essent*			
Viitorul a II-lea	*Eu voi fi fost făcut(ă)* Sg. 1 factus } *ero* 2 facta } *eris* 3 factum } *erit* Pl. 1 facti } *erĭmus* 2 factæ } *erĭtis* 3 facta } *erunt*			*care va fi de făcut, trebuind să fie făcut(ă)* Sg. faci-e-ndus -am, -um Pl. faci-e-ndi-æ, -a **Timpurile derivate din supin** *că voi fi făcut:* factum-iri	

Notă. Cînd verbul fieri are înțelesul de : *a deveni*, posedă la timpul viitor al modului infinitiv formele : **fore** sau **futurum esse.**

CONJUGAREA VERBULUI EDO = MĂNÎNC

Verbul acesta are timpurile principale ca un verb regulat de conjugarea a III-a (treia), adică **ĕdo, edĕre** (sau **esse**), **ēdi, ēsum.** Se găsesc însă în conjugarea acestui verb, pe lîngă formele regulate, alte forme în care, la unele persoane din singular sau din plural, se pierde vocala de legătură și atunci consoana finală **d** din tulpina verbului se transformă în consoana **s** și astfel se obțin forme din conjugarea acestui verb asemănătoare cu cele ale verbului auxiliar **esse** (= a fi).

În aceste forme reduse vocala **e** din tulpina verbului devine lungă.

Se dau mai jos formele de conjugare ale verbului **edo** în care se prezintă abateri de la conjugarea regulată. Toate celelalte timpuri și moduri se conjugă regulat.

Indicativ	**Conjunctiv**	
Prezent	*Prezent*	*Imperfect*
Sg. 1 ed-o = mănînc	ed-*a*-m * sau ed-*i*-m **	ed-*ĕ*-*re*-m sau *essem*
2 ed-*i*-s sau es (din eds)	ed-*a*-s » ed-*i*-s	ed-*ĕ*-*re*-s » *esses*
3 ed-*i*-t » est (din *edt*)	ed-*a*-t » ed-*i*-t	ed-*ĕ*-*re*t » *esset*
Pl. 1 ed-*i*-mus	ed-*ā*-mus » ed-*ī*-mus	ed-*ē*-*rē*mus » *essemus*
2 ed-*i*-tis » sau estis (din *edtis*)	ed-*ā*-tis » ed-*ī*-tis	ed-*e*-*rē*-tis » *essetis*
3 ed-*u*-nt	ed-*a*-nt » ed-*i*-nt	ed-*ĕ*-*re*-nt » *essent*

Imperativ	**Infinitiv**
Prezent	*Prezent*
Sg. 2 ede sau es = mănîncă	ed-*ĕ*-re sau esse = a mînca
Pl. 2 ed-*i*-te sau este = mîncați	
Viitor	
Sg. 2 ed-*i*-to sau esto = să mănînci	
Pl. 2 ed-*i*-tōte sau estote = să mîncați	

Verbul **edo** se conjugă regulat și la forma pasivă, afară de formele mai jos arătate care se abat de la conjugarea regulată și anume: *a)* persoana a III-a (treia) din singular a timpului prezent de la modul indicativ la care există forma **estur** = *se mănîncă* și *b)* persoana a III-a (treia) din singular a timpului imperfect al modului conjunctiv, la care pe lîngă forma regulată: **ederētur** există și forma **essētur** = *s-ar mînca.*

Verbul **edo** are numeroase compuse cu o prepoziție-prefix; toate aceste verbe compuse se conjugă ca și verbul simplu:

ambĕdo = rod — *exĕdo* = mănînc complet
comĕdo = mănînc — *perĕdo* = mistui.

---

* Ovidius întrebuințează formele: *edam, edas* etc.
** Horatius folosește însă formele arhaice: *edim, edis* etc.

VERBELE DEFECTIVE

Se numesc **verbe defective** acelea în a căror conjugare lipsesc unele moduri și unele timpuri.

Ele sînt grupate în două categorii:

1. În prima categorie sînt cuprinse 4 (patru) verbe: **memĭni** = îmi amintesc; **odi** = urăsc; **novi** = cunosc, știu; **cœpi** = am început.

Toate aceste patru verbe se conjugă numai la timpul perfect și la timpurile derivate din el. Trei dintre ele și anume: *memĭni*, *odi* și *novi* se traduc prin prezent și prin timpurile derivate, adică: perfectul prin prezent, mai mult ca perfectul prin imperfect, iar viitorul al II-lea prin viitorul I (întîi); numai verbul **cœpi** se traduce prin perfect și prin timpurile derivate din el.

Spre a exprima în limba latină verbul «a începe» — din limba romînă, la timpul prezent și la timpurile derivate din el, se întrebuințează formele corespunzătoare ale verbului: **incipĭo, incipĕre** = a începe. Iată conjugarea acestor verbe:

Memĭni = *îmi amintesc*

Indicativ			Conjunctiv	
Perfect	*Mai mult ca perfect*	*Viitorul al II-lea*	*Perfect*	*Mai mult ca perfect*
îmi aminiesc	*îmi aminteam*	*îmi voi aminti*	*să-mi amintesc*	*mi-aș aminti*
Sg. 1 memĭni	meminĕram	meminĕro	meminĕrim	meminissem
2 meministi	meminĕras	meminĕris	meminĕris	meminisses
3 memĭnit	meminĕrat	meminĕrit	meminĕrit	meminisset
Pl. 1 meminĭmus	meminerāmus	meminerĭmus	meminerĭmus	meminissēmus
2 meministis	memimerātis	meminerĭtis	meminerĭtis	meminissētis
3 meminērunt	meminĕrant	meminĕrint	meminĕrint	meminissent

Imperativ viitor } memento = *amintește-ți*; mementōte = *amintiți-vă* | **Infinitiv perfect** } meminisse = *a — și aminti*

Odi = *urăsc*

Indicativ			Conjuctiv	
Perfect	*Mai mult ca perfect*	*Viitorul al II-lea*	*Perfect*	*Mai mult ca perfect*
Eu urăsc	*Eu uram*	*Eu voi urî*	*Eu să urăsc*	*Eu aș urî*
Sg. 1 odi	oděram	oděro	oděrim	odissem
2 odisti	oděras	oděris	oděris	odisses
3 odit	oděrat	oděrit	oděrit	odisset
Pl. 1 odĭmus	oderāmus	oderĭmus	oderĭmus	odissēmus
2 odistis	oderātis	oderĭtis	oderĭtis	odissētis
3 odērunt	oděrant	oděrint	oděrint	odissent

Infinitiv } *Perfect:* odisse = *a urî*; *Viitor:* osūrum, -am-, um esse = *că voi urî* | **Participiu** } *Perfect:* osus, -a-um = *urît(ă)*; *Viitor:* osūrus, -a, -um = *care va urî*

Scanned with OKEN Scanner

Novi = *cunosc, ştiu*

	Indicativ			Conjunctiv	
	Perfect	*Mai mult ca perfect*	*Viitorul al II-lea*	*Perfect*	*Mai mult ca perfect*
	Eu cunosc	*Eu cunoşteam*	*Eu voi cunoaşte*	*Eu să cunosc*	*Eu aş cunoaşte*
Sg. 1	novi	novĕram	novĕro	novĕrim	novissem
2	novisti	novĕras	novĕris	novĕris	novisses
3	novit	novĕrat	novĕrit	novĕrit	novisset
Pl. 1	novĭmus	noverāmus	noverĭmus	noverĭmus	novissēmus
2	novistis	noverātis	noverĭtis	noverĭtis	novissētis
3	novērunt	novĕrant	novĕrint	novĕrint	novissent

Infinitiv, Perfect: novisse = *a cunoaşte*
Forme sincopate: *nosti* (pentru novisti), *noram* (= novĕram), *norim* (= novĕrim)

Cœpi = *am început*

	Indicativ			Conjunctiv	
	Perfect	*Mai mult ca perfect*	*Viitorul al II-lea*	*Perfect*	*Mai mult ca perfect*
	Eu am început	*Eu începusem*	*Eu voi fi început*	*Eu să fi început*	*Eu aş fi început*
Sg. 1	cœpi	cœpĕram	cœpĕro	cœpĕrim	cœpissem
2	cœpisti	cœpĕras	cœpĕris	cœpĕris	cœpisses
3	cœpit	cœpĕrat	cœpĕrit	cœpĕrit	cœpisset
Pl. 1	cœpĭmus	cœperāmus	cœperĭmus	cœpĕrĭmus	cœpissēmus
2	cœpistis	cœperātis	cœperĭtis	cœpĕrĭtis	cœpissētis
3	cœpērunt	cœpĕrant	cœpĕrint	cœpĕrint	cœpissent

Verbul **cœpi** este întrebuinţat la forma pasivă numai în expresia **cœptus sum,** atunci cînd lîngă acest verb există un infinitiv pasiv. Exemplu: **amari cœptus sum** = am început a fi iubit.

2. În a doua categorie sînt cuprinse cîteva verbe care au forme numai la unele timpuri şi la anumite persoane. Acestea sînt:

aio = zic, afirm
inquam = zic
fari = a vorbi, a grăi
quæso = te rog
ave = te salut
salve = bine te-am găsit
vale = rămîi cu bine.

Aio = *zic, afirm*

	Indicativ			Conjunctiv prezent	Imperativ
	Prezent	*Imperfect*	*Perfect*		
Sg. 1	aio = *zic*	aiebam = *ziceam*			
2	ais = *zici*	aiebas = *ziceai*		aias = *să zici*	
3	ait = *zice*	aiebat = *zicea*		aiat = *să zică*	ai = *zi*
Pl. 1	—	aiebamus — *ziceam*	ait = *a zis*		
2	—	aiebatis = *ziceaţi*			
3	aiunt = *zic*	aiebant — *ziceau*		aiant = *să zică*	

Participiu, Prezent: N. aiens, G. aientis etc. = *care zice*
Forma interogativă aisne (= zici oare?) se scurtează uneori în ain?

Scanned with OKEN Scanner

Inquam* = *zic*

Indicativ				Imperativ
Prezent	*Imperfect*	*Viitor*	*Perfect*	*Prezent*
Sg. 1 inquam = *zic*			inquii = *am zis*	
2 inquis = *zici*		inquies = *vei zice*	inquisti = *ai zis*	inque = *zi*
3 inquit = *zice*			inquit = *a zis*	
Pl. 1 inquĭmus = *zicem*	inquiēbat = *zicea*	inquiet = *va zice*		
2 inquĭtis = *ziceți*				*Viitor*
3 inquiunt = *zic*	inquiēbant = *ziceau*			inquito = *să zici*

Fari = *a vorbi, a grăi*

Indicativ				Imperativ
Prezent	*Viitor*	*Perfect*	*Mai mult ca perfect*	*Prezent*
Sg. 1 —	fabor = *voi vorbi*	fatus sum = *am vorbit*	fatus eram = *vorbisem*	
2 —	—	fata es = *ai vorbit*	fata eras = *vorbiseși*	fare = *vorbește*
3 fatur = *vorbește*	fabitur = *va vorbi*	fatum est = *a vorbit*	fatum erat = *vorbise*	
Pl. 1 —	—	fati sumus = *am vorbit*	fati eramus = *vorbisem*	
2 —	—	fatæ estis = *ați vorbit*	fatæ eratis = *vorbiseți*	
3 —	—	fata sunt = *au vorbit*	fata erant = *vorbise*	

Gerunziu	Infinitiv	Participiu		Supin
	Prezent	*Prezent*	*Perfect*	
G. fandi = *de a vorbi*	fari = *a vorbi*	N. fans = *care vorbește*	fatus, -a, -um *vorbit(ă)*	fatu = *de vorbit*
D. fando = *spre a vorbi*		G. fantis, etc.		
Ac. ad fandum = *pentru a vorbi*				
Abl. fando = *vorbind*				

În această a doua categorie sînt cuprinse și următoarele forme izolate:

a) **Quæso** (vă rog), **quæsumus** (vă rugăm).
b) **Ave, avēte** (te salut, vă salut), **avēto** (fii salutat) (forme răzlețe de imperativ).
c) **Salve, salvēte, salvēto** (fii, fiți, să fii sănătos); **salvebis** (viitor), **salvēre** (infinitiv).
d) **Vale, valēte** (rămîi, rămîneți cu bine), **valēre** (infinitiv), (a rămîne cu bine).
e) **Cedo** (dă, spune) cu sens de imperativ.

* Se intercalează totdeauna după unul sau mai multe cuvinte din vorbirea directă a cuiva.

Scanned with OKEN Scanner

VERBE NEPERSONALE

Verbele care se întrebuinţează numai la persoane a III-a (treia) din singular se numesc **verbe nepersonale.** Ele sînt grupate în mai multe categorii.

1. Cele care exprimă un fenomen al naturii ca :

fulgŭrat = fulgeră	*grandĭnat* = cade grindină	*tonat* = tună
fulmĭnat = fulgeră	*ningit* = ninge	*vesperascit* = înserează
gelat = îngheaţă	*pluit* = plouă	*lucescit* = se luminează
hiĕmat = iernează	*rorat* = cade rouă	

2. Verbe şi locuţiuni verbale care au drept subiect un alt verb la modul infinitiv sau o propoziţie întreagă ca :

convenit = se cuvine		*libet* = place
decet = se cuvine		*licet* = este îngăduit
dedĕcet = nu se cuvine		*oportet* = trebuie
accĭdit		*refert* = importă
contingit	= se întîmplă	*necesse est* = este necesar
evĕnit		*constat* = se constată

3. Verbele care exprimă un sentiment ca :

misĕret = mi-e milă	*piget* = îmi pare rău, regret	*tædet* = mi-e scîrbă
pœnĭtet = mă căiesc	*pudet* = mi-e ruşine	

4. Ca verbe nepersonale sînt socotite unele verbe de formă pasivă la persoana a III-a din singular fără subiect determinat, dar al căror subiect poate fi exprimat printr-o propoziţie completivă infinitivală, ca :

audĭtur = se aude	*dicĭtur* = se zice	*itur* = se merge
credĭtur = se crede	*fertur* = se spune	*itum est* = s-a mers
comperĭtur = se află	*narrātur* = se povesteşte	

Scanned with OKEN Scanner

ADVERBUL

Partea invariabilă de vorbire, care se alătură lîngă un cuvînt şi în deosebi lîngă un verb spre a-i modifica înţelesul, se numeşte **adverb** *(adverbium)*. Aproape toate adverbele sînt formate din substantive, din adjective, din pronume, din verbe fie prin derivare, fie prin compunere, fie prin schimbare de întrebuinţare.

După ideea exprimată prin ele, adverbele sînt de opt categorii: 1) de timp; 2) de loc; 3) de cantitate; 4) de afirmare; 5) de negare; 6) de întrebare; 7) de îndoială; 8) de mod.

Aceste adverbe variază ca înţeles şi exprimare după întrebarea la care răspund şi anume:

ADVERBELE DE TIMP

a) La întrebarea **cînd?** *(quando?)*: *nunc* (acum), *hodie* (azi), *cras* (mîine), *nuper* (de curînd), *modo* (adineaori), *antea* (mai înainte), *quondam*, *olim* (odinioară, altă dată), *pridĭe* (în ajun), *postridĭe* (a doua zi), *deĭnde*, *dein* (apoi, după aceea), *postĕa* (după aceea), *mane* (dimineaţa), *noctu* (noaptea), *interdĭu* (ziua), *vespĕre* (seara), *meridĭe* (la amiazi), *statim* (pe dată), *extemplo* (imediat), *nunquam* (niciodată), *nonnunquam* (uneori).

b) La întrebarea **cît timp?** *(quamdiu?)*: *diu* (mult timp), *tamdĭu* (aşa de mult timp), *parumper* (pe puţin timp), *paulisper* (pe puţin timp).

c) La întrebarea **de cît timp?** *(quamdudum?)*: *quampridem* (de cînd), *dudum*, *iam dudum* (încă de mult timp), *pridem* (de mult timp) etc.

ADVERBE DE LOC

Adverbele de loc răspund la una din următoarele întrebări:

a) **unde?** *(ubi?)*: *hic* (aici), *ibi* (acolo), *ibidem* (tot acolo), *istic* (acilea), *illic* (acolo), *alĭbi* (aiurea), *foris* (afară), *intus* (înăuntru) etc.

b) **de unde?** *(unde?)*: *hinc* (de aici), *illinc* (de acolo), *istinc* (de aici), *inde* (de acolo), *indidem* (tot de acolo), *alĭunde* (de aiurea), *undĭque* (de pretutindeni) etc.

c) **încotro?** *(quo?)*: *huc* (încoace), *illuc* (într-acolo), *istuc* (într-acoace), *eo* (acolo), *eodem* (în spre acelaşi loc), *alio* (într-aiurea) etc.

d) **pe unde?** *(qua?)*: *hac* (pe aici), *istac* (pe aici), *illac* (pe acolo), *ea* (pe acolo), *eadem* (tot pe acolo), *alia* (pe aiurea) etc.

Scanned with OKEN Scanner

ADVERBELE DE CANTITATE

Răspund la una din întrebările următoare:

a) **cît?** *(quantum)*: *tantum* (atît), *multum* (mult), *parum* (puțin), *plus* (mai mult), *plurĭmum* (foarte mult), *aliquantum* (puțin), *nimis*, *nimium* (prea mult), *satis* (destul) etc.

Notă. După toate aceste adverbe de cantitate există un complement așezat în cazul genitiv *(genitivus quantitatis)*. Exemplu: *multum vini* (= mult vin), *tantum hostium* (atîția dușmani).

b) **de cîte ori?** *(quoties?)*: *toties* (de atîtea ori), *semel* (o dată), *bis* (de două ori) etc.

c) **pînă întrucît?** *(quantopĕre)*: *tantopĕre* (pînă într-atîta), *tanto* (într-atîta) *longe* (cu mult), *multo* (cu mult), *nimĭo* (cu prea mult), *eo* (cu atît, întru atît) etc.

ADVERBELE DE AFIRMARE

ita (astfel), *etiam* (chiar), *vero* (într-adevăr), *profecto* (de sigur), *equidem*, *quidem* (ce e drept), *sane* (de sigur), *immo* (ba chiar), *scilĭcet*, *nimirum* (adică, fără îndoială), *quinetĭam* (ba încă) etc.

ADVERBELE DE NEGARE

non (nu), *haud* (nici), *ne* (nici), *nequaquam*, *minĭme* (nicidecum), *nondum* (încă nu) etc.

ADVERBELE DE ÎNTREBARE

num, *-ne*, *nonne*, *utrum* (oare); *cur*, *quare*, *quamobrem* (pentru ce?), *quomŏdo* (cum), *quemadmŏdum* (în ce chip), *utrum* . . . *an* (oare? sau?), pentru întrebare dublă etc.

ADVERBELE DE ÎNDOIALĂ

forte (din întîmplare), *forsit* (poate), *fortasse* (poate), *forsan* (poate), *forsĭtan* (poate), *fortassĕan* (poate), *fortassis* (poate) etc.

ADVERBELE DE MOD

Această categorie cuprinde cele mai numeroase adverbe care arată modul în care se face lucrarea și răspund la întrebarea **cum?**

Cele mai multe din aceste adverbe derivă din adjective sau din participii și se termină în: **-o, -e, -er, -iter** și anume:

1. Adverbele terminate în: **-e,** sau în: **-o** sînt derivate din adjectivele sau participiile de clasa I-a (întîia) în *-us*, *-a*, *-um* sau *-er*, *-ra*, *-rum*. Ele se formează astfel: se așază mai întîi adjectivul sau participiul în cazul genitiv din singular, se schimbă terminația genitivului *-i* în **-e** sau **-o,** care sînt terminațiile acestor adverbe. Astfel:

Scanned with OKEN Scanner

Adjectiv	Genitiv	Adverb
avarus, -a, -um = (zgîrcit)	avar-i	*avar-e* = cu zgîrcenie
aptus, -a, -um= (potrivit)	apt-i	*apt-e* = în chip potrivit
miser, -ĕra, -um = nenorocit	miser-i	*misĕr-e* = în chip nenorocit
tacĭtus, -a, -um = tăcut	tacĭt-i	*tacĭt-o* = pe tăcute
ornātus, -a, -um = împodobit	ornāt-i	*ornāt-e* = în chip împodobit
malus, -a, -um = rău	mal-i	*mal-e*= în chip rău, rău
merĭtus, -a, -um = meritat	merĭt-i	*merĭt-o* = în chip meritat
fecundus, -a, -um = rodnic	fecund-i	*fecund-e* = în chip rodnic
tutus, -a, -um = sigur	tut-i	*tut-o* = în siguranță, sigur
rarus, -a, -um = rar	rar-i	*rar-o* = în chip rar
secrētus, -a, -um = tainic	secrēt-i	*secrēt-o* = în chip tainic.
De la unele adjective avem adverbe terminate și în **-e** și în **-o.**		
verus, -a, -um = adevărat	ver-i	*ver-e* și *ver-o* = cu adevărat
certus, -a, -um = sigur	cert-i	*cert-e* și *cert-o* = sigur

De la adjectivul **bonus** avem adverbul: *bene* = bine.

2. Adverbele terminate în: **-er** sînt formate de la adjectivele sau participiile de clasa a III-a (treia) care au tulpina terminată în **-nt** sau **-rt.** De exemplu:

Adjectiv	Genitiv	Adverb
sapiens	sapient-is	*sapient-er* = cu înțelepciune
neglegens	neglegent-is	*neglegent-er* = cu nepăsare
nocens	nocent-is	*nocent-er* = în chip vătămător
flagrans	flagrant-is	*flagrant-er* = în chip arzător
vigilans	vigilant-is	*vigilant-er* = cu privighere
sollers	sollert-is	*sollert-er* = cu isteține.

3. Adverbele terminate în **-iter** derivă de la adjectivele de clasa a II-a (doua) cu două sau trei terminații în **-is, -e** sau **-er, -is, -e,** cît și de la adjectivele de clasa a III-a (treia) terminate la nominativ singular în **x.** De exemplu:

Adjectiv	Genitiv	Adverb
utilis, -e	util-is	*util-iter* = în chip folositor
suavis-e	suav-is	*suav-iter* = în chip plăcut
alacer, -ris-e	alacr-is	*alacr-iter* = cu vioiciune
celeber-ris-e	celebr-is	*celebr-iter* = în chip vestit
fidelis-e	fidel-is	*fidel-iter* = cu credință
flebilis-e	flebil-is	*flebil-iter* = în chip plîngător
fallax	fallac-is	*fallac-iter* = în chip înșelător
ferox	feroc-is	*feroc-iter* = în chip crud
ferax	ferac-is	*ferac-iter* = în chip rodnic
similis-e	simil-is	*simil-iter* = în chip asemănător
simplex	simplic-is	*simplic-iter* = în chip simplu

Tot în această clasă este cuprins și adjectivul **audax,** genitiv: *audac-is,* care face adverbul **audacter** = cu îndrăzneală.

Scanned with OKEN Scanner

4. De la unele adjective de clasa a II-a (doua) şi a III-a (treia) se foloseşte ca adverb cazul acuzativ singular de gen neutru, ca: **virĭde** (de la *virĭdis, -e*) = de culoare verde; **facĭle** (de la *facĭlis, -e*) = cu uşurinţă; **difficĭle** (de la *difficĭlis, -e*) = cu greutate; **recens** (de la *recens*) = de curînd.

5. Sînt unele adjective de clasa I (întîia) şi a II-a (doua) de la care derivă adverbe cu două terminaţii, adică atît în: **-e**, cît şi în **-iter**, ca:

Adjectiv	**Genitiv**	**Adverb**
humānus, -a, -um	humān-i	*humān-e* şi *human-iter* = cu omenie
firmus, -a, -um	firm-i	*firm-e* şi *firm-iter* = cu tărie
celer, -ris, -e	celer-is	*celĕr-e* şi *celer-iter* = în chip grabnic
miserabĭlis-e	miserabĭl-is	*miserabĭl-e* şi *miserabil-iter* = cu compătimire
parcus, -a, -um	parc-i	*parc-e* şi *parc-iter* = cu economie

6. Se mai formează adverbe de la adjective, substantive sau participii cu terminaţiile: **-tus, -sim, -tim**, ca: **fundĭtus** = din temelie (de la *fundus* = fund); **gregātim** = pe turme (de la *grex* = cireadă, turmă); **raptim** = prin smulgere (de la *rapio*); **regionātim** = pe ţinuturi (de la *regĭo* = ţinut); **penĭtus** = în adîncime (de la *penus* = sanctuar), **humanĭtus** = omeneşte (de la *humanus, -a, -um*); **vicissim** = în chip invers (de la *vicis* = rînd); **vicissātim** = rînd pe rînd (de la *vicis* = rînd).

7. De multe ori se întrebuinţează ca **adverbe** cazul **ablativ** singular al unor substantive de la diferite declinări ca: **gratis** şi **gratiis** (de la *gratia*) = pe gratis; **rite** = după obicei (de la *ritis* = ceremonie, datină), **iure** = pe drept (de la *ius* = drept); **sponte** = de la sine (de la *spons* = voinţă (fără nominativ).

8. Dar mai sînt adverbe de mod şi altele fără origine adjectivală, substantivală sau verbală, ca:

fere = aproape
ferme = cam
pæne = abia, aproape
solum = numai
saltem = cel puţin
præsertium = mai cu seamă
passim = ici-colo
frustra = în zadar
omnino = în total
aliter = altfel
ita = astfel
item = de asemenea
sic = astfel
quoque = chiar şi
potius = mai de grabă
nequiquam = în zadar

Compararea adverbelor de mod

Spre deosebire de celelalte categorii de adverbe, numai *adverbele de mod au grade de comparare.* Aceste grade de comparare derivă din acelea ale adjectivelor în chipul următor:

Comparativul adverbului este identic cu comparativul adjectivului la gen neutru, iar superlativul adverbului se obţine din superlativul adjectivului, înlocuindu-se terminaţia **-us** prin **-e.**

Scanned with OKEN Scanner

Pozitiv	Comparativ	Superlativ
apte = în chip potrivit	*aptius*	*aptissime*
fecunde = în chip rodnic	*fecundius*	*fecundissime*
misĕre = în chip nenorocit	*miserius*	*miserrime*
male = rău	*peius*	*pessime*
bene= bine	*melius*	*optime*
tuto — în siguranţă	*tutius*	*tutissime şi tutissimo*

Se găsesc şi unele, care, deşi nu sînt adverbe de mod, au totuşi grade de comparare, ca :

multum = mult	*magis*	*maxime*
	plus	*plurime*
parum = puţin	*minus*	*minime*
crebro = des	*crebrius*	*creberrime*
prope = aproape	*propius*	*proxime*
diu = vreme îndelungată	*diutius*	*diutissime*
sæpe = adesea	*sæpius*	*sæpissime*

Scanned with OKEN Scanner

PREPOZIȚIA

Prepoziția este partea de vorbire, nedeclinabilă, care se așază înaintea sau în urma unui cuvînt spre a exprima diferite raporturi.

În limba latină prepozițiile se construiesc unele cu cazul **acuzativ**, altele cu cazul **ablativ**, iar cîteva dintre ele și cu cazul **acuzativ** și cu cazul **ablativ**.

1. Au după ele cazul **acuzativ** următoarele prepoziții:

ante, apud, ad, adversus,
circum, circa, citra, cis
erga, contra, inter, extra
infra, intra, iuxta, ob,
penes, pone, post și præter
prope, propter, per, secundum
supra, versus, ultra, trans.

ante = înainte, în față: **ante** *lucem* = înainte de zori; **ante** *omnia* = înainte de toate; **ante** *ocŭlos* = în fața ochilor

apud = la, lîngă, se întrebuințează după verbele de mișcare fără a exprima și mișcarea într-o direcție, cît și după verbele de repaos: **apud** *bonos* = lîngă cei buni; pugna **apud** *Cannas* = lupta lîngă Cannæ. Cînd însă este pus înaintea unui nume de persoane, exprimă nu numai înțelesul de: **la**, ci și **acasă la**: **Apud** *me* = acasă la mine; **apud** *Ciceronem* = acasă la Cicero;

ad = la, către, pînă, spre: cînd este cu un verb de mișcare, arată **direcția**: *discurrunt* **ad arma** = aleargă la arme; cînd însă depinde de un verb de mișcare care nu arată direcția, exprimă **apropierea** de ceva: **ad** *Carthagĭnem contendit* = s-a îndreptat spre Carthagina; **ad** *mare* = spre mare; cînd exprimă ideea de timp, răspunde la întrebarea **pînă cînd**: **ad** *lucem* = pînă în zori; **ad** *diem* = pînă la ziuă; pusă înainte de numerale cardinale, sau înaintea oricărui alt cuvînt care exprimă ideea de număr, atunci prepoziția **ad** exprimă **aproximația**: **ad** *ducentos milites* = pînă la două sute de soldați; **ad** *unum* = pînă la unul. Mai poate exprima **scopul** unei acțiuni: **ad** *nullam rem ūtilis* = bun de nimic, sau **raportul** față de cineva: **ad** *voluntatem tuam* = după voia ta; **ad** *summam* = în total.

adversus și **adversum** = față de, împotrivă, ca: **adversus** *te* = față de tine (sub ochii tăi); **adversus** *deos impii* = necucernici față de zei; **adversus** *aliquem dimicare* = a lupta împotriva cuiva (cu înțeles de dușmănie).

circa și **circum** = împrejur, de jur împrejur, ca: **circa** *pectus* = de jur împrejurul pieptului; **circum** *oppĭdum* = împrejurul orașului; cu un numeral cardinal exprimă aproximația: **circa** *quingentos* = cam cinci sute.

Scanned with OKEN Scanner

cis și **citra** = dincoace, peste, putînd exprima ideea de loc : **citra** *flumen Rhenum* = peste (dincoace) de fluviul Rin, sau ideea de timp : **cis** *paucos dies* = peste cîteva zile.

contra = împotriva, în față, ca : *insula est* **contra** *portum* = există o insulă în fața portului ; **contra** *hostes patriæ* = împotriva dușmanilor patriei.

erga = către, mai ales cu sens favorabil, prietenos, ca : *mea* **erga** *deos piĕtas* = cucernicia mea față de zei.

extra = în afară, exprimînd ideea de loc, ca : **extra** *muros* = în afara zidurilor, **extra** *causam* = în afară de chestiune.

infra = sub, după, ca : **infra** *pontem* = sub pod, **infra** *me* = după mine.

inter = între, printre, în timp de, ca : **inter** *fines Helvetiōrum et Allobrŏgum* = între teritoriul helveților și al allobrogilor ; **inter** *cenam dictavi hæc* = în timpul cinei am dictat acestea ; **inter** *statiōnes hostĭum* = printre posturile de pază ale dușmanilor.

intra = înăuntru, în, ca : **intra** *munitiones* = înăuntru întăriturilor, **intra** *sex dies* = în șase zile.

iuxta = lîngă, potrivit cu : **iuxta** *murum* = lîngă zid ; **iuxta** *præceptum Themistoclis* = potrivit cu porunca lui Themistocle.

ob = înainte, din pricina, ca : **ob** *oculos versari* = a fi înaintea ochilor, **ob** *Romam* = în fața Romei ; **ob** *metum* = de (din pricina) frică ; **ob** *eam rem* = din această pricină.

penes = în puterea, ca : **penes** *prætōrem* = în puterea pretorului, **penes** *te* = în puterea ta.

per = prin, în timp de, pe, ca : **per** *mare* = prin (mijlocul) mare ; **per** *vias* = pe drumuri ; **per** *duas noctes* = timp de două nopți ; **per** *ludos* = în timpul jocurilor ; **per** *scelus* = prin nelegiuire ; **per** *ætatem* = din pricina vîrstei ; **per** *deos immortales* = pe zeii nemuritori.

post, poně (rar întrebuințat) = după, înapoi, ca : **post** *terga* = după (la) spate ; **post** *tres dies* = după trei zile ; **post** *hoc* = după aceasta ; **pone** *castra* = înapoia tabarei.

præter = pe lîngă, afară de, ca : **præter** *ripam* = pe lîngă mal ; **præter** *natūram* = în afara (contra) naturii ; **præter** *Cicerōnem* = afară de Cicero.

prope = aproape, ca : **prope** *solis occasum* = aproape de apusul soarelui.

propter = din pricina, alături, ca : **propter** *viam sacrificium facere* = a face sacrificiu din pricina călătoriei ; **propter** *aquæ rivum* = alături de (pe) malul unei ape.

secundum = după, potrivit cu, de-a lungul, ca : **secundum** *arbitrium tuum* = potrivit cu părerea ta ; *iter* **secundum** *mare facere* = a călători de-a lungul țărmului mării ; *heres* **secundum** *filiam* = moștenitor după fiică.

supra = deasupra, peste, ca : **supra** *delphinum sedens* = șezînd deasupra unui delfin ; **supra** *tuam sententiam* = peste părerea ta.

Scanned with OKEN Scanner

trans = peste, ca: **trans** *Hibĕrum* = peste Ebru; **trans** *montes* = peste munți.

ultra = dincolo de, ca: **ultra** *modum* = peste măsură; **ultra** *fidem* = dincolo (peste) de orice credință; **ultra** *castra* = dincolo de tabără.

versus = către (care se așază de obicei după substantivul determinat), ca: *navigare Italiam* **versus** — a naviga spre Italia; *in forum* **versus** = către for.

În afară de prepozițiile de mai sus, se mai găsește, drept prepoziție și: **usque** = pînă la, ca: **usque** *Sicŭlum mare* = pînă la marea Siciliei; **usque** *Iovem* = pînă la Jupiter; **usque** *tempŏra Alexandri* = pînă în vremea lui Alexandru. Această prepoziție este deseori întărită prin prepoziția **ad**: **usque ad** *hanc ætatem* = pînă în această epocă.

2. Au după ele cazul **ablativ** următoarele prepoziții:

a, ab, absque, abs și de
coram, clam, cum, ex și e
sine, tenus, pro și præ.

a (întrebuințat înainte de consoane), **ab** (întrebuințat înainte de vocale), **abs** (întrebuințat rareori înainte de **te** sau înainte de vocale sau **h**) = de, către, de la, ca: **ab** *urbe redit* = se înapoiază de la oraș; **a** *pueritĭa* = din copilărie; *defendĕre* **ab** *hostĭbus* = a apăra de dușmani; **ab** *initĭo* = de la început; **ab** *alĭquo laudātur* = este lăudat de către cineva; **abs** *te* = de la tine.

absque = fără (întrebuințat în deosebi în operele scriitorilor de comedii), ca: *hoc* **absque** *te esset, hodie non vivĕrem* = dacă asta s-ar fi petrecut fără tine, n-aș mai trăi astăzi; *quam fortunātus ceteris sum rebus*, **absque** *una hac foret* = cît de fericit sînt în celelalte privințe, fără de aceasta una, dacă n-ar fi.

clam = pe ascuns, fără știrea, ca: **clam** *vobis* = fără știrea voastră; **clam** *patre* = fără știrea tatii.

coram = înaintea, ca: **coram** *popŭlo* = înaintea pòporului; *senātu* **coram** = înaintea senatului.

cum = cu, spre exemplu: *habitāre* **cum** *alĭquo* = a locui cu cineva; **cum** *meo fratre* = cu fratele meu; *exit* **cum** *nuntĭo* = a ieșit o dată cu vestea.

Notă. Cînd însoțește un pronume personal, prepoziția **cum** se așază după ablativul pronumelui și se contopește cu el: **mecum** = cu mine, **tecum** = cu tine, **secum** = cu el, **nobiscum** = cu noi, **vobiscum** = cu voi. Această întrebuințare s-a extins, cu vremea, și la pronumele relativ: *quocum* = cu care; *quibuscum* = cu care.

de = de, despre, din, ca: **de** *lecto decidĕre* = a cădea din pat; **de** *civitāte ejicĕre* = a alunga din cetate (a exila); *lex* **de** *ambĭtu* = legea despre corupția electorală; *homo* **de** *plebe* = om din popor; **de** *putĕo haurīre* = a scoate (apă) din puț; **de** *templo carcĕrem facĕre* = a face închisoare dintr-un templu; *captivum* **de** *rege facĕre* = a face un prizonier dintr-un rege.

ex (înainte de vocală), **e** (înainte de consoană) = din, ca: *pellĕre* **e** *foro bonos*; a izgoni din for pe cei buni; **ex** *illo tempore* = din acel timp; *vas* **ex** *auro* = vas de aur; *non longe* **ex** *eo loco abesse* = a nu fi departe din acel loc; *desilire* **e** *curru* = a sări din carul său; **ex** *lege* = din (după) lege.

Scanned with OKEN Scanner

præ = înainte, din, ca: **præ** *se agĕre* = a împinge înaintea sa; **præ** *se gerens* = purtînd înaintea sa; *nec loqui* **præ** *mærōre potŭit* = nici n-a putut vorbi din pricina durerii; **præ** *metu* = din pricina fricii.

pro = pentru, înaintea, ca: **pro** *patria mori* = a muri pentru patrie; **pro** *patre esse* = a fi pentru (drept) tată; **pro** *certo habēre* = a avea drept lucru sigur; **pro** *castris* = înaintea taberei; **pro** *tribunali* = înaintea tribunalului; *sedens* **pro** *æde Castōris* = şezînd înaintea templului lui Castor.

sine = fără, ca: **sine** *regĭbus esse* = a fi fără regi; *lectio* **sine** *ullā delectatiōne* = citire fără nici o desfătare; **sine** *ullō auxilĭo* = fără nici un ajutor.

tenus = pînă la, se aşază după substantivul determinat, de exemplu: *Cantabrico* **tenus** *bello* = pînă la războiul cu Cantabrii; **Tauro tenus** = pînă la muntele Taurus; cînd această prepoziţie este după un pronume, se contopeşte cu el: *hac***tenus** = pînă aici; *qua***tenus**? = pînă unde oare?

3. Se găsesc cîteva prepoziţii care au după ele sau cazul **acuzativ** cînd se exprimă o idee de mişcare într-o direcţie la întrebarea **încotro?** sau au cazul **ablativ** cînd se exprimă o idee de stare pe loc sau de repaos şi răspund la întrebarea **unde?** Aceste prepoziţii sînt următoarele: **in** = în, spre; **sub** = subt; **super** = deasupra şi **subter** = dedesubt.

In = în, faţă de, spre; cu **acuzativul: in** *urbem ibat* = mergea în oraş; **in** *Orientem* = spre răsărit; **in** *lucem* = spre lumină; *piĕtas* **in** *deos* = evlavie faţă de zei; **in** *auxilĭum missi* = trimişi într-ajutor; **in** *altitudĭnem* = în înălţime; **in** *sex menses* = pe cinci luni; **in** *dies* = din zi în zi.

In = în, la; cu **ablativul: in** *agris* = în ogoare, pe cîmp; *esse* **in** *armis* = a fi sub arme (înarmaţi); **in** *Sequanis* = la secvani; **in** *intinĕre* = în drum, pe drum; **in** *principĭo* = la început.

Sub = sub, spre, la; cu **acuzativul: sub** *iugum mittĕre* = a pune sub jug; **sub** *galli cantum* = pe la cîntatul cocoşului; **sub** *vesperum* = spre seară; **sub** *lucem* = spre ziuă.

Sub = subt, la; cu **ablativul: sub** *terra habitāre* = a locui sub pămînt; **sub** *colle* = la poalele dealului; **sub** *ocŭlis alicuius* = sub ochii cuiva.

Super = deasupra, peste; cu **acuzativul: super** *terræ tumulum nolŭit quicquam statŭi nisi columellam* = peste grămada de pămînt n-a vrut să se aşeze decît o mică coloană; *stricto* **super** *capita gladio* = cu sabia scoasă deasupsa capetelor; **super** *omnes* = peste toţi; *alii* **super** *alios* = unii peste alţii.

Super = pe, despre, cu **ablativul: super** *cervĭce* = pe grumaz; **super** *aliqua re scribĕre* = a scrie despre un subiect oarecare; *fronde* **super** *viridi* = pe frunze verzi.

Subter = sub, dedesubt cu **acuzativul: subter** *togam* = sub togă; **subter** *mœnia* = dedesubtul întăriturilor.

Subter = sub, ca **ablativul: subter** *densa testudĭne iuvat ferre casus* = le place să-şi poarte necazurile sub o deasă platoşe.

Scanned with OKEN Scanner

CONJUNCȚIA

Partea de vorbire, nedeclinabilă, care unește două părți de propoziție de același fel sau două propoziții între ele se numește **conjuncție.**

Conjuncțiile sînt de două categorii: de **coordonare** și de **subordonare.**

A. Conjuncțiile de **coordonare** leagă între ele cuvinte sau propoziții de același fel. Ele sînt de mai multe feluri după sensul pe care îl exprimă și anume:

1. **Copulative** care exprimă legătura sau unirea dintre două cuvinte sau două propoziții de același fel și sînt următoarele:

Et = și; **-que** (enclitic) = și; **ac, atque** = și; **neque, nec** = nici.

2. **Disjunctive** care exprimă alternanța sau separația între două cuvinte sau două propoziții independente și sînt:

aut = sau; **vel** = sau, ori; **-ve** (enclitic) = sau.

3. **Adversative** care exprimă opunerea sau împotrivirea între două cuvinte sau două propoziții și sînt:

sed = dar; **at (ast)** = iar; **autem** = însă; **verum, vero** = dar; **cetĕrum** = de altfel; **tamen, attămen** = totuși; **atqui** = dar totuși.

4. **Cauzale,** care exprimă o explicare sau o motivare a unei propoziții independente față de altă propoziție independentă și sînt:

nam = căci; **enim, namque** = căci; **etĕnim** = deoarece; **nempe, quippe** = căci.

5. **Conclusive** sau **consecvente,** care exprimă încheierea sau urmarea ideii anterioare și sînt:

ergo = deci; **igĭtur** = așa dar; **ităque, quāre, quamobrem** = de aceea, prin urmare; **quapropter** = pentru aceea; **proĭnde** = ca atare (cu un verb la imperativ).

B. Conjuncțiile de **subordonare** leagă o propoziție subordonată (secundară) de propoziția ei regentă și sînt:

1. **Completive,** care leagă de regentă o propoziție secundară (subordonată) care întregește înțelesul sau ideea din regentă. Ele sînt: **ut** = ca, să; **ne** = să nu; **quin** = să nu; **quominus** = să nu.

2. **Temporale,** care arată o împrejurare de timp din propoziția subordonată față de regenta ei și sînt:

ubi = cînd ; **ut** = cînd ; **cum** = cînd ; **ubi primum, ut primum, cum primum** = îndată ce ; **simul, simul ac, simul atque** = îndată ce ; **quando** = cînd ; **dum** = pe cînd ; **donec** = în timp ce ; **quoad** = pînă să ; **priusquam, antequam** = înainte ca ; **postquam** = după ce.

3. **Cauzale,** care exprimă cauza sau motivul pentru care se întîmplă sau nu acțiunea din propoziția subordonată față de acțiunea din propoziția regentă și sînt : **quod, quia, quoniam** = pentru că ; **quando, quandoquidem** = deoarece ; **cum** = fiindcă.

4. **Concesive,** care exprimă o restrîngere sau o restricție a gîndirii din propoziția subordonată față de cea din propoziția regentă și sînt :
quamquam, tametsi = cu toate că ; **etsi, etiamsi** = deși ; **ut, cum, quamvis, licet** = chiar dacă, oricît.
Toate conjuncțiile concesive au conjuncție corespondentă *tamen* = totuși, în propoziția regentă.

5. **Condiționale,** care condiționează realizarea acțiunii din propoziția subordonată față de cea din propoziția regentă și sînt :
si = dacă ; **sin** = dar dacă ; **nisi, ni** = dacă nu ; **dum, modo, dummodo** = numai să.

6. **Finale,** care arată scopul lucrării exprimată prin verbul din propoziținea pe care o lămurește, și sînt : **ut, uti** = ca să ; **ne, neve, neu** = să nu ; **quo** = ca să.

7. **Consecutive,** care arată urmarea sau consecința lucrării din propoziția regentă, și sînt : **ut, uti** = încît ; **ut non** = încît nu ; **quin** = încît să nu ; **nedum** — departe de a nu . . .

8. **Comparative,** care arată modul lucrării din propoziția regentă în comparare cu lucrarea din propoziția dependentă : **ut, velut, sicut, quemadmodum** = după cum ; aceste conjuncții au conjuncție corespunzătoare în propoziția regentă pe : **ita, sic, item.**
ut si, ac si, velut si, tanquam, tanquam si, quasi, proinde quasi, proinde ac si, æque ac si, non secus ac si = ca și cum, ca și cînd, care pe lîngă ideea de comparație mai exprimă și o ipoteză.

Scanned with OKEN Scanner

INTERJECŢIA

Partea de vorbire, nedeclinabilă, care exprimă un sentiment, o stare sufletească spontană sau un strigăt, se numeşte **interjecţie.** Ele arată felurite sentimente sau stări sufleteşti, şi anume:

a) **durere: O!, ah, heu, hei, eheu:** *ah! te infelicem* = ah, nenorocitul de tine!; *heu, me miserum* = vai, nenorocitul de mine. *O, me perditum* = oh, păcătosul de mine; *eheu, fugāces . . . anni* = vai, cum trec anii fugători.

b) **bucurie: evoe, evax:** *evoe tuum* — bravo ţie!

c) **indignare: proh, pro!:** *pro! dii immortales* = o zei nemuritori; *pro, deum hominumque fidem* = O, în numele zeilor şi al oamenilor:

d) **mirare: oh, pape, hem:** *hem! nos homuncŭli indignāmur* = iată că noi oameni becisnici ne indignăm!

e) **ameninţare cu compătimire: væ:** *væ victis!* = vai de cei învinşi.

f) **scîrbă: apage:** *apage te a me* = la o parte de mine!

g) **încurajare: eia, age, macte:** *age vero, responde* = hai o dată, răspunde; *eia vero* = ei bine, hai! *eia autem* = ei, hai! *macte virtute esto* = bravo, fii tare!

h) **chemare: heus, eho, hercule, mehercle, hercle:** *mehercle, tibi semper gratias egi* = zău totdeauna ţi-am mulţumit; *eho, veniat pater tuus!* = ei, să vină tatăl tău!

SINTAXA

9— c. 335

Scanned with OKEN Scanner

PROPOZIŢIA

PROPOZIŢIA AFIRMATIVĂ

Pater venit (Vine tata). *Pueri errant* (Copiii greşesc). *Experientia docet* (Încercarea învaţă). *Arbor non cæditur* (Pomul nu este tăiat). *Aquila est regina avium* (Vulturul este regele păsărilor). *Quid est pietas?* (Ce este evlavia?).

Propoziţia în limba latină, ca şi în limba romînă, **este o gîndire** exprimată prin grai sau prin scris. Ea este de trei feluri : a) **afirmativă,** b) **negativă** şi c) **interogativă.**

Avis volat (Pasărea zboară). *Canis latrat* (Cîinele latră). *Puer discit* (Copilul învaţă). *Magister discipulos docet* (Profesorul învaţă pe şcolari).

Propoziţia care exprimă, constată sau întăreşte un fapt se numeşte **afirmativă.** În limba latină *afirmarea* se face prin *verb.*

PROPOZIŢIA NEGATIVĂ

Pater **non** *castigat filium* (Tatăl nu dojeneşte pe fiu). *Nostro more loquamur,* **non** *rethorico* (Să vorbim în felul nostru, nu în cel a retorilor). **Haud** *procul pater aberat* (Tata nu era departe). **Haud** *scio* (nu ştiu). *Meus pater* **ne** *servum* **quidem** *punit* (Tatăl meu nu pedepseşte nici chiar pe un sclav). **Ne** *peccatum feceris* (Să nu faci vreun păcat). **Nemo** *nostrum abest* (Nu lipseşte nimeni dintre noi = toţi sîntem de faţă). **Nullus** *discipulus in ludo est* (Nici un şcolar nu este în şcoală). **Nihil** *victis prodest* (Nimic nu foloseşte celor învinşi). **Neque** *dominum,* **neque** *servum consul vituperavit* (Consulul n-a ocărît nici pe stăpîn, nici pe sclav). **Nunquam** *civem improbum laudabimus* (Niciodată nu vom lăuda pe un cetăţean necinstit). *Amāmus discipulum sedulum,* **non** *pigrum* (Iubim pe şcolarul silitor, nu pe cel leneş). *Ego* **non** *sum* **nescius** (Sînt ştiutor). **Non** *possum* **non** *loqui* (pot vorbi). *Nuntius* **nondum** *advenit* (N-a sosit încă ştafeta).

Propoziţia, care tăgăduieşte un fapt, se numeşte **negativă.** În limba latină negarea se exprimă printr-un adverb, sau prin oricare alt cuvînt care are vreo funcţie în propoziţie. Cuvîntul negativ, fie el adverb, fie oricare altă parte de vorbire, dă, în general, înţeles negativ întregii propoziţii. Sînt însă cazuri în care negaţia se referă nu la propoziţia întreagă, ci numai la

un singur cuvînt din ea. În această împrejurare adverbul sau cuvîntul negativ se așază înaintea cuvîntului pe care îl neagă, nu înaintea predicatului. Exemplu : *amamus discipulum sedulum,* **non** *pigrum.*

În chip cu totul deosebit de limba romînă, **negarea,** în limba latină, **se exprimă printr-un singur adverb sau printr-un singur cuvînt negativ.** Dacă însă în propoziție există două negații, înțelesul ei nu este negativ, ci puternic afirmativ, căci *duplex negatio est affirmatio.* Exemplu : *ego* **non** *sum* **nescius** (sînt știutor). **Non** *possum* **non** *loqui* (pot vorbi).

Adverbe de negare în limba latină sînt :

Non prin care se exprimă o negație generală ; el se așază, de obicei, înaintea verbului.

Haud, prin care se neagă un singur cuvînt, mai ales adverb sau adjectiv, înaintea căruia se așază.

Ne, întrebuințat mai cu seamă în expresia *ne. . . quidem* (nici . . . chiar), spre a accentua un cuvînt ; cuvîntul accentuat se așază între aceste două adverbe. Dacă însă *ne* este așezat înaintea unui verb, într-o propoziție independentă, exprimă o oprire de a face ceva sau o dorință : *peccatum* **ne** *feceris!* (să nu faci păcat !).

Cuvinte cu înțeles negativ mai sînt :

Pronume nehotărîte : *nemo, nihil, nullus, neuter* etc.
Adverbe : *nondum, nunquam, nusquam* etc.
Conjuncții : *nec, neque, neve, neu* etc.

Conjuncțiile *nec* și *neque* se întrebuințează mai ales în propozițiile negative disjunctive, în dubletul : *neque . . . neque ; neque . . . nec ; nec . . . neque.*

De asemenea se găsește pronumele *neque (nec) quisquam* în loc de *et nemo* și *neque (nec) ullus* în loc de *et nullus.* Exemplu : *nec quisquam officio suo functus est* (și nimeni nu și-a făcut datoria).

Versiune

DUO MULI

Duo muli, onusti sarcinis, **haud** similibus, itinere *procedebant.* **Nec** corpus, **neque** eorum mores paria erant. Unus erat superbus, alter modestus et sapiens. Hic vile hordeum, *ille* autem tergo pecuniam *ferebat. Ille* superbum caput *extollebat* et tintinnabulum *iactabat. Comes* modestus illius superbiam tolerare **non** *potuit* et ei *dicebat:* « Nimia superbia *tumes,* mox fortasse *flebis* ». « **Nemo** de sua vita securus est, **nec quisquam** periculum imminens vitare *potest* ».

Subito *latrones, qui* **haud** procul *aberant,* hanc prædam *vident* et ex insidiis *advolant.* Mulum, divitiis onustum, sauciant diripiuntque pecuniam, sed eius comitem neglegunt. **Ne** latronibus **quidem** hordeum necessarium erat.

Scanned with OKEN Scanner

Tunc miser *mulus*, cui superbia **nihil** nisi calamitatem attulit, casum suum tristem *flevit. Comes* modestus ei *dixit:* «Magnæ opes sunt periculo obnoxiæ. Semper *divitiæ* latronum cupiditatem *movebunt*». Proinde ne superbus fueris!»

Temă

EPOCA DE AUR

Pe vremea *(per)* epocii *(ætas)* de aur livezile *(pratum)* şi ogoarele *(ager)* aveau totdeauna flori frumoase şi holde *(seges)* rodnice *(lætus).* Nu exista *(sum)* nici o duşmănie între oameni. Nici chiar animalele *(animal)* nu se temeau *(timeo)* de om. De la sine *(sponte sua)* pămîntul oferea *(do)* neamului omenesc *(genus humanum)* mare belşug *(copia)* de lapte, de miere *(mel)* şi de vin. Nimic nu le lipsea *(desum)* oamenilor. Erau necunoscute *(ignotus)* armele; oamenii nu aveau nici scuturi *(scutum)*, nici sulițe *(hasta)*, nici lănci *(pilum)*, nici săbii *(gladius).* Ei îşi petreceau viaţa *(vitam agere)* într-o pace veşnică *(perpetuus);* nu auziseră sunetul *(strepitus)* războinic *(bellicus)* al trîmbiţei *(tuba).* Oraşele *(urbs)* nu le întăreau *(munio)* nici cu ziduri *(murus)*, nici cu şanţuri *(fossa).* Nu *(nullus)* exista *(sum)* armată *(exercitus)*, iar soldaţii nu cădeau *(cado)* în linia de luptă *(acies).* Pofta de bani *(avaritia)* încă nu *(nondum)* ticăloşise *(corrumpo)* sufletele *(animus)* şi nici desfrînarea *(luxuries).* Nimeni nu dorea *(cupio)* bogăţii *(divitiæ)* sau onoruri *(honor).* Peste tot *(ubique)* stăpînea *(regno)* dreptatea *(iustitia).*

După *Ovidius*

PROPOZIŢIA INTEROGATIVĂ INDEPENDENTĂ

I. *Quis venit* (Cine vine)? *Ecquid fecisti* (Ce ai făcut)? *Unde venis* (De unde vii)? *Quomodo vales* (Ce mai faci)? *Ubi fuit frater tuus* (Unde a fost fratele tău)? *Cur pater rus profectus non est* (De ce n-a plecat tata la ţară)? *Quid dicis* (Ce zici)? *Quando advenerunt legati pacem petituri* (Cînd au sosit solii să ceară pace)? *Visne locum mutemus* (Vrei să schimbăm locul)? **Num** *igitur peccamus* (aşa dar păcătuim oare)? *Minime* (nici de cum). **Nonne** *ad me venies? Veniam* (Vei veni oare la mine? voi veni). **Num** *facti Pamphilum piget* (Oare îi pare rău lui Pamfilus de fapta sa)? (Ter. *Andr.* V, 3, 6). *Videmusne ut pueri ne verberibus quidem a contemplandis rebus perquirendisque deterreantur* (Nu vedem oare că copiii nici chiar prin lovituri nu pot fi înlăturaţi de a cerceta şi a contempla lucrurile)? (Cic. *De finibus*, V, 18, 48).

Propoziţia interogativă independentă este aceea prin care se face o întrebare directă. Ea începe cu un pronume, cu un adverb sau cu o particulă întrebătoare şi anume:

1. *Pronumele interogative* prin care poate începe o propoziţie întrebătoare sînt: *quis, quid?* (cine? ce?); *qui, quæ, quod?* (care?, ce?); *quisnam, quidnam?* (cine oare, ce oare?); *ecquis,*

ecquid? (cine?, ce?) ; *uter, utra, utrum?* (care din doi) ; *qualis, quale?* (ce fel?) ; *quantus, quanta, quantum?* (cît, cîtă?) ; *quotus, quota, quotum* (al cîtelea, a cîtea?) ; *quotusquisque, quotaquæque, quotumquidque?* (al cîtelea, a cîta, fiecare?) ; *quot?* (cît?).

2. *Adverbele* prin care poate începe o propoziție interogativă sînt : *ubi?* (unde) ; *quo?* (încotro) ; *unde?* (de unde) ; *qua?* (pe unde) ; *quando?* (cînd) ; *quandiu?* (cît timp) ; *quotiens?* (de cîte ori) ; *quomodo?* (cum, în ce chip?) ; *cur?* (pentru ce?) ; *quare?* (de ce?) ; *quantopere?* (în ce măsură?).

3. *Particulele* întrebătoare, prin care poate începe o propoziție interogativă independentă, sînt :

a) **-ne,** enclitică alipită la sfîrșitul cuvîntului, prin care se face întrebarea și care este așezat în fruntea propoziției întrebătoare. Se întrebuințează această particulă întrebătoare atunci cînd cel care pune întrebarea nu știe sau nu vrea să arate ce fel de răspuns va căpăta, afirmativ sau negativ.

b) **Num,** cînd cel care întreabă se așteaptă la un răspuns negativ.

c) **Nonne,** cînd se așteaptă sau se dorește un răspuns afirmativ.

Notă. Uneori și mai ales în întrebările retorice poate să lipsească cu totul pronumele, adverbul sau particula întrebătoare de la începutul propoziției interogative independente. În acest caz întrebarea este arătată numai prin tonul cu care este rostită propoziția. Exemplu: *Non iustus ego qui et consul rogavi et augur?* (Nu sînt om drept eu care v-am cerut părerea și ca consul și ca augur?). (Cic. *De nat. deor.* II, 4, 11).

II. *Utrum vales* **an** *ægrotas?* (Ești sănătos sau ești bolnav?). *Romam***ne** *eo* **an** *hic maneo?* (Merg la Roma sau rămîn pe loc?) *Iure* **an** *iniuria?* (Pe drept ori pe nedrept?) *Sunt consules cives boni* **an non?** (Sînt consulii cetățeni buni sau nu?) *Fuerunt probata consilia prætoris,* **necne?** (Fost-au încuviințate propunerile pretorului, ori nu?).

Propoziția interogativă independentă poate fi **îndoită** (dublă) adică **disjunctivă.** În acest caz prima propoziție interogativă se începe cu particula **utrum,** sau cu enclitica — **ne,** iar a doua prin particula **an.**

Cîte o dată se suprimă particula *utrum* sau *an* din prima propoziție interogativă, mai ales cînd în a doua propoziție există particula întrebătoare **annon** sau **necne.** În această împrejurare întrebarea rezultă din intonarea frazei.

Versiune

AUGUSTI VETERANUS

Causam dicebat [1] apud Augustum quidam ex veteranis, qui paulo violentior adversus vicinos fuerat. *Quis* illum non noverat? « *Meminisi***ne,** inquit ille, imperator, te in Hispania talum extorsisse? » Cum Cæsar memi-

[1] A-și susține procesul.

nisse se dixisset : « **Nonne** meministi quidem, cum velles sub quadam arbore residere, ferventissimo sole, quemdam ex tuis commilitonibus pænulam suam substravisse? » Tum Cæsar : « **Quomodo** non meminerim? et quidem siti confectus, quia pedibus ire ad fontem proximum non poteram, repere manibus volebam ; sed commilito aquam mihi in galea sua attulit ». — « Potes ergo, imperator, agnoscere illum hominem **an non? Utrum** centurio an miles manipularius erat? **Qui** homo erat? »

Cæsar ait se agnoscere hominem pulchre posse et adiecit : « At tu ille non es ! » — « Merito, inquit ille, me non agnoscis, nam, cum hoc factum est, integer eram ; postea apud Mundam, in acie, oculus mihi effossus est ».

Cæsarem pænituit oblivionis et agellos, causam rixæ et litium, militi suo donavit.

După *Seneca*

Temă

PORUMBELUL ŞI COŢOFANA

Un porumbel şi o coţofană *(pica)* văzuseră cîndva *(olim)* un păun *(pavo)*. Coţofana a întrebat : Cine *(ecquis)* este această pasăre *(avis)?* Vezi oare cît de mare *(quantus)* coadă *(cauda)* are? Pentru ce *(cur)* merge *(procedo)* aşa de trufaş *(superbe)?* Atunci păunul şi-a desfăcut *(explico)* coada lui împestriţată *(gemmeus)*. A doua zi *(postridie)* coţofana cea bîrfitoare *(maledicus)* spunea porumbelului : Cît *(quam)* îmi displace *(displiceo)* păunul ! Cît de neplăcut *(insuavis)* este glasul *(vox)* acestei păsări ! Cît de urîte *(tæter)* îi sînt picioarele ! Pentru ce nu tace *(sileo)?* Pentru ce nu-şi acoperă *(tego)* picioarele? Nu vede el oare cît sînt de urîte? Este mai neplăcut oare glasul lui *(vox)* sau picioarele?

Dar blîndul *(mitis)* porumbel a răspuns *(respondeo)* : « Eu n-am băgat de seamă *(observo)* defectele *(vitium)* păunului, ci frumuseţea *(pulchritudo)* corpului lui şi varietatea şi strălucirea *(nitor)* penelor ».

Cei buni *(bonus)* caută *(exquiro)* la *(in)* alţii calităţile *(meritum)*, iar cei răi *(malus)* defectele.

Cine oare poate avea numai calităţi? Nu este mai bine să luăm în seamă calităţile cuiva şi să nu vedem *(video)* defectele?

PROPOZIŢIA SIMPLĂ

SUBIECTUL ŞI PREDICATUL

Gallus cantat (Cocoşul cîntă). *Amicus advenit* (Sosește prietenul). *Virtus manet, divitiæ pereunt* (Virtutea dăinuieşte, avuţia piere). *Filius laudātur* (Fiul este lăudat). *Sapientia honoratur* (Înţelepciunea este onorată). *Consul profectus est* (Consulul a plecat).

Propoziţia alcătuită numai din subiect şi predicat — numite părţi principale de propoziţie — este **propoziţie simplă.**

Scanned with OKEN Scanner

Subiectul

Hostis *adventat* (Soseşte duşmanul). **Puellæ** *texunt* (Fetele ţes). **Ille** *laborat* (Acela munceşte). **Sapiens** *consulit* (Înţeleptul povăţuieşte). **Laborare** *necessarium est* (A munci este necesar). *Optătur* **ut pater veniat** (Se doreşte să vină tata).

Subiectul este partea principală a propoziţiei despre care se vorbeşte în ea. El poate fi exprimat printr-un substantiv, un pronume, un adjectiv, un verb la modul infinitiv sau chiar printr-o propoziţie întreagă.

Subiectul, în general, **stă în cazul nominativ,** atunci cînd predicatul propoziţiei este la mod personal. El se aşază, de obicei, în fruntea propoziţiei.

Notă. Subiectul propoziţiei nu este exprimat:

a) cînd ar fi un pronume personal, care se subînţelege în persoana verbului: *clamo* (strig), *laboramus* (muncim), *legitis* (citiţi).

Dacă însă se pune în evidenţă o anumită persoană sau se arată o opoziţie între persoane diferite, pronumele personal, ca subiect al propoziţiei, este exprimat în chip special: **Ego** *libertatem peperi,* **vos** *partam servare non vultis.* (Eu v-am pregătit libertatea, voi nu vreţi s-o păstraţi aşa cum v-am pregătit-o). (Cic. *Auct. ad Herenn.* IV, 53).

b) înaintea verbelor impersonale, mai ales cele care exprimă un fenomen din natură sau un sentiment: *fulminat* (fulgeră), *gelat* (înghiaţă, *grandinat* (cade grindină), *vesperascit* (înserează) etc.; *miseret* (mi-e milă), *pœnitet* (mă căiesc), *piget* (regret), *pudet* (mi-e ruşine), *ædet* (mi-e scîrbă);

c) cînd se exprimă o gîndire generală: *dicunt* (se spune, subînţeles *homines*), *crederes* ai crede, subînţeles *tu*).

Predicatul

a) *Pueri* **ludunt** (Băieţii se joacă). *Scribæ* **scribunt** (Secretarii scriu). *Milites* **pugnant** (Ostaşii luptă). *Virtus* **laudatur** (Virtutea este lăudată).

b) *Silva* **densa est** (Pădurea este deasă). *Vera amicitia* **sempiterna est** (Adevărata prietenie este trainică). *Sapientia semper* **mirabilis fuit** (Înţelepciunea a fost totdeauna vrednică de admirat). *Incolæ Italiæ Romani* **appellabantur** (Locuitorii Italiei se chemau romani). *Consul* **annuus creatur** (Consulul se alege anual). *Cicero* **optimus orator habetur** (Cicero este socotit cel mai bun orator). *Augustus* **imperator factus est** (August s-a făcut împărat). *Romæ consules* **fuerunt** (La Roma au existat consuli). **Est** *iustitia* (Există dreptate).

Predicatul este a doua parte principală a propoziţiei, care exprimă o lucrare, o stare sau o existenţă a subiectului din acea propoziţie.

Predicatul propoziţiei poate fi exprimat:

a) printr-un *verb predicativ* la mod personal, care se numeşte **predicat verbal**;

b) printr-un *nume*, adică substantiv, adjectiv, pronume, participiu, însoţit de un verb auxiliar sau nepredicativ; acesta se numeşte **predicat nominal.**

Verb auxiliar este **sum** care nu poate forma singur un predicat. Dar mai sînt în limba latină şi alte verbe care, spre a forma un predicat, au nevoie de o întregire predicativă, exprimată printr-un nume. Acestea sînt:

Scanned with OKEN Scanner

fio (sînt făcut, devin), *evado* (ies, scap din), *existo* (exist), *maneo* (rămîn) şi alte cîteva verbe la forma pasivă : *creor* (sînt făcut), *habeor* (sînt socotit), *dicor* (sînt spus, numit), *nominor* (sînt numit), *nascor* (sînt născut), *vidĕor* (par, sînt văzut), *appellor* (sînt chemat) etc.

Chiar verbul auxiliar **sum** poate forma singur un predicat, deci devine verb predicativ, atunci cînd prin el se exprimă o existenţă.

Acordul predicatului cu subiectul

1. *Pater scribit, tu legis* (Tata scrie, tu citeşti). *Ego adsum, vos profecti estis* (Eu sînt de faţă, voi aţi plecat). *Hostes pacantur* (Duşmanii sînt pacificaţi, doborîţi).

Predicatul verbal se acordă cu subiectul în **număr şi persoană.**

2. *Neptunus* **deus erat** (Neptun era un zeu). *Corvus* **avis est** (Corbul este o pasăre). *Iniuria* **est facinus** (Nedreptatea este o faptă rea). *Mei amici* **præda** *latronum* **fuerunt** (Prietenii mei au fost prada hoţilor). *Leo* **est animal ferox** (Leul este un animal sălbatec).

Predicatul nominal, exprimat printr-un substantiv însoţit de verb auxiliar, se acordă cu subiectul său **numai în caz.**

Notă. Dacă predicatul nominal, format dintr-un substantiv şi un verb nepredicativ, este de alt gen decît subiectul, partea nominală (adică numele) a predicatului nominal se acordă şi în gen, nu numai în caz, cu substantivul cel mai apropiat de predicat. Exemplu : *Sapientia* **summum bonum putandum est** sau **sapientia putanda est** *summum bonum* (înţelepciunea trebuie să fie socotită drept cel mai însemnat bun).

Totuşi se întrebuinţează şi acordul normal, atunci cînd subiectul propoziţiei este exprimat printr-un nume de persoană : *Semiramis, sexum mutata,* **puer** *esse credita est* (Semiramis, schimbîndu-şi sexul (deghizîndu-se) a fost socotită că este băiat). (Iust., I, 2).

3. *Stellæ nuper magnarum calamitātum* **prænuntiæ** *fuērunt* (De cîtva timp stelele au fost vestitoarele unor mari nenorociri). (Cic. *De nat. deor.* II, 5, 14). *Aquila est* **regina** *avium* (Vulturul este regele păsărilor). *Roma* **domina** *omnium gentium fuit* (Roma a fost stăpîna tuturor neamurilor).

Predicatul nominal exprimat printr-un **substantiv mobil** (care are forme pentru genul masculin şi feminin) **se acordă** cu subiectul în **caz, număr** şi **gen.**

Notă. Dacă însă subiectul este format dintr-un substantiv de genul neutru, predicatul nominal, exprimat printr-un substantiv mobil, păstrează genul masculin. Exemplu: *Non omne periculum est magister* (nu orice încercare este un povăţuitor).

4. *Arbor* **viridis est** (Arborele este verde). *Hostes* **crudeles fuerunt** (Duşmanii au fost cruzi). *Omnia facinora* **noxia sunt** (Toate faptele rele sînt vătămătoare). *Servus* **erat patiens** (Sclavul era răbdător). *Senectus* **est operosa** *et semper* **agens** *aliquid* (Bătrîneţea este activă şi lucrînd totdeauna ceva) (Cic. *Cato Maior*, 8, 26).

Predicatul nominal exprimat printr-un **adjectiv** sau **participiu** se acordă cu subiectul în **caz, număr** şi **gen.**

Nota 1. Dacă subiectul propoziţiei este exprimat printr-un verb la modul infinitiv sau printr-o propoziţie întreagă, predicatul nominal, format dintr-un adjectiv şi verb auxiliar, se pune la genul neutru : **servare** *omnes captivos* **difficile fuit** (Greu a fost să cruţăm pe toţi prizonierii). **Errare humanum** *est* (A greşi este lucru omenesc).

Nota 2. În operele poetice se găseşte nume predicativ, exprimat prin adjectiv, pus la genul neutru, deşi subiectul este de alt gen : **mutabile** *semper et* **varium** *(est) femina* (Femeia este totdeauna fiinţă nestatornică şi schimbătoare). (Verg. *Æncis.*, IV, 569).

Scanned with OKEN Scanner

5. *Cum premeretur initio* **multitudo** *ab iis, qui maiores opes habebant, ad unum aliquem* **confugiebant,** *virtute præstantem* (Fiindcă de la început mulţimea era copleşită de acei care aveau forţe mai mari, se refugia la un ins oarecare, distins prin virtute). (Cic. *De offic.* 2, 41). **Pars** *in vestibulo* **stant** (Parte din ei stau la intrare). *Cetera* **classis,** *prætoria nave amissa, quantum quæque navis remis valuit,* **fugerunt** (După pierderea navei comandant (amiral) restul flotei a fugit, pe cît au ajutat-o vîslele pe fiecare dintre corăbii. (Liv. III, 38, 11) *Desectam segetem magna* **vis** *hominum immissa corbibus fuderunt in Tiberim* (O mare gloată de oameni, trimisă într-acolo, a azvîrlit în Tibru, cu coşurile, holda secerată). (Liv. II, 5, 3). **Uterque** *ducum signum pugnæ* **dant** (Fiecare (şi unul şi altul) dintre comandanţi dă semnalul de luptă). **Missi sunt** *honoratissimus* **quisque** (Au fost trimişi oamenii cei mai onorabili).

Dacă subiectul este exprimat printr-un substantiv colectiv, reprezentînd persoane, ca: *pars* (parte), *multitudo* (mulţime), *turba* (gloată), *vis* (ceată, pîlc), *exercitus* (oaste), *legio* (legiune), *cohors* (cohortă), *manus* (mînă, ceată), *classis* (flotă), *vulgus* (norod), *iuventus* (tineret), *nobilitas* (nobilime), *plebs* (popor), *ætas* (vîrstă, epocă) etc. predicatul, fie verbal, fie nominal, se acordă, nu cu subiectul gramatical, exprimat prin substantivul colectiv, ci după înţeles cu persoanele reprezentate prin substantivul colectiv. Tot aşa se face acordul predicatului verbal sau nominal cînd subiectul propoziţiei este exprimat printr-un pronume nehotărît ca: *uterque* (şi unul şi altul), *quisque* (fiecare).

Acest acord se numeşte *constructio ad intellectum sive ad synesin.*

6. *In pugna apud Cannas multa* **milia** *militum* **capti sunt** (În lupta de la Cannæ au fost făcuţi prizonieri multe mii de soldaţi). *Hostium* **duo milia trucidati** *fuerunt* (Au fost ucişi două mii de duşmani).

Cînd subiectul propoziţiei este exprimat prin substantivul **milia** (mii) urmat de alt substantiv în cazul genitiv, predicatul nominal se acordă, după înţeles, în **număr** şi **gen** cu persoanele exprimate prin substantivul din genitiv şi nici de cum cu subiectul gramatical exprimat prin substantivul *milia.*

7. **Latium Capuaque** *agro* **multăti sunt** (Cei din Latium şi Capua au fost pedepsiţi prin pierderea ogoarelor). (Liv. VIII, 11, 13)). *Illa* **furia** (Clodius) . . . **qui** *non pluris fecerat Bonam Deam . . . impunitătem . . .* **est assecutus** (Acel Clodius, care, în nebunia lui, n-a pus mai mult preţ pe zeiţa cea bună a dobîndit totuşi scutirea de pedeapsă). (Cic. *Pro Milone*). **Capita** *eius coniurationis virgis* **cæsi** *et securi* **percussi sunt** (Căpeteniile acelui complot au fost bătuţi cu vergile şi izbiţi cu securea). (Liv. X, 1, 3).

Cînd subiectul propoziţiei este exprimat printr-unul din substantivele: *caput* (cap, căpetenie), *fulmen* (fulger), *furia* (nebunie), *lumen* (lumină, luceafăr), *monstrum* (monstru, balaur), *scelus* (crimă) etc. întrebuinţate cu înţeles figurat, cît şi orice nume propriu, reprezentînd nume de persoană, predicatul nominal ia genul, nu al subiectului gramatical exprimat printr-unul din aceste substantive, ci al persoanei sau al persoanelor pe care le reprezintă acel substantiv.

Scanned with OKEN Scanner

8. *Cum Cæsar omnes inimicos suos vicisset, non eos trucidavit, sicuti erat ius victōris, sed omnibus indulsit eosque servavit.* **Hæc** *fuit Cæsaris* **magnanimitas** (După ce Cæsar a biruit pe toţi potrivnicii săi, nu i-a ucis, precum era dreptul biruitorului, ci s-a îndurat de toţi şi i-a cruţat; acest fapt a fost mărinimia lui Cæsar).

Dacă subiectul propoziţiei este exprimat printr-un pronume demonstrativ, care se raportă la un fapt, înfăţişat în fraza anterioară, iar predicatul nominal este exprimat printr-un substantiv ca nume predicativ, pronumele demonstrativ, care formează subiectul, nu se pune la genul neutru, ci ia genul numelui predicativ. Astfel în exemplul de sus subiectul **hoc,** prin care se înfăţişează ideea anterior exprimată, ia genul numelui predicativ, **magnanimitas.**

Acordul predicatului cu mai multe subiecte

A. 1. *Ad rivum eundem* **lupus** *et* **agnus venerant** (Lupul şi mielul veniseră la acelaşi rîu). **Vir** *et* **uxor** *deo Lari sacrificium* **immolant** (Bărbatul şi soţia jertfesc un sacrificiu zeului Lar (al căminului). *Et Q. Maximus et L. Paullus et M. Cato iis temporibus* **fuerunt** (şi Q. Maximus şi L. Paullus şi M. Cato au existat (au trăit) în acele timpuri) (Cic. *ad Fam.* IV, 6, 1). *Si* **tu** *et* **Tullia valetis, ego** *et* **suavissimus Cicero valemus** (Dacă tu şi Tullia sînteţi sănătoşi, eu şi prea drăgăstosul Cicero sîntem bine). (Cic. *Ad. Fam.* XIV, 5, 1). **Tu** *et* **nos** *una ad forum* **ivimus** (Tu şi noi am mers împreună la for).

Dacă într-o propoziţie există două sau mai multe subiecte de persoane şi de numere diferite, **predicatul verbal** stă la **numărul plural,** luînd persoana cu precădere a unuia dintre subiecte şi anume persoana I (întîia), care are precădere asupra persoanelor a II-a (doua) şi a III-a (treia), iar persoana a II-a (doua) asupra celei a III-a (treia).

2. **Senatus populus***que* **Romanus** *quondam* **decrevit** (Senatul şi poporul roman a hotărît cîndva). (Cic. *Cat.* I, 5). **Sapientia** *et* **prudentia** *anteponatur voluptati* (Înţelepciunea şi prevederea să fie mai presus de plăcere).

Dacă însă subiectul multiplu, exprimat prin două sau mai multe cuvinte, formează, ca înţeles, un tot unic şi exprimă o idee generală, predicatul verbal nu mai ia numărul plural, ca mai sus, ci se pune la singular pentru că se consideră că se acordă cu ideea generală exprimată prin toate subiectele.

3. *Fama et vita* **defenditur** (Bunul renume şi viaţa sînt apărate). *Cono plurimum Cypri* **vixit,** *Iphicrates in Thracia, Timotheus Lesbi, Chares in Sigeo* (Conon a trăit foarte mult timp în Cipru, Ificrates în Tracia, Timoteu în Lesbos, Chares în Sigeu). (Corn. Nep. *Chabr.* 3). *Suavitātem Isocrates, vim Demosthenes* **habuit** (Isocrate a avut farmec, Demostene vigoare) (în elocinţă).

Totuşi cînd subiectul multiplu este format din nume de lucruri sau de persoane, care sînt considerate separat unul de altul şi nici de cum în totalitatea lor, predicatul verbal nu se aşază la numărul plural, ci se acordă numai cu unul dintre

Scanned with OKEN Scanner

subiecte, de obicei cu cel dintîi exprimat, subînțelegîndu-se pentru fiecare din cele următoare; se poate acorda și cu cel din urmă exprimat dacă acela este cel mai important dintre subiecte.

4. *Unus vir, unus annus nos* **liberavit** (Un singur om, un singur an ne-a liberat). *Aut Brutus, aut Cassius ita* **iudicavit** (Sau Brutus sau Cassius a judecat așa). *Et ego et Cicero meus* **flagitabit** (Și eu și Cicero al meu va cere). (Cic. *ad Attic.* IV, 17, 3).

Deși în propoziție sînt mai multe subiecte, predicatul verbal poate sta la numărul singular, acordîndu-se cu cel din urmă dintre subiecte, atunci cînd subiectele sînt exprimate prin nume de lucruri unite cu nume de persoană, ori cînd se arată că acțiunea este făcută de fiecare dintre subiecte. Acest acord se face mai ales atunci cînd subiectele sînt precedate de conjuncții disjunctive ca: *aut... aut; vel... vel; sive... sive; neque... neque.*

5. *Mare magnum et ignara lingua commercia* **prohibebant** (Marea cea mare și necunoașterea limbii împiedicau comerțul). (Sall. *Iug.* XVIII, 6). *Grammatice quondam et musice* **iunctæ fuerunt** (Gramatica și muzica au fost odinioară legate împreună). (Quintil. I, 10, 17).

Cînd subiectul multiplu este exprimat prin substantive deosebite ca înțeles și care formează o pluralitate de lucruri sau persoane, predicatul verbal se pune la numărul plural, conform regulii generale; iar dacă subiectele sînt de același gen, atunci predicatul nominal se acordă cu subiectul multiplu nu numai în persoană, ci și în gen.

B. 1. *Filius et filia parentibus* **cari sunt** (Fiul și fiica sînt dragi părinților). *Servus et serva domino* **fideles erant** (Sclavul și sclava erau credincioși stăpînului). *Pavo et columba* **dissimillimi sunt** (Păunul și porumbelul sînt foarte neasemănători).

Cînd subiectul multiplu este exprimat prin substantive de gen diferit, **predicatul nominal** se pune la **plural** luînd genul cel mai tare dintre genurile subiectelor — genul masculin avînd precădere față de genul feminin și de cel neutru, iar genul feminin avînd precădere față de cel neutru.

2. *Sapientia et consilium bonum inter se* **coniuncta sunt** (Înțelepciunea și povața bună sînt legate între ele). *Boni mores, decus et pudicitia ei* **cara** *non* **fuerunt** (Sall. *Cat.* 25) (Bunele moravuri, onoarea și rușinea nu i-au fost dragi). *Libertas, divitiæ, decus in oculis* **sita sunt** (libertatea, bogăția și onoarea sînt sub ochii voștri). (Sall. *Catil.* 20, 14).

Cînd subiectul multiplu este exprimat prin nume de lucruri de gen diferit, predicatul nominal stă la numărul plural, însă la genul neutru.

3. *Sulla* **cum** *Scipione de iure civitatis leges inter se et condiciones* **contulērunt** (Sulla cu Scipio au dezbătut între dînșii legile și condițiile despre drepturile cetățenilor) (Cic. *Philip.* XII, 27). *Cæsar cum Pompeio* **amicus** *esse non* **videbatur** (Cæsar nu se părea să fie prieten cu Pompeius).

Scanned with OKEN Scanner

Dacă subiectul propoziției este însoțit de un substantiv precedat de prepoziția *cum*, predicatul verbal, cît și cel nominal, se acordă sau numai cu subiectul gramatical, așezîndu-se la numărul singular, sau se pune la numărul plural, considerîndu-se drept subiecte atît substantivul aflat în cazul nominativ cît și substantivul precedat de prepoziția *cum*.

4. *Antonius et navis prætoria ab hostibus* **capti sunt** (Antonius și corabia comandantului au fost luați prizonieri). **Missæ sunt** *ad pugnam duæ legiones et præfectus equitum* (Au fost trimise la luptă două legiuni și comandantul cavaleriei). *Urbs et incolæ sunt* **capta** (Orașul și locuitorii lui au fost cuceriți).

Dacă subiectul multiplu este exprimat atît prin nume de persoane cît și prin nume de lucruri, predicatul se poate acorda ori cu subiectul cel mai apropiat sau cu numele de persoană, așezîndu-se însă la numărul plural, sau ia genul neutru, tot la numărul plural.

Versiune

HERCULES

Fuerunt olim in Græcia *viri* virtute aut corporis robore eminentes *qui heroës dicti sunt. Princeps heroum Hercules fuit. Hic validus erat* et *omnes incolæ* Græciæ eum *honorabant. Hercules filius* Iovis et Alcmenæ *erat. Pater* et *mater* Herculem *amabant* et eius indole *contenti erant.* Herculi, a puero, *labor, industria* et *prudentia grata* fuerunt. Ea tempestate *magna multitudo* hominum horrenda monstra *timebant. Multa capita incolarum præda* illorum *erant* et ab his monstris *trucidati sunt.* Hercules laborantibus civibus auxilium tulit. Brevi tempore *senex* et *iuvenis, vir* et *femina* auxilio Herculis *servati fuērunt.*

Primo leonem, Nemæos saltus habitantem, clava *stravit.* Deinde aprum Erymanthium *cepit* vivum. *Hoc monstrum immanis erat* et agros circumcirca *vastabat.* Postea Diomedem, Thraciæ regem, equos suos humana carne pascentem, ipsis equis pabulum *dedit.* Hydræ Lernææ, voluminibus caudæ viatores elidentis, capita *abscidit.* Stymphali lacus *aves*, ferreis pennis, corpora agricolarum *dilacerabant.* Eas sagittis *transfixit.* Multi alii *labores* ab Hercule *perpetrati sunt.* Ideo Græci eum in numero deorum posuerunt. *Hic* omnibus hominibus *venerandus erat. Tu, soror tua* et *ego ipse* labores Herculis *admiramur.*

Temă

PAMÎNTUL ȘI ZONELE LUI

Natura pămîntului nu este aceeași pretutindeni *(ubique)*. În ținuturile *(regio)* temperate *(temperatus)* izvoare *(fons)* dese *(creber)* brăzdează *(rigo)* țarina *(solum)* cea grasă *(pinguis)*. În aceste ținuturi bărbat ori

Scanned with OKEN Scanner

femeie sînt harnici *(industriosus)* şi lucrează *(laboro)* cu sîrguinţă *(diligenter)* ogoarele *(ager)*. De aceea holde *(seges)* bogate *(lætus)* acoperă *(operio)* pămîntul şi mulţime *(multitudo)* de oameni este hrănită *(alo)* prin aceste roade *(fruges)*. Varietatea *(varietas)* şi rodnicia *(ubertas)* pomilor *(arbor)* este minunată *(mirus)* în aceste ţinuturi. Din această pricină *(quam ob rem)* munca *(labor)* şi străduinţa *(industria)* sînt plăcute oamenilor.

În alte ţinuturi ale pămîntului lipsa *(penuria)* de apă este mare. Cerul *(cælum)* şi văzduhul *(æther)* sînt lipsite *(vacuus)* de nori *(nubes)*. Pustietăţi *(solitudo)* întinse *(vastus)* şi cîmpuri *(campus)* goale *(nudus)* sînt acoperite *(obrutus)* cu nisip *(sabulum)* gros *(altus)*. Nici un *(nullus)* pom nu există *(sum)*, căci arşiţa *(ardor)* prea mare *(nimius)* a soarelui *(sol)* otrăveşte *(infesto)* aceste părţi *(pars)* ale pămîntului *(terra)*.

În ţinuturile nordice *(septentrio)* frigul *(frigus)* de nesuportat *(intolerabilis)* opreşte *(prohibeo)* viaţa *(vita)*. Om şi animal nu poate trăi *(vivo)* acolo *(ibi)*.

În rare *(rarus)* ţinuturi ale pămîntului este *(sum)* primăvară *(ver)* neîntreruptă *(perpetuus)*. Acolo *(illic)* am dori *(opto)* să trăim şi eu şi tu şi prietenii *(amicus)* noştri.

PROPOZIŢIA DEZVOLTATĂ

Omnes homines boni virtutem amant (Toţi oamenii buni iubesc virtutea). *In nostra civitate consul bonos cives laudat* (În cetatea noastră consulul laudă pe cetăţenii buni). *Pueri in ludo lectiones discunt* (În şcoală băieţii învaţă lecţiile).

În limba latină **propoziţie dezvoltată** este aceea care, pe lîngă părţi principale — subiect şi predicat — cuprinde şi părţi secundare : **atribute** şi **complemente.**

ATRIBUTUL

Homo **probus** (om cinstit). *Virtus* **clara** (Virtute vestită). **Hoc** *præmium* (Această răsplată). **Vestra** *domus* (Casa voastră). *Vir* **sapiens** (Bărbat înţelept). *Laudamus mulierem* **laborantem** (Lăudăm pe femeea muncitoare). **Quindecim** *viri rem publicam curaverunt* (Cincisprezece bărbaţi s-au îngrijit de treburile statului). *Dux* **totum** *exercitum ad victoriam duxit* (Generalul a condus toată armata la biruinţă). *Gloria* **horum** *præclara fuit* (Gloria acestora a fost strălucită). *Post victoriam magna erat lætitia* **Romanorum** (După biruinţă mare era bucuria romanilor). *Romanis erat ars* **regendi** *populos* (romanii aveau arta de a cîrmui popoarele).

Atributul este partea secundară de propoziţie, care determină un substantiv. El poate fi :

1. **Atribut adjectival,** cînd este exprimat printr-un adjectiv, pronume adjectival, participiu sau numeral.
2. **Atribut substantival,** cînd este exprimat printr-un substantiv, pronume sau verb la modul gerunziu.

Scanned with OKEN Scanner

Atributul adjectival

1. **Bono** *duci milites parent* (Ostaşii se supun unui comandant bun). **Clarus** *consul virtutibus excellit* (Consulul vestit se distinge prin calităţile lui). *Agricolæ* **laboriosi** *agros* **fertiles** *laborant* (Plugarii muncitori lucrează ogoarele rodnice). **Hic** *discipulus magistro obœdit* (Acest şcolar ascultă de profesor). *Hominibus* **eruditis** *studium placet* (Oamenilor învăţaţi le place studiul). *Puer* **sedulus** *et puella* **impigra** *lectiones discunt* (Băiatul harnic şi fata silitoare învaţă lecţiile). *Apud Romanos* **quattuor** *vigiliæ noctem dividebant* (La romani patru străji împărţeau noaptea în părţi egale). *Homines aquam* **bibentes** *sani sunt* (Oamenii care beau apă sînt sănătoşi).

Atributul adjectival, exprimat printr-un adjectiv, participiu, pronume adjectival sau numeral, se acordă cu substantivul determinat în *caz*, *număr* şi *gen*.

2. *Cæsaris* **omni** *et gratia et opibus fruor ut* **meis** sau : *Cæsaris et* **omni** *gratia et* **omnibus** *opibus fruor ut* **meis** (Mă folosesc de toată trecerea şi de toate bunurile lui Cæsar ca de ale mele proprii). (Cic. *Ad Fam.* I, 9).

Atributul adjectival, exprimat prin adjectiv sau participiu, care determină două substantive diferite, se acordă în *caz*, *număr* şi *gen* cu cel mai apropiat dintre substantive, subînţelegîndu-se şi pe lîngă celălalt substantiv mai îndepărtat, sau se repetă pe lîngă fiecare dintre substantive.

3. *Centurio cum suis militibus, a civibus* **laudati,** *ad triumphum iverunt* (Sutaşul împreună cu soldaţii săi, lăudaţi de cetăţeni, au mers spre triumf). *Persea quidem cum maiore filio Philippo* **traditos** *A. Postumio in custodiam misit* (Pe Perseus şi pe fiul său mai mare Filip, i-a pus sub pază, încredinţîndu-i lui A. Postumius). (Liv. XLV, 28, 11).

Dacă atributul adjectival se raportă la două substantive legate prin prepoziţia *cum* şi formînd împreună un grup, acest atribut adjectival se pune la plural, iar acordul se face după înţeles cu substantivele determinate.

4. *Ardor cæli et faces,* **visæ** *nocturno tempore, magna prodigia nuntiabant* (Roşeaţa cerului şi flăcările (de pe cer), văzute în timp de noapte, prevesteau mari prăpăduri). (Cic. *Cat.* III, 8, 18).

Dacă atributul adjectival se raportă la mai multe substantive, el se aşază numai lîngă cel din urmă dintre substantive şi se acordă cu aceasta în *caz*, *număr* şi *gen*.

5. *Plura milia militum, in bello* **capti,** *sub iugum missi sunt* (Mai multe mii de soldaţi, prinşi în război, au fost trecuţi pe sub jug).

Cînd atributul adjectival determină substantivul **milia** însoţit de un genitiv, care reprezintă fiinţe sau nume de persoană, acordul nu se face din punct de vedere strict formal, ci *după înţeles* şi anume : atributul adjectival se acordă în *gen* şi *număr* cu persoanele înfăţişate de substantivul în genitiv.

6. *Magna vis (hominum), undique* **collecti,** *ad forum se contulerunt* (Mare grup (de oameni), adunaţi din toate părţile s-au dus la for).

Substantivele colective ca : *multitudo* (mulţime), *turba* (gloată), *vis* (grup), *pars* (parte), *manus* (mînă, pîlc) etc. fac ca

atributul adjectival, pus pe lîngă ele, să se acorde *după înțeles*, cu persoanele care se subînțeleg a fi cuprinse în acea colectivitate.

Atributul substantival

1. *Templum* **Iovis** (Templul lui Jupiter). **Atheniensium** *opes* (Bunurile atenienilor). *Forum* **populi Romani** (Forul poporului roman). *Agri* **incolarum strenuorum** (Ogoarele locuitorilor stăruitori). *Non* **huius temporis** *est oratio* (Cuvîntarea nu este potrivită cu vremea aceasta). *Petulantia magis est* **adolescentium quam senum** (Neastîmpărul este (însușirea) mai mult a tinerilor decît a bătrînilor (Cic. *Cato maior*, 11, 36). **Cuiusvis hominis** *est errare*, **nullius** *nisi* **insipientis** *est perseverare in errore* (A greși este firesc pentru oricare om, a stărui în greșală este fapta numai a unui smintit) (Cic. *Phil.* XII, 2, 5). *Cato Maior salus* **patriæ** *fuit* (Cato cel bătrîn a fost salvarea patriei). *Omnia bona* **patris filii** *quoque fiunt* (Toate bunurile tatălui devin și ale fiului).

Atributul substantival, exprimat printr-un substantiv, pronume sau verb în modul gerunziu, stă în **cazul genitiv.**

El poate arăta:

Posesorul și se numește **genitivus possessivus**

Acest genitiv posesiv se poate întrebuința și împreună cu formele verbului *sum* sau *fio*, arătînd posesiunea, datoria sau convenințele persoanelor exprimate prin acel genitiv.

Notă. Cuvîntul *templum* sau *ædes* (templu, sanctuar), precedat de o prepoziție și urmat de numele zeului căruia îi aparține acel templu sau sanctuar, se poate suprima și se exprimă numai prepoziția urmată de genitivul posesiv: *Ventum erat* **ad Vestæ** (se ajunsese la (templul) Vestei). (Hor. *Sat.*, I, 9, 35).

2. *Opera* **clarorum artificum** *magnifica sunt* (Operele artiștilor vestiți sînt mărețe). *Beneficium* **mei fratris** *patrem delectavit* (Binefacerea fratelui meu a desfătat pe tata). *Sententia* **prætoris** (Sentința pretorului).

Atributul substantival în *genitiv* mai poate arăta **autorul** sau **originea** unui fapt. Acest genitiv se numește **genitivus auctoris vel originis.**

3. *Periculum* **belli** (primejdia războiului). *Vituperatio* **domini** *erga servos* (Ocara stăpînului față de sclavi). *Adventus magistri* (Sosirea profesorului). *Magnus erat Marco Catoni cultus* **sapientiæ** (Marcus Cato avea mare cult pentru înțelepciune). *Iniuria* **sociorum** (Nedreptatea aliaților). *Pœna* **consulis** (Pedeapsa consulului).

Atributul substantival în genitiv poate arăta **subiectul** adică persoana care săvîrșește lucrarea exprimată prin substantivul determinat. Acest genitiv se numește **Genitivus subiectivus.** De asemenea acest atribut substantival în genitiv mai poate arăta **obiectul** (complementul) unei acțiuni exprimată prin substantivul determinat; acest genitiv se numește **Genitivus obiectivus.**

Aceste două atribute substantivale în genitiv *(subiectivus* și *obiectivus)* depind totdeauna de un substantiv cu tulpină verbală sau cu înțeles verbal. Dacă aceste substantive ar fi transformate în verbele din care ele derivă, s-ar alcătui propoziții în care genitivul subiectiv ar deveni subiect, iar cel obiectiv,

Scanned with OKEN Scanner

complement drept. Astfel: *periculum belli* = *bellum periclitātur* (Războiul primejduieşte). *Vituperatio domini* = *dominus vituperat* (Stăpînul ocărăşte pe sclavi). *Cultus sapientiæ* = *colebat sapientiam* (Cultiva înţelepciunea).

Nota 1. Substantivele *causa*, *gratia*, *instar*, deşi nu sînt de origină verbală, pot avea pe lîngă ele un *genitiv obiectiv*. Exemple: *Abstinentiam* **instar** *virtutis putamus* (Înfrînarea o socotim drept virtute). **Tui** *causa profectus sum* (Am plecat din pricina ta). **Beneficii gratia** *ad te veni* (Am venit la tine pentru o binefacere).

Nota 2. Unele substantive de origină verbală au după ele substantivul care le determină **nu** *în cazul genitiv*, cum este construcţia normală, ci în cazul în care ar sta pe lîngă verbul din care derivă substantivul verbal. Exemple: *obœdientia* **magistro** (în loc de *magistri*) (ascultarea de profesor); *recessio* **rus** (întoarcerea la ţară), *evasio* **domo** (ieşirea din casă).

4. *Galli in milites Cæsaris glebas* **picis** *iniiciebant* (Galii aruncau asupra soldaţilor lui Cæsar bulgării de smoală) (Cæs. *De bel. gal.* VII, 25, 2) *Carthagine Romani suppelectiles* **argenti** *abstulerunt* (Din Cartagina romanii au luat mobile de argint).

Atributul substantival în cazul *genitiv* care exprimă **materia** sau **substanţa**, din care este format substantivul determinat, se numeşte **Genitivus materiæ.**

Acest genitiv se întrebuinţează mai mult în poezii şi foarte rar în proză. În proză el se înlocuieşte, de obicei, printr-un adjectiv: *suppelectiles argenteas.*

5. a) *Vir* **ordinis senatorii** (Bărbat din ordinul senatorilor). *Homo* **magnæ prudentiæ** (Om de mare prevedere). *Res* **magni laboris** (Lucru de muncă mare). *Non* **multi cibi** *accipies hospitem, sed* **multi ioci** (Vei primi, în persoana mea, un oaspete dispus nu la mîncare multă, ci la mare veselie) (Cic. *ad Fam.* IX, 26, 4). *M. Torquatus*, **priscæ ac** *nimis* **duræ severitatis,** *ita locutus est* (Marcus Torquatus, (om) de o severitate de altădată şi prea aspră, a vorbit astfel) (Liv. XXII, 60, 5).

b) *Omnes et dicuntur et* **habentur** *tyranni, qui potestate sunt* **perpetua** *in ea civitate, quæ libertate usa est* (Se numesc şi sînt socotiţi tirani toţi aceia care au putere neîntreruptă într-un stat care mai înainte s-a bucurat de libertate) (Corn. Nep. *Milt.* 8, 3). *Britanni* **capillo** *sunt* **promisso** (britanii sînt (au) cu părul lung (Cæs. *B. G.* V, 14,3). *Virgo* **pulchra facie,** sed **magnæ virtutis** (Fecioară cu chip frumos, dar de o mare virtute).

Atributul substantival mai poate arăta *calitatea* în două chipuri:

a) prin cazul **genitiv**, atunci cînd se exprimă o **calitate esenţială, permanentă** şi mai ales **sufletească** a substantivului determinat. Acest genitiv se numeşte **Genitivus qualitatis.**

b) prin cazul **ablativ** atunci cînd se exprimă o **calitate temporară** şi mai ales trupească a substantivului determinat.

Se remarcă că substantivul, în genitiv sau în ablativ, prin care se exprimă o calitate, este totdeauna însoţit de un adjectiv calificativ sau de alt cuvînt determinativ.

6. *Vox* **voluptatis** (cuvîntul plăcere). **Frugum** *alimenta* **carnisque** (Alimente ca fructele şi carnea). *Aliis ego te virtutibus*, **continentiæ, gravitatis, iustitiæ, fidei,** *ceteris omnibus, consulatu et omni honōre dignissimum iudicavi*

Scanned with OKEN Scanner

(Eu totdeauna te-am socotit pe tine foarte vrednic de consulat sau de oricare altă demnitate, atît prin alte calităţi ca cea a stăpînirii de sine, a seriozităţii, a dreptăţii şi a credinţei, cît şi prin toate celelalte). (Cic. *Pro Murena*, 23)

Atributul substantival, în cazul *genitiv*, mai poate exprima o **explicare** sau o **precizare** a substantivului determinat. El se numeşte **Genitivus explicativus vel appositivus,** căci poate servi ca apoziţie a substantivului pe lîngă care este aşezat.

7. *Magna pars* **civium Romanorum** *conscribitur* (Este recrutată o mare parte dintre cetăţenii romani). *Quattuor cohortes* **legionis** *in acerbissimum prœlium immittuntur* (Patru cohorte din legiune sînt trimise în bătălia cea mai îndîrjită). *Modius* **frumenti** *tibi datur* (Ţi se dă o măsură (baniţă) de grîu).

Atributul substantival în cazul *genitiv* mai poate arăta **totul** din care se ia o parte indicată prin substantivul determinat. El se numeşte **Genitivus partitivus.** Acest genitiv partitiv depinde de substantive care exprimă o cantitate sau o măsură ca : *pars* (parte), *copia* (mulţime, belşug), *multitudo* (mulţime), *numerus* (număr), *vis* (cantitate), *modius* (măsură, baniţă), *libra* (livră), *pondo* (greutate), *talentum* (talant), *legio* (legiune), *cohors* (cohortă) etc.

Apoziţia

1. *Alexander*, **rex** *Macedŏnum*, *multas gentes Asiæ subegit* (Alexandru, regele macedonenilor, a supus multe naţii din Asia). *Et genus et formam regina* **Pecunia** *donat* (Regele banul îţi dă şi frumuseţe şi noblеţe) (Hor. *Epist.* I, 6, 37).

Atributul substantival care stă în *acelaşi caz* cu substantivul determinat se numeşte **apoziţie.**

Substantivul apoziţie se mai acordă cu substantivul determinat, pe cît este cu putinţă, în gen şi în număr, în special cînd este exprimat printr-un substantiv mobil.

2. *Cicero et Hortensius*, **celeberrimi oratōres** *Romæ*, *ab omnibus civibus honorabantur* (Cicero şi Hortensius, cei mai vestiţi oratori ai Romei, erau cinstiţi de către toţi cetăţenii).

Cînd substantivul apoziţie se referă la două sau mai multe substantive determinate, se aşază la numărul plural.

3. **Puer** *in forum veni neque inde unquam diutius quam* **quæstor** (în loc de : *cum quæstor essem*) *afui* (Am venit în for ca băiat *(puer = cum puer essem)* şi n-am lipsit din el vreme mai îndelungată decît ca quæstor (cît am fost quæstor) (Cic. *De Orat.* II, 90, 365).

Cînd substantivul apoziţie exprimă starea în care se află substantivul determinat, el înlocuieşte o propoziţie subordonată din care s-a păstrat numai numele predicativ.

4. *Verania* **Pisonis** (Verania (soţia) lui Piso) (Plin. *Epist.* II, 20). *Hasdrubal* **Gisgonis** (Hasdrubal (fiul) lui Gisgo). (Liv. XXV, 37, 8)

Uneori substantivele : *uxor* (soţie), *filius* (fiu), *filia* (fiică), *servus* (sclav), *libertus* (sclav liberat, libert), în rol de apoziţie, se suprimă din propoziţie şi se păstrează numai substantivul

Scanned with OKEN Scanner

determinat, urmat de atributul substantival în cazul genitiv. Această suprimare a apoziției se află și în limba romînă în expresiile: *Maria lui Gheorghe, Petru al lui Ion.*

Versiune

CANIS, FIDELISSIMUS CUSTOS

Villæ custos eligendus est *amplissimi corporis*, *vasti latratus* ut maleficum prius auditu, deinde conspectu terreat et nonnunquam ne visus quidem, *horribili* fremitu *suo* fuget latronem *insidiantem*. Sit autem colōris *unius* isque magis eligatur *albus* in *pastorali* cane, *niger* in villatico: nam *varius* color in neutro est laudabilis.

Pastor, *custos* ovium, album canem probat, quoniam est *feræ* dissimilis, *magno*que discrimine opus est ne, in propulsandis lupis, pro lupo canem feriat. Villaticus, qui *hominum* maleficiis opponitur, si luce *clara* fur advenerit, *coloris causa*, terribilior conspicitur, si niger est. Ob *eam* rem *timor latronum* ingens est.

Probatur quadratus potius quam longus aut brevis, *capite* tam *magno* ut *corporis pars* videatur maxima, *propendentibus auribus*, *nigris* vel *glaucis oculis*, *cruribus crassis* et *hirtis*, *cauda brevi*, *unguibus amplissimis*. *Magnus numerus luporum talem* canem metuunt. Item *ira canis* in latrones ingens videtur. In cane virtus fidelitatis perspicua est.

Columella

Temă

SCLAVII LA ROMANI

O obișnuință *(consuetudo)* foarte trufașă *(superbus)* era la romani ca stăpînul *(dominus)* care cinează *(ceno)* să fie înconjurat *(circumdo)* de o gloată *(turba)* de sclavi *(servus)* stînd în picioare *(sto)*. Stăpînul mînca *(edo)* mai mult decît putea cuprinde *(capio)*, căci era de o lăcomie *(aviditas)* nemăsurată *(ingens)* și-și îngreuna *(onero)* stomacul *(venter)* umflat *(distentus)*. Dar nefericiților *(infelix)* nu li se îngăduia *(licet)* să-și miște *(moveo)* buzele *(labrum)* nici chiar pentru aceasta ca să vorbească *(loquor)*. Tusea *(tussis)*, strănutul *(sternutamentum)*, sughițul *(singultus)* erau pedepsite *(punio)* cu vergile *(verber)*. Stăteau *(sto)* toată noaptea *(nox)* flămînzi *(ieiunus)* și muți *(mutus)*. Apoi *(deinde)* mai circula *(iactor)* și proverbul *(proverbium)* de o trufie *(arrogantia)* cumplită *(atrox)*: tot atîția *(totidem)* dușmani *(hostis)* cîți *(quot)* sclavi. Nu-i avem pe ei *(ille)* dușmani, ci îi facem *(facio)*. Vrei *(volo)* să te gîndești *(cogito)* că ăsta *(iste)*, pe care îl numești *(voco)* sclavul tău, se naște *(orior)* din aceleași *(idem)* semințe *(semen)*, că este *(sum)* cu același chip *(figura)*, că răsuflă *(spiro)* la fel *(æque)*, că trăiește *(vivo)* la fel, că moare *(morior)* la fel *(æque)*?

După *Seneca*

COMPLEMENTUL

Complementul direct

1. *Consules* **omnes hostes** *patriæ vicerunt* (Consulii au învins pe toți dușmanii patriei). *Pueri sedŭli* **lectiones** *didicērunt* (Băieții silitori au învățat lecțiile). *Liber* **discipulum** *delectat* (Cartea desfătează pe școlar). *Imitatur* **patrem suum** (Imită pe tatăl său). **Libros utiles** *legimus* (Citim cărți folositoare). *Hostes* **eruptionem facere** *conabantur* (Dușmanii încercau să facă o ieșire). **Hos** *laudamus* (Pe aceștia îi lăudăm).

Complementul este partea de propoziție care întregește înțelesul unui predicat sau al unui verb. Cînd lucrarea exprimată prin predicat sau verb trece de-a dreptul asupra complementului, acesta se numește **complement direct.**

Complementul direct, în limba latină, stă pe lîngă verbele tranzitive de formă activă sau deponentă.

El se așază în **cazul acuzativ** și poate fi exprimat printr-un substantiv, adjectiv, pronume, numeral sau verb la modul infinitiv.

Complementul direct, exprimat printr-un verb la modul infinitiv, depinde de un verb care înseamnă:

a) a putea, a nu putea *(possum, queo, nequeo)*, a trebui, a fi dator *(dĕbeo)*, a ști, a nu ști *(scio, nescio)*.

b) a începe *(incipio, cœpi)*, a orîndui *(instituo)*, a obișnui *(solĕo)*, a se deprinde *(assuesco, consuesco)*, a se îndrepta *(pergo)*, a înceta *(desino)*, a renunța *(desisto)*.

c) a voi *(volo)*, a nu vrea *(nolo)*, a prefera *(malo)*, a decide *(statuo, decerno)*, a îndrăzni *(audeo)*, a lăsa la o parte *(omitto, prætermitto)*, a nu se îndoi *(non dubito)*, a încerca *(conor)*, a cugeta *(cogito)*, a năzui *(studeo)*, a se grăbi *(propero, festino)* etc.

Dacă verbul activ tranzitiv din propoziție se trece din forma activă în cea pasivă, complementul direct, care stă în cazul acuzativ, devine subiect, iar subiectul din forma activă, care se numește *nomen agentis* (numele celui care face lucrarea), se așază în cazul *ablativ* precedat de prepoziția **a (ab)** cînd este exprimat printr-un nume de ființă *(ablativus auctoris)*, dar fără prepoziție cînd este exprimat printr-un nume de lucru. Propozițiile de mai sus vor deveni în forma pasivă astfel: *Omnes hostes patriæ* **a consulibus victi sunt** (Toți dușmanii patriei au fost învinși de consuli). *Discipulus* **libro delectatur** (Școlarul este desfătat de carte). *Hi* **a nobis laudantur** (Aceștia sînt lăudați de noi).

2. *Nautæ*, **procellas** *maris cavete* (Marinari, feriți-vă de furtunile mării). *Milites Romani* **tela** *hostium fortiter* **vitaverunt** *et ita* **periculum** *mortis* **effugerunt** (Ostașii romani au înlăturat cu curaj sulițele dușmanilor și au scăpat astfel de primejdia morții).

Numeroase verbe, care în limba romînă sînt intranzitive, în limba latină sînt tranzitive și pot avea deci pe lîngă ele un complement direct în cazul acuzativ. Aceste verbe sînt: *cavĕo* (mă păzesc), *deficio* (lipsesc), *fugio, effugio* (fug, scap cu fuga), *metuo, timeo, vereor* (mă tem), *vito, evito* (mă feresc), *lateo* (rămîn ascuns).

Scanned with OKEN Scanner

3. **Pueros sedulos pigritiæ** *pudet* (Băieţilor silitori le este ruşine de lenevie). *Num* **te** *miseret* **hominis improbi?** (Oare ţie îţi este milă de un om necinstit?). **Desidiæ agricolam** *tædeat!* (Plugarului să-i fie silă de trîndăvie). **Te** *pigebit homines infelices non* **iuvare** (Îţi va părea rău să nu ajuţi pe oamenii nefericiţi).

Verbele unipersonale: *miseret* (mi-e milă), *piget* (mă supără), *pœnitet* (mă căiesc), *pudet* (mi-e ruşine), *tædet* (mi-e scîrbă, silă), au o construcţie cu totul specială şi anume: *persoana*, care primeşte sentimentul exprimat prin fiecare din aceste verbe, se pune în cazul *acuzativ*, iar *cauza* care produce acest sentiment, stă în cazul *genitiv*, sau la modul *infinitiv* atunci cînd este exprimată printr-un verb.

4. **Consulem dedecet** *crimen facere* (Nu se cade consulului să facă o crimă). *Non omnia* **me decent** (Nu toate mi se cuvin). **Homines probos** *laus decet* (Lauda se cuvine oamenilor cinstiţi). *Latet* **nos** *error tuus* (Ne scapă din vedere greşala ta). **Multos** *castra iuvant* (Multora le place tabăra).

Verbele unipersonale: *decet* (se cuvine), *dedecet* (nu se cuvine), *iuvat* (îmi place), *latet* (îmi scapă din vedere) au de asemenea o construcţie specială, adică: *complementul* lor exprimat printr-un nume de *persoană* se pune în cazul *acuzativ*, iar *subiectul* acestor verbe poate fi exprimat printr-un substantiv, un pronume sau un adjectiv la genul neutru, aşezat în cazul *nominativ*, sau printr-un verb la modul *infinitiv*.

5. *Sequani absentis Ariovisti* **crudelitatem,** *velut si coram adesset, horrebant* (Secvanii, chiar în lipsa lui Ariovist, se îngrozeau de cruzimea lui, ca şi cînd ar fi de faţă) (Cæs. *B. G.* I, 32, 5) *Fremo casum mei amici et gemo eius* **calamitatem** (Mă cutremur de întîmplarea amicului meu şi gem de nenorocirea lui). *Græci* **exsilium** *Aristidis doluerunt* (Grecii au jelit exilul lui Aristide).

Verbele care exprimă o stare sufletească, un sentiment, sau manifestarea exterioară a acestui sentiment, sînt deseori întrebuinţate ca verbe tranzitive, putînd avea un *complement direct* în cazul *acuzativ*, mai ales cînd acest complement este exprimat printr-un nume de lucru.

Aceste verbe sînt: *ardeo* (ard de dorinţă), *doleo* (tînguiesc, jelesc), *erubesco* (mă înroşesc), *fleo* (plîng), *fremo* (mă înfior), *gemo* (gem), *horreo* (mă îngrozesc), *lacrimo* (lăcrămez), *mæror* (mă întristez), *palesco* (îngălbenesc de groază), *rideo* (rîd), *queror* (mă plîng), *stupeo* (sînt uimit) etc.

6. *Prætereo* **omnia tua facinora** (Trec peste toate faptele tale rele). *Dux* **omnes vigilias** *circumivit* (Comandantul a colindat pe la toate străjile). *Cæsar milites* **Rubiconem** *transire iussit* (Cæsar a poruncit soldaţilor să treacă Rubiconul). *Molestiæ, lætitiæ, cupiditates, timores similiter omnium* **mentes** *pervagantur* (Regretele, bucuriile, dorinţele şi temerile cutreieră în chip asemănător cugetele tuturor) (Cic. *de Leg.* I, 11, 32). *Num aut tuum aut cuiusquam vestrum nomen vel* **Caucasum hunc,** *quem cernis, transcendĕre potŭit vel* **ipsum Gangen** *tranatare?* (Oare numele tău sau al cuiva dintre voi a putut trece sau peste acest Caucaz, pe care îl vezi, sau să treacă înnot Gangele însuşi?) (Cic. *de Rep.* VI, 20, 22).

Scanned with OKEN Scanner

Verbele intranzitive care exprimă o mișcare *devin tranzitive* cînd se compun cu una din prepozițiile *circum* (împrejur), *per* (prin), *præter* (pe lîngă, afară de), *trans* (peste) și au deci complementul lor în cazul *acuzativ*.

7. *Centurio* **Augustum** *adiit* (Un sutaș s-a înfățișat lui August). *Hic in pugnis pro Augusto* **multa pericula** *adiit* (Acesta în lupte a înfruntat pentru August multe pericole). *Meus amicus* **multas urbes** *adiit* (Prietenul meu a vizitat multe orașe). *Cicero* **consulatum** *iniit* (Cicero a intrat în funcția de consul). *Hortensius, cum* **suas villas** *adiisset, Romam rediit* (Hortensius, după ce a vizitat vilele sale, s-a înapoiat la Roma). *Tanta vis avaritiæ* **animos** *invaserat* (Atît de mare lăcomie de bani cuprinsese sufletele) (Sall. *Iug.* 32, 4.) *Incessit timor* **patres** (Teama a cuprins pe senatori) *Horatius poëta* **diem supremum** *obiit* (A murit poetul Horatius).

Numeroase verbe intranzitive, care se compun și cu alte prepoziții decît cele mai sus arătate, se construiesc, în cea mai mare parte, cu acuzativul, dar aproape totdeauna cu înțeles figurat. Printre aceste verbe se numără: *adire* **aliquem** = a se adresa cuiva spre a-l întreba, a se înfățișa, *adire* **periculum** = a înfrunta o primejdie, *adire* **urbes, villas** = a vizita orașe, vile, *inire* **consulatum** = a intra, a începe funcția de consul, *inire* **consilia** = a făuri planuri, *obire* **mortem, diem supremum** = a muri, a-și da ultima sulfare.

Nota 1. În lucrările poetice, verbele intranzitive, care arată mișcare, chiar fără a fi compuse cu prepoziții, pot avea un complement direct în cazul acuzativ. Exemple: *Nautæ* **mare internum** *navigant* (Marinarii plutesc pe Marea Mediterană). *Xerxes, cum tantis classibus tantisque equestribus et pedestribus copiis* **maria** *navigasset...* **terram** *ambulasset* (După ce Xerxes a cutreierat mările și a umblat pe uscat cu așa de mari flote și cu atît de mari trupe de cavalerie și de infanterie). (Cic. *De Fin.*, II, 34, 112).

Nota 2. Chiar și verbul *pervenio* (sosesc, ajung la), deși intranzitiv, este întrebuințat de poeți avînd un complement în cazul acuzativ. Exemplu: **Gomphos** *pervenit quod est oppidum primum Thessaliæ* (A ajuns la Gomfi care este primul oraș al Thesaliei). (Cæs. *De Bel. Civ.*, III, 80, 1).

8. *Cur isti decemviri non* **eosdem cursus** *cucurrerunt?* (Pentru ce acești decemviri n-au mers pe aceleași căi?) (Cic. *De lege agr.* II, 17, 44). *Clodius* **falsum iusiurandum** *iuravit* (Clodius a jurat în chip fals). **Mirum** *atque* **inscitum somnium** *somniavi* (Am visat un vis minunat și fără înțeles) (Plaut. *Rud.* 597). *Pugnavit* **magnam et memorabilem pugnam** (A dat o luptă mare și vrednică de ținut minte).

Unele verbe intranzitive pot avea un *complement direct* în cazul *acuzativ*, cînd prin acest complement se exprimă ideea cuprinsă în verbul respectiv. Acest complement poate fi exprimat printr-un substantiv de origine verbală care are aceeași tulpină sau același înțeles ca și verbul pe lîngă care stă, sau printr-un pronume ori printr-un adjectiv de gen neutru. Acest complement se numește *complement intern* sau *etimologic*, iar construcția lui poartă numele de *figura etymologica*.

9. *In maximo periculo reipublicæ, senatus populusque* **Cincinnatum dictatorem** *appellaverunt* (În cea mai mare primejdie pentru republică poporul și senatul l-au numit dictator pe Cincinnatus). *Philippus* **Aristotelem** *Alexandro filio* **doctorem** *accivit* (Filip a dat fiului său Alexandru pe Aristoteles

Scanned with OKEN Scanner

drept profesor) (Cic. *De Orat.* III, 35, 141). *Marcus* **te amicum** *cognovit* (Marcus te-a cunoscut drept prieten). *Avaritia* **homines cæcos** *reddit* (Zgîrcenia face orbi pe oameni) (Cic. *Pro Ros. Amer.* 35, 101) **Socratem** *Apollo* **hominem sapientissimum** *indicavit* (Apollo l-a socotit pe Socrate ca pe cel mai înțelept om) (Cic. *Lælius*, 2, 7). *Cives* **Ciceronem consulem** *creaverunt* (Cetățenii au ales consul pe Cicero). *Meo iure* **te hoc beneficium** *rogo* (Îți cer ție această binefacere cu dreptul meu) (Anton. *ap. Cic. ad Attic.* XIV, 13, A.3). *Consul* **senatores sententiam** *rogavit* (Consulul a cerut senatorilor părerea) *Iste unus inventus est qui* **parentes pretium** *pro sepultura liberum posceret* (S-a aflat ăsta singurul care să ceară de la părinți bani pentru înmormîntarea copiilor) (Cic. *Verr.* I, 3, 7). *Non* **te** *celavi* **sermonem** *Ampii* (Nu ți-am ascuns vorbele lui Ampius) (Cic. *ad Fam.* II, 16, 3). *Pater* **filium verecundiam** *flagitat* (Tatăl cere (pretinde) respect de la fiu). *Magister* **discipulos lectiones** *docet* (Profesorul învață pe școlari lecțiile).

Unele verbe tranzitive au în limba latină un *complement direct îndoit.* Dintre aceste două complemente, unul este exprimat printr-un nume de persoană, iar altul printr-un nume de lucru. Verbele care au un îndoit complement direct sînt:

a) *facio*, *efficio*, *reddo* (fac, săvîrșesc), *creo*, *deligo*, *declaro*, *designo*, *renuntio* (numesc, aleg, proclam, arăt, vestesc);

b) *nomino*, *appello*, *dico*, *voco* (numesc, chem, zic), *indico*, *existimo*, *puto*, *habeo* (arăt, socotesc), *cognosco*, *agnosco* (cunosc);

c) *habeo* (a avea), *do*, *addo*, *adiungo*, *adscisco*, *capio*, *sumo* (dau, adaug, alipesc, iau);

d) *me præbeo*, *me præsto*, *perhibeo* (mă arăt, mă ofer);

e) *rogo*, *oro* (rog, cer), *flagito* (cer cu stăruință), *celo* (ascund, tăinuiesc), *posco*, *reposco* (cer) etc.

Notă. Chiar și verbele *traduco* (trec peste), *traiicio* (trec, străbat), *transporto* (transport) sînt construite cu două complemente în cazul acuzativ. Exemple: **Flumen Ararim** *Helvetii* **copias** *traduxerant* (Elveții trecuseră trupele lor peste fluviul Arar). (Cæs. *B.G.*, I, 12,1). *Agesilaus Hellespontum* **copias** *transiecit* (Agesilaus a trecut trupele peste Hellespont). (Nep. *Ages.*, 4, 4).

10. *Induitur* **arma** (își pune armele). *Nube* **candentes umeros** *amictus Apollo* (Apollo îmbrăcat cu nor pe umerii lui albi) (Hor. *Carm.* I, 2, 31). *Oblitus* **faciem** *cruore* (Mînjit pe față cu sînge) (Tac. *Ann.* II, 17). *Iuppiter* **tempora** *lauro ornatus* (Jupiter împodobit cu laur pe tîmple) (Verg. *Æneis* III, 80).

Verbele de formă pasivă cu înțeles reflexiv, adică acelea care arată că acțiunea exprimată prin verbul de formă pasivă se răsfrînge asupra subiectului, sau asupra unei părți din subiect, pot avea un complement direct în cazul acuzativ. Printre aceste verbe se numără acelea care înseamnă: a îmbrăca *(induo, amicio)*, a împodobi *(orno)*, a se încorona *(corono)*.

Versiune

ALEXANDRI MAGNI FAMA

Alexander, *quem* Macedones *regem creaverunt*, *milites* **artem** bellandi *edocuit.* Is cum expedito agmine *loca deserta* Sogdianōrum *adiit*, nocturno itinere *exercitum* ducens. Aquarum penuria sitim accendit; dein, crescente

æstu, arenæ flagrant, ora visceraque penitus uruntur, Quam ob rem primum animi deinde vires *milites deficiunt.* Sed *Alexandrum* non *pænituit harum calamitatum*, neque *verebatur eas;* sperabat enim omnes milites suos *has calamitates præterire* posse. Duo milites, qui *multas pugnas pugnaverant* et *penuriam* aquæ multum *dolebant*, antecesserant agmen ad capiendum locum castris. Nunc utribus aquam gestabant ut filiis suis, qui in eodem agmine erant, aquam darent. *Iter* constitutum *ibant.* Sed itinere regi occurrunt. *Alterum* ex his *puduit* regi *aquam* non *dare.* Itaque, utre resoluto, *vas*, *quod* simul ferebat, implet idque regi porrigit. Percontatus quibus *aquam* portarent, filiis ferre cognoscit. Tunc poculo pleno, sicut oblatum est, reddito : « Non solus, inquit, *bibere* volo, nec *tam exiguum dividere* omnibus possum. Vos currite et date liberis vestris !

Hæc verba Alexandri *totum exercitum pervaserunt* et *neminem latuerunt.* Idcirco milites *regem patrem appellaverunt.*

După *Quintus Curtius*

Temă

DEMOSTHENES

După moartea *(mors)* lui Alexandru, pe care mulți îl numiseră *(appello)* tatăl *(pater)* ostașilor, multe cetăți *(civitas)* ale Greciei, se pregăteau *(paro)* să-și recîștige *(vindico)* libertatea *(libertas).* Tuturor cetățenilor *(civis)* le era silă *(tædet)* de sclavie *(servitus).* Cei dintîi *(princeps)* dintre toți care au voit *(volo)* să arunce *(reiicio)* jugul *(iugum)* sclaviei au fost Atenienii și Etolii. S-a cuvenit *(decet)* Atenienilor să pregătească armată *(exercitus)* mare și multe corăbii *(navis).* Războiul l-au purtat *(gero)* cu Antipater, pe care ostașii îl aleseseră *(eligo)* cîrmuitor *(dux)* al Greciei. În aceeași vreme *(tempus)*, Demosthenes, izgonit *(pulsus)* din patrie *(patria)*, din întîmplare își petrecea viața *(ago vitam)* în Megara.

Atenienii regretau *(doleo)* mult exilul lui Demosthenes. Dar acesta, îndată ce *(ut)* a aflat *(cognosco)* că Hyperide a fost trimis *(mitto)* de către Atenieni drept sol *(legatus)* la celelalte cetăți *(civitas)*, l-a urmat *(sequor)* pe acesta și l-a avut coleg *(collega)* în acțiunea sa.

Prin elocința *(eloquentia)* sa, Demosthenes a alipit *(iungo)* Atenienilor Sicyo, Argos, Corintul și pe celelalte cetăți. Din această pricină *(quam ob rem)* Atenienii au trimis la Megara o corabie care a străbătut *(navigo)* marea și l-au rechemat pe Demosthenes din exil *(revoco ab exilio).*

Atenienii și celelalte cetăți pe care Demosthenes le-a învățat *(doceo)* arta de a purta război *(gero bellum)* au purtat lupte *(pugnam pugno)* grele prin care și-au răscumpărat *(vindico)* libertatea.

După *Justinus*

Complementul indirect

Cu verbe: In cazul dativ

1. *Cæsar* **omnibus,** *qui arma tulerant, manus præcidit vitamque concessit* (Tuturor celor care purtaseră arme, Cæsar le-a tăiat mîinile, dar le-a lăsat viața) (Cæs. *B. G.* VIII, 44, 1). *Magister* **discipulis** *libros pulchros tribuit* (Profesorul împarte școlarilor cărți frumoase).

Scanned with OKEN Scanner

Partea de propoziţie care întregeşte înţelesul unui verb tranzitiv, dar asupra căruia lucrarea se răsfrînge în chip indirect, se numeşte **complement indirect.** El stă în cazul **dativ** şi răspunde la întrebarea *cui* sau *pentru cine.* În afară de complementul indirect în cazul dativ, verbele tranzitive mai au şi un complement direct în cazul acuzativ.

2. **Magnis viris** *omnia semper prospere eveniunt* (Oamenilor mari toate li se întîmplă totdeauna bine) (Cic. *De nat. deor.* II, 66, 167). *Hostes, post victoriam,* **nemini** *pepercerunt* (Duşmanii, după biruinţă, n-au cruţat pe nimeni). *Filia Cæsaris Pompeio nupsit* (Fiica lui Cæsar s-a căsătorit cu Pompei). *Mala consilia* **homini sapienti** *quoque nocent* (Sfaturile rele dăunează chiar şi omului înţelept). *Cives probi* **legibus** *parent* (Cetăţenii oneşti se supun legilor). *Is, qui imperat* **aliis,** *servit ipse* **nulli cupiditati** (Cel care porunceşte altora, nu slujeşte el însuşi nici unei patimi) (Cic. *de Rep.* I, 34, 52.) *Non* **omnibus civibus** *iussa consulis placent* (Nu tuturor cetăţenilor plac ordinele consulului). *Non licet* **bovi,** *quod licet* **Iovi** (Nu se îngăduie unui bou, ce se îngăduie lui Jupiter). *Quod ipse* **tibi** *suaseris, idem* **mihi** *persuasum putato* (Ceea ce te vei fi povăţuit pe tine însuţi să crezi că va fi povaţă şi pentru mine) (Cic. *ad Attic.* XIII, 38, 2). *Voluptates* **iuvenibus** *male suadent* (Plăcerile sfătuiesc rău pe tineri). *Medici non* **omnibus** *morbis medentur* (Medicii nu tămăduiesc toate bolile). *Benedico iis qui me servaverunt;* **illis** *omnibus in periculis opitulabor* (Binecuvîntez pe aceia care m-au salvat; îi voi ajuta în toate primejdiile). *Diffidimus* **hominibus** *qui voluptates maxime amant, sed favemus* **illis** *qui sapientiam colunt* (Nu avem încredere în oamenii care iubesc prea mult plăcerile, dar simpatizăm pe aceia care cultivă înţelepciunea).

Unele verbe, care în limba romînă sînt tranzitive şi deci pot avea un complement direct în cazul acuzativ sau se traduc printr-un verb însoţit de prepoziţie, au în limba latină complementul lor în cazul dativ. Aceste verbe sînt: *fido* (mă încred), *diffido* (nu mă încred), *noceo* (vatăm), *faveo, patrocinor* (ocrotesc) *suadeo, persuadeo* (sfătuiesc, conving), *studeo* (mă străduiesc, doresc), *medeor* (lecuiesc), *parco* (cruţ), *nubo* (mă căsătoresc), *ignosco* (iert), *impero* (poruncesc), *pareo, obœdio, obsequor* (mă supun), *obtempero, dicto audiens sum* (ascult), *benedico* (binecuvintez), *maledico* (blestem), *auxilior, opitulor* (ajut) etc.

Tot aşa se construiesc şi verbele impersonale *licet* (este îngăduit) şi *libet* (place).

3. *Ego* **felicitati** *nullius hominis invideo* (Nu pizmuiesc fericirea nimănui). *Amicus meus* **hominibus probis** *consentit* (Prietenul meu este de aceeaşi părere cu oamenii oneşti). *Salus patriæ* **omnibus commodis nostris** *anteponatur* (Salvarea patriei să fie pusă mai presus de toate interesele noastre). *Non omnia arma* **militibus** *prosunt* (Nu toate armele folosesc ostaşilor). *Exercitus Romanus* **hostibus** *terrorem iniecit* (Armata romană a băgat groaza în duşmani). *Meus frater* **bello** *superfuit* (Fratele meu a scăpat (supravieţuit) din război). *Multæ voluptates* **homini** *obsunt* (Multe plăceri vatămă omului).

Verbele compuse cu una din prepoziţiile *ad, ante, cum (con), in, inter, ob, post, præ, sub* şi *super,* fie tranzitive, fie intranzitive au complementul lor în cazul *dativ. Dintre verbele tranzitive* se

citează : *addo* (adaug), *adhibeo* (întrebuinţez), *adiungo* (alipesc), *antepono* (pun mai presus) ; *comparo* (compar, pregătesc), *compono* (alcătuiesc) ; *infero* (aduc în, pricinuesc), *iniicio* (arunc în), *impono* (impun), *oppono* (opun) ; *postpono* (pun în urmă, pun după) ; *præfero* (prefer), *præficio* (pun în frunte) ; *subiicio* (supun), *suppono* (pun sub), *substerno* (aştern dedesubt) etc.

Dintre verbele intranzitive se citează : *accedo* (adaug), *adhæreo* (alipesc), *adiaceo* (arunc la), *annuo* (încuviinţez, aprob), *adspiro* (năzuiesc) ; *antecello* (întrec) ; *congruo, consentio* (consimt, sînt de aceeaşi părere) ; *excello* (mă disting, întrec) ; *insisto* (stăruiesc), *incumbo* (îmi cade în sarcină), *intervenio* (intervin) ; *obrepo* (mă strecor), *obversor* (mă împotrivesc) ; *præsideo* (stau mai presus), *prævaleo* (întrec, depăşesc) ; *succumbo* (cad sub), *supersto* (stau deasupra), *supervenio* (vin peste) etc.

De asemenea au complementul în cazul dativ toate compusele verbului **sum** cu o prepoziţie ca : *adsum* (sînt faţă), *desum* (lipsesc), *insum* (sînt în, iau parte), *intersum* (sînt la mijloc), *præsum* (sînt în frunte, comand), *subsum* (sînt dedesubt), *supersum* (sînt mai presus, supravieţuiesc), *obsum* (sînt împotrivă, vatăm).

Nota 1. Dintre compusele verbului *sum* cu o prepoziţie, numai verbul *absum* (sînt lipsă), are complementul său în cazul *ablativ* precedat de prepoziţia *ab (a)*. Exemplu : *Consul* **ab officio suo** *non afuit* (Consulul n-a lipsit de la datoria sa).

Nota 2. Unele dintre verbele compuse cu prepoziţiile *ad, cum (con), in*, în loc de construcţia complementului indirect în cazul dativ, mai pot exprima acelaşi complement indirect repetînd prepoziţia verbului înaintea substantivului aşezat în cazul cerut de prepoziţia respectivă. Astfel în loc de : *accedere alicui* se poate exprima *accedere ad aliquem* (a se apropia de cineva) ; *irrumpere oppido = irrumpere in oppidum* (a năvăli în oraş).

4. *Tu* **Miloni, clarissimo viro, nonnullam** *audatione tuā* **abeculam** *adspergis* (Prin lauda ta tu stropeşti o pată oarecare pe Milo, prea distinsul bărbat) (Cic. *In Vat.* 17, 41). **Ciceroni** *populus Romanus, in contione, non unius diei* **gratulationem,** *sed* **æternitatem immortalitatemque** *donavit* (Poporul roman, în adunarea sa, a dăruit lui Cicero nu felicitări pentru o singură zi, ci eternitate şi nemurire) (Cic. *In Pis.* 3, 7). *Omnes Thessaliæ civitates* **interfectum Pelopidam coronis aureis et statuis aëneis liberosque** *eius* **multo agro** *donarunt* (Toate oraşele (cetăţile) Tesaliei au dăruit lui Pelopida, după moarte, coroane de aur şi statui de bronz, iar copiilor lui multe ogoare) (Corn. Nep. *Pelop.* 5, 5). *Cum* **latam fossam cubiculari lecto** *circumdedisset* (După ce a împrejmuit patul său de culcare cu un şanţ lat) (Cic. *Tusc.* V, 20, 59).

Verbele *dono* (dăruiesc, dau) *adspergo* (stropesc), *circumdo* (împrejmuiesc, înconjor), *exuo* (dezbrac), *induo* (îmbrac), *impertio* (împart), *intercludo* (închid), *interdico* (interzic) au o îndoită construcţie :

a) Numele *persoanei* se aşază în cazul *dativ*, iar numele *lucrului* în cazul *acuzativ ;* sau :

b) Numele *persoanei* se aşază în cazul *acuzativ*, iar numele *lucrului* în *ablativ*—

5. *Est* **mihi** *aliquid* (am ceva) în loc de : *Ego aliquid habeo. Murena* **Lucullo** *legatus fuit* (Lucullus a avut locţiitor pe Murena) (Cic. *Pro Mur.*

Scanned with OKEN Scanner

9, 20), în loc de : *Lucullus Murenam legatum habuit. Est* **mihi** *tecum amicitia, consuetudo, hospitium* (Am cu tine prietenie, legături zilnice şi de ospitalitate). *Nam* **mihi** *cum viris fortibus, qui censores proxime fuerunt, est amicitia* (Căci am prietenie cu bărbaţi curagioşi, care de curînd au fost cenzori). (Cic. *Pro Cluent.* 42, 117).

Cazul **dativ** se întrebuinţează cu formele verbului **sum** spre a înlocui o propoziţie al cărei predicat ar trebui să fie verbul **habeo.** Înlocuirea verbului *habeo* prin verbul *sum* provoacă următoarea schimbare în propoziţie : subiectul din propoziţia al cărei predicat este *habeo* se aşază în cazul *dativ*, iar complementul direct din acuzativ al verbului *habeo* devine subiect în cazul nominativ al predicatului, exprimat prin verbul *sum* în locul lui *habeo.* Această construcţie serveşte spre a exprima, în chip cu totul deosebit persoana care posedă sau căreia îi aparţine ceva, pusă în cazul dativ şi de aceea construcţia poartă numele de **Dativus possessivus.**

Acest dativ posesiv există şi în limba romînă în expresiile: *mi-e foame, mi-e sete, mi-e dor.*

6. *Non scholæ sed* **vitæ** *discimus* (Învăţăm pentru viaţă. nu pentru şcoală. (Senec. Ep. 106,12) *Sextus Roscius prædia coluit* **aliis,** *non sibi* (Sextus Roscius a lucrat moşiile sale pentru alţii, nu pentru sine). (Cic. *Pro. Rosc. Amer.*, 17, 49) *Blæsus* **militibus** *missionem petebat* (Blesus cerea concediu pentru soldaţii săi). (Tac. *Ann.* I, 19).

Complementul indirect, care arată persoana în *interesul* sau în *dauna* căreia se face acţiunea exprimată prin predicat sau prin verb, stă în cazul *dativ*, numit **Dativus commodi vel incommodi** şi se întrebuinţează atît pe lîngă verbele tranzitive, cît şi pe lîngă cele intranzitive. În limba romînă acest dativ se traduce prin substantiv precedat de prepoziţia *pentru.*

7. *Virtus sola* **nobis** *neque datur* **dono,** *neque accipitur* (Numai virtutea nici nu ni se dă nouă în dar, nici nu se primeşte în dar (Sall. *Iug.* 85, 38). *Est* **mihi** *aliquid* **honori, laudi, decori, saluti** (Există pentru mine ceva spre cinstire, spre laudă, spre onoare, spre mîntuire). *Spero homines* **intellecturos, quanto** *sit* **omnibus odio** *crudelitas, et* **quanto amori** *probitas et clementia* (Sper că oamenii vor înţelege spre cît de mare ură este pentru oameni cruzimea, şi dimpotrivă, spre cît de mare dragoste este onestitatea şi bunătatea) Cic. *Ad Fam. XV*, 19, 2). *Si* **Fabio laudi** *datum est quod pingeret* (De s-ar fi socotit pentru Fabius spre laudă ceea ce picta) (Cic. *Tusc.* 1, 2, 4). **Mihi** *cives* **auxilio** *venerunt* (Mi-au venit cetăţenii într-ajutor). *Pausanias quos Byzantii ceperat regis propinquos,* **tibi muneri** *misit* (Pausanias ţi-a trimis ţie în dar pe rudele regelui, pe care îi făcuse prizonieri în Bizanţ). (Corn. Nep. *Paus.* 2, 3).

În limba latină deseori, pe lîngă dativul interesului, se alătură un alt complement indirect tot în *cazul dativ*, prin care se exprimă *scopul* sau *destinaţia* pentru care se face acţiunea arătată de predicatul propoziţiei. Acest dativ, exprimat numai prin substantiv, nume de lucru, se numeşte **Dativus finalis** şi se traduce în limba romînă prin substantiv precedat de prepoziţia *spre.* El se întrebuinţează pe lîngă verbele :

Scanned with OKEN Scanner

a) *esse* (a fi), *fieri* (a deveni), avînd înţeles de: a sluji la;
b) *dare* (a da), *tribuere* (a acorda), *ducere*, (a socoti), *habere* (a avea), *vertere* (a întoarce);
c) *donare* (a dărui), *capere* (a lua), *mittere* (a trimite), *relinquere* (a lăsa), *auxilio venire* (a veni într-ajutor).

Notă. Acest dativus finalis se poate traduce în limba romînă fără prepoziţie. Exemple: Pentru mine este laudă, cinstire, onoare, mîntuire. De s-ar fi socotit lui Fabius laudă ceea ce pictează.

8. *Hic* **mihi** *quisquam misericordiam nominat?* (Putea-va oare să mi-ţi vorbească cineva despre îndurare?) (Sall. *Cat.* 52, 11). *At* **tibi** *repente venit ad me Caninius* (Dar repede mi-ţi veni Caninius la mine). (Cic. *ad Fam.* IX, 2, 1). *Quid mihi Celsus agit?* (Ce mi-ţi face Celsus? (Quintil. X, 1, 124).

Alături de dativul final se întrebuinţează deseori pe lîngă predicat pronumele personale *mihi*, *tibi*, *sibi*, *nobis*, *vobis* spre a indica o persoană care ia parte la acţiune numai moraliceşte, nu şi de fapt. Acesta se numeşte **Dativus ethicus,** care de altfel există şi în limba romînă în expresiile: *mi-ţi-l luă şi mi ţi-l trînti.*

Notă. Unele verbe tranzitive, din limba latină, care au un complement direct în cazul acuzativ, îşi schimbă înţelesul atunci cînd complementul lor direct din cazul acuzativ este înlocuit printr-un complement indirect în cazul dativ. Exemple: *Caveo latronem* = mă păzesc de hoţ; însă: *caveo fratri* = mă îngrijesc de fratele meu; *prospicio, provideo aliquid* = prevăd ceva; *prospicio, provideo alicui* = mă gîndesc la ceva; *convenire aliquem* = a se întîlni cu cineva spre a-i vorbi; *convenire alicui rei, ad aliquam rem, in rem* = a cădea de acord despre vreun lucru; *manet me aliquid* = mă aşteaptă ceva, *manet mihi aliquid* = îmi rămîne ceva; *timeo, metuo, vereor aliquem* = mă tem de cineva, *timeo, metuo, vereor alicui, de aliquo* = am îngrijorare asupra cuiva sau despre cineva; *cupio aliquem* = doresc pe cineva, *cupio alicui* = doresc binele cuiva.

9. *Marco Tullio cognomen fuit* **Ciceroni** (M. Tullius a avut porecla de Cicero). *Meo amico nomen est* **Marcus,** sau *Meo amico nomen* **Marci** *est* (Prietenul meu are numele de Marcus). *Meo amico nomen* **Marcum** *dixerunt* (Prietenului meu i-au dat numele de Marcus).

După expresiile *mihi est nomen (cognomen)* şi *nomen dare, nomen dicere,* **numele propriu** se aşază în cazul **dativ,** acordîndu-se în *caz* şi *număr* cu pronumele personal sau cu substantivul din cazul dativ.

Totuşi, după aceleaşi expresii *numele propriu* mai poate sta în cazul *nominativ* sau în cazul *acuzativ* ca *apoziţie* pe lîngă substantivul *nomen,* sau se poate pune în cazul genitiv ca atribut substantival al substantivului *nomen.*

10. **Mihi** *sarcina subeunda est* (Trebuie să suport o povară). **Omnibus** *moriendum est* (Toţi trebuie să moară). **Bonis viris** *honesta quærenda sunt* (Bărbaţii buni trebuie să caute cele oneste) (Cic. *De offic.* III, 9, 38). *Permulta* **nobis** *corrigenda sunt* (foarte multe lucruri trebuie corectate de noi).

În *dativ* stă *subiectul logic (nomen agentis)* al *conjugării perifrastice pasive;* subiect gramatical, în cazul nominativ, al verbelor de conjugare perifrastică pasivă este numele (substantiv, adjectiv, pronume) care în formă activă ar fi complement direct în cazul acuzativ. Cu acest subiect gramatical se acordă

Scanned with OKEN Scanner

în caz, număr și gen predicatul exprimat prin conjugarea perifrastică pasivă. Dacă nu există subiect gramatical, predicatul propoziției exprimat prin conjugarea perifrastică pasivă se pune la numărul singular, la gen neutru, la persoana a III-a.

11. *Res* **tibi** *cognita est* (Lucrul a fost cunoscut de către tine) (Cic. *ad Fam.* V, 19, 2). *Ante scripta epistula prior* **mihi** *legi cœpta est* (Scrisoarea scrisă de tine mai înainte a început a fi citită de mine mai întîi) (Cic. *ad Attic.* XVI, 13, 1). *Habetur* **mihi** *honestissimus* (Este socotit de către mine cel mai onest). **Cui** *non sunt auditæ Demosthenis vigiliæ?* (De către cine n-au fost aflate veghile lui Demosthene?).

Pe lîngă verbele de formă pasivă, îndeosebi la timpurile compuse, se întrebuințează uneori dativul în locul ablativului cu prepoziția *ab (a)*. Această întrebuințare a dativului în locul ablativului cu *ab (ablativus auctōris)* se întîlnește în operele poetice și cu timpurile simple ale formei pasive: *scriberis* **Vario** = vei fi cîntat de către Varius. (Hor. *Carm.* I, 6).

12. *It clamor* **cælo** în loc de: *it clamor ad cælum* (Strigătul merge pînă la cer). (Verg. *Æneis*, IV, 451).

Dativul în locul acuzativului cu prepoziția *ad* sau *in* este folosit de poeți spre a arăta *ținta* pînă la care sau către care este îndreptată o mișcare.

Cu verbe: In cazul genitiv

1. **Vivorum** *memini, nec tamen* **Epicuri** *licet oblivisci* (Îmi amintesc de cei vii, și totuși nu este îngăduit să uit pe Epicur) (Cic. *De finib.* V, 1, 3). *Ipse certe agnoscet et cum aliquo dolore* **flagitiorum suorum** *recordabitur* (El însuși de sigur va recunoaște și cu oarecare durere își va aminti de nenorocirile sale) (Cic. *In Pis.* 6, 13). *Memento* **mortis** (Adu-ți aminte de moarte). *Frater meus miseretur et semper miserebitur* **hominum infelicium** (Fratele meu are și va avea totdeauna milă de oamenii nefericiți). *Admoneo te* **prudentiæ** (Îți amintesc de prudență).

În **genitiv** se așază complementul indirect *(Genitivus memoriæ)* după verbele care înseamnă:

a) a-și aminti: *meminisse, recordari, reminisci;*
b) a aminti: *monere, admonere, commonere;*
c) a uita: *oblivisci;*

Toate aceste verbe se numesc *verbe memoriæ.*

De asemeni și:

d) a avea milă: *misereri.*

Nota 1. Expresia unipersonală *venit mihi in mentem* se construiește cu cazul genitiv: *venit mihi Platonis in mentem* = îmi vine în minte (persoana) lui Plato). (Cic. *De finib.*, V, 1,2)

Nota 2. Verbul *obliviscor* (uit) poate avea un complement indirect exprimat printr-un *nume de lucru* pus în cazul *acuzativ* sau în cazul *genitiv*. Numai complementul indirect exprimat prin nume de persoană este pus totdeauna în cazul *genitiv*. Exemple: **Contumelias** *oblivisci non poterat* sau: **contumeliarum** *oblivisci non poterat* (nu putea uita ocările). Dar se zice: **Cæsaris** *non oblivisci poterat* (nu putea uita pe Cæsar).

Nota 3. Verbul *miserari* (a avea milă, a se îndura) spre deosebire de *misereri*, are complementul în cazul acuzativ. Exemple: **Infelices** *miserātus est* (S-a îndurat de cei nefericiți).

Scanned with OKEN Scanner

2. *Commii regis auctoritas in Britannia* **magni** *habebatur* (Înrîurirea regelui Commius în Britania era socotită la mare preţ) (Cæs. *B. G.* IV, 21, 7). *Agere considerate* **pluris** *est quam cogitare prudenter* (A lucra cu chibzuială este de mai mare însemnătate decît a cugeta înţelepţeşte). (Cic. *De Offic.* I, 45, 160).

Tot prin cazul *genitiv* se exprimă complementul indirect al verbelor care înseamnă: a preţui, a aprecia în chip general ca *æstimo* (preţuiesc), *facio* (fac, apreciez), *duco* (socotesc), *habĕo* am, socotesc), *pendo* (cîntăresc, valorez), *puto* (socotesc, pun preţ).

Genitivele dependente de aceste verbe exprimă *preţul în chip general, fără precizare şi nedeterminat* şi sînt următoarele: *magni, pluris, maximi, permagni* (mare, mai mare, foarte mare), *plurimi* (foarte mult), *parvi* (puţin), *minoris* (mai puţin), *minimi* (foarte puţin), *nihili* (nici de cum), *tanti* (atît), *quanti* (cît), *tantidem* (chiar atît), subînţelegîndu-se pe lîngă fiecare dintre aceste genitive substantivul *pretii*. Acest complement indirect în cazul genitiv se numeşte **Genitivus pretii.** Pentru a exprima preţul precis şi determinat se întrebuinţează cazul ablativ.

3. *Themistocles absens* **proditionis** *damnatus est* (Temistocle, în lipsă, a fost osîndit pentru trădare) (Corn. Nep. *Themis.* 8, 2). **Capitis** *arcessere* (a învinui de o crimă capitală) (Cic. *pro Deiot. rege*, II, 30). *Hæc duo,* **levitatis** *et* **infirmitatis** *plerosque convincunt, aut si in bonis rebus contemnunt amicos, aut si in malis deserunt* (Pe cei mai mulţi îi învinuiesc pentru aceste două (păcate): a uşurătăţii şi a slăbiciunii, fie că în fericire disprețuiesc pe prieteni, fie că-i părăsesc în nenorocire) (Cic. *Lælius*, 17, 64). *Postulavit Lucium Afranium* **proditionis** *exercitus Acutius Rufus apud Pompeium* (Acutius Rufus a chemat în judecată (a învinuit) înaintea lui Pompei pe Lucius Afranius pentru trădarea armatei). (Cæs. *Bel. Gal.* III, 83, 2).

Tot în *genitiv* stă complementul indirect al verbelor care înseamnă: a învinui = *accuso, arcesso, insimulo;* a chema în judecată = *postulo;* a dovedi vina = *convinco;* a osîndi, a condamna = *damno, condemno;* a achita = *absolvo.*

Toate aceste verbe sînt cunoscute sub numele de *verba iudicialia*, iar complementul lor indirect, prin care se exprimă *numele crimii*, sub acela de **Genitivus criminis.** Înaintea acestui genitiv se subînţelege cuvîntul *crimine* sau *nomine.*

4. *Intererat* **patris** *filium suum videre* (Pe tatăl îl interesa să-şi vadă fiul). *Quod* **tua** *nihil refert, percontari desĭnas* (Să încetezi a întreba ceea ce nu te importă. (Terent. *Hecyr.* V, 3, 12).

a) Verbele impersonale: *interest* (interesează) şi *refert* (importă) au construcţia următoare: *persoana* (sau lucrul personificat) *interesată* se pune în cazul **genitiv**, atunci cînd este exprimată prin *substantiv.* Dacă însă persoana interesată este exprimată printr-un *pronume personal*, fie în singular, fie în plural, se pune în cazul *ablativ singular de gen feminin al pronumelui posesiv respectiv.*

b) Spre a exprima *cît de mult interesează* pe cineva un lucru se poate întrebuinţa: *adverbele: magnopere* (mult), *magis* (mai

mult), *maxime* (foarte mult), *parum* (puţin), *minime* (foarte puţin); *adjectivele de gen neutru* în *numărul singular*, ca: *multum* (mult), *plus* (mai mult), *plurimum* (foarte mult), *permultum* (prea mult), *tantum* (atît), *quantum* (cît), *aliquantum* (cîtva), *nihil* (nimic), *aliquid* (ceva), *minus* (mai puţin), *minimum* (foarte puţin); *genitivele*: *magni* (mare), *pluris* (mai mult), *permagni* (prea mare), *parvi* (mic), *tanti* (într-atît), *quanti* (întrucît). Exemplu: **Vestra**, *iudices*, *hoc* **maxime** *interest* (Pe voi judecători, vă interesează foarte mult aceasta). (Cic. *Pro Sull.* 28, 79)

c) *Lucrul referitor la care are cineva interes* se exprimă prin prepoziţia *ad* urmată de cazul *acuzativ*. Exemplu: **Magni ad honorem nostrum** *interest me quamprimum ad Urbem venire* (Mă interesează mult, spre cinstea mea, să vin cît mai curînd la Roma, (Cic. *Ad Fam.* XVI, 1, 1).

d) *Lucrul care ne interesează* se exprimă, *nu* printr-un substantiv, ci prin:

1. *pronume la gen neutru*: **hoc reipublicæ** *maxime interest* (Aceasta interesează foarte mult republica);

2. *infinitiv*: **omnium** *interest recte facere* (Pe toţi interesează a face bine aceasta); (Cic. *De Finibus*, I, 22, 72)

3. *propoziţie completivă infinitivală*: **magni** *interest* esse *Kalendis Ianuariis in republică* **duos consules** (Este de mare interes ca la întîi ianuarie să fie doi consuli în republică); (Cic. *Pro Murena*, 37, 79).

4. *propoziţie interogativă indirectă*: *Quid* **illius** *interest* **ubi sis?** (Ce-l interesează pe acela unde te afli?; (Cic. *Ad Attic. X*, 4, 10)

5. *propoziţie subordonată* începătoare cu **ut** sau **ne**: **reipublicæ** *interest* **ut Cæsar salvus sit** (Este în interesul republicii ca Cæsar să fie sănătos). (Suetonius, *Cæsar*, 86)

Cu verbe: In cazul ablativ

Victoria militum cives **metu** *liberavit* (Biruinţa ostaşilor a liberat pe cetăţeni de spaimă). *Tuus sermo amicum* **mærore** *levavit* (Vorbele tale au uşurat de jale pe prieten). *Solvere aliquem legibus* (A scoate pe cineva de sub asprimea legilor).

Complementul indirect al verbelor care înseamnă: a libera = *libero*, a uşura = *levo*, a scăpa, a dezlega, a scoate = *solvo*, *exsolvo* stă în cazul *ablativ*.

Notă. Despre complementul indirect, în cazul ablativ cu prepoziţia *ab (a)* sau fără prepoziţie, al verbelor de formă pasivă, a se vedea § 1 de la complementul direct.

Versiune

REGES ATHENIENSIUM

Athenienses, *quibus* Iuppiter maxime *faverat*, soli non tantum incremento civitatis, sed etiam origine gloriabantur. *His* plures *reges fuerunt*. Ante Deucalionis tempora *illis rex* Cecrops *fuit*. Ommes incolæ *imperio*

Scanned with OKEN Scanner

regis *obœdiebant.* Cecrops *magnis periculis* incolas *exsolvit eisque opitulatus est* ut urbem pulchram conderent. Huius regis multum *intererat magnam et pollentem urbem habere. Cecropi* Cranaus successit. Regis filia, *cui nomen Athis erat,* regioni *nomen Atticam dedit.* Post Cranaum, Amphictio regnavit, qui primus *Minervæ* urbem *sacravit.* Cives *civitati nomen Athenas dixerunt.* Huius temporibus aquarum diluvies maiorem partem populorum Græciæ absumpsit. *Huius calamitatis* rex semper *meminerat* quod *huic diluviei* pauci incolæ *superfuerunt* qui ad Deucalionem, regem Thessaliæ, ratibus evecti sunt. *Huic regi magno merito* fuit infelices incolas Atticæ servare, a quo propterea genus hominum conditum esse dicitur, quia *multis malis eorum medebatur.* Huius regis temporibus nemo *criminis accusatus* neque *capitis damnatus* est, nam omnes cives officia *cupiditatibus anteponebant,* et *regi magna præmia donabant.* Deinde tenuerunt Athenis regnum Algeus, Theseus, Codrus. Post Codrum nemo regnavit. Sed *civitati nullæ tunc leges erant,* quia libido regum pro legibus habebatur. Legitur itaque Solon, quem Athenienses *plurimi æstimabant* et *cui leges instituendæ erant. Soloni omnia* legibus *provisa* et *constituta sunt.*

După *Justinus*

Temă

MOARTEA UNEI TINERE FETE

Foarte trist *(tristis)* îți scriu ție acestea. Fiica mai mică *(minor)* a lui Fundanius al nostru, care avea numele *(nomen est)* de Valeria, a murit *(defungor).* Pe această fiică *(filia)* Fundanius o prețuia *(æstimo)* foarte mult și o punea mai presus *(antepono)* de toate avuțiile *(divitiæ).* Dar medicii n-au putut *(possum)* lecui *(medeor)* boala *(morbus)* ei. Toate leacurile *(medicamen)* nu au fost de nici un ajutor *(auxilium)* fetii. În fiecare *(omnis)* clipă *(momentum)* Fundanius își amintea *(recordor)* de virtutea *(virtus)* fetii. Încă nu *(nondum)* împlinise *(impleo)* patrusprezece *(quattuordecim)* ani și dînsa *(illa)* avea *(sum)* înțelepciune *(prudentia)* bătrînească *(anilis)* și o seriozitate *(gravitas)* de matroană *(matronalis).* Fusese logodită *(spondeo)* cu un tînăr *(iuvenis)* distins *(egregius)* și fusese aleasă *(eligo)* chiar *(etiam)* ziua *(dies)* căsătoriei *(nuptiæ).* Pe toți îi interesa *(interest)* soarta *(fortuna)* acestei tinere. Dar pe neașteptate *(subito)* fata *(puella)* a murit *(vita decedere).* O! ce moarte *(funus)* tristă și cu totul *(plane)* cumplită *(acerbus)* pentru noi toți.

Complementul adjectivului

Adjectivele de origine verbală sau cu înțeles verbal au, în limba latină, un complement indirect. Acest complement stă într-unul din cazurile: *genitiv, dativ* sau *ablativ.*

În cazul genitiv

1. *Cæsar,* **gloriæ et famæ avidus,** *rem publicam oppressit* (Cæsar, doritor de glorie și faimă, a copleșit republica). *Hominem,* **sapientiæ studiosum,**

Scanned with OKEN Scanner

philosophum appellamus (Pe omul rîvnitor la înţelepciune, îl numim filosof). *Cicero* **cupidissimus** *erat* **potentiæ** et **præclari nominis** (Cicero era foarte doritor de putere şi de nume strălucit). *Dominus* **terræ fastidiosus** (Stăpîn plictisit de pămînt) (Hor. *Carm.* III, 1, 37).

În *genitiv obiectiv* stă *complementul* unui *adjectiv* care înseamnă: dorinţă, ca: *cupidus, avidus;* rîvnă, năzuinţă, ca: *curiosus, studiosus;* dispreţ = *fastidiosus* etc.

Notă. Adjectivul *curiosus* (grijuliu, năzuitor) poate avea complementul său pus în cazul *ablativ* precedat de prepoziţia *in: Frater meus* **in omnibus rebus** *curiosus est* (Fratele meu este grijuliu (minuţios) în toate lucrurile).

2. *Dux peritus* **belli** (Comandant iscusit la război). *Multi fuerunt memores* **gloriæ antiquæ** (Mulţi au fost amintitori de glorie străbună). *Ignarus et insuetus* **artis militaris** (Neştiutor şi nedeprins cu meşteşugul ostăşesc). *Omnes cives hominem, immemorem* **beneficii,** *oderunt* (Toţi cetăţenii urăsc pe omul uitător de binefacere). (Cic. *De offic.* II, 28, 63).

În *genitiv* stă de asemenea complementul adjectivelor care înseamnă:

a) cunoaştere, recunoaştere: *conscius, inscius, gnarus, ignarus;*
b) amintire, uitare: *memor, immemor;*
c) pricepere, nepricepere: *peritus, imperitus, rudis;*
d) prevedere, neprevedere: *prudens, imprudens;*
e) obişnuiţă, neobişnuiţă: *suetus, insuetus, insolens* etc.

Notă. Unele dintre aceste adjective pot avea complementul lor indirect în cazul *ablativ* precedat de prepoziţia *in: non omnis civis* **in rebus civilibus** *prudens est* (nu orice cetăţean este versat în treburile obşteşti).

3. *Multi participes* **meorum consiliorum** *fuerunt* (Mulţi au împărtăşit poveţele mele). *Socium et consortem* **gloriosi laboris** *amiseram* (Pierdusem pe un tovarăş care împărtăşea munca mea glorioasă) (Cic. *Brut.* 1, 2). *Amicum, alienum* **astutiæ,** *amo* (iubesc pe prietenul străin de orice viclenie).

În *genitiv* stă şi complementul adjectivelor care înseamnă:

a) părtaş, nepărtaş: *particeps, consors, expers, exsors;*
b) vecin, comun: *affinis, communis, socĭus;*
c) propriu, străin: *proprĭus, alīenus* etc.

4. *Italia* **omnium frugum** *plena est* (Italia este plină cu tot felul de roade). *Hominem infelicem,* **omnium rerum** *inopem, iuvare debemus* (Sîntem datori să ajutăm pe omul nefericit, lipsit de toate lucrurile).

Tot în *genitiv* stă complementul indirect al adjectivelor, care înseamnă:

a) lipsă: *inops, inanis;*
b) abundenţă: *plenus, fertilis, refertus,* etc.

Notă. Adjectivele care înseamnă lipsă sau abundenţă, pot avea complementul lor indirect în cazul ablativ; aceasta se întîmplă mai ales cu adjectivul *refertus: regio* **frugibus** *referta* (ţinut plin de roade).

5. *Filius* **patris** *similis est* (Fiul este asemănător tatălui). *Simplex est natura animi neque habet in se quicquam admissum dispar* **sui** *atque dissimile*

Scanned with OKEN Scanner

(Natura sufletului este simplă şi n-are cuprins în ea nimic dezbinat şi străin de sine). (Cic. *Cato Maior*, 21, 78).

În *genitiv* stă şi complementul adjectivelor care înseamnă :

a) asemănare, neasemănare : *similis*, *dissimilis*, mai ales cînd complementul lor este exprimat prin nume de persoane ;

b) egalitate, neegalitate : *par*, *dispar*, *impar*, *æqualis*, *inæqualis* etc.

6. *Semper appetentes* **gloriæ** *Romani fuerunt* (romanii au fost totdeauna doritori de glorie) (Cic. *Pro leg. Manil.* 3, 7). *Servantissimus* **æqui** (Cel mai aprig apărător al dreptăţii). (Verg. *Æneis*, II, 427). *Cyrenaici philosophi virtutem censuerunt ob eam rem esse laudandam, quod efficiens esset* **voluptatis** (Filosofii din Cirenaica au fost de părere că virtutea trebuie să fie lăudată tocmai de aceea că este procuratoare de plăcere). (Cic. *De offic.* III, 33, 116).

În cazul *genitiv* stă şi complementul indirect al participiilor prezente ale verbelor tranzitive, terminate la cazul nominativ în **-ans** sau **-ens**, atunci cînd sînt întrebuinţate ca simple adjective şi arată o deprindere sau o stare permanentă.

În cazul dativ

1. *Homo* **patriæ** *utilis* (Om folositor patriei). *Consilia patris* **filio** *salutaria sunt* (Poveţele tatălui sînt prielnice fiului). *Procellæ* **nautis** *noxiæ sunt* (Furtunile sînt vătămătoare corăbierilor).

În *dativ* stă complementul indirect al adjectivelor care înseamnă :

a) folositor, nefolositor : *utilis*, *inutilis* ;

b) vătămător, nevătămător : *noxius*, *damnosus*, *inoxius* ;

c) plăcut, neplăcut, prielnic, salutar : *gratus*, *ingratus*, *salutaris* etc.

2. *Catilina* **Ciceroni** *amicus non erat, quia omnia consilia Catilinæ,* **reipublicæ** *noxia, a consule patefacta sunt* (Catilina nu era prieten lui Cicero, fiindcă toate planurile lui Catilina, vătămătoare republicii, au fost date la iveală de către consul). *Canis,* **mihi** *fidus, domum custodit et* **latroni** *contrarius est* (Cîinele, devotat mie, păzeşte casa şi este potrivnic hoţului).

Tot în *dativ* stă complementul adjectivelor care înseamnă :

a) prietenos, duşmănos : *amicus*, *inimicus*, *infensus* ;

b) prielnic, potrivnic : *propitius*, *adversus*, *contrarius* ;

c) credincios, necredincios, devotat : *fidus*, *infidus*, *fidelis* etc.

Nota 1. Adjectivele care arată : prietenie, duşmănie, împotrivire ca : *fidus*, *amicus*, *adversus* pot exprima complementul lor şi prin prepoziţiile : *in*, *erga*, *adversus* (faţă de) urmate de cazul acuzativ : *non* **erga omnes** *amicus sum* (nu sînt prieten faţă de toţi).

Nota 2. Aceleaşi adjective care înseamnă : prietenie, duşmănie, cînd sînt folosite ca substantive, au complementul în cazul *genitiv* : *Docebimus ea, quæ videntur esse nobis utilia neque sunt, quam sint* **virtūtis inimica** (Vom arăta că acelea, care par că ne sînt folositoare şi nu sînt, cît sînt de potrivnice virtuţii). (Cic. *De officiis*, III, 25, 96).

3. *Non semper filius* **patri** *similis est* (Nu totdeauna fiul este asemenea tatălui). *Marcus,* **mihi** *finitimus, agros fertiles laborat* (Marcus, vecin mie, lucrează ogoare rodnice).

Scanned with OKEN Scanner

În *dativ* stă de asemenea complementul adjectivelor care înseamnă :

a) egal, neegal : *par, impar, dispar;*
b) asemănător, diferit : *similis, dissimilis;*
c) vecin, înrudit : *finitimus, vicinus, affinis, propinquus* etc.

4. *Res* **vitæ** *necessariæ*, **homini sapienti** *quoque idoneæ sunt* (Lucrurile necesare pentru viață sînt potrivite chiar și omului înțelept).

Cu *dativul* se construiesc și adjectivele care înseamnă : potrivit, nepotrivit, necesar, ca : *aptus, ineptus, idoneus, necessarius* etc.

Notă. Unele dintre adjectivele de mai sus și în deosebi *aptus, idoneus, necessarius* și chiar adjectivul *utilis* de la nr. 1 mai pot avea complementul lor în cazul *acuzativ* precedat de prepoziția *ad* (la, spre). Exemplu : *Nonnulli cives* **ad nullam rem** *idonei sunt* (Unii cetățeni nu sînt potriviți pentru nici un lucru).

5. *Agricolæ strenui* **labore (ad labōrem, labori)** *assueti sunt* (Plugarii harnici sînt deprinși cu munca).

Adjectivele *assuetus* (deprins, obișnuit), *insuetus* (nedeprins) au complementul sau în *dativ*, sau în *acuzativ* cu *ad*, sau în *ablativ*.

In cazul ablativ

Homines, **summo honore** *digni, rempublicam servaverunt* (Oameni, vrednici de cea mai înaltă cinstire, au slujit republica). *Matronæ Romanæ*, **egregiis virtutibus** *præditæ, liberos domi bene educabant* (Doamnele romane, înzestrate cu virtuți alese își educau bine copiii în casă). *Soli latrones*, **honestitate** *vidui, a civibus non honorabantur* (Numai hoții lipsiți de onestitate, nu erau cinstiți de cetățeni).

Meis rebus *contentus sum* = sînt mulțumit de lucrurile mele).

În *ablativ* stă complementul adjectivelor care înseamnă :

a) străin : *alienus*
b) liber : *liber*
c) gol : *vacuus, viduus*
d) curat, murdar : *purus, impurus, immunis*
e) vrednic, nevrednic : *dignus, indignus*
f) mulțumit, nemulțumit : *contentus, noncontentus* etc.

Versiune

GRÆCI VETERES

Natura Græcos eximiis donis cumulaverat. Cives enim Græcarum urbium virtutis et industriæ exempla, *ingenti laude digna* et *omnibus hominibus utilia*, reliquerunt. A pueris, cives Græciæ *gloriæ cupidissimi* et *clarorum facinorum avidi* erant. Ad omnes corporis vel ingenii *exercitationes apti* fuerunt,

laboris patientes, *ratione prædíti*, *armorum periti*, *libertatis studiosi*, *officii* semper *memores*. Terram, *pecori* et *frugibus parum bonam*, mira diligentia excoluerunt ; civitates, *magnorum monumentorum plenas*, egregiis legibus instruxerunt. *Idoneos* se *ad bellum* æque ac *commercium* præstiterunt. Simul *nulli arti alieni* erant. Nunc etiam Græcorum opera supersunt, ceterarum gentium *operibus dissimilia*, et magnam admirationem movent. Itaque eos, *litterarum* ac *scientiæ studiosos*, magistros nostros vocamus.

Temă

UN ŞCOLAR BUN

Fratele *(frater)* tău mi-a fost coleg *(æqualis)* şi fiecăruia *(uterque)* dintre noi le este plăcută *(gratus)* amintirea *(memoria)* adolescenţei *(adolescentia)* noastre. Cît *(quam)* de iscusit *(perītus)* era el *(ille)* de a învăţa *(disco)* limba latină ! Cît de doritor *(cupidus)* de a asculta *(audio)* pe profesor *(magister)* ! Cît de aducător aminte *(memor)* de toate lucrurile *(res)* auzite *(audio)* o singură dată *(semel)* şi folositoare *(utilis)* vieţii *(vita)*. De aceea a ieşit *(egredior)* din şcoală *(gymnasium)* încărcat *(onustus)* cu premii *(præmium)* căci *(quia)* era înzestrat *(præditus)* cu mari virtuţi *(virtus)*. Şi nu era mai puţin *(minus)* înclinat *(aptus)* spre a servi *(inservio)* pe tovarăşi *(sodalis)*. Astfel *(ita)* deci *(ergo)* a fost drag *(carus)* tuturor şi nimeni *(nemo)* n-a fost invidios *(invidus)* pe el vreodată *(unquam)* Nu este asta destul *(satis)* de minunat *(mirabilis)* de spus *(dico)?*

Complementul comparativului şi al superlativului

A. 1. *Ignoratio futurorum malorum utilior est* **quam** *scientia* (Necunoaşterea nenorocirilor viitoare este mai folositoare decît cunoaşterea lor) sau *ignoratio futurorum malorum utilior est* **scientia.** (Cic. *De divin.* II, 9, 23) *Frater altior est* **quam** *amicus* sau *frater altior est* **amico** (Fratele este mai înalt decît prietenul). *Quis* **Catone** *argutior fuit?* (Cine a fost mai isteţ decît Cato?). (Corn. Nep. *Cato maior.*).

Comparativul adjectivelor sau al adverbelor face comparaţia între două fiinţe sau două lucruri. Al doilea termen al comparaţiei se exprimă prin cazul nominativ sau acuzativ precedat de adverbul **quam,** după cum membrul întîi al comparaţiei se află într-unul din aceste cazuri. *Deci membrul al doilea al comparaţiei stă în acelaşi caz ca şi întîiul membru cu condiţia ca înaintea lui să fie exprimat adverbul* **quam.** Dacă însă se suprimă adverbul *quam* dinaintea termenului al doilea al comparaţiei, acesta se aşază în cazul *ablativ*, numit *Ablativus comparationis.*

Notă. Dacă primul termen de comparaţie este la alt caz decît nominativul sau acuzativul, pentru al doilea termen al comparaţiei se întrebuinţează numai construcţia cu adverbul *quam* urmat de cazul primului termen de comparaţie : *Nemini magis invideo* **quam Marco** (Pe nimeni nu-l invidiez mai mult decît pe Marcus).

Scanned with OKEN Scanner

2. *Magis idoneum*, **quam** *ego sum, ad eam causam reperies neminem* (Nu vei afla pe nimeni mai potrivit pentru acest proces decît sînt eu).

Dacă primul termen al comparației este la alt caz decît termenul al doilea, și dacă în al doilea termen al comparației nu se înțelege același verb ca în primul termen, limba latină completează al doilea termen al comparației, transformîndu-l într-o propoziție în care predicat este verbul *sum*, iar subiect termenul al doilea, precedat de adverbul *quam*.

3. *Petrus est* **magis temerarius** *quam Paulus* (Petru este mai cutezător decît Pavel).

Complementul comparativelor formate cu adverbele **magis** sau **minus** de la adjectivele în : **-ius, -eus, -uus,** se exprimă prin același caz ca și primul termen al comparației avînd totdeauna înainte adverbul **quam,** atunci cînd este un substantiv.

4. *Polybium sequamur*, **quo** *nemo fuit diligentior* (Să urmăm pe Polybius decît care nimeni n-a fost mai conștiincios). (Cic. *de Republ.* I, 34).

Dacă al doilea termen al comparației este un pronume relativ, acesta se exprimă numai prin cazul *ablativ fără* adverbul *quam*.

5. *Cicero* **audacior quam prudentior** *fuit* (Cicero a fost mai îndrăzneț decît prevăzător). *Magis* **strenuus** *est quam* **prudens** (este mai stăruitor decît prevăzător).

Dacă cei doi termeni ai comparației sînt formați din adjective, *amîndouă adjectivele se pun în gradul comparativ*, avînd adverbul *quam* înaintea termenului al doilea.

Dacă însă primul termen al comparației dintre două adjective este format dintr-un adjectiv care are comparativul cu *magis* sau *minus*, al doilea termen al comparației, exprimat tot prin adjectiv, rămîne în gradul pozitiv precedat de adverbul *quam*.

6. *Asia* **minor** (Asia mică), *Græcia* **maior** (Grecia mare — Italia sudică). *Scipio* **maior** (Scipio cel bătrîn).

Spre a exprima diferența de vîrstă, de mărime, sau de vechime între două ființe sau două lucruri, numele de ființe sau de lucruri sînt însoțite de adjective în gradul comparativ, fără a fi exprimat termenul al doilea al comparației.

7. *Cato* **simplicius** *vitam rure agebat* (Cato își petrecea prea simplu viața la țară). *Iuventas* **natura audacior** *est* (Tinerețea din fire este prea îndrăzneață).

Comparativul, care nu este urmat de al doilea termen de comparație, sau de un complement, are de obicei *înțeles de superlativ*.

B. 1. **Gallorum omnium** *fortissimi sunt Belgæ* sau : **inter Gallos omnes** *fortissimi sunt Belgæ* sau : **ex Gallis omnibus** *fortissimi sunt Belgæ* (Dintre gali cei mai curagioși sînt belgii). (Cæs. *B.G.* I, 1, 3).

Complementul unui superlativ se așază în cazul *genitiv*, numit *Genitivus partitivus*, sau în cazul *acuzativ* precedat de prepoziția *inter*, sau în cazul *ablativ* precedat de prepoziția *ex(e)*.

Scanned with OKEN Scanner

2. **Doctissimus** *urbis* (cel mai învăţat din oraş.).

Cîteodată după un superlativ se găseşte un substantiv în cazul genitiv singular, exprimînd o colectivitate. El trebuie socotit drept atribut în cazul genitiv al unui substantiv subînţeles: *doctissimus (inter incolas) urbis.*

3. **Velocissimus animalium** *est delphinus* (cel mai iute dintre animale este delfinul) (Plin. *Hist. nat.* IX, 8). *Indus est fluminum* **maximus** (Indul este cel mai mare dintre fluvii).

Superlativul are, de regulă, genul complementului său din cazul genitiv sau din acuzativ cu *inter* sau ablativ cu *ex.* Cînd însă superlativul este predicat nominal în propoziţie, el ia genul subiectului din acea propoziţie, nu al complementului său din cazul genitiv, acuzativ cu *inter*, sau ablativ cu *ex.*

4. *Sapientissimus* **quisque** *sententiam quoque aliorum rogat* (Toţi cei înţelepţi cer şi părerea altora).

Superlativul însoţit de pronumele nehotărît *quisque* exprimă o totalitate şi se traduce în limba romînă prin adjectivul *tot* la plural, urmat de pozitivul adjectivului aflat la superlativ.

5. *Apud Helvetios* **longe** *nobilissimus fuit atque ditissimus Orgetorix* (La helveţi cel mai nobil şi cel mai bogat a fost Orgetorix) (Cæs. *B.G.* I, 2, 1). *Sementes* **quam** *maximas fecerunt* (Au făcut semănături cît mai mari). (Cæs. *B.G.* I, 3, 1).

Unii autori latini întăresc superlativul prin: *unus* (un), *multo* (cu mult), *longe* (prea), *quam* (cît).

Versiune

SUEBI

Sueborum gens est *longe bellicosissima Germanorum omnium.* Viri *fortiores* sunt quam mulieres, sed hæ ipsæ *audaciores* sunt *servis.* Suebi centum pagos habere dicuntur, *ex quibus latissimus* media eorum terra situs est. Horum pagorum quotannis singula milia armatorum bellandi causa ex finibus educunt. *Fortissimus quisque* eorum dux creatur. Reliqui, qui domi remanent, illos alunt; hi quoque in vicem anno post in armis sunt, illi domi remanent; sic neque agricultura, *qua* nihil est *utilius*, nec usus belli intermittitur. Sed privati ac separati agri apud eos nulli sunt neque longius anno remanere in uno loco incolendi causa licet. Neque multo frumento, sed magnam partem lacte atque pecore vivunt multumque sunt in venationibus; neque locis *frigidissimis omnium* vestitum ullum præter pelles habent, quarum propter exiguitatem magna corporis pars est aperta. Equestribus prœliis sæpe ex equis desiliunt ac pedibus prœliantur. Neque eorum moribus *turpius quidquam quam* ephipiis uti. Ita *fortiores* quam *prudentiores et magis temerarii quam sapientes* putantur.

Cæsar

Scanned with OKEN Scanner

LEGILE LUI LYCURGUS

Lycurgus a întocmit *(instituo)* legi pentru Spartani. Prin aceste legi *(lex)* decît care nimic n-a fost mai folositor, Lycurgus a povăţuit *(suadeo)* pe toţi la cumpătare *(parcimonia)*. A ordonat *(iubeo)* ca fiecare *(singuli)* (lucru) să fie cumpărat *(emo)* nu cu bani *(pecunia)*, ci *(sed)* prin schimb *(compensatio)* de mărfuri *(merx)*. A înlăturat *(tollo)* întrebuinţarea *(usus)* aurului şi a argintului, care sînt cele mai dăunătoare *(noxius)* dintre toate lucrurile. A distribuit *(divido)* moşiile *(fundus)*, tuturor în chip egal *(æqualiter)* între toţi pentru ca proprietăţile *(patrimonium)* egalate *(æquatus)* să nu facă *(reddo)* pe nimeni *(nemo)* mai puternic *(potens)* decît altul *(alter)*.

A ordonat *(iubeo)* ca toţi să ospăteze *(convivor)* laolaltă *(publice)* ca nu cumva *(ne)* bogăţia *(divitiæ)* sau risipa *(luxuria)* vreunuia *(quis)* să fie tăinuite *(occultum)*. N-a îngăduit *(permitto)* tinerilor *(iuvenis)* să folosească *(utor)* într-un an *(annus)* întreg *(totus)* mai mult *(amplius)* decît o singură *(unus)* haină *(vestis)* şi ca nimeni *(quisquam)* să nu umble *(ingredior)* mai gătit *(culte)* decît altul *(alter)* nici să mănînce *(epulor)* mai îmbelşugat *(opulente)*. A povăţuit *(præcipio)* ca copiii *(puer)* să fie călăuziţi *(deduco)* nu spre for *(forum)*, ci spre ogor *(ager)* ca să-şi petreacă primii ani nu în risipă *(luxuria)*, ci în strădanie *(opus)* şi munci *(labor)*. A voit *(volo)* ca ei să nu-şi aştearnă *(substerno)* nimic pentru *(causa)* somn *(somnus)*. A ordonat *(iubeo)* ca fetele *(virgo)* să se căsătorească *(nubo)* fără zestre *(dos)* ca să fie alese *(eligo)* soţiile *(uxor)* nu banii *(pecunia)*.

După *Justinus*

Complementul pronumelor

1. **Aliquis** *civium iussis consulis non paruit* (Cineva dintre cetăţeni nu s-a supus ordinelor consulului). **Nullus** *hominum officio vacare potest* (Nici un om nu poate fi lipsit de obligaţie). (Cic. *De offic.* I, 2, 4).

Unele pronume demonstrative, interogative sau nedefinite, întrebuinţate ca substantive pronominale, ca : *quis* (cine), *qui* (care), *quispiam* (cine oare), *ullus* (vreun), *alius* (altul), *alter* (altul din doi), *aliquis* (cineva), *solus* (singur) *nullus* (nici unul), *nemo* (nimeni), *neuter* (nici unul din doi), *quisque* (fiecare), *uterque* (şi unul şi altul) etc. pot fi socotite ca vorbe de cantitate şi atunci au după ele un complement în cazul genitiv, prin care se exprimă totul din care pronumele determinat este o parte. Acest genitiv se numeşte *Genitivus partitivus*.

2. *Homo sum; humani* **nil** *a me alienum puto* (Sînt om; tot ce-i omenesc nu-mi este străin) (Terent. *Heaut.* I, 1, 25). **Nihil** *omnium rerum magis prodest quam labor* (Nimic din toate lucrurile nu foloseşte mai mult ca munca). **Quod** *vitii excogitari poterat in Catilina inveniebatur* (În fiinţa lui Catilina se afla orice viciu se putea închipui). (Sall. *Cat. V*, 2).

Tot ca vorbă de cantitate este socotit neutrul singular al unor pronume demonstrative, adjective pronominale, sau numerale nedefinite, întrebuinţate numai la nominativ sau acuzativ, ca :

Scanned with OKEN Scanner

id (aceasta), *illud* (aceia), *hoc* (aceasta), *quid* (ce), *aliquid* (ceva), *quicquam* (oarece), *nihil* (nimic), *quod* (orice), *aliquantum* (cîtva), *quantum* (cît), *tantum* (atît), *tantundem* (tot atît), *multum* (mult) etc.

Fiecare din aceste cuvinte de cantitate poate avea un complement în cazul genitiv care se numeşte *Genitivus partitivus* sau *Genitivus quantitatis.*

Complementul unui adverb

1. *Viatores* **multum** *aquæ biberunt* (Călătorii au băut multă apă). **Parum** *armorum in Gallia erat* (Erau puţine arme în Gallia).

Adverbele de cantitate ca : *abunde* (din belşug), *affatim* (în mare cantitate), *largiter* (din plin), *multum* (mult), *parum* (puţin), *nimis* (prea mult), *partim* (în parte), *satis* (destul) etc. pot avea un complement care stă în cazul genitiv numit *Genitivus quantitatis vel partitivus.*

2. **Eo** *furoris venit* (A ajuns pînă la acea furie). *Migrandum Rhodum aut* **aliquo** *terrarum arbitror* (Cred că trebuie să mă retrag la Rhodos sau undeva pe pămînt) (Cic. *ad Fam.* XII, 22,2). *Longe locorum Roma (abest)* (Roma este cu totul departe). **Ubi** *terrarum esses ne suspicabar quidem* (Nici nu bănuiam unde ai (putea) fi pe faţa pămîntului) (Cic. *ad Attic.* V, 10, 4). *Ne hodie quidem scire videmini* **quo** *amentiæ progressi sitis* (Nici chiar azi se pare că nu ştiţi pînă la cîtă rătăcire aţi ajuns). (Liv. XXVIII, 27, 12).

Adverbele de loc, ca : *hic* (aici), *ubi* (unde), *ubicumque* (oriunde), *unde* (de unde), *quo* (pînă unde), *aliquo* (undeva), *huc* (într-acoace), *nusquam* (nicăieri), *longe* (departe) au complementul lor în cazul genitiv, mai ales cînd acest complement este exprimat printr-unul din substantivele concrete, ca : *gens* (neam), *terra* (pămînt), *locus* (loc) etc.

Şi adverbele *eo* (acolo) şi *huc* (într-acoace) pot avea un complement în genitiv dacă este exprimat printr-un substantiv abstract.

3. *Milites reipublicæ Catilinæ* **obviam** *fuerunt* (Soldaţii republicii au întîmpinat pe Catilina).

Unele adverbe, derivate din adjective, au complementul lor în acelaşi caz ca şi adjectivele din care derivă.

4. **Pridie** *Kalendas Ianuarias consules magistratum inibant* (Consulii intrau în funcţie în ajunul Calendelor lunii ianuarie). **Postridie** *eius diei. Cæsar castra movit* (A doua zi Cæsar a mutat tabăra). (Cæs. *B.G.* I, 15, 1))

Adverbele de timp *pridie* (în ajun) şi *postridie* (a doua zi au după dînsele un complement în cazul *acuzativ;* dacă însă complementul acestor adverbe este exprimat prin substantivul *dies*, se aşază în cazul genitiv.

Complementul interjecţiei

1. **En** *ipse capellas ago* (Uite, eu însumi îmi mîn căprioarele). **Ecce** *tuæ litteræ* (Iată scrisoarea ta).

Scanned with OKEN Scanner

Interjecţiile *en* (uite) şi *ecce* (iată) au complementul în cazul *nominativ*.

2. **O !** *fallacem hominum spem fragilemque fortunam !* (O ! speranţă amăgitoare a oamenilor şi soartă nestatornică) ! (Cic. *De orat.* III, 2, 7) **O !** *me hominem infelicem* (O ! nefericitul de mine). **Proh !** *vim incredibilem molestiarum* (O, ce izvor nesfîrşit de mîhniri) ! (Cic. *ad Attic.* X, 10, 6).

Interjecţiile *O !*, *heu* (hei), *proh* (oh) au complementul în cazul *acuzativ*.

3. **Væ,** *animo ingrato* (Vai de sufletul nerecunoscător). *Hei, tibi insano* (vai ţie, nebunule) !

Interjecţiile : *væ* (vai !), *hei* (ei) etc. au complementul în cazul dativ.

4. **Macte,** *homine forti* (curaj, om viteaz).

Interjecţia **macte** are complementul în cazul *ablativ*.

Versiune

EPAMINONDAS

In Epaminonda, ad magnam corporis firmitatem plura etiam animi bona accesserant. *Quod virtutum* excogitari poterat, in eo inveniebatur. Erat enim modestus, prudens, gravis, peritus belli, fortis manu, animo maximo, adeo veritatis diligens ut ne ioco quidem mentiretur. Idem erat continens, clemens admirandum ad modum, studiōsus audiendi. Cum *aliquid mali* in civitāte perpetratum esset, ei erat *affatim sapientiæ* ut veritatem inveniret. Item cum in circulum venisset in quo aut de re publica disputaretur, aut de philosophia sermo haberetur, *nemo civium præsentium meliorem sententiam* dabat, et nunquam inde prius discessit quam ad finem sermo esset adductus. Paupertatis adeo patiens fuit ut de republica *nihil bonorum* præter gloriam ceperit. Ideo *quis hominum* eum non laudaret nam *ubinam gentium* homo clarior vixit? *En hic fuit Epaminondas !*

După *Cornelius Nepos*

Temă

PRIMĂVARA ŞI VARA

A încetat *(cesso)* iarna *(hiems)*. Cine dintre oameni nu este fericit *(felix)*, căci ce *(quid)* rău *(malum)* mai cumplit *(atrox)* se poate închipui decît frigul *(frigus)* iernii? Vai de oamenii săraci ! Începe *(incipio)* însă *(autem)* un nou *(novus)* timp *(tempus)* al anului *(annus)*, primăvara *(ver)* ! Nimeni dintre oameni nu mai doreşte *(desidero)* frigul *(frigus)*; iarba *(herba)* şi florile *(flos)* îmbracă *(vestio)* pămîntul *(terra)* mult timp *(diu)* golit *(nudatus)* de crivăţ *(ventus aquilo)*. Vreme îndelungată *(diu)* frigul *(frigus)* a înţepenit *(impedio)* fluviile *(flumen)*. Destulă *(satis)* zăpadă *(nix)* a fost. Peste toate *(ubicumque)* locurile *(locus)* se vedea *(video)* numai *(solus)*

Scanned with OKEN Scanner

zăpadă. Dar *(sed)* acum *(nunc)*, primăvara *(ver)*, fluviile libere *(liber)* străbat *(permeo)* cîmpurile *(campus)*. Iată *(en)* plugarul *(agricŏla)* brăzdează *(seco)* pămîntul *(terra)* cu fierul plugului *(vomer)* şi dă pămîntului *(ager)* belşug *(abunde)* de seminţe *(semen)*. Lumina *(lux)* soarelui *(sol)* şi iarba nouă *(novus)* desfătează *(delecto)* turmele *(pecus)* şi păstorii *(pastor)* veseli *(lætus)* fac să răsune *(persono)* dumbrăvile *(nemus)* de strigăte *(clamor)*. Iată *(ecce)* cît de mare *(quantum)* bucurie *(gaudium)* este pretutindeni! Apoi în locul primăverii vine *(venio)* vara *(æstas)*. Care dintre băieţi *(puer)* nu cîntă *(canto)*? Roadele *(fruges)* acoperă *(operio)* ogoarele *(ager)* şi plugarii *(agricola)* harnici *(sedulus)* culeg *(colligo)* atîtea *(tantum)* bucate *(fruges)*. Multă *(multum)* bucurie *(lætitia)* este peste tot.

Complementele circumstanţiale

Partea secundară de propoziţie care întregeşte înţelesul unui predicat sau al unui verb, exprimînd felurite împrejurări (circumstanţe) se numeşte **complement circumstanţial.** În limba latină, complementele circumstanţiale sînt de mai multe feluri şi anume:

1) de cauză, 2) de mod, 3) de loc, 4) de timp, 5) de instrument, 6) de măsură, 7) de relaţie.

Complementul circumstanţial de cauză

1. *Exercitus* **fame** *interiit* (Armata a pierit de foame). **Diversis duobus vitiis, avaritia** *et* **luxuria** *laborabat civitas Romana* (Republica romană suferea din pricina a două vicii diferite, lăcomia de bani şi desfrîul) (Liv. XXXIV, 4, 2). *Regale civitatis genus non tam regni quam regis* **vitiis** *repudiatum est* (Orînduirea regală a statului a fost înlăturată, nu atît prin viciile cîrmuirii, cît prin cele ale regelui) (Cic. *de Leg.* III, 7, 15). *Oratorum aut* **interitu** *aut* **fuga** *primas in causis agebat Hortensius* (Fie din cauza morţii, fie din cauza fugii oratorilor, Hortensius deţinea primul rang în elocinţa judiciară). (Cic. *Brut.* 99, 308) **Ægri morbo gravi** (Bolnavi de boală grea).

Cauza efectivă sau motivul care provoacă o acţiune sau o stare formează **complementul circumstanţial de cauză.** Acest complement arată cauza care din afară produce asupra subiectului acţiunea sau starea exprimată prin predicatul sau verbul din propoziţie. Acest complement circumstanţial stă în cazul **ablativ fără prepoziţie** şi se numeşte *Ablativus causæ efficientis.*

El se întrebuinţează mai ales cu verbe de formă pasivă sau verbe intranzitive, ca: *intereo* (pier, mor), *cresco* (cresc); sau chiar cu adjective de origine verbală care au înţeles pasiv sau care pot fi transformate în verbe de formă pasivă, ca: *æger* = *affectus* (bolnav).

2. *Naves onerarias Dolabella* **ea mente** *comparavit ut Italiam peteret* (Dolabella a pregătit corăbii de transport cu acea intenţie ca să atace Italia) (Cic. *ad Fam.* XII, 14, 1). **Voluntate** *discendi Cicero in Græciam ivit* (Cicero a mers în Grecia din voinţa de a învăţa).

Scanned with OKEN Scanner

Cauza interioară, adică aceea care este cuprinsă chiar în subiect şi-l face să acţioneze, se exprimă tot prin cazul **ablativ fără prepoziţie,** numit *Ablativus causæ moventis.*

Acest complement circumstanţial de cauză se întrebuinţează cu verbele şi expresiile care înseamnă o stare sufletească sub a cărei influenţă lucrează subiectul.

3. **Delicto** *dolere,* **correctione** *gaudere oportet* (Trebuie să ne întristăm de greşala săvîrşită şi să ne bucurăm de dojană) (Cic. *Læl.* 24, 90). *Non dici potest quam flagrem* **desiderio** *Urbis* (Nu se poate spune cît ard de dorul Romei). (Cic. *ad Attic.* V, 11, 1).

Verbele sau adjectivele de origină verbală care exprimă un sentiment sau o stare a corpului pot avea un complement circumstanţial de cauză aşezat în cazul *ablativ fără prepoziţie.*

a) Printre aceste verbe se citează : *angor* (sînt îngrijorat), *ardeo* (ard de dorinţă), *delecto* (desfătez), *doleo* (jelesc, sufăr), *exsulto* (tresar de bucurie), *gaudeo, lætor* (mă bucur), *glorior* (mă făIesc), *mæreo* (mă întristez), *superbio* (mă trufesc) etc.

b) Printre adjective se citează : *anxius* (îngrijorat), *fessus* (obosit), *lassus* (ostenit), *mæstus* (trist), *superbus* (trufaş) etc.

4. *Cicero* **eloquentia** *excellit* (Cicero se distinge prin elocinţă). *Vir* **magnitudine** *animi insignis* (Bărbat însemnat prin măreţia sufletului).

Verbele : *antecello* (întrec), *excello* (mă disting), *præsto* (sînt mai presus) şi adjectivele : *excellens* (distins), *illustris* (vestit), *insignis* (însemnat) pot avea un complement circumstanţial de cauză care cuprinde în el şi ideea de instrument.

5. *Qui* **ob aliquod emolumentum suum** *cupidius aliquid dicere videntur, iis credi non convenit* (Nu se cuvine să credem în acei martori care par că spun ceva cu mai multă înflăcărare din pricina vreunui interes) (Cic. *pro Font.* 8, 17). *Amo amicum* **ob servatam amicitiam** (Îmi iubesc prietenul pentru prietenia lui nezdruncinată). *Dumnorix minimum* **propter adolescentiam** *domi poterat* (Dumnorix avea foarte puţină trecere în ţara lui din pricina tinereţii lui) (Cæs. *B.G.* I, 20, 2). **Ex ære alieno** *commota civitas* (Statul a fost tulburat din pricina datoriilor băneşti) (Cic. *de Rep.* II, 33, 58). **Qua ex causa** *multi cives ab officio defecerunt* (Din această pricină mulţi cetăţeni au lipsit de la datoria lor). *Quod tum* **ex me** *doluisti nunc ut duplicatur tuum* **ex me** *gaudium, præstabo* (Pentru că atunci ai suferit din pricina mea, acum voi face aşa ca să se îndoiască (dubleze) bucuria ta din pricina mea) (Cic. *ad Fam.* XVI, 21, 3). *Collis, qui vix* **præ multitudine** *hominum cerni poterat* (Un deal care abia putea fi zărit din cauza mulţimii de oameni) (Cæs. *B. G.* VII, 44, 1).

Complementul circumstanţial de cauză se mai poate exprima printr-una din prepoziţiile următoare cu substantivul în cazul cuvenit :

a) **propter** *cu acuzativul* cînd se exprimă un fapt real şi cunoscut de toţi ;

b) **ob** *cu acuzativul* cînd se exprimă un motiv care există numai în cugetul celui care vorbeşte ;

c) **præ** *cu ablativul* numai cînd este vorba de un obstacol sau o împiedicare pentru îndeplinirea acţiunii exprimată prin verb;

d) **ex** *cu ablativul* spre a exprima nu numai motivul acţiunii ci şi o consecinţă a ei.

Complementul circumstanţial de mod

1. *Quid est aliud, Gigantum* **modo,** *pugnare cum diis, nisi repugnare naturæ* (Ce alt ceva înseamnă a te lupta cu zeii, după chipul giganţilor, decît a te împotrivi naturii) (Cic. *Cato Maior*, 2, 5). *Miltiades* **summa æquitate** *res Chersonesi constituit* (Miltiade a orînduit treburile din Chersones cu cea mai mare dreptate) (Corn. Nepos, *Milt.* 2, 2). *Stellæ circos suos orbesque* **celeritate mirabili** *conficiunt* (Stelele îndeplinesc cercurile şi orbitele lor cu o iuţeală minunată) (Cic. *de Repub.* VI, 15, 15). *Cæsar* **manu militari** *urbem occupavit* (Cæsar a ocupat oraşul cu forţa armată).

Chipul sau modul în care se face o acţiune sau împrejurarea care însoţeşte acea acţiune, formează **complementul circumstanţial de mod** care stă în cazul **ablativ**, de obicei fără prepoziţie, mai ales cînd cuvîntul, prin care se exprimă acest complement circumstanţial, înseamnă el însuşi «mod», ca: *modus* (mod), *ratio* (chip), *ritus* (ritual, datină), *mos* (obicei), sau cînd complementul circumstanţial este exprimat printr-un substantiv fără determinare.

2. *Albucium* **cum multa venustate** *et* **omni sale** *Lucilius risit* (Scriitorul Lucilius a rîs de Albucius cu mult farmec şi cu tot spiritul) (Cic. *De finibus*, I, 3, 9). *Milites* **magno cum gaudio** *de Numantinis triumphant* (Soldaţii triumfează cu mare bucurie după războiul cu numantinii). *Opprimi me onere officii malo, quam id quod mihi* **cum fide** *semel impositum est, aut propter perfidiam abiicere, aut propter infirmitatem animi deponere* (Prefer să fiu strivit de povara datoriei, decît să arunc de la mine, din pricina nesinceritătii, ceea ce mi-a fost o dată impus cu credinţă, sau să-l părăsesc din pricina slăbiciunii sufletului). (Cic. *pro Rosc. Amer.*, 4, 10).

Complementul circumstanţial de mod se exprimă prin cazul **ablativ** însoţit de prepoziţia **cum,** atunci cînd substantivul este însoţit de un adjectiv sau pronume. Acest ablativ se numeşte *ablativus sociativus.*

Notă. Nu se întrebuinţează însă prepoziţia **cum** atunci cînd complementul circumstanţial de mod arată starea unei părţi a corpului, chiar dacă substantivul este însoţit de un adjectiv. Exemple: **omni pede** *stāre* (a sta bine pe picioare); **pedibus æquis** *congrĕdi* (a ataca în acelaşi timp); *urbs* **manu** *munitissima* (oraş foarte întărit cu mîna); **manibus æquis** (cu rezultat egal).

3. *Catilina semper* **magno comitatu** *per Urbem ibat* (Catilina mergea totdeauna cu mare alai prin Roma) (Sall. *Cat.* V, 2). *Hortensius ad me* **multis cum sociis** *venit* (Hortensius a venit la mine cu mulţi tovarăşi).

Cînd complementul circumstanţial de mod exprimă o însoţire de persoane se întrebuinţează cazul **ablativ** cu prepoziţia **cum,** afară de substantivul *comitatus* care se pune la *ablativ fără prepoziţie.*

Scanned with OKEN Scanner

Nota 1. Cînd se exprimă o însoţire printr-un nume de lucru, pe care cineva îl poartă cu sine, se întrebuinţează *ablativus sociativus*, însoţit totdeauna de prepoziţia *cum*. Exemplu : *Catilina in senatu* **cum armis** *erat* (Catilina sta în senat înarmat).

Nota 2. Calităţile trecătoare şi mai ales cele fizice se exprimă prin cazul *ablativ fără prepoziţie (Ablativus qualitātis)*. Exemplu : *Virgo* **pulchra facie** (fecioară cu faţa frumoasă); *canis* **propendentibus auribus** (cîine cu urechi blegi); **nigris** *vel* **glaucis oculis** (cu ochii negri sau albaştri). Vezi şi atributul substantival § 5 b).

Versiune

LACEDÆMONII

Victi Lacedæmonii, *more maiorum*, non ipsi tantum, sed etiam coniuges liberique *magno animo* fortunam tulerunt. Nemo enim in acie saluti pepercit. Multi viri *propter vulnera* mortui sunt. Sed nulla mulier, *dolore commoto*, amissum coniugem flevit. Filiorum mortem senes laudabant neque eorum *morte mæsti* erant, sed per urbem *nudis pedibus* ibant ut saucios exciperent. Patribus in acie cæsis filii gratulabantur. Omnes, *multis cum lacrimis*, suam sortem dolebant, quod non ipsi pro patriæ libertate ceciderant. Patentibus omnibus domibus saucios *magno cum gaudio* excipiebant, vulnera eorum *maxima cura* curabant, lassos reficiebant. Nullus erat in urbe strepitus, nulla trepidatio. *Quam ob rem* nemo *magno comitatu* viis procedebat. Omnes rempublicam magis quam privatam fortunam lugebant.

După *Justinus*

Temă

ATACUL UNEI TABERE ROMANE

Duşmanii *(hostis)* pe neaşteptate *(de improviso)* aleargă *(advolo)* în marş forţat *(iter maximum)* la tabăra de iarnă *(hiberna)* a lui Cicero. Ei încep *(incipio)* să atace cu mare curaj *(animus)* legiunea. Ai noştri repede *(celeriter)* aleargă *(concurro)* la arme *(arma)* şi se urcă *(conscendo)* cu mare avînt *(impetus)* pe metereze *(vallum)*. Sînt trimise *(mitto)* de către Cicero scrisori *(litteræ)* la Cæsar. Din pricina laşităţii *(ignavia)* stafetele *(nuntius)* sînt capturate *(intercipio)*. Noaptea *(noctu)* soldaţii celor 120 de turnuri *(turris)* sînt deşteptaţi cu o iuţeală *(celeritas)* de necrezut *(incredibilis)*. În ziua *(dies)* următoare *(posterus)* duşmanii atacă *(oppugno)* tabăra *(castra)* cu mai mare curaj *(fortitūdo)* şi umplu *(compleo)* şanţul *(fossa)*. În acelaşi chip *(ratio)* se rezistă dinspre partea a lor noştri. Din pricina rănilor *(vulnus)* cad mulţi soldaţi. Acelaşi lucru *(idem)* se întîmplă *(fio)* din nou *(deinceps)* în celelalte zile. Nici o parte din timpul *(tempus)* nopţii *(nocturnus)* nu este întreruptă *(intermitto)* munca *(labor)*. Nici celor bolnavi *(æger)* din pricina rănilor, nici celor obosiţi *(fessus)* de muncă nu li se dă putinţa de odihnă *(quies)*.

Cæsar

Scanned with OKEN Scanner

Complementul circumstanţial de loc

Partea secundară de propoziţie care întregeşte înţelesul unui verb şi exprimă o idee de loc se numeşte **complement circumstanţial de loc.** Acest complement circumstanţial, în limba latină, se aşază fie în cazul *ablativ*, fie în cazul *acuzativ*, cu sau fără prepoziţie, fie în cazul *genitiv* fără prepoziţie, potrivit cu întrebarea la care răspunde şi cu cuvîntul prin care este exprimat.

Întrebările la care răspunde complementul circumstanţial de loc din limba latină sînt în număr de 4 (patru) : **ubi?** (unde), **quo?** (încotro), **unde?** (de unde), **qua?** (pe unde).

I. La întrebarea **ubi?** (unde) :

1. *Regulus* **in Africa** *captus est* (Regulus a fost făcut prizonier în Africa). **In via Appia** *Clodius occisus est* (Clodius a fost ucis pe calea Appia). **In imperio** *populi Romāni* (În stăpînirea poporului roman). (Cic. *pro Ligario*, 3, 7).

Spre a arăta locul în interiorul căruia se întîmplă, există ceva sau se îndeplineşte acţiunea exprimată de predicatul propoziţiei sau de alt verb, se întrebuinţează cazul **ablativ** cu prepoziţia **in**, numit *Ablativus loci.*

2. a) *Rhodanus* **nonnullis locis** *vado transitur* (În unele locuri Ronul este trecut prin vad). (Cæs. *B.G.* I, 1, 5). *Oppidum erat* **altissimo** *et* **munitissimo loco** (Oraşul se afla pe un loc foarte înalt şi foarte întărit). (Cic. *ad. Fam.* XV, 4, 10).

Se întrebuinţează totuşi **ablativ fără** prepoziţia **in** spre a exprima un complement circumstanţial de loc la întrebarea **ubi,** în următoarele cazuri :

Cu substantivul **locus** (loc) luat cu înţeles propriu sau figurat dacă este însoţit de un adjectiv sau de un pronume care-l determină.

b) *Delectus* **tota Italia** *habiti sunt* (S-au făcut recrutări în toată Italia). *Afranius Petreiusque* **toto flumine Hibero** *naves conquirere iubent* (Afranius şi Petreius poruncesc să se caute corăbiile pe tot întinsul fluviului Ebru). (Cæs. *B. G.* I, 61, 4). **Medio templo** *statua Iovis erat* (În mijlocul templului era statuia lui Jupiter).

Cu oricare alt substantiv însoţit de unul din adjectivele : *omnis* (tot, întreg), *universus* (general), *totus* (tot), *mediŭs* (mijlociu) spre a arăta locul în care se întîmplă acţiunea sau spaţiul pe care ea se întinde.

Nota 1. Se întîlneşte rareori *ablativul fără* prepoziţia *in* cînd substantivul, prin care se exprimă ideea de loc la întrebarea *ubi*, este însoţit de alt adjectiv, în afară de cele citate mai sus, nu numai la poeţi, ci chiar şi în operele lui Cicero sau Cæsar. Exemple : *Æolus* **vasto antro** *ventos imperio premit* (Æolus ţine sub stăpînirea sa vînturile într-o peşteră imensă) (din Vergilius, Æneis I, 52). **Plano litore** *naves constituit* (a oprit corăbiile la ţărm drept). (Cæs. *B. G.* IV, 23, 6).

Nota 2. Poeţii îşi iau libertatea (licenţă poetică) de a întrebuinţa cazul *ablativ fără* prepoziţia *in* cu un nume de ţară, fără a fi însoţit de vreun adjectiv. Exemplu : *Æneas bellum ingens geret* **Italia** (Æneas va purta un război foarte mare în Italia). (Vergilius, *Æneis* I, 52).

c) *Ariovistus* **castris** *se tenebat* (Ariovistus stătea în tabără). (Cæs. *B.G.*, I, 40,8). *Cæsar exercitum* **castris** *continuit* (Cæsar a reţinut armata în

Scanned with OKEN Scanner

tabără). (Cæs. *B.G.* II, 11, 2). *Latina opera* **suis finibus** *continentur* (Operele latine sînt grănițate între hotarele lor).

Cu verbele care cuprind în ele ideea de loc, ca: *tenere*, *se tenere*, *continere*, *se continere* complementul circumstanțial de loc cu întrebarea *ubi*, exprimat prin cazul *ablativ fără* prepoziția *in*, mai cuprinde și ideea de instrument pe lîngă cea de loc.

d) *Aut* **urbe,** *aut* **portibus** *recipere* (a primi sau în oraș sau în porturi). (Cæs. *B. Civ.* I, 35, 5). *Ille hostium se habiturum numero confirmat si aut Ambiorigem aut eius legatos* **finibus suis** *recepissent* (El îi informează că-i va socoti în numărul dușmanilor dacă vor fi primit în hotarele lor sau pe Ambiorix sau pe solii acestuia). (Cæs. *B.G.* V, 41, 4). *Consules edixerunt ne quis* **urbe, tecto, lare, mensa** *hostem reciperet* (Consulii au poruncit ca nimeni să nu primească pe vreun dușman în oraș, în casă, la vatră, la masă).

Tot prin cazul *ablativ fără* prepoziția *in* se exprimă complementul circumstanțial de loc la întrebarea *ubi* cu expresiile: *recipere* (mai rar *accipere*), *aliquem* **tecto, civitate, urbe, mœnibus, mensă** etc. (a primi pe cineva în casă, în cetate, în oraș, la masă etc.).

e) **Carthagine** *quotannis annui bini* **reges** *creabantur* (În fiecare an, în Cartagina, se alegeau cîte doi regi pe un singur an). (Corn. Nep. *Hann.* 7, 4). **Athenis** *Miltiades magnum exercitum paravit* (In Atena Miltiade a pregătit o mare armată). (Corn. Nep. *Milt.* 2).

Cu numele de orașe și de insule mici de declinarea I (întîia) sau de declinarea a II-a (doua), întrebuințate numai la numărul plural *(pluralia tantum)*, cît și cu cele de declinarea a III-a (treia), fie în singular, fie în plural, complementul circumstanțial de loc cu întrebarea *ubi* se exprimă prin cazul *ablativ fără* prepoziția *in*.

3. *Certius est me esse* **Romæ** *quam te Athenis* (Este mai sigur că eu mă aflu la Roma decît tu în Atena). **Corinthi** *multi iuvenes artem loquendi discēbant* (În Corint mulți tineri învățau arta vorbirii).

Numele de orașe și de insule mici de declinarea I (întîia) sau a II-a (doua) întrebuințate numai la singular *(singularia tantum)* stau în cazul **genitiv** spre a arăta locul unde se întîmplă o acțiune, răspunzînd la întrebarea *ubi*. Acest caz este o urmă a unui vechi caz — **locativus** — dispărut din limba latină.

4. **Domi** *manere malo* (Prefer să rămîn acasă). *Vidi hominem* **humi** *iacentem* (Am văzut un om zăcînd pe pămînt). *Meus frater* **ruri** *habitat* (Fratele meu locuiește la țară).

Substantivele *domus* (casă), *humus* (pămînt) și *rus* (proprietate rurală, țarină) și-au păstrat vechiul lor *locativ* în formele: *domi* (acasă), *humi* (la pămînt), *ruri* (la țară).

5. **In oppido Athenis** *Cicero artem dicendi didicit* (Cicero a învățat arta vorbirii în orașul Atena). **In urbe Veiis** (în orașul Vei).

Cînd numele propriu de oraș sau de insulă mică este precedat de unul din apelativele: *urbs* (oraș), *oppidum* (oraș), *locus* (loc) atunci atît apelativul cît și numele de oraș sau de insulă, la întrebarea *ubi*, se așază în cazul *ablativ* precedat de prepoziția *in*.

Scanned with OKEN Scanner

Dacă însă *apelativul* este așezat după numele propriu de oraș sau de insulă și-i servește drept *apoziție*, atunci apelativul stă în cazul *ablativ* cu sau fără prepoziția *in*, iar numele propriu stă în cazul impus de declinarea căreia îi aparține (cele de declinarea I-a (întîia) sau de a II-a (doua) *singularia tantum* stau în cazul *genitiv*, iar cele *pluralia tantum* din aceleași declinări cît și cele de declinarea a III-a (treia), fie de numărul singular, fie de numărul plural se așază în cazul *ablativ*). Exemple: *Hannibal vixit* **Carthagine, in oppido** *quondam* **celebri** (Anibal a trăit în Cartagina, oraș vestit odinioară). (Corn. Nep. *Hannib.* 1). **Troiæ, in urbe magna,** *bellum atrocissimum fuit* (La Troia, în marele oraș, a fost un război foarte crîncen).

Notă. Substantivul *domus* cînd este însoțit de un pronume posesiv sau de un atribut substantival în cazul genitiv, se așază sau în cazul *locativ* sau în cazul *ablativ* precedat de prepoziția *in*. Exemple: **domi tuæ** (acasă la tine) sau **in domo tua** (în casa ta); **domi fratris mei** (acasă la fratele meu) sau **in domo fratris mei** (în casa fratelui meu).

6. **Apud Helvetios** *longe nobilissimus fuit et ditissimus Orgetorix* (La helveți cel mai nobil și cel mai bogat a fost Orgetorix). (Cæs. *B.G.* I, 2, 1). **Apud Cannas** *magnum prœlium commissum est* (La Cannæ, s-a dat o mare bătălie) *Hodie* **apud fratrem** *fui* (Astăzi am fost la fratele meu).

La întrebarea *ubi* spre a arăta împrejurimile unei localități sau numele unui popor la care se întîmplă ceva, sau al unei persoane în a cărei locuință se petrece acțiunea, se întrebuințează cazul **acuzativ** precedat de prepoziția **apud.**

II. La întrebarea **quo?** (încotro)

1. *Victus Antonius* **in Græciam** *profugit* (Antonius înfrînt a fugit în Grecia). *Hannibal per Alpes* **in Italiam** *descendit* (Anibal, peste Alpi, s-a coborît în Italia). (Liv. XXI, 4).

Cu numele de țări sau de insule mari, complementul circumstanțial de loc răspunzînd la întrebarea *quo*, se pune în cazul **acuzativ** cu prepoziția **in.**

Notă. Totuși, cu numele de țări, de insule mari sau cu oricare substantiv comun, poeții latini întrebuințează *acuzativul fără* prepoziția *in* spre a exprima un complement circumstanțial de loc care răspunde la întrebarea *quo*. Exemple: **Italiam Lavinaque** *venit litora* (A venit în Italia și pe țărmurile laviniene) (Verg. *Æneis*, I, 2). *Devenere* **locos lætos et amœna vireta** (Au sosit la niște locuri rodnice și la niște tufișuri plăcute). (Verg. *Æneis*, VI, 696).

2. a) *Victis exercitibus*, *Hannibal* **Romam** *ire constituit* (După înfrîngerea armatelor (romane), Anibal a hotărît să meargă la Roma). **Delum** *navigare* (A naviga spre insula Delos). **Navigabat Syracusas** (Călătorea cu corabia spre Siracuza).

Spre a arăta direcția sau ținta spre care se îndreaptă cineva, complementul circumstanțial de loc, care răspunde la întrebarea **quo,** stă în cazul **acuzativ fără prepoziție,** atunci cînd este exprimat printr-un *nume de oraș* sau *de insulă mică.*

b) *Abi* **domum** (Pleacă acasă)! *Post victoriam*, *Cincinnatus* **rus** *reversus est* (După biruință, Cincinnatus s-a înapoiat la țară).

Scanned with OKEN Scanner

Cînd complementul circumstanţial de loc, răspunzînd la întrebarea *quo*, este exprimat printr-unul din substantivele **domus** sau **rus**, se aşază tot în cazul *acuzativ fără prepoziţie.*

Notă. Dacă substantivul *domus* este însoţit de un pronume posesiv sau de un substantiv în cazul genitiv şi are rol de complement circumstanţial de loc, cu întrebarea quo, el stă în cazul *acuzativ fără prepoziţie.* Exemplu : **Domum meam** *consul venit* (Consulul a venit în casa mea). **Domum Crassi** *multi senatores se contulerunt* (Mulţi senatori s-au dus acasă la Crassus).

Dacă însă substantivul *domus* este însoţit de oricare alt pronume afară de cel posesiv, sau de un adjectiv, el stă în cazul *acuzativ* cu prepoziţia *in.* Exemplu : **In domum parvam,** *sed* **pulchram** *te invito* (Te poftesc într-o casă mică, dar frumoasă).

3. a) *Galli* **ad Alesiam** *proficiscuntur* (Gallii pleacă spre Alesia). (Cæs. *B.G.* VII, 68, 2).

Cu numele de oraşe şi de insule mici, complementul circumstanţial de loc, răspunzînd la întrebarea *quo*, stă în cazul **acuzativ,** precedat de prepoziţia **ad** spre a arăta că mişcarea se face *numai pînă în împrejurimile oraşului sau ale insulei mici, fără a intra în interiorul lui.*

b) *Hannibal* **ad Antiochum** *confugit* (Anibal a scăpat cu fuga la Antioh). (Corn. Nepos. *Hannib.*).

Complementul circumstanţial de loc răspunzînd la întrebarea **quo,** cînd este exprimat printr-un *nume de persoană*, se pune tot în cazul **acuzativ** precedat de prepoziţia **ad.**

III. La întrebarea **unde?** (de unde).

1. *Removit præsidium* **ex loco** (A alungat trupa de întărire din (acel) loc). *Pugnavit* **ex equo** (A luptat de pe cal). *Reverti* **ex itinere** (A se înapoia din drum). **Ex arbore** *suspendere* (A spînzura de copac).

Complementul circumstanţial de loc, răspunzînd la întrebarea **unde** (de unde), care întregeşte înţelesul unui verb ce exprimă ideea de mişcare, stă în cazul **ablativ** cu prepoziţia **ex** sau **e.**

2. a) *Pompeius* **Luceria** *proficiscitur Canusium* (Din Luceria Pompei pleacă la Canusium). (Cæs. *B.C.* I, 24, 1). *Ecquam tu advexisti ancillam* **Rhodo?** (N-ai adus tu oare o anumită sclavă din Rodos?) (Plaut. *Merc.* 390). *Æschines* **Athenis** *cessit*(Eshine s-a retras din Atena).

Complementul circumstanţial de loc, răspunzînd la întrebarea **unde,** cînd este exprimat printr-un nume de oraş sau insulă mică, stă în cazul **ablativ fără prepoziţie,** spre a arăta locul de unde pleacă cineva.

b) *Amicus* **domo** *profectus est* (Prietenul a plecat de acasă). **Rure** *rediit senex* (Bătrînul s-a înapoiat de la ţară).

Tot în **ablativ fără prepoziţie** se aşază şi substantivele *domus* şi *rus (domo, rure)* cînd serveso drept complemente circumstanţiale de loc răspunzînd la întrebarea *unde* şi exprimă *plecarea de acasă, de la ţară.*

Scanned with OKEN Scanner

Notă. Complementul circumstanţial de loc, răspunzînd la întrebarea **unde** şi exprimat prin nume de oraşe stă în cazul **ablativ** precedat de prepoziţia **ab (a)**[1] în următoarele cazuri :

a) Cînd se precizează că o persoană pleacă din împrejurimile unui oraş : *Cæsar maturat* **ab Urbe** *proficisci* (Cæsar se grăbeşte să plece din Roma). (Cæs. *B. G.* I, 7, 1).

b) Cînd se exprimă numai ideea de direcţie dintr-un anumit loc către alt anumit loc, fără să existe, în propoziţie, un verb de mişcare : *Erat iter* **a Gallia** *in Italiam* (Exista drum din Gallia în Italia).

c) Cînd se precizează că cineva pleacă din locuinţa unei persoane : *Frater meus* **a Crasso** *abiit* (Fratele meu a plecat din casa lui Crassus).

3. a) *Pellere aliquem* **regno** (a alunga pe cineva din domnie). *Amovit hostes* **loco opportuno** (A înlăturat (a scos) pe duşmani de pe poziţia prielnică). *Deiicere aliquem* **honore** (A răsturna pe cineva din rang).

În cazul **ablativ fără prepoziţie** stă complementul circumstanţial de loc care răspunde la întrebarea **unde** (de unde) atunci cînd depinde de unul din verbele : *moveo*, *amoveo* (despart, înlătur) *pello*, *depello*, *expello* (alung, izgonesc); *deiicĭo*, *eiicio* (resping, azvîrl) etc.

b) *Intercludere aliquem* **commeatu** (a împiedica pe cineva de la aprovizionare). *Abstinere manus* **ab alienis** (a-şi îndepărta mîinile (a nu se atinge) de bunurile străine). *Abstinere milites* **a præda** (a opri pe soldaţi de la pradă). *Desistere* **conatu** (a renunţa la o încercare). *Supersedere* **labore** (a se cruţa de o trudă). *Prohibere aliquem* **fuga** (a opri pe cineva din fugă).

Verbele *arceo*, *prohibeo* (opresc) ; *excludo*, *interclûdo* (înlătur, îndepărtez) ; *abstineo* (reţin, opresc) ; *desisto* (mă las de) ; *supersedeo* (mă abţin, mă cruţ) etc. impun ca complementul circumstanţial de loc la întrebarea **unde** (de unde) să fie exprimat prin cazul *ablativ fără prepoziţie* sau să fie precedat de una dintre prepoziţiile **de, ex (e), ab (a).**

4. **Parente** *P. Sestius natus est* **homine** *et* **sapienti** *et* **sancto** *et* **severo** (P. Sestius s-a născut dintr-un tată, om pe cît de înţelept, pe atît de neprihănit şi sever). (Cic. *pro Sestio*, 3, 6). **Nobili genere** *nati* (Născuţi din neam nobil). (Cic. *Ver.* V, 70, 180). *Illorum* **sanguine** *creatos* (Zămisliţi din sîngele acelora). (Cic. *De lege agr.* II, 1, 1).

Originea sau **obîrşia** cuiva se exprimă prin cazul **ablativ fără prepoziţie** *(ablativus originis)*. Acest ablativ este întrebuinţat numai pe lîngă participiile care au înţeles de naştere, ca : *natus* (născut), *prognatus* (născut), *genitus* (născut), *ortus* (răsărit, născut), *satus* (sădit, născut), *creatus* (zămislit, născut), *oriundus* (care se va naşte), *editus* (izvorît, născut).

---

[1] Faptul că numele de persoane, în rolul de complement circumstanţial de loc, au construcţii aparte (la întrebarea *ubi*, *acuzativ cu apud;* la întrebarea *quo*, *acuzativul cu ad*, iar la întrebarea *unde*, *ablativul cu ab)*, pentru că cineva nu poate fi în interiorul, nu poate merge în interiorul şi nici nu poate pleca din interiorul unei persoane, ci poate fi *lîngă*, *în apropierea* şi poate pleca *de lîngă* o persoană; şi faptul că numele de oraşe au şi ele construcţii identice cu cele ale numelor de persoane, la aceleaşi întrebări, dovedesc că *acuzativul cu apud*, *acuzativul cu ad* şi *ablativul cu ab*, întrebuinţate cu numele de oraşe, în rolul de complemente circumstanţiale de loc, exprimă : la întrebarea **ubi** şederea *lîngă o localitate*, la întrebarea **quo** mergerea *în apropiere* de o localitate, la întrebarea **unde** plecarea de *lîngă o localitate.*

Scanned with OKEN Scanner

Pe lîngă oricare dintre aceste participii numele părinților (tată sau mamă) sau cuvîntul *parens* (părinte) sau vreunul dintre substantivele *genus* (neam), *gens*, *familia* (familie), *locus* (loc, obîrșie), *stirps* (spiță, neam) se pun în cazul **ablativ fără prepoziție.**

Notă. Dacă însă se exprimă originea (obîrșia) mai îndepărtată, din străbuni, se întrebuințează tot cazul *ablativ*, însă precedat de prepoziția *ab* (rar *ex*). Exemple: *Ortus* **ab Inacho** (Scoborîtor din (strămoșul) Inachus). (Hor. *Carm.* II, 3, 21); *Prognati* **ab Tantalo** (Născuți (scoborîți) din (strămoșul) Tantalus). (Cæs. *B. G.* IV, 18, 1)

IV. La întrebarea **qua?** (pe unde).

1. *Phœbidas* **per Thebas** *iter fecit* (Febidas a trecut prin Teba). (Corn. Nep. *Pelop.* I, 2). **Per manus** *tradere* (a trece din mînă în mînă). **Per medios hostes** (Prin mijlocul dușmanilor). *Aliquid* **per forum** *ferre* (a duce ceva prin mijlocul forului).

Complementul circumstanțial de loc care răspunde la întrebarea **qua** (pe unde) stă în cazul **acuzativ** precedat de prepoziția **per** cînd este exprimat printr-un nume de oraș sau de insulă mică, precum și prin oricare alt substantiv comun, spre a arăta *ideea de străbatere.*

2. **Porta Collina** *Urbem intravere* (Au intrat în Roma prin poarta Colină). (Liv. V, 41, 4). *Cæsar* **terra marique** *omnes inimicos vicit* (Cæsar a învins pe toți dușmanii săi pe uscat și pe apă). **Dextra** *(parte) Piræus*, **sinistra** *Corinthus* (Pe partea dreaptă era Pireul, pe stînga Corintul). (Cic. *ad Fam.* IV, 5, 4). **Via Aurelia** *profectus est* (A plecat pe calea Appia). (Cic. *Cat.* II, 4, 6).

În **ablativ fără prepoziție** stă complementul circumstanțial de loc care răspunde la întrebarea **qua,** cînd este exprimat printr-unul din substantivele *terra* (pămînt), *mare* (marea), în expresia: *terra marique* (pe uscat și pe apă), *via* (cale), *iter* (drum), *pars* (parte) și arătînd *calea* sau ***drumul*** pe unde trece cineva.

V. *Milites aggerem latum* **pedes trecentos triginta,** *altum* **pedes octoginta** *extruxerunt* (Ostașii au înălțat o întăritură lată de trei sute treizeci de picioare și înaltă de optzeci de picioare). (Liv. VII, 24, 1). *Est locus in carcere, quod Tullianum appellatur, circiter* **duodecim pedes** *humi depressus* (În închisoare se află un loc, numit Tulianum, la adîncime cam de douăsprezece picioare de la pămînt). (Sall. *Cat.* 55, 3). *Teanum abest a Larino* **duodeviginti milia** *passuum* (Teanul este la o depărtare de optsprezece mii de pași de Larinum). (Cic. *Pro Cluent.* 9, 27).

Spre a exprima întinderea în spațiu a unei acțiuni, distanța străbătută de cineva, sau îndepărtarea de la un loc la altul se întrebuințează **acuzativul fără prepoziție.**

Acest acuzativ este însoțit de un numeral cardinal cînd se exprimă distanța precisă.

Scanned with OKEN Scanner

Versiune

PAULUS ÆMILIUS IN GRÆCIA

Perseus, Macedonum rex, atrox Romanorum hostis erat. Eius gloria ingens erat quod Romanos, primum *in Thessalia* et deinde *in Illyria* vicerat. Paulus Æmilius, *nobili genere natus*, postquam *Romæ* consul factus est, Perseum vincere constituit. Ob eam rem *in Italia* magnum exercitum conscripsit, quem *terra marique in Macedoniam* traduxit. Castra *apud Pydnam* posuit. Adventus novi exercitus Romani nullam formidinem *apud Macedones* movit.

Paulus Æmilĭus autem Perseum vincere sperabat quod iam *domi* bonum omen habuerat. Cum *domo* exiret, ei nuntiatum est periisse eius catellam cui Persa nomen erat.

In Macedonia prœlium *loco opportuno* committitur. Brevi Perseus victus est. Post hanc victoriam, Paulus Æmilius *in Græciam* ire contendit. Primo haud magno comitatu *per Thessaliam Delphos* petiit. *Delphis*, *in vestibulo* magni templi columnas, quæ antea Persei statuis destinatæ erant, suis statuis destinavit. Postea *Lebadiam* venit. *Lebadiæ* templum Trophonii adiit. Paulus Æmilius, *via facillimā Chalcidem* venit *ad* Euripi *spectaculum*.

A Chalcide Aulidem traiecit, urbem claram statione quondam mille navium Agamemnoneæ classis. Hinc Agamemnon navibus cursum *ad Troiam* petiit, cum eius filia victima aris, voluntate dei, admota esset. *In hac urbe* Paulus templum Dianæ invisit. Inde *Oropum* ventum est, quod oppidum *ab Athenis multa milia* passuum aberat. Postremo *Athenas ipsas*, omni genere artium insignes, pervenit. Hic *mœnibus* et *tectis* optime receptus est, quamquam Græci antea alios advenas *civitate*, *tectis* et *mensa* non receperant. Cum *Athenis* omnia monumenta præclara vidisset, Paulus *domum* revertere statuit. Iter *per medium mare* et *per Italiam* faciens, *Romam* pervenit ibique senatus ei triumphum decrevit.

După *Titus Livius*

Temă

CĂLĂTORIA PRIETENULUI MEU

Dorind *(cupio)* să cunoască *(cognosco)* diferite *(varius)* ţări şi oraşe străine *(alienus)*, Hortensius, prietenul meu, născut *(natus)* în Roma, dintr-o familie *(gens)* nobilă *(nobilis)*, a plecat *(proficiscor)* de acasă cu puţini *(paucus)* prieteni. De la Brindisium, prin mijlocul mării, a navigat *(navigo)* spre Alexandria. În Alexandria a vizitat monumentele frumoase *(monumentum)* ale acestui oraş. De la Alexandria a trecut în Syria. În toată această călătorie *(iter)*, pe uscat şi pe apă, a dorit *(cupio)* să cunoască podoabele *(ornamentum)* fiecărei ţări *(civitas)* pe care acasă nu le văzuse.

Trecînd prin Syria, pe căi *(via)* diferite, a ajuns *(pervenio)* în Mesopotamia, în ale cărei oraşe *(mœnia)* şi locuinţe *(tectum)* a fost bine primit. Apoi a mers *(eo)* spre Damasc. Aici a vizitat marile temple. Din Damasc a

Scanned with OKEN Scanner

plecat *(proficiscor)* spre casă şi trecînd *(traiicio)* prin Italia a ajuns la Roma, mulţumit de această frumoasă călătorie.

Istorisirea *(narratio)* acestei călătorii am auzit-o la Hortensius, prietenul meu.

Complementul circumstanţial de timp

I. La întrebarea **quando?** (cînd?)

1. *Rem conficit* **paucis diebus** (Isprăveşte lucrul în puţine zile). *Stella* **triginta annis** *cursum conficit* (Steaua îndeplineşte mersul ei în treizeci de ani). *Uti* **diebus decem** *Numidia decederet* (Să plece din Numidia în zece zile). (Sall. *Iug.* 38, 9). **Temporibus antiquis** *multi et clari oratores fuerunt* (În timpurile vechi au existat mulţi oratori vestiţi).

Complementul circumstanţial de timp, care răspunde la întrebarea **quando** (cînd) stă în cazul **ablativ fără prepoziţie** *(Ablativus temporis)* cînd este exprimat printr-un substantiv care arată timpul ca: *tempus* (timp), *annus* (an), *dies* (zi), *hora* (oră). *Numărul* pe lîngă aceste substantive se exprimă prin *numerale cardinale.*

2. **Hac hieme** *multum nivis fuit* (În această iarnă a fost multă zăpadă). **Nostra ætate** (pe vremea noastră). **Quinquatribus** *frequenti senātu causam tuam egi* (La sărbătoarea Minervei (quinquatrus), într-o şedinţă numeroasă a senatului am susţinut cauza ta). (Cic. *ad Fam.* XII, 25, 1). **Extrema senectūte** *Cato linguam græcam didicit* (La bătrîneţe înaintată Cato a învăţat limba greacă). (Cic. *De Orat.* 1, 209). *Consules rem publicam* **pace belloque** *gerebant* (Consulii cîrmuiau treburile statului în timp de pace şi de război). (Liv. II, 1, 1).

Tot în cazul **ablativ fără prepoziţie** stă complementul circumstanţial de timp, care răspunde la întrebarea **quando,** atunci cînd este exprimat printr-un substantiv, care arată ideea de timp numai în chip figurat ca: *ætas* (vîrstă, epocă, vreme), *senectus* (bătrîneţe), *memoria* (amintire), *pax* (pace), *bellum* (război) în expresia: *pace belloque* (în pace şi război), cînd sînt însoţite de un adjectiv sau altă determinare.

3. **Initio anni** *strenas accepimus* (La începutul anului am primit daruri). *Eius* **adventu** *sol ortus est* (La sosirea lui a răsărit soarele). **Occasu** *solis stellæ lucent* (La apusul soarelui lucesc stelele).

În cazul **ablativ fără prepoziţie** stă complementul circumstanţial de timp, la întrebarea **quando,** atunci cînd este exprimat prin vreunul din substantivele: *initium* (început), *principium* (început) sau prin vreun substantiv de declinarea a IV-a (patra) care înseamnă un eveniment sau o împrejurare de timp ca: *adventus* (sosire), *discessus* (plecare), *exitus* (ieşire), *ortus* (răsărit), *occasus* (apus) etc.

Notă. Pe lîngă substantivele care arată ideea de timp, la întrebarea **quando** (cînd), numărul se exprimă prin *numerale ordinale.* Exemple: **Secundo bello** *Punico* (în al doilea război punic). **Septimo decimo anno** *post eius consulatum* (în al şaptesprezecelea an după consulatul aceluia). *Sumus* **anno millesimo noningentesimo quinquagesimo octavo** (Sîntem în anul o mie nouă sute cincizeci şi opt).

Scanned with OKEN Scanner

II. La întrebarea **quamdiu?** (cît timp?)

Quædam bestiolæ **unum** *tantum* **diem** *vivunt* (Unele gîze trăiesc doar o singură zi). (Cic. *Tusc.* I, 39, 94). *Troia a Græcis* **decem annos** *oppugnatur* (Troia este atacată de greci timp de zece ani). **Sex horas** *pugnatum est* (Lupta s-a dat timp de şase ore). **Diem noctemque** *milites in opere versantur* (Zi şi noapte ostaşii se îndeletnicesc cu lucrările). **Per viginti annos** *Græciam visitavit* (A vizitat Grecia timp de douăzeci de ani neîntrerupţi).

Complementul circumstanţial de timp, care arată *durata timpului* pentru o acţiune şi răspunde la întrebarea *quamdiu* (cît timp) stă în *cazul acuzativ*, însoţit de *numeral cardinal.* Cînd se exprimă *durata neîntreruptă* a lucrării, complementul circumstanţial de timp la întrebarea *quamdiu* (cît timp) stă în *cazul acuzativ cu prepoziţia* **per.**

III. La întrebarea **ex quo tempore?** sau **quamdudum?** (de cînd, de cît timp).

Iam **tertium annum** *grammaticam disco* (Învăţ gramatica de trei ani). **Abhinc annos triginta** *Romæ magna prodigia fuerunt* (Acum treizeci de ani au avut loc la Roma mari minuni). **Ante hos sex menses** *maledixisti mihi* (Cu şase luni mai înainte ai vorbit rău despre mine).

Complementul circumstanţial de timp care răspunde la întrebarea **ex quo tempore** (de cînd) sau **quamdudum** (de cît timp) stă în **cazul acuzativ fără prepoziţie,** dar însoţit de un *numeral ordinal.*

Pentru a exprima timpul scurs între un fapt petrecut în trecut şi momentul în care se vorbeşte, se întrebuinţează adverbul **abhinc** urmat de un substantiv în cazul **acuzativ** însoţit de **numeral cardinal.**

Dacă însă complementul circumstanţial de timp, răspunzînd la întrebarea *ex quo tempore*, care arată timpul scurs între un fapt petrecut în trecut şi momentul vorbirii, este precedat de adverbul **ante,** se exprimă prin substantiv în *cazul acuzativ* atunci cînd acest substantiv este însoţit de pronumele demonstrativ, **hic, hæc, hoc** şi **numeral cardinal.**

Notă. Dacă substantivul prin care se arată timpul scurs între un fapt petrecut în trecut şi momentul vorbirii nu este însoţit de numeral, se întrebuinţează prepoziţiile **ab (a)** (de la), **ex (e)** (din, de la), sau **post,** urmate de substantiv în cazul cerut de fiecare din ele. Exemple: **Ab hora octava** *ad vesperum* (De la ora a opta pînă seara). **Ab Urbe condita** (De la clădirea Romei). (Liv. I, 1). **Ex illo tempore** (Din acel timp). **Post urbem conditam** (după întemeierea Romei).

Pentru a exprima timpul scurs **de la** un fapt petrecut în trecut şi **pînă** în momentul altei acţiuni, se întrebuinţează prepoziţiile **ab** şi **in** sau **ad** urmată fiecare de un substantiv în cazul respectiv.

IV. La întrebarea **quanto tempore?** (în cît timp).

Bellum **novem annis** *gessit* (A purtat războiul în nouă ani).

Complementul circumstanţial, arătînd timpul precis în care cineva face acţiunea şi răspunzînd la întrebarea *quanto tempŏre*, se exprimă prin cazul **ablativ fără prepoziţie,** dar însoţit de un *numeral cardinal.*

Scanned with OKEN Scanner

V. *Cicero* **annos tres et sexaginta** *natus mortuus est* (Cicero a murit în vîrstă de şaizeci şi trei de ani). *Amicus meus* **vicesimum annum agit** (Prietenul meu are douăzeci ani).

Vîrsta cuiva se exprimă prin două chipuri:

a) prin participiul perfect pasiv **natus** însoţit de substantivul **annus** pus în cazul **acuzativ** cu un **numeral cardinal;**

b) prin expresia **annum agere,** avînd pe lîngă substantivul *annum* un **numeral ordinal.**

Versiune

QUATTUOR ÆTATES POPULI ROMANI

Si quis populum Romanum quasi hominem consideret, quattuor gradus eius vitæ inveniet. Prima ætas sub regibus fuit prope *ducentos quinquaginta per annos*, *quibus annis* cum finitimis luctatus est: hæc erit eius infantia. Sequens ætas *a Bruto Collatinoque* consulibus in *Claudium Fulviumque consules ducentos quinquaginta annos* patet, *quibus* Italiam subegit. Hoc fuit tempus viris armisque incitatissimum; ideo quis adulescentiam eius dixerit. Dehinc *ad Cæsarem Augustum* ducenti sunt anni, *quibus* totum orbem pacavit: hæc iam ipsa iuventa imperii et quasi quædam robusta maturitas. *Initio* huius ætatis respublica bonis legibus instituta est. *Ab Augusto in sæculum nostrum* haud multo minus ducenti sunt anni, *quibus* inertia Cæsarum quasi consenuit, nisi quod Traiani principio *temporibus*, præter spem omnium, imperii senectus revirescit. *Extrema senectute*, nequitia Cæsarum, imperium Romanum dilapsum est.

Florus

Temă

Despre starea sanitară *(sanitas)* a ostaşilor romani

Trebuie să se ia măsuri *(providĕo)* ca ostaşii *(miles)* să nu *(ne)* staţioneze *(commoror)* vara *(æstas)* fără *(sine)* corturi *(tentorium)* şi nici să *(ne)* mărşăluiască *(iter facio)* pe iarnă *(hiems)* aspră *(sævus)* prin zăpezi *(nix)* şi lapoviţă *(pruina)*; ca *(ne)* armata *(exercitus)* să nu întrebuinţeze *(utor)* apă *(aqua)* nesănătoasă *(perniciosus)* sau mlăştinoasă *(paluster)*; căci băutura *(potus)* de apă rea *(malus)*, asemănătoare *(similis)* cu veninul *(venenum)*, mai ales *(præsertim)* la începutul verii *(initium, æstas)* călduroase *(torridus)*, pricinuieşte *(genero)* otrăvirea *(pestilentia)* pentru băutori *(bibo)*. La timp *(tempus)* prielnic *(opportunus)* soldaţii să fie îngrijiţi *(curo)* prin meşteşugul *(ars)* medicilor *(medicus)*. Dar cei pricepuţi *(peritus)* în treburile ostăşeşti *(res militaris)* au fost de părere *(puto)* că exerciţiile *(exercitium)* zilnice *(cotidianus)* cu arme *(arma)* contribuie *(prosum)* la sănătatea *(sanitas)* ostaşilor mai mult *(plus)* decît medicii. Acum *(abhinc)* mulţi ani am avut pentru aceasta multe dovezi *(exemplum)*. De aceea conducătorii *(dux)* au

Scanned with OKEN Scanner

voit *(volo)* ca infanteriştii *(pedes)* să facă exerciţii *(excerceor)* fără *(sine)* întrerupere *(intermissio)*, pe ploi *(imber)* sau pe zăpezi *(nix)* sub acoperămînt *(tectum)*, iar în celelalte *(reliquus)* zile *(dies)* pe cîmp *(campus)*. Dacă pe timp de toamnă *(autumnalis)* sau de vară *(æstivus)* un număr mare *(multitudo)* de ostaşi staţionează *(consisto)* vreme mai îndelungată *(diu)* în aceleaşi locuri *(locus)*, din molipsirea *(contagio)* apelor ia naştere *(nascor)* o boală *(morbus)* foarte primejdioasă *(perniciosus)* care nu poate fi stăvilită *(prohibeo)* decît printr-o deasă *(frequens)* mutare *(mutatio)* a taberii *(castra)*. Timp de mulţi ani a fost întrebuinţată *(adhibeo)* această metodă *(ratio)*.

Vegetius

Complementul circumstanţial instrumental

1. *Milites hostem* **gladio** *feriunt* (Ostaşii izbesc pe duşman cu sabia). *Natura oculos* **tenuissimis membranis** *vestivit et sæpsit* (Natura a îmbrăcat şi a înconjurat ochii cu pieliţe foarte subţiri). (Cic. *De nat. Deorum* II, 57, 142). *Cæsar dixit* **magno** *se illum* **præmio** *remuneraturum* (Cæsar a zis că-l va răsplăti cu o mare recompensă). (Cæs. *B.G.* I, 44, 13). *Exercitum* **omni disciplina militari** *erudivit* (A învăţat armata cu toată disciplina ostăşească). (Corn. Nep. *Iphicr.* 2, 4). *Admiratione afficiuntur ii qui anteire ceteris* **virtute** *putantur* (Sînt admiraţi aceia care sînt socotiţi că depăşesc pe ceilalţi prin virtute). (Cic. *De offic.* II, 10, 37). *Homines* **labore assiduo** *et* **cotidiano** *assueti* (Oameni deprinşi cu munca stăruitoare şi zilnică). (Cic. *De orat.* III, 15, 58).

Complementul circumstanţial prin care se exprimă **instrumentul** sau **mijlocul** prin care sau cu ajutorul căruia se face o acţiune se pune în cazul **ablativ fără prepoziţie** şi se numeşte *Ablativus instrumenti.* El se întrebuinţează pe lîngă tot felul de verbe sau adjective verbale ca: *orno*, *exorno* (împodobesc), *vestio* (îmbrac), *sæpio* (înconjur), *instruo* (alcătuiesc), *erudio* (învăţ), *dono* (dăruiesc), *remuneror* (răsplătesc), *imbuo* (umplu, încarc), *expolio* (despoi), *assuefacio* (deprind), *instituo* (orînduiesc), *assuesco* (deprind, obişnuiesc), *hilaro* (mă înveselesc), *delecto*, *oblecto* (desfătez), *afficio* (copleşesc), *præditus* (înzestrat), *assuetus* (deprins) şi cu alte verbe mai ales în formă pasivă.

2. *Res* **per exploratores** *cognita est* (Lucrul a fost aflat prin cercetaşi). *Quæ comperta sunt* **per me** (Acestea au fost aflate prin mine).

Dacă instrumentul este exprimat printr-un nume de persoană stă în **cazul acuzativ** precedat de prepoziţia **per.**

Notă. Construcţia complementului circumstanţial instrumental cu prepoziţia *per* poate fi înlocuită prin *ablativul* substantivului *opera* însoţit de pronume posesiv sau de un genitiv: *opera tua* (prin osteneala ta), *opera lictorum* (cu osteneala lictorilor).

3. *Interiores Britanni* **lacte** *et* **carne** *vivunt* (Britanii mai dinlăuntrul ţării trăiesc cu lapte şi carne). (Cæs. *B.G.* V, 14, 2). **Oluscutis** *nos soles pascere* (Obişnuieşti să ne hrăneşti cu legume). (Cic. *ad Attic.* VI, 1, 13).

Complementul circumstanţial instrumental în cazul **ablativ fără prepoziţie** se întrebuinţează pe lîngă verbele care înseamnă: *alo* (hrănesc), *pasco*, *pascor* (mănînc, întreţin), *vivo* (trăiesc) etc. Acest complement instrumental pe lîngă aceste verbe, mai sus arătate, se exprimă numai prin nume de lucruri.

Scanned with OKEN Scanner

4. *Multi deorum* **beneficio** *perverse* **utuntur** (Mulți oameni folosesc rău binefacerile zeilor). (Cic. *De nat. Deorum* III, 28, 70). *Nemo parum diu vixit qui virtutis perfectæ* **perfecto functus est munere** (N-a trăit prea puțin acela care a îndeplinit în viață datoria întreagă a unei virtuți desăvîrșite). (Cic. *Tusc.* I, 45, 109). *Cæsar* **Alesia** *potitus est* (Cæsar a pus stăpînire pe Alesia). (Cæsar, *B.G.* VII, 89).

În **ablativ fără prepoziție** stă complementul circumstanțial instrumental al *verbelor deponente: fruor* (mă bucur), *fungor* (mă achit, îndeplinesc), *potior* (pun stăpînire), *utor* (mă folosesc), *vescor* (mă hrănesc) și al compuselor lor ca: *abŭtor* (abuzez), *defungor* (termin, sfîrșesc), *perfungor* (îndeplinesc cu totul), *perfruor* (mă bucur pe de-a întregul).

Notă. Verbul *potior* (pun stăpînire) mai poate avea complementul său instrumental și în cazul *genitiv*, mai ales cînd este exprimat prin substantivul *res*. *Augustus* **rērum** *potitus est* (Augustus s-a făcut stăpîn pe autoritatea supremă).

5. *Antiochiæ urbs* **eruditissimis hominibus liberalissimisque studiis** *affluebat* (Orașul Antiohiei era plin de oameni foarte învățați și de studiile cele mai liberale). (Cic. *Pro Archia*, 3, 4). *Animus per somnum* **curis** *vacuus est* (În timpul somnului sufletul este lipsit de griji). (Cic. *de Divin.* II, 11, 27). *Implevit dolium* **vino** (A umplut un butoi cu vin).

Complementul circumstanțial instrumental în *ablativ fără prepoziție* se întrebuințează cu verbele care înseamnă: abundență: *abundo, affluo, redundo;* umplere: *compleo, impleo, expleo, repleo, suppleo;* săturare: *satio, saturo, farcio;* stropire: *conspergo, respergo;* îngrămădire: *cumulo, obruo, onero;* creștere, îmbogățire: *augeo, locupleto;* lipsă: *egeo, careo, indigeo* etc., cît și cu adjective care înseamnă: plin = *plenus;* rodnic = *fecundus, fertilis, largus;* umplut = *confertus, refertus;* lipsit = *inops, egenus, inanis;* gol = *vacuus* etc.

Acest complement circumstanțial instrumental, în cazul *ablativ*, cu nume de lucru, se numește **Ablativus copiæ vel inopiæ**

Notă. Cu verbele care înseamnă abundență sau lipsă *complementul circumstanțial instrumental* se pune în cazul *ablativ fără prepoziție* chiar și atunci cînd este exprimat printr-un substantiv colectiv reprezentînd persoane: *Uterum* **milite armato** *complent* (Umplu pîntecele (calului troian) cu ostași înarmați). (Verg. *Æneis*, II, 52).

6. *Nihil* **opus est simulatione et fallaciis** (Nu e nevoie, întru nimic, de prefăcătorie și înșelăciune). (Cic. *De Orat.* II, 46, 191). *Quid* **verbis opus est?** (La ce e nevoie de cuvinte?) *Nihil erat cur* **properato opus esset** (Nu era nici un motiv să se grăbească). (Cic. *pro Milone*, 19, 49). *Priusquam incipias* **consulto** *et ubi consulueris mature* **facto opus est** (Înainte de a începe ceva, este nevoie de chibzuială și de îndată ce ai chibzuit este nevoie de executare grabnică). (Sall. *Cat.* 1, 6). *Quid* **opus est affirmare?** (La ce este nevoie de afirmare?) (Cic. *ad Attic.* VII, 3, 1). *Nunc* **opus est te** *animo* **valere,** *ut corpore possis* (Acum este nevoie ca tu să fii sănătos la suflet, ca să ai putere și la trup). (Cic. *ad Fam.* XVI, 14, 2).

Expresia unipersonală **opus est** (e nevoie) are următoarea construcție: *lucrul*, de care cineva are nevoie, se pune în cazul *ablativ fără prepoziție*, iar *persoana*, care are acea nevoie, în cazul *dativ*.

Scanned with OKEN Scanner

Dacă lucrul, de care cineva are nevoie, este exprimat printr-o propoziție, se întrebuințează sau modul infinitiv, sau un acuzativ cu infinitiv sau mai rar cazul ablativ al unui participiu perfect pasiv.

Notă. Dacă expresia *opus est* devine personală, atunci lucrul de care cineva are nevoie devine subiect și se pune în cazul nominativ, iar verbul *est* al expresiei se acordă cu acest subiect ; numai persoana care are acea nevoie rămîne în cazul dativ : **Quæ** *militibus* **opus erant,** *dux facile reperiebat* (Comandantul afla ușor cele de care soldații aveau nevoie). (Corn. Nep. *Themis. 1*). *Fratri tuo* **multa opus sunt** (Fratele tău are nevoie de multe).

7. **Octoginta talentis** *emit duas tabulas Cæsar* (Cæsar a cumpărat două tablouri cu optzeci de talanți). **Multo sanguine** *stetit victoria* (Victoria s-a cîștigat cu mult sînge). (Liv. XXIII, 30, 2). *Quanti emptæ?* — « **Parvo** ». — *Quanti ergo?* — « **Octussibus** ». (Cu cît au fost cumpărate? — cu puțin. Cu cît deci? Cu opt ași). (Hor. *Satur.* II, 3, 156). *Habe eam* **centum minis** (Ține-o pentru o sută de mine (monedă). (Plaut. *Pers.* 662). — *Quanti doces?* — **Talento !** (Cu ce preț dai lecții? Cu un talant). **Triginta milibus** *nummum dixistis eum habitare* (Mi-ați spus că el locuiește (o casă) pe treizeci mii sesterți). (Cic. *pro Cluentio*, 7, 17).

Complementul circumstanțial instrumental în cazul *ablativ fără prepoziție* se întrebuințează de asemenea cu verbele care înseamnă : a cumpăra = *emo, redimo, loco ;* a costa = *sto, consto, sum ;* a prețui = *æstimo, duco* etc.

Prin acest ablativ numit *Ablativus pretii* se exprimă *prețul hotărît și determinat*, însoțit de numerale cardinale, cu care se cumpără, se vinde, sau se prețuiește ceva.

Nota 1. Tot ca verbele care înseamnă cumpărare sau vînzare se construiesc cu ablativul și adjectivele : *venalis* (de vînzare), *carus* (scump), *vilis* (ieftin). *Domus Cæsaris etiam* **triginta talentis cara** *non erat* (Casa lui Cæsar chiar cu treizeci de talanți nu era scumpă).

Nota 2. Cînd *prețul*, cu care se cumpără, se vinde sau se prețuiește ceva este *nedeterminat* sau *general* se exprimă prin cazul genitiv al adjectivelor : *tanti, quanti, pluris, magni, parvi, minoris* etc. (Vezi *Genitivus pretii*).

Complementul circumstanțial de măsură

1. *Amicos* **sola caritate** *metimur* (Pe prieteni îi măsurăm numai după dragostea lor). *Altera sententia definit amicitiam* **paribus officiis** *ac* **voluntatibus** (A doua părere limitează prietenia numai la servicii și bunăvoință asemănătoare). (Cic. *De amicitia*, 58). **Omni** *illi et* **virtute** *et* **laude** *par* (Asemănător lui și prin toată lauda și prin toată virtutea). (Cic. *pro Plancio* 11, 27).

Tot ca un complement circumstanțial instrumental este socotit complementul, prin care se arată măsura sau diferența între două persoane sau două lucruri. Acest complement circumstanțial se exprimă prin cazul **ablativ fără prepoziție,** numit *Ablativus mensuræ* și se întrebuințează cu verbele : *metior* (măsor), *pendo* (cîntăresc, măsor), *iudico* (judec, apreciez), *definio* (limitez, definesc), *termino* (sfîrșesc, hotărăsc) etc. și cu adjectivele : *par* (egal), *similis* (asemănător) etc.

Scanned with OKEN Scanner

2. *Filius patri et* **virtute et animo** *congruebat* (Fiul se potrivea cu tatăl atît în virtute cît şi cu sufletul). *Actio* **omnibus** *congruens menti* (Acţiunea oratorică în acord cu gîndirea în toate). *Omnes ordines ad conservandam rempublicam* **mente** *et* **voluntate** *consentiunt* (Toate clasele sociale sînt de aceeaşi părere cu mine atît prin cugetul cît şi prin voinţa de a salva republica). (Cic. *In Catil.* I, 6).

Complementul circumstanţial de *măsură* în cazul *ablativ fără prepoziţie* se întrebuinţează şi cu verbele: *congruo* (mă potrivesc), *consentio* (mă asemuiesc, sînt de aceeaşi părere), *discrepo*, *dissideo* (mă deosebesc) etc.

3. **Quanto** *diutius considero*, **tanto** *mihi res videtur obscurior* (Cu cît reflectez mai mult timp, cu atît chestiunea mi se pare mai întunecată). (Cic. *Nat.*, 1, 60). **Quanto** *magis tranquilla omnia foris erant*, **tanto** *miseriæ plebis crescebant* (Pe cît toate în afara (ţării) erau mai liniştite, pe atît creşteau suferinţele poporului). (Liv. VI, 34, 1).

Complementul circumstanţial de *măsură*, în cazul *ablativ fără prepoziţie* se întrebuinţează şi pe lîngă comparative, sau verbe şi expresii, care înseamnă comparaţie, superioritate, inferioritate sau egalitate. Înaintea acestor comparative, verbe şi expresii de comparare se folosesc, între altele, ablativele neutre ca: *multo* (cu mult), *aliquanto* (întru cîtva), *nihilo* (întru nimic), *dimidio* (pe jumătate), *quo . . . eo*, *quanto . . . tanto* (pe cît . . . pe atît).

4. *Uri sunt magnitudine* **paulo** *infra elephantos* (În ce priveşte mărimea, urii (tauri sălbatici) sînt cu puţin mai prejos ca elefanţii). (Cæs, *B.G.* VI, 28, 1). **Paulo** *ante ad me venit Marcus* (Cu puţin mai înainte a venit Marcus la mine). **Multo** *citra erat Rhodanus*, *ingens fluvius* (Cu mult (mai) încoace era Ronul, fluviu foarte mare).

Înaintea adverbelor de timp **ante** (înainte) şi **post** (după), arătînd cu cît timp **înainte** sau **după** se face acţiunea, cît şi înaintea adverbelor de loc, care cuprind în ele o idee de comparare ca *infra* (mai jos), *supra* (mai sus), *citra* (dincoace), *ultra* (dincolo) se întrebuinţează aceleaşi complemente circumstanţiale de măsură ca cele prevăzute la § 3.

Nota 1. Cînd vrem să precizăm timpul prin cifre, exprimăm ideea de anterioritate sau posterioritate prin adverbele **ante** şi **post**, precedate de cazul ablativ sau prin prepoziţiile *ante* sau *post* urmate de substantive în cazul acuzativ, dar însoţite de numerale cardinale sau ordinale. Exemplu: **Duobus** *ante* **diebus**[1] *Clodius trucidatus est*, sau: **duos** *ante* **dies**[1] *Clodius trucidatus est* (Cu două zile înainte Clodius a fost ucis). (Cic. *Pro Milone*). **Quarto** *post* **die**, sau *post* **quartum diem**, sau: *post* **quattuor dies** *amicus Roma abibit* (Prietenul va pleca din Roma peste patru zile).

Nota 2. Repetarea periodică a unei acţiuni se exprimă prin adjectivul pronominal *quisque* însoţit de *numeral ordinal* şi aşezate în cazul *ablativ*. **Secundo quoque** *mense* (Din două în două luni).

5. *Castra Vercingetorigis non* **longo spatio** *a Cæsaris castris distabant* (Tabăra lui Vercingetorix nu era la mare distanţă de tabăra lui Cæsar). (Cæs.

[1]. Exprimarea acestei idei prin formula: « cu două zile în urmă » este străină de firea limbii romîne, căci acele zile sînt anterioare, nu posterioare (următoare) momentului acţiunii verbale. Limba romînă a moştenit aici cugetarea latină.

B.G., VII, 26, 2). *Non* **longo spatio** *a Tolosatium finibus aberant* (Nu erau la mare depărtare de hotarele (ţara) Tolosaţilor). (Cæs. *B.G.* I, 10, 1). *Neque* **ulla re** *longius absumus a natura ferarum* (Prin nici un lucru nu stăm prea departe de firea fiarelor). (Cic. *De offic.* I, 50).

Cu verbele *abesse* (a fi lipsă) şi *distare* (a fi departe) se întrebuinţează tot *ablativul măsurii* spre a exprima *distanţa* sau *depărtarea* de la un loc la altul, sau cu alte expresii spre a arăta la ce distanţă de un punct dat se săvîrşeşte o acţiune.

Notă. Substantivele *lapis* (piatră) şi *milliarium* (milă) puse în cazul *ablativ* sau în cazul *acuzativ* cu prepoziţia *ad* sînt întrebuinţate spre a exprima distanţa de la un loc la altul: **Decimo** *ab* **Urbe lapide** sau: **Ad decimum** *ab Urbe* **milliarium** (La zece mile de la Roma).

Complementul circumstanţial de relaţie

1. *Mulieres nudæ* **bracchia** *et* **lacertos** (Femei cu braţele goale) (Tac. *Germ.* 17). *Miles* **femur** *tragula ictus* (Ostaş lovit cu o suliţă în coapsă) (Liv. XXI, 7, 10). *Hoc concussa metu* **mentem** (Zguduită la minte prin această spaimă). (Verg. *Æneis*, XII, 468).

Cu unele verbe active intranzitive sau de formă pasivă şi cu unele adjective de origine verbală spre a arăta numele unei părţi dintr-un tot asupra căreia se raportează sau se răsfrînge înţelesul exprimat prin verb sau adjectiv, se întrebuinţează *complementul circumstanţial de relaţie.* Acest complement circumstanţial de relaţie stă în cazul **acuzativ fără prepoziţie** şi se numeşte **Accusativus relatiōnis** întrebuinţat mai ales în lucrări poetice.

Pentru că întrebuinţarea acestui acuzativ de relaţie a fost împrumutată din limba greacă, el s-a mai numit şi **Accusativus græcus** [1]. Acest complement de relaţie se traduce în limba romînă cu expresia: «*în ceea ce priveşte*».

Notă. Acest acuzativ de relaţie se întrebuinţează şi cu expresiile: *genus* (din punct de vedere al neamului), *omnia* (din toate punctele de vedere), *alia* (din alte puncte de vedere): *Qui* **genus** *estis?* (Cine sînteţi din punct de vedere al neamului?). *Viri* **omnia** *clari* (Bărbaţi vestiţi din toate punctele de vedere).

2. *Mardonius*, **natione** *Medus*, *fugatus est* (Mardonius, med în ce priveşte naţia, a fost pus pe fugă) (Corn. Nep. *Pausanias*, 1, 2). *Ista securitas* **specie** *quidem blanda*, *sed* **reapse multis locis** *repudianda est* (Această lipsă de griji, ademenitoare în ceea ce priveşte aparenţa, trebuie respinsă în realitate din multe puncte de vedere) (Cic. *De amicitia*, 13, 47). *Non solum* **genere** *sed etiam* **sententia** *amico similis sum* (Mă asemăn prietenului nu numai în ceea ce priveşte firea, dar chiar în ceea ce priveşte părerile) (Cic. *De amic.* 14, 21).

Spre a arăta sub ce raport sau în ce limită o însuşire se poate atribui unei persoane sau unui lucru, se întrebuinţează *cazul ablativ fără prepoziţie* numit *Ablativus relationis sive limi-*

---

[1] Încercarea de a considera această construcţie ca proprie limbii latine nu este întemeiată, căci se întîlneşte numai în poezie şi a căpătat mai mare întrebuinţare în operele poetice din epoca lui Augustus, scrise sub puternica influenţă a literaturii elene.

Scanned with OKEN Scanner

tationis mai ales cu cuvintele: *sententia*, *opinione* (în ceea ce privește părerea), *testimonio* (spre mărturie), *more* (în ceea ce privește datina), *nomine* (cu numele), *cognomine* (cu porecla), *genere* (în ce privește neamul, firea), *verbo* (în ce privește vorba) etc.

Versiune

DE TRIUMPHIS ET LARGITIONE AUGUSTI

Confectis bellis Augustus, *humeros toga picta amictus* et *caput corona laurea ornatus*, quinquies triumphavit: primum post devictum Scipionem, cuius spolia *per multos milites* gerebantur. Non multo post de Iuba rege, cuius regnum *longo spatio* a finibus imperii *distabat*. Hoc regnum, *multis divitiis plenum*, *ferro ignique* vastatum est. Igitur Augustus, cui nemo *virtute* et *gloria congruebat*, *multis civitatibus potitus est* et post has victorias, eōdem mense, sed interiectis diebus, quater triumphavit. Rursus semel, *paucos post dies*, de superatis Pompei liberis.

Gallico triumpho ascendit Capitolium ad lumina. Ad id *usus est quadraginta elephantis*, dextra atque sinistra lychnuchos *gestantibus*.

Pontico triumpho inter pompæ fercula trium verborum prætulit titulum: veni, vidi, vici.

Postquam *rerum potitus est*, veteranis legionibus, *præda onustis*, in pedites singulos super bina, quæ initio civilis tumultus numeraverat, vicena quaterna milia nummum dedit. Populo præter frumenti denos modios, ac totidem olei libras, trecenos quoque nummos, quos pollicitus olim erat, viritim divisit. Adiecit epulum et viscerationem, quæ *sexaginta talentis æstimata est* et post Hispaniensem victoriam duo prandia quæ *carne*, *piscibus et omnibus alimentis abundabant*. Nam cum prius prandium parce neque pro liberalitate sua præbitum iudicaret, *quinto post die* aliud præbuit. Omnia, *quæ populo opus erant*, tribuebantur. Quam ob rem discimus magnos homines non *fortuna*, sed *virtute* et *magnanimitate* æstimari.

După *Suetonius*

Temă

INELUL LUI GYGES

După ce *(cum)* pământul *(terra)*, plin *(refertus)* de roade *(fruges)* se căscase *(discedo)* prin cîteva *(quidam)* ploi *(imber)* mari, Gyges, păstor *(pastor)* regal *(regius)*, care avea nevoie *(opus est)* de hrană *(alimentum)* de care acel ținut *(regio)* era plin *(abundo)*, a coborît *(descendo)* la acea căscătură *(hiatus)* și acolo *(ibi)* a observat *(animadverto)* un cal *(equus)* de aramă *(aheneus)* în ale cărui coaste *(latus)* erau uși *(fores)*. Deschizîndu-le *(aperio)* a văzut *(video)* corpul *(corpus)* unui om *(homo)* mort *(mortuus)*, galben *(lividus)* la față *(facies)* care, în ceea ce privește mărimea

Scanned with OKEN Scanner

(magnitudo) nu se potrivea *(congruo)* cu alt *(alter)* om. Acest om avea în deget *(digitus)* un inel *(anulus)* de aur *(aureus)*, care costa *(consto)* o sută de dinari *(denarius)*. Îndată ce *(ut)* l-a smuls *(detraho)*, l-a îmbrăcat *(induo)* el însuşi *(ipse)*. Apoi s-a dus *(me recipio)* la o adunare *(concilium)* a păstorilor. Acolo *(ibi)* cînd *(cum)* a întors *(converto)* faţa *(palam)* acelui inel spre *(ad)* palmă *(palma)*, nu era văzut *(video)* de nimeni *(nullus)*, el însuşi *(ipse)* însă *(autem)* vedea toate ; el *(idem)* era văzut din nou *(rursus)* cînd *(cum)* a întors *(inverto)* inelul la loc *(locus)*. De aceea *(itaque)*, folosindu-se *(utor)* de această însuşire *(opportunitas)* a inelului, a ucis *(interimo)* pe regele *(rex)* care pusese stăpînire *(potior)* pe acel ţinut *(regio)* şi nimeni *(quisquam)* nu l-a putut vedea în această *(hic)* faptă *(facinus)*.

În curînd *(mox)* prin binefacerea *(beneficium)* inelului a ajuns *(exorior)* rege al Lydiei.

După *Cicero*

PROPOZITIA INDEPENDENTA

INTREBUINŢAREA MODURILOR

Indicativul

1. *Dux imperat* (Comandantul ordonă). *Amicus advenit* (A sosit prietenul). *Flos pulcher est* (Floarea este frumoasă). *Decorum est pro patria mori* (Este frumos a muri pentru patrie) (Hor. *Carm.* III, 2, 13). *Quis venit?* (Cine a venit?).

În limba latină, ca şi în limba romînă, propoziţia care exprimă o gîndire cu înţeles deplin, fără legătură sau dependenţă de altă gîndire, se numeşte **propoziţie independentă.**

În propoziţiile independente verbul se pune, în general, la modul **indicativ,** care este modul *realităţii* sau al *siguranţei*. Prin el se exprimă fapte sau stări reale, sigure sau socotite ca sigure, fie în chip afirmativ, fie negativ, fie întrebător, atunci cînd întrebarea cere un răspuns pozitiv şi sigur.

2. *Ad mortem te, Catilina, duci iussu consulis iam pridem* **oportebat** (Încă de mult ar fi trebuit să fii dus la moarte, Catilina, din porunca consulului (Cic. « *In Catilinam* », I, 2). *Verum ego hoc, quod iam pridem factum esse* **oportuit,** *certa de causa nondum adducor ut faciam* (Însă ceea ce ar fi trebuit să fie făcut încă de mult, dintr-un motiv sigur nu sînt încă hotărît s-o fac) (Cic. *In Catilinam*, I, 2, 5). *Loqui* **possum** (Aş putea vorbi). **Possum** *persequi permulta oblectamenta rerum rusticarum* (Aş putea înşira încă foarte multe desfătări ale vieţii de la ţară) (Cic. *Cato Maior*, 16, 55). **Debuisti,** *Vatini, etiamsi falso venisses in suspicionem Publio Sestio, tamen mihi ignoscere* (Ar fi trebuit totuşi, Vatiniule, să mă ierţi, chiar dacă Publius Sestius te-ar fi bănuit fără temei) (Cic. *In Vatin.*, 1, 2). *Quo ex senatus consulto confestim te interfectum esse, Catilina,* **convenit** (Potrivit acestei hotăriri a senatului, s-ar fi cuvenit să fi fost ucis pe dată, Catilina) (Cic. *In Catil.*, I, 2, 4). **Necesse est** *consulem rebus publicis curare* (Ar fi nevoie ca consulul să poarte grijă

Scanned with OKEN Scanner

de treburile obștești). **Melius est** *patrem ad me venire* (Ar fi mai bine ca tata să vină la mine). *Illud* **potius** *præcipiendum* **fuit** *ut diligentiam adhiberemus in amicitiis comparandis* (Ar fi trebuit să avem în vedere mai de grabă acest lucru ca să depunem toată străduania spre a ne pregăti prietenii) (Cic. *De amicitia*, 16, 60). **Æquius** *autem* **erat** *id voluntate fieri* (Ar fi fost mai drept ca aceasta să se facă din proprie voință). (Cic. *De offic.*, I, 9, 28).

În limba latină verbele: *debeo* (trebuie, datorez); *possum* (pot); *decet*, *convenit* (se cuvine), *oportet*, *necesse est* (este nevoie) și alte expresii impersonale ca *melius est* (este mai bine), *æquum est* (este drept) sînt întrebuințate la timpurile modului indicativ spre a exprima o gîndire care în limba romînă se exprimă corect prin timpurile modului optativ. Astfel timpul prezent al modului indicativ de la aceste verbe este întrebuințat în locul timpului imperfect al modului conjunctiv (în limba romînă ar fi exprimat prin prezentul modului optativ), iar timpurile imperfect, perfect sau mai mult ca perfect ale modului indicativ de la aceleași verbe sînt folosite în locul timpului mai mult ca perfect al modului conjunctiv (în limba romînă ar fi timpul perfect al modului optativ).

3. **Quæcumque** *mihi* **proponetur** *fortuna subeatur* (Orice soartă mi se va hărăzi, o voi suporta) (Cic. *In Catil.*, IV, 1, 2). **Quoscumque audivi** *quacumque* **potui** *ratione*, *placavi* (Pe oricine aș fi auzit, i-aș fi potolit, prin orice mijloc aș fi putut) (Cic. *ad Quintum fratrem*, I, 2, 4). **Quocumque** *me* **verto,** *adspectus hostiles video* (Ori încotro m-aș întoarce, văd numai priviri dușmănoase) (Seneca phil.). **Utcumque** *se affectum videri et animum audientis moveri* **volet** *orator*, *ita certum vocis admovebit sonum* (Oricum ar voi un orator să pară stăpînit de un sentiment și ca sufletul ascultătorului să fie mișcat de același sentiment, în același chip își va schimba flexiunile vocii). (Cic. *Orator*, 17, 55).

Modul **indicativ** se întrebuințează de asemenea în propozițiile independente, care încep cu pronume nedefinite, alcătuite dintr-un pronume îndoit sau compuse cu particula *cumque*, ca: *quisquis* (oricine), *quotquot* (oricît), *quicumque* (oricare), *qualiscúmque* (orice fel), *utercumque* (oricare ar fi). În limba romînă acest indicativ se traduce prin modul optativ.

4. *Brutum, quem non minus amo quam tu,* **pæne dixi,** *quam te* (Pe Brutus, pe care îl iubesc nu mai puțin decît tine și aproape aș fi spus, tot atît ca și pe tine) (Cic. *ad Attic.*, V, 20,6). **Prope vincebat** *auxilio loci paucitas ni iugo circummissus Veiens in verticem collis evasisset* (Numărul lor mic aproape ar fi biruit cu ajutorul poziției, dacă veienii înconjurați pe pisc, nu s-ar fi strecurat spre vîrful piscului) (Liv. II, 50, 10).

Modul *indicativ* se întrebuințează însoțit de adverbele **pæne** și **prope,** mai ales la timpurile trecute spre a exprima ceea ce aproape s-ar fi întîmplat sau ceea ce era cît pe aci să se întîmple. Acest indicativ este deseori în legătură cu o propoziție condițională ireală negativă începătoare cu conjuncția *nisi* sau *ni* (dacă nu).

Scanned with OKEN Scanner

Versiune

CÆSAR ALESIAM CIRCUMVALLAT

Cæsar, qui urbem citius expugnare *debuit*, adhortatus ad laborem milites, Alesiam circumvallare *instituit*. Ipsum erat oppidum Alesia in colle summo, admodum edito loco. Cuius collis radices duo, duabus ex partibus flumina *subluebant*. Ante id oppidum planities circiter milia passuum tria in longitudinem *patebat*; reliquis ex partibus colles, mediocri interiecto spatio, pari altitudine oppidum *cingebant*. Cæsar, *quantacumque fuerunt* hæc munimenta naturalia, oppidum *prope* expugnare *potuit* nisi sub muro eam partem collis, quæ ad orientem solem spectabat, copiæ Gallorum *complevissent* fossamque et maceriam sex in altitudinem pedum *perduxissent*. Eius munitionis, quæ ab Romanis instituebatur, circuitus undecim milia passuum *tenebat*. *Quocumque adspexisti*, munimenta Romanorum oppidum *cingebant*.

Castra oppurtunis locis erant posita, ibique castella viginti tria facta, quibus in castellis interdiu stationes ponebantur, ne qua subita eruptio fieret.

Hæc eadem noctu excubitoribus ac firmis præsidiis tenebantur.

După *Cæsar*

Temă

TRUFIA PEDEPSITA

Rîndunica *(hirundo)* era sora *(soror)* privighetoarei *(luscinia)* şi avea odinioară *(olim)* o voce *(vox)* răsunătoare *(canorus)* şi dulce *(suavis)*. Nimeni n-ar fi putut *(possum)* întrece *(supero)* atunci *(tunc)* glasul ei pe care toţi ar fi trebuit *(debeo)* să-l asculte *(audio)* cu plăcere *(libenter)*. Rîndunica locuia *(habito)* în păduri *(silva)* şi pe *(in)* ogoare *(ager)* unde desfăta *(delecto)* pe păstori *(pastor)* şi pe plugari *(agricola)* prin cîntece *(cantus)* dulci *(dulcis)* şi plăcute *(iucundus)*. Cît pe ce *(prope)* era să uit *(obliviscor)* ceea ce *(quod)* în primul rînd *(in primis)* trebuia să spun *(dico)*: chiar şi *(ipse)* păsările *(avis)* ascultau cu plăcere *(libenter)* cîntecele ei. Dar rîndunica era trufaşă *(superbus)*. « De ce, a zis ea *(inquam)*, am cîntat *(cano)* pînă acum *(adhuc)* pentru urechile *(auris)* ţărăneşti? *(rusticus)*. Pentru ce *(cur)* locuitorii *(incola)* oraşelor *(urbs)*, oricum *(qualiscumque)* ar fi ei, să nu asculte *(audio)* încă *(nondum)* glasul rîndunicii? A fi mai bine să merg *(eo)* la oraş ! ».

Aşadar *(igitur)* a părăsit *(relinquo)* locurile de ţară *(rus)* şi s-a îndreptat *(peto)* spre oraş. Dar *(sed)* în oraş *(urbs)* nimeni nu-şi îndrepta *(intendo)* urechile spre *(ad)* cîntecele *(cantus)* păsării *(avis)* trufaşe *(superbus)*, atît de mare *(tantus)* era zgomotul *(strepitus)* drumurilor *(via)* şi al forului *(forum)*. Lipseau *(desum)* ascultătorii *(auditor)* pentru rîndunică. Şi astfel *(itaque)* în scurt timp *(brevi)*, rîndunica a pierdut *(amitto)* practica *(usus)* unei arte *(ars)* netrebuincioase *(inutilis)*.

Conjunctivul

1. **Utinam** *ego vobis amicus tertius* **adscriberer** (O ! dacă aş fi socotit şi eu al treilea prieten pentru voi) (Cic. *Tuscul.*, V, 22, 63). **Utinam** *istam calli-*

Scanned with OKEN Scanner

ditatem hominibus dii **ne dedissent** (De n-ar fi dat zeii oamenilor această dibăcie) (Cic. *De Nat. Deorum*, III, 30, 75). *Ita me dii* **ament!** (Așa să-mi ajute zeii!) (Terent. *Heauton.*, IV, 3,8). *Hoc omen* **avertat** *Iuppiter* (Jupiter să înlăture de la noi această nenorocire) (Cic. *Philip.*, III, 14, 35).

În propozițiile independente, în afară de indicativ, se întrebuințează modul *conjunctiv* spre a exprima diferite chipuri de gîndire. Astfel prin acest mod se exprimă o *dorință* realizabilă sau nerealizabilă și anume: dorința realizabilă se exprimă prin timpurile prezent sau perfect ale modului conjunctiv, iar cea nerealizabilă prin imperfectul sau mai mult ca perfectul aceluiași mod. Acest mod, prin care se exprimă o dorință, se numește **Coniunctivus optativus,** precedat deseori de interjecția *utinam* sau *o si.* Pentru exprimarea unei dorințe negative se pune conjuncția **ne** înaintea conjunctivului.

2. a) *Ne difficilia* **optemus** (Să nu dorim lucruri grele de realizat) (Cic. *Verr.*, IV, 7, 15). *Commilitones*, **moriamur** *et morte nostra* **eripiamus** *ex obsidione legiones* (Camarazi, să murim și prin moartea noastră să scăpăm legiunile din împresurare). *Tales* **simus,** *quales videri et haberi velimus* (Să fim așa cum am vrea să părem și să fim socotiți) (Cic. *De Offic.*, 1, 91). *Ne* **offeramus** *nos periculis sine causa* (Să nu ne expunem primejdiilor fără motiv) (Cic. *Tuscul*, I, 32).

În propozițiile independente *conjunctivul* este întrebuințat și atunci cînd vrem să exprimăm un *îndemn* prin persoana I (întîia) din singular sau plural. Acest conjunctiv poartă numele de **Coniunctivus hortativus.** Și pe lîngă acest conjunctiv se întrebuințează conjuncția **ne.**

b) *Nemo de nobis unus* **excellat** (Nimeni dintre noi să nu se deosebească el singur) (Cic. *Tusc.*, V, 36, 105). *Eadem omnibus est origo; neminem* **despexeris** (Toți avem aceeași obîrșie; deci să nu disprețuiești pe nimeni). *Sic iniurias fortunæ, quas ferre nequeas, defugiendo* **relinquas** (Astfel să scapi prin fugă de loviturile soartei pe care nu le poți îndura) (Cic. *Tusc.*, V, 41, 118). **Sit** *homo velox ad audiendum, tardus ad dicendum* (Omul să fie grabnic la ascultare și zăbavnic la vorbă).

Pentru exprimarea, în mod general, a unui *ordin*, a unui *îndemn* sau a unui *sfat* se întrebuințează persoana a II-a (doua) din singular a timpului prezent de la modul *conjunctiv* care se numește tot **Coniunctivus hortativus.**

Persoana a III-a (treia) a aceluiași mod și timp este întrebuințată atunci cînd îndemnul, sfatul sau ordinul este adresat unei anumite persoane.

3. *Ne* **sit** *sane summum malum dolor, malum certe est* (N-o fi durerea cel mai mare rău, totuși este desigur un rău) (Cic. *Tusc.* II, 5, 14). **Sint** *homines mali, eos adiuvare non desinam* (Or fi răi oamenii, totuși nu voi înceta a-i ajuta).

Cînd se exprimă o *concesie*, o *mărturisire* sau o *supoziție*, adică atunci cînd se admite realizarea unui fapt, fără însă a-l socoti ca real, se întrebuințează, în propozițiile independente, tot modul *conjunctiv*, la timpurile *prezent* sau *perfect* Acesta se numește **Coniunctivus concessivus.**

Scanned with OKEN Scanner

Notă. Cînd însă supoziţia sau concesia admit un fapt contrar realităţii, atunci se întrebuinţează persoana a II-a (doua) a timpului *imperfect* de la modul *conjunctiv*: *Diceres hoc malum Ciceroni fuisse, non credam* (Oricît ai spune că Cicero a avut această nenorocire, nu voi crede).

4. *Nihil magis* **oblectaverit** *animum quam amicitia fidelis* (Nimic n-ar fi putut să desfăteze mai mult sufletul ca o prietenie devotată). *Quis* **neget** *cum illo actum esse præclare?* (Cine ar putea nega că s-a procedat cu dînsul în chip strălucit?) (Cic. *De Amicitia*, 3, 11).

Cînd în propoziţia independentă un fapt sau un lucru este înfăţişat ca *posibil* sau *admisibil*, cînd se dă afirmaţiei o nuanţă de îndoială sau cînd cineva vorbeşte cu modestie sau cu politeţe, atunci se întrebuinţează modul conjunctiv la timpul *prezent* sau *perfect* fără distinctă deosebire. Acest conjunctiv se numeşte **Coniunctivus potentialis.**

Notă. Pentru a exprima o *posibilitate contrară realităţii*, mai ales în întrebările retorice, se întrebuinţează *timpul imperfect* al modului conjunctiv: *Mœsti redeunt in castra; crederes victos esse* (Se întorc trişti în tabără; ai fi crezut că au fost învinşi). (Liv. II, 43, 9). *Poterat Sextilius impune negare: quis* **redargueret?** (Putea Sextilius să tăgăduiască cu neruşinare; cine l-ar fi putut dezminţi?). (Cic. *De Finibus*, II, 17, 55).

5. *Hæc cum viderem, quid* **agerem,** *iudices?* **Contenderem** *contra tribunum plebis?* (Cînd vedeam acestea, ce puteam face, onoraţi judecători? să mă împotrivesc tribunului poporului?) (Cic. *Pro Sestio*, 91, 42). *Cæsar in eam spem venerat se sine pugna rem conficere posse: cur fortunam* **periclitaretur?** (Cæsar căpătase speranţa că va putea isprăvi treaba fără luptă; atunci pentru ce ar fi încercat soarta unui război?) (Cæs. *B. Civ.*, I, 72, 1). *Ego tibi* **irascerer,** *mi frater? !* (Să mă mînii eu pe tine, frate dragă? !) (Cic. *Ad Quintum fratrem*, I, 3, 1). *Quamquam quid* **loquar,** *te ut ulla res frangat?* (De altfel ce să-ţi mai vorbesc; este oare cu putinţă să te înfrîngă vreun lucru?) (Cic. *In Catil.*, I, 9, 22).

O întrebare îndoielnică, mai ales în discursuri, arătîndu-se totodată nesiguranţa cuiva care deliberează asupra hotărîrii de luat, se exprimă tot prin modul *conjunctiv* la timpul *imperfect*, de preferinţă. Acest mod se numeşte **Coniunctivus dubitativus sive deliberativus.**

Versiune

VILLICUS

Eligendus est villicus rusticis operibus ab infante duratus. Mediæ *sit* ætatis et firmi roboris, peritus rerum rusticarum, aut certe maximæ curæ. Sacrificia nisi ex præcepto domini *ne fecerit;* haruspices sagasque, qui rudes animos ad impensas ac deinceps ad flagitia compellunt, *ne* in villam *admiserit. Ne* his fiduciam *habeamus.* Neque urbem, neque ullas nundinas *noverit* nisi emendæ vendendæque alicuius rei causa. Cultam vestitamque familiam magis utiliter quam delicate *habeat.* Nec tantum operis agrestis artifex *sit,* sed et animi virtutibus instructus, ut neque remisse neque crudeliter *imperet.* Fuerit in iuventute imprudens, in maturitate semper sapiens esto! Iam

Scanned with OKEN Scanner

illa vetera, quæ nunc exoleverunt, *utinam possint* obtineri : *ne* conservis nisi in re domini utatur ; *ne* cibum nisi in conspectu familiæ *capiat.*

După *Columella*

Temă

INSTRUIREA SOLDAȚILOR

Comandantul *(dux)*, dacă conduce *(duco)* recruți *(tiro)* sau *(vel)* ostași *(miles)* dezobișnuiți *(desuetus)* de mult timp *(diu)* cu oastea *(arma)*, să cerceteze *(exploro)* cu atenție *(diligenter)* puterile *(vis)*, sufletele *(animus)* și deprinderea *(consuetūdo)* fiecărei legiuni *(singuli, legio)*. Să-și asume *(sumo)* autoritatea *(auctoritas)* și severitatea *(severitas)* cea mai mare *(magnus)*, să pedepsească *(vindico)* toate greșelile *(culpa)* ostășești *(militaris)*, să se creadă *(credo)* că nu se iartă *(ignosco)* nici unuia *(nullus)* din cei care greșesc *(erro)*. În această privință să imităm *(imitor)* pe înaintașii *(maiores)* noștri *(noster)*. Fie pedeapsa *(pœna)* cît *(quam)* de aspră *(asper)*, soldații buni se vor supune *(pareo)* comandantului *(dux)* bun *(sagax)*. Cînd dușmanii *(hostis)* risipiți *(dispersus)* se împrăștie *(oberro)* să prade *(prædor)*, atunci *(tunc)* să trimită *(mitto)* călăreți *(eques)* încercați *(probatus)* sau *(sive)* infanteriști *(pedes)* cu recruții *(tiro)* pentru ca, după alungarea *(fundo)* dușmanilor *(hostes)*, cu acest prilej *(occasio)* și celor dintîi *(ille)* să le crească *(cresco)* dibăcia *(peritia)* și celorlalți *(reliquus)* îndrăzneala *(audacia)*. O dacă *(utinam)* ostașii ar fi atenți *(intentus)* la poveței *(præceptum)* comandantului *(dux)*; ei ar putea *(possum)* învinge *(supero)* totdeauna pe dușmani. La trecerea *(transitus)* fluviilor *(fluvius)* și la greutățile *(difficultas)* drumurilor *(via)* să orînduiască *(dispono)* surprize *(superventus)* fără știrea *(scio)* nimănui *(nullus)* și să năvălească *(invado)* el *(ipse)* pregătit *(paratus)* asupra dușmanilor care-și iau *(capio)* mîncarea *(cibus)* sau care dorm *(dormio)* sau nu bănuiesc *(suspicor)* nimic.

După *Vegetius*

Imperativul

1. *Secreto amicos* **admone, lauda** *palam* (Pe prieteni dojenește-i în taină, dar laudă-i pe față). **Sequimini,** *manipulares, et imperatori operam vestram* **date** (Urmați-l, ostași, și dați comandantului sprijinul vostru). *Si placuerit, mecum indutias* **facite** (De veți găsi cu cale, faceți un armistițiu cu mine) (Liv. XXX, 16, 13). **Muta** *iam istam mentem, mihi* **crede** (Schimbă-ți acest gînd, crede-mă) (Cic. *In Catil.*, I, 3, 6). **Obliviscere** *cædis atque incendiorum* (Uită omorul și pîrjolul) (Cic. *In Catil.*, I, 3, 6). *Patres conscripti,* **subvenite** *misero mihi,* **ite** *obviam iniuriæ!* (Onorați senatori, veniți în ajutorul meu, nenorocitul de mine, stăviliți nedreptatea!) (Sall. *Iug.*, XIV, 25).

În propozițiile independente se întrebuințează și modul **imperativ,** care este modul voinței exprimate sub forma unui ordin, a unei rugăminți, sau a unui îndemn adresat cuiva.

Modul *imperativ* are două timpuri, *prezent* și *viitor*, care sînt întrebuințate în chipul următor :

Timpul **prezent,** întrebuințat mai des, exprimă un ordin, în general, a cărui îndeplinire trebuie să fie imediată.

Scanned with OKEN Scanner

2. **Ignoscito** *sæpe alteri, nunquam tibi* (Să ierți altuia cît mai des, ție niciodată). *Cum valetudini tuæ consulueris, tum* **consulito** *navigationi* (Cînd vei fi purtat grijă de sănătate, îngrijește-te și de navigație) (Cic. *Ad Fam.*, XVI, 4, 3). *Regio imperio duo* **sunto** *iique consules* **appellantor** (Doi magistrați să aibă puterea regală și aceștia să se numească consuli) (Cic. *De Legibus*, III, 3, 8).

Timpul **viitor** al imperativului, cu întrebuințare mai puțin deasă, exprimă un ordin care trebuie să fie executat după o oarecare scurgere de vreme. Acest timp al imperativului este folosit mai ales în texte de legi, în texte de tratate și în maxime sau proverbe. Prin acest timp al imperativului se mai poate exprima o rugăminte sau un îndemn stăruitor.

Nota 1. Timpul viitor al modului imperativ terminat în **-to** este strict obligatoriu în textele de legi ; dar prin el se exprimă și o poruncă aproape obligatorie, ori de cîte ori momentul acțiunii din viitor este determinat printr-o propoziție secundară al cărei predicat este la timpul viitor. *Memento patriæ, quia hæc nos servabit* (Adu-ți aminte de patrie, căci ea ne va salva).

Nota 2. Deseori formele modului imperativ și mai ales cele ale timpului prezent sînt însoțite de vreo expresie oarecare ce servește, fie spre a întări, fie spre a îndulci un ordin, o rugăminte sau un îndemn exprimat prin acest mod. Aceste expresii sînt : *quæso* (rog.), *sis* (din *si vis*) (dacă vrei), *sultis* (din *si vultis*) (dacă vreți), *sodes* (din *si audes*) (dacă îndrăznești), *age, agite, agedum* (hai, haideți), *modo* (numai), *proin* (mai rar *proinde*) (deci, ca atare). **Cura,** *quæso, Ciceronem nostrum* (Ai grijă, rogu-te de Cicero al nostru). (Cic. *Ad Attic.* II, 2, 1). *Agitedum clamorem* **tollite** (Haideți, strigați). (Liv. III, 62, 4).

3. a) **Ne cessaveris,** *opus tuum perage* (Să nu te oprești, isprăvește lucrarea ta). **Ne dubitaveris** (Să nu stai la îndoială). **Ne dixeris** *hoc* (Să nu zici asta). *De me nihil* **timueritis** (Dinspre partea mea să nu vă temeți de nimic) (Cic. *Ad Attic.*, IV, 16, 17).

b) **Ne** *pro cognitis* **habeat** *incognita* (Să nu ia drept cunoscute cele necunoscute).

Oprirea de a face o acțiune — *modus prohibitivus* — se exprimă în mai multe chipuri și anume :

a) prin adverbul **ne** urmat de persoana a II-a (doua) a timpului **perfect** al modului **conjunctiv** ;

b) prin adverbul **ne** urmat de persoana a III-a (treia) singular a timpului **prezent** al modului **conjunctiv.**

Notă. *Persoana a II-a* (doua) din singular a *prezentului* modului *conjunctiv* precedată de *ne* se întrebuințează spre a exprima o oprire atunci cînd subiectul este general și nedeterminat : *Isto bono utare dum adsit, cum absit* **ne requiras** (Folosește-te de acest bun cînd îl ai, cînd îți lipsește, să nu-l regreți). (Cic. *Cato Maior*, 10,33).

c) *Binas gemmas* **ne** *amplius* **relinquito** (Să nu lași (la viță) mai mult de doi ochi) (Cato, *De Re rustica*, XLIII, 49).

Oprirea de a face o acțiune *(modus prohibitivus)* se mai poate exprima prin adverbul **ne** urmat de persoana a II-a (doua) sau a III-a (treia) din singular a timpului viitor al imperativului, care se întrebuințează în textele de legi și în opriri analoage textelor de legi.

Scanned with OKEN Scanner

d) **Nolite** *socios vestro auxilio* **exspoliare** (Să nu lipsiţi pe aliaţi de ajutorul vostru). **Noli abire** *Roma* (Să nu pleci din Roma).

Oprirea de a face o acţiune se mai poate exprima prin *imperativul prezent* al verbului *nolo* — **noli, nolite** — (mai rar *nolito, nolitote*) urmate de infinitivul prezent al verbului prin care se exprimă acţiunea.

e) **Cave** *ægrotes* (Să nu te îmbolnăveşti). **Cavete maledicere** *consulibus* (Să nu vorbiţi rău despre consuli).

Oprirea se mai poate exprima prin imperativul prezent al verbului *caveo* (mă feresc) urmat de infinitivul prezent sau de prezentul conjunctivului al verbului prin care se exprimă acţiunea.

f) **Fac ne** *quid aliud* **cures** (Să nu te îngrijeşti de altceva) (Cic. *Ad Fam.*, XVI, 11, 1).

Oprirea se mai exprimă prin expresia: **fac ne** urmată de modul *conjunctiv*.

Notă. Timpul *prezent* al modului *imperativ*, precedat de **ne**, exprimînd o oprire este rar întrebuinţat şi mai ales de către poeţi: *Equo* **ne credite**, *Teucri* ! (Troieni, nu vă încredeţi în acest cal (troian). (Verg. *Æneis*, II, 48).

Infinitivul

1. *Præterea quotidie castra* **movere**, *iuxta ac si hostes adessent, vallo et fossa* **munire**, *vigilias crebras* **ponere**, *et eas ipse cum legatis* **circumire**; *item in agmine modo in primis, modo in postremis, sæpe in medio* **adesse** (Pe lîngă astea zilnic îşi muta tabăra, o întărea cu şanţ şi parapet ca şi cînd duşmanii ar fi de faţă, punea străji dese şi le inspecta el însuşi însoţit de locotenenţii săi; de asemenea, în coloană, era cînd în fruntea ei, cînd în coada ei, cînd la mijlocul ei) (Sall. *Iugurth.*, XLV, 2).

În naraţiuni, cînd sînt mai multe propoziţii, ale căror predicate ar trebui să fie la timpul imperfect al modului indicativ, spre a se da stilului o variaţie, evitîndu-se monotonia, scriitorii latini întrebuinţau timpul *prezent* al *modului infinitiv* în locul imperfectului modului indicativ, mai ales cînd, în aceste naraţiuni *se exprimă o înşirare de fapte succesive*. Acest infinitiv se numeşte **infinitiv istoric**. *Subiectele* acestor predicate, exprimate prin modul infinitiv, stau în cazul *nominativ*.

2. *Me miserum ! Te, ista virtute, fide, probitate, in tantas ærumnas propter me* **incidisse** ! (Nenorocitul de mine, tu, cu virtutea, credinţa şi onestitatea ta, să cazi într-atîtea nevoi din pricina mea !) (Cic. *Ad Fam.*, XIV, 1,1). *Non mihi* **licere** *meam me rem solum . . . loqui atque cogitare? !* (Să nu mi se îngăduie mie, ca rămas singur să vorbesc şi să cuget despre treburile mele? !). (Plaut. *Cas.*, I, 1, 1).

În *exclamaţii*, spre a exprima *mirarea, indignarea* ori *mîhnirea* se întrebuinţează timpurile modului infinitiv, fie singur, fie cu un subiect în cazul acuzativ, fără să depindă de o altă propoziţie. Acesta se numeşte **infinitiv exclamativ.**

Scanned with OKEN Scanner

Versiune

ORATIO CICERONIS IN CATILINAM

« Quam ob rem, ut sæpe iam dixi, *proficiscere*, ac, si mihi inimico, ut prædicas, tuo conflare vis invidiam, recta *perge* in exsilium. *Noli credere* populum te servaturum esse ; vix feram sermones hominum si id feceris ; vix molem istius invidiæ, si in exsilium, issu consulis, ieris, sustinebo. Sin autem servire meæ laudi et gloriæ mavis, *egredere* cum importuna sceleratorum manu, *confer* te ad Manlium, concita perditos cives, *secerne* te a bonis, *infer* patriæ bellum, exsulta impio latricinio, ut a me non eiectus ad alienos, sed invitatus ad tuos isse videaris. *Cave speres* quemquam civium te retenturum esse. Vos autem, lictores, *defenditote* semper consulem ne ei quid mali Catilina inferat ».

Talibus verbis consul in Catilinam verbis minas *miscere*, senatum *orare* et animos patrum in omnes partes *versare*.

După *Cicero*

Temă

UN OSPĂȚ LA ROMANI

Sclavilor *(servus)*, întindeți *(pono)* masa *(mensa)* și serviți *(oppono)* cina *(cena)*. Voi, prieteni, împodobiți *(orno)* capetele *(caput)* voastre cu coroane *(corona)* de trandafiri *(rosa)* și să ne întindem *(accumbo)* pe aceste perne *(pulvinus)*. Sclavule, adu *(fero)* șervete *(mantele)* și solnița *(salinum)* de argint *(argenteus)*. Să nu uiți *(obliviscor)* farfuriile *(lanx)* și lingurile *(cochlear)*. Umple *(impleo)* paharele *(poculum)* ! Prieteni *(amicus)*, să nu lăsați *(relinquo)* paharele goale *(vacuus)*. Să gustați *(degusto)* din acest jambon *(perna)* amestecat *(condio)* cu măsline *(oliva)*. Dar să nu *(nolo)* disprețuiți *(fastidio)* nici prăjiturile *(crustulum)*, cireșile *(cerasum)* și migdalele *(amygdala)*.

Prin astfel *(talis)* de cuvinte *(verbum)* gazda *(hospes)* invita *(invito)* pe musafirii *(conviva)*, le oferea *(offero)* mîncări *(cibarium)* bune și vin *(vinum)* și se bucura *(gaudeo)* de desfătarea *(delectatio)* musafirilor.

Scanned with OKEN Scanner

FRAZA

Lingviștii, adică oamenii de știință care studiază vorbirea omenească, dau de obicei cuvîntului «frază» un sens foarte cuprinzător. Așa, găsim la unul dintre ei definiția: «Fraza poate fi definită ca forma sub care se exprimă și se percepe imaginea verbală cu ajutorul sunetelor»[1]. Iar spre a lămuri formula prea generală dată la început, adaugă: «Fraza cuprinde toate gradele, de la articulațiile grosolane prin care copilul formulează o necesitate pînă la amplul period, armonios legănat, în care își îmbracă gîndirea un Demosthenes, un Cicero sau un Bossuet»[2].

În această accepțiune, frază se numește orice formă pe care o îmbracă gîndirea exprimată prin sunetele vocii omenești.

Ca urmare, unii gramatici au căutat să dea și în gramatică această accepțiune cuvîntului «frază» Așa, găsim într'o gramatică următoarele: «Noi gîndim în fraze, vorbim în fraze. Copilul care strigă «căluțelul!» face o frază: «vreau căluțelul care este colo în vitrină». Numai în dicționar se găsesc cuvinte separate: în mintea noastră cuvintele nu există decît organizate în fraze. Cînd am învățat a vorbi, n-am învățat cuvinte, ci fraze complet alcătuite»[3].

Cu toate acestea, aceeași gramatică, vrînd să înfățișeze diferite forme de exprimarea gîndirii, le-a împărțit la început în: fraze simple și fraze complexe. Iar cînd a vrut să lămurească termenul «frază complexă» a fost obligată să recurgă la folosirea termenului «propoziție»: «Fraza complexă se compune dintr-un total de propoziții, dintre care fiecare cuprinde un verb»[4], după ce despre fraza simplă spusese: «Fraza normală cuprinde un verb, precedat de subiectul său și urmat de complementele sale»[5].

Noi, lucrînd aici ca gramatici, nu ca lingviști, sîntem obligați să dăm termenilor «propoziție» și «frază» sensuri precise, și anume noi menținem pentru acești doi termeni sensul clasic acordat lor.

De aceea spunem că: *Fraza este un ansamblu de propoziții, care, formînd împreună un tot, exprimă în mod complet o gîndire.*

---

1. I. Vendryes — *Le langage*, p. 82, Paris, 1921.
2. *Ibidem*, p. 82—83.
3. Charles Bruneau et Marcel Heulluy — *Grammaire pratique de la langue française*, p. 67, Paris, 1938.
4. *Ibidem*, p. 68.
5. Charles Bruneau et Marcel Heulluy — *Grammaire pratique de la langue française*, p. 67, Paris 1938.

Scanned with OKEN Scanner

Aşa, cînd spunem cuvîntul *Volo*, care constituie o propoziţie, dacă vrem ca acela, care-l aude sau îl citeşte, să înţeleagă obiectul voinţei noastre, putem să-i adaugăm încă un element, prin care înţelegerea gîndirii noastre să fie mai completă, şi spunem, spre pildă : « *Volo discere* (vreau să învăţ, să mă cultiv) sau *Volo ut pro patria agas* (vreau să lucrezi pentru patrie) etc. În acest mod, gîndirea noastră, spre a fi exprimată mai complet, a recurs la gruparea la un loc a două propoziţii, care formează împreună un tot. Aceasta este o frază.

Fraza însă este o formă complexă de exprimare, grupînd la un loc mai multe propoziţii — care şi ele sînt gîndiri, dar mai simple — şi stabilind raporturi între ele. De aceea, vorbirea în fraze cere o minte mai evoluată. Înainte de a închega atari exprimări, omul a gîndit în propoziţii izolate, raporturile între aceste gîndiri izolate făcîndu-se în mintea vorbitorului, spre pildă : *Nimis pluit. Frumentis in agris aliquid detrimenti allatum est. Prata viridiora sunt* (A plouat prea mult. Grînelor de pe ogoare li s-a adus oarecare pagubă. Livezile sînt mai verzi). În mintea vorbitorului s-a făcut legătura între aceste gîndiri izolate, legătură care poate fi exprimată în felul următor: *Nimis pluit, quamobrem frumentis in agris aliquid detrimenti allatum est, at prata viridiora sunt* (A plouat prea mult, de aceea pe ogoare grînele au suferit oarecare pagubă, livezile însă sînt mai verzi). În cazul de faţă propoziţiile gîndite separat mai sus, aici nu şi-au schimbat forma, ci numai au fost legate între ele prin nişte cuvinte numite conjuncţii (*coniungo* = leg împreună, unesc), care stabilesc anumite raporturi, şi anume : *quamobrem*, raport de consecinţă, de urmare, de concluzie — conjuncţie conclusivă — iar *at*, raport de opoziţie sau raport adversativ — conjuncţie adversativă.

Dar între aceleaşi propoziţii putem stabili şi altfel de raporturi şi putem spune : *Quia nimis pluit, aliquid detrimenti frumentis in agris allatum est, at prata viridiora sunt* (Fiindcă a plouat prea mult, s-a adus oarecare pagubă grînelor pe ogoare, dar livezile sînt mai verzi).

După modul cum sînt exprimate raporturile între propoziţiile care alcătuiesc o frază, avem mai multe feluri de fraze.

FRAZA FORMATA PRIN JUXTAPUNERE

Veni, vidi, vici (Am venit, am văzut, am învins).

Non dies imperii tecum, exercitum dividam (Nu zilele de comandă, (ci) armata o voi împărţi cu tine). (T. Liv. XXII, 27,9).

În fraza *Veni, vidi, vici*, găsim trei propoziţii care exprimă, fiecare în parte, o acţiune: sosirea acolo, examinarea situaţiei, înfrîngerea duşmanului. Dar toate la un loc caracterizează un moment din viaţa lui Cæsar : înfrîngerea foarte rapidă a armatei senatoriale, aflate sub comanda lui Pompeius. Pentru a exprima repeziciunea cu care a fost cîştigată această victorie, Cæsar a evitat explicaţiile amănunţite asupra faptelor care i-au asigurat succesul, ci s-a mulţumit să înşire fără nici o legătură între ele trei verbe, adică trei acţiuni, fără nici un comentariu, care, oglindind mersul

Scanned with OKEN Scanner

evenimentelor, le înfăţişează mai plastic, mai pregnant pentru sufletul cititorului.

În fraza *Non dies imperii tecum, exercitum dividam*, vorbitorul, în loc să pronunţe două propoziţii întregi, unindu-le printr-o conjuncţie: «Voi împărţi cu tine nu zilele de comandă, ci voi împărţi chiar armata», le-a înşirat una lîngă alta, suprimînd predicatul din prima şi conjuncţia de legătură şi a obţinut o exprimare mai scurtă, dar mai plastică, adică o exprimare care se imprimă mai puternic în sufletul persoanei căreia se adresa.

O gîndire complexă, adică o frază, ale cărei propoziţii sînt exprimate separat fără a fi înfăţişate conjuncţiile care stabilesc raporturile dintre ele, se numeşte **frază formată prin juxtapunere,** adică numai prin aşezarea propoziţiilor una lîngă alta (*iuxta* = lîngă).

Atari fraze se întrebuinţează:

1. Cînd vrem să facem o enumerare de acţiuni, care toate se referă la aceeaşi persoană sau la aceeaşi împrejurare, şi mai ales cînd vrem să caracterizăm acea împrejurare prin gradaţia în care s-au petrecut acele acţiuni: «*Abiit, excessit, evasit, erupit* (A plecat, a ieşit din oraş, a luat-o la fugă, a ţîşnit din oraş). Prin aceste cuvinte caracterizează Cicero plecarea lui Catilina din Roma, cînd a văzut că i-a fost descoperită intenţia criminală. Aici acţiunile din cele patru propoziţii sînt aşezate în ordine ascendentă.

2. Cînd vrem să exprimăm mai puternic o antiteză sau o opoziţie între două idei: *Vincere scis, Hannibal, victoria uti nescis* (Să învingi ştii, Hanibal, (dar) să te foloseşti de victorie nu ştii). (T. Liv., XXII, 51, 4).

În fraza: *Est hæc, iudices, non scripta, sed nata lex, quam* **non didicimus, non accepimus, non legimus,** *at ex natura ipsa* **abripuimus, hausimus, expressimus** (Există, judecători, această lege, nu scrisă, ci înnăscută, pe care n-am învăţat-o, n-am primit-o de la alţii, n-am citit-o, ci am smuls-o, am sorbit-o, am stors-o din firea omenească însăşi), Cicero înşiră, în partea de mijloc, trei verbe în care face o simplă enumerare, dar care ar putea cuprinde şi o gradaţie descendentă; apoi înşiră din nou trei verbe, care însă cuprind o puternică gradaţie ascendentă.

Astfel, juxtapunerea, folosită în alcătuirea unei fraze, dă stilului mai multă vioiciune, mai multă energie.

FRAZA FORMATĂ PRIN COORDONARE

1. *Qui alieno loco cum equitatu Helvetiorum prœlium committunt* **et** *pauci de nostris cadunt* (Aceştia dau o luptă cu călărimea helveţilor într-un loc nefavorabil şi cad cîţiva dintre ai noştri). (Cæs. *B.G.* I, 15).

Această frază este formată din două propoziţii principale, căci fiecare dintre ele, dacă este luată singură, are înţeles. Prima propoziţie ne informează despre darea unei lupte, iar cea de a doua despre rezultatul luptei; deci, cea de a doua adaugă un element nou la faptul cuprins în prima.

Scanned with OKEN Scanner

Fraza care este formată din două sau mai multe propoziții principale, legate între ele prin conjuncții, se zice că este **formată prin coordonare.**

2. *Alterum iter per provinciam nostram erat, multo facilius* **atque** *expeditius, propterea quod inter fines Helvetiorum* **et** *Allobrogum Rhodanus fluit* **isque** *nonnulis locis vado transitur* (Cel de al doilea drum era prin provincia noastră, cu mult mai ușor și mai lesnicios, pentru că între hotarele helveților și ale alobrogilor curge Ronul și acesta în unele locuri se trece prin vad). (Cæs. *B.G.* I, 6).

În această frază găsim conjuncția **-que,** care leagă între ele propozițiile cu predicatele *fluit* și *transitur.* Aceste propoziții sînt secundare sau subordonate, căci sînt legate prin conjuncția *propterea quod* (pentru că) de regenta lor *(iter erat)*, și sînt secundare de același fel — cauzale —, căci încep cu aceeași conjuncție, și, ca sens, ultima adaugă un element nou celei dinaintea ei: *Rhodanus fluit et vado transitur.*

În aceeași frază găsim conjuncția **atque,** care leagă două atribute adjectivale ale lui *iter: facilius atque expeditius.*

Găsim și conjuncția **et** legînd două atribute substantivale ale substantivului *fines: Helvetiorum et Allobrogum.*

Coordonarea, deci, nu este numai între două propoziții principale, ci și între două propoziții secundare, dacă sînt de același fel, sau între două părți de propoziție de același fel.

Conjuncțiile care leagă între ele două propoziții principale sau leagă propozitii secundare de acelasi fel, sau leagă părți de propoziție de același fel, se numesc **conjuncții coordonatoare.**

CONJUNCȚIILE COORDONATOARE

Conjuncțiile coordonatoare stabilesc între propozițiile și între părțile de propoziție, pe care le leagă, următoarele feluri de raporturi: copulativ, adversativ, disjunctiv, cauzal sau de motivare și conclusiv.

De aceea, conjuncțiile coordonatoare sînt: copulative, adversative, disjunctive, cauzale și conclusive.

CONJUNCȚIILE COPULATIVE

Conjuncțiile copulative sînt:

1. afirmative: **et, -que, atque, ac** = și
2. negative: **neque, nec, et non** = și nu, nici
3. cu caracter de întărire, de accentuare: **etiam, quoque, et** = chiar, de asemenea, și.

1. a) *Is coniurationem nobilitatis fecit* **et** *civitati persuasit ut de finibus suis exirent* (Acesta a făcut un complot al nobilimii și a convins pe concetățenii săi să iasă din țara lor) (Cæs. *B.G.* I, 2).

Sed me recreat **et** *reficit Cn. Pompei, sapientissimi* **et** *iustissimi viri, consilium* (Dar mă înviorează și mă întărește chibzuința lui Cn. Pompeius, bărbatul cel mai înțelept și cel mai drept) (Cic. *Pro Mil.* 2).

Scanned with OKEN Scanner

Si unquam de bonis et *fortibus viris potestas vobis iudicandi fuit* . . . . (Dacă vreodată aţi avut voi puterea de a judeca — de a vă pronunţa — cu privire la bărbaţii de treabă şi bravi . . .) (Cic. *Pro Mil.*, 4).

Persuadent Rauracis et *Tulingis* et *Latobicis ut cum iis proficiscantur* (Conving pe rauraci şi pe tulingi şi pe latobici să plece împreună cu ei) (Cæs. *B.G.* I, 5).

Et este conjuncţia copulativă cea mai obişnuită. Prin ea se leagă două propoziţii, care reprezintă idei (acţiuni) deosebite, dar pe care autorul le întruneşte în aceeaşi frază, în loc să le exprime separat.

Aşa, în loc să zică : « Acesta a făcut un complot al nobilimii. El a convins pe concetăţenii săi să iasă din ţara lor », căci acţiunile sînt deosebite, le uneşte într-o frază prin conjuncţia *et*, adăugînd ideea din a doua propoziţie la cea din prima — căci se referă la aceeaşi persoană — şi formînd din amîndouă un tot sintactic, o frază.

Acelaşi lucru este în fraza a doua : *recreat et reficit*, unde acţiunea de înviorare implică numai producerea de bună dispoziţie, în timp ce aceea de întărire însemnează darea de puteri noi, şi pe care autorul le-a unit în aceeaşi frază, căci cea de a doua reprezintă un element nou adăugat la prima, un spor de vitalitate.

În acelaşi mod este întrebuinţată conjuncţia et în a doua frază, cînd leagă două părţi de propoziţie de acelaşi fel, două calificative atribuite lui Pompeius : *sapientissimi et iustissimi (viri)*, precum şi în fraza a treia, unde leagă două părţi de propoziţie de acelaşi fel, două calificative ale persoanelor pe care le numeşte substantivul *viris : bonis et fortibus*.

În a patra frază avem mai multe substantive care au acelaşi rol în propoziţie, şi anume de complemente indirecte ale verbului *persuadent :* Rauracis, Tulingis, Latobicis. Aici autorul a întrebuinţat procedarea normală, de a adăuga la primul pe celelalte, legîndu-le prin *et*. De aceea a zis : *Rauricis et Tulingis et Latobicis*.

Dar într-un atare caz se mai întrebuinţează şi o altă procedare, şi anume de a suprima cu totul conjuncţia, spunînd : *Persuadent Rauricis, Tulingis, Latobicis ut* . . . Şi acest fel de exprimare se întîlneşte destul de des. O altă procedare se va cunoaşte la lit. *b)*.

Procedeul cu suprimarea conjuncţiei ar fi constituit figura stilistică numită *asyndeton;* iar dacă, trecînd peste procedeul notat mai sus ca normal, ar fi pus conjuncţia *et* şi înaintea primului complement şi ar fi zis : *Persuadent et Rauricis et Tulingis et Latobicis ut* . . . , ar fi constituit figura stilistică numită *polysyntheton*.

Toate aceste trei modalităţi se întîlnesc în operele scriitorilor latini.

b) *Mihi vero nihil unquam populare placuit, eamque optimam rempublicam duco, quam hic consul constituit* (Mie însă nu mi-a plăcut nimic popular,

și consider că cea mai bună republică este aceea pe care a așezat-o acesta în calitate de consul).

In eo itinere persuadet Castico Sequano ut regnum in civitate sua occuparet; itemque Dumnorigi Hæduo ut idem conaretur persuadet, eique filiam suam in matrimonium dat (În această călătorie convinge pe Casticus Sequanul ca să ocupe domnia în cetatea sa; și de asemenea convinge pe Dumnorix Heduul să încerce același lucru și-i dă în căsătorie pe fiica sa). (Cæs. *B.G.*I, 3).

Omnium rerum divinarum atque humanarum vim, naturam causasque nosse (A cunoaște puterea, natura și cauzele tuturor lucrurilor dumnezeiești și omenești).

Senatus populusque Romanus (Senatul și poporul roman). *Ius potestatemque habere* (A avea dreptul și puterea). *Terra marique* (Pe uscat și pe mare). *Ferro ignique* (Prin sabie și foc). *Domi militiæque* (În timp de pace și-n timp de război; înăuntru și-n afară). *Se suaque omnia* (Pe sine și toate ale lor).

Noctes et *dies* — *Noctes diesque* (Nopți și zile). *Rerum divinarum* et *humanarum scientia* — *Omnium divinarum humanarumque rerum consensio* (Știința lucrurilor dumnezeiești și omenești. Acordul tuturor lucrurilor dumnezeiești și omenești).

Sibi liberisque et *genti Numidarum* (Sieși și copiilor săi și neamului numizilor).

Ortus solis et *lunæ reliquorumque siderum* (Răsăritul soarelui și al lunii și al celorlalte astre).

Iugurtham beneficiis aggressus est statimque eum adoptavit (A căutat să cîștige pe Jugurta prin binefaceri și (de aceea) l-a adoptat îndată). (Sall. *Iugurth.* 9).

Conjuncția — **que** stabilește raport copulativ afirmativ între propoziții și între părți de propoziție după aceleași norme ca și *et*, numai că ea nu se așază niciodată înaintea propoziției sau părții de propoziție pe care o leagă de cea dinainte, ci totdeauna după primul cuvînt al acesteia, alipindu-se la el. Ea este un cuvînt enclitic.

Așa, cu **-que** sînt legate cele două propoziții principale cu predicatele *placuit*, *duco*. De asemenea cele trei propoziții principale cu predicatele *persuadet*, *persuadet*, *dat*, așezîndu-se între prima și a doua *(itemque)* și între a doua și a treia *(eique)*.

Dar în timp ce cu **et** se leagă propoziții sau părți de propoziții care reprezintă lucruri diferite, cu **-que** se leagă lucruri care sînt concepute ca unite între ele în mod natural.

Cînd avem mai multe părți de propoziție de același fel, am văzut că putem întrebuința procedarea normală de legătură cu **et**, pe care-l punem înaintea fiecăruia, începînd cu a doua (Rauracis et Tulingis et Latobicis), sau o suprimăm peste tot (Rauracis, Tulingis, Latobicis), sau o punem înaintea fiecăruia (et Rauracis et Tulingis et Latobicis) sau o suprimăm între toate celelalte, afară de ultima, unde întrebuințăm însă pe *-que (vim, naturam causasque)*.

Conjuncția **-que** se întrebuințează într-o mulțime de expresii, aproape cristalizate așa: *senatus populusque Romanus*, *terra marique*, *domi militiæque*. În altele însă *-que* poate fi înlocuit

Scanned with OKEN Scanner

cu *et: noctes et dies — noctes diesque, rerum divinarum et humanarum — divinarum humanarumque rerum.*

Cînd avem mai multe părţi de propoziţie de acelaşi fel, dar între două dintre ele este o legătură naturală mai strînsă, între acestea facem legătura cu *-que: Sibi liberisque et genti Numidarum.* Nu totdeauna însă această distincţie pare justificată: *Ortus solis et lunæ reliquarumque siderum,* deşi şi aici luna şi stelele pot fi considerate că formează un grup şi soarele alt grup sub raportul timpului cînd îşi arată lumina.

Uneori prin **-que** facem o legătură care cuprinde în ea şi o motivare, cum avem în ultima frază.

Nu se recomandă întrebuinţarea conjuncţiei **-que** după cuvinte care se termină în **c**, care este o formă redusă a sufixului demonstrativ **ce**: *hic, hunc, hoc, nunc, tunc, sic* etc.

Dacă primul cuvînt al părţii de propoziţie care trebuie legată este o prepoziţie, se obişnuieşte, pentru eufonie, să se pună *-que* după cuvîntul următor: *in eaque re,* în loc de *inque ea re; de totaque re,* în loc de *deque tota re; ex illisque causis,* în loc de *exque illis causis.*

c) *Diu* **atque** *acriter pugnatum est* (S-au luptat mult timp şi cu înverşunare). (Cæs. *B.G.* I, 26.).

In omni cælo **atque** *terra* (În tot cerul şi pe pămînt).

In maximis periculis huius urbis **atque** *imperii, gravissimo* **atque** *acerbissimo reipublicæ casu, socio* **atque** *adiutore consiliorum periculorumque meorum L. Flacco . . .* (În cele mai mari primejdii ale acestui oraş şi ale acestei puteri, în cea mai grea şi cea mai crîncenă împrejurare a statului, tovarăşul şi ajutătorul planurilor şi pericolelor mele fiind L. Flaccus . . .). (Cic. *Pro Flacco* 1).

Ex totis ripis in unum **atque** *angustum locum tela iaciebantur* (Din toate părţile malurilor se aruncau săgeţi asupra unui singur loc şi acela îngust).

Africanus indigens mei? Minime hercle. **Ac** *ne ego quidem illius* (Are Africanus nevoie de mine? Doamne fereşte — nicidecum — Şi nici eu de el). (Cic. *De Amic.* 30).

— Cognostine hos versus? — **Atque** *memoriter.* (— Cunoşti aceste versuri? — Ba chiar le ştiu pe de rost).

Quæ Punica religione servata fides ab Hannibale est; **atque** *in vincula omnes coniecit* (Acest cuvînt dat a fost păstrat de Hannibal cu scrupulozitatea cartagineză; şi — ca urmare — i-a aruncat pe toţi în lanţuri). (T. Liv. XXXII, 6).

Carus æque mihi est **ac** *patri suo* (Mi-e tot aşa de drag ca şi tatălui său). *Alio ingenio* **atque** *tu* (Cu alt caracter decît tine).

Raport copulativ afirmativ stabilesc şi conjuncţiile **atque, ac.** Deosebirea între ele este că *ac* se întrebuinţează înainte de consoane, iar *atque* înainte de vocale şi de *h,* putîndu-se folosi însă şi înainte de consoane *(ac ne, ac patri; atque acriter, atque imperii, atque acerbissimo, atque adiutore, atque angustum, atque in;* dar şi: *atque terra, atque memoriter, atque tu).*

În general întrebuinţarea acestor conjuncţii ţinteşte să scoată în relief termenul înaintea căruia sînt puse: *diu atque*

acriter = mult timp și cu înverșunare, dîndu-se termenului care exprimă înverșunarea o importanță mai mare decît duratei. Tot așa *imperium* prezintă mai mare importanță decît *urbs*, *acerbissimus* decît *gravissimus*, *adiutor* decît *socius*.

Atque pus la început de frază, sau de fragment de frază cu caracter de individualitate, are ceva din înțelesul lui *immo*, sau exprimă consecința : *atque memoriter; ac ne ego quidem illius, atque in vincula omnes coniecit.*

După anumite cuvinte care exprimă o idee de comparație *(par, pariter, similis, dissimilis, æque, alius, aliter, diversus, idem)* al doilea termen de comparație este legat prin *ac* sau *atque: carus æque mihi est ac patri suo. Alio ingenio atque tu.*

d) *Cæsar suos a prœlio continebat* **ac** *satis habebat in præsentia hostem rapinis, pabulationibus populationibus***que** *prohibere* (Cæsar oprea pe ai săi de la luptă și se mulțumea deocamdată să împiedice pe dușman de la jafuri, de la aprovizionarea cu nutreț și de la devastări).

Horum omnium fortissimi sunt Belgæ, propterea quod a cultu **atque** *humanitate provinciæ longissime absunt, minime***que** *ad eos mercatores sæpe commeant* **atque** *ea, quæ ad effeminandos animos pertinent, important proximi***que** *sunt Germanis, qui trans Rhenum incolunt, quibuscum continenter bellum gerunt* (Dintre toți aceștia cei mai bravi sînt belgii, pentru că sînt foarte depărtați de felul de viață și de civilizația provinciei, și pentru că foarte rar vin negustori la ei și le aduc cele ce tind la moleșirea sufletelor, și pentru că sînt foarte apropiați de germani, care locuiesc dincolo de Rin, cu care poartă războaie necontenit). (Cæs. *B.G.* I, 1).

In eo itinere persuadet Castico Sequano, cuius pater regnum in Sequanis multos annos obtinuerat **et** *a senatu populi Romani amicus appellatus erat, ut regnum in civitate sua occuparet; item***que** *Dumnorigi Hæduo, fratri Diviciaci, qui eo tempore principatum in civitate obtinebat* **ac** *maxime plebi acceptus erat, ut idem conaretur, persuadet, ei***que** *filiam suam in matrimonium dat* (În aceeași călătorie pe Casticus Sequanul, al cărui tată avusese mulți ani domnia la sequani și fusese numit amic al poporului roman de către senat, îl convinge să ocupe domnia în cetatea sa; și de asemenea pe Dumnorix Heduul, fratele lui Diviciacus, care în acel timp avea conducerea în cetate și era foarte agreat de popor, îl convinge să încerce același lucru, și-i dă pe fiica sa în căsătorie). (Cæs. *B. G. I*, 3).

Sed me recreat **et** *reficit Cn Pompei, sapientissimi* **et** *iustissimi viri, consilium.* (Dar mă înviorează și mă întărește chibzuința lui Cn. Pompeius, bărbatul cel mai înțelept și cel mai drept). (Cic. *Pro Mil.* 2.)

În primul exemplu avem o frază formată din două propoziții principale, în raport de coordonare, notat prin conjuncția **ac**. Iar în a doua propoziție avem trei complemente circumstanțiale în cazul ablativ *(rapinis, pabulationibus, populationibus)*, în raport de coordonare, care nu este notat decît prin conjuncția — **que** pusă la cel de al treilea.

În al treilea exemplu avem o frază mai bogată, în care se găsesc trei propoziții principale, în raport de coordonare, notat prin conjuncția — **que**, pusă atît la începutul propoziției a doua *(itemque)*, cît și la începutul propoziției a treia *(eique)*. Dar în

Scanned with OKEN Scanner

prima propoziție principală găsim și două propoziții secundare, în raport de coordonare, care încep cu pronumele relativ *cuius*, au predicatele *obtinuerat*, *appellatus erat* și sînt legate prin conjuncția **et**. În a doua propoziție principală avem de asemenea două propoziții secundare, în raport de coordonare, care încep cu pronumele relativ *qui*, au predicatele *obtinebat*, *acceptus erat* și sînt legate prin conjuncția **ac**.

În al doilea exemplu avem o singură propoziție principală cu predicatul *fortissimi sunt*. Avem însă trei propoziții circumstanțiale de cauză, în raport de coordonare, care încep cu conjuncția *propterea quod*, au predicatele *absunt*, *commeant*, *proximi sunt*, iar raportul copulativ dintre ele este notat prin conjuncția — **que**, pusă atît la începutul celei de a doua *(minimeque)*, cît și la începutul celei de a treia *(proximique)*. Avem raport de coordonare copulativ între două complemente circumstanțiale din prima propoziție circumstanțială de cauză, notat prin conjuncția **atque** *(a cultu atque humanitate)*. Mai găsim un raport copulativ între predicatele *commeant*, *important*, notat prin conjuncția **atque**. Deși aceste două predicate sînt legate prin conjuncția *propterea quod* de regenta lor *(fortissimi sunt)*, cu toate acestea autorul n-a pus între ele conjuncția — *que*, pe care a pus-o între celelalte cauzale, ci a pus *atque*, pentru că în mintea sa aceste două predicate reprezintă un singur fapt — aducerea mărfurilor — despărțit în două elemente în exprimare — facerea drumului și importarea mărfurilor. Pentru aceea, autorul le-a pus în grup pe picior de egalitate cu celelalte cauzale, legîndu-le o dată cu — *que*, iar între ele le-a legat cu altă conjuncție copulativă.

Din examinarea felului cum este exprimat raportul de coordonare copulativ în cele trei fraze de mai sus, constatăm că scriitorii care își supraveghează stilul — de această dată este vorba de Cæsar — întrebuințează conjuncțiile copulative, în frazele mai bogate, cu oarecare rînduială, punînd o conjuncție între coordonatele principale, alta între secundarele coordonate, alta între părțile de propoziție coordonate.

Cu toate acestea găsim și abateri, chiar la unii scriitori mari, cum este cazul cu fraza a patra[1], în care aceeași conjuncție **et** leagă și propozițiile principale *(recreat et reficit)* și atributele adjectivale *(sapientissimi et iustissimi)*[1].

e) *His rebus fiebat ut* **et** *minus late vagarentur* **et** *minus facile finitimis bellum inferre possent* (Din aceste lucruri rezultă că ei și rătăceau — se mișcau — pe o întindere prea mică și nu puteau tocmai ușor să poarte război vecinilor). (Cæs. *B. G. I*, 2.)

Pentru a exprima mai puternic legătura dintre două propoziții, care se găsesc în raport de coordonare copulativ, se pune conjuncția *et* sau — *que* la începutul fiecăreia.

În acest caz *et... et*, — *que... — que* au înțelesul: pe de o parte... pe de altă parte.

---

1. Fraza este luată din Cicero, *Pro Milone*, I, 2.

Ideea «pe de o parte... pe de altă parte» se exprimă şi prin cuvintele *cum... tum*.

2. a) *Cæsar substitit* **neque** *hostes lacessivit* (Cæsar s-a oprit şi n-a hărţuit pe duşmani).

Quæ si opposita Miloni putarem, cederem tempori, iudices, **nec** *inter tantam vim armorum existimarem esse orationi locum* (Dacă aş crede că acestea — trupele — au fost aşezate în contra lui Milo, aş ceda situaţiei, judecători, şi n-aş socoti că este loc pentru un discurs — de apărare — în mijlocul unei aşa de mari forţe de arme). (Cic. *Pro Mil.* 2.)

Conjuncţiile copulative negative sînt: **neque, nec**. Ele înseamnă: şi nu; cuprind în ele şi ideea copulativă pe care o redă «şi» şi negaţia «nu».

Ele leagă o propoziţie negativă de una afirmativă: *substitit neque lacessivit; cederem nec existimarem.*

În întrebuinţarea uneia sau alteia dintre ele se urmează, în general, rînduiala arătată pentru *atque, ac.*

b) *Demetrius Syrus, vetus* **et non** *ignobilis dicendi magister* (Demetrius Syrus, profesorul de oratorie cel vechi şi nu fără renume). (Cic. *Brutus*, 91, 316).

Patior, iudices, **et non** *moleste fero me laboris mei, vos virtutis vestræ fructum esse laturos* (Mă învoiesc, judecători, şi suport nu cu greutate că vom primi rodul eu al ostenelei mele, voi al vredniciei voastre). (Cic. *In Verr.* I, 1).

Quis Catilinam senator ita adspexit, ut perditum civem **ac non** *potius ut importunissimum hostem?* (Care senator a privit pe Catilina aşa ca pe un cetăţean ruinat — corupt — şi nu mai de grabă ca pe duşmanul cel mai supărător?) Cic. *In Catil. IV*)

Cînd într-un raport de coordonare copulativ negativ negaţia se aplică unui cuvînt din propoziţie şi nu propoziţiei întregi, în loc de *neque* se întrebuinţează *et non*: *et non ignobilis, et non moleste.* Iar dacă în propoziţie se găseşte cuvîntul *potius*, se pune de preferinţă *ac non*, precum şi cînd numai sensul propoziţiei cuprinde ideea lui *potius*, fără a fi exprimat: *Si suo nomine* **ac non** *impulsu tuo fecisset* (Dacă ar fi lucrat pe contul său şi nu mai de grabă din îndemnul tău).

c) *Nam* **nec** *hostes moverunt arma* **neque** *consul in agrum eorum legiones induxit* (Căci nici duşmanii n-au luat armele şi nici consulul n-a dus legiunile pe teritoriul lor). (T. Liv. XLIII, 9).

Neque *consilium mihi placet* **neque** *auctor probatur* (Nici sfatul nu-l aprob, nici autorul nu mi-e pe plac).

Publio tuo **neque** *opera* **neque** *consilio* **neque** *labore* **neque** *gratia* **neque** *testimonio defui* (Lui Publius al tău nu i-am refuzat nici ajutorul, nici sfatul, nici munca, nici trecerea mea, nici recomandarea). (Cic. *Ad Fam. V*, 17).

După cum **et** se repeta înaintea fiecărei propoziţii sau înaintea fiecărei părţi de propoziţie pentru a exprima mai puternic legătura dintre ele, tot aşa se repetă **neque** pentru a exprima mai puternic raportul de coordonare copulativ negativ. În acest caz *neque... neque* se traduce cu: nici... nici.

Scanned with OKEN Scanner

d) *Quamobrem illa arma, centuriones, cohortes non periculum nobis, sed præsidium denuntiant,* **neque solum** *ut quieto,* **sed etiam** *ut magno animo simus hortantur,* **neque** *auxilium* **modo** *defensioni meæ,* **verum etiam** *silentium pollicentur.* (De aceea acele arme, centurioni, cohorte nu anunţă o primejdie pentru noi, ci un sprijin şi ne îndeamnă nu numai să fim cu sufletul liniştit, ci chiar să fim cu curaj, şi promit nu numai ajutor apărării mele, ci chiar linişte). (Cic. *Pro Mil.* 3).

Dacă propoziţia în care se află *non solum (non modo)... sed etiam (verum etiam)* este legată printr-o conjuncţie copulativă afirmativă, legătura se face prin **neque**, astfel: *neque solum (neque modo)... sed etiam (verum etiam).*

e) *Horæ cedunt, et dies, et menses, et anni,* **nec** *præteritum tempus* **umquam** *revertitur* (Trec orele şi zilele şi lunile şi anii, şi timpul care a trecut nu se mai întoarce niciodată). (Cic. *De Sen.* 19)

Conjuncţia **neque** pusă înaintea cuvintelor *quisquam* (cineva), *quidquam* (ceva), *ullus* (vreunul), *usquam* (undeva), *umquam* (vreodată) capătă sens egal cu *et nemo* (şi nimeni), *et nihil* (şi nimic), *et nullus* (şi niciunul), *et nusquam* (şi nicăieri), *et numquam* (şi niciodată).

3. a) *Ut in corporibus magnæ dissimilitudines sunt, sic in animis exsistunt* **etiam** *maiores varietates* (După cum în corpuri sînt deosebiri mari, tot aşa în suflete există felurimi chiar mai mari). (Cic. *De Off.* I, 30, 107).

Cæsar splendidam quamdam rationem dicendi tenet, voce, motu, forma **etiam** *magnifica* (Cæsar are un strălucit fel de oratorie, prin voce, prin gest, chiar prin înfăţişarea sa măreaţă). (Cic. *Brutus,* 75, 271).

Commisit scelus **atque etiam** *gloriatur se commisisse* (A comis crima şi chiar se mîndreşte că a comis-o).

Insector, posco **atque adeo** *flagito* (Caut, cer, ba încă insist — pretind).

Etiam, în rolul de conjuncţie copulativă, avînd sensul « şi chiar », pune un accent deosebit asupra ideii pe care o adaugă: *forma etiam magnifica.* Se pune de obicei înaintea cuvîntului pe care îl scoate în relief, dar se poate pune şi în urma lui.

Uneori, pentru a mări accentuarea pe care o pune, *etiam* este precedat de **atque**: *atque etiam gloriatur.*

Cînd ideea care se adaugă cu accentuare reprezintă un fel de corectare a celei dinainte, în loc de *atque etiam* se întrebuinţează *atque adeo* (şi încă, ba chiar): *atque adeo flagito.*

b) *Me* **quoque** *hæc ars decepit* (Şi pe mine m-a dezamăgit această artă).

Qua de causa Helvetii **quoque** *reliquos Gallos virtute præcedunt* (Din această cauză şi helveţii — helveţii de asemenea — întrec pe ceilalţi gali în vitejie). (Cæs. *B.G.* I, 1).

Conjuncţia **quoque,** adăugînd un element nou la cele înfăţişate mai înainte, pune accent numai asupra cuvîntului, în urma căruia este aşezat: *me quoque, Helvetii quoque.*

c) *Timeo Danaos* **et** *dona ferentes* (Mă tem de greci şi cînd aduc daruri). (Verg. *Æn.* II, 49).

Et *nos ergo manum ferulæ subduximus*, **et** *nos consilium dedimus Sullæ, privatus ut altum dormiret* (Şi noi am primit lovituri cu nuiaua la palmă — am întins mîna sub nuia — şi noi am dat povaţă lui Sula să doarmă adînc retrăgîndu-se în viaţa particulară).

Et este întrebuinţat uneori cu rolul lui *quoque*, are exact acelaşi sens, însă se aşază înaintea cuvîntului pe care îl accentuează : *et nos, et dona.*

Versiune

DE BELGARUM CONIURATIONE

Cum esset Cæsar in citeriore Gallia legiones*que* essent collocatæ in hibernis, crebri ad eum rumores adferebantur, litteris*que* item Labieni certior fiebat omnes Belgas contra populum Romanum coniurare obsides*que* inter se dare. Coniurandi has esse causas : primum quod vererentur ne ad eos exercitus noster adduceretur ; deinde, quod ab nonnullis Gallis sollicitarentur, partim qui populi Romani exercitum hiemare *atque* inveterascere in Gallia moleste ferebant, partim qui, mobilitate *et* levitate animi, novis rebus studebant ; ab nonnullis *etiam*, quod in Gallia a potentioribus *atque* iis qui ad conducendos homines facultates habebant vulgo regna occupabantur, *neque* ii eam rem imperio nostro consequi posse sperabant.

După *Cæsar*

CONJUNCŢIILE DISJUNCTIVE

Conjuncţii disjunctive se numesc acelea care leagă între ele idei care se exclud una pe alta, fie că acelea sînt propoziţii întregi, fie că sînt părţi de propoziţie de acelaşi fel.

Conjuncţiile disjunctive sînt : **aut, vel, ve, sive, seu** = sau, fie.

1. a) *An est quisquam, qui hoc ignoret, cum de homine occiso quæratur,* **aut** *negari solere omnino esse factum,* **aut** *recte et iure factum esse defendi?* (Oare este cineva care să nu ştie că, atunci cînd se face o cercetare cu privire la un om ucis, se obişnuieşte ca sau să se tăgăduiască cu totul că s-a făcut, sau să se susţină că s-a făcut pe drept şi legal?). (Cic. *Pro Mil.* 8).

Aut este conjuncţia disjunctivă cea mai puternică. Prin ea se exclud idei a căror diferenţă este reală, categorică : *aut negari aut defendi.*

b) *Iugurtha existimabat sese aliquid Romæ pretio* **aut** *gratia effecturum* (Iugurta socotea că la Roma va realiza ceva prin bani sau prin trecerea sa) (Sall. *Iug.* 29).

Quod ego prætermitto, ne tanti facinoris immanitas **aut** *exstitisse,* **aut** *non vindicata esse videatur* (Eu trec peste acest lucru, ca să nu rămînă impresia că grozăvia unei aşa de mari crime sau a existat sau a rămas nepedepsită). (Cic. *In Cat.* I, 14).

Sensul lui **aut** şi rolul său de a indica excluderea între idei se păstrează şi cînd este pus numai înaintea ideii a doua precum şi cînd este pus înaintea fiecăruia : *pretio aut gratia; aut exstitisse aut non vindicata esse.*

Scanned with OKEN Scanner

c) **Aut** *inimicitias* **aut** *labores* **aut** *sumptus suscipere nolunt* (Nu vor să ia asupra lor nici dușmănii, nici osteneli, nici cheltuieli). (Cic. *De Off.* I, 9).

Ac iam illa omitto: neque enim sunt **aut** *obscura* **aut** *non multa commissa postea* (Și acum pe acelea nu le iau în seamă : căci cele săvîrșite după aceea nu sînt nici necunoscute nici puține). (Cic. *In Cat.* I, 15).

Într-o propoziție negativă **aut** înlocuiește pe *nec*, deoarece, dacă s-ar pune *nec* ar da o afirmație : *neque sunt aut obscura aut non multa; nolunt suscipere aut inimicitias aut labores aut sumptus.*

d) *Permulti* **aut** *omnes* (Foarte mulți sau chiar toți).

Aut *prodesse volunt* **aut** *delectare poëtæ* (Poeții vor sau să aducă folos sau să desfăteze). (Hor. *Ep. ad Pisones*, 333).

Uneori **aut**, notînd diferența dintre două idei — care este reală — lasă impresia că pune un accent deosebit pe cea de a doua.

2. a) *Pauci honore et gloria amplificati* **vel** *corrumpere mores civitatis* **vel** *corrigere possunt* (Un număr mic de oameni, înălțați prin demnități și prin glorie, sînt suficienți sau pentru a corupe sau pentru a îndrepta moravurile cetății). (Cic. *De Leg.* III, 14, 32).

Nihil est tam conveniens ad res **vel** *secundas* **vel** *adversas quam amicitia* (Nimic nu cade așa de bine ca prietenia sau în fericire sau în nenorocire). (Cic. *De Amic.* 17).

Vel *pace* **vel** *bello clarum fieri licet* (Sau în timp de pace sau în timp de război este cu putință să devină cineva strălucit). (Sall. *De Coniur. Cat.* 3).

Conjuncția disjunctivă **vel** leagă noțiuni care în fond se exclud. Așa *corrumpere mores* și *corrigere mores* sînt acțiuni cu totul opuse una alteia ; tot așa *res secundæ* și *res adversæ;* precum și *pax* și *bellum.*

Dar dacă luăm seama cum sînt încadrate în frazele respective aceste idei opuse, constatăm că, de fapt, prin conjuncția *vel*, fiecare pereche reprezintă un spor pentru acțiunea exprimată de verbul cu care se află în legătură.

Astfel, în prima frază, posibilitățile de influență ale unui grup mic de oameni, dar care și-au cîștigat un prestigiu, sînt mărite, putînd acționa asupra moravurilor și în rău și în bine. Același lucru se găsește și în fraza a doua, unde se arată rolul frumos al prieteniei și în fericire și în nenorocire. Tot așa stă lucrul și cu putința ca cineva să devină ilustru, din a treia frază, care rămîne aceeași și în timp de pace și în timp de război.

Așa că putem spune că, în timp ce *aut* menține excluderea reciprocă dintre noțiuni și în fapt nu numai în forma de exprimare *(aut negari aut defendi)*, *vel*, făcînd excluderea reciprocă în forma de exprimare, în fapt însă trezește în suflet adăugarea unei noțiuni la cealaltă din punctul de vedere al acțiunii verbului de care depind acele noțiuni.

Astfel, *aut* este o conjuncție disjunctivă mai puternică decît *vel.*

b) *Venit Epicurus, homo minime malus,* **vel** *potius optimus* (A venit Epicurus, om nicidecum rău, sau mai degrabă foarte bun).

Scanned with OKEN Scanner

Quantum virtutis habeant, **vel** *hoc ipso cognoscimus, quod imitari non possumus* (Cît de mare putere — valoare — au, chiar (măcar) din aceasta putem cunoaşte, fiindcă nu-i putem imita). *(Quintil.* X, 5,8)

Summum bonum a virtute profectum **vel** *in ipsa virtute situm est* (Binele suprem porneşte din virtute sau, mai bine zis, îşi are sediul chiar în virtute).

Pueri ludis **vel** *famem et sitim perferunt* (Copiii, cînd se joacă, rabdă chiar de foame şi de sete).

Conjuncţia **vel** este întrebuinţată uneori pentru a face o corectare a ideii exprimate prin cuvintele dinainte : *minime malus vel potius optimus* ; *a virtute profectum vel in ipsa virtute situm.*

Alteori serveşte pentru a întări ideea exprimată prin cuvîntul sau cuvintele care îi urmează : *vel hoc ipso; vel famem et sitim.* În acest din urmă caz se poate traduce cu « chiar ».

c) *Parens dicitur pater aut mater vel genitrix* (Părinte se numeşte tatăl sau mama sau aceea care l-a născut).

Cînd în aceeaşi frază avem de întrebuinţat două conjuncţii disjunctive, cu *aut* notăm diferenţa reală, cu *vel* pe cea de exprimare : *pater aut mater; mater vel genitrix.* Între *mater* şi *genitrix* este diferenţă numai de cuvinte, căci amîndoi termenii numesc aceeaşi fiinţă ; între *pater* şi *mater* este diferenţă reală, căci fiecare termen numeşte altă fiinţă.

3. *Bis terve eum vidi* (L-am văzut de două sau de trei ori).

Timet testis ne quid plus minusve, quam sit necesse, dicat (Martorul se teme să nu spună ceva mai mult sau mai puţin decît trebuie). (Cic. *Pro Flacco*, 5, 12).

Hominem mortuum in urbe ne sepelito neve urito (Să nu înmormîntezi sau să nu arzi în oraş, pe omul mort). (Cic. *De Leg.* II, 23.)

Conjuncţia disjunctivă **-ve** face acelaşi serviciu ca *vel*, dar leagă, în general, un termen — un cuvînt — de altul ; rareori leagă propoziţii.

După conjuncţia *ne*, se pune *-ve* împreună cu *ne (neve)* în loc de *et ne* sau de *aut.*

4. *Veniet tempus mortis, et quidem celeriter*, **sive** *retractabis*, **sive** *properabis* (Va veni ceasul morţii, şi chiar repede, fie că vei tărăgăna, fie că te vei grăbi — cu sau fără voia ta), (Cic. *Tusc.* I, 31, 76.)

Ita **sive** *casu*, **sive** *consilio deorum immortalium, quæ pars civitatis Helvetiæ insignem calamitatem populo Romano intulerat, ea princeps pœnas persolvit* (Astfel, fie printr-o întîmplare, fie cu chibzuinţa zeilor nemuritori, care parte a cetăţii helveţiilor adusese o nenorocire importantă poporului roman, aceea a primit pedeapsă cea dintîi). (Cæs. *B.G.*, I, 12).

Ascanius Lavinium urbem matri **seu** *novercæ reliquit* (Ascanius a lăsat oraşul Lavinium mamei sau — adică — mamei vitrege). (T. Liv. I, 3.)

Seu *recte* **seu** *perperam facere cœperunt* (Au început să lucreze cu dreptate sau fără dreptate).

Sive *habes quid*, **sive** *nihil habes scribe tamen aliquid* (Fie că ai ceva, fie că n-ai nimic, scrie totuşi ceva). (Cic. *Ad Att.* XII, 12.)

Scanned with OKEN Scanner

Conjuncţiile disjunctive **sive, seu** notează excluderea reciprocă a două noţiuni, dar a unora de mai puţină importanţă. Raportul de coordonare disjunctivă stabilit prin *sive* şi *seu* nu este aşa de energic ca cel formulat prin *aut.*

CONJUNCŢIILE ADVERSATIVE

Conjuncţii adversative se numesc acelea care, stabilind un raport de coordonare între două propoziţii sau două părţi de propoziţie de acelaşi fel, scot în relief opoziţia care este între ele.

Conjuncţiile adversative sînt :

at, sed, autem, verum, vero = dar, însă.
atqui, tamen, nihilominus = cu toate acestea.
ceterum = dar, de altfel.

1. a) — *Brevis a natura nobis vita data est.* — **At** *memoria bene redditæ vitæ sempiterna est.* (— Scurtă viaţă ni s-a dat de natură. — Dar amintirea unei vieţi bine purtate este veşnică). (Cic. *Phil.* XIV, 12).

Mors proxime imminet senectuti. **At** *ne adulescentes quidem pro certo sciunt se crastinum etiam victuros esse.* (Moartea ameninţă bătrîneţea foarte pe curînd. Dar nici tinerii chiar nu ştiu în mod sigur că vor trăi mîine).

Non ego, **at** *tu affuisti.* (Nu eu, ci tu ai fost de faţă).

At este cea mai puternică conjuncţie adversativă. Forma veche a fost **ast,** care se mai păstra în texte de legi şi în anumite formule.

Cu **at** se introduce în dialoguri un răspuns contrar celor afirmate : *Brevis vita . . . At memoria . . . sempiterna.* De asemenea se întrebuinţează în dialogurile presupuse, cînd, repetîndu-se o afirmaţie, i se dă un răspuns potrivnic, se face o obiecţie : *Mors imminet senectuti. At ne adulescentes quidem . . .* Tot aşa în răspunsurile sau afirmaţiile unde caută să se scoată repede şi accentuat în relief o opoziţie : *Non ego, at tu.*

At enim şi **at vero** măresc obiecţia.

b) *Si non (si minus) dives,* **at (at tamen, at certe)** *suis rebus contentus erat* (Dacă nu era bogat, dar în orice caz (dar cel puţin) era mulţumit cu lucrurile sale).

După o condiţională negativă, **at,** uneori întărit prin **tamen** sau **certe** restrînge valoarea afirmaţiei din condiţională sau chiar o anulează.

c) **At** *tu, pater deumque hominumque, hinc saltem arce hostes !* (Dar tu, tată şi al zeilor şi al oamenilor, îndepărtează măcar de aici pe duşmani). (T. Liv. I, 12, 5).

Vestram, iudices, æquitatem una Cluentium mater oppugnat. **At** *quæ mater !* (Dreptăţii voastre, judecători, se opune singură mama Cluenţilor. Dar ce mamă !). (Cic. *Pro Cl.* 70, 199).

At pune mai multă energie în porunci şi în exclamaţii.

At se aşază totdeauna la începutul frazei, al propoziţiei sau al părţii de propoziţie pe care o leagă.

Scanned with OKEN Scanner

Cu **at** se poate nota și o tranziție: **At** *Marius* . . . (Dar — iar — Marius . . .).

2. a) *Alcibiades præclaro erat ingenio præditus*, **sed** *mira animi levitate* (Alcibiades era înzestrat cu o inteligență foarte strălucită, dar cu o ușurință sufletească uimitoare). (Corn. Nep. *Alcib.)*

Oratorias exercitationes non tu quidem reliquisti, **sed** *certe philosophiam illis anteposuisti* (Tu într-adevăr n-ai părăsit exercițiile oratorice, dar, evident, ai pus filosofia mai presus de ele — ai dat preferință filosofiei). (Cic. *De Fato*, 2, 3).

Sed este o conjuncție adversativă puternică și este cea mai întrebuințată. Ea se așază totdeauna la începutul frazei, propoziției sau părții de propoziție pe care o leagă.

Prin ea se aduce o restricție afirmației anterioare: *præclaro ingenio, sed mira levitate.*

De asemenea se stabilește o opoziție: *non reliquisti, sed anteposuisti illis.*

b) *Otii fructus est non contentio animi*, **sed** *relaxatio* (Rodul repausului este nu încordarea sufletului, ci destinderea). (Cic. *De Orat.* II, 5).

Animi qui valent bonis, quamvis sint pauperes, non pauperes illi putandi sunt, **sed** *divites* (Cei care înseamnă ceva prin calitățile sufletului, deși sînt săraci, nu trebuie socotiți săraci, ci bogați).

Prin conjuncția **sed** se anulează afirmația anterioară făcută într-o propoziție negativă: *non contentio, sed relaxatio; non pauperes, sed divites.*

După o propoziție negativă se întrebuințează *sed* (= ci), nu *at.*

c) **Sed** *mittamus hos; veniamus iam ad Romanos* (Dar să-i lăsăm pe aceștia; să venim acum la romani).

Sed *hæc hactenus!* (Dar acestea pînă aici! sau: Dar . . . destul despre acestea!).

Sed *hæc alia quæstio est; nos ad propositum revertamur* (Dar aceasta este altă chestiune. Noi să ne întoarcem la subiectul nostru). (Cic. *Tusc.* III, 5, 11).

Sed întrerupe narațiunea sau argumentarea și servește ca tranziție la altă idee: *sed mittamus hos, veniamus ad; sed alia quæstio est, nos revertamur; sed hæc hactenus).*

3. a) *Gyges a nullo videbatur, ipse* **autem** *omnia videbat* (Gyges nu era văzut de nimeni; el însă vedea toate). (Cic. *De Off.* III, 9, 38).

Quid tandem isti mali non fecissent? Non fecissent **autem**? *Immo, quid non fecerunt?* (În sfîrșit, ce n-ar fi făcut acești ticăloși? N-ar fi făcut, am zis? Ba, ce n-au făcut?).

Pergin **autem**? *Nonne ego possum, furcifer, te perdere?* (Și continui? Oare nu știi, blestematule, că pot să te nimicesc?). (Plaut. *Amph.* 339).

Conjuncția **autem** stabilește un raport adversativ, notînd opoziția cu mai puțină putere și cu oarecare caracter de continuitate. Ea se așază totdeauna după primul cuvînt al propoziției.

Scanned with OKEN Scanner

b) *Omne vitium turpe est; vitium* **autem** *est invidia; ergo invidia turpis est* (Orice viciu este ruşinos ; invidia este un viciu, deci, invidia este ceva ruşinos).

Qui fortis est, idem est fidens; qui **autem** *est fidens, is profecto non extimescit.* (Cine este curagios, acela are încredere ; cine însă are încredere, acela desigur nu se înspăimîntă).

Magnus dicendi labor, magna res, magna dignitas, summa **autem** *gratia.* (Oratoria este trudă mare, crează situaţii frumoase, prestigiu mare, dar mai presus de toate o trecere excepţională). (Cic. *Pro Mur.* 13, 29).

Ver **adeo** *frondi nemorum, ver utile silvis.* (Primăvara însă este prielnică frunzişului dumbrăvilor, este folositoare pădurilor).

Conjuncţia **autem** introduce premisa minoră într-un silogism ; *vitium autem;* într-o argumentare scoate în relief argumentul capital ; *qui autem fidens est;* într-o frază cu mai multe părţi, scoate în relief ultimul membru : *summa autem gratia.*

Uneori **autem** este înlocuit prin **adeo,** mai ales la poeţi.

4. **Verum** *de his satis dictum est* (Dar despre acestea s-a vorbit deajuns).

Verum *ad Crassum revertamur* (Dar să ne întoarcem la Crasus).

De meo quodam amore gloriæ, nimis acri fortasse, **verum tamen** *honesto, vobis confitebor* (Despre dragostea mea de glorie, poate prea vie, dar totuşi cinstită, vă voi face mărturisire). (Cic. *Pro Arch.* 28).

Verum este o conjuncţie adversativă tot aşa de puternică, după cum este şi *sed.* Şi *verum* întrerupe naraţiunea sau argumentarea, introducînd o idee nouă : *verum satis dictum est, verum revertamur.* Astfel, *verum* introduce un lucru, în timp ce înlătură altul.

Verum se aşază totdeauna la începutul frazei sau al gîndirii pe care o leagă.

Pentru a nota o opoziţie puternică şi promptă se întăreşte cu *tamen: nimis acri, verum tamen honesto.*

Alteori se întăreşte cu *enimvero,* se aşază la începutul frazei şi constituie o afirmaţie puternică : *verum enimvero* = dar în adevăr.

5. a) *Frons, oculi, vultus persæpe mentiuntur, oratio* **vero** *sæpissime* (Fruntea, ochii, faţa mint foarte adesea, vorba însă minte de cele mai multe ori).

Socrates **vero** *dicebat obœdiendum esse legibus vel iniusta iubentibus* (Socrate însă spunea că trebuie să ne supunem legilor chiar cînd poruncesc lucruri nedrepte).

Cunctanter sub Augusto, quem timebat; **enimvero** *audita mutatione principis . . .* (Cu sfială sub August, de care se temea ; dar aflîndu-se de schimbarea împăratului . . .).

Conjuncţia **vero** stabileşte un raport adversativ, însă mai slab decît *verum.* Ea este faţă de *verum* ceea ce este *autem* faţă de *sed.* Se aşază totdeauna după primul cuvînt din propoziţie.

Ea face legătura între termeni, cu o slabă opoziţie : *persæpe . . . sæpissime;* sau după argumente socotite nu atît de convingătoare, introduce un argument mai convingător: *Socrates vero.*

Scanned with OKEN Scanner

Vero se întăreşte cu alte cuvinte şi dă: **enimvero,** care se aşază la începutul propoziţiei şi anunţă puternic o afirmaţie; **tumvero** se aşază la început şi anunţă că expunerea ia o altă întorsătură; **iam vero, age vero** anunţă trecerea la o parte nouă şi mai importantă; **sic vero** = dar în realitate.

Uneori **vero** face numai tranziţia la o altă parte a chestiunii: *Smyrnæi vero* . . . = cît priveşte pe Smirneni . . . .

b) — *Fuisti sæpe, credo, in scholis philosophorum.* — **Vero,** *ac libenter quidem.* (— Ai fost deseori, cred, în şcolile filosofilor. — Da (într-adevăr), şi chiar cu plăcere). (Cic. *Tusc.* II, 11, 26).

Nu trebuie confundată conjuncţia adversativă *vero* cu adverbul **vero,** care se aşază la începutul propoziţiei şi serveşte pentru a face o afirmare: da, în adevăr: *vero, ac libenter quidem.*

6. *Non mæret,* **atqui** *ridet* (Nu este mîhnit, ba chiar rîde).

Regulus Carthaginem redìit. **Atqui** *sciebat gravissima sibi ab illis parari supplicia.* (Regulus s-a întors la Cartagina. Dar (şi cu toate acestea) ştia că i se pregătesc de către aceia chinurile cele mai grozave).

Quodsi virtutes sunt pares, paria etiam vitia necesse est. **Atqui** *pares esse virtutes facillime perspici potest.* (Căci dacă virtuţile sînt egale, egale trebuie să fie şi viciile. Ei bine — ori — că virtuţile sînt egale se poate vedea foarte uşor). (Cic. *Parad.* 3, 1).

Conjuncţia **atqui** (formată din *at* şi adverbul *qui*) notează opoziţia între două idei: *non mæret, atqui ridet.* Dar concomitent cu obiecţia face şi o afirmaţie: *atqui sciebat.* În argumentare, pune insistenţă sau reia un argument: *atqui pares esse virtutes.* Ea se aşază la începutul propoziţiei.

7. *Iugurtha, tametsi regem ficta locutum intelligebat,* **tamen** *benigne respondit.* (Iugurta, deşi înţelegea că regele a vorbit lucruri imaginare, cu toate acestea a răspuns cu bunăvoinţă). (Sall. *Iug.* 11).

Neque illi **tamen** *ad cavendum dolus aut astutiæ deerant* (Şi cu toate acestea nu-i lipseau vicleşugul şi şiretlicurile spre a se feri). (Sall. *Cat.* 26).

Tamen arată că la un fapt precedent, recunoscut ca adevărat, se opune o idee nouă. Se aşază la începutul propoziţiei sau după primul cuvînt. De obicei este precedat în propoziţia anterioară de o conjuncţie concesivă *(tametsi).*

8. *Quæ* **nihilominus,** *ut ego absim, confici possunt* (Aceste lucruri întru nimic mai puţin — cu toate acestea — se pot executa, chiar dacă eu n-aş fi de faţă).

Nihilominus (= cu nimic mai puţin, cu toate acestea) arată că un fapt nu împiedică pe altul.

9. *Quippe verbis pax erat,* **ceterum** *re bellum asperrimum erat* (În adevăr în cuvinte era pace, în faptă însă era războiul cel mai crîncen).

Sed rex simulabat sese negotii gratia properare; **ceterum** *proditionem timebat, quam vitare posse celeritate putabat* (Dar regele simula că se grăbeşte pentru nişte afaceri, în realitate însă se temea de trădare, de care credea că poate scăpa prin iuţeală). (Sall. *Iug.* 76).

Scanned with OKEN Scanner

Erant præterea complures paulo occultius consilii huiusce participes . . . **Ceterum** *iuventus pleraque, sed maxime nobilium, Catilinæ inceptis favebat* (Pe lîngă acestea erau mai mulţi părtaşi ai acestui plan ceva mai în ascuns . . . De altfel cea mai mare parte din tineret, dar mai cu seamă dintre nobili, agreau planurile lui Catilina). (Sall. *Cat.* 17).

Ceterum (= dar, de altfel, cu toate acestea, din contră) notează o opoziţie puternică. Se aşază totdeauna la începutul propoziţiei. Nu este întrebuinţat aşa des.

10. Pentru a exprima o idee adversativă dublă, pe care noi o dăm prin : nu numai . . . ci şi, limba latină folosea expresiile : **non modo** sau **non solum** sau **non tantum** pentru partea întîi (nu numai) şi **sed etiam** sau **verum etiam** pentru partea a doua (= ci şi).

Versiune

ALEXANDER MAGNUS ET PHILIPPUS MEDICUS

Cum Tarsum Alexander venisset, captus Cydni fluminis amœnitate, plenus pulveris ac sudoris, in præfrigidam aquam se proiecit. Tum repente tantus nervos eius occupavit rigor, ut, interclusa voce non spes modo remedii, *sed* nec dilatio periculi inveniretur. Unus erat ex medicis, nomine Philippus, qui solus remedium polliceretur ; *at* et ipsum Parmenionis pridie a Cappadocia missæ epistulæ suspectum faciebant. Qui, ignarus infirmitatis Alexandri, scripserat a Philippo medico caveret ; nam corruptum illum a Dario ingenti pecunia esse. Tunc rex *aut* medico fidem tribuere *aut* morbo perire oportebat. Tutius *tamen* ratus est dubiæ se fidei medici credere quam indubitate morbo periret.

Accepto igitur poculo, epistulas medico tradidit ; oculos *vero* inter bibendum in vultum legentis intendit. Ut securum conspexit, lætior factus est, sanitatemque quarta die recepit.

CONJUNCŢIILE CAUZALE

Conjuncţii coordonatoare cauzale se numesc acelea care servesc ca o justificare, o explicare sau o confirmare a ideii expuse înainte. De multe ori propoziţia în care se găsesc ele nici nu este încadrată în aceeaşi frază cu cea la care se referă explicaţia, ci începe frază nouă. Uneori unele dintre ele au caracter curat de adverbe.

Ele sînt : **nam, namque, enim, etenim, quippe** = în adevăr, căci ;
nimirum, videlicet, scilicet, nempe = în adevăr, desigur, e clar, vezi bine.

1. *Interim cotidie Cæsar Hæduos frumentum, quod essent publice polliciti, flagitare.* **Nam** *propter frigora frumenta in agris matura non erant* (În acest timp Cæsar cerea zilnic heduilor grîul pe care-l promiseseră în numele statului. În adevăr — căci — din cauza frigului grîul nu era copt pe ogoare). (Cæs. *B.G.* I, 16).

Scanned with OKEN Scanner

Ita ancipiti prœlio diu atque acriter pugnatum est. **Nam** *hoc toto prœlio, cum ab hora septima ad vesperum pugnatum sit, aversum hostem videre nemo potuit.* (Astfel s-au luptat mult timp şi cu înverşunare într-o luptă cu rezultat nesigur. În adevăr — căci — în toată această luptă, deşi s-au luptat de la ora a şaptea pînă seara, nimeni n-a putut să vadă pe duşman întors — părăsind frontul). (Cæs. *B. G.* I, 26).

Cæsari nuntiatum est Ariovistum cum suis omnibus copiis ad occupandum Vesontionem contendere. Id ne accideret magnopere sibi præcavendum Cæsar existimabat. **Namque** *omnium rerum, quæ ad bellum usui erant, summa erat in eo oppido facultas.* (Lui Cæsar i s-a anunţat că Ariovist se îndreaptă cu toate trupele sale să ocupe Vesontio. Cæsar socotea că el trebuie să ia cu anticipaţie toate măsurile să nu se întîmple aceasta. În adevăr — căci — în acest oraş era cea mai mare înlesnire pentru toate lucrurile care erau de folos în război). (Cæs. *B. G.* I, 38).

*Legionis nonæ et decimæ milites, pilis emissis, confectos vulneribus Atrebates (***nam** *his ea pars obvenerat) celeriter in flumen contulerunt.* (Ostaşii legiunii a noua şi a zecea, după ce au aruncat sulițele, au împins în fluviu în grabă pe Atrebaţii, copleşiţi de răni, (căci această parte — a frontului — le căzuse acestora în faţă). (Cæs. *B. G.* II, 23).

— *Perdidisti omnem operam.* — **Nam** *qui perdidi?* (Ţi-a fost degeaba toată osteneala. — Dar cum mi-a fost degeaba?).

— Conjuncţia **nam** se aşază totdeauna la începutul propoziţiei. Ea exprimă o justificare *(flagitare, nam non matura erant)* a acţiunii din fraza anterioară, o confirmare *(acriter, nam nemo potuit videre)*, o explicaţie *(nam* din paranteză*)*.

Namque se întrebuinţează de obicei înainte de vocale *(namque omnium)* şi cu aceleaşi înţelesuri ca *nam*, numai că este folosit mai puţin, şi poate fi aşezat şi în alt loc în propoziţie decît la început.

Nam în interogaţii dă mai multă putere întrebării.

2. *Silent* **enim** *leges inter arma nec se exspectari iubent, cum ei, qui exspectare velit, ante iniusta pœna luenda sit, quam iusta repetenda* (Căci — în adevăr — amuţesc legile în mijlocul armelor şi nu pretind să fie aşteptate, cînd acela, care ar vrea să le aştepte, ar trebui să primească o pedeapsă în afară de lege, înainte de a se aplica cea legală). (Cic. *Pro Mil.* 10).

Non **enim** *corona consessus vester ornatus est, ut solebat* (Căci — în adevăr — completul vostru de judecată nu este înconjurat de cercul auditorilor, cum se obişnuia). (Cic. *Pro Mil.* 2).

Non **enim** *dubito quin probaturus sim defensionem meam* (Căci — în adevăr — nu mă îndoiesc că vă voi dovedi punctul de vedere pe care-l susţin în apărare). (Cic. *Pro Mil.* 11).

Non **enim** *est illa defensio contra vim umquam optanda, sed nonnumquam est necessaria.* (În adevăr acea apărare în contra violenţei nu este niciodată de dorit, dar uneori este necesară). (Cic. *Pro Mil.* 14).

— *Nec tamen ille erat sapiens.* — *Quis* **enim** *hoc? aut quando? aut ubi?* (— Şi cu toate acestea acela nu era înţelept. — Dar cine a spus aceasta? sau cînd? sau unde?) (Cic. *De Fin.* IV, 24, 65).

Ius et omne honestum sua sponte est expetendum; **etenim** *omnes viri boni ipsam æquitatem et ius ipsum amant* (Ce este drept şi ce este cinstit trebuie

Scanned with OKEN Scanner

dorit de la sine ; căci toţi bărbaţii de treabă iubesc echitatea şi dreptatea).

*Eius autem legationis princeps est Heius (***etenim** *est primus civitatis).* (Însă conducătorul acestei solii este Heius (căci — în adevăr — el este cel dintîi din cetate). (Cic. *In Verr.* IV, 7).

Conjuncţia **enim** nu se aşază niciodată la începutul propoziţiei, ci după un cuvînt sau două. Ea are aceleaşi întrebuinţări ca *nam*, dar cu mai puţină energie, adică aduce o justificare *(silent enim leges*, unde justifică moartea atacatorului în legitimă apărare*)*, o confirmare *(non enim dubito quin probaturus sim* în care reafirmă afirmaţia anterioară că Milo a fost cel atacat*)*, o explicaţie *(non enim est optanda, sed necessaria).*

În întrebări se foloseşte în interogaţiile vii şi însufleţite şi care reprezintă o propoziţie negativă *(Quis enim hoc (*dixit*)? = Nemo hoc (dixit).*

Etenim are acelaşi rol ca *enim*, însă se aşază la începutul propoziţiei.

Enim întăreşte şi alte conjuncţii adversative, afară de *vero: at enim, verum enim.*

3. *Neque tamen senatus provinciam invitus dederat:* **quippe** *fœdum hominem a republica procul esse volebat.* (Şi cu toate acestea senatul nu fără voia sa dăduse provincia : căci vrea ca omul cel odios să fie departe de republică).

Et illud intellego, Quirites, omnium ora in me conversa esse; **quippe** *mea bene facta reipublicæ procedunt.* (Şi aceea o înţeleg, cetăţeni, că feţele tuturor s-au îndreptat spre mine ; în adevăr, faptele cele bune ale mele aduc folos republicii). (Cic., *In Catil.* II).

Mene incepto desistere victam nec possse Italia Teucrorum avertere regem? **Quippe** *vetor fatis* (Eu oare să-mi părăsesc planul învinsă şi să nu pot îndepărta pe regele Troienilor de la Italia? De sigur sînt împiedicată de destin). (Verg. *Æn.* I, 37—38).

Conjuncţia **quippe** împlineşte aceleaşi roluri ca şi *nam* şi *enim.* Se aşază la începutul propoziţiei. Uneori se întîlneşte şi împreună cu *enim: quippe enim.*

Împreună cu un pronume relativ *(quippe qui)* însemnează : el (eu) care.

4. *Cur, improbe, caræ non aliquid patriæ tanto emetiris acervo? Uni* **nimirum** *recte tibi semper erunt res.* (De ce, mişelule, nu dai şi scumpei noastre patrii ceva din grămada ta aşa de mare? Vezi bine, numai ţie îţi va şedea totdeauna bine averea).

Tuus **videlicet** *salutaris consulatus, perniciosus meus* (Bineînţeles, consulatul tău a fost salvator, al meu periculos).

Et ego **scilicet** *hoc nesciebam !* (Şi, vezi doamne, eu nu ştiam aceasta !).

— Non istam dicit voluptatem. — Dicat quamlibet; **nempe** *eam dicit in qua virtutis nulla pars insit.* (— Nu pe aceasta o numeşte el plăcere. — Numeasc-o pe oricare ; desigur că o numeşte pe aceea în care nu există nici o parte de virtute).

Postulaturus eras. Quando? post dies triginta; **nempe** *si te nihil impediret, si voluntas eadem maneret* (Aveai de gînd să ceri. Cînd? după treizeci de zile ; vezi bine, dacă nu te-o împiedica nimic, dacă ţi-ar rămîne acelaşi gînd bun).

Scanned with OKEN Scanner

Conjuncţiile **nimirum, videlicet, scilicet, nempe** pot exprima raporturi pe care le exprimă *nam* şi *enim*, precum este confirmarea în *nempe eam dicit*, dar de cele mai multe ori exprimă acele raporturi în sens ironic, *nimirum tibi uni, videlicet tuus consulatus, scilicet ego nesciebam, nempe si nihil te impediret.*

CONJUNCŢIILE CONCLUSIVE

Conjuncţii conclusive se numesc acelea care leagă între ele două propoziţii, dintre care cea de a doua reprezintă concluzia, consecinţa sau urmarea ideii din cea dinainte.

Ele sînt:

itaque, igitur, ergo = deci, aşadar, prin urmare; **eo, ideo, idcirco** = de accea, prin urmare; **quamobrem, quare, quapropter, quocirca, quadecausa** = de aceea, prin urmare; **proinde** = deci, prin urmare.

1. *His omnibus rebus unum repugnabat, quod Diviciaci fratris summum in populum Romanum studium cognoverat.* **Itaque,** *priusquam quicquam conaretur, Diviciacum ad se vocari iubet* (Tuturor acestor lucruri se împotrivea unul singur, (şi anume) că el cunoscuse zelul foarte mare al lui Diviciac, fratele aceluia, faţă de poporul roman. Aşadar, înainte de a încerca ceva, porunceşte ca Diviciac să fie chemat la el). (Cæs. *B. G.* I, 19).

Eo de media nocte Cæsar Numidas et Cretas sagittarios et funditores Baleares subsidio oppidanis mittit; quorum adventu Belgis spes potiundi oppidi discessit. **Itaque,** *paulisper apud oppidum morati, ad castra Cæsaris omnibus copiis contendunt* (După miezul nopţii Cæsar trimite acolo pe numizi şi pe săgetaşii cretani şi pe prăştiaşii baleari în ajutor orăşenilor, la a căror sosire belgilor le-a pierit speranţa de a pune mîna pe oraş. Aşadar — de aceea — după ce au zăbovit puţin lîngă oraş, s-au îndreptat cu toate trupele spre tabăra lui Cæsar). (Cæs. *B. G.* II, 7).

Ita *nostri acriter in hostes, signo dato, impetum fecerunt,* **itaque** *hostes repente celeriterque procurrerunt, ut spatium pila in hostes coniiciendi non daretur.* (Cu atîta înverşunare au năvălit ai noştri în contra duşmanilor, după ce s-a dat semnalul, şi cu atîta iuţeală s-au năpustit asupra duşmanilor, încît nu s-a mai lăsat distanţă pentru a arunca suliţe în duşmani). (Cæs. *B. G.* I, 52).

Conjuncţia **itaque** este cea mai întrebuinţată conjuncţie conclusivă. Ea se aşază totdeauna la începutul propoziţiei care reprezintă urmarea ideii sau ideilor anterioare. Ea serveşte pentru a anunţa reluarea discuţiei asupra subiectului respectiv, discuţie întreruptă prin digresii.

Conjuncţia **itaque** = aşadar, deci, nu trebuie confundată cu adverbul **ita** la care se poate adăuga conjuncţia copulativă *— que:* **ita** = aşa de, **itaque** = şi aşa de = **et ita:** *ita acriter et ita repente = ita acriter itaque repente* = aşa de înverşunat şi aşa de repede.

Conjuncţia are accentul pe antepenultima, adică pe **i:** *ítaque*, în timp ce cuvîntul care-i seamănă la formă, dar este format din două cuvinte cu sensul lor propriu, are accentul pe *a* din cauza encliticei *-que: itáque.*

Scanned with OKEN Scanner

2. *Est* **igitur** *hæc, iudices, non scripta, sed nata lex, ut, si vita nostra in vim et in tela aut latronum aut inimicorum incidisset, omnis honesta ratio esset expediendæ salutis.* (Există deci, judecători, această lege, nu scrisă, ci înnăscută, ca, dacă viaţa noastră ar fi căzut în puterea şi armele sau ale tîlharilor sau ale duşmanilor, orice modalitate de a înlesni salvarea să fie dreaptă — onorabilă). (Cic. *Pro Mil.* 10).

Cur **igitur** *incendium curiæ, oppugnationem ædium M. Lepidi contra rempublicam senatus factam esse decrevit?* (Atunci, de ce a hotărît senatul că incendierea sălii senatului, asedierea locuinţei lui M. Lepidus s-a făcut în contra intereselor statului?). (Cic. *Pro Mil.* 13).

Quid **igitur?** *Hoc pueri possunt, viri non poterunt?* (Deci ce? — cum asta? — Copiii pot aceasta, (iar) bărbaţii n-o vor putea?). (Cic. *Tusc.* II, 14).

Igitur are întrebuinţare tot aşa de deasă ca şi *itaque* şi cu acelaşi sens şi rol.

Şi cu **igitur** se anunţă reluarea subiectului. Se întrebuinţează în întrebări care reprezintă o obiecţie, sau exprimă indignarea şi îndoiala: *Cur igitur senatus decrevit? Quid igitur?* Se poate aşeza şi la începutul propoziţiei şi după un cuvînt.

3. *Cogito,* **ergo** *sum* (Cuget, deci exist).

— *Istuc ego iam satis scio. — Quid* **ergo,** *quod scis, me rogas?* (— Asta o ştiu destul de bine. — Atunci, de ce mă întrebi ce ştii?). (Plaut. *Pseud.* 914).

Quid **ergo?** *Audacissimus ego ex omnibus? Minime.* (Adică ce? Eu sînt cel mai îndrăzneţ dintre toţi? Nicidecum). (Cic. *Pro Rosc. Am.* 1, 2).

Ergo este conjuncţia care introduce concluziile mai categorice, de ordin logic. De aceea este întrebuinţată la anunţarea concluziei în silogisme.

Are întrebuinţare mai restrînsă. Se poate aşeza şi la începutul propoziţiei şi după un cuvînt.

În întrebări anunţă o obiecţie *(quid ergo me rogas quod scis?)* sau o întrebare cu răspuns negativ *(quid ergo? audacissimus ego . . .? Minime).*

4. **Eo** *scuta illi pro aureis donis congesta* (De aceea au fost grămădite asupra ei scuturile în loc de daruri de aur). (T. Liv. I, 11, 8).

Ideo *ædificare hoc velle* (De aceea vrea să clădească aceasta). (Plaut. *Most.* 1028).

Conjuncţiile **eo, ideo, idcirco** sînt formate din pronumele demonstrativ *is, ea, id.* Au o întrebuinţare mai restrînsă decît *itaque* şi *igitur.*

Ele însă se întrebuinţează împreună cu *et, atque, nec,* în timp ce *igitur* nu este folosit. Nu se zice *et igitur, atque igitur, igiturque, nec igitur,* ci *et ideo, ideoque, et idcirco et ob eam causam, nec ideo, nec idcirco* etc.

5. **Quamobrem** *adeste animis, iudices, et timorem deponite* (De aceea judecători, fiţi cu curaj şi alungaţi frica). *(*Cic. *Pro Mil.* 4*)*

Quamobrem *illa arma, centuriones, cohortes non periculum nobis, sed præsidium denuntiant.* (De aceea — prin urmare — acele arme, centurioni, cohorte nu anunţă o primejdie pentru noi, ci un sprijin). (Cic. *Pro Mil.* 3).

Scanned with OKEN Scanner

Qua de causa *Helvetii quoque reliquos Gallos virtute præcedunt* (Din care cauză — de aceea — şi helveţii întrec pe ceilalţi gali în vitejie). (Cæs. *B. G.* I, 1).

Quapropter *hoc maneat in causa, iudices* (Ei bine — de aceea — să rămînă stabilit în proces acest lucru, judecători) (Cic. *Pro Mil.* 11).

Proinde *istud facias ipse, quod faciamus nobis suades* (Prin urmare să faci tu însuţi ceea ce ne sfătuieşti să facem noi).

Proinde *quasi exitus rerum, non hominum consilia legibus vindicentur* (Deci — se discută — ca şi cum rezultatul faptelor, nu planurile oamenilor se pedepsesc prin legi) .(Cic. *Pro Mil.* 19).

Cuvintele **quamobrem, quare, quapropter, quocirca, qua de causa,** compuse din pronumele relativ *qui, quæ, quod* şi alte cuvinte, împlinesc rol de conjuncţii coordonatoare conclusive. De asemenea **proinde,** compus din adverbul *inde* şi prepoziţia *pro*. Ele se aşază la începutul propoziţiei.

Vers une

DE CN. POMPEI ROGATIONE

Itaque ego ipse decrevi, cum cædem in Appia via factam esse constaret, non eum, qui se defendisset, contra rem publicam fecisse, sed, cum inesset in re vis et insidiæ, crimen iudicio reservavi, rem notavi.

At enim Cn. Pompeius rogatione *(propunere, proiect de lege)* sua et de re et de causa iudicavit; tulit *enim* rogationem «de cæde, quæ in Appia via facta esset, in qua P. Clodius occisus esset». Quid *ergo* tulit? Nempe ut quæreretur. Quid porro quærendum est? factumne sit? At constat. A quo? At paret. Vidit *igitur* etiam in confessione facti iuris tamen defensionem suscipi posse. Quod nisi vidisset posse absolvi eum qui fateretur, cum videret nos fateri, neque quæri umquam iussisset, nec vobis tam hanc salutarem in iudicando litteram (A = absolvo) quam illam tristem (C = condemno) dedisset. Mihi vero Cn. Pompeius non modo nihil gravius contra Milonem iudicasse, sed etiam statuisse videtur, quid vos in iudicando spectare oporteret. *Nam* qui non pœnam confessioni, sed defensionem dedit, is causam interitus quærendam, non interitum putavit.

Din *Cicero*

FRAZA FORMATA PRIN SUBORDONARE

1. *Huc omnes undique, qui controversias habent, conveniunt.* (Aici se adună din toate părţile toţi cei care au neînţelegeri). (Cæs. *B. G.* VI, 13).

2. *Idem facit Cæsar, equitatumque omnem, quem ex omni provincia et Hæduis coactum habebat, præmittit, qui videant quas in partes hostes iter faciant* (Acelaşi lucru face Cæsar şi trimite înainte toată călărimea, pe care o strînsese din toată provincia şi de la hedui, ca să observe în ce părţi merg duşmanii). (Cæs. *B. G.* I, 15).

Scanned with OKEN Scanner

În prima frază avem o propoziție principală, căci spusă singură are înțeles: *Huc omnes undique conveniunt.* Avem și propoziția *qui controversias habent*, care spusă singură nu are înțeles, de aceea se numește propoziție subordonată sau secundară. Ea servește ca să lămurească pe *omnes (homines)* din propoziția principală, servindu-i de atribut. În această frază avem deci, între propozițiile care o formează, raport de subordonare.

Fraza formată dintr-o propoziție principală și una sau mai multe subordonate se numește frază **formată prin subordonare.**

În a doua frază avem două propoziții principale legate între ele prin conjuncția coordonatoare copulativă *-que: Idem facit Cæsar equitatumque omnem præmittit.* Între aceste propoziții avem raport de coordonare.

Tot în această frază găsim propoziția *quem ex omni provincia et Hæduis coactum habebat*, care spusă singură nu are înțeles și lămurește cuvîntul *equitatum* din propoziția dinainte. Este deci propoziție secundară și se află în raport de subordonare față de propoziția dinainte.

Mai găsim și propoziția *qui videant*, care de asemenea este secundară și lămurește pe *præmittit* din a doua principală, arătînd scopul cu care a fost trimisă înainte cavaleria; deci este în raport de subordonare față de a doua propoziție principală.

Mai găsim și propoziția *quas in partes hostes iter faciant*, care este secundară și lămurește pe *videant* din propoziția secundară dinaintea ei, servindu-i de complement direct; deci este în raport de subordonare față de acea propoziție.

Astfel, în această frază găsim și raport de coordonare și raport de subordonare.

Fraza formată din propoziții între care se găsește și raport de coordonare și raport de subordonare zicem că este formată **prin coordonare și subordonare.**

3. La fraza formată prin coordonare am constatat că trebuie să existe cel puțin două propoziții principale. La cea formată prin subordonare am constatat că trebuie să fie o propoziție principală și una sau mai multe subordonate. La fraza formată prin coordonare și subordonare am văzut că trebuie să fie cel puțin două propoziții principale și cel puțin o propoziție subordonată.

Propoziția care nu lipsește din nici una din cele trei categorii de fraze este cea principală. De aceea tragem concluzia că:

Orice frază trebuie să cuprindă cel puțin o propoziție principală.

După rolul pe care-l au în frază, propozițiile subordonate sînt: atributive, completive, circumstanțiale: temporale, cauzale, concesive, condiționale, finale, consecutive, comparative sau modale.

PROPOZIȚIA ATRIBUTIVĂ

Propoziție atributivă este aceea care îndeplinește rolul de atribut, adică determină un substantiv, pronume sau altă parte de vorbire cu rol de substantiv.

Scanned with OKEN Scanner

1. a) *In omni Gallia eorum hominum*, **qui** *aliquo* **sunt** *numero atque honore, genera sunt duo* (În întreaga Galie există două categorii de oameni, care sînt în oarecare consideraţie şi cinste). (Cæs. *B. G.* VI, 13).

Videntur ea refutanda esse, **quæ** *in senatu ab inimicis iactata sunt* (Cred că trebuie să fie respinse acelea ce au fost aruncate în senat de către duşmani). (Cic. *Pro Mil.* 7).

His omnibus Druidibus præest unus, **qui** *summam inter eos* **habet** *auctoritatem.* (Peste toţi aceşti Druizi este mai mare unul, care are cea mai mare autoritate între ei). (Cæs. *B. G.* VI, 13).

Propoziţia atributivă se construieşte cu modul **indicativ**, cînd exprimă gîndul celui care vorbeşte sau care scrie: *sunt, iactata sunt, habet.*

Ea se leagă de regenta sa prin pronumele relativ **qui, quæ, quod**, care are numărul şi genul cuvîntului pe care-l determină *(hominum qui, ea quæ, unus qui)* şi are cazul pe care-l impune rolul său în propoziţie *(qui sunt, quæ iactata sunt, qui habet).*

Notă. Uneori — dar foarte rar — substantivul pe care-l reprezintă pronumele relativ este trecut, prin atracţie, din propoziţia regentă în propoziţia în care se găseşte pronumele relativ: *Quam urbem statuo, vestra est = Urbs, quam statuo, vestra est* (Oraşul pe care-l zidesc este al vostru). (Verg. *Æn.*, I, 573).

b) **Quæcumque** *mihi* **proponetur** *fortuna, subeatur.* (Orice soartă mi se va rîndui, să vină). (Cic. *In Cat.* IV, 2).

Ad id, **quodcumque decebit**, *accomodanda oratio est* (Cuvîntarea trebuie să se adapteze la tot ce se va cădea).

Quidquid *boni in me* **est**, *tibi debetur* (Cît bine este în mine, ţie ţi se datorează).

Propoziţia atributivă se poate lega de regenta sa şi prin pronume relative nehotărîte, ca: **quicumque, quisquis, qualiscumque, quantuscumque** etc. şi are verbul la modul **indicativ**: *quæcumque proponetur, quodcumque decebit, quidquid est.*

c) *Omnes enim colles ac superiora loca*, **unde erat** *propinquus despectus in mare, ab exercitu tenebantur* (Căci toate colinele şi locurile înalte, de unde privirea spre mare era apropiată, erau ocupate de armată).

Omnes, quos undique intuentes, **unde** *aliqua fori pars adspici* **potest**, *videtis, virtuti Milonis favent* (Toţi aceia, pe care-i vedeţi privind de peste tot, de unde se poate vedea vreo parte a forului, aprobă bărbăţia lui Milo). (Cic. *Pro Mil.* 3).

Ubicumque erit *gentium, a nobis diligetur.* (În orice neam — ţară — se va afla, va fi iubit de noi).

Is collis, **ubi** *castra posita* **erant**, *paulatim ad planitiem redibat* (Această colină, unde fusese aşezată tabăra, se înclina uşor spre şes).

Propoziţia atributivă se leagă de regenta sa şi prin adverbe relative, adică adverbe care ţin locul şi fac serviciul pronumelor relative **(ubi, quo, unde, qua)** sau prin adverbe relative nedefinite **(ubicumque)** şi au verbul la modul **indicativ**: *unde erat = ex quibus erat; unde potest = (omnibus locis) ex quibus potest; ubicumque erit = apud quamcumque (gentem) erit; ubi posita erant = in quo posita erant.*

Scanned with OKEN Scanner

Notă. În limba latină nu facem categoria propoziţiilor circumstanţiale de loc, ci, deoarece adverbele care leagă atari propoziţii ţin locul şi fac serviciul pronumelor relative, tratăm propoziţiile respective ca atributive.

2. *Recte Socrates exsecrari eum solebat,* **qui** *primus utilitatem a iure* **seiunxisset** (Pe bună dreptate Socrates obişnuia să blesteme pe acela care cel dintîi a despărţit ideea de util de ideea de drept). (Cic. *De Leg.* I, 12, 33).

Pætus omnes libros, **quos** *frater suus* **reliquisset,** *mihi donavit* (Pætus mi-a dăruit toate cărţile pe care — după spusa lui — i le lăsase fratele său). (Cic. *Ad. Att.* II, 1).

Negant intueri lucem fas esse ei, **qui** *a se hominem occisum esse* **fateatur.** (Ei afirmă că nu este îngăduit de legile dumnezeieşti să vadă lumina zilei acela care mărturiseşte că un om a fost omorît de el). (Cic. *Pro Mil.* 7).

Propoziţia atributivă, care exprimă gîndul altei persoane şi nu pe al celei care vorbeşte sau care scrie, are verbul la modul **conjunctiv.**

Uneori se cunoaşte uşor că o propoziţie atributivă exprimă gîndul altei persoane, căci sînt evidente semnele stilului indirect : *negant . . . fas esse ei, qui . . . fateatur.*

Alteori însă mai mult întrebuinţarea modului conjunctiv este indiciul că ideea din propoziţia atributivă nu reprezintă gîndul vorbitorului : *donavit libros, quos reliquisset* = a dăruit cărţile pe care i le-ar fi lăsat (pe care — după spusa lui — i le-a lăsat) ; *exsecrari solebat eum, qui primus seiunxisset* = obişnuia să blesteme pe acela, care cel dîntîi ar fi despărţit (care cel dintîi a despărţit — după cum se exprima el).

Nota 1. Propoziţia atributivă construită cu modul conjunctiv va fi tratată la capitolul stilului indirect şi la cel al stilului indirect în sens larg.

Nota 2. Tot cu pronume relativ se leagă şi un număr de propoziţii circumstanţiale *(cauzală, concesivă, condiţionllă, finală* şi *consecutivă),* dar despre ele se va vorbi la capitolele propoziţiilor circumstanţiale respective, ele neavînd nici o legătură cu propoziţia atributivă.

3. **Quibus** *rebus Cæsar vehementer commotus, maturandum (esse) sibi existimavit* (Cæsar foarte impresionat de aceste lucruri, a socotit că trebuie să se grăbească). (Cæs. *B. G.* I, 37).

Quæ *cum ita sint, adeste animis, iudices !* (Cînd acestea sînt astfel, fiţi cu curaj, judecători !).

Qui *huic T. Fufanio ausus est dicere, si sibi pecuniam quantum poposcerat, non dedisset, mortuum se in domum eius illaturum* (Acesta a îndrăznit să spună acestui T. Fufanius că, dacă nu-i va da bani, cît ceruse, îl va aduce mort acasă). (Cic. *Pro Mil.* 75).

Quem *si interficere voluisset, quantæ quotiens occasiones, quam præclaræ fuerunt !* (Dacă ar fi vrut să-l omoare pe acesta, cît de mari, cît de numeroase, cît de strălucite ocazii au fost !). (Cic. *Pro Mil.* 38).

De multe ori întîlnim pronumele relativ la începutul unei fraze, adică după punct. În acest caz pronumele relativ nu este un element prin care să se stabilească un raport de subordonare, ci înlocuieşte un pronume demonstrativ *(quibus rebus = his rebus; quæ = ea; qui = is; quem = eum)* şi stabileşte un raport de coordonare între fraza care începe şi cea sau cele dinainte.

Versiune

DE FRUMENTO HÆDUORUM

Interim cotidie Cæsar Hæduos frumentum, *quod* essent publice polliciti, flagitare. Nam propter frigora, quod Gallia sub septentrionibus, ut antea dictum est, posita est, non modo frumenta in agris matura non erant, sed ne pabuli quidem satis magna copia suppetebat. Eo autem frumento, *quod* flumine Arare subvexerat, propterea minus uti poterat, quod iter ab Arare Helvetii averterant, *a quibus* discedere nolebat.

Ubi se diutius duci (este amînat, este purtat cu vorba) intellexit, convocatis eorum principibus, quorum magnam copiam in castris habebat, in his Diviciaco et Lisco, *qui* summo magistratui præerat, *quem* vergobretum appellant Hædui, *qui* creatur annuus et vitæ necisque in suos habet potestatem, graviter eos accusat quod, cum neque emi neque ex agris sumi posset, tam necessario tempore, tam propinquis hostibus, ab iis non sublevetur.

Cæsar

Temă

SCLAVII LUI LARGIUS MACEDO

Largius Macedo, care era un stăpîn mîndru şi crud, a suferit un lucru crunt *(atrox)* de la sclavii săi. O dată făcea baie *(lavare)* în vila Formiana, unde erau şi sclavii săi. Deodată sclavii îl înconjură *(circumsistere):* unul sare la *(invadere)* gît, altul (îl) bate peste *(verberare)* faţă *(os)*, altul (îl) loveşte peste *(contundere)* piept. Cînd socoteau că este fără viaţă *(exanimis)*, (îl) trîntesc *(abiicere)* de *(in)* podea *(pavimentum)*, ca să încerce *(experiri)* dacă *(an)* trăieşte.

Acela, care nu mai *(iam)* simţea, a rămas *(resistere)* nemişcat şi întins *(extentus)*. După aceea sclavii mai credincioşi îl iau *(excipere)*. Ceilalţi, de unde se aflau, se adună *(concurrere)*, cu zgomot. Acesta trezit *(excitatus)* de glasuri şi înviorat *(recreatus)* de răcoarea *(frigus)* locului, mărturiseşte că trăieşte. Se împrăştie *(diffugere)* sclavii care îl chinuiseră *(excruciare)* şi dintre care o mare parte a fost prinsă *(comprehendere);* ceilalţi sînt căutaţi *(requiro)*.

PROPOZIŢIA COMPLETIVĂ

Propoziţia completivă se numeşte aceea care îndeplineşte rolul de complement direct pe lîngă un verb din altă propoziţie.

Ea se înfăţişează în patru feluri :

1. Printr-o construcţie în care verbul se găseşte la modul infinitiv. Aceasta se numeşte *completivă infinitivală.*

2. Printr-o propoziţie legată cu o conjuncţie *(ut, ne, quominus, quin)* şi care are verbul la modul conjunctiv. Aceasta se numeşte *completivă conjunctivală.*

Scanned with OKEN Scanner

3. Printr-o propoziție legată prin conjuncția *quod*, avînd verbul, în general, la modul indicativ. Aceasta se numește *completiva cu quod.*

4. Printr-o propoziție legată printr-o vorbă interogativă și care are verbul la modul conjunctiv. Aceasta se numește *interogativă indirectă.*

Propoziția completivă infinitivală

1. Propoziția completivă infinitivală cu rol de *complement direct* se întrebuințează după următoarele verbe:

a) *Cato* **dicebat radices** *litterarum* **amaras esse, fructus** *autem* **iucundos esse** (Cato spunea că rădăcinile literaturii — învățăturii — sînt amare, că roadele ei însă sînt plăcute).

Orpheum poëtam docet *Aristoteles numquam* **fuisse** (Aristoteles învață că poetul Orfeus n-a existat niciodată). (Cic. *De Nat. Deor.* II, 38, 107).

Negant intueri *lucem* **esse fas** *ei, qui a se* **hominem occisum esse fateatur** (Ei afirmă că nu este îngăduit — de legile dumnezeiești — ca să privească lumina — să fie liber — acela care mărturisește că un om a fost omorît de el). (Cic. *Pro Mil.* 7).

În prima frază găsim o propoziție principală *Cato dicebat.* Verbul *dicebat* are drept complement direct propoziția care în romînește este formulată: că rădăcinile învățăturii sînt amare. În această propoziție completivă subiectul este «rădăcinile», predicatul este «sînt amare». Ea este legată de regenta sa prin conjuncția «că».

În latinește constatăm că lipsește conjuncția, care să o lege de regentă; subiectul este la cazul acuzativ *(radices)*, verbul din predicat este la infinitiv *(esse)*, iar numele predicativ, acordîndu-se cu subiectul în gen, număr și caz, este în cazul acuzativ plural feminin *(amaras).* Verbul din regentă este *dicebat*, care însemnează «a zice», «a declara».

În aceeași frază mai găsim o propoziție completivă, care în romînește este formulată: că roadele ei însă sînt plăcute. Și aceasta lămurește tot verbul *dicebat.* Și ea este exprimată în latinește fără conjuncție de legătură, cu subiectul în acuzativ *(fructus)*, cu verbul din predicat la infinitiv *(esse)*, cu numele predicativ în acuzativ plural masculin, ca și subiectul *(iucundos).*

Această construcție, specifică limbii latine, prin care se exprimă o propoziție completivă, se numește **acuzativ cu infinitiv** *(Accusativus cum infinitivo)*, iar propoziția completivă, care este exprimată prin această construcție, se numește *completivă infinitivală.* Verbul după care este întrebuințată însemnează «a zice», «a declara». Atari verbe se numesc *verba dicendi* sau *verba declarandi.*

În a doua frază găsim în principală *(Aristoteles docet)* verbul *docet*, care este un *verbum declarandi.* Acest verb este lămurit printr-o completivă infinitivală, adică printr-un acuzativ cu infinitiv, căci îi lipsește conjuncția, are subiectul la acuzativ *(Orpheum poëtam)* și predicatul la infinitiv *(fuisse).*

În a treia frază găsim la sfîrșit verbul *fateatur*, care este un *verbum declarandi.* Acesta este lămurit printr-o completivă

infinitivală, adică printr-un acuzativ cu infinitiv *(hominem occisum esse)*.

Tot în această frază mai găsim un *verbum declarandi*, pe *negant*. Şi acesta este lămurit printr-o completivă infinitivală *(intueri esse fas)*. În această completivă predicatul este *fas esse*, care este un predicat nominal, în care verbul este la infinitiv *(esse)*, iar numele predicativ este la acuzativ *(fas)*. Drept subiect are pe *intueri*, care este la infinitiv şi este considerat a fi la cazul acuzativ, pentru că atunci cînd ideea verbală sau verbul are rolul de subiect sau de complement direct într-o propoziţie, şi cînd deci trebuie să se afle la cazul nominativ sau la cazul acuzativ, este înfăţişat prin modul infinitiv. Aşa că, în această completivă infinitivală, acuzativul cu infinitiv este redat printr-un infinitiv cu infinitiv, infinitivul subiect fiind în cazul acuzativ.

Conchidem deci că după *verba declarandi sive dicendi* propoziţia completivă se exprimă prin construcţia acuzativ cu infinitiv.

Atari verbe sînt : *dico*, *nego* (spun că nu), *affirmo*, *respondeo*, *scribo*; *fateor*, *declaro*, *demonstro*, *significo*; *narro*, *trado (memoriæ)*, *certiorem facio*, *nuntio*; *doceo*, *ostendo*; *promitto*, *polliceor*, *minor* etc.

b) *Helvetii angustos* se *fines* **habere arbitrabantur** (Helveţii socoteau că ei au hotare înguste). (Cæs. *B. G.* I, 2).

Qui se commoverit, **sentiet** *in hac urbe* **esse consules** *vigilantes*, **esse** *egregios* **magistratus** (Cel care se va fi mişcat, va simţi că în acest oraş sînt consuli trezi — grijulii — că sînt magistraţi distinşi). (Cic. *In Cat.* II, 27)

Nisi vero **existimatis dementem P. Africanum fuisse,** *qui*. . . (Numai dacă nu socotiţi că a fost nebun P. Africanus, care . . .). (Cic. *Pro Mil.* 8)

Quis est qui **puniendum (esse) putet,** *cum* **videat** *aliquando* **gladium** *ad hominem occidendum ab ipsis* **porrigi** *legibus?* (Cine este acela care crede că trebuie aplicată pedeapsă — în caz de legitimă apărare — cînd vede că uneori chiar de către legi ni se întinde sabia pentru omorîrea unui om?). (Cic. *Pro Mil.* 9.)

An est quisquam qui hoc **ignoret,** *cum de homine occiso quæreretur*, *aut* **negari solere** *omnino esse factum*, *aut recte et iure factum esse* **defendi?** (Este oare cineva care să nu ştie aceasta că, oricînd se face o anchetă despre omorîrea unui om, este obiceiul ca sau să se tăgăduiască cu totul că aceasta s-a făcut, sau să se susţină că aceasta s-a făcut pe drept şi legal?). (Cic. *Pro Mil.* 8.)

În prima frază avem o completivă infinitivală *(se habere)*, care lămureşte pe verbul *arbitrabantur*.

În a doua frază avem două completive infinitivale *(consules esse; magistratus esse)*, care lămuresc pe verbul *sentiet*.

În a treia frază avem o completivă infinitivală *(P. Africanum dementem fuisse)*, care lămureşte pe verbul *existimatis*.

În a patra frază avem o completivă infinitivală *(gladium porrigi)*, care lămureşte pe verbul *videat;* avem încă o completivă infinitivală, redusă numai la infinitiv *(puniendum esse)*, care lămureşte pe verbul *putet*. Acesteia îi lipseşte subiectul în acuzativ, pentru că este dată în formă impersonală, deci fără

Scanned with OKEN Scanner

subiect *(puniendum esse* = că trebuie să se pedepsească, să se aplice o pedeapsă).

În a cincea frază avem două completive infinitivale *(negari solere; defendi solere)*, care lămuresc pe verbul *ignoret*. În aceste completive subiectele sînt verbe la infinitiv *(negari, defendi* = a se tăgădui, a se susține), care, în acest rol, sînt la cazul acuzativ, iar predicatul în amîndouă este verbul la infinitiv *(solere)*. Așa că aici construcția acuzativ cu infinitiv este redată prin infinitiv cu infinitiv, infinitivul subiect fiind la acuzativ.

Verbele de care depind completivele infinitivale din aceste cinci fraze sînt : *arbitrabantur, sentiet, existimatis, videat, putet, ignoret*. Aceste verbe exprimă o simțire, un fel de a înțelege. De aceea se numesc *verba sentiendi*.

A doua categorie de verbe după care se întrebuințează acuzativul cu infinitivul în limba latină o formează *verba sentiendi*.

Atari verbe sînt : *sentio, animadverto, audio, video; accipio, comperio; cognosco, intellego; cogito; arbitror, censeo, iudico, opinor, puto; spero, suspicor; scio, nescio, ignoro; memini, recordor, obliviscor* etc.

Nota 1. În fraza : *Helvetii angustos se fines habere arbitrabantur*, subiectul completivei este un pronume personal de persoana a treia, care însă reprezintă pe subiectul principalei sau regentei : Helveții socoteau că ei au . . . De aceea este exprimat prin pronumele reflexiv. Această completivă se găsește de fapt în stil indirect, căci ea exprimă, nu gîndul scriitorului, ci al poporului despre care vorbește.

Nota 2. Completivele infinitivale care depind de *verba declarandi* sau *verba sentiendi* trebuie să aibă subiectul exprimat.

c) **Te** *vero, L. Domiti, huic quæstioni* **præesse** *maxime* **voluit** *Cn. Pompeius* (Însă Cn. Pompeius a ținut foarte mult ca tu, L. Domitius, să prezidezi această instanță). (Cic. *Pro Mil.* 22.)

Duodecim tabulæ nocturnum **furem interfici** *impune* **voluerunt** (Cele douăsprezece table au vrut — au hotărît — ca hoțul de noapte să fie omorît fără sancțiuni). (Cic. *Pro Mil.* 9.)

Silent leges inter arma, nec **se exspectari iubent** (În mijlocul armelor amuțesc legile și nu pretind ca ele să fie așteptate). (Cic. *Pro Mil.* 10.)

Te salvum esse cupio (Doresc ca tu să fii sănătos).

Helvetii totius Galliæ imperio **sese** *potiri* **posse sperant** (Helveții speră că ei pot să pună stăpînire pe conducerea întregii Galii). (Cæs. *B. G.* I, 3.)

Romani Transalpinas **gentes** *oleam et vineam* **serere non sinebant** (Romanii nu permiteau ca neamurile transalpine să planteze măslinul și vița).

Nervii **nihil patiebantur** *vini ad se* **inferri** (Nervii nu îngăduiau să se aducă la ei nici un pic de vin). (Cæs. *B. G.* II, 15.)

Cæsar **milites** *cum hostibus* **confligere,** *absente se,* **vetuit** (Cæsar a oprit — a interzis — ca soldații să lupte cu dușmanii în absența sa).

În frazele de mai sus avem propoziții completive infinitivale depinzînd de verbele : *voluit, voluerunt, iubent, cupio, sperant, sinebant, patiebantur, vetuit*. Toate aceste verbe exprimă acte de voință și se numesc *verba voluntatis*.

A treia categorie de verbe, după care completiva se exprimă prin acuzativul cu infinitiv sînt *verba voluntatis*.

Scanned with OKEN Scanner

Astfel de verbe sînt : *volo, nolo, malo, cupio, opto, studeo, postulo, placet; sino, patior; iubeo, impero, veto, prohibeo.*

Notă. În fraza a treia, completiva *se exspectari*, şi în fraza a cincea completiva *sese posse* au drept subiect pronumele personal de persoana a treia, care este exprimat în amîndouă prin pronumele reflexiv *(se, sese)*, pentru că reprezintă pe subiectul regentei respective *(leges, Helvetii)*, adică aceste propoziţii se găsesc în stil indirect, ele exprimînd gîndul subiectului din regentă, nu pe al scriitorului.

d) *Belgæ populi Romani* **exercitum hiemare** *atque* **inveterascere** *in Gallia* **moleste ferebant** (Belgii suportau greu ca armata poporului roman să ierneze şi să se înrădăcineze în Galia). (Cæs. *B. G.* II, 1.)

Ariovistus **neminem** *secum sine sua pernicie* **contendisse gloriabatur** (Ariovistus se făIea că nimeni nu s-a măsurat cu el fără primejdia proprie). (Cæs. *B. G.* I, 36.)

***Multi* peccasse se non anguntur, obiurgari vero moleste ferunt** (Mulţi nu se tulbură că ei au păcătuit, însă suportă greu să fie criticaţi — blamaţi).

În prima frază avem două completive infinitivale *(exercitum hiemare; exercitum inveterascere)* care depind de grupul de cuvinte *moleste ferebant.* În fraza a doua avem o completivă infinitivală *(neminem contendisse)* care depinde de verbul *gloriabatur.* În fraza a treia este o completivă infinitivală *(se peccasse)*, care depinde de verbul *anguntur*, şi alta *(se obiurgari)* care depinde de grupul de cuvinte *moleste ferunt.*

Verbele *gloriabatur, anguntur* şi grupul de cuvinte *moleste ferebant, moleste ferunt* exprimă un sentiment şi se numesc *verba affectuum.*

A patra categorie de verbe, după care completiva se exprimă prin acuzativ cu infinitiv, sînt cele numite *verba affectuum*, care exprimă un sentiment.

Atari verbe sînt : *gaudeo, lætor, glorior, queror, miror, admiror.*

Notă. În fraza a treia avem completiva *se peccasse*, al cărui subiect este pronumele personal de persoana a treia şi a fost exprimat prin pronumele reflexiv *se*, căci reprezintă subiectul regentei *multi;* tot aşa şi în *se obiurgari.* Amîndouă aceste completive sînt în stil indirect în sens larg.

2. Completiva infinitivală cu rol de *subiect* se întrebuinţează în următoarele cazuri :

a) **Difficile est amicitiam manere,** *si a virtute defeceris* (E greu să dureze prietenia, dacă te-ai depărtat de virtute). (Cic. *De Am.* 37.)

Æquum est utrumque audiri (Este drept să fie ascultaţi amîndoi).

Servilius Ahala, P. Nasica, L. Opimius, C. Marius nefarii haberentur, si **sceleratos cives interfici nefas esset** (Servilius Ahala, P. Nasica, L. Opimius, C. Marius ar fi consideraţi nişte criminali, dacă n-ar fi permis să fie omorîţi cetăţenii nelegiuiţi). (Cic. *Pro Mil.* 8.)

Facinus est vinciri civem Romanum, scelus verberari, parricidium necari (Este o faptă rea ca un cetăţean roman să fie înlănţuit, este o crimă să fie bătut, este paricid să fie omorît). (Cic. *In Verr.* V, 66.)

În frazele de mai sus avem completive infinitivale — acuzativul cu infinitiv — după expresiile impersonale : *difficile est (amicitiam manere), æquum est (utrumque audiri), nefas esset (sceleratos cives interfici), facinus est (civem Romanum vinciri),*

Scanned with OKEN Scanner

scelus est (civem Romanum verberari), parricidium est (civem Romanum necari). Aceste expresii sînt formate din adjective la genul neutru *(difficile, æquum)* sau substantive *(nefas, facinus, scelus, parricidium)* şi verbul *esse* la persoana a treia singular.

Aceste expresii avînd sens impersonal, propoziţia care le întregeşte înţelesul are rol de subiect.

Deci propoziţia completivă infinitivală — acuzativul cu infinitiv — se întrebuinţează cu rol de subiect după expresiile cu sens impersonal, formate din :

adjective la genul neutru împreună cu verbul *esse* la persoana a III-a singular, precum sînt :

æquum, par, iustum est = e drept ; *apertum, manifestum, perspicuum est* = e clar, e evident ; *credibile, verum, veri simile, consentaneum est* = e de crezut, e adevărat, e natural ; *facile est* = e uşor, *difficile est* = e greu ; *honestum est* = e cinstit (demn), *pulchrum est* = e frumos, *turpe est* = a ruşinos, *indignum est* = e nedemn ;

anumite substantive împreună cu verbul *esse* la persoana a treia singular, precum :

fas est = este permis, *nefas est* = nu este permis, *facinus est* = e o faptă rea, *scelus est* = e o crimă ; *fama est* = se spune, *spes est* = se speră ; *necesse est, opus est* = e necesar, trebuie etc.

b) **Oratorem irasci** *minime* **decet.** (Nu se cade de loc ca oratorul să se înfurie). (Cic. *Tusc.* IV, 55.)

Omnibus bonis **expedit salvam esse rempublicam** (Tuturor celor de treabă le prinde bine ca republica să fie salvată). (Cic. *Philip.* XIII, 8, 16.)

Constat *inter omnes iniuste* **Socratem** *capitis* **damnatum esse** (Este stabilit — ştiut — pentru toţi că Socrate a fost condamnat la moarte pe nedrept).

În frazele de mai sus avem propoziţii completive infinitivale care depind de nişte predicate formate din verbe *unipersonale* cu sens impersonal : *decet (oratorem irasci) ; expedit (rempublicam salvam esse) ; constat (Socratem damnatum esse).* Deoarece verbele care constituie predicatele propoziţiilor regente sînt unipersonale cu sens impersonal, propoziţiile completive care le lămuresc au rol de subiect.

Deci, propoziţia completivă infinitivală cu rol de subiect se întrebuinţează şi după unele verbe unipersonale cu sens impersonal, precum :

apparet = e clar ; *constat* = e stabilit, e ştiut ; *conducit, expedit, prodest* = este avantajos, este folositor ; *convenit* = e lucru înţeles ; *placet* = place, *displicet* = nu place ; *decet* = se cade, se cuvine ; *oportet* = trebuie ; *interest, refert* = e în interesul.

Notă. După *licet* (este permis) verbul completivei stă la infinitiv, dar subiectul ei stă în dativ, şi numele predicativ stă în general în dativ, rareori în acuzativ. Acelaşi lucru se face uneori cu *datur, contingit* (se întîmplă), *prodest* (este folositor).

In republica mihi neglegenti esse non licet (În treburile statului nu-mi este permis să fiu nepăsător).

Dacă însă unipersonalul nu are complement în dativ, numele predicativ stă în acuzativ : *Turbis in republica ortis, medios* **esse non licebit** (Cînd s-a iscat o revoluţie în stat, nu este — nu va fi — permis să fim neutri). *Vel pace vel bello,* **clarum fieri licet** (Poţi deveni ilustru şi în timp de pace şi în timp de război).

Scanned with OKEN Scanner

c) *Eorum una pars, quam* **Gallos obtinere dictum est,** *initium capit a flumine Rhodano* (O parte a acelora, pe care s-a spus că o au Galii, își ia începutul — începe — de la fluviul Ron). (Cæs. *B. G.* I, 1.)

Ubi tyrannus est, ibi **dicendum est** *plane* **nullam esse rem publicam** (Unde există tiran, acolo trebuie să se spună că republica nu mai există cu totul). (Cic. *De Rep.* III, 31, 43.)

Non alienum esse videtur *de Galliæ Germaniæque moribus* **proponere** (Nu mi se pare a fi în afară de subiect a vorbi despre obiceiurile Galiei și Germaniei). (Cæs. *B. G.* VI, 11.)

În frazele de mai sus avem propoziții completive infinitivale — acuzativul cu infinitiv — cu rol de subiect, după verbele: *dictum est (Gallos obtinere); dicendum est (nullam esse rem publicam), videtur (non esse alienum proponere).*

Aceste verbe sînt *verba declarandi* sau *sentiendi* la forma pasivă *(dictum est, videtur)*, sau la conjugarea perifrastică pasivă *(dicendum est)*, la persoana a treia singular cu sens impersonal.

Astfel, propoziția completivă infinitivală — acuzativul cu infinitiv — cu rol de subiect se întrebuințează și după expresiile impersonale constituite din *verba declarandi* sau *sentiendi* la pasiv sau la conjugarea perifrastică pasivă la persoana a treia singular.

Notăm că în completiva infinitivală *non alienum esse proponere* subiectul este infinitivul *proponere*, așa că avem un infinitiv cu infinitiv, infinitivul subiect fiind considerat în acuzativ.

d) *Mihi vero* **Cn. Pompeius** *non modo nihil gravius contra Milonem* **iudicasse,** *sed etiam* **statuisse videtur,** *quid* **vos** *in iudicando* **spectare oporteret.** (Mie însă mi se pare că Cn. Pompeius nu numai că n-a judecat nimic prea grav în contra lui Milo, dar chiar că a stabilit ce trebuie să aveți voi în vedere în judecarea procesului). (Cic. *Pro Mil.* 15.)

Sed antequam ad eam orationem venio, quæ est propria vestræ quæstioni, **videntur ea esse refutanda,** *quæ in senatu ab inimicis sæpe iactata sunt* (Dar înainte de a trece la acea parte a pledoariei, care este direct legată de cercetarea voastră, mi se pare că trebuie să resping cele ce deseori au fost aruncate în senat de către vrăjmași). (Cic. *Pro Mil.* 7.)

Id *eius rei causa antiquitus* **institutum (esse) videtur** (Acest lucru se pare că a fost stabilit din vechime în acest scop). (Cæs. *B. G.* VI, 11.)

În prima frază avem o expresie impersonală *(videtur)* formată dintr-un *verbum sentiendi* la persoana a treia singular la forma pasivă. Ea constituie predicatul propoziției principale și-și întregește înțelesul prin două completive infinitivale, ale căror predicate sînt verbele *iudicasse* și *statuisse* și care au amîndouă ca subiect pe *Cn. Pompeius*. Aici, deci, subiectul completivelor infinitivale nu este în acuzativ, ci este în nominativ și completiva infinitivală cu rol de subiect aici nu mai are construcția acuzativ cu infinitiv, ci construcția **nominativ cu infinitiv.**

Potrivit celor învățate mai sus la § *c.* completiva infinitivală după expresia impersonală *videtur* trebuia să aibă forma: *Cn. Pompeium iudicasse, Cn. Pompeium statuisse.* Dar expresia impersonală a luat subiectul completivei și a devenit personală,

Scanned with OKEN Scanner

căci acum are ca subiect un nume, nu o propoziție ; iar acel subiect primește cazul nominativ, întrucît predicatul său *(videtur)* este la mod personal.

Astfel, întreaga idee devine : *Cn. Pompeius (mihi) videtur iudicasse, Cn. Pompeius videtur statuisse.* În această formă *Cn. Pompeius* este gîndit ca subiect al lui *videtur* și întreaga frază apare în forma : Mie însă Cn. Pompeius îmi pare nu numai a nu fi judecat (că nu a judecat) nimic prea greu în contra lui Milo, cît chiar — pare — a fi stabilit ce trebuie să aveți în vedere voi în judecarea procesului.

În aceeași frază găsim și un acuzativ cu infinitiv în rol de subiect după verbul unipersonal *oportet*, cu sens impersonal : *vos spectare* (vezi mai sus § *b*).

În fraza a doua găsim o completivă infinitivală în rol de subiect : *ea refutanda esse* = că trebuie respinse acelea. Întrucît *ea* este un neutru plural, nu se poate cunoaște numai după înfățișarea completivei dacă este un acuzativ cu infinitiv, ori un nominativ cu infinitiv. Verbul regent însă are forma *videntur*, nu *videtur*, adică are forma personală, căci este la persoana a treia plural, nu la persoana a treia singular, la care este expresia impersonală. Aceasta însemnează că *videtur*, predicatul regentei, a luat ca subiect al său pe *ea* din completiva infinitivală, și *ea* se află în nominativ. Deci și în această frază completiva infinitivală este exprimată prin nominativ cu infinitiv.

În fraza a treia avem o completivă infinitivală *(id institutum esse)* după expresia impersonală *videtur*. Această completivă infinitivală poate fi interpretată ca un acuzativ cu infinitiv, *videtur* fiind considerat ca impersonal. Dar poate fi interpretată și ca nominativ cu infinitiv, trecînd pe *id* ca subiect al lui *videtur*, care astfel ar deveni personal, căci *id* are aceeași formă și la acuzativ și la nominativ neutru. Într-un asemenea caz forma în care se înfățișează completiva și regenta sa nu ne ajută să distingem dacă avem un acuzativ cu infinitiv, ori un nominativ cu infinitiv. Dar întrucît, în asemenea cazuri, completivele iau forma nominativului cu infinitiv, considerăm și completiva din fraza a treia tot de această formă.

Din examinarea frazelor de mai sus constatăm că în regentă avem un *verbum sentiendi* la forma pasivă la unul din timpurile simple, care s-a schimbat din expresie impersonală în expresie personală, luînd subiectul completivei și a dat naștere construcției nominativ cu infinitiv.

În fraza întîia și în fraza a doua de la § *c.* găsim în regentă *verba declarandi* tot la forma pasivă, dar la un timp compus *(dictum est)* sau la conjugarea perifrastică pasivă *(dicendum est)*. Completivele care le lămuresc pe acestea au forma de acuzativ cu infinitiv : *Gallos obtinere (dictum est) ; nullam esse rem publicam (dicendum est).*

Deci conchidem că după expresiile impersonale formate din *verba declarandi* sau *sentiendi* aflate la persoana a treia singular, la pasiv, construim completiva infinitivală cu rol de subiect,

de preferință cu nominativul cu infinitiv, cînd verbul din regentă este la un timp simplu *(videtur, dicitur)*, și cu acuzativul cu infinitiv, cînd verbul din regentă este la un timp compus sau la conjugarea perifrastică pasivă *(dictum est, dicendum est)*.

Prin transformarea completivei infinitivale din acuzativ cu infinitiv în nominativ cu infinitiv, subiectul completivei trece la cazul nominativ, verbul din predicat rămîne la infinitiv, numele predicativ ia cazul subiectului, iar expresia impersonală care constituia regenta, devenind personală, se acordă în număr și persoană cu subiectul pe care l-a primit de la completivă.

Nota 1. În construcția acuzativ cu infinitiv, dacă predicatul la infinitiv are și un complement direct în acuzativ, propoziția completivă se schimbă din activă în pasivă spre a se evita confuzia care dintre cele două acuzative este subiect și care este complement direct. Așa pentru fraza: «Romanii credeau că Pompeius a învins pe Cæsar», nu putem zice: *Romani putabant Pompeium Cæsarem vicisse*, căci nu rezultă din exprimare dacă Cæsar a învins pe Pompeius, ori Pompeius pe Cæsar, ci trebuie spus: *Romani putabant Cæsarem a Pompeio victum esse* = Romanii credeau că Cæsar a fost învins de Pompeius.

Formulări de acestea neprecise se găseau în răspunsurile oracolelor: *Aio* **te**, *Æacida*, **Romanos** *vincere posse.*

Nota 2. În construcția acuzativ cu infinitiv, dacă predicatul trebuie să fie la viitorul infinitivului, iar verbul n-are supin și deci nici viitorul infinitivului, se introduce în predicat *fore ut* sau *futurum esse ut: Credo* **fore ut** *te huius pæniteat.* (Cred că te vei căi de această faptă).

Această construcție este întrebuințată uneori și la verbe care au supin: *Romani putabant* **fore ut** *Galli a Cæsare vincerentur*, dar se putea zice și *Romani Gallos putabant a Cæsare* **victum iri** (Romanii credeau că Galii vor fi învinși de Cæsar).

Preferința pentru viitorul infinitivului și pentru *fore ut, futurum esse ut* o au verbele care înseamnă: a crede, a promite, a amenința: *Promisit se venturum esse* (A promis că va veni).

Se putea evita viitorul infinitivului și întrebuințînd verbul *posse* urmat de infinitivul prezent: *Cæsar sperabat se sine pugna rem* **conficere posse** *(= rem confecturum esse)* = Cæsar spera că va termina lucrul fără luptă.

Nota 3. În completivele infinitivale care cuprind o comparație, al doilea termen de comparație se pune în acuzativ ca și primul, dacă n-are un verb al său: **Epicurum** *de amicitia similia constat docuisse atque* **Pythagoram** (Este știut că Epicurus a învățat cu privire la amiciție lucruri de același fel ca Pythagoras). *Quis neget ut* **Homerum,** *ita* **Vergilium** *quoque multa narrationi mirabilia admiscuisse?* (Cine poate tăgădui că, după cum Homerus a amestecat mult miraculos în povestire, tot așa a amestecat și Vergilius?).

Dacă al doilea termen de comparație are un verb al său, el ia cazul care i se cade în propoziție: **Demosthenem** *Ctesiphon contendebat tantos pro patria subiisse labores, quantos* **nemo** *tunc subiisset* (Ctesiphon susținea că Demostenes a suportat atît de mari osteneli pentru patrie, cît n-a suportat nimeni atunci).

Nota 4. Verbele care însemnează a vedea, a auzi *(video, cerno, adspicio, conspicio, audio)* se construiesc cu completivă infinitivală, cînd înfățișează un fapt cu caracter general *(Audivi discipulos in hoc ludo minus laborare* = am auzit că în această școală elevii nu prea lucrează), și cu participiul prezent cînd înregistrează o stare dintr-un moment dat *(Vidi discipulos ludentes* = am văzut pe școlari jucîndu-se, sau: că școlarii se jucau).

Versiune

DE QUIBUSDAM GRÆCIS ORATORIBUS

Opinio est *Pisistratum* et paulo *seniorem Solonem* posteaque *Clisthenem* multum, ut temporibus illis, *valuisse* dicendo. Post hanc ætatem aliquot annis Themistocles fuit, *quem* constat cum prudentia, tum etiam eloquentia

Scanned with OKEN Scanner

præstitisse; post *Pericles*, qui, cum floreret omni genere virtutis, hac tamen fuit laude clarissimus. *Cleonem* etiam, turbulentum illum civem, *eloquentem* tamen dicitur *fuisse.*

Alcibiadem, *Critiam*, *Theramenem* quoque dicendi arte *viguisse* Thucydides scripsit. Ex illius scriptis intellectum est *eos grandes* verbis, *crebros* sententiis, compressione vero rerum *breves*, et ob eam ipsam causam interdum *subobscuros fuisse. Lysiam ipsum*, in causis forensibus non *versatum*, sed egregie *subtilem scriptorem atque elegantem fuisse* omnes noverunt.

Temă

ATACAREA ORAŞULUI

Cînd a sosit *(advenire)* acea zi, pe care o hotărîseră *(constituere)*, romanii au început atacarea *(oppugnatio)* oraşului. La început au construit *(exstruere)* un meterez *(agger)*. Apoi au mişcat turnul spre oraş, sperînd că vor cuceri *(expugnare)* uşor oraşul. Dar duşmanii, care socoteau *(arbitrari)* că toată salvarea *(salus)* oraşului este pusă *(ponere)* în acea luptă, nu se clinteau *(decedere)* din loc. Aruncau *(conjicere)* de pe *(de)* zid torţe *(faces)* spre turn şi spre meterez.

Cînd romanii au văzut că duşmanii au aprins *(incendere)* şi turnul şi meterezul, au început să se retragă *(pedem referre)*. Orăşenii *(oppidanus)* au socotit *(existimare)* că acesta este sfîrşitul necazurilor *(miseria)*, că au învins pe romani, că nu va mai fi nici un pericol şi s-au bucurat *(gaudere)*.

Propoziţia completivă conjunctivală

1. a) *Illa arma, centuriones, cohortes* **ut** *magno animo* **simus hortantur** (Acele arme, centurioni, cohorte ne îndeamnă să fim cu curaj). (Cic. *Pro Mil.* 3.)

Persuadent *Rauracis et Tulingis et Latobicis* **uti** *cum iis* **proficiscantur** (Conving — determină — pe rauraci şi pe tulingi şi pe latobici ca să plece împreună cu ei). (Cæs. *B. G.* I, 5.)

Rex **petit** *a Pausania* **ne** *cui rei* **parcat** *ad ea efficienda, quæ pollicetur* (Regele cere lui Pausanias să nu cruţe nimic pentru a îndeplini cele ce promite). (Corn. Nep. *Paus.* 2.)

Cæsar suis **imperavit ne** *quod omnino telum in hostes* **reiicerent** (Cæsar a poruncit alor săi să nu arunce nici o suliţă în duşmani). (Cæs. *B. G.* I, 46.)

În frazele de mai sus avem în propoziţiile regente verbe care exprimă voinţă *(hortantur, persuadent, petit, imperavit)* cu tendinţa de a determina anumite acţiuni. Propoziţiile completive care lămuresc acele verbe sînt construite cu *modul conjunctiv* şi sînt legate cu conjuncţiile: **ut (uti)** şi **ne.**

După *verba voluntatum*, cînd prin ele se pune insistenţă pentru (sau caută să se determine) îndeplinirea unei anumite acţiuni, propoziţia completivă se construieşte cu **modul conjunctiv.** De aceea se numeşte **completivă conjunctivală.**

Ea se leagă de regenta sa cu conjuncţiile: **ut (uti),** cînd este afirmativă şi cu **ne,** cînd este negativă.

Scanned with OKEN Scanner

Completiva conjunctivală se întrebuinţează după verbele care exprimă :

rugăminte, îndemn : *rogare, orare, præcari, obsecrari, postulare, petere, poscere* (rar), *hortari, adhortari; monere, admonere;*

determinare, constrîngere : *suadere, persuadere; impellere, incitare, movere, adducere; cogere, subigere;*

ordin, însărcinare : *mandare, edicere, imperare; scribere, mittere* (a recomanda în scris) ;

îngăduinţă : *concedere, permittere, sinere;*

voinţă, dorinţă : *velle* (nu însă *nolle*), *malle, optare, exspectare.*

Notă. Unele dintre aceste verbe se construiesc şi cu acuzativul cu infinitiv, dar atunci exprimă voinţa mai mult ca un act de gîndire, în orice caz nu cu insistenţa de a determina o acţiune :

Mihi persuades hoc esse verum = mă convingi că acest lucru este adevărat.

Contendere urmat de completivă infinitivală însemnează « susţin » ; urmat de completivă conjunctivală însemnează « fac sforţări ca ».

După *velle* se întrebuinţează completiva conjunctivală mai mult cînd este la prezentul conjunctivului sau la imperfectul conjunctivului.

După *imperare*, dacă verbul din completivă este deponent sau pasiv, se poate întrebuinţa acuzativul cu infinitiv : *Cæsar imperat naves fieri* = Cæsar ordonă să se facă corăbii. *Dux imperat legionem proficisci* = Comandantul ordonă să plece legiunea.

După *pati* la forma negativă *(non patior* = nu permit*)* completiva se leagă prin *ut.*

b) *Navem idoneam* **ut habeas,** *diligenter* **videbis** (Vei vedea — poartă de grijă — să ai o corabie corespunzătoare). (Cic. *Ad Fam.* XVI, 1.)

Clamavit ut *ipsius reditum* **exspectaremus** (A strigat ca să aşteptăm întoarcerea sa).

Censebat ut *Pompeius* **proficisceretur** (El era de părere — propunea — ca să plece Pompeius). (Cæs. *B. Civ.* I, 2.)

Decernebat *enim senatus* **ut** *veteribus legibus* **quæreretur** (Căci senatul hotăra ca să se judece după vechile legi). (Cic. *Pro Mil.* 14.)

Videant *consules* **ne** *quid res publica detrimenti* **capiat** (Să ia seama consulii ca republica să nu sufere vreo pagubă). (Senat. Cons. ult.)

După *verba declarandi* şi după *verba sentiendi* propoziţia completivă poate fi exprimată prin modul conjunctiv, dacă verbul regent exprimă un act de voinţă, nu unul de gîndire.

Astfel *videre* în prima şi în ultima frază însemnează nu « a înregistra ceva în suflet prin simţul vederii », ci « a purta de grijă », « a lua măsuri » ; *clamare* în fraza a doua însemnează « a cere », « a pretinde » ; *censere* în fraza a treia nu însemnează « a avea o părere », ci « a face o propunere » ; *decernere* în fraza a patra însemnează « a da o hotărîre pentru a fi executată », nu « a-şi exprima un fel de a vedea ».

Aceleaşi verbe, construite cu acuzativul cu infinitiv, exprimă acte de gîndire.

Astfel, în fraza : *Clamavit se reditum nostrum exspectaturum esse* (A strigat că va aştepta întoarcerea noastră), verbul *clamare* exprimă numai o declaraţie. În fraza : *Mea virtute atque diligentia patefactam esse coniurationem decrevistis* (Aţi hotărît că prin curajul şi sîrguinţa mea a fost dată pe faţă conjuraţia), verbul *decernere* însemnează « a formula o convingere », « a face o declaraţie ». (Cic. *Pro Mil.* 5.)

Scanned with OKEN Scanner

c) *Me ipsum* **ames oportet,** *non mea* (Trebuie să mă iubești pe mine însumi, nu ale mele). (Cic. *De Fin.* II, 26, 85.)

Oratio stulta ab omnibus **irrideatur necesse est** (Un discurs prost trebuie să fie luat în rîs de toți).

Rogo *vos auxilio mihi quam celerrime* **veniatis** (Vă rog să-mi veniți în ajutor cît mai curînd).

După unele expresii impersonale și verbe unipersonale cu sens impersonal și care se construiesc cu acuzativul cu infinitiv, se întrebuințează completiva conjunctivală, cînd verbul regent exprimă un act de voință: *necesse est, oportet, interest, refert.*

După *necesse est* și *oportet* de obicei se suprimă conjuncția **ut.**

Conjuncția **ut** poate lipsi și după alte verbe ca: *rogare, orare, manere, mandare, imperare, hortari, concedere, permittere, suadere, persuadere.*

2. *Improbi semper* **sunt in metu ne** *aliquando pœna* **afficiantur** (Cei necinstiți totdeauna se tem să nu fie — că vor fi — loviți vreodată de pedeapsă — dar ei doresc să nu fie loviți).

In communi omnium lætitia, si ipse gauderet, **timuit ne videretur** *infirmior fides reconciliatæ gratiæ* (Dacă, în veselia generală, ar fi manifestat sentimente de bucurie, i-a fost teamă că se va micșora încrederea în favoarea împăcării — dar el dorea să nu se micșoreze). (Cic. *Pro Mil.* 21.)

Etsi **vereor ne** *turpe* **sit** *timere* . . . (Deși mă tem că este nedemn să fiu stăpînit de sentimentul fricii . . . — dar eu nu doresc aceasta). (Cic. *Pro Mil.* 1.)

Vereor ut *pater* **convalescat** (Mă tem — mi-e — că nu se mai face bine tata — dar doresc să se facă bine).

Timeo ne non *hoc a te* **impetrem** (Mă tem — mi-e — că nu voi obține aceasta de la tine — dar doresc să o obțin).

Non periculum est, ne *hostium impetum* **non possimus** *sustinere* (Nu este nici un pericol că nu vom putea susține atacul dușmanilor).

Cicero **timebat ne non** *Pompeius, sed alius quis, qui tantis rebus non par esset, bello Mithridatico* **proficisceretur** (Cicero se temea că nu Pompeius, ci că vreun altul care nu era corespunzător pentru lucruri așa de mari, va pleca pentru războiul cu Mitridate).

După verbele de temere, propoziția completivă se construiește cu *modul conjunctiv* și se leagă prin conjuncția **ut** sau **ne non,** cînd dorim ca obiectul temerii să se realizeze, și prin conjuncția **ne,** cînd dorim ca obiectul temerii să nu se întîmple.

Conjuncția *ut (ne non)* se traduce prin: «că nu»; iar *ne* se traduce prin: «să nu», sau «că».

Conjuncția *ut* se înlocuiește prin *ne non* în mod obligatoriu cînd regenta este negativă *(non periculum est ne . . . non possimus),* sau cînd *non* trebuie aplicat unui singur cuvînt din completivă *(non Pompeius, sed alius).*

3. **Impedio** *(prohibeo, recuso, obsto, deterreo; interdico)* **ne** *id* **facias.** (Te împiedic să faci aceasta).

Multa me **deterrent ne** *aperte, quid de ea re sentiam,* **dicam** (Multe lucruri mă opresc să spun ce gîndesc despre acest lucru).

Regulus **ne** *sententiam* **diceret recusavit** (Regulus a refuzat să-şi spună părerea). (Cic. *De Off.* III, 27, 100.)

Non obsto *(prohibeo, recuso, deterreo)* **quominus** *(quin) id* **facias** (Nu mă opun să faci aceasta).

Non recuso quin *(quominus) omnes quæ dicturus sim* **audiant** (Nu mă opun ca toţi să asculte cele ce voi spune).

Quid impediit quominus venires? (Ce te-a împiedicat să vii?).

Facere **non possum quin** *cotidie litteras ad te mittam* (Nu pot să nu-ţi trimit zilnic scrisori). (Cic. *Ad Att.* XII, 27.)

Paulum afuit quin *Fabius Varum* **interficeret** (Puţin a lipsit ca Fabius să nu-l omoare pe Varus). (Cæs. *B. Civ.* II, 35.)

Nemo dubitat quin *ad nos quamprimum litteras* **scripturus sis** (Nimeni nu se îndoieşte că ne vei scrie cît de curînd o scrisoare).

După verbele care exprimă o *piedică*, propoziţia completivă se construieşte cu *modul conjunctiv* şi se leagă cu conjuncţia **ne,** cînd propoziţia regentă este afirmativă; dacă propoziţia regentă este negativă sau are forma interogativă, cu sens negativ, se leagă cu **quominus** sau **quin.**

Dacă în propoziţia regentă este un verb de îndoială negativ sau cu sens negativ, sau se află una din expresiile: *non prætermitto, non possum, haud multum (= parum) abest, nihil abest,* completiva se leagă cu conjuncţia *quin.*

Nota 1. La unii scriitori se întîlneşte după *non dubito* construcţia acuzativ cu infinitiv în loc de *quin* cu conjunctivul: *Non dubitabantur præscripta (esse) ei a Tiberio* (Nu se îndoia nimeni că ordinele îi fuseseră date de Tiberius). (Tacit. *Ann,* III, 8).

Nota 2. Propoziţia completivă negativă poate fi legată şi prin **ut ne** sau **ut non,** mai ales cînd verbul din propoziţia regentă este impersonal: *Ex quo efficitur, non* **ut** *voluptas* **ne** *sit voluptas, sed* **ut** *voluptas* **non** *sit summum bonum* (De aici rezultă că nu desfătarea nu este desfătare, ci că desfătarea nu este binele suprem) (Cic. *De Fin.,* II, 8, 24). *Eos hortatus sum* **ut** *causæ salutique communi* **ne** *deessent* (I-am îndemnat să nu trădeze cauza şi salvarea comună). (Cic. *In Verr.* IV, 63, 140).

Nota 3. Dacă în regentă se găseşte un pronume demonstrativ neutru, completiva cu **ut** poate servi ca o explicaţie: *Fuit hoc naturæ atque virtutis, ut domus, quæ huius adulescentiæ prima favit, eadem esset familiarissima senectuti* (Caracteristica firii şi educaţiei lui a fost aceasta, că locuinţa care cea dintîi i-a dezmierdat tinereţea, tot aceea i-a fost cea mai dragă la bătrîneţe) (Cic. *Pro Arch.,* 3).

Nota 4. O completivă negativă se adaugă la o altă completivă, afirmativă sau negativă, legîndu-se prin **neve** sau **neu** (= *vel ne*): *Cæsar milites cohortatus est* **uti** *suæ pristinæ virtutis memoriam tenerent,* **neu** *perturbarentur animo* (Cæsar a îndemnat pe soldaţi să-şi amintească de vechea lor bărbăţie şi să nu se neliniştească în suflet). (Cæs. *B.G.* II, 21). *Segni Condrusique legatos ad Cæsarem miserunt oratum* **ne** *se in numero hostium duceret* **neve** *omnium Germanorum, qui essent citra Rhenum, unam esse causam iudicaret* (Segnii şi condrusii au trimis soli la Cæsar să-l roage să nu-i considere pe ei în numărul duşmanilor şi să nu creadă că este una singură problema tuturor germanilor, care erau dincoace de Rin). (Cæs. *B.G.,* VI, 32).

Versiune

BELLUM CIVILE ORITUR

Certamen Cæsari cum Pompeio exortum est, uter reipublicæ præesset. Quo in certamine Cæsar plebis, Pompeius senatus ope potissimum nitebatur. Itaque Pompeius, auctoritate, quam habebat, usus, senatui, *ut* Cæsarem

Scanned with OKEN Scanner

reipublicæ hostem esse iudicet, persuadet. Cæsari a senatu imperatur, *ut* exercitum dimittat. Contra Cæsar postulat, *ut* Pompeius idem faciat. Neque Cæsari neque Pompeio persuaderi potest *ut* exercitum suum dimittat.

Tandem Cæsar milites suos convocatos hortatus est, *ut* ducem totiens victorem ab iniuriis inimicorum defenderent. Admonuit, *ne* tam longi belli præmia sibi eripi paterentur. Imperavit *ut* Rubiconem flumen (is finis provinciæ erat) transirent *neve* se Romam sequi recusarent. Sic transito Rubicone, initium belli civilis factum est.

Temă

DIONYSIUS TYRANNUS

Dionysius, regele Siracuzei, deşi avea multe rude *(propinquus)*, nu se încredea în nimeni dintre aceia. Încredinţase *(committere)* paza corpului său unor sclavi şi unor barbari. A cerut *(petere)* ca fiicele sale să-i tundă *(tondere)* barba şi părul. Şi cu toate acestea, cînd acelea erau mari *(adultus)*, a îndepărtat *(removere)* fierul şi de la ele şi a rînduit *(instituere)* ca să-i ardă barba şi părul cu coji *(putamen)* de nucă *(iuglans)* aprinse *(candens)*. Apoi a ordonat *(imperare)* ca să-i fie înconjurată *(circumdare)* camera de culcare *(cubiculum)* cu un şanţ lat.

Propoziţia completivă introdusă prin quod

1. *Non* **ea res** *me deterruit, quominus ad te litteras mitterem,* **quod** *tu ad me nullas* **miseras** (Nu m-a determinat să nu-ţi trimit scrisoare faptul că tu nu-mi trimeseseşi nici una).

Quod quereris *de amicitia violata, iniusta* **ista accusatio** *est.* (Este nedreaptă acuzaţia ta — *ista* — că te plîngi de prietenia călcată în picioare. Sau: În ce priveşte faptul că te plîngi de prietenia călcată în picioare, este nedreaptă acuzaţia ta).

Bene facis quod *me* **adiuvas** (Bine faci că mă ajuţi) (Cic. *De Fin.* III, 4,15).

Utile est quod nescimus (nos nescire) *quando morituri simus* (E folositor că nu ştim cînd vom muri).

Peropportune accidit quod aderam (S-a întîmplat — a prins — foarte bine că eram de faţă).

Accedit quod *Cæsar mirifice ingeniis excellentibus* **delectatur** (Se adaugă faptul că Cæsar se desfătează în mod minunat cu spiritele distinse). (Cic. *Ad Fam.* VI, 9.)

În fiecare din frazele de mai sus avem cîte o propoziţie legată prin conjuncţia **quod** şi care serveşte ca explicare a unui pronume, a unui substantiv sau a unei expresii din propoziţia regentă. Aceste propoziţii se numesc *completive explicative*, iar conjuncţia de legătură este *quod explicativum*. Ele pot avea rol de complement direct sau de subiect.

Modul întrebuinţat în aceste propoziţii completive este *indicativul*.

Scanned with OKEN Scanner

Quod explicativum se întrebuințează :

a) Cu rol de apoziție explicativă pe lîngă un pronume neutru *(hoc, id, illud, ex eo)* exprimat sau subînțeles, sau pe lîngă un substantiv din regentă.

b) Pe lîngă locuțiunile : *prætereo quod* (trec peste faptul că), *accedit quod* (se adaugă că), *adde quod* (adaugă faptul că), *nisi quod* (pe lîngă faptul că, abstracție făcînd de faptul că).

c) După verbele *facere, accidit, evenit*, cînd sînt însoțite de un adverb *(bene, male, commode, peropportune)*, și după expresii impersonale ca *utile est.*

d) Cînd are sensul « în ce privește », explicînd un substantiv din regentă.

Notă. În acest rol *quod* se întrebuințează ca explicare a unui pronume chiar după *verba declarandi* sau *verba sentiendi:*

An mihi de te nihil **esse dictum** *umquam putas? ne* **hoc** *quidem,* **quod** *Taurum* **transisti**? (Crezi oare că mie nu mi s-a spus niciodată nimic despre tine? Nici chiar faptul acesta că ai traversat muntele Taurus?) (Cic. *Ad Fam.* III, 8).

2. **Lætamur quod vivimus** (Ne bucurăm că trăim).

Ægre ferebat *Catilina* **quod** *in consulatu petendo repulsam* **tulerat** (Greu suporta Catilina faptul că suferise înfrîngere în candidatura la consulat).

Miror quod *nemo vestrum sua sorte contentus* **est** (Sînt surprins că nimeni dintre voi nu este mulțumit cu soarta sa).

Gratulor *tibi* **quod** *salvus ad tuos* **rediisti** (Te felicit că te-ai întors sănătos la ai tăi).

Gratias *tibi* **ago quod** *consilio me* **adiuvisti** (Îți mulțumesc că m-ai ajutat cu sfatul).

În frazele de mai sus, avem în propozițiile regente predicatul exprimat prin verb sau grup de cuvinte care exprimă un sentiment *(verba affectuum)*, iar în propozițiile subordonate avem, în loc de acuzativul cu infinitiv, conjuncția **quod** și modul *indicativ.*

Cîtă vreme în frazele de mai sus se caută a se afirma, a se accentua sentimentul din regentă, iar subordonatele respective rămîn numai ca obiect al sentimentului, acele subordonate sînt propoziții completive.

Astfel dacă în fraza a treia înțelesul este « sînt surprins de acest fapt că », accentul frazei căzînd pe « sînt surprins », iar subordonata avînd numai rolul de a explica pe *id* subînțeles *(miror id quod)*, acea subordonată este o completivă cu *quod* și construită cu modul indicativ.

Același lucru este cu fraza a doua *(ægre ferebat Catilina id quod)* și cu prima frază, unde *quod vivimus* este numai obiectul sentimentului de bucurie *(lætamur illud — quod vivimus).*

Dacă însă propoziția subordonată este pronunțată și înțeleasă că servește drept cauză a sentimentului exprimat de verbul din regentă, atunci acea subordonată este o propoziție circumstanțială cauzală, legată cu *quod* și construită cu modul indicativ.

Astfel în fraza a patra, propoziția subordonată *(quod rediisti)* poate fi interpretată drept completivă, servind ca apoziție explicativă a pronumelui *id* subînțeles pe lîngă *gratulor*, care se poate

Scanned with OKEN Scanner

construi şi cu acuzativul. În acest caz tot accentul cade asupra lui *gratulor*, notînd puterea sentimentului. În timp ce în fraza a cincea subordonata *quod adiuvisti* se poate interpreta mai uşor drept cauzală, ea dînd motivul mulţumirilor ce se aduc.

Dacă o atare propoziţie subordonată este completivă, adică serveşte numai drept complement sau drept explicaţie a sentimentului din regentă, sau dacă este o cauzală, aceasta este ceva subiectiv, şi aparţine vorbitorului sau scriitorului care o întrebuinţează şi care ştie asupra cărei părţi a gîndirii sale a pus accentul.

Propoziţia subordonată legată cu quod după *verba affectuum*, dacă este completivă se construieşte cu modul *indicativ;* dacă este cauzală, urmează construcţia lui *quod causale.*

Notă. În epoca imperială, după *verba declarandi* şi după *verba sentiendi*, în loc de acuzativ cu infinitiv, începe a fi întrebuinţată completiva cu *quod (quia, quoniam)*, care se găsea în vorbirea poporului şi care a trecut în limbile romanice : în limba romînă «că ».

Propoziţia completivă interogativă indirectă

Quid agis?	*Scire velim quid agas*
(Ce faci?)	(Aş vrea să ştiu ce faci)
Quidnam est?	*Incertus sum quidnam sit*
(Ce este?)	(Nu ştiu bine ce este)

În exemplele de mai sus, avem în rîndul întîi, în partea stîngă, o propoziţie principală în formă interogativă. Aceasta se numeşte propoziţie interogativă directă, căci este o întrebare pusă în mod direct unei persoane.

În partea dreaptă a aceluiaşi rînd se găsesc cuvintele care formau propoziţia principală, însă aici constituie o propoziţie subordonată completivă după verbul *scire.* Pentru că începe cu un pronume interogativ, ea îşi păstrează caracterul de propoziţie interogativă. Dar fiindcă nu este principală, adică întrebarea nu se mai pune direct prin acele cuvinte, ci este subordonată pe lîngă un *verbum sentiendi*, ea se numeşte *interogativă indirectă.*

Acelaşi lucru îl găsim în rîndul al doilea, unde propoziţia interogativă directă din partea stîngă este repetată în partea dreaptă în formă de subordonată pe lîngă expresia *incertus sum.* Deci, şi *quidnam sit* este tot o interogativă indirectă ca şi *quid agas.*

Propoziţia interogativă indirectă reprezintă una din formele în care se înfăţişează propoziţia completivă. Ea este dependentă de un *verbum declarandi* sau un *verbum sentiendi*, care înseamnă : *a întreba, a sti, a spune, a afla* etc.

Verbul propoziţiei interogative indirecte stă totdeauna la modul conjunctiv.

Ca şi propoziţia interogativă directă, interogativa indirectă este simplă sau dublă. Interogativă indirectă simplă : Spune-mi cum ai trăit pe acolo. Interogativă indirectă dublă : Spune-mi dacă ai trăit bine, ori ai suferit ceva.

Interogativa indirectă simplă

1. *P. Africanus seditiose in contione a C. Carbone, tribuno plebis, interrogatus est,* **quid** *de Ti. Gracchi morte* **sentiret.** (P. Africanus a fost întrebat

în mod demagogic de C. Carbo, tribunul poporului, ce gîndește cu privire la moartea lui Tiberius Gracchus). (Cic. *Pro Mil.* 8.)

Non fuit ea causa, iudices, profecto non fuit, **cur** *sibi* **censeret** *Pompeius quæstionem ferendam (esse).* (N-a fost acela motivul, judecători, desigur n-a fost acela, pentru ce a socotit Pompeius că trebuie să se aducă o instanță nouă). (Cic. *Pro Mil.* 21.)

Dederas enim, **quam contemneres** *populares insanias, iam ab adulescentia documenta maxima* (Căci dăduseși încă din tinerețe probe foarte mari de cît disprețuiești actele nebunești ale vulgului). (Cic. *Pro Mil.* 22.)

În frazele de mai sus avem cîte o propoziție interogativă indirectă și sînt legate prin cuvintele interogative: *quid, cur, quam (quantum).*

Propoziția interogativă indirectă se leagă de regenta sa prin pronumele interogative sau prin adverbe interogative: *quis, quantus, quot, ubi, unde, ut, cur* etc.

Observație

Într-o propoziție interogativă indirectă se pot afla două pronume interogative, fiecare cu alt rol: *Scire volui* **quis quem** *doceat.* (Am vrut să știu care pe care învață). *Nihil iam quærere aliud debetis, nisi* **uter utri** *insidias fecerit* (Nimic altceva nu mai trebuie să cercetați decît care (din ei doi) căruia (din ei doi) a întins cursa). (Cic. *Pro Mil.* 23.)

2. *Epaminondas, cum gravi vulnere exanimari se videret, quæsivit* **essentne fusi** *hostes* (Epaminondas, cînd a văzut că se stinge de o rană grea, a întrebat dacă fuseseră împrăștiați dușmanii).

A Socrate quæsitum est **nonne** *Archelaum, qui tum fortunatissimus haberetur, beatum* **putaret** (Socrate a fost întrebat dacă nu socotește fericit pe Archelaus, care atunci era socotit cel mai bogat). (Cic. *Tusc.* V, 12, 35.)

Quæritur **num** *idem* **sit** *pertinacia et perseverantia* (Se întreabă dacă încăpățînarea și stăruința sînt același lucru).

Propoziția interogativă indirectă simplă se leagă și prin particule interogative, și anume: **Ne** (dacă) care stă totdeauna în urma primului cuvînt al interogativei ca enclitic. **Num** (dacă) care stă la începutul interogativei. **Nonne** (dacă nu) stă la începutul interogativei sau în corpul ei imediat înaintea cuvîntului important al întrebării; interogativa legată prin *nonne* are caracter negativ.

Nota 1. După *dubito, nescio, haud scio,* particulele *num* și *ne* exprimă o idee nesigură, iar particula *an* exprimă o afirmare atenuată. După *haud scio* particula *an non* exprimă o ipoteză negativă:

Dubito num sis has litteras accepturus (Mă îndoiesc — nu cred — că vei primi această scrisoare).

Dubito sisne has litteras accepturus (Mă îndoiesc că vei primi această scrisoare).

Dubito an res ita se habeat (Poate că așa ar sta lucrul).

Haud scio an hoc verum sit (Asta ar putea fi adevărată).

Haud scio an hoc non verum sit (Poate că aceasta nu este adevărată).

Nota 2. Uneori după verbe ca *exspectare, tentare, conari, experiri* interogativa indirectă se leagă prin **si**:

Hostes impacienter exspectabant, **si** *a sociis quid auxilii mitteretur* (Dușmanii așteptau nerăbdători, dacă li se trimite vreun ajutor din partea aliaților).

Scanned with OKEN Scanner

Nota 3. De multe ori în cuprinsul unei propoziţii găsim expresii ca: *nescio quis, nescio quid, nescio quomodo, mirum quantum, minium quantum*, care nu constituie o întrebare acolo, ci sînt numai nişte paranteze ce nu influenţează cu nimic modul verbului:

Sed, **nescio quomodo**, *inhæret in mentibus quasi sæculorum quoddam augurium futurorum* (Dar există, nu ştiu cum, în minţi un fel de presentiment al vremilor viitoare). (Cic. *Tusc.*, I, 15, 33).

Interogativa indirectă dublă

1. *Valetudo sustentatur notitia corporis et observatione,* **quæ** *res prodesse soleant* **aut** *obesse* (Sănătatea se păstrează prin cunoaşterea corpului şi prin băgarea de seamă ce lucruri obişnuiesc să-i priască sau (şi ce) să-i păgubească). (Cic. *De Off.* II, 24).

Ratio docet **quid** *faciendum fugiendum***ve** *sit.* (Raţiunea ne învaţă ce trebuie să facem şi de ce trebuie să ne ferim).

Interogativa indirectă dublă cuprinde de fapt două întrebări, adică întrebarea asupra a două acţiuni sau asupra a două situaţii. De aceea ea constă din două părţi care se leagă de regentă prin **pronume interogativ** în prima parte şi prin **aut** sau **ve** (enclitic) în partea a doua.

Verbul ei este totdeauna la *modul conjunctiv*.

2. *Quæro* **utrum** *id vestrum* **an** *nostrum officium sit* (Întreb dacă aceasta este îndatorirea voastră sau a noastră).

*Quæritur mortalis***ne** **an** *immortalis sit animus humanus* (Se pune întrebarea dacă sufletul omenesc este muritor sau nemuritor).

Nescio hoc verum **an** *falsum sit* (Nu ştiu dacă aceasta este adevăr sau minciună).

*Tam incerto sæpe Marte pugnatum est, ut neutri scirent, vicissent victi***ne** *essent.* (S-a dat o luptă cu rezultat deseori aşa de nesigur, încît nici unii nici alţii nu ştiau dacă au învins sau au fost învinşi).

Interogativa indirectă dublă se leagă de regenta sa şi prin particule interogative în felul următor: în prima parte se pune **utrum** sau encliticul **ne** (dacă), iar în partea a doua **an** (sau dacă); sau: în prima parte nu se pune nici o particulă, iar în partea a doua se pune **an** sau encliticul **ne**.

Răspunsul la propoziţiile interogative

1. **Răspuns afirmativ:**

a) Prin repetarea cuvîntului important din întrebare, singur sau însoţit de un adverb.;

b) Prin *ita, ita est, ita vero est* (da, aşa e);

c) Prin *vero* (singur sau precedat de un pronume: *ego vero, ille vero*); *etiam, sane, sane quidem* (în adevăr, desigur, fără îndoială).

Exemple: — *Veniesne?* — *Veniam*, sau *sane veniam*, sau *sane quidem* (fără verb). (— Vei veni? — Voi veni, sau voi veni desigur, sau de sigur).

2. **Răspuns negativ:**

a) Prin **non** şi repetarea cuvîntului accentuat în interogaţie.

b) Prin **non ita.**

c) Prin *minime, minime vero, nihil minus*

Scanned with OKEN Scanner

Exemple: — *Unumne huius sceleris putas auctorem esse?* — *Non unum* (Crezi oare că unul singur este făptaşul acestei crime? — Nu unul singur)
— *Num ista omnia credis?* — *Minime vero* (— Crezi oare toate acestea? — Nicidecum).

Răspuns rectificativ:
Prin *immo, immo vero* (nu, din contră; nu, dar mai degrabă).
— *Causa igitur non bona est?* — *Immo optima* (Ei, bine, chestiunea nu este bună? — Ba (din contră), foarte bună). (Cic. *Ad Attic.* IX, 7).

Versiune

EBRIETATIS EFFECTUS

Lætatur potator *quod* vinum invenit. Sed ebrietas multa mala affert. *Quid* vitii in homine sit, ebrietas detegit. *Prætereo quod* removet verecundiam. Non quærendum est *cur* in vinolentia tot vitia apparent. Ubi possedit animum nimia vis vini, quidquid mali latebat, emergit. Non facit ebrietas vitia, sed protrahit. Tunc petulans non linguam, non manum continet. *Adde quod* insolenti crescit superbia, crudelitas sævo, livido malignitas: omne vitium laxatur et prodit. Ergo non miraberis *unde* illa ignoratio sui sit, *quare* potator tot dubia et parum explanata verba dicat, *cur* incertos oculos, gradum errantem habeat. Itaque non quærendum est *utrum* ebrietas voluptatem *an* calamitatem afferat, cum ebrietatis effectus tam acerbi sint.

Temă

SUPERSTIŢIE

Alexandru cel Mare ordonase ca oraşul Gaza să fie luat cu asalt *(oppugnare)*. Cînd făcea sacrificiu *(sacrum)* zeilor după obiceiul *(mos)* strămoşesc *(patrius)*, unui corb, care zbura *(volare)* pe sus *(alte)*, i-a scăpat *(excidere* din ghiare *(unguis)* o bucată de pămînt *(glæba)*, care a căzut *(incidere)* pe capul regelui şi s-a sfărîmat *(defluere)*. Mult s-a minunat regele că nu i s-a întîmplat *(evenire)* o nenorocire *(malum)*. Apoi a întrebat cine poate interpreta *(interpretari)* ce au vrut zeii prin acea întîmplare *(casus)*. Profetul *(vates)* Aristander a spus că acea întîmplare prevesteşte *(portendere)* căderea *(excidium)* oraşului, dar că este primejdie ca regele să fie rănit *(vulnus accipere)*. Impresionat *(commotus)* regele s-a supus *(parere)* profetului şi a dat semnalul de retragere *(receptus)*.

PROPOZIŢIILE CIRCUMSTANŢIALE

Propoziţia temporală

1. *Cæsar*, **postquam** *omnes Belgarum copias ad se venire* **vidit,** *flumen Axonam exercitum traducere maturavit* (După ce a văzut că toate trupele belgilor vin spre el, Cæsar s-a grăbit să treacă armata peste fluviul Axona). (Cæs. *B. G.* II, 5).

Scanned with OKEN Scanner

P. Africanus, **posteaquam** *bis censor et consul* **fuerat,** *L. Cottam in iudicium vocavit* (P. Africanus, după ce fusese de două ori censor şi consul, a chemat în judecată pe L. Cotta). (Cic. *Div. in Cæc.* 21).

Postquam *perfugæ murum arietibus ferire* **vident,** *aurum atque argentum domum regiam comportant* (Fugarii, după ce văd că zidul este izbit cu berbecii, transportă aurul şi argintul în palatul regal). (Sall. *Iug.* 76).

Pompeius, **ut** *equitatum suum pulsum* **vidit,** *acie excessit* (Pompeius, cînd a văzut că a fost pusă pe fugă cavaleria sa, a plecat din luptă — a părăsit linia de bătaie). (Cæs. *B. Civ.* III, 94).

Messanam **ut** *quique nostrum* **venerat,** *hæc visere volebat* (Oricare dintre noi, cînd venise la Mesina, vrea să viziteze acestea).

Ubi *murus defensoribus* **nudatus est,** *portas succendunt murumque subruunt* (Cînd zidul a fost golit de apărători, dau foc porţilor şi prăbuşesc zidul).

Ubi *neutri transeundi initium* **faciunt,** *Cæsar suos in castra reduxit* (Cînd nici unii nici alţii nu fac începutul trecerii, Cæsar a dus pe ai săi în tabără). (Cæs. *B. G.* II, 9).

Pelopidas non dubitavit, **simul ac conspexit** *hostem, confligere* (Pelopidas n-a ezitat de a începe lupta, îndată ce a zărit pe duşman). (Corn. Nep. *Pelop.* 5).

Propoziţia circumstanţială de timp sau propoziţia temporală arată timpul lucrării din propoziţia regentă.

Ea se leagă de regentă prin conjuncţiile:

postquam (posteaquam)	= după ce	se construiesc cu *indicativul*
ut, ubi	= cînd	
ut primum, *ubi primum*, *cum primum*, *simul*, *simul ac (atque)*	= îndată ce	

Notă. Verbul propoziţiei dependente introduse prin *postquam* exprimă totdeauna o lucrare anterioară celei din regentă; cu toate acestea, în general, este pus la *perfectul indicativului (postquam vidit . . . maturavit)*.

Cînd scriitorul vrea să scoată în relief anterioritatea lucrării din dependentă, întrebuinţează *mai mult ca perfectul indicativului (postquam fuerat . . . vocavit)*.

Se poate însă întrebuinţa şi *prezentul istoric (postquam vident . . . comportant)*.

2. *a)* **Cum** *Cæsar in Galliam* **venit,** *alterius factionis principes erant Hædui, alterius Sequani* (Cînd Cæsar a venit în Galia, şefii unei partide erau heduii, ai celeilalte erau sequanii). (Cæs. *B. G.* VI, 12).

Huc **cum** *se consuetudine* **reclinaverunt,** *infirmas arbores pondere adfligunt atque una concidunt* (În clipa în care după obicei s-au rezemat acolo, răstoarnă prin greutatea lor arborii slăbiţi şi se prăbuşesc împreună cu ei). (Cæs. *B. G.* VI, 27).

Helvetii fere cotidianis prœliis cum Germanis contendunt, **cum** *aut suis finibus eos* **prohibent,** *aut ipsi in eorum finibus bellum* **gerunt** (Helveţii se măsoară cu germanii în lupte aproape zilnice, cînd sau îi opresc pe aceia la hotarele lor, sau ei poartă război în hotarele acelora). (Cæs. *B. G.* I, 1).

Hi, **cum est** *usus atque aliquod bellum* **incidit,** *omnes in bello versantur* (Aceştia, ori de cîte ori este nevoie şi se întîmplă vreun război, toţi sînt în război). (Cæs. *B. G.* VI, 15).

Scanned with OKEN Scanner

Cum *ver esse* **cœperat,** *Verres dabat se labori atque itineribus* (Cînd începea a fi primăvară, Verres se deda activităţii şi călătoriilor). (Cic. *Verr.* V, 10, 27).

b) **Cum** *pabuli copia esse* **inciperet,** *Cæsar ad exercitum venit* (Cînd începea să fie belşug de nutreţ, Cæsar a venit la armată). (Cæs. *B. G.* II, 2).

Qui, **cum** *se suaque omnia in oppidum* **contulissent,** *omnes maiores natu, ex oppido egressi, manus ad Cæsarem tendere cœperunt* (După ce aceştia s-au adunat ei şi toate ale lor în oraş, toţi bătrînii, ieşind din oraş, au început să întindă mîinile către Cæsar). (Cæs. *B. G.* II, 13).

Erit, erit illud profecto tempus et illucescet aliquando ille dies, **cum** *tu et amicissimi benevolentiam et gravissimi hominis fidem et unius fortissimi viri magnitudinem animi* **desideres** (Va fi, va fi desigur acel timp şi **va** veni o dată ziua aceea, cînd tu vei duce dorul bunăvoinţei celui mai bun prieten, şi credinţei omului celui mai serios, şi mărinimiei acestui singur bărbat prea distins). (Cic. *Pro Mil.* 69).

c) Ultimas Hadriani maris oras petivit, **cum interim** *Dyrracchii milites domum obsidere* **cœperunt** (S-a îndreptat spre cele mai îndepărtate ţărmuri ale mării Adriatice, cînd în timpul acela ostaşii îi asediau (au început să-i asedieze) locuinţa la Dirrachium). (Cic. *In Pis.* 38, 93).

Ego in castra veni, **cum interea** *avocatorum firmam manum* **comparavissem** (Eu am venit în tabără, după ce în acest timp strînsesem o ceată bună de agitatori).

Cædebatur virgis, **cum interea** *nullus gemitus, nulla vox alia illius* **audiebatur,** *nisi hæc: civis Romanus sum* (Era bătut cu vergi, cînd în acel timp nu se auzea nici un geamăt, nici un alt cuvînt al lui decît acesta : sînt cetăţean roman). (Cic. *In Verr.* V, 42, 162).

Propoziţia temporală se leagă de regentă şi prin conjuncţia **cum,** care se construieşte astfel :

a) Cu *indicativul,* cînd arată momentul acţiunii — *cum temporale — (cum venit, cum prohibent aut gerunt),* sau cînd arată o acţiune care se repetă — *cum iterativum — (cum est usus atque incidit).*

Nota 1. *Plerique,* **cum** *aut ære alieno aut magnitudine tributorum aut iniuria potentium* **premuntur,** *sese in servitutem dicant nobilibus* (Cei mai mulţi, ori de cîte ori sînt apăsaţi sau de datorii sau de mărimea dărilor sau de nedreptatea celor mai puternici, se declară în sclavie nobililor). (Cæs. *B.G.* VI, 13).

Silent leges inter arma nec se exspectari iubent, **cum** *ei, qui exspectare velit, iniusta pœna* **luenda sit,** *antequam iusta repetenda (sit).* (În mijlocul armelor amuţesc legile şi nu pretind să fie aşteptate, cînd — ori de cîte ori — acela, care vrea să le aştepte, ar trebui să sufere o pedeapsă nedreaptă, înainte de a se aplica una legală). (Cic. *Pro Mil.*, 10).

Tullius, **ut** *quisque* **veniret,** *primores eorum excipiens, multitudinem in campum deduxit.* (Tullius, pe măsură ce venea fiecare, primind pe fruntaşii acestora, a condus mulţimea în cîmpie).

În general *repetarea* unei acţiuni se exprimă cu *indicativul (cum premuntur);* cînd repetarea exprimă *o ipoteză,* se întrebuinţează modul *conjunctiv (cum luenda sit).* La scriitorii din epoca imperială, cînd verbul este la imperfect sau mai mult ca perfect, găsim de obicei modul *conjunctiv.*

Nota 2. *In qua re Themistocles* **cum** *divitiis* **ornavit, tum** *etiam peritissimos belli navalis* **fecit** *Athenienses* (În această împrejurare Themistocles nu numai că a încărcat pe Atenieni cu bogăţie, ci i-a făcut şi foarte pricepuţi în războiul pe mare). (Corn. Nep. *Them.*, 2).

Scanned with OKEN Scanner

Cum *de illo*, **tum** *de multis amplissimis viris* **laboro.** (Nu numai pentru acela, ci pentru mulţi bărbaţi foarte distinşi mă străduiesc eu).

Conjuncţiile *cum . . . tum* se traduc în romînește: nu numai . . . ci şi; pe de o parte . . . pe de altă parte. Ele se întrebuinţează şi în propoziţii cu verbe deosebite *(cum ornavit, tum fecit)*, şi în propoziţii care au acelaşi verb, care este scris în una şi este subînţeles în cealaltă *(cum de illo — laboro — , tum de multis laboro)*.

Nota 3. Postquam exui (= *exuebatur) æqualitas et pro modestia ac pudore ambitio ac vis incedebat . . .* (După ce echitatea începea să dispară şi în locul modestiei şi ruşinii păşea ambiţia şi violenţa). (Tacit. *Ann.*, III, 26).

Iamque dies consumptus erat, **cum** *tamen barbari nihil* **remittere** (= *remittebant) atque acrius* **instare** (= *instabant)* (Se şi terminase ziua, cînd cu toate acestea barbarii nu dau înapoi de loc şi făceau presiuni mai îndîrjite). (Sall. *Iug.*, 98).

Infinitivul istoric se întrebuinţează în locul imperfectului indicativului în propoziţii principale. Istoricii însă folosesc, foarte rar, în propoziţii temporale, legate cu *postquam* sau *cum*, infinitivul istoric, în locul unui timp trecut.

b) Cu *conjunctivul*, în istorisiri, pentru a arăta înlănţuirea evenimentelor *(cum historicum)* şi se află la *imperfect*, traducîndu-se cu *pe cînd*, cînd exprimă o lucrare simultană cu cea din regentă *(cum inciperet . . . venit)*; sau la mai mult ca perfect, traducîndu-se cu *după ce*, cînd exprimă o lucrare anterioară celei din regentă *(cum contulissent . . . cœperunt)*; sau după expresiile *fuit tempus, erit tempus, illucescet dies (erit tempus, illucescet dies, cum desideres)*.

Notă. *Helvetii, repentino Cæsaris adventu commoti*, **cum** *id, quod ipsi diebus viginti ægerrime confecerant, ut flumen transirent, illum uno die fecisse* **intellegerent,** *legatos ad eum mittunt* (Helveţii, impresionaţi de sosirea neaşteptată a lui Cæsar, cînd — fiindcă — au înţeles că el făcuse într-o singură zi ceea ce ei făcuseră cu foarte mare greutate în douăzeci de zile, adică să treacă fluviul, trimit soli la el). (Cæs. *B.G.* I, 13).

În propoziţiile temporale legate prin *cum* şi construite cu imperfectul sau mai mult ca perfectul conjunctivului, de multe ori ideea de timp se confundă cu cea de cauză *(Cum explicativum)*.

Cînd însă propoziţia legată prin *cum explicativum* este la *prezent* sau *perfect* se construieşte cu indicativul:

Magna lætitia nobis est, **cum** *te talem virum di* **monuere,** *uti aliquando pacem quam bellum malles* (Mare bucurie avem, cînd — deoarece — pe tine, un astfel de bărbat, te-au sfătuit zeii, ca să preferi o dată pacea războiului).

Gratulor tibi, **cum** *tantum* **vales** *apud Dolabellam* (Te felicit pentru marea trecere pe care o ai pe lîngă Dolabella — cînd ai atîta trecere — întrucît ai atîta trecere). (Cic. *Ad. Fam.*, IX, 14.)

c) Cînd *cum* este însoţit de *interea* sau *interim*, se construieşte cu *indicativul* dacă verbul este la *prezent* sau la *perfect (cum interim cœperunt)* şi cu *conjunctivul* cînd verbul exprimă ideea de *imperfect* sau *mai mult ca perfect (cum interea comparavissem)*.

Cu toate acestea se întîlneşte *imperfectul indicativului* după *cum* însoţit de unul din adverbele numite mai sus *(cum interea audiebatur)*.

d) *Iam ver appetebat*, **cum** *Hannibal ex hibernis* **movit** (Primăvara chiar era aproape, cînd Hannibal a pornit din tabăra de iarnă). (T. Liv. XXII, 1).

Vix agmen novissimum extra munitiones processerat, **cum** *Galli committere prœlium non dubitant* (Abia trecuse ariergarda dincolo de întărituri, cînd galii nu stau la îndoială să dea lupta).

Scanned with OKEN Scanner

Uneori *cum temporale* este scos în relief prin unul din adverbele *vix, ægre, iam, nondum*, pus în propoziția regentă *(iam appetebat, cum movit; vix processerat, cum non dubitant)*.

Dar în acest caz fraza oferă o situație particulară : propoziția subordonată conține acțiunea importantă, iar propoziția principală cuprinde numai o circumstanță a acțiunii din subordonată.

Astfel, în prima frază acțiunea principală este : Hannibal și-a scos trupele din tabăra de iarnă ; iar circumstanța de timp este : cînd abia începea să se imprimăvăreze.

Tot așa în fraza a doua : acțiunea principală este : Galii nu ezită să dea lupta ; iar circumstanța de timp este : cînd ariergarda abia trecuse în afara întăriturilor.

În atari fraze rolurile de propoziție principală și subordonată sînt inversate. De aceea, *cum* în această situație se numește *cum inversum*.

Cum inversum se construiește cu modul *indicativ*, timpul *perfect (cum movit)*, care poate fi înlocuit cu *prezentul istoric (cum non dubitant = non dubitaverunt)*.

3. *Sed* **antequam** *ad eam orationem* **venio,** *quæ est propria vestræ quæstionis, videntur ea esse refutanda, quæ in senatu ab inimicis sæpe iactata sunt* (Dar înainte de a trece la acea parte a pledoariei, care este direct legată de cercetarea voastră, îmi pare că trebuie să resping cele ce au fost deseori aruncate în senat de către vrăjmași). (Cic. *Pro Mil.* 7).

Antequam *de præceptis oratoris* **dicamus,** *videtur dicendum (esse) de genere ipsius artis* (Înainte de a vorbi despre preceptele oratorice, îmi pare că trebuie să vorbim despre caracterul artei — oratoriei — însăși). (Cic. *Inv.* I, 4).

Antequam *homines nefarii de meo adventu audire* **potuissent,** *in Macedoniam perrexi* (Înainte ca oamenii nelegiuiți să fi putut afla de sosirea mea, mi-am continuat drumul spre Macedonia). (Cic. *Pro Planc.* 41, 98).

Membris utimur, **priusquam didicimus,** *cuius ea utilitatis causa habeamus.* (Ne servim de membre, înainte de ce am învățat — înainte de a fi învățat — pentru ce folosință le avem).

Priusquam *se hostes ex terrore ac fuga* **reciperent,** *Cæsar exercitum duxit et ad oppidum Noviodunum pervenit* (Înainte ca dușmanii să se reculeagă din spaimă și fugă, Cæsar a dus armata și a ajuns la orașul Noviodunum). (Cæs. *B. G.* II, 12).

În fiecare din frazele de mai sus avem cîte o propoziție temporală, legată prin conjuncțiile *antequam* sau *priusquam*.

Acțiunea din temporala *antequam venio* nu este o realitate în momentul cînd o pronunță oratorul, căci ea urmează să aibă loc, după ce se va petrece acțiunea din *videtur refutanda esse*. Tot așa în celelalte fraze, precum în ultima : acțiunea din *priusquam se reciperent*, adică reculegerea dușmanilor, nu este o realitate în momentul cînd Cæsar își conduce armata spre orașul Noviodunum.

De fapt, o propoziție legată prin *antequam* sau *priusquam* exprimă totdeauna o acțiune posterioară față de cea din regentă, adică o acțiune virtuală, o acțiune « *in spe* », în clipa cînd se petrece acțiunea din regentă.

De aceea, o atare propoziţie nu exprimă o realitate, însă vorbitorul sau scriitorul poate pune în ea siguranţa sa în îndeplinirea acelei acţiuni, şi atunci întrebuinţează indicativul care este modul nu numai al realităţii, ci şi al siguranţei. Cînd însă nu accentuează această siguranţă, atunci lasă propoziţia cu construcţia ei normală, punînd modul nesiguranţei şi al posibilităţii, adică modul conjunctiv.

De aceea propoziţiile temporale legate cu :

antequam / *priusquam*	se construiesc cu :	*indicativul*, cînd autorul consideră faptul ca sigur; *conjunctivul*, cînd autorul consideră faptul ca nesigur.

Notă. După *non ante (prius) quam* se întrebuinţează totdeauna *perfectul indicativului:*

Epaminondas **non prius** *bellare destitit,* **quam** *urbem Lacedæmoniorum obsidione* **clausit** (Epaminondas n-a încetat de a purta război, înainte de ce a închis — înainte de a fi închis — cetatea lacedemonienilor prin asediu). (Corn. Nep. *Ep.* 8).

Din acest exemplu cunoaştem că în folosirea conjuncţiilor *antequam* şi *priusquam* se poate ca scriitorul să pună prima parte din care sînt constituite *(ante, prius)* în propoziţia regentă, iar partea a doua *(quam)* în fruntea propoziţiei dependente. Această separare a părţilor din care este compus un cuvînt se numeşte *tmeză.*

4. a) *Archimedes,* **dum** *in pulvere quædam* **describit** *attentius, ne patriam quidem captam esse sensit* (Archimede, pe cînd desena ceva în pulbere cu prea mare încordare, n-a simţit nici chiar că patria sa a fost cucerită).

Donec eris *felix, multos numerabis amicos* (Cît timp vei fi fericit, vei număra mulţi prieteni). (Ovid. *Trist.* I, 9).

Cato, **quoad vixit,** *virtutum laude crevit* (Cato, cît timp a trăit, a crescut în lauda însuşirilor frumoase). (Corn. Nep. *Cato,* 2).

Propoziţiile temporale se pot lega de regentă şi prin conjuncţiile : **dum, donec, quoad,** care se construiesc astfel :

a) Cu *indicativul,* cînd arată un fapt real sau considerat sigur ; se traduc cu : *pe cînd, în timp ce, cît timp.* Lucrarea din temporală este simultană cu cea din regenta ei.

Notă. 1. *Dum* în povestiri, însemnînd *pe cînd,* se construieşte, de preferinţă, cu prezentul indicativului, nu cu imperfectul.

Dum *hæc in colloquio* **geruntur,** *Cæsari nuntiatum est equites Ariovisti propius accedere* (Pe cînd în convorbirea dintre ei se petrec — se petreceau — acestea, lui Cæsar i s-a anunţat că vin prea aproape călăreţii lui Ariovistus). (Cæs. *B.G.* I, 46).

Hæc **dum aguntur,** *interea Cleomenes iam pervenerat* (Pe cînd se petrec — se petreceau — acestea, în timpul acesta şi sosise Cleomenes).

Nota 2. *Dum* temporal cu indicativul prezent sau perfect uneori cuprinde şi o idee cauzală :

Hoc feci, **dum licuit** ; *intermisi,* **quoad non licuit.** (Am făcut aceasta, cît timp — fiindcă — mi s-a îngăduit ; cît timp — fiindcă — nu mi s-a îngăduit, am întrerupt). (Cic. *Phil.* III, 13).

b) *Paucos dies moratus est,* **dum** *se copiæ ab Corcyra* **assequerentur** (A zăbovit cîteva zile, pînă să se adune — să vină — trupele de la Corcira). (T. Liv. XXXII, 9, 8).

Temporibus Augusti non defuere præclara ingenia, **donec** *gliscente adulatione* **deterrerentur** (Timpurilor — domniei — lui Augustus nu le-au lipsit

talente foarte strălucite, pînă ce, strecurîndu-se lingușirea, au fost abătute). (Tacit. *Ann.* I, 1).

Horatius Cocles impetum sustinuit, **quoad** *ceteri pontem* **interrumperent** (Horatius Cocles a ținut în loc atacul, pînă ce ceilalți au tăiat podul).

b) Cu *conjunctivul*, cînd arată un fapt posibil, și se traduc prin : *pînă să, pînă ce;* în acest caz, în general, propoziția temporală cuprinde și o idee de scop.

Nota 1. Pentru a exprima o acțiune, care la un moment dat în viitor va fi terminată, *dum, donec* și *quoad*, cu înțelesul *pînă ce*, se construiesc cu viitorul al II-lea al indicativului :

Non faciam finem rogandi, **quoad nuntiatum erit** *te id fecisse quod exspectamus.* (Nu voi pune capăt rugăminții, pînă ce nu mi se va fi anunțat că tu ai îndeplinit ceea ce noi așteptăm).

Hic geret bellum ingens, **dum** *tertia æstas Latio regnantem (eum)* **viderit** (Acesta va purta un război foarte mare, pînă ce a treia vară îl va fi văzut domnind în Latium). (Verg. *Æneis*, I, 52).

Orbati nobis videbimur, **donec redieris** (Ne vom simți orfani, pînă ce te vei fi întors).

Nota 2. Dacă se insistă asupra faptului că o acțiune trecută s-a îndeplinit în realitate, după conjuncțiile *dum, donec, quoad*, cu înțelesul *pînă ce*, se poate întrebuința perfectul indicativului :

Usque eo exspectavi, **quoad rediit** (Pînă atunci am așteptat, pînă s-a întors).

Epaminondas usque eo retinuit ferrum in corpore, **quoad nuntiatum est** *vicisse Bæotios* (Epaminondas a păstrat fierul în corp pînă în momentul cînd i s-a adus știrea că beoțienii au învins). (Corn. Nep. *Epamin* 9).

Substituirea propoziției temporale

a) **M'. Curio**, *ad focum* **sedenti**, *magnum auri pondus Samnites cum attulissent, repudiati sunt* (Cînd samniții au adus o mare cantitate de aur lui Manlius Curius, pe cînd ședea lîngă vatră, au fost refuzați). (Cic. *De Sen.* 16).

Boi *et* **Tulingi** *nostros latere aperto* **adgressi**, *circumvenire cœperunt* (Boii și tulingii, atacînd pe ai noștri din partea descoperită, au început să-i înconjoare). (Cæs. *B. G.* I, 25).

Hannibal, *Carthagine* **expulsus**, *Ephesum ad Antiochum regem venit* (Hannibal, fiind alungat din Cartagina, a venit la Efes la regele Antiochus).

b) **Nostris resistentibus**, *hostes ad pedes desiluerunt* (Pe cînd ai noștri se menținеau pe poziție — nu dau înapoi — dușmanii au descălecat). (Cæs. *B. G.* IV, 12).

Obsidibus traditis, *Cæsar ab eo loco in fines Ambianorum pervenit* (După ce ostatecii au fost predați, Cæsar de acolo a ajuns în hotarele ambianilor). (Cæs. *B. G.* II, 15).

Propoziția temporală poate fi substituită prin construcții participiale, și anume :

a) Printr-un *participiu singur*, acordat cu un substantiv din propoziția regentă *(participium coniunctum): M'. Curio sedenti; Boi et Tulingi adgressi; Hannibal expulsus.*

b) Printr-un *participiu în ablativ unit cu un substantiv tot în ablativ (participium absolutum).*

Această construcție din urmă se numește **Ablativ absolut.**

Construcţia ablativ absolut se obţine astfel: conjuncţia se elimină, subiectul trece în ablativ, iar predicatul verbal trece la participiu, tot în cazul ablativ (acordîndu-se în gen, număr şi caz cu fostul său subiect).

Propoziţia temporală, care are verbul la forma activă, în ablativ absolut are verbul la participiu prezent; cea care are verbul la forma pasivă, în ablativ absolut are verbul la participiu trecut.

Cum nostri resisterent = Nostris resistentibus.
Cum obsides traditi essent = Obsidibus traditis.

Observaţii

1. Substituirea prin ablativ absolut se face numai dacă subiectul temporalei nu se găseşte cu nici un rol în propoziţia regentă; dacă se află cu vreun rol, atunci propoziţia temporală activă se schimbă în pasivă:

Cum (Cæsar) **castra munivisset,** *vineas agere cœpit* = **Cum castra munita essent,** (Cæsar) *vineas agere cœpit* = **Castris munitis,** *vineas agere cœpit* (După ce — Cæsar — a întărit tabăra, a început să mişte maşinile de război = După ce tabăra a fost întărită — Cæsar — a început să mişte maşinile de război = Tabăra fiind întărită, a început să mişte maşinile de război).

2. De asemenea nu se obişnuieşte să se substituie propoziţia circumstanţială prin ablativ absolut, cînd verbul care formează predicatul are şi o întregire predicativă, spre a nu se produce confuzii.

Astfel, propoziţia temporală *Cum Cicero consul creatus esset,* în care verbul din predicat *creatus esset* are ca întregire predicativă substantivul *consul,* nu poate fi substituită printr-un ablativ absolut de forma: *Cicerone consule creato.*

3. Dacă propoziţia temporală are predicat nominal, format din verbul *esse* şi un nume predicativ, în construcţia ablativ absolut apar numai subiectul şi numele predicativ, căci verbul *esse* nu are participiu.

Cum C. Caninius consul esset, *scito neminem prandisse* = **C. Caninio consule,** *scito neminem prandisse* (Să ştii că nimeni n-a prînzit, cînd era consul C. Caninius). ((Cic. *Ad. Fam.* VIII, 30).

Cæsar eas res **pluribus præsentibus** *tractari nolebat = Cæsar eas res,* **cum plures præsentes essent,** *tractari nolebat* (Cæsar nu vrea ca acele lucruri să fie discutate, cînd erau de faţă mai mulţi). (Cæs. *B. G.* I, 18).

Dumnorix multa non modo iniussu Cæsaris et civitatis Hæduorum, sed etiam **inscientibus ipsis** *fecerat = Dumnorix multa non modo iniussu Cæsaris et civitatis Hæduorum, sed etiam* **cum ipsi inscientes essent,** *fecerat* (Dumnorix săvîrşise multe nu numai fără porunca lui Cæsar şi a statului heduilor, dar chiar fără ştirea lor — cînd ei nu ştiau). (Cæs. *B. G.* I, 19).

4. Uneori drept ablativ absolut figurează un participiu trecut în ablativ, fără subiect, fiind luat impersonal şi avînd după sine o completivă.

În această formă se întîlnesc expresiile: *audito, cognito, comperto, intellecto, nuntiato, edicto, permisso:*

Alexander, **audito** *Darium movisse ab Ecbatanis, fugientem insequi cœpit* (Alexandru, aflîndu-se că Darius şi-a mutat tabăra de la Ecbatana, a început să urmărească pe cel fugar). (Quint. Curt. V, 35).

Consul, **edicto** *ut, quicumque ad vallum tenderet, pro hoste haberetur, fugientibus obstitit* (Consulul, dîndu-se ordin — după ce s-a dat ordin — ca, oricine s-ar apropia de întărituri, să fie considerat duşman, a stat în calea fugarilor). (T. Liv. X, 36).

Versiune

DE CÆSARIS ERGA DIVICIACUM BENEVOLENTIA

Quibus rebus cognitis, Cæsar satis esse causæ arbitrabatur quare in Dumnorigem aut ipse animadverteret aut civitatem animadvertere iuberet. Itaque, *priusquam* quicquam conaretur, Diviciacum, Dumnorigis fratrem, ad se vocari iubet et, *cotidianis interpretibus remotis*, per C. Valerium Troucillum, principem provinciæ Galliæ, familiarem suum, cum eo colloquitur: simul commonefacit quæ *ipso præsente* in consilio Gallorum de Dumnorige sint dicta; petit atque hortatur ut sine eius offensione animi ipse de eo, causa cognita, statuat.

Quæ omnia *postquam* Cæsar ostendit, Diviciacus multis cum lacrimis eum complexus obsecrare cœpit, ne quid gravius in fratrem statueret. *Cum* hæc flens pluribus verbis a Cæsare peteret, Cæsar eius dextram prendit; consolatus rogat finem orandi faciat.

Cæsar

Temă

SUPUNEREA HELVEŢIILOR

Helveţii, împinşi *(adducere)* de lipsa *(inopia)* tuturor lucrurilor, au trimis soli la Cæsar pentru supunere *(deditio)*. După ce aceştia l-au întîlnit *(convenire)* în drum şi plîngînd *(flere)* au cerut pace, Cæsar a poruncit să-l aştepte *(exspectare)* acolo unde erau atunci. După ce Cæsar a sosit *(pervenire)* acolo, a cerut *(poscere)* ostateci şi armele. Pe cînd se căutau *(conquirere)* acestea, fiind la mijloc *(intermittere)* o noapte, şase mii de oameni au ieşit *(egredi)* din tabăra helveţiilor, fiind tulburaţi *(perterrere)* de groaza ca nu cumva *(ne)*, după ce vor fi predat *(tradere)* armele, să fie supuşi *(adficere)* la pedeapsă *(supplicium)*.

Propoziţia cauzală

1. a) *Si quid possumus, eo possumus*, **quod** *respublica nos* **coniunxit** *cum bonis* (Dacă avem vreun pic de putere, prin aceea o avem — din această cauză avem putere — fiindcă treburile publice ne-au unit cu cei de treabă). (Cic. *Pro Mil.* 21).

Familiaritates late patere non possunt, **propterea quod** *consuetudines victus non* **possunt** *esse cum multis* (Legăturile de prietenie nu pot fi prea întinse, pentru că deprinderile comune de trai nu pot fi cu mulţi). (Cic. *Pro Mil.* 21).

Scanned with OKEN Scanner

Ob hoc, **quia** *parum dignitatis in legatione* **erat,** *negaverunt pacem* (Fiindcă solia nu prea prezenta prestigiu de aceea au refuzat pacea).

Quoniam *me vobiscum servare non* **possum,** *vestræ quidem vitæ prospiciam* (Fiindcă nu mă pot salva pe mine împreună cu voi, mă voi îngriji cel puţin de viaţa voastră).

Nunc, **quoniam** *humanarum rerum fortunæ te et vim et gratiam nostram experiri* **placuit, quando** *per illam* **licet,** *festina atque, ut cœpisti, perge* (Acum, fiindcă soarta lucrurilor omeneşti a găsit cu cale ca tu să încerci şi puterea şi bunăvoinţa mea, deoarece graţie ei — prin ea — este cu putinţă, grăbeşte-te şi continuă cum ai început).

Quandoquidem *tu istos oratores tanto opere* **laudas,** *vellem Antonio Crassoque plura de ratione dicendi libuisset scribere* (Deoarece tu lauzi aşa de mult pe aceşti oratori, regret că Antonius şi Crassus n-au găsit cu cale să scrie mai multe despre arta vorbirii).

b) *Cæsar milites reprehendit,* **quod,** *signo recipiendi dato, non* **constitissent** (Cæsar a mustrat pe soldaţi, fiindcă, după ce fusese dat semnalul de retragere, nu se opriseră).

Diana dicta est, **quia** *noctu quasi diem* **efficeret** (A fost numită Diana, fiindcă în timpul nopţii face un fel de zi).

Principes Treverorum de suis privatis rebus a Cæsare auxilium petere cœperunt, **quoniam** *civitati consulere non* **possent** (Fruntaşii treverilor au început să ceară ajutor de la Cæsar pentru chestiunile lor proprii, deoarece nu puteau chibzui în interesul statului). (Cæs. *B. G.* V, 3).

Propoziţia cauzală exprimă cauza sau motivul lucrării verbului din propoziţia regentă.

Ea se leagă de regentă prin conjuncţiile:

quod, propterea quod, quia, quoniam, quando, quandoquidem (pentrucă, fiindcă, deoarece) } şi se construieşte cu:

a) *Indicativul*, cînd exprimă motivul real sau părerea scriitorului;

b) *Conjunctivul*, cînd exprimă motivul dat de o altă persoană, pe care scriitorul nu şi-l însuşeşte, sau cînd exprimă o ipoteză.

Notă. În fraza *Cæsar milites reprehendit, quod, signo recipiendi dato, non constitissent,* motivul din propoziţia circumstanţială de cauză *quod non constitissent* aparţine generalului Cæsar, care a mustrat pe soldaţi. Nouă ne povesteşte faptele scriitorul Cæsar, care aşa vorbeşte despre faptele generalului, ca şi cînd ar fi altă persoană.

Observaţii

a) *Memoriam nostri rogo ut conserves,* **non quod** *de tua constantia* **dubitem, sed quia** *mos* **est** *ita rogandi* (Te rog să păstrezi amintirea de noi — să nu ne uiţi — nu pentru că mă îndoiesc de statornicia ta, dar fiindcă aşa este obiceiul să spunem).

Cotidie ad te litteras dedi, **non quo haberem** *quod scriberem, sed ut loquerer tecum absens* (Zilnic ți-am trimis scrisori, nu fiindcă aveam ce să scriu, ci ca să vorbesc cu tine cînd sînt departe de tine).

Consilium tuum reprehendere non possum, **non quin** *ab eo ipse* **dissentirem, sed quod** *magna te sapientia esse* **iudico** (Sfatul tău nu-l pot refuza, nu fiindcă eu n-aș fi în dezacord cu el, ci pentru că mă gîndesc că tu ai multă înțelepciune).

Romani in dominum de servo quæri noluerunt, **non quin** *verum inveniri* **posset, sed quia videbatur** *indignum esse.* (Romanii n-au vrut să fie interogat sclavul împotriva stăpînului, nu pentru că nu se putea afla adevărul, ci fiindcă li se părea că este nedemn). (Cic. *Pro Mil.* 59).

Uneori avem în aceeași frază două propoziții cauzale, dintre care prima nu dă motivul real al lucrării verbului din regentă, iar a doua înfățișează motivul considerat de autor ca real. În acest caz prima cauzală se leagă de regentă prin **non quod, non quo** (= nu fiindcă), sau prin **non quin = non quod non** (= nu fiindcă nu), iar cea de a doua se leagă prin **sed quod, sed quia** (= dar pentru că), sau prin **sed ut** (= dar ca).

În atari fraze, în prima cauzală se întrebuințează totdeauna modul *conjunctiv (non quod dubitem, non quo haberem, non quin dissentirem, non quin posset)*; în a doua cauzală se întrebuințează modul *indicativ*, dacă este legată prin *sed quod, sed quia (sed quia est, sed quia videbatur, sed quod iudico)*. Dacă însă a doua propoziție care dă motivarea acțiunii din regentă este legată prin *sed ut*, exprimînd nu motivul, ci scopul acțiunii din regentă, atunci verbul acestei propoziții are modul propoziției finale, *conjunctivul (sed ut loquerer)*.

b) *Gratias tibi ago*, **non quod** *tanti me* **æstimes, sed quia** *me vivere* **coëgisti** (Îți aduc mulțumiri, nu pentru că mă prețuiești atît de mult, ci fiindcă m-ai silit să trăiesc).

Omnes lætantur **quod** *salvus domum* **redieris** (Toți se bucură că te-ai întors sănătos acasă, sau: fiindcă te-ai întors sănătos acasă).

Am văzut la propozițiile completive că după *verba affectuum* găsim subordonate legate prin *quod;* acestea sînt interpretate ca propoziții completive, dacă accentul în frază se pune pe sentimentul exprimat de verbul din regentă, subordonata înfățișînd numai obiectul sentimentului; sau subordonata legată cu *quod* este ea cea accentuată, ca una care înfățișează motivul sentimentului din regentă și în acest caz subordonata este cauzală.

În prima frază de mai sus, subordonatele legate prin *non quod, sed quia* nu pot fi decît cauzale și sînt construite astfel:

prima cu *conjunctivul*, pentru că nu exprimă motivul considerat real al sentimentului din regentă: **non quod** *tanti me* **æstimes**;

a doua cu *indicativul*, pentru că exprimă motivul pe care autorul îl înfățișează ca real pentru sentimentul din regentă: **sed quia** *me vivere* **coëgisti.**

În fraza a doua, propoziția subordonată *quod salvus domum redieris*, dacă a fost gîndită de autor: «fiindcă te-ai întors sănătos acasă», atunci este o cauzală și este construită cu *conjunctivul*, pentru că motivarea aceasta a sentimentului din regentă aparține, nu autorului, ci celor care sînt subiectul regentei, adică altei persoane.

2. **Cum** *solitudo et vita sine amicis insidiarum et metus plena* **sit,** *ratio ipsa monet amicitias comparare* (Deoarece singurătatea și viața fără prieteni

este plină de curse și de teamă, judecata însăși ne sfătuiește să ne căutăm prieteni). (Cic. *De Fin.* I, 20, 66.)

Quæ **cum** *ita* **sint,** *perge quo cœpisti* (Fiindcă acestea sînt astfel, mergi mai departe încotro ai început — ai pornit). (Cic. *In Cat.* I, 10.)

Hi, **cum** *per se minus* **valerent, quod** *summa auctoritas antiquitus* **erat** *in Hæduis magnæque* **erant** *eorum clientelæ, Germanos atque Ariovistum sibi adiunxerant* (Aceștia, deoarece singuri nu aveau multă putere, fiindcă din vechime cea mai mare autoritate o aveau heduii și clientela lor era mare, își asociaseră pe germani și pe Ariovistus). (Cæs. *B. G.* VI, 12.)

Propoziția cauzală se poate lega de regenta sa și prin conjuncția **cum,** care se traduce în același mod ca și conjuncțiile de mai sus și se construiește cu modul *conjunctiv: cum sit, cum sint, cum valerent.*

3. *Alexander Magnus, cum ad Achillis tumulum adstitisset: O fortunate, inquit,* **qui** *tuæ virtutis præconem Homerum* **inveneris** (Alexandru cel Mare, cînd s-a oprit la mormîntul lui Achile, a zis: O norocosule, care (deoarece) drept cîntăreț al vitejiei tale ai găsit pe Homer). (Cic. *Pro Arch.* X, 24.)

Omnia admirabatur, **quippe qui** *raro in urbem* **veniret** (Se minuna de toate, ca unul care venea rar în oraș).

Propoziția cauzală se poate lega de regentă și prin *pronumele relativ* și se construiește cu modul *conjunctiv.*

De multe ori pronumele relativ, cînd leagă o propoziție cauzală este întărit prin *quippe, ut, utpote* și apare în forma *quippe qui, ut qui, utpote qui* (ca unul care).

Quippe servește ca întărire și pentru conjuncția cauzală *cum: quippe cum.* (Cic. *De Am.* 28.)

Substituirea propoziției cauzale

1. *Vultus tyrannorum* **sapienti,** *nihil nisi turpitudinem* **timenti,** *terribiles non sunt* (Privirile tiranilor nu sînt spăimîntătoare pentru cel înțelept, care (deoarece el) nu se teme decît de ceea ce este rușinos — de necinste).

Ubi vero **Atuatuci** *turrim moveri et adpropinquare mœnibus viderunt, nova et inusitata specie* **commoti,** *legatos ad Cæsarem de pace miserunt* (Cînd însă atuatucii au văzut că turnul se mișcă și că se apropie de ziduri, impresionați puternic de această nouă și neobișnuită înfățișare — arătare — au trimis soli pentru pace la Cæsar). (Cæs. *B. G.* II, 31.)

2. *Cum funes, qui antemnas ad malos destinabant, falcibus comprehensi erant,* **navigio** *remis* **incitato,** *prærumpebantur.* (Cînd frînghiile, care fixau prăjinile pînzelor la catarguri, fuseseră prinse cu cîrligele, plutirea iuțindu-se — deoarece mișcarea corăbiilor se iuțea — prin vîsle, se rupeau). (Cæs. *B. G.* III, 14.)

Propoziția circumstanțială de cauză poate fi substituită prin construcții participiale, ca și cea temporală:

1. Prin *participiu singur,* care se acordă în gen, număr și caz cu substantivul la care se raportă *(participium coniunctum):*

sapienti, *nihil nisi turpitudinem* **timenti** = **sapienti, propterea quod** *is nihil nisi turpitudinem* **timet** = pentru cel înțelept, deoarece el nu se teme de nimic decît de necinste.

Atuatuci, *nova et inusitata specie* **commoti** = **Atuatuci, cum** *nova et inusitata specie* **commoti essent** = Atuatucii, deoarece au fost intimidați de această nouă și neobișnuită înfățișare.

2. prin *ablativ absolut:*

navigio incitato = **cum navigium incitatum esset** = fiindcă mișcarea corăbiilor a fost iuțită.

Transformarea unei propoziții cauzale în ablativ absolut se face după aceleași norme și cu respectarea acelorași principii ca și transformarea propoziției temporale.

Versiune

DE NAUFRAGIO

Cælum serenum erat. Nautæ in alto mari navigabant. Subito magna tempestas orta est nubesque cælum diemque ex nautarum oculis eripiunt. Insequitur clamor virum stridorque rudentum. *Propterea quod* una Eurus Notusque creberque procellis Africus *ruunt* et vastos *volvunt* ad litora fluctus, navis fracta est. Nautæ autem, *Neptuno adiuvante*, e periculo erepti sunt. Gratias igitur nautæ et honorem debent deo, *qui* eis vitam *servaverit*, ut, cum in pari periculo futuri sint, eandem benevolentiam erga eos habeat.

Re vera, etiam cum navigarent, nautæ non deorum immemores fuerant; nam agnam immolaverant eiusque exta in mare proiecerant. *Immolata* tantum *agna*, dii eis propitii fuerunt. Redacti tamen ad litus, Neptuno agnum album immolabunt.

Temă

TITUS MANLIUS

M. Pomponius, tribunul poporului, a chemat în judecată *(diem dicere)* pe Manlius (dativ), care era dictator. Îl acuza *(criminari)* că ar fi alungat *(relegare)* pe fiul său Titus și că i-ar fi poruncit să locuiască *(habitare)* la țară. Tînărul fiu, care-și iubea tatăl, cînd a auzit că aceluia i se crează dificultăți *(negotium exhibere)*, noaptea a pornit *(accurrere)* la Roma, ca să meargă la casa lui Pomponius. Acesta l-a primit *(recipere)* imediat *(statim)* în casă, sperînd că tînărul supărat *(iratus)* va spune ceva rău în contra tatălui său. Dar tînărul, îndată ce a intrat *(ingredi)* în casă, a scos *(destringere)* sabia și a amenințat *(minitari)* că va omorî pe Pomponiu, dacă nu va jura că nu va acuza pe tatăl său. Pomponius, silit *(cogere)* de spaimă *(terror)*, a jurat. Astfel a arătat acest fiu iubirea *(pietas)* față de tatăl său.

Propoziția concesivă

1. **Quamquam est** *incredibili audacia, tamen pertimuit* (Deși este de o îndrăzneală de necrezut, cu toate acestea s-a înspăimîntat). (Cic. *De Iurisdictione Siciliensi*, 30, 74.)

Quamquam *omnis virtus nos ad se* **allicit,** *tamen iustitia et liberalitas id maxime efficit* (Deşi orice însuşire frumoasă ne atrage spre sine, cu toate acestea dreptatea şi generozitatea fac aceasta în cea mai mare măsură). (Cic. *De Off.* I, 17, 56.)

Catilinæ crudelis animus eadem illa movebat, **tametsi** *præsidia* **parabantur** *et ipse lege Plautia interrogatus erat a L. Paulo* (Sufletul crud al lui Catilina frămînta tot acele planuri, deşi se pregăteau trupe de garnizoană şi el fusese interogat de L. Paulus după legea Plautia). (Sall. *De Conj. Cat.* 31.)

În prima frază, propoziţia *est incredibili audacia* (este de o îndrăzneală de necrezut) exprimă o stare, care este în opoziţie cu acţiunea din principala *pertimuit* (s-a înspăimîntat). Dacă persoana care are starea obişnuită îndrăzneala de necrezut a putut într-un moment dat să simtă groaza, însemnează că în acel moment s-a trecut peste starea sa obişnuită, aceasta a fost nesocotită.

Dacă pe aceste două idei opuse le împreunăm într-o frază, punem înaintea celei care exprimă starea ce trebuia să împiedice acţiunea din *pertimuit*, conjuncţia *deşi* = *quamquam* şi am constituit astfel o propoziţie dependentă *quamquam est incredibili audacia* (deşi este de o îndrăzneală de necrezut).

Această propoziţie cuprinde o idee care este opusă celei din principală, şi care trebuie să împiedice realizarea aceleia. Dar acţiunea din principală (regentă) se realizează, trecîndu-se peste piedica prezentată de propoziţia dependentă. Din cauză că realizarea acţiunii din regentă se face prin neglijarea piedicii înfăţişate prin subordonată, adică se face prin concesia de a se neglija acea piedică, *propoziţia dependentă care exprimă piedica prin concesia neglijării căreia se îndeplineşte acţiunea din regentă se numeşte propoziţie concesivă.*

Propoziţia concesivă se leagă de propoziţia regentă prin conjuncţiile:

quamquam
tametsi
(deşi) } şi se construieşte cu *indicativul*

Nota 1. La scriitorii clasici aceste două conjuncţii sînt construite cu indicativul. Se citează numai cîteva cazuri în care au conjunctivul. În epoca imperială conjunctivul apare mai des.

Întrebuinţarea conjunctivului cu *quamquam* (sau *quanquam*) şi *tametsi* constituie: la poeţi, o licenţă; la prozatori, o abatere de la stilul clasic:

Nec hoc præteribo, **quamquam** *nonnullis leve visum iri* **putem** (Şi nu voi trece cu vederea acest lucru, deşi cred că unora li se va părea ceva fără importanţă).

Nota 2. *Quamquam* se întrebuinţează şi ca element de coordonare cu caracter adversativ, în propoziţii principale, pentru a introduce o revenire asupra unei afirmaţii precedente, aducîndu-i o rectificare. Se traduce prin: dar, cu toate acestea, de altfel:

Quamquam, *quid loquor?* (Dar, ce spun eu?) (Cic. *In Cat.* I, 22).

Quamquam, *etsi priore fœdere staretur, satis cautum erat Saguntinis* (De altfel, chiar dacă ne-am menţine în tratatul anterior, se prevăzuse îndeajuns pentru saguntini). (T. Liv. XXI, 19).

Quamquam, *in hac causa, iudices, T. Anni tribunatu non abutemur.* (De altfel, în acest proces, judecători, nu vom face prea mult uz de tribunatul lui Titus Annius). (Cic. *Pro Mil.* 6).

Nota 3. In regenta propoziţiei concesive, opoziţia este de obicei notată prin: *tamen, at, certe, saltem, nihilominus.* Alteori nu este notată.

2. a) *Hanc vero quæstionem*, **etsi** *non est iniqua, numquam tamen senatus constituendam (esse) putavit.* (Însă această instanţă, deşi nu este nedreaptă, cu toate acestea niciodată senatul n-a fost de părere că trebuie înfiinţată). (Cic. *Pro Mil.*, 13.)

Nisi vero Saturnini arma, **etiamsi** *e republica* **oppressa sunt,** *rempublicam tamen non vulnerarunt.* (Numai dacă armele lui Saturninus, deşi au fost înăbuşite de republică, n-au vătămat interesele statului). (Cic. *Pro Mil.*, 14.)

b) *Quamquam*, **etsi** *priore fœdere* **staretur,** *satis cautum erat Saguntinis* (De altfel, chiar dacă ne-am menţine în tratatul anterior, se prevăzuse îndeajuns pentru saguntini). (T. Liv. XXI, 19.)

Neque enim hoc cogitavit vir iustissimus, neque in bonis viris legendis id adsequi potuisset, **etiam si cupisset** (Nici n-a gîndit aceasta bărbatul cel foarte drept, şi în alegerea bărbaţilor de treabă nici n-ar fi putut s-o facă, chiar dacă ar fi dorit). (Cic. *Pro Mil.*, 21.)

Subordonata concesivă se leagă de regentă şi prin conjuncţiile:

etsi, *etiamsi* (deşi, chiar dacă) } şi se construieşte cu: { *indicativul*, cînd ideea din secundară este considerată sigură; *conjunctivul*, cînd ideea din secundară este considerată nesigură.

Nota 1. Cu caracter de conjuncţie coordonatoare adversativă, în felul lui *quamquam* se întîlneşte şi *etsi:*

Etsi, *vide, quæso* (Cu toate acestea, vezi, te rog). (Cic. *Ad Fam.*, IX, 3).

Nota 2. În perioada clasică *etsi* este rareori întrebuinţat cu modul conjunctiv.

Nota 3. În loc de *etsi* se întîlneşte rareori *vel si:*

Vir certe fuit dignus tanto cognomine, **vel si** *novum ab eo* **inciperet** (Bărbatul a fost desigur demn de un cognomen aşa de mare, chiar dacă acest cognomen nou începea de la el). (T Liv. XXX, 26).

3. **Ut** *summa* **haberem** *cetera, temporis quidem vix satis habui* (Deşi pe toate celelalte le aveam din belşug, timp însă abia am avut de ajuns). (Cic. *Pro Quinctio*, I, 3.)

Ne sit *sane summum malum dolor, malum certe est* (Chiar dacă durerea nu este cel mai mare rău, este desigur un rău). (Cic. *Tusc.*, II, 6).

M. Horatius, fortissimus vir, populi Romani comitiis liberatus est, **cum** *sua manu sororem occisam esse* **fateretur** (M. Horatius, bărbatul foarte brav, a fost pus în libertate de adunarea poporului roman, deşi mărturisea că sora sa fusese omorîtă de mîna lui). (Cic. *Pro Mil.*, 7.)

Pompeius multa etiam alia vidit, sed illud maxime, **quamvis** *atrociter ipse* **tulisset,** *vos tamen fortiter iudicaturos (esse).* (Multe altele chiar a avut în vedere Pompeius, dar mai cu seamă faptul acela, deşi el a făcut propunerea cu severitate, că voi cu toate acestea veţi judeca cu curaj). (Cic. *Pro Mil.*, 21).

Licet *hoc quivis* **reprehendat,** *certe levior reprehensio est* (Deşi oricine poate critica aceasta, critica desigur este mai uşoară). (Cic. *Academ:* II, 32, 102.)

Propoziția concesivă se leagă și cu conjuncțiile:

ut (ne)
cum
quamvis
licet
(deși)

} și se construiește cu *conjunctivul*

Nota 1. *Quamvis* și *licet* în perioada clasică apar foarte rar cu indicativul. În epoca imperială se găsește din ce în ce mai des indicativul după ele:

Pollio amat nostram, **quamvis est** *rustica*, *musam* (Lui Pollio îi place poezia mea, deși este rustică — Pollio iubește muza mea deși este rustică). (Verg. *Buc.*, III, 84).

Licet *salutare non* **erit...** (Deși nu va fi aducător de bine...). (Apuleius, *Metamorph.*, II, 6).

Nota 2. *Quamvis* se poate aplica și numai la o parte a propoziției:

De cuius excellentia multa quidem, **quamvis fuse lateque**, *dici possunt* (Despre distincția acestuia se pot spune într-adevăr multe, deși în mod împrăștiat, și întins). (Cic. *Tusc.*, IV, 26, 57).

4. *Xenophanes unus*, **qui** *deos esse* **diceret**, *divinationem funditus sustulit* (Xenophanes singur, care — deși — afirma că zeii există, a desființat din temelie prezicerea). (Cic. *De Divin.*, I, 3, 5).

Egomet, **qui** *sero ac leviter litteras Græcas* **attigissem**, *tamen complures Athenis dies sum commoratus* (Eu chiar, care — deși — am luat contact tîrziu și superficial cu literatura greacă, cu toate acestea am zăbovit în Atena mai multe zile). (Cic. *De Orat.*, I, 18, 82).

Propoziția concesivă se poate lega de regentă și prin *pronumele relativ* și se construiește cu *conjunctivul*.

Substituirea propoziției concesive

1. *Risus interdum ita repente erumpit, ut eum* **cupientes** *tenere nequeamus* (Rîsul izbucnește cîteodată așa de pe neașteptate, încît nu-l putem stăpîni deși o dorim). (Cic. *De Orat.*, II, 58, 235).

Romani **non rogati** *Græcis ultro auxilium obtulerunt* (Romanii, deși nu li se ceruse, au oferit din inițiativă proprie ajutor grecilor). (T.Liv. XXXIV, 23).

2. *Tot milia latrocinantur*, **morte proposita** (Atîtea mii de oameni fac tîlhării, deși pedeapsa cu moarte a fost anunțată).

M. Horatius, fortissimus vir, **nondum libera civitate**, *tamen populi Romani comitiis liberatus est* (M. Horatius, bărbatul cel foarte brav, deși cetatea nu era încă liberă, cu toate acestea a fost pus în libertate de adunarea poporului roman). (Cic. *Pro Mil.*, 7).

Propoziția circumstanțială concesivă poate fi substituită prin construcții participiale, ca și temporala și cauzala:

1. printr-un *participiu singur*, care se acordă în gen, număr și caz cu un substantiv sau pronume, existent în propoziție sau subînțeles: *cupientes = quamvis cupiamus; non rogati = quamvis rogati non essent.*

2. prin *ablativ absolut: morte proposita = cum mors proposita esset; nondum libera civitate = cum civitas nondum libera esset.*

În întrebuințarea ablativului absolut se aplică aceleași reguli pentru formarea lui și aceleași principii în folosirea lui, care s-au dat la substituirea propoziției temporale.

Versiune

DE ALEXANDRI MAGNANIMITATE

Post adversum prœlium, ordinibus solutis, agmen errabundum per totum saltum ferebatur. Multi milites, prius metu quam labore defatigati, prostraverant humi corpora, *quamquam* imbrem vis frigoris concreto gelu adstrinxerat. Forte gregarius miles, *cum* ægre seque et arma sustentaret, tamen in castra pervenerat: quo viso, rex *quamvis* ipse tum, admoto igne, defoveret artus, ex sella sua desiluit, torpentemque militem, demptis armis, in sua sede iussit considere. Ille diu nec ubi requisceret, nec a quo esset exceptus agnovit. Tandem, recepto calore vitali, ut regiam sedem regemque vidit, surgit. Tum intuens Alexander: « Ecquid intellegis, miles, quanto meliore sorte quam Persæ vivatis? Illis enim in sella regis consedisse capital foret, tibi saluti fuit ».

Temă

DISPREȚUL DURERII

Pompeius, cînd a venit la Rodos, a vrut să audieze *(audire)* pe filosoful Posidonius. Dar, deşi aflase *(audire)* că acela este bolnav *(æger)*, cu toate acestea a vrut să-l viziteze *(visere)*.

Îndată ce l-a văzut şi l-a salutat, a spus că e mîhnit *(moleste ferre)* că nu-l poate audia. Dar acela a spus: Tu vei putea să mă audiezi; durerea mea nu te va împiedica *(prohibere)* de a mă audia. Şi astfel a vorbit cu seriozitate şi cu abundenţă despre acest lucru: « Nu este bun, decît ceea ce este cinstit ». Deşi simţea chinurile *(cruciatus)* durerii, a spus deseori: « Nu izbuteşti *(agere)* nimic, durere: deşi eşti supărătoare *(molestus)*, cu toate acestea niciodată nu voi declara că tu eşti un rău ».

Propoziţia condiţională

1. **Si** *tempus* **est** *ullum iure hominis necandi, certe illud* **est . . .** (Dacă este vreo împrejurare de a omorî cu bună dreptate un om desigur aceea este . . .). (Cic. *Pro Mil.* 5).

Quod **si** *duodecim tabulæ nocturnum furem interfici impune* **voluerunt,** *quis* **est** *qui . . .* (Căci dacă cele douăsprezece table au vrut ca hoţul de noapte să fie omorît fără sancţiuni, cine este care . . .). (Cic. *Pro Mil.* 9).

Si *quod* **est admissum** *facinus*, **si** *cædes* **facta (est),** si *de hereditate, de finibus controversia* **est,** *Druides* **decernunt** (Dacă s-a comis vreo faptă rea, dacă s-a săvîrşit vreun omor, dacă este neînţelegere cu privire la moştenire, cu privire la hotare, Druizii hotărăsc). (Cæs. *B. G.* VI, 13).

Nisi *oculis* **videritis** *insidias Miloni a Clodio factas (esse)*, **non deprecaturi sumus** *ut crimen hoc nobis propter multa præclara in rem publicam merita condonetis* (Dacă nu veţi fi văzut cu ochii voştri că de către Clodius au fost

întinse curse lui Milo, nu avem de gînd să cerem ca să ne iertaţi această învinuire pentru multele merite foarte strălucite faţă de republică). (Cic. *Pro Mil.* 6).

Si *qui (eques), graviore vulnere accepto, equo* **deciderat,** *pedites* **circumsistebant** (Dacă — ori de cîte ori — vreun călăreţ primind o rană mai grea căzuse de pe cal, pedestraşii îl înconjurau). *Si = quotiescumque.* (Cæs. *B. G.* I, 48).

Si *quod* **erat** *grande vas aut maius opus* **inventum,** *læti* **afferebant.** (Dacă — ori de cîte ori — se aflase vreun vas mare sau vreo operă mai mare, bucuroşi îl aduceau). *Si = quotiescumque.* (Cic. *In Verr.* IV, 21, 47).

Propoziţia condiţională exprimă condiţia cu care este adevărată ideea din principală : *Si tempus est ullum . . ., certe illud est.*

Între propoziţia condiţională şi cea principală raportul este aşa că, în general, acelaşi mod este în amîndouă, constituind împreună perioada ipotetică. În perioada ipotetică, propoziţia condiţională poartă numele de *protasă*, adică partea care este pusă înainte ; iar propoziţia principală se numeşte *apodosă*, adică partea care este pusă după (în urmă).

Propoziţia condiţională se leagă de apodosă prin conjuncţiile :

si, cînd este afirmativă (= dacă),
nisi, *ni*, cînd este negativă (= dacă nu),

şi se construieşte astfel :

1. Cu *indicativul* — la toate timpurile — dacă exprimă o condiţie considerată sigură de către autor.

În propoziţia condiţională nu poate fi vorba de realitate, căci, din moment ce se exprimă o condiţie, se exprimă o ipoteză, care, chiar dacă în fond cuprinde o realitate, fiind prezentată în formă condiţională, ea nu mai apare ca realitate, ci numai ca ipoteză, admisibilă sau neadmisibilă.

Dar autorul, exprimînd o condiţie, o poate prezenta în trei feluri : sigură, posibilă, imposibilă. Aceasta este, în general, o chestiune de ordin pur subiectiv, ce anume caracter imprimă autorul condiţiei formulate.

Astfel în condiţionala *Si tempus est ullum iure hominis necandi*, cînd autorul exprimă ideea « Dacă există vreo împrejurare de a omorî cu bună dreptate un om », şi întrebuinţează modul indicativ, însemnează că pentru el acest fapt este sigur, chiar dacă pentru alţii nu este ceva admisibil.

De aceea numim condiţionala construită cu modul indicativ : *condiţională sigură.*

Raportul de timp între protasă şi apodosă este următorul : dacă lucrările sînt simultane, întrebuinţăm acelaşi timp în amîndouă : *Si tempus est, certe illud est.*

Dacă lucrarea din protasă este anterioară, punem perfectul în protasă şi prezentul în apodosă : *Si voluerunt, quis est ; si cædes facta est, decernunt* sau mai mult ca perfectul în protasă şi imperfectul în apodosă : *Si qui deciderat, circumsistebant ; si erat inventum, afferebant ;* sau viitorul al II-lea în protasă şi viitorul I în apodosă : *nisi videritis, non deprecaturi sumus.*

Scanned with OKEN Scanner

Condiţionala sigură poate exprima şi o idee *iterativă: si deciderat; si erat inventum.* În acest caz conjuncţia *si* are înţelesul lui *quotiescumque*, întocmai ca şi conjuncţiile temporale întrebuinţate cu sens iterativ.

Notă. În epoca postclasică *si iterativum* începe a fi construit cu modul conjunctiv: *Idem*, **si** *causa* **oranda esset,** *eloquentissimus (erat).* (Tot el, ori de cîte ori trebuia pledat un proces, era foarte elocvent). (T. Liv., XXXIX, 40).

2. **Si** *grammaticum se professus quispiam barbare* **loquatur,** *turpior* **sit.** (Dacă cineva, care declară că este profesor de limbă, vorbeşte rău — incorect — este un om fără obraz). (Cic. *Tusc.*, II, 4, 12).

Dies **deficiat, si velim** *numerare quibus bonis male evenerit, quibus improbis optime* (Nu mi-ar ajunge o zi, dacă aş vrea să număr căror oameni buni le-a mers rău şi căror necinstiţi le-a mers foarte bine). (Cic. *De Nat. Deor.*, III, 32, 81).

Si *quid ab homine utilitatis tuæ causa* **detraxeris,** *inhumane* **feceris** (Dacă ai răpit ceva de la un om pentru folosul tău, ai lucrat fără omenie).

Si scieris *aspidem occulte latere uspiam et velle aliquem imprudentem super eam assidere, improbe* **feceris, nisi monueris** *ne assideat* (Dacă ai ştiut că aspida — şarpe veninos — este ascunsă în taină undeva şi că cineva din nebăgare de seamă vrea să se aşeze pe ea, te-ai purtat necinstit, dacă nu l-ai sfătuit să nu se aşeze). (Cic. *De Fin.*, II, 18, 59).

Tum vero ego nequiquam hac dextra Capitolium Arcemque **servaverim,** **si** *civem commilitonemque meum in servitutem ac vincula duci* **videam** (Atunci eu în zadar am salvat Capitoliul şi fortăreaţa cu această dreaptă a mea, dacă pot vedea că un cetăţean şi camarad de arme al meu este dus în sclavie şi lanţuri) (T. Liv., VI, 14).

Si exsistat *hodie ab inferis Lycurgus,* **gaudeat** *ruinis eorum et* **dicat** (Dacă s-ar ridica azi din infern Licurg, s-ar bucura de prăbuşirea acestora şi ar spune). (T. Liv., XXXIX, 37).

Se construieşte cu *conjunctivul prezent* sau *perfect;* cu prezentul, cînd exprimă o ipoteză realizabilă în prezent sau viitor. Se numeşte *condiţională realizabilă* sau *posibilă.*

Astfel, în propoziţia *Si gramaticum se professus quispiam barbare loquatur*, autorul exprimă ideea că un individ care se prezintă ca profesor de limbă vorbeşte incorect limba, o exprimă sub forma unei ipoteze realizabile sau posibile în momentul cînd vorbea el. De aceea o exprimă prin conjunctiv prezent. Ar fi putut s-o exprime şi prin indicativ prezent, dacă se gîndea la un caz anumit sau exprima siguranţa sa asupra existenţei unui asemenea caz. Autorul a preferat însă forma posibilităţii, a ipotezei realizabile.

Perfectul conjunctivului se întrebuinţează, de obicei, cînd ideea din propoziţia condiţională este presupusă posibilă sau realizabilă pentru exemplificare *(exemplum fictum): si detraxeris, si scieris.*

Uneori autorul consideră prin imaginaţia sa ca posibile acţiuni imposibile şi le construieşte ca ipoteze realizabile cu conjunctivul prezent. *Si exsistat hodie ab inferis Lycurgus.*

3. *Quæ* **si** *opposita Miloni* **putarem, cederem** *tempori, iudices, nec inter tantam vim armorum* **existimarem** *esse orationi locum* (Dacă aş socoti că acestea — trupele — sînt aşezate împotriva lui Milo, aş ceda împrejurării, judecători, şi aş crede că nu este loc pentru un discurs de apărare în mijlocul unei aşa de mari forţe armate). (Cic. *Pro Mil.*, 2).

Neque enim **posset** *aut Ahala ille Servilius aut P. Nasica aut C. Marius . . . non nefarius haberi,* **si** *sceleratos cives interfici nefas* **esset** (Căci nici n-ar putea să nu fie consideraţi criminali sau Servilius Ahala acela vestitul sau P. Nasica sau C. Marius, dacă n-ar fi permis să fie omoriţi cetăţenii nelegiuiţi). (Cic. *Pro Mil.*, 8).

Quod **si** *senatui, quod sentiebat, perficere* **licuisset,** *novam quæstionem nullam* **haberemus** (Căci dacă s-ar fi permis senatului să facă ceea ce simţea el, nu am avea nici o instanţă nouă). (Cic. *Pro Mil.*, 14.)

Clodius contionem reliquit, quam, **nisi** *obire facinoris locum tempusque* **voluisset,** *numquam* **reliquisset** (Clodius a părăsit adunarea, pe care niciodată n-ar fi părăsit-o, dacă nu ar fi vrut să prindă locul şi timpul crimei). (Cic. *Pro Mil.*, 27).

Se construieşte cu *conjunctivul imperfect* sau *mai mult ca perfect*, cînd exprimă o ipoteză nerealizabilă sau un fapt ireal. Se numeşte *condiţională ireală.*

Astfel, în propoziţia *Si putarem ea arma Miloni opposita esse*, oratorul face ipoteza că trupele care se găseau în for ar fi putut fi aduse din duşmănie împotriva acuzatului Milo. Conştiinţa lui însă nu poate admite că aşa ceva ar fi fost cu putinţă. De aceea o exprimă sub formă de ipoteză, adică printr-o propoziţie condiţională, dar ca ipoteză nerealizabilă în momentul cînd vorbea el, adică în prezent: Dacă aş crede că . . . (dar eu nu cred aceasta).

De aceea, a exprimat-o prin imperfectul conjunctivului.

Prin imperfectul conjunctivului se exprimă o ipoteză nerealizabilă în prezent; prin mai mult ca perfect se exprimă o ipoteză nerealizabilă în trecut: *Si putarem* = dacă aş crede în momentul vorbirii; *si licuisset* = dacă ar fi fost permis înainte de momentul vorbirii.

De obicei este acelaşi timp în protasă şi în apodosă: *si putarem, cederem neque existimarem; neque posset, si esset; nisi voluisset, numquam reliquisset.*

Dacă în condiţională se află o idee anterioară celei din apodosă, se pune mai mult ca perfectul conjunctivului în protasă, şi imperfectul conjunctivului în apodosă: *Si licuisset, nullam haberemus.*

4. *Oderint,* **dum metuant** (Urască-mă, numai să se teamă de mine). (Cic. *De Off.*, I, 28, 97).

Manent ingenia senibus, **modo permaneat** *studium et industria* (Inteligenţa se păstrează la bătrîneţe, numai să continue preocuparea intelectuală şi activitatea). (Cic. *De Sen.*, 7).

Quæ quidem si potentia est appellanda potius quam mediocris in bonis causis auctoritas, appelletur ita sane, **dummodo** *ea nos* **utamur** *pro salute bonorum contra amentiam perditorum.* (Dacă aceasta chiar trebuie numită

Scanned with OKEN Scanner

putere mai bine decît o slabă autoritate — prestigiu — în chestiunile bune, numească-se aşa, vezi bine, numai dacă noi ne folosim de ea pentru salvarea celor buni în contra nebuniei celor nemernici). (Cic. *Pro Mil.*, 12.)

Æquo animo belli patitur iniurias, **dummodo repellat** *periculum servitutis* (Cu sufletul împăcat suportă nedreptăţile războiului, numai dacă înlătură pericolul sclaviei) (Cic. *Philipp.*, XII, 4, 9).

O gîndire ipotetică îmbracă şi propoziţiile legate prin:

dum
modo
dummodo
(numai să,
numai dacă)

} care se construiesc cu *conjunctivul*

Propoziţia condiţională legată prin aceste conjuncţii cuprinde în ea şi o uşoară nuanţă temporală.

Astfel, fraza *Oderint, dum metuant*, pe care o traducem «Urască-mă, numai să se teamă de mine», cuprinde în *dum metuant* o ipoteză: «în cazul că — dacă — se tem de mine, pot să mă urască», dar cuprinde şi o slabă idee temporală: «atîta timp cît se tem de mine, pot să mă urască».

5. *Sed stulti sumus*, **qui** *Drusum*, **qui** *Africanum*, *Pompeium*, *nosmet ipsos cum P. Clodio conferre* **audeamus** (Dar sîntem nişte proşti cei care — dacă — îndrăznim să comparăm pe Drusus, pe Africanus, pe Pompeius, pe noi înşine cu P. Clodius). *Qui = si.* (Cic. *Pro Mil.*, 20).

Silent leges inter arma nec se exspectari iubent, cum ei, **qui** *exspectare* **velit,** *ante iniusta pœna luenda sit, quam iusta repetenda* (În mijlocul armelor amuţesc legile şi nu pretind să fie aşteptate, cînd acela care ar vrea să le aştepte — dacă ar vrea cineva să le aştepte — trebuie să sufere o pedeapsă nelegală, înainte de a se aplica una legală — atacatorului). *Qui = si is.* (Cic. *Pro Mil.*, 10).

Propoziţia condiţională se leagă şi prin *pronumele relativ (qui = si quis)* şi se construieşte cu modul *conjunctiv.*

6. **Si** *ea mala* **sunt,** *is qui in eis erit, beatus non erit;* **si** *mala* **non sunt,** *iacet omnis ratio Peripateticorum* (Dacă acelea — privaţiunile, suferinţele —reprezintă ceva rău, cel care va avea parte de ele, nu va fi fericit; dacă nu sînt ceva rău, rămîne baltă toată teoria Peripateticilor). (Cic. *De Fin.*, V, 28, 86).

Si *mihi bona republica frui* **non licuerit,** *at carebo mala* (Dacă mie nu-mi va fi permis să mă bucur de o republică bună, dar voi fi privat de una rea). (Cic. *Pro Mil.*, 93).

Hunc mihi timorem eripe: **si** *verus* **est,** *ne opprimar;* **sin** *falsus, ut tandem aliquando timere desinam.* (Scapă-mă de această groază: dacă este întemeiată, ca să nu fiu copleşită de ea; dacă însă este fără temei, ca în fine să încetez o dată de a mă teme). (Cic. *In Cat.*, I, 18).

Sin *illius insidiæ clariores hac luce* **fuerint,** *tum denique obsecrabo vos, ut vitam ab inimicorum audacia telisque impune liceat defendere* (Dar dacă cursele aceluia vor fi fost mai limpezi ca această lumină, numai atunci vă voi implora ca să ne fie permis fără pedeapsă a ne apăra viaţa de îndrăzneala şi armele duşmanilor). (Cic. *Pro Mil.*, 6).

Scanned with OKEN Scanner

Quod **si assecutus sum,** *gaudeo;* **sin minus,** *hoc me consolor quod* . . . . (Dacă am obținut aceasta, mă bucur; dar dacă nu, mă consolez cu aceea că . . .). (Cic. *Ad Fam.* VII, 1).

Num quæ rogatio lata est? Num quæ quæstio nova decreta est? **Nisi vero,** *quia perfecta res non est,* **non fuit punienda** (Oare ce propunere s-a făcut? Oare ce instanță nouă s-a hotărît? Numai dacă, fiindcă faptul nu s-a săvîrșit, n-a trebuit să fie pedepsit). (Cic. *Pro Mil.*, 19).

Reliquum est, iudices, ut nihil iam quærere debeatis, **nisi** *uter utri insidias fecerit.* (Rămîne, judecători, că nu mai trebuie să cercetați altceva decît care cui a întins curse). (Cic. *Pro Mil.*, 23).

Quod adhuc nemo **nisi** *improbissimus fecit* (Ceea ce pînă acum n-a făcut nimeni, decît unul foarte necinstit), (Cic. *De Re Frum.*, XCIV, 219).

Veniet tempus mortis, **sive** *retractabis,* **sive** *properabis* (Va veni momentul morții, fie că vei tărăgăna, fie că te vei grăbi). (Cic. *Tusc.*, I, 31, 76).

Propoziția condițională se mai poate lega prin:

si non, care introduce o condițională negativă după una afirmativă: *si mala sunt . . . si mala non sunt . . .;* sau introduce o condițională negativă, a cărei apodosă este în raport adversativ cu ideea din ea: *si non licuerit, at . . .*

sin = dar dacă, dacă însă; introduce o condițională care este în raport adversativ cu ideea anterioară: *si est verus, sin falsus; sin fuerint.*

sin minus, sin aliter = dar dacă nu; introduce o condițională negativă în raport adversativ cu ideea anterioară; de obicei este eliptică de predicat: *si assecutus sum . . . sin minus.*

nisi se întrebuințează — în afară de legarea condiționalelor negative, cînd însemnează «dacă nu» — și pentru a indica admiterea unei excepții și se traduce prin «numai dacă», «afară de cazul că»; iar cînd propoziția este eliptică de predicat, se traduce prin «decît». Este de obicei însoțit de *vero, forte.*

sive . . . sive cu caracter disjunctiv: fie că (sau dacă) . . . fie că (sau dacă).

7. *Suos enim quisque opprimi non patitur, neque, aliter si* **faciat,** *ullam inter suos* **habet** *auctoritatem* (Căci fiecare nu îngăduie ca ai săi să fie năpăstuiți, și, dacă ar face altfel, nu are nici o autoritate între ai săi). (Cæs. *B.G.* VI, 11).

Quod **si** *ita* **putasset,** *certe optabilius Miloni* **fuit** *dare iugulum P. Clodio, quam iugulari a vobis* (Căci dacă ar fi cugetat așa, desigur că ar fi fost preferabil pentru Milo să-și plece grumazul către P. Clodius decît să fie sugrumat de voi). (Cic. *Pro Mil.*, 31).

Præclare **viceramus,** *nisi fugientem Antonium* **recepisset** *Lepidus* (Cîștigasem o frumoasă victorie, dacă Lepidus n-ar fi primit pe fugarul Antonius). (Cic. *Ad Fam.*, XII, 10).

Latebar *longius, nisi me* **retinuissem** (Mă depărtam prea mult — de subiect, dacă nu m-aș fi oprit). (Cic. *De Leg.*, I, 19, 52).

In communi omnium lætitia, **si** *etiam ipse* **gauderet, timuit** *ne videretur infirmior fides reconciliatæ gratiæ* (În veselia generală — după omorîrea lui Clodius — dacă și el însuși — Pompeius — se bucura, s-a temut că va părea slabă încrederea în împăcarea reluată — de curînd cu Clodius). (Cic. *Pro Mil.*, 21)

Milo profectus est id temporis, cum iam Clodius, si *quidem eo die Romam* **venturus erat,** *redire* **potuisset** (Milo a plecat în acel moment, cînd Clodius ar fi putut să se şi întoarcă, dacă într-adevăr avea intenţia să vină la Roma în acea zi). (Cic. *Pro Mil.*, 28).

Quem, si *ulla in te pietas* **esset,** *colere* **debebas** (Pe acesta trebuia — ar fi trebuit — să-l cinsteşti, dacă era în tine un pic de respect). (Cic. *Philipp.*, II, 38, 99).

Equidem, extremo **ni** *iam sub fine laborum vela* **traham** *et terris* **festinem** *advertere proram, forsitan* **canerem** *quæ cura pingues hortos colendi ornaret* (Într-adevăr, dacă acum la capătul trudei n-aş strînge pînzele şi nu m-aş grăbi să îndrept prora spre uscat, poate că aş cînta care grijă pentru cultură împodobeşte grădinile rodnice). (Verg. *Georg.*, IV, 116—119).

Quæ quidem si *potentia* **est appellanda** *potius quam mediocris in bonis causis autocritas,* **appelletur** *ita sane* (Dacă aceasta chiar trebuie numită putere mai bine decît o slabă autoritate — prestigiu — în chestiunile bune, numească-se aşa de bună seamă). (Cic. *Pro Mil.*, 12).

În cele trei categorii de condiţionale — sigure, realizabile, irealizabile — am văzut că şi protasa şi apodosa fac parte din aceeaşi categorie, adică amîndouă sînt sau sigure, sau posibile sau ireale.

Există însă cazuri cînd autorul pune protasa într-o categorie şi apodosa în alta din consideraţii, în general, subiective.

Astfel în prima frază de mai sus, găsim protasa prezentată ca realizabilă *(si faciat)* adică autorul a vrut să arate că este cu putinţă ca unii şefi ai galilor să nu se ocupe de cei care li s-au devotat lor ; apodosa însă a pus-o la indicativ *(non habet)* spre a arăta că, dacă ideea din protasă este posibilă, cea din apodosă este absolut certă în cazul că se produce cea din protasă, adică în mod cert acela nu mai are nici o autoritate.

În a doua frază, protasa este ireală *(si putasset)*, iar apodosa este dată ca sigură *(optabilius fuit)*. Ne-am fi aşteptat la *optabilius fuisset.* De fapt tot aşa trebuie înţeles şi *fuit*, căci irealitatea este deopotrivă şi în protasă — căci Milo nu şi-a închipuit că nu putea să-şi omoare adversarul, cînd este în legitimă apărare — precum este şi în apodosă — căci Milo n-ar fi preferat şi n-a preferat să-şi dea grumazul pe mîna lui Clodius. Oratorul a întrebuinţat însă indicativul pentru efect oratoric, prezentînd lucrul ca sigur.

În fraza a treia, faţă cu o protasă ireală *(nisi recepisset)* găsim o apodosă la indicativ *(viceramus)*, întrebuinţat pentru a arăta siguranţa completă a victoriei, dacă nu s-ar fi produs acţiunea din protasă. De fapt şi aici trebuia *vicissemus* (am fi învins), căci acţiunea din apodosă este ireală în trecut.

În fraza a patra avem imperfectul indicativului în apodosă *(latebar)* şi protasa este ireală în trecut *(nisi retinuissem)*. Prin acel imperfect al indicativului autorul a vrut să exprime că o lucrare în curs a fost oprită.

În fraza a cincea gîndirea trebuie înţeleasă aşa : Pompeius s-a temut *(timuit)* că, dacă, în bucuria generală, ar manifesta şi el sentimente de bucurie *(si gauderet)*, ar putea lăsa impresia

(ne videretur) unei împăcări neserioase cu Clodius. Deci *timuit* reprezintă gîndirea autorului, iar celelalte propoziții reprezintă gîndiri atribuite de autor lui Pompeius. Așa că indicativul din *timuit* reprezintă sentimentul pe care autorul i-l atribuie în mod sigur lui Pompeius, cînd a evitat să se asocieze la bucuria generală.

În fraza a șasea indicativul din protasă este motivat de prezența lui *quidem* și de întrebuințarea conjugării perifrastice active : « dacă cu adevărat avea intenția să vină ». El se preface că acordă credit prietenilor lui Clodius, că într-adevăr acesta era în drum spre Roma și că nu se găsea acolo pîndind pe Milo. De aceea a întrebuințat modul siguranței.

În fraza a șaptea găsim imperfectul indicativului *(debebas)* în apodosă, cînd protasa este irealizabilă în prezent, pentru că verbele *debere* și *posse* pot exprima și prin imperfectul indicativului o acțiune ireală.

În fraza a opta în locul protaselor realizabile *(ni traham et festinem)* trebuia să avem protase ireale *(ni traherem et festinarem)*, corespunzătoare apodosei *(canerem)*, dar fraza este dintr-o operă poetică și poeții au libertăți mai mari decît prozatorii, unele impuse și de necesitățile versului.

În fraza a noua, conjunctivul din apodosă este un *coniunctivus concessivus*, înlesnit și de conjugarea perifrastică pasivă din protasă, care aduce ideea de necesitate .Cînd apodosa cuprinde una din ideile care se exprimă prin conjunctiv în propoziție principală, putem avea coniunctivus hortativus, optativus, concessivus și chiar imperativul.

Așa că atunci, cînd scriitorul se abate de la norma identității de tratament a celor doi membri ai perioadei ipotetice, o face din motive pe care el le consideră temeinice, chiar dacă motivele ar fi numai din domeniul retoric.

Nota 1. Se poate întîlni propoziție condițională fără regentă, care însă poate fi subînțeleasă :

Circumfunduntur hostes, **si** *quem aditum reperire* **possent** (Dușmanii se împrăștie — ca să caute, ca să vadă — dacă ar putea găsi vreo intrare.) (Cæs. *B. G.* VI, 37).

Prin subînțelegerea regentei, propoziția introdusă prin *si* apare ca o completivă indirectă, avînd ca regentă o finală.

Nota 2. Condiționala poate avea apodosă (regentă) o altă secundară, care poate fi chiar o condițională :

Adeo inopia est coactus Hannibal, ut, **nisi** *tum fugæ speciem abeundo* **timuisset**, *Galliam* **repetiturus fuerit** (Atîta a fost constrîns Hannibal de lipsă, încît, dacă nu s-ar fi temut de impresia de fugă prin plecare, s-ar fi întors în Galia). (T. Liv., XXII, 32).

Moriar, **si** *magis* **gauderem**, **si** *id mihi* **accidisset** (Să mor, dacă m-aș fi bucurat mai mult, dacă aceasta mi s-ar fi întîmplat mie). (Cic. *Ad Att.*, VIII, 6).

În prima frază protasa este *nisi timuisset*, iar apodosa este propoziția consecutivă *ut repetiturus fuerit.*

În a doua frază condiționala *si accidisset* are ca apodosă pe cealaltă condițională *si gauderem*, care și ea, la rîndul său, este protasă, avînd ca apodosă pe *moriar*. O asemenea frază face parte din vorbirea familiară.

Nota 3. Cînd verbul din protasă este la persoana a II-a cu un subiect nedeterminat, se construiește cu modul *conjunctiv.*

Memoria minuitur, **nisi** *eam* **exerceas** (Memoria scade, dacă n-o exercitezi). (Cic. *De Sen.*, 7).

Nulla est excusatio peccati, **si** *amici causa* **peccaveris** (Nu există justificarea păcatului, dacă ai păcătuit pentru un prieten). (Cic. *De Amic.*, 37).

Scanned with OKEN Scanner

a) *Mendaci* **homini,** *ne verum quidem* **dicenti,** *credere solemus* (În omul mincinos obișnuim să nu avem încredere, nici chiar dacă spune adevărul) (Cic. *De Div.*, II, 71, 146).

Epistulæ *offendunt non loco* **redditæ** (Scrisoarea, dacă nu este înmînată în împrejurări prielnice, indispune). (Cic. *Ad Fam.*, XI, 16).

b) **Reluctante natura,** *irritus labor est* (Dacă se împotrivește firea, truda este zadarnică).

Magnitudo animi, **remota communitate coniunctioneque humana,** *feritas sit quædam et immanitas* (Înălțimea sufletească, dacă a fost suprimată societatea și tovărășia oamenilor, poate fi o sălbăticie oarecare și o cruzime). (Cic. *De Off.*, I, 44, 157).

Propoziția condițională poate fi substituită prin aceleași construcții participiale ca și temporala, cauzala, concesiva, și anume :

a) printr-un *participiu singur*, care se acordă în gen, număr și caz cu substantivul la care se raportă *(participium coniunctum): dicenti = si dicit*, se raportă la *homini; redditæ = si redduntur*, se raportă la *epistulæ.*

b) prin *ablativ absolut (participium absolutum): reluctante natura = si natura reluctat; remota communitate coniunctioneque humana = si communitas coniunctioque humana remota sit.*

Ablativul absolut se face după aceleași reguli și se aplică după aceleași principii ca la propoziția temporală.

Versiune

DE CICERONIS AD SENATUM GRATULATIONE

Si, patres conscripti, pro vestris immortalibus in me fratremque meum liberosque nostros meritis parum vobis cumulate gratias egero, quæso obtestorque, ne meæ naturæ potius quam magnitudini vestrorum beneficiorum id tribuendum putetis. Quæ tanta enim potest exsistere ubertas ingenii, quæ tanta dicendi copia, quod tam divinum atque incredibile genus orationis, quo quisquam possit vestra in nos universa promerita non dicam complecti orando, sed percensere numerando?

Quod *si* parentes habere carissimos debemus, quod ab iis nobis vita, patrimonium, libertas, civitas tradita est, *si* deos immortales, quorum beneficio et hæc tenuimus et ceteris rebus aucti sumus, *si* populum Romanum, cuius honoribus in amplissimo consilio et in altissimo gradu dignitatis collocati sumus, *si* hunc ipsum ordinem, a quo sæpe magnificentissimis decretis sumus honestati, immensum quiddam et infinitum est, quod vobis debeamus, qui vestro singulari studio atque consensu parentum beneficia, deorum immortalium munera, populi Romani honores, vestra de me multa iudicia nobis uno tempore omnia reddidistis.

Scanned with OKEN Scanner

PREZICĂTORII

Favorinus, vrînd să abată *(deterrere)* pe tineri de la acei care promit *(polliceri)* că ei pot spune toate cele ce vor fi *(futurum)*, zicea: Aceia spun că se vor întîmpla *(evenire)* sau lucruri neplăcute *(adversus)* sau lucruri plăcute *(prosperus)*. Dacă spun lucruri neplăcute şi mint *(mentiri)*, vei fi nenorocit temîndu-te *(timere)* în zadar. Dacă răspund lucruri adevărate, care nu sînt plăcute, chiar de atunci *(inde)* vei fi nenorocit în suflet *(ex, animus)*, înainte de a fi de la soartă *(e, fatum)*. Dacă ei promit lucruri fericite *(felix)* şi că acelea se vor întîmpla, atunci vei avea două neajunsuri *(incommodum)*: şi aşteptarea *(exspectatio)* te va obosi *(fatigare)* şi speranţa va veşteji *(deflorare)* rodul *(fructus)* viitor *(futurus)* al bucuriei *(gaudium)*.

Propoziţia finală

1. *Clodius subito Roma profectus pridie est*, **ut** *ante suum fundum Miloni insidias* **collocaret** (Clodius a plecat în ajun din Roma pe neaşteptate, ca să întindă curse lui Milo în faţa proprietăţii sale). (Cic. *Pro Mil.* 27).

Videntur ea esse refutanda, **ut** *rem plane videre* **possitis** (Cred că trebuie să fie respinse acelea, ca să puteţi vedea limpede chestiunea). (Cic. *Pro Mil.* 7)

Eius rei multas adferunt causas: **ne** *adsidua consuetudine capti studium belli gerendi agricultura* **commutent; ne** *latos fines parare* **studeant,** *potentioresque humiliores possessionibus* **expellant** . . . (Pentru acest fapt ei aduc multe motive : ca nu cumva stăpîniţi de o deprindere statornică să schimbe preocuparea de a purta război cu agricultura ; să nu dorească să-şi procure hotare întinse şi cei puternici să nu alunge din posesiunile lor pe cei de jos . . .). (Cæs. *B.G.* VI, 22).

Cæsar Diviciacum docet quantopere reipublicæ communisque salutis intersit manus hostium distineri, **ne** *cum tanta multitudine uno tempore* **confligendum sit** (Cæsar demonstrează lui Diviciacus cît de mult este în interesul republicii şi al salvării comune ca trupele duşmanilor să fie ţinute în locuri diferite, pentru a nu fi nevoie să se lupte în acelaşi timp cu o mulţime aşa de mare). (Cæs. *B.G.* II, 5).

Propoziţia finală arată scopul lucrării exprimate de verbul propoziţiei regente. Şi-a primit numele de la cuvîntul latînesc *finis*, care însemnează şi « scop ».

Ea se construieşte totdeuna cu modul *conjunctiv*.

Propoziţia finală se leagă de regenta sa prin :

conjuncţiile { *ut*, cînd este afirmativă : *ut collocaret, ut possitis;* *ne*, cînd este negativă : *ne commutent, ne studeant, ne expellant, ne confligendum sit.*

Nota 1. Propoziţia finală negativă este uneori legată prin :

a) **ut ne:** *Quos ego dimitto*, **ut ne** *res temere* **tractent** *turbidas* (Eu îi concediez pe aceştia, ca să nu discute lucruri tulburi cu nesocotinţă). (Cic. *De Orat.* I, 45, 1990).

Te ulciscar, **ut ne** *impune in nos inluseris* (Te voi pedepsi, ca să nu-ţi fi bătut joc de noi fără sancţiune). (Ter. *Eun.* 941).

Legătura prin *ut ne*, în loc de *ne*, se întîlneşte rar.

b) **ut non**: **Ut non conferam** *vitam tuam cum illius, hoc ipsum conferam, quo tu te superiorem fingis* (Ca să nu compar viaţa ta cu a aceluia, voi compara chiar acest lucru în care tu crezi că eşti superior). (Cic. *In Verr.*, IV, 45).

Pugnax et acris et non rudis imperator, **ut** *plura* **non dicam** (General războinic şi ager şi nu nepregătit, ca să nu spun mai multe).

Legătura prin *ut non* este justificată atunci cînd negaţia *(non)* se aplică la un singur cuvînt din propoziţie:

Confer te ad Manlium, Catilina, **ut** *a me* **non electus** *ad alienos, sed invitatus ad tuos isse videaris* (Du-te la Manlius, Catilina, ca să pari a fi nu izgonit de mine la străini, ci că ai mers chemat la ai tăi). (Cic. *In Cat.*, I, 23).

sau cînd scoate în opoziţie o idee în comparaţie cu alta: ut non conferam vitam, conferam hoc.

Legătura cu *ut non* a pătruns şi în expresia *ut non dicam (plura), ut nihil aliud dicam*, care se întrebuinţează în loc de *ne dicam*, spre a se exprima *trecerea cu vederea* printr-o expresie mai puternică.

c) **neve (neu)** = şi să nu:

. . . . **uti** *respublica quieta foret*, **neve** *ex sua contentione seditio oreretur* (. . . pentru ca republica să fie liniştită şi să nu răsară vreo răscoală din împotrivirea lui).

Prin *neve* sau *neu* se leagă o finală negativă de o finală afirmativă.

Nota 2. De multe ori în regenta unei finale se găsesc cuvinte ca: *eo, ideo, idcirco, eo consilio* etc.:

Legibus **idcirco** *omnes servimus, ut liberi esse possimus* (De aceea ne supunem toţi legilor, ca să putem fi liberi). (Cic. *Pro Cluent.*, 53, 146).

2. *Quod* **quo facilius** *argumentis perspicere* **possitis,** *rem gestam vobis dum breviter expono, quæso, diligenter attendite* (Ca să puteţi pătrunde mai uşor aceasta prin dovezi, în timp ce vă înfăţişez faptul pe scurt, ascultaţi, vă rog, cu încordare) (Cic. *Pro Mil.*, 23).

Ignes fieri prohibuit, **quo occultior esset** *eius adventus* (A interzis să se facă focuri, pentru ca sosirea lui să fie mai tainică). (Cæs. *B. Civ.*, III, 30)

In funeribus Atheniensium sublata erat celebritas virorum et mulierum, **quo** *lamentatio* **minueretur** (La înmormîntările Atenienilor se suprimase vaza — strălucirea — bărbaţilor şi femeilor, spre a se micşora jalea). (Cic. *De Leg.*, II, 26, 65).

M. Brutus, cum in equites Romanos multa asperius dicta recitasset, **quo** *animi iudicum in Crassum* **incenderentur,** *aliquantum esse commotum dicitur* (M. Brutus se spune că a fost întrucîtva emoţionat, cînd a pronunţat împotriva cavalerilor romani multe cuvinte prea aspre, pentru ca sufletele judecătorilor să se înfierbînte împotriva lui Crassus), (Cic. *Pro Cluent.*, 51, 140).

Propoziţia finală se leagă de regentă şi prin cuvîntul *quo*, cînd este afirmativă şi are în ea un comparativ: *quo facilius, quo occultior.*

Quo este ablativul neutru singular al pronumelui relativ. El reprezintă pe *ut eo* = ca prin aceasta: pronumele demonstrativ *eo* a fost înlocuit prin pronumele relativ la acelaşi număr, gen şi caz — *quo* — şi astfel a devenit inutilă conjuncţia *ut.*

Quo se găseşte întrebuinţat şi în propoziţii care nu au în mod evident în ele un comparativ: *quo incenderentur.* În *quo minueretur*, verbul, care derivă din comparativul *minus*, păstrează, în formă latentă, în el ideea de comparativ.

Nota 1. Se întîmplă să se întîlnească propoziţii finale care cuprind un comparativ şi nu sînt legate prin *quo*, ci prin *ut:*

Atque **ut** *id* **libentius faciatis,** *iam de meo quodam amore gloriæ vobis confitebor.* (Şi ca să faceţi aceasta mai cu drag, acum vă voi face mărturisiri despre o oarecare dragoste a mea de glorie). (Cic. *Pro Arch.*, 28).

Scanned with OKEN Scanner

Nota 2. *Quo ne* în propoziția finală negativă este rar și puțin corect: *Colonus Venusinus missus ad hoc,* **quo ne** *per vacuum Romano (agro) incurreret hostis* (Plugarul din Venusia a fost trimis aici, pentru ca vrăjmașul să nu poată pătrunde în ogorul roman prin teritoriu neocupat).

3. *a) Cum bellum civitas aut illatum defendit aut infert, magistratus,* **qui** *ei bello* **præsint,** *deliguntur* (Cînd o cetate se apără împotriva unui război purtat de alții sau poartă ea război, se aleg magistrați care (ca) să poarte acel război). *Qui = ut ii.* (Cæs. *B.G.*, VI, 23).

Nam neque Druides habent, **qui** *rebus divinis* **præsint** *neque sacrificiis student* (Căci nici n-au Druizi, care — ca — să conducă chestiunile religioase, nici nu se preocupă de sacrificii). *Qui = ut ii.* (Cæs. *B.G.*, VI, 21.)

b) Themistocli Artaxerxes Lampsacum urbem donarat, **unde** *vinum* **sumeret** (Artaxerxes dăruise lui Themistocles orașul Lampsacum, de unde — din care — să ia vin). *Unde = e qua = ut ex ea.* (Corn. Nep. *Them.*, 10).

Astapenses locum in foro destinant, **quo** *pretiosissima rerum suarum* **congererent** (Astapensii hotărăsc un loc în piață, unde — în care — să-și grămădească cele mai de preț dintre lucrurile lor). *Quo = in quem = ut in eum.* (T. Liv. XXVIII, 22).

Propoziția finală se poate lega de regentă și prin:

a) pronume relativ: qui = ut ii: qui præsint = ut ii præsint;

b) adverb relativ, adică adverb, care înlocuind pronumele relativ, și ca sens și ca rol în propoziție, capătă valoare de conjuncție: *unde sumeret = ex quo sumeret = ut ex eo sumeret; quo congererent = in quem congererent. = ut in eum congererent.*

Substituirea propoziției finale

1. *Breve tempus ætatis satis longum est* **ad** *bene* **vivendum** (Scurtul timp al vieții este destul de lung pentru a trăi bine) (Cic. *De Sen.*, 70).

Aliquando leges ipsæ nobis gladium **ad hominem occidendum** *porrigunt* (Uneori chiar legile ne întind sabia pentru a omorî un om). (Cic. *Pro Mil.*, 9).

Equidem numquam existimavi spem ullam esse habituros Milonis inimicos **ad** *eius* **salutem exstinguendam** *eiusque* **ad gloriam** *per tales viros* **infringendam** (Eu unul niciodată n-am crezut că dușmanii lui Milo vor avea vreo speranță să nimicească, viața acestuia și să-i zdrobească gloria prin niște astfel de bărbați) (Cic. *Pro. Mil.*, 5).

2. *Qui diligentius Druidum disciplinam cognoscere volunt, plerumque in Britanniam* **discendi causa** *proficiscuntur* (Aceia care vor să cunoască mai adînc învățătura Druizilor, de cele mai multe ori pleacă în Britania, ca să o învețe) (Cæs. *B.G.*, VI, 13).

Qua necesitate adductus Diviciacus **auxilii petendi causa** *Romam ad senatum profectus est* (Diviciacus, împins de această nevoie, a plecat la Roma la senat, să ceară ajutor. (Cæs. *B.G.*, VI, 12).

Latrocinia **iuventutis exercendæ ac desidiæ minuendæ causa** *fieri Germani prædicant* (Germanii susțin că hoțiile se fac pentru a exercita tineretul și a micșora lenea).

Cum populo patribusque agendi ius esto consuli, prætori, magistro populi equitumque, eique quem produnt patres **consulum rogandorum ergo** (Dreptul de a convoca și a pune în discuția poporului și a senatului să-l aibă consulul,

pretorul, dictatorul, comandantul cavaleriei şi acela pe care-l desemnează senatorii pentru alegerea consulilor *(interrex)*.

3. *Perseus rediit belli casum de integro* **tentaturus** (Perseus s-a întors cu gîndul de a încerca — ca să încerce — din nou norocul războiului). (T. Liv. XLII, 62).

4. *Romam ad senatum veniunt auxilium* **postulatum** (Vin la Roma la senat să ceară ajutor). (Cæs. *B.G.* I, 31).

Athenienses miserunt Delphos **consultum** *quidnam facerent de rebus suis* (Atenienii au trimis la Delfi să întrebe ce să facă în chestiunile lor) (Corn. Nep. *Them.* 2).

Propoziţia finală poate fi substituită prin :

1. *Gerunziu* sau *gerundiv* în *acuzativ*, precedat de prepoziţia *ad: ad vivendum; ad hominem occidendum, ad salutem exstinguendam, ad gloriam infringendam.*

2. *Gerunziu* sau *gerundiv* în *genitiv*, urmat de unul din cuvintele *causa, gratia, ergo: discendi causa; auxilii petendi causa, iuventutis exercendæ causa, desidiæ minuendæ causa, consulum rogandorum ergo.*

Causa este mai des întrebuinţată, *gratia* este întrebuinţată destul de des, *ergo* aparţine limbii arhaice şi formulelor de drept.

Nota 1. *Construcţia gerundivală.* În expresiile *ad hominem occidendum, ad salutem extinguendam, ad gloriam infringendam*, precum şi în *auxilii petendi causa, iuventutis exercendæ causa, desidiæ minuendæ causa, consulum rogandorum ergo*, verbul fiecăreia este la gerundiv (viitorul participiului pasiv); de aceea se numesc *construcţii gerundivale.*

Aceleaşi idei se puteau exprima şi astfel : *ad occidendum hominem, ad exstinguendum salutem, ad infringendum gloriam; auxilium petendi causa, iuventutem exercendi causa, desidiam minuendi causa, consules rogandi ergo.* În aceste expresii verbul fiecăreia este la gerunziu; de aceea ele se numesc *construcţii gerunziale.*

Observăm că în fiecare din construcţiile gerunziale de mai sus, gerunziul are un complement direct, în acuzativ, şi anume : *occidendum* pe *hominem*, *exstinguendum* pe *salutem*, *infringendum* pe *gloriam*, *petendi* pe *auxilium*, *exercendi* pe *iuventutem*, *minuendi* pe *desidiam*, *rogandi* pe *consules.*

Aceleaşi cuvinte sînt şi în construcţiile gerundivale, dar acolo verbul în loc, să fie la gerunziu — care poate avea complement direct — este la gerundiv — care are formă adjectivală şi are nevoie de un substantiv cu care să se acorde. Pe de altă parte, substantivul care era complement direct în construcţia gerunzială, în cea gerundivală se găseşte în cazul în care se aflase gerunziul.

Deci construcţia gerundivală se naşte din cea gerunzială astfel :

Complementul gerunziului trece în cazul în care se află gerunziul, adică în acuzativ dacă expresia gerunzială era construită cu prepoziţia *ad*, sau în genitiv dacă expresia gerunzială era construită cu unul din cuvintele *causa, gratia, ergo;* iar gerunziul se schimbă în gerundiv, luînd genul, numărul şi cazul pe care fostul său complement le are în noua construcţie (ceea ce mai pe scurt, se poate spune : gerunziul dă cazul, iar complementul dă numărul şi genul).

Dar pentru a avea o construcţie gerundivală se cere ca gerunziul, din construcţia gerunzială cu *ad* sau *causa* să aibă un complement direct. Dacă gerunziul nu are complement direct, construcţia rămîne gerunzială.

Astfel : construcţia gerunzială *ad infringendum gloriam*, în care gerunziul *infringendum* are un complement direct pe *gloriam*, s-a putut transforma în construcţia *ad gloriam infringendam*, în care *infringendam* este acordat în gen, număr şi caz cu *gloriam.*

Tot aşa construcţia gerunzială *consules rogandi ergo*, în care gerunziul *rogandi* are un complement direct pe *consules*, s-a putut transforma în construcţia gerundivală *consulum rogandorum ergo*, în care *rogandorum* este acordat în gen, număr şi caz cu *consulum.*

Dacă însă gerunziul cu *ad* sau *causa* nu are complement direct, construcţia gerundivală nu poate avea loc.

Astfel, expresiile : *ad vivendum*, *discendi causa*, în care avem un gerunziu în acuzativ cu *ad*, sau în genitiv cu *causa*, rămîn în această formă, în care totuşi servesc să substituie propoziţii finale.

Nu este îngăduită construcţia gerundivală, cînd gerunziul este în genitiv sau în ablativ fără prepoziţie şi are complement direct un adjectiv ori un pronume neutru : *ars vera ac falsa diiudicandi* (arta de a distinge adevărul şi minciuna), *cupiditas discendi aliquid* (dorinţa de a învăţa ceva).

În situaţia de a determina un substantiv, construcţia gerunzială poate fi menţinută şi cînd gerunziul are complement direct un substantiv :

Nulla **causa** *iusta cuiquam esse potest contra patriam* **arma capiendi** (Nu poate exista nici un motiv îndreptăţit pentru cineva de a lua armele împotriva patriei sale). (Cic. *Phil.* II, 23, 53).

Nota 2. Cuvintele *causa*, *gratia*, *ergo* pot exprima un complement de scop sau o idee de scop numai precedate de un substantiv în genitiv : *eius rei causa* = în acest scop ; *exempli (verbi) causa* = spre exemplu ; *exempli (verbi) gratia* = spre exemplu ; *honoris ergo* = ca o onoare ; *auxilii ergo* = spre ajutorare ; *funeris ergo* = pentru înmormîntare.

3. *Participiul viitor activ*, după un verb de mişcare : *rediit tentaturus*.

Notă. Uneori după verbul *venire* întîlnim participiul prezent ca substituire a unei propoziţii finale :

Legati venerunt pacem **petentes** (Au venit soli ca să ceară pace).

4. *Supinul activ*, după verbele de mişcare : *veniunt postulatum*, *miserunt consultum*.

Versiune

OCULI

Quis vero opifex præter naturam tantam sollertiam persequi potuisset in sensibus? Quæ primum oculos membranis tenuissimis vestivit et sæpsit ; quas primum perlucidas fecit, *ut* per eas cerni posset, firmas autem, *ut* continerentur ; sed lubricos oculos fecit et mobiles, *ut* et declinarent, si qui nocerent, et adspectum, quo vellent, facile converterent ; aciesque ipsa, qua cernimus, quæ pupula vocatur, ita parva est, ut ea, quæ nocere possint, facile vitet; palpebræque, quæ sunt tegumenta oculorum, mollissimæ tactu, *ne* læderent aciem, aptissime factæ et *ad* claudendas pupulas, *ne* quid incideret, et *ad* aperiendas ; idque providit ut identidem fieri posset cum maxima celeritate.

Munitæque sunt palpebræ tamquam vallo pilorum, *quibus* et apertis oculis, si quid incideret, repelleretur, et somno conniventibus, cum oculis *ad* cernendum non egeremus, quasi tamquam involuti quiesceremus.

Temă

CÆSAR PLEACĂ A DOUA OARĂ ÎN BRITANIA

După ce corăbiile au fost pregătite, Cæsar a lăsat *(relinquere)* pe Diviciacus în Galia, ca să supravegheze *(tueri)* porturile şi să îngrijească *(providere)* de aprovizionare *(res frumentaria)* şi să afle *(cognoscere)* cele ce se petrec

în Galia şi să ia *(capere)* măsuri *(consilium)* potrivit cu *(pro)* împrejurarea *(tempus)* şi cu fapta *(res)*). Lui Diviciacus i-a lăsat trei legiuni şi două mii de călăreţi. Iar el *(ipse)* cu cinci legiuni şi două mii de călăreţi a pornit *(solvere)* corăbiile către *(ad)* apusul soarelui. A ajuns în *(accedere ad)* Britania cu toate corăbiile în ziua următoare cam *(fere)* pe la amiază *(meridianum tempus)*. Deşi vîntul nu a fost favorabil *(propitius)*, corăbierii şi-au dat silinţa *(contendere)* să ajungă la acele porturi, pe care le cunoscuseră în anul trecut. Pe ţărm *(litus)* nu se vedea nici un duşman, deoarece se ascunseseră *(se abdere)* în locuri mai înalte *(superior)*.

Propoziţia consecutivă

1. **Tantum** *potentia Hæduos antecesserant Sequani*, **ut** *magnam partem clientium ab iis ad se* **traducerent** (Atît de mult întrecuseră sequanii pe hedui în putere, încît atrăgeau de la aceia la ei mare parte din clienţi). (Cæs. *B.G.*, VI, 12).

Atque **ita** *profectus est*, **ut** *contionem turbulentam, quam numquam reliquisset*, **relinqueret** (Şi aşa a plecat, încît a părăsit adunarea cea zgomotoasă, pe care niciodată n-ar fi părăsit-o). (Cic. *Pro Mil.*, 27).

Tanta *tranquillitas exstitit*, **ut** *se ex loco commovere* **non possent** (S-a produs o linişte aşa de mare, încît nu se puteau mişca din loc). (Cæs. *B.G.*, III, 15).

Cuius ego ingenium **ita** *laudo*, **ut non pertimescam**. . . (Atîta laud eu talentul acestuia, încît nu mă tem . . .) (Cic. *Div. in Cæcil.*, XIII, 44).

P. Clodius, cum videret **ita** *tracta esse comitia anno superiore*, **ut non** *multos menses præturam gerere* **posset**, *subito reliquit annum suum.* (P. Clodius, fiindcă vedea că aşa au fost tărăgănate alegerile în anul anterior, încît nu putea exercita pretura multe luni, în chip neaşteptat a părăsit anul său). (Cic. *Pro Mil.*, 24).

Propoziţia consecutivă arată consecinţa, urmarea lucrării din propoziţia regentă. Se construieşte totdeauna cu *conjunctivul*.

Ea se leagă de regentă prin :

conjuncţiile
- *ut* = (încît), cînd este afirmativă : *ut traducerent, ut relinqueret;*
- *ut non* (= încît nu), cînd este negativă : *ut non possent, ut non pertimescam.*

Uneori negaţia se pare, după modul cum este aşezată, că se aplică numai unei părţi a propoziţiei ca în : *ut* **non multos** *menses.*

Propoziţia consecutivă are drept corelativ în regentă un pronume *(is, talis, tantus)* sau un adverb *(tam, tantum, sic, ita, adeo)* : *tantum ut traducerent, ita ut relinqueret, tanta ut non possent, ita ut non pertimescam, ita ut non. . . posset.*

Prezenţa unuia dintre aceste cuvinte în regentă constituie o indicaţie sigură asupra caracterului propoziţiei dependente. Dar uneori lipseşte orice cuvînt corelativ în regentă, rămînînd ca sensul dependentei să rezulte din context.

Scanned with OKEN Scanner

Nota 1.

a) În epoca imperială tîrzie propoziţia consecutivă legată prin *ut* se întîlneşte construită cu *indicativul:*

Adeo ut *superior fossura dextram* **petit** (Aşa încît săpătura de sus merge la dreapta). (Corp. Insc. Lat. VIII, 27, 28).

b) Tot în epoca imperială tîrzie întîlnim propoziţie consecutivă legată prin *quod*, în loc de *ut:* **sic quod non patitur** (aşa că nu sufere) = *sic ut non patiatur* (aşa încît nu sufere).

c) Uneori corelativul *tantum* a fost desprins din propoziţia regentă şi a fost pus alături de *ut*, dînd un sens restrictiv:

Submissa voce agam, **tantum ut** *iudices audiant* (Voi vorbi cu vocea scăzută, numai atît cît să audă judecătorii). (Cic. *Pro Flacc.*, XXVIII, 66).

Această modalitate de exprimare, care reprezintă elipsa verbului după *tantum*, a trecut în limbajul familiar, unde alături de *tantum ut* a fost folosit mai des grupul *modo ut.*

Nota 2. Propoziţia consecutivă negativă este legată, în loc de *ut non*, prin *ut ne*, sau *ne*, cînd pe *ne* îl impunea prezenţa unui cuvînt ca *quidem (ne quidem)*, sau cînd propoziţia are, pe lîngă sensul consecutiv, şi un înţeles final. Dacă lipseşte corelativul în regentă, de multe ori este dubiu asupra sensului:

Milo hoc fato natus est, **ut ne** *se quidem servare potuerit quin una rempublicam vosque servaret* (Milo s-a născut cu acest destin, că nu se poate salva nici chiar pe sine, fără ca să salveze, împreună cu el, republica şi pe voi). (Cic. *Pro Mil.* 30).

Auxilio vos dignos censet senatus, sed **ita** *vobiscum amicitiam institui par est*, **ne** *qua vetustior amicitia ac societas* **violetur** (Senatul socoteşte că voi sînteţi demni de ajutor dar se cade ca aşa să se stabilească amiciţia cu voi, încît să nu fie călcată vreo amiciţie sau legătură mai veche). (T. Liv., VII, 31).

Reliquiæ Cannensis exercitus in Siciliam relegatæ sunt, **ne recederent** *inde nisi finito bello* (Resturile armatei de la Cannæ au fost deportate în Sicilia (aşa încît, cu obligaţia ca) să nu se întoarcă de acolo decît după sfîrşitul războiului). (T. Liv., XXIII, Periocha).

Din cauză că în ultima frază lipseşte în regentă cuvîntul corelativ, sensul dependentei este şovăielnic.

2. *Numquam* **tam** *male est Siculis*, **quin** *aliquid facete* **dicant** (Niciodată nu le este aşa de rău Sicilienilor, încît să nu spună ceva glumeţ). (Cic. *In Verr.*, IV, 43, 95 De Signis).

Propoziţia consecutivă negativă se leagă şi prin conjuncţia *quin*, cînd şi regenta este negativă: *numquam est . . . quin dicant.*

Quin = încît să nu.

3. *Nunc dicis aliquid*, **quod** *ad rem pertineat* (Acum spui ceva ce are legătură cu subiectul). *Aliquid* = *quid tale.* (Cic. *Pro Rosc. Am.*, 18).

An **est** *quisquam*, **qui** *hoc* **ignoret?** (Oare este cineva care să nu ştie aceasta?) (Cic. *Pro Mil.*, 8). *Est qui* = *est talis ut.*

Quis **est qui** *puniendum putet, cum videat . . .* ? (Cine este acela care socoteşte că trebuie aplicată pedeapsă, deşi vede. . . ?) *Est qui* = *est talis ut.* (Cic. *Pro Mil.*, 9).

Ex oratoribus Atticis antiquissimi fere **sunt, quorum quidem** *scripta* **constent,** *Pericles atque Alcibiades.* (Pericles şi Alcibiades sînt cam cei mai vechi dintre oratorii atici, ale căror scrieri cel puţin se păstrează). (Cic. *De Orat.*, II, 22).

Tibi fortasse **idoneus fuit nemo, quem imitarere** (Pentru tine poate n-a fost nimeni potrivit, pe care — aşa încît — să-l imiţi). *Idoneus fuit nemo* = *nemo talis fuit* (Cic. *In Verr.*, III, 16, 31).

Urbs opportunissima, **unde,** *terra marique quæ belli usus poscunt*, **suppeditentur** (Oraş foarte prielnic, de unde se furnizează cele ce cer trebuinţele

războiului pe uscat şi pe mare). *Unde = ex qua = ita ut ex ea.* (T. Liv. XXVI, 43).

Propoziţia consecutivă se leagă de regentă şi prin *pronumele relativ* sau prin adverb relativ.

De obicei propoziţia regentă este aşa constituită, că are sensul pe care-l dau corelativele numite mai sus: *talis, ita . . .*

Pronumele relativ, cînd leagă o propoziţie consecutivă, de foarte multe ori este încadrat în expresii ca: *sunt (est) qui, inveniuntur qui, reperiuntur qui, quis est qui, nemo est qui, est ubi, est unde: est quisquam qui.*

Alteori în regentă se găseşte unul dintre adjectivele: *dignus, indignus, idoneus, aptus est: nemo idoneus fuit quem.*

Nota 1. Chiar în perioada clasică întîlnim expresia *sunt qui* urmată de modul indicativ, fiind construită propoziţia legată prin *qui* ca o simplă atributivă, deşi înainte de *qui* se subînţelege un pronume nehotărît ca *nonnulli:*

Sunt quos iuvat . . . = sînt unii *(nonnulli)* cărora le face plăcere . . . (Hor. *Carm.* I, 1).

Sunt autem qui putant . . . = sînt însă unii *(nonnulli)* care cred . . . (Cic. *De Inv.* I, 40, 72).

Sunt autem quæ præterii = Sînt însă unele lucruri *(non nulla)* pe care le-am trecut cu vederea. (Cic. *Ad Att.* X, 4).

Însă în fraza lui Cæsar: **Sunt** *item* **quæ appellantur alces** (Sînt de asemenea unele animale care se numesc *alces* (Cæs. *B. G.* VI, 17), propoziţia *quæ appelantur* nu poate fi în nici un caz consecutivă, ci numai atributivă, înlocuind un atribut adjectival « numite », căci din *sunt quæ* nu urmează ca o consecinţă numirea *alces*, cînd puteau fi numite în oricare alt mod.

Nota 2. Cînd vrem să punem mai mult în evidenţă atît consecinţa cît şi persoana, punem *ut* în loc de *qui*, deşi regenta cuprinde expresia *is est = talis est:*

Neque enim **is es,** *Catilina,* **ut** *te pudor umquam a turpitudine* **revocaverit.** *Ut te = quem.* Dar *quem* nu insista asupra persoanei. (Căci nici nu eşti tu, Catilina, acela pe care ruşinea să-l fi abătut vreodată de la nerușinare). (Cic. *In Cat.* I, 22).

Nota 3. Dacă în regentă se află un comparativ, se pune *quam* înainte de cuvîntul de legătură al consecutivei, fie că este conjuncţia *ut*, fie că este pronumele relativ.

Chabrias vivebat lautius **quam ut** *invidiam vulgi* **posset** *effugere* (Chabrias trăia prea în lux — mai în lux decît aşa — ca să poată scăpa de ura norodului). (Corn. Nep. *Chab.* III).

Maior sum, **quam cui possit** *Fortuna nocere* (Sînt mai mare decît să mă poată vătăma norocul). (Ov. *Met.* VI, 195).

Nota 4. Uneori şi propoziţia consecutivă legată prin pronume relativ poate avea sens îndoielnic — final sau consecutiv — dacă lipseşte în regentă corelativul care să-i precizeze caracterul.

Vestrane urbs electa est ad **quam,** *cum adirent ex Italia, crucem civis Romani* **viderent?** (Oare oraşul vostru a fost ales (acela) în care, atunci cînd sosesc oamenii din Italia, să vadă chinul cetăţeanului roman?). (Cic. *In Verr.* IV, 11, 26). *Ad quam cum adirent = ut cum ad eam adirent.*

Versiune

DE ORPHEO

Orpheus tam suaviter canebat, *ut* eum canentem etiam feræ libenter audirent atque sævitiam exuerent. Orpheus uxorem habebat Eurydicen, quam plurimum amabat. Hæc tam imprudenter aliquando in pratis ludebat, *ut* anguem in herba latentem *non* animadverterit. Anguis momordit Eurydicen, quæ periit.

Scanned with OKEN Scanner

Tantus mæror affecit Orpheum, *qui* ad inferos ire constituerit, ut uxorem mortuam cantu redimeret atque in lucem reduceret. Itaque ad inferos descendit ibique dulcissime cecinit. Plutonis animus ita durus non fuit, *quin* mitesceret. Pluto et Proserpina, carmine leniti, Orpheum cum uxore ad superos redire iusserunt ; in itinere tamen oculos ad uxorem retro flectere vetuerunt. Iam ad superos venerant ; respexit Orpheus Eurydicen. Statim est ea iterum abrepta. Frustra lacrimabat Orpheus, frustra nomen abreptæ uxoris clamitabat. Marito lacrimenti non est reddita.

Temă

HANNIBAL LA CARTAGINA

Hannibal supărase *(irritare)* sufletele celor puternici. În acel timp clasa *(ordo)* judecătorilor stăpînea *(dominari)* în Cartagina. Aceştia aveau o putere aşa de mare asupra lucrurilor şi vieţii tuturor, încît, dacă cineva supăra pe unul singur dintre ei, îi avea pe toţi potrivnici *(adversus)*. Hannibal, după ce fusese numit *(facere)* pretor, a poruncit să fie chemat *(vocare)* la el cvestorul. Acesta însă nu s-a supus *(parere)* ordinului, pentru că era din partidul *(factio)* advers. Aceasta a supărat aşa de mult pe Hannibal, încît a trimis pe un curier *(viator)* să prindă *(prehendere)* pe cvestor şi să-l aducă înaintea adunării *(contio)*. Acolo Hannibal a acuzat *(accusare)* toată clasa judecătorilor că din cauza *(præ)* mîndriei *(superbia)* şi averii *(opes)* nesocotesc *(contemnere)* legile şi pe magistraţi.

Propoziţia comparativă

1. *a) Non enim corona consessus vester cinctus est*, **ut solebat** (Căci completul vostru de judecată nu este înconjurat de un cerc de auditori, cum obişnuia). (Cic. *Pro Mil.* 2).

Ut *sementem* **feceris, ita** *metes* (După cum vei fi semănat, aşa vei secera). (Cic. *De Orat.* II, 65).

Hæc, **sicuti exposui, ita** *gesta sunt* (Acestea s-au petrecut aşa, cum le-am arătat). (Cic. *Pro Mil.* 30).

Multi fortunæ inconstantiam experti sunt, **veluti** *Dionysius Syracusis expulsus Corinthi pueros* **docuit** (Mulţi au încercat nestatornicia soartei, după cum a învăţat pe copii în Corint Dionysius alungat din Siracuza).

Quemadmodum *singuli homines morbis* **tentantur, sic** *universæ quoque civitates in morbos possunt incidere* (După cum fiecare om este încercat de boli, tot aşa şi toate cetăţile pot să cadă în boli).

Fuga ad Alliam **ut** *urbem* **prodidit, ita** *exercitum servavit* (Fuga la Allia, în măsura în care a trădat oraşul, în acea măsură a salvat armata, sau : e drept că a trădat oraşul, dar a salvat armata).

Ut *nihil boni* **est** *in morte*, **ita** *certe nihil mali* (După cum în moarte nu este nimic bun, tot aşa desigur nu este nimic rău, sau : E drept că în moarte nu este nimic bun, dar nu este nici nimic rău).

Scanned with OKEN Scanner

b) **Tantum** *adepti sumus*, **quantum** *per vires nostras* **licuit** (Atît am dobîndit, cît a fost îngăduit prin puterile noastre).

Quo *quisque* **est** *sollertior et ingeniosior*, **hoc** *docet iracundius et laboriosius* (Cu cît este fiecare mai iscusit şi mai inventiv, cu atît predă mai mînios şi mai trudnic). (Cic. *Pro. Rosc. Com.*, 11, 31).

Qualem inveni, talem *reliqui* (Ce fel l-am găsit, aşa l-am lăsat).

Nemo umquam a dis immortalibus **tot** *et* **tantas** *res tacitus ausus est optare*, **quot** *et* **quantas** *di immortales ad Cn. Pompeium detulerunt* (Nimeni vreodată n-a îndrăznit să dorească în taină de la zeii nemuritori atîtea şi aşa de mari bucurii, cîte şi cît de mari au abătut zeii nemuritori asupra lui Cn. Pompeius).

c) Longe **alia** *ratione bellum gerendum est*, **atque** *antea gestum est.* (Războiul trebuie purtat într-un chip cu totul altul de cum a fost purtat mai înainte) (Cæs. *B.G.*, VII, 14).

Galli de dis **eandem** *fere opinionem*, **quam** *reliquæ gentes* **habent** (Galii au despre zei cam aceeaşi credinţă, ca şi celelalte neamuri). (Cæs. *B.G.*, VI, 17).

Multo pauciores oratores **quam** *poëtæ boni reperiuntur* (Se găsesc cu mult mai puţini oratori buni decît poeţi buni) (Cic. *De Orat.*, I, 11).

Aliæ *sunt legati partes* **atque** *imperatoris* (Rolul lui legatus este altul decît al comandantului).

Non **idem** *tu de republica sentis*, **atque (quod)** *ego* (Tu despre republică nu simţi acelaşi lucru ca mine).

Propoziţia comparativă arată modul lucrării, exprimate prin verbul propoziţiei regente, în comparaţie cu o altă lucrare.

1. Ea se construieşte cu modul *indicativ*, cînd arată un fapt *real*, şi se leagă de propoziţia regentă prin ;

a) conjuncţiile : *ut, sicut (sicuti), velut, quemadmodum* = cum, după cum.

În propoziţia regentă se găseşte, de obicei, drept corelative, : unul din adverbele *ita, sic, item: ut solebat, ita... ut feceris, ita... sicuti exposui, veluti docuit, sic ... quemadmodum tentantur.*

Uneori propoziţia comparativă cuprinde o idee care este în opoziţie cu cea din regentă. Atunci conjuncţia comparativă şi adverbul său corelativ indică acest raport : *ut prodidit ... ita servavit; ut nihil boni ... ita nihil mali.*

Nota 1. În propoziţiile incidente, *ut* comparativ serveşte mai mult ca să introducă o paranteză :

Tu ipse, **ut arbitror**, *venies* (Tu însuţi, cum cred, vei veni). (Cic. *Ad Fam.*, II, 16).

Nota 2. *Ut* comparativ introduce uneori o propoziţie eliptică de predicat :

Cælius Antipater fuit scriptor, **ut** *temporibus illis, luculentus* (Cælius Antipater a fost, ca pentru vremea aceea, un scriitor strălucit).

Nota 3. *Ut* se poate pune lîngă o apoziţie spre a arăta măsura în care, sau motivul pentru care ideea din regentă este adevărată :

Diogenes, **ut** *Cynicus, asperius proiici se iussit inhumatum* (Diogenes, ca filosof cinic, a poruncit cu cruzime să fie aruncat fără îngropăciune). (Cic. *Tusc.*, I, 104).

b) prin pronumele *quantus, qualis, quot* şi prin adverbele *quotiens, quantopere, quamdiu, quo, quanto, quam*, care au drept corelative în regentă pe : *tantus, talis, tot, totiens, tantopere, tamdiu, eo, tanto, tam: qualem ... talem, quot et quantas ... tot et tantas, quantum ... tantum, quo ... hoc (eo).*

c) prin *atque*, *ac*, *quam* = decît, ca ; are drept corelativ în regentă pe *alius*, *idem*, *par*, *similis*, *pariter*, *æque*, *similiter*, *aliter*: *alia ratione . . . atque antea*, *aliæ legati . . . atque imperatoris*, *eandem . . . quam*, *idem . . . atque (quod)*.

În acest caz, cînd propoziţia comparativă este eliptică de predicat, aproape se confundă cu complementul comparativului : *pauciores oratores quam poëtæ*.

2. *a) Qui aliis nocent, ut in alios liberales sint, in eadem sunt iniustitia* **ut si** *in suam rem aliena* **convertant** (Cei care aduc pagubă unora, ca să fie darnici faţă de alţii, comit aceeaşi nedreptate, ca şi cum ar schimba cele străine în avere proprie). (Cic. *De Off.*, I, 42).

Quid ego his testibus utor, **quasi** *res dubia aut obscura* **sit?** (De ce mă servesc eu de aceşti martori, ca şi cum chestiunea ar fi nesigură sau neclară?). (Cic. *Divin. in Cæcil.*, IV, 14).

De Dolabella quod scripsi, videas suadeo, **tanquam si** *tua res* **agatur** (Ceea ce ţi-am scris despre Dolabella, te sfătuiesc să o priveşti, ca şi cum s-ar trata situaţia ta). (Cic. *Ad Fam.*, II, 16).

De absentibus amicis sæpe solliciti sumus, **velut si** *aliquid mali eis* **acciderit** (Adesea sîntem neliniştiţi cu privire la prietenii absenţi, ca şi cum li s-a întîmplat vreo neplăcere).

Brutus, **velut si** *prolapsus* **cecidisset,** *terram osculo tetigit* (Brutus a atins pămîntul cu gura, ca şi cînd ar fi căzut prăbuşindu-se).

. . . **proinde quasi** *exitus rerum, non hominum consilia legibus* **vindicentur** (. . . ca şi cum, deci, rezultatul lucrurilor, nu planurile — tentativa — oamenilor se pedepsesc prin legi). (Cic. *Pro Mil.*, 19).

b) Me quoque iuvat, **velut** *ipse in parte laboris ac periculi* **fuerim,** *ad finem belli Punici pervenisse.* (Şi eu mă bucur că am ajuns la sfîrşitul războiului punic, ca şi cum aş fi fost şi eu părtaş la trudă şi la primejdie). (T. Liv. XXXI, 1).

Sic cogitandum est, **tanquam** *aliquis in pectus intimum inspicere* **possit** (Aşa trebuie să cuget, ca şi cum cineva ar putea privi în adîncul sufletului meu). (Sen. *Ep.*, 83).

2. Propoziţia comparativă se construieşte cu *conjunctivul*, cînd exprimă o *ipoteză*, şi se leagă de propoziţia regentă prin :

a) conjuncţiile *ut si*, *velut si*, *tanquam si*, *quasi*, *proinde quasi*, *proinde ac si*, *æque ac si*, *non secus ac si*, *perinde ac si* = ca şi cum, ca şi cînd : *ut si convertant*, *quasi sit*, *tanquam si agatur*, *velut si acciderit*, *velut si cecidisset*, *proinde quasi vindicentur* ;

b) conjuncţiile *ut*, *velut*, *tanquam*, cu acelaşi înţeles (ca şi cum, ca şi cînd) ca *ut si*, *velut si*, *tanquam si*: *velut fuerim*, *tanquam possit*.

Propoziţia comparativă, construită cu conjunctivul şi legată de regentă printr-una din conjuncţiile notate mai sus, este supusă regulilor privitoare la consecuţia timpurilor.

Nota 1. Conjuncţiile *ut*, *sicut*, *tanquam*, *quasi* pot lega, cu sensul ipotetic, o construcţie prin care se substituie o propoziţie, sau o propoziţie eliptică :

Galli læti, **ut** *explorata victoria, ad castra Romana pergunt* (Galii veseli se îndreaptă spre tabăra romană, ca şi fiind cîştigată victoria — ca şi cum victoria fusese cîştigată).

Ut *re confecta, omnes curam et diligentiam remittunt* (Ca fiind terminat lucrul — ca şi cum lucrul fusese terminat — toţi slăbesc grija şi stăruinţa) (Cæs. *B. Civ.* II, 13).

Hannibalem in suspicionem regi adduxerunt, **tanquam** *ab istis corruptum, alia atque antea sentire* (Au făcut pe rege să aibă bănuiala că Hannibal gîndeşte altfel decît înainte, ca şi cum ar fi fost corupt de ei). (Corn. Nep. *Hann.* 2).

Quod te aiunt e domo **tanquam Palladium** *eripuisse* (Spun oamenii că pe acesta tu l-ai răpit din casă ca pe statuia protectoare a zeiţei Pallas). (Cic. *Pro Mil.* 33).

Nota 2. *Quasi vero* se întrebuinţează în mod ironic, spre a respinge părerea unui adversar:

Mortem qui leviorem faciunt, somni simillimam volunt esse; **quasi vero** *quisquam ita nonaginta annos* **velit** *vivere, ut, cum sexaginta confecerit, reliquos dormiat* (Cei care prezintă moartea mai uşoară, vor să fie foarte asemănătoare cu somnul; ca şi cum cineva aşa ar vrea să trăiască nouăzeci de ani, încît, cînd a împlinit şaizeci, pe ceilalţi să-i doarmă). (Cic. *Tusc.* I, 38, 92).

Nota 3. Uneori *quasi* este pus lîngă un adjectiv sau verb, avînd înţelesul: ca să zic aşa, parcă:

Virtutem duram et **quasi** *ferream esse quidam volunt* (Unii pretind că virtutea este aspră, şi, ca să zic aşa, de fier).

In amicitia tenera atque tractabilis est virtus, ut et bonis amici **quasi** *diffundatur et incommodis contrahatur* (În prietenie virtutea este suplă şi mlădioasă, încît parcă creşte în fericirea prietenului şi se strînge în nenorociri). (Cic. *De Amic.* 48).

Nota 4. Uneori, însă foarte rar, întîlnim propoziţii comparative ipotetice care-şi conduc timpul verbului nu după regula consecuţiei timpurilor, ci după normele propoziţiilor condiţionale:

Eius negotium sic velim **suscipias, ut si esset** *res mea* (Aş vrea să iei asupră-ţi chestiunea aceluia, ca şi cum ar fi a mea). (Cic. *Ad Fam.* II, 14).

Stultissimum **est** *in luctu capillum sibi evellere,* **quasi** *calvitio mæror* **levaretur** (Cel mai prostesc lucru este să-şi smulgă omul părul în timpul jalei, ca şi cum prin chelie se uşurează supărarea). (Cic. *Tusc.* III, 62).

Nota 5. În poezie *ceu* introduce o propoziţie comparativă ipotetică:

Hic vero ingentem pugnam, **ceu** *cetera nusquam bella* **forent,** *cernimus* (Aici însă zărim o luptă foarte mare, ca şi cînd n-ar exista nicăieri celelalte lupte). (Verg. *Æn.* II, 438).

Nota 6. Prin *potius quam, prius quam, citius quam* (= mai bine decît, mai de grabă decît) se compară două alternative dintre care una este înlăturată; se construiesc cu conjunctivul:

Depugna **potius quam servias** (Luptă-te mai bine decît să fii sclav). (Cic. *Ad Att.* VII, 7).

Potius quam se construieşte cu acelaşi mod ca în prima parte a comparaţiei, cînd se compară două afirmaţii, dintre care una este mai adevărată decît cealaltă:

Ut exsul **potius tentare quam** *consul* **vexare** *rempublicam possis* (Ca să poţi mai de grabă ca exilat să ataci statul decît să-l torturezi în calitate de consul). (Cic. *In Cat.* I, 27)

Tot aşa se construieşte, cînd prima parte este un acuzativ cu infinitiv, la viitorul infinitivului activ sau la prezentul infinitivului conjugării perifrastice pasive:

Affirmavi quidvis me **potius perpessurum quam** *ex Italia ad belum civile* **exiturum** (esse). (Am declarat că voi îndura orice mai de grabă decît să ies din Italia pentru un război civil). (Cic. *Ad Fam* II, 16).

Quodvis **potius** *periculum mihi* **adeundum quam** *e sperata dicendi gloria* **discedendum** (esse) *putavi.* (Am socotit că trebuie să înfrunt orice pericol mai bine decît să mă despart de gloria sperată a oratoriei). (Cic. *Brut.* XCI, 314).

Versiune

DE AMICITIÆ OPPORTUNITATIBUS

Tantas inter viros opportunitates amicitia habet, *quantas* vix queo dicere. Quid dulcius quam habere aliquem quocum omnia audeas sic loqui *ut* tecum? Qui esset tantus fructus in prosperis rebus, nisi haberes eum, qui

illis *æque ac* tu ipse gauderet? Adversas vero res ferre difficile esset sine eo qui illas gravius etiam quam tu ferret.

Amicitia res plurimas continet; quoquo te verteris, præsto est, nullo loco excluditur, nunquam intempestiva, nunquam molesta est. Itaque non aqua, non igni, *ut* aiunt, locis pluribus utimur quam amicitia. Neque ego nunc de vulgari aut de mediocri amicitia, quæ tamen ipsa et delectat et prodest, sed de vera et perfecta loquor, *qualis* eorum, qui pauci nominantur, *fuit.*

Cicero

Temă

CĂLĂTORIA LUI CICERO IN ASIA

În acel timp aveam *(esse)* o foarte mare slăbiciune *(infirmitas)* a corpului; gîtul *(collum)* îmi era lung *(procerus)* şi subţire *(tenuis)*, ca şi cum eram bolnav *(æger)*. Am hotărît *(statuere)* că trebuie să fac o întrerupere *(intermissio)* a zelului *(studium)* de a vorbi mai de grabă decît să întîmpin *(adire)* pericolul vieţii. Aceasta a fost cauza plecării mele în Asia, după cum îmi amintesc.

Din Asia am venit la Rodos, ca să audiez pe Molon, care, după cum auzisem, era un foarte mare orator şi retor. Acesta era pe de o parte un distins *(præstans)* vorbitor *(actor)* în chestiunile importante, pe de altă parte foarte înţelept *(prudens)* în criticarea *(animadvertere)* greşelilor *(vitium)* şi în îndrumare *(docere)*. El şi-a dat osteneala *(opera)* ca să ne înfrîneze *(coërcere)*, cînd curgeam vijelios *(redundare)* şi, ca să zic aşa, ne revărsam *(defluere)* peste maluri *(ripa)*.

Aşa, după doi ani m-am întors *(se recipere)* nu numai mai exercitat *(exercitatus)*, dar aproape schimbat. Căci şi efortul *(contentio)* vocii scăzuse *(recidere)* şi oratoria parcă se potolise *(defervescere)*.

Propoziţiile care încep cu pronume relativ

I. *Helvetii legatos de deditione ad Cæsarem mittunt.* **Qui** *cum eum in itinere convenissent . . . paruerunt* (Helveţii trimit soli la Cæsar pentru supunere. După ce aceştia l-au întîlnit în drum . . . s-au supus). (Cæs. *B.G.* I, 27).

Quæ *sunt omnia eius modi, ut ii, qui in custodiam nominatim dati sunt, sine ulla dubitatione a vobis damnati esse videantur* (Toate acestea sînt de aşa natură, că acei care au fost puşi nominal sub pază, par a fi fost condamnaţi de voi fără nici o îndoială). (Cic. *In Cat.* IV, 5).

Quibus *rebus adductus Cæsar non exspectandum sibi statuit* (Cæsar, determinat de aceste lucruri, a hotărît că nu trebuie să aştepte). (Cæs. *B.G.* I, 11).

II. 1. *Item Allobroges*, **qui** *trans Rhodanum vicos possessionesque* **habebant,** *fuga se ad Cæsarem recipiunt* (De asemenea alobrogii, care aveau sate şi posesiuni peste Ron, se retrag în goană la Cæsar). (Cæs. *B.G.* I, 11).

2. *a) Caninius fuit mirifica vigilantia*, **qui** *suo toto consulatu somnum* **non viderit** (Caninius a fost de o uimitoare putere de a veghea, el care — deoarece — în tot timpul consulatului său n-a văzut somnul). (Cic. *Ad Fam.* VII, 30).

Scanned with OKEN Scanner

b) *Quis est qui C. Fabricii, M. Curii non cum caritate aliqua benevola memoriam usurpet,* **quos** *numquam* **viderit** (Cine este acela care nu-şi aminteşte cu o dragoste caldă despre C. Fabricius, M. Curius, deşi nu i-a văzut niciodată). (Cic. *De Am.*, 28).

c) **Qui videret,** *urbem captam diceret* (Dacă cineva ar vedea, ar zice că este un oraş cucerit). (Cic. *In Verrem*, IV, 52).

d) *Helvetii legatos ad Cæsarem mittunt,* **qui dicerent . . .** (Helveţii trimit soli la Cæsar, care — ca — să spună . . .). (Cæs. *B.G.*, I, 7).

e) *Innocentia est talis affectio animi,* **quæ noceat** *nemini* (Inocenţa este o astfel de dispoziţie a sufletului, care — încît — nu vatămă pe nimeni). (Cic. *Tusc.*, III, 16).

I. *Ca element de coordonare.* În frazele de sub nr. I găsim pronumele relativ *qui* în fruntea frazei, după punct. În fraza dinainte se vorbeşte despre trimiterea unor soli. În fraza următoare se arată ce a urmat după întîlnirea solilor cu Cæsar. Deci aici pronumele relativ nu leagă o propoziţie care ar determina un substantiv din altă propoziţie, dar din aceeaşi frază. Aici pronumele relativ este pus în fruntea frazei ; iar fraza care începe cu *qui* este despărţită prin punct de cea dinaintea ei ; deci, aici pronumele relativ nu face serviciul unei conjuncţii subordonatoare.

În acea frază pronumele relativ înlocuieşte un pronume demonstrativ *(ii* = aceia), şi pentru că acel pronume demonstrativ reprezintă pe *legati* (solii), despre care s-a vorbit în fraza anterioară, autorul a înlocuit demonstrativul prin relativ, spre a face mai strînsă legătura între ideile din cele două fraze. Deci, aici pronumele relativ face serviciul unei conjuncţii de coordonare.

Pronumele relativ este întrebuinţat în limba latină ca element de coordonare. În acest rol pronumele relativ este aşezat în fruntea frazei şi înlocuieşte un pronume demonstrativ. Îl traducem ca pronume demonstrativ.

Acelaşi caz este şi cu fraza care începe cu cuvintele *Quibus rebus adductus Cæsar*, precum şi cu cea care începe cu cuvintele *Quæ sunt omnia eiusmodi.*

II. *Ca element de subordonare*, legînd de regentă o propoziţie subordonată.

În acest rol pronumele relativ îşi păstrează valoarea de relativ şi se traduce ca atare şi leagă următoarele feluri de subordonate :

1. *O propoziţie atributivă* şi se construieşte cu modul *indicativ : qui habebant* (care aveau).

2. *O propoziţie circumstanţială* dintre următoarele :

a) *cauzală : qui non viderit* (care — deoarece — nu a văzut) ;

b) *concesivă : quos numquam viderit* (pe care — deşi — nu i-a văzut niciodată) ;

c) *condiţională : qui videret* (cel care — dacă — ar vedea) ;

d) *finală : qui dicerent* (care — ca — să spună) ;

e) *consecutivă : quæ noceat nemini* (care — încît — nu vatămă).

Pronumele relativ, ca element de subordonare, înlocuieşte conjuncţia propoziţiei respective, cînd acea propoziţie are în ea

un pronume demonstrativ care reprezintă acolo un substantiv din propoziția regentă. Atunci demonstrativul se poate schimba în relativ și devine inutilă conjuncția.

Exprimarea legăturii prin pronume relativ este mai concisă și mai rapidă, dar cea prin conjuncție este mai puternic nuanțată, mai accentuată.

Propozițiile subordonate circumstanțiale legate prin pronume relativ se construiesc cu modul *conjunctiv*.

La fiecare dintre subordonatele arătate mai sus că se pot lega de regentă prin pronumele relativ, s-a precizat la capitolul respectiv din sintaxă că între alte modalități de a se lega de regentă este și aceea prin pronume relativ și cum se construiesc.

Întrucît nici una dintre aceste propoziții nu-și schimbă caracterul prin utilizarea pronumelui relativ ca element de legătură, ci rămîn tot atributivă, cauzală, concesivă, condițională, finală, consecutivă, noi nu facem un capitol separat « propoziții relative », căci acest titlu nu reprezintă nici un rol în frază, unde propozițiile sînt numite după rolul pe care-l au, nu după cuvîntul prin care se leagă.

Tabloul propozițiilor circumstanțiale

Dăm mai jos un tablou schematic al propozițiilor circumstanțiale, grupate pe substituirile admise de fiecare și pe utilizarea pronumelui relativ în loc de conjuncție.

Substituirile	*Felul propozițiilor*	*Pronumele relativ*
Pot fi subtituite prin construcții participiale : prin *participiu singur* sau prin *ablativ absolut*	Temporale	
	Cauzale	
	Concesive	
	Condiționale	Pot înlocui conjuncția prin pronume relativ
Substituire prin: gerunziu, gerundiv, participiu viitor activ, supin activ	Finale	
	Consecutive	
	Comparative	

Scanned with OKEN Scanner

CONSECUTIO TEMPORUM

ÎNȚELESUL TIMPURILOR

În limba latină sînt utilizate în conjugare șase timpuri: prezentul, imperfectul, perfectul, mai mult ca perfectul, viitorul I, viitorul al II-lea.

Pentru a putea să ne dăm seama cum se încheagă la un loc diferitele acțiuni din propozițiile care constituie o frază, adică la ce timp se cade să fie pusă fiecare, e nevoie să ne lămurim mai întîi asupra înțelesului fiecăruia dintre cele șase timpuri arătate mai sus.

1. **Scribo** (în momentul de față eu scriu).
   Legis (în momentul de față tu citești).
   Cantat (în momentul de față el cîntă).

Nunc ego **scribo, tu legis,** *Marcus* **cantat** (Acum — în momentul de față — eu scriu, tu citești, Marcu cîntă).

Primele trei propoziții exprimă acțiuni care se petrec în momentul de față, adică în momentul cînd noi înregistrăm aceste acțiuni pe calea vorbirii sau scrierii. Pentru precizarea faptului că acele acțiuni se petrec în momentul de față nu e necesar nici un alt cuvînt, căci forma verbală singură indică acest lucru.

În fraza care le urmează, formată prin juxtapunere, avem aceleași trei acțiuni, cărora li s-a adăugat un element în plus, adverbul *nunc*, care fixează tot momentul de față, deși acela este indicat prin forma verbală. Cineva poate găsi necesar în vorbirea lui să adauge și această precizare prin adverb. Verbele însă și cînd sînt fără adverb și cînd sînt cu adverb au aceeași formă pentru a exprima o acțiune care se petrece în momentul de față.

Prezentul este timpul prin care se exprimă o acțiune ce se petrece în momentul cînd vorbim sau scriem sau care este simultană cu momentul vorbirii sau scrierii.

Prezentul, reprezentînd momentul vorbirii, este continuu variabil în timp, căci și momentul vorbirii este mereu altul. Însă prezentul este singurul timp gramatical care nu depinde de nici un alt timp; el este conceput în vorbire independent de orice alt timp.

2. *a)* **Scripsi** (într-un moment anterior momentului de față eu am executat acțiunea scrierii: am scris).

Ante diem tertium Kalendas Septembres litteras ad te **scripsi** (La 30 august ți-am scris o scrisoare).

Atît în propoziţia simplă, cît şi în cea dezvoltată verbul *scripsi* exprimă aceeaşi idee, că înainte de momentul de faţă eu am terminat acţiunea scrierii. În propoziţia simplă nu precizez timpul exact al scrierii, arătînd numai că înainte de momentul de faţă am făcut această operaţie ; în cea dezvoltată arăt şi data la care am efectuat-o.

Forma *scripsi* este la timpul perfect.

Perfectul este timpul prin care se exprimă o acţiune terminată înainte de momentul vorbirii sau scrierii.

Deci timpul gramatical perfectul este conceput numai în funcţiune de prezent, nu este un timp independent.

b) **Scribam** (într-un moment ulterior momentului de faţă voi executa acţiunea scrierii : voi scrie).

Postridie ad te **scribam** (Îţi voi scrie mîine).

Atît în propoziţia simplă, cît şi în cea dezvoltată verbul *scribam* exprimă aceeaşi idee, şi anume că într-un moment următor celui de faţă eu voi executa acţiunea scrierii, cu deosebirea că în propoziţia simplă nu se precizează acel moment, iar în cea dezvoltată se precizează prin adverbul *postridie.*

Forma *scribam* este la timpul viitorul I.

Viitorul I este timpul prin care exprimăm o acţiune ce se va efectua după momentul de faţă.

Deci şi timpul gramatical viitorul I este conceput în funcţiune de prezent ; nu este un timp independent.

Astfel, *perfectul şi viitorul I exprimă acţiuni în funcţiune de prezent*, şi anume acţiuni ce s-au efectuat înainte de timpul prezent sau ce se vor efectua după timpul prezent. Această relativitate a lor faţă de prezent o exprimă forma verbală singură, dar ele pot fi şi însoţite de alte cuvinte care să precizeze şi momentul din trecut sau momentul din viitor al efectuării acţiunii respective.

3. *a) Ubi magister venit, ego* **scribebam** (Cînd a venit profesorul, eu scriam).

Verbul *scribebam* exprimă o acţiune în curs de executare într-un moment din trecut, adică în momentul venirii profesorului.

Momentul venirii profesorului este exprimat prin verbul *venit*, care este la timpul perfect.

Deci, *scribebam* exprimă o acţiune concomitentă sau simultană cu *venit.*

Forma *scribebam* este la timpul imperfect.

Imperfectul este timpul prin care exprimăm o lucrare simultană cu un anumit moment din trecut, fie că notăm în vreo formă această relativitate sau nu.

Deci, timpul gramatical imperfectul este conceput în funcţiune de perfect ; nu este un timp independent.

b) Ubi servus tuus venit, ego **scripseram** *litteras ad fratrem tuum.* (Cînd a sosit sclavul tău, eu scrisesem scrisoarea către fratele tău).

Verbul *scripseram* exprimă o acţiune a cărei executare a fost terminată înaintea unui moment din trecut, adică înainte de sosirea sclavului.

Momentul sosirii sclavului este exprimat prin verbul *venit*, care este la timpul perfect.

Deci, *scripseram* exprimă o acţiune anterioară celei exprimate de *venit.*

Scanned with OKEN Scanner

Forma *scripseram* este la timpul mai mult ca perfect.

Mai mult ca perfectul este timpul prin care exprimăm o lucrare anterioară unui anumit moment din trecut, fie că notăm în vreo formă această relativitate sau nu.

Deci, timpul gramatical mai mult ca perfectul este conceput în funcţiune de perfect ; nu este un timp independent.

Astfel, perfectul devine şi el un timp principal, cînd notăm în funcţiune de el alte lucrări trecute, şi anume :

Imperfectul pentru lucrările simultane cu perfectul, şi mai mult ca perfectul pentru lucrările anterioare perfectului.

4. *Nisi oculis* **videritis** *insidias Miloni a Clodio factas (esse), non deprecabimur ut* . . . (Dacă nu veţi fi văzut că lui Milo i-au fost întinse curse de către Clodius, nu vă vom cere ca . . .). (Cic. *Pro Mil.*, 6.)

În această frază verbul *deprecabimur* exprimă o acţiune — o rugăminte — care urmează să se petreacă în viitor. Verbul *deprecabimur* este la viitorul I, căci exprimă o acţiune viitoare faţă de prezent, de momentul vorbirii.

Dar pentru ca acţiunea viitoare din *deprecabimur* să se poată petrece, este nevoie ca înaintea ei să se petreacă tot în viitor o altă acţiune, şi anume lămurirea judecătorilor că de către Clodius au fost întinse curse lui Milo, nu de către Milo lui Clodius. Această acţiune de lămurire în viitor este exprimată de *videritis*.

Deci, *videritis*, exprimă o acţiune care urmează să se execute în viitor, însă înaintea acţiunii viitoare exprimate prin *deprecabimur* (care este la viitorul I).

Forma *videritis* este la timpul viitorul al II-lea.

Viitorul al II-lea este timpul prin care exprimăm o acţiune viitoare, însă care se va face înaintea altei acţiuni tot viitoare.

Deci, timpul gramatical viitorul al II-lea este conceput în funcţiune de viitorul I ; nu este un timp independent. Se mai numeşte şi *viitorul anterior*.

Astfel, viitorul I devine şi el un timp principal, cînd notăm în funcţiune de el o altă lucrare viitoare, şi anume :

viitorul al II-lea pentru lucrările viitoare anterioare viitorului I.

Numai modul indicativ are toate cele şase timpuri de care ne-am ocupat mai sus.

Tabloul raportului timpurilor indicativului între ele

Timp independent

Prezentul : momentul vorbirii sau scrierii şi orice lucrare simultană cu momentul vorbirii.

Timpuri în funcţiune de prezent

Perfectul : lucrare anterioară faţă de prezent.

Viitorul I : lucrare următoare faţă de prezent.

Timpuri în funcţiune de perfect

Imperfectul : lucrare simultană cu un moment din trecut.

Mai mult ca perfectul : lucrare anterioară faţă de un moment din trecut.

Timp în funcţiune de viitorul I

Viitorul al II-lea : lucrare viitoare, dar anterioară altei lucrări tot viitoare.

Scanned with OKEN Scanner

Schema tabloului de mai sus [1]

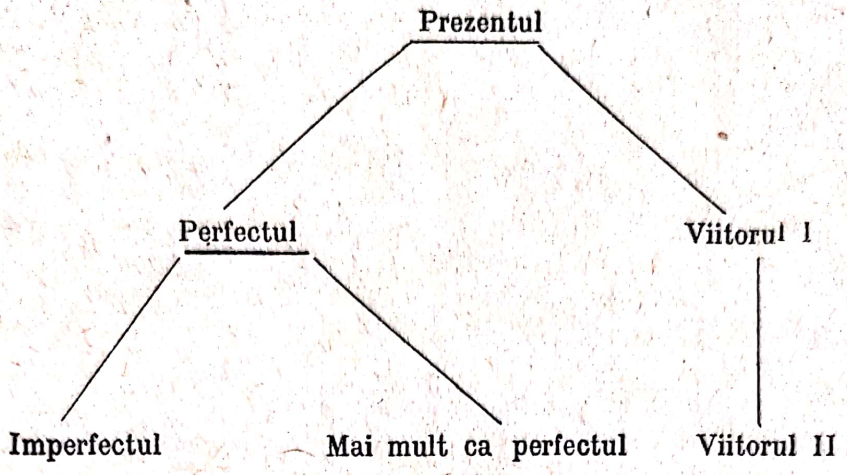

Observaţii.

Diferite alte nuanţe pe care le exprimă timpurile modului indicativ.

1. *Prezentul* mai poate exprima:

a) O acţiune care se repetă:

Vere **florent** *arbores* (Primăvara înfloresc arborii).

b) O acţiune care este totdeauna adevărată:

Nemo casu **fit** *bonus* (Nimeni nu devine bun din întîmplare).

Facile omnes, cum **valemus,** *consilia ægrotis* **damus** (Cînd sîntem sănătoşi, toţi dăm cu uşurinţă sfaturi celor bolnavi).

c) O acţiune care durează sau este actuală în efectele ei:

Dicit *Cicero in De Oratore* . . . (Spune Cicero în De Oratore . . .).

d) În istorisiri, pentru a da mai multă viaţă povestirii, prezentînd lucrările ca şi cum s-ar petrece în momentul vorbirii sau scrierii, întrebuinţăm prezentul în locul perfectului.

Acest prezent se numeşte *prezent istoric.*

Cæsar omnem equitatum et levis armaturæ Numidas pontem **traducit** *atque ad eos* **contendit** (Cæsar trece peste pod toată călărimea şi pe numizii uşor înarmaţi şi se îndreaptă către aceia). (Cæs. *B. G.*, II, 10)

e) Pentru a exprima siguranţa în executarea unei lucrări ce urmează să se îndeplinească după momentul vorbirii, se poate întrebuinţa prezentul în locul viitorului I:

Tuemini, inquit, castra . . .; ego reliquas portas **circumeo** *et castrorum præsidia* **confirmo** (Păziţi tabăra, zise . . . Eu ocolesc — voi ocoli, voi merge pe la — celelalte porţi şi întăresc — voi întări — gărzile taberei). (Cæs. *B. Civ.*, III, 94).

2. *Perfectul.* Limba latină are o singură formă de perfect, cu care poate exprima atît perfectul simplu cît şi perfectul compus din limba romînă.

Ca sensuri particulare — în afară de cel general, de a înfăţişa o lucrare terminată în momentul vorbirii — perfectul mai poate exprima:

---

[1] Săgeata arată fiecare timp în funcţiune de care timp este.

a) o acțiune prezentă, prin verbele care au formă de perfect cu sens de prezent: *memini* (îmi aduc aminte), *odi* (urăsc), *novi* (cunosc);

b) o acțiune care s-a petrecut în trecut, dar durează prin efectele ei: *didici* (am învățat și știu acum), *cognovi* (am luat cunoștință de ceva și știu), *consuevi* (am căpătat deprinderea și am obiceiul), *decrevi* (am luat hotărîrea și sînt hotărît) etc.

c) o acțiune viitoare, cînd vrem să exprimăm siguranța realizării acțiunii într-o apodosă, a cărei protasă este la viitorul al II-lea.

Perii, *si me adspexerit* (M-am dus pe copcă, dacă mă va fi zărit).

Si eundem animum mox in æstimanda fortuna vestra habueritis, **vicimus.** (Dacă de data aceasta veți avea — veți fi avut — același curaj în prețuirea norocului vostru, am învins).

3. *Imperfectul* exprimă și următoarele sensuri:

a) o acțiune care se repetă sau o deprindere care exista la o anumită epocă din trecut:

Sophistæ **appellabantur** *ii, qui aut ostentationis aut quæstus causa* **philosophabantur** (Erau numiți sofiști aceia care făceau filosofie pentru paradă — fală, amăgire — sau pentru cîștig).

Convivia numquam et serius **inibat** *et maturius* **relinquebat** (Niciodată nu mergea la ospețe prea tîrziu și nu le părăsea prea de vreme).

Carthagine quotannis bini reges **creabantur** (La Cartagina în fiecare an se alegeau cîte doi regi).

b) Deși o acțiune este reală și în momentul vorbirii sau scrierii, și putea fi exprimată prin prezent, autorul o exprimă în funcție de o lucrare trecută, înfățișată în cursul povestirii, și o dă prin imperfect:

In fines Ambianorum pervenit. Eorum fines Nervii **attingebant** (A ajuns în ținutul ambianilor. Hotarele acestora le atingeau nervii — cu aceștia se învecinau nervii). (Cæs. *B.G.* II, 15).

c) În narațiuni, pentru variație, cînd sînt mai multe imperfecte, putem întrebuința infinitivul prezent în loc de imperfectul indicativului:

Et consul alter, velut unus turbæ militaris erat, Paulus etiam atque etiam **dicere** *providendum præcavendumque esse* (Și celălalt consul, ca și cînd era unul dintre ostașii de rînd, Paulus spunea într-una că trebuie să se poarte grijă și să se ia măsuri).

Aici *dicere* este în loc de *dicebat.*

Acest infinitiv se numește *infinitiv istoric.*

d) În stilul epistolar se obișnuia să se exprime prin imperfect acțiuni prezente în momentul scrierii, dar care aveau să apară ca trecute în momentul primirii scrisorii:

Rem te bene gessisse rumor **erat. Expectabantur** *litteræ tuæ* (Merge vorba că te-ai purtat — ai lucrat — bine. Se așteaptă scrisoarea ta).

4. *Mai mult ca perfectul* mai poate exprima:

a) o lucrare, care este rezultatul alteia, poate fi înfățișată că s-a realizat așa de repede că pare îndeplinită înaintea celeilalte:

Inter cetera tristia eius anni consul alter Appius Claudius in ipso belli apparatu moritur **redierantque** *res ad Camillum* (Între celelalte lucruri triste din acel an celălalt consul Appius Claudius moare chiar în timpul pregătirii războiului și chestiunea «venise din nou» la Camillus).

Scanned with OKEN Scanner

În mintea scriitorului acea acțiune este pusă în legătură cu faptele din trecut ce avea să fie povestite și față de care ea era anterioară.

b) Imitînd vorbirea familiară, unii scriitori folosesc mai mult ca perfectul pentru a exprima uimirea în fața unei acțiuni din trecut:

Cum potus hesterna nocte vagarer, obvia, nescio quot pueri, mihi turba minata **venerat.** *Sed nudi* **fuerant.** (Noaptea trecută, cînd rătăceam beat, îmi venise în cale amenințîndu-mă o ceată, nu știu cîți sclavi. Dar fuseseră goi).

INTREBUINȚAREA TIMPURILOR CONJUNCTIVULUI IN PROPOZIȚII SUBORDONATE

Conjunctivul are numai patru din cele șase timpuri studiate în capitolul anterior: prezentul, imperfectul, perfectul, mai mult ca perfectul.

De aceea, conjunctivul nu poate exprima prin timpurile sale, potrivit cu definiția dată asupra înțelesului fiecărui timp, decît:

1. o acțiune concomitentă sau simultană cu prezentul: prezentul;
2. o acțiune simultană cu o acțiune trecută: imperfectul;
3. o acțiune anterioară prezentului: perfectul;
4. o acțiune anterioară perfectului: mai mult ca perfectul.

Conjunctivul nu poate exprima printr-o formă specială o acțiune viitoare, căci el nu are forme speciale pentru viitor. Dar conjunctivul prezent cuprinde în sensul său ceva din sensul viitorului, și anume că lucrarea se execută într-un moment ulterior vorbirii. Deci, în mod obișnuit, conjunctivul poate reda prin forma prezentului și sensul de viitor.

Cînd însă se pune insistență pentru exprimarea prin conjunctiv a ideii de viitor, se recurge la conjunctivul conjugării perifrastice active, care, fiind format cu participiul viitor activ, exprimă în mod mai accentuat ideea de viitor.

Pentru a putea vedea cum sînt folosite timpurile conjunctivului în propoziții subordonate, trebuie să examinăm fraze, în care se găsesc propoziții subordonate construite cu conjunctivul.

Pentru că de multe ori o propoziție subordonată depinde de altă subordonată, în acest capitol vom evita cu totul termenii «principală», «secundară», «subordonată» și vom folosi numai termenii «regentă» și «dependentă».

Cazul I

Magnopere te **hortor** *ut orationes meas studiose* **legas.** (Te sfătuiesc foarte mult să citești cu zel cuvîntările mele).

Impetrabis *a Cæsare ut tibi abesse* **liceat** *et esse otioso* (Vei obține de la Cæsar ca să-ți fie permis a absenta și a te odihni). (Cic. *Ad Att.* IX, 2 A, 1).

Morati melius erimus, cum **didicerimus,** *quæ natura* **desideret** (Vom fi cu mai bune obiceiuri, cînd vom fi învățat ce dorește firea). (Cic. *De Fin.* I, 19, 63).

Non **recordor** *unde* **ceciderim,** *sed unde* **surrexerim** (Nu-mi amintesc de unde am căzut, ci de unde m-am ridicat).

Agamemnon non **dubitat** *quin Troia brevi* **sit peritura** (Agamemnon nu se îndoiește că Troia, va pieri în curînd). (Cic. *De Sen.* 10, 31).

În primele trei faze de mai sus, avem în regentă prezentul *(hortor)*, viitorul I *(impetrabis)*, viitorul al II-lea *(didicerimus)*, iar în dependentă avem peste tot prezentul conjunctivului *(legas, liceat, desideret)*: lucrările din dependente sînt simultane cu cele din regente sau chiar următoare, dar fără a se insista asupra ideii de viitor.

În fraza a patra avem în regentă prezentul *(recordor)*, iar în cele două dependente avem perfectul conjunctivului *(ceciderim, surrexerim)*: lucrările din dependente sînt anterioare celei din regentă.

În fraza a cincea avem în regentă prezentul *(dubitat)*, iar în dependentă prezentul conjunctivului conjugării perifrastice active *(peritura sit)*: lucrarea din dependentă este viitoare față de cea din regentă, iar autorul a căutat să noteze această idee de viitor.

Cazul al II-lea

Phaëthon **optavit** *ut in currum patris* **tolleretur** (Phaethon a dorit să fie ridicat în carul tatălui său).

Lacedæmoniis crimini **datum est,** *quod arcem Thebanam indutiarum tempore* **occupassent** (Lacedemonienii au fost învinuiți pentru că ocupaseră fortăreața tebană în timpul armistițiului).

In eum locum **deductus est,** *ut numquam ex malis* **emersurus esset** (A fost adus într-o asemenea situație, că niciodată nu se va putea ridica deasupra necazului).

În prima frază avem în regentă timpul perfect *(optavit)*; în dependentă avem imperfectul conjunctivului *(tolleretur)*: lucrarea este simultană cu cea din regentă.

În fraza a doua avem în regentă perfectul *(datum est)*; în dependentă avem mai mult ca perfectul conjunctivului *(occupassent = occupavissent)*: lucrarea este anterioară celei din regentă.

În fraza a treia avem în regentă perfectul *(deductus est)*; în dependentă avem imperfectul conjunctivului conjugării perifrastice active *(emersurus esset)*: lucrarea este viitoare sau posterioră față de cea din regentă, iar autorul a căutat să noteze această idee de viitor.

Cum vedem, timpul verbului dintr-o propoziție dependentă construită cu conjunctivul atîrnă de timpul verbului din regentă și de raportul în care lucrarea din dependentă se găsește față de cea din regentă. Aceste raporturi pot fi de simultaneitate, de anterioritate sau de posterioritate.

Acordul timpului din propoziția dependentă după timpul verbului din regentă se numește **consecutio temporum.**

Acest acord se face în modul următor:

I. Dacă în regentă avem *prezentul*, *viitorul I* sau *viitorul al II-lea*, în dependentă punem:

a) *prezentul conjunctivului*, cînd avem o lucrare *simultană* cu cea din regentă;

b) *perfectul conjunctivului*, cînd avem o lucrare *anterioară* celei din regentă;

c) *prezentul conjunctivului conjugării perifrastice active*, cînd avem o lucrare viitoare sau *posterioară* față de cea din regentă.

II. Dacă în regentă avem un timp trecut *(imperfectul, perfectul, mai mult ca perfectul)*, în dependentă punem:

a) *imperfectul conjunctivului*, cînd avem o lucrare *simultană* cu cea din regentă;

b) *mai mult ca perfectul conjunctivului*, cînd avem o lucrare *anterioară* celei din regentă;

c) *imperfectul conjunctivului conjugării perifrastice*, cînd avem o lucrare viitoare sau *posterioară* față de cea din regentă.

Dacă facem comparație între modul cum sînt întrebuințate aici cele patru timpuri ale conjunctivului și definițiile date înțelesului acestor timpuri, constatăm că prin regula consecuției timpurilor nu se face altceva decît că se aplică în mod strict definiția înțelesului fiecărui timp.

Dăm mai jos un *tablou rezumativ al consecuției timpurilor*[1].

Cazul I-întîi

Regentă	Dependentă
Prezent	Prezentul conjunctivului — pentru lucrare simultană
Viitorul I	Perfectul conjunctivului — pentru lucrare anterioară
Viitorul II	Prezentul conjunctivului conjugării perifrastice active — pentru lucrare viitoare.

Cazul al II-lea

Regentă	Dependentă
Imperfectul	Imperfectul conjunctivului — pentru lucrare simultană
Perfectul	Mai mult ca perfectul conjunctivului — pentru lucrare anterioară.
Mai mult ca perfectul	Imperfectul conjunctivului conjugării perifrastice active — pentru lucrare viitoare.

Observații.

Cazuri speciale în aplicarea consecuției timpurilor:

1. *Prezentul istoric*

a) *Gallos* **hortatur** *ut arma* **capiant** (Indeamnă pe gali să ia armele). (Cæs. *B.G.*, VII, 4).

Persuadet *Castico Sequano ut regnum in civitate sua* **occuparet** (Convinge pe Casticus secvanul să ocupe domnia în cetatea sa). (Cæs. *B.G.*, I, 3).

b) *Servis suis ut ianuam* **clauderent, imperat.** (Dă ordin sclavilor săi, să închidă ușa). (Cic. *De præt. urb.* 66).

Dacă în propoziția regentă avem un prezent istoric, adică un prezent cu sens de perfect, în aplicarea regulilor consecuției timpurilor se prezintă două cazuri:

a) Cînd prezentul istoric este așezat înaintea propoziției dependente *(hortatur, persuadet)*, consecutio temporum se poate face și după formă — cu prezentul — și atunci întrebuințăm în dependentă timpuri din seria I *(capiant,* prezentul conjunctivului), și după sens — cu perfectul — și atunci întrebuințăm în dependentă timpuri din seria a II-a *(occuparet,* imperfectul conjunctivului).

---

[1] Timpurile din regentă se înțeleg de la oricare dintre modurile personale.

b) Cînd prezentul istoric este așezat în urma propoziției dependente *(imperat)*, consecutio temporum se face numa după sens — cu perfectul — și întrebuințăm în dependentă numai timpuri din seria a II-a *(clauderent*, imperfectul conjunctivului).

2. *Propoziția consecutivă*

a) *Ita* **nati sumus** *ut inter nos* **sit** *societas quædam* (Așa ne-am născut, că există o legătură oarecare între noi). (Cic. *De Amic.* 19).

b) Epaminondas paupertatem adeo facile **perpessus est,** *ut de republica nihil præter gloriam* **ceperit** (Epaminondas a suferit atît de ușor sărăcia, că pentru serviciile aduse statului n-a primit nimic decît gloria). (Corn. Nep. *Ep.* 3).

Adeo **excellebat** *Aristides abstinentia, ut unus post hominum memoriam cognomine iustus* **sit appellatus** (Atît de mult se distingea Aristides în stăpînirea de sine, încît el singur după amintirea oamenilor a fost numit cu supranumele de cel drept). (Corn. Nep. *Arist.* 1).

În propoziția consecutivă, a cărei regentă are un timp trecut, uneori se raportă timpul la momentul scriitorului:

a) Se pune prezentul conjunctivului pentru o lucrare care este adevărată — deci simultană — și în momentul scrierii *(sit)*.

b) Se pune perfectul conjunctivului pentru a arăta că o lucrare — pe deplin simultană cu cea din regentă — s-a săvîrșit în trecut pentru scriitor (adică înainte de momentul scrierii).

3. *Mod nepersonal.*

a) **Quærere debetis** *uter utri insidias* **fecerit** (Trebuie să cercetați care cui a întins curse). (Cic. *Pro Mil.* 23).

Cato **mirari** *se* **aiebat,** *quod non* **rideret** *haruspex, haruspicem cum vidisset* (Cato zicea că se miră că nu rîde haruspicele, cînd a văzut un haruspice).

Miserunt *Delphos* **consultum,** *quid* **facerent** *de rebus suis* (Au trimis la Delfi să întrebe ce să facă cu chestiunile lor). (Corn. Nep. *Them.* II).

Diogenes **interroganti** *cuidam, qua ratione inimicum optime ulcisci* **posset;** *si te ipsum,* **inquit,** *honestum virum præstiteris* (Unuia care întreba în ce mod ar putea să se răzbune în cel mai bun mod pe un dușman, Diogenes i-a spus: dacă te vei arăta om cinstit).

b) *Id eius rei causa antiquitus* **institutum (esse)** *videtur, ne quis ex plebe contra potentiorem auxilii* **egeret** (Se pare că în acest scop s-a statornicit acest lucru din vechime, ca nimeni din norod să nu fie lipsit de ajutor contra unuia mai puternic). (Cæs. *B. G.* VI, 11).

Dacă o propoziție subordonată, construită cu conjunctivul, depinde de un mod nepersonal — infinitiv, participiu, supin — *(quærere, mirari, consultum, interroganti)*, consecutio temporum se face:

a) în regulă generală cu verbul propoziției regente, de care depinde acel mod nepersoanal: *debetis — fecerit, aiebat — rideret, miserunt — facerent, inquit — posset;*

b) cînd însă depinde de un infinitiv perfect *(institutum esse)*, consecuția se poate face cu timpul infinitivului: *institutum esse — egeret.*

4. *Cazuri particulare*

a) *Sed* **quæro** *a te cur C. Cornelium non* **defenderem?** (Dar te întreb de ce — trebuie — să nu-l apăr pe C. Cornelius?). (Cic. *In Vat.* 5).

Scanned with OKEN Scanner

Video *causas esse permultas, quæ istum* **impellerent** (Văd că sînt foarte multe motive, care ar putea să-l împingă — determine). (Cic. *Pro R. Am.* 92).

Deşi în regentă avem timp din seria I *(quæro, video)* întîlnim uneori în dependentă timp din seria a II-a, cînd autorul vrea să scoată în relief un sens particular al dependentei, cum ar fi cel deliberativ sau dubitativ *(defenderem)* sau cel potenţial *(impellerent)*.

b) *Nemo fere vestrum est, quin, quemadmodum* **captæ sint** *a M. Marcello Syracusæ, sæpe* **audierit** (Aproape nimeni dintre voi nu este, care să nu fi auzit — şi să nu ştie — cum a fost cucerită Siracuza de M. Marcellus). (Cic. *In Verr.* IV, *De Sign.* 52).

Etiamne **venistis** *ut hic me* **iuguletis** *aut* **condemnetis?** (Oare chiar aţi venit — şi sînteţi aici — ca să mă sugrumaţi şi să mă condamnaţi?). (Cic. *Pro Ros. Am.* 32).

Audistis, *iudices, Clodi quantum* **interfuerit** *occidi Milonem* (Aţi auzit — şi acum ştiţi — judecători, cît de mult a interesat pe Clodius ca Milo să fie omorît). (Cic. *Pro Mil.* 33).

Deşi în regentă avem timp din seria a II-a, un perfect, în dependentă întîlnim uneori timp din seria I, prezent sau perfect, cînd perfectul din regentă exprimă o lucrare petrecută în trecut, dar care prin efectele ei durează şi în momentul vorbirii: *audierint — captæ sint; venistis — iuguletis; venistis — condemnetis; audistis — interfuerit.*

Versiune

DE BELLI ADVERSUS VENETOS APPARATU

I

His rebus gestis, cum omnibus de causis Cæsar pacatam Galliam *existimaret*, atque ita inita hieme in Illyricum *profectus esset*, quod eos quoque nationes adire et regiones cognoscere volebat, subitum bellum in Gallia coortum est. Quibus de rebus Cæsar ab Crasso certior factus, quod ipse aberat longius, naves interim longas ædificari in flumine Ligere *(Loire)*, quod influit in Oceanum, remiges (vîslaşi) ex provincia institui, nautas gubernatoresque comparari iubet. His rebus celeriter administratis, ipse, cum primum per anni tempus potuit, ad exercitum contendit. Veneti reliquæque civitates, cognito Cæsaris adventu, simul quod, quantum facinus *admisissent*, intellegebant, legatos, quod nomen ad omnes nationes sanctum inviolatumque *fuisset*, retentos ab se et in vincula coniectos, bellum parare instituunt.

II

Itaque Cæsar T. Labienum legatum in Treveros, qui proximi flumini Rheno sunt, cum equitatu mittit. Huic mandat, Remos reliquosque Belgas *adeat* atque in officio *contineat*, Germanosque qui auxilio a Gallis arcessiti dicebantur, si per vim navibus flumen transire conentur, *prohibeat*. P. Crassum, cum cohortibus legionariis duodecim et magno numero equitatus, in Aquitaniam proficisci iubet, ne ex his nationibus auxilia in Galliam *mittantur*

ac tantæ nationes *coniungantur*. Q. Titurium Sabinum legatum cum legionibus tribus in Unellos, Coriosolitas Lexoviosque mittit, qui eam manum distinendam *curet*. D. Brutum adulescentem classi Gallicisque navibus præficit et, cum primum possit, in Venetos proficisci iubet. Ipse eo pedestribus copiis contendit.

Cæsar

Temă

DESPRE GERMANI

Germanii, la venirea *(adventus)* lui Cæsar în Galia, nu se ocupau *(studere)* cu agricultura şi nu aveau posesiuni *(possessio)* proprii, ci în fiecare an *(quotannis)* magistraţii distribuiau familiilor *(gens)* cît ogor şi în ce loc li se părea *(videri)*. În anul următor îi obligau *(cogere)* să treacă *(transire)* în alt loc. Ei spuneau că fac aceasta ca să nu schimbe *(commutare)* oamenii preocuparea *(studium)* de a purta război cu agricultura, să nu dorească *(studere)* hotare întinse *(latus)*, să nu se nască *(oriri)* dorinţa *(cupiditas)* de bani şi ca fiecare să vadă că în avere *(opes)* el este egal *(æquari)* cu cei mai puternici *(potens)*.

Cînd o cetate poartă *(inferre)* război, ei aleg magistraţi care să conducă *(præesse)* războiul şi să aibă putere *(potestas)* de viaţă şi de moarte *(nex)* peste toţi. A fost înainte un timp cînd galii întreceau *(superare)* pe germani în bărbăţie *(virtus)* şi purtau război în ţara acelora, şi din cauza *(propter)* mulţimii oamenilor şi din cauza lipsei *(inopia)* ogorului trimiteau *(mittere)* colonii dincolo de Rin.

Scanned with OKEN Scanner

ORATIO OBLIQUA

Reproducerea vorbelor cuiva în forma în care au fost pronunțate se numește vorbire directă *(Oratio recta)*: Cæsar a răspuns: «Eu voi păstra cetatea, dacă vă veți fi predat, înainte ca berbecul să fi atins zidul».

Reproducerea vorbelor cuiva, făcîndu-le să depindă de un verb — sau de o expresie — *declarandi* ori *sentiendi* — se numește vorbire indirectă *(oratio obliqua)*: Cæsar a răspuns că el va păstra cetatea, dacă aceia se vor fi predat, înainte ca berbecul să fi atins zidul).

Cæsar — *De Bello Gallico*, Liber II, Cap. XXX

ORATIO RECTA

Ubi turrim procul constitui viderunt, (Atuatuci) primum inridere ex muro atque increpitare vocibus, quod tanta machinatio ab tanto spatio instrueretur: «quibusnam manibus aut quibus viribus, præsertim homines tantulæ staturæ (nam plerumque omnibus Gallis præ magnitudine corporum suorum *brevitas nostra* contemptui *est)* tanti oneris turrim in muro *vos* conlocare *confiditis?*»

Cînd au văzut că la distanță mare se construiește un turn, (Atuatucii) mai întîi rîdeau de pe zid și ne înfruntau cu cuvinte, fiindcă se ridica la o așa de mare distanță o mașinărie așa de mare (întrebînd): «cu ce mîini sau cu ce forțe, mai cu seamă oameni de o statură așa de mică, (întrucît în regulă generală micimea noastră este de disprețuit pentru toți galii din cauza mărimii trupurilor lor) credeți că voi așezați pe zid un turn de o greutate așa de mare?»

ORATIO OBLIQUA

Ubi turrim procul constitui viderunt, (Atuatuci) primum inridere ex muro atque increpitare vocibus, quod tanta machinatio ab tanto spatio instrueretur: «quibusnam manibus aut quibus viribus, præsertim homines tantulæ staturæ (nam plerumque omnibus Gallis præ magnitudine corporum suorum *brevitas nostra* contemptui *est*) tanti oneris turrim in muro *sese* conlocare confiderent».

Cînd au văzut că la distanță mare se construiește un turn, (Atuatucii) mai întîi rîdeau de pe zid și ne înfruntau cu cuvinte, fiindcă se ridica la o așa de mare distanță o mașinărie așa de mare (întrebînd că): «cu ce mîini sau cu ce forțe, mai cu seamă oameni de o statură așa de mică (întrucît în regulă generală micimea noastră este de disprețuit pentru toți galii din cauza mărimii trupurilor lor) cred că ei așază pe zid un turn de o greutate așa de mare».

Cæsar — *De Bello Gallico*, Liber II, Cap. XXXI

Ubi vero turrim moveri et adpropinquare mœnibus viderunt, nova atque inusitata specie commoti, legatos ad Cæsarem de pace miserunt, qui ad hunc modum locuti dixerunt: « non *existimamus vos* sine ope divina bellum gerere, qui tantæ altitudinis machinationes tanta celeritate promovere *possitis; nos nostra*que omnia *vestræ* potestati *permittimus*. Unum *petimus* ac *deprecamur:* si forte pro *tua* clementia ac mansuetudine, quam *nos* ab aliis *audimus*, *statueris nos* esse conservandos, ne *nos* armis *despolies*. *Nobis omnes* fere *finitimi sunt inimici* ac *nostræ* virtuti *invident;* a quibus *nos* defendere, traditis armis, non *possumus*. *Nobis præstat*, si in eum casum *deducemur*, quamvis fortunam a *vobis* pati, quam ab his per cruciatum interfici, inter quos dominari *consuevimus* ».

Cînd însă au văzut că turnul se mişcă şi se apropie de ziduri, uimiţi de această înfăţişare nouă şi neobişnuită, au trimis soli la Cæsar pentru pace, care, vorbind cam în acest mod, au spus: « noi nu credem că voi purtaţi război fără ajutor divin, voi care puteţi pune în mişcare cu o iuţeală aşa de mare maşinării de o aşa de mare înălţime. Ne încredinţăm puterii voastre pe noi şi toate ale noastre. Cerem şi ne rugăm un singur lucru: dacă cumva potrivit blîndeţii şi bunătăţii tale, despre care noi auzim de la alţii, vei fi hotărît ca noi să fim păstraţi, să nu ne despoi de arme. Aproape toţi vecinii ne sînt duşmani şi pizmuiesc bărbăţia noastră; de care noi nu ne putem apăra, dacă vom fi predat armele. Noi preferăm, dacă am fi duşi în această situaţie, să suferim orice soartă din partea voastră, decît să fim omorîţi în chinuri de către aceia, între care am obişnuit să fim stăpîni ».

Ubi vero turrim moveri et adpropinquare mœnibus viderunt, nova atque inusitata specie commoti, legatos ad Cæsarem de pace miserunt, qui ad hunc modum locuti: « non *existimare Romanos* sine ope divina bellum gerere, qui tantæ altitudinis machinationes tanta celeritate promovere *possent* », *se suaque* omnia *eorum* potestati *permittere* dixerunt. « Unum *petere* ac *deprecari:* si forte pro *sua* clementia ac mansuetudine, quam *ipsi* ab aliis *audirent*, *statuisset Atuatucos* esse conservandos, ne *se* armis *despoliaret*. *Sibi omnes* fere *finitimos esse inimicos* ac *suæ* virtuti *invidere;* a quibus *se* defendere, traditis armis, non *possent*. *Sibi præstare*, si in eum casum *deducerentur*, quamvis fortunam a *populo Romano* pati, quam ab his per cruciatum interfici, inter quos dominari *consuessent* ».

Cînd însă au văzut că turnul se mişcă şi se apropie de ziduri, uimiţi de această înfăţişare nouă şi neobişnuită, au trimis soli la Cæsar pentru pace, care, vorbind cam în acest mod: « că ei nu cred că Romanii poartă război fără ajutor divin, ei care pot să pună în mişcare cu o iuţeală aşa de mare maşinării de o aşa de mare înălţime », au spus că ei se încredinţează pe ei şi toate ale lor puterii acelora. « Că cer şi se roagă un singur lucru: dacă cumva potrivit cu blîndeţea şi bunătatea sa, despre care ei auzeau de la alţii, ar fi hotărît ca Atuatucii să fie păstraţi, să nu-i despoaie de arme. Că aproape toţi vecinii le sînt duşmani şi pizmuiesc bărbăţia lor; de care ei nu se pot apăra, dacă vor fi predate armele. Că ei preferă, dacă ar fi duşi în această situaţie, să sufere orice soartă din partea poporului roman, decît să fie omorîţi în chinuri de către aceia între care au obişnuit să fie stăpîni ».

Cæsar — *De Bello Gallico*, Liber, II, Cap. XXXII

Ad hæc Cæsar respondit: « *Ego* magis consuetudine *mea*, quam merito *vestro* civitatem *conservabo*, si, priusquam murum aries *attigerit*, *vos dedideritis:* sed deditionis *nulla est condicio* nisi armis traditis. *Ego* id, quod in Nerviis *feci*, *faciam*, finitimisque *imperabo* ne quam dediticiis *nostris* iniuriam *inferant* ».

Ad hæc Cæsar respondit: « *Se* magis consuetudine *sua*, quam merito *eorum* civitatem *conservaturum*, si, priusquam murum aries *attigisset*, *se dedidissent:* sed deditionis *nullam esse condicionem* nisi armis traditis. *Se* id, quod in Nerviis *fecisset*, *facturum*, finitimisque *imperaturum* ne quam dediticiis *populi Romani* iniuriam *inferrent* ».

Scanned with OKEN Scanner

Întrebuinţarea modurilor

a) Toate propoziţiile principale declarative sau expozitive, care au indicativul în oratio recta, în oratio obliqua devin completive infinitivale, adică se exprimă prin acuzativ cu infinitiv, depinzînd de verbul *declarandi* sau *sentiendi* pus în fruntea întregii vorbiri indirecte:

(Nos) non existimamus	= *(se) non existimare*
(Nos) permittimus	= *(se) permittere*
(Nos) petimus	= *(se) petere*
(Nos) deprecamur	= *(se) deprecari*
omnes finitimi sunt inimici	= *omnes finitimos esse inimicos*
(omnes) finitimi invident	= *(omnes) finitimos invidere*
præstat pati	= *præstare pati*
nulla est condicio	= *nullam esse condicionem*
Ego faciam	= *se facturum (esse)*
(ego) imperabo	= *(se) imperaturum (esse)*

Propoziţia principală din perioada ipotetică, adică apodosa perioadei ipotetice, trece de asemenea în acuzativ cu infinitiv: *Si vos dedideritis, (ego) civitatem conservabo* = *Si se dedidissent, se civitatem conservaturum (esse).*

b) Propoziţiile principale care au conjunctiv sau imperativ în oratio recta, în oratio obliqua sînt la conjunctiv:

ne nos despolies (conjunctivus prohibitivus) = *ne se despoliaret.*

Nota 1. Cu toate acestea se poate întîlni un coniunctivus potentialis din oratio recta trecut în oratio obliqua în acuzativ cu infinitiv:

Hoc sine ulla dubitatione **confirmaverim** *eloquentiam esse rem unam omnium difficillimam.* (Pot afirma acest lucru fără vreo ezitare, că elocinţa este lucrul cel mai greu dintre toate) (Cic. *Brut.*, 6).

În oratio obliqua poate căpăta forma:

Cicero profitetur hoc sine ulla dubitatione **se confirmare** *eloquentiam esse rem unam omnium difficillimam* (Cicero declară că el afirmă acest lucru fără nici o ezitare că elocinţa este lucrul cel mai greu dintre toate).

Nota 2. Ideea prohibitivă se trece în oratio obliqua prin *ne* şi conjunctivul (vezi mai sus: *ne despoliaret*).

c) Propoziţiile principale interogative din oratio recta (interogativele directe) în oratio obliqua devin interogative subordonate (interogative indirecte) şi deci se construiesc cu conjunctivul:

Quibusnam manibus aut quibus viribus tanti oneris turrim in muro vos conlocare confiditis? = *Quibusnam manibus aut viribus tanti oneris turrim in muro sese conlocare confiderent.*

În întrebările oratorice uneori autorii întrebuinţează infinitivul în oratio obliqua, cînd subiectul este de persoana I sau a III-a, iar verbul este la indicativ în oratio recta, ele reprezentînd numai nişte afirmaţii sau negaţii deghizate:

Num recentium iniuriarum memoriam deponere **possum?** (Oare pot uita ofensele proaspete?) = *Num recentium iniuriarum memoriam deponere* **(se) posse?** (Cæsar mai spune — că poate el oare să uite ofensele proaspete?). Această întrebare echivalează cu negaţia: *recentium iniuriarum memoriam deponere non possum*, care în oratio obliqua trece în forma: *recentium iniuriarum memoriam* **se** *deponere non* **posse.**. (Cæs. *B.G.*, I, 14).

d) Propoziţiile principale interogative cu nuanţă exclamativă şi care în vorbirea directă au avut indicativul, în vorbirea indirectă au acuzativ cu infinitiv :

Quas quantasque res C. Canuleius aggressus est ! (Ce şi cît de mari lucruri a întreprins C. Canuleius !) = *Reminiscerentur quas quantasque res C. Canuleium aggressum esse !* (Să-şi reamintească ce şi cît de mari lucruri a întreprins C. Canuleius !) (T. Liv., IV, 2).

Quam multi milites apud Cannas perierunt ! (Cît de mulţi ostaşi au pierit la Cannæ !) = *Cogitate quam multos milites apud Cannas periisse* (Gîndiţi-vă cît de mulţi ostaşi au pierit la Cannæ !).

e) Propoziţiile subordonate, atît cele care au indicativul, cît şi cele care au conjunctivul în oratio recta, în oratio obliqua toate au conjunctivul, urmînd regulile consecuţiei timpurilor :

quam nos audimus (atributivă) = *quam ipsi audirent;*

a quibus nos defendere non possumus (atributivă) = *a quibus se defendere non possent;*

inter quos dominari consuevimus (atributivă) = *inter quos dominari consuessent;*

(id) quod feci (atributivă) = *(id) quod fecisset;*

qui tantæ altitudinis machinationes tanta celeritate promovere possitis (cauzală legată prin pronume relativ) = *qui tantæ altitudinis machinationes tanta celeritate promovere possent;*

ne quam dediticiis nostris iniuriam inferant (completivă conjunctivală) *ne quam dediticiis populi Romani iniuriam inferrent.*

Timpul viitor din oratio recta se redă în oratio obliqua astfel : viitorul I trece la conjunctiv prezent sau imperfect, iar viitorul al II-lea trece la conjunctiv perfect sau mai mult ca perfect, după regulile consecuţiei timpurilor :

Si in eum casum deducemur = si in eum casum deducerentur;

si forte pro tua clementia ac mansuetudine statueris = si forte pro sua clementia ac mansuetudine statuisset.

si vos dedideritis = si se dedidissent

priusquam murum aries attigerit = priusquam murum aries attigisset.

f) Întîlnim uneori în oratio obliqua o completivă infinitivală precedată de pronume relativ. Acolo pronumele relativ reprezintă un element de coordonare din oratio recta, care înlocuia un pronume demonstrativ, iar propoziţia respectivă era o propoziţie independentă :

Unumquemque nostrum censent Stoici mundi esse partem; **ex quo** *illud natura consequi, ut communem utilitatem nostræ anteponamus* (Stoicii cred că fiecare dintre noi este o parte a universului ; că din aceasta *(ex eo)* urmează în mod natural acel lucru, (şi anume) ca să punem interesul general mai presus de interesul nostru).

g) Părţile care sînt intercalate în oratio obliqua, dar nu aparţin autorului vorbirii indirecte, ci scriitorului, reprezentînd reflecţii ale lui, constituie paranteze care nu sînt supuse regulilor ce se aplică în oratio obliqua :

nam plerumque omnibus Gallis præ magnitudine corporum suorum **brevitas nostra** *contemptui* **est.**

Aceasta este o reflecţie pe care o face scriitorul cu privire la aprecierea defavorabilă a atuatucilor despre statura romanilor : *homines tantulæ staturæ.* De aceea propoziţia principală *brevitas nostra est* nu trece în completivă infinitivală.

a) Pronumele personal de persoana I din oratio recta în oratio obliqua se exprimă prin formele pronumelui reflexiv — care în acest caz capătă valoare de pronume personal de persoana a III-a — chiar dacă în oratio recta nu fusese exprimat, sau prin pronumele demonstrativ *ipse:*

nos *permittimus* = **se** *permittere;*
quam **nos** *audimus* = *quam* **ipsi** *audirent;*
nobis *omnes fere finitimi sunt inimici* = **sibi** *omnes fere finitimos esse inimicos;*
nobis *præstat* = **sibi** *præstare;*
ego *conservabo* = **se conservaturum esse;**
ego *imperabo* = **se** *imperaturum esse.*

Acest serviciu îl îndeplineşte pronumele reflexiv şi cînd se raportă la subiectul regentei, nu numai la persoana care vorbeşte.

Quibusnam manibus aut quibus viribus tanti oneris turrim in muro **vos conlocare confiditis?** = *Quibusnam manibus aut quibus viribus tanti oneris turrim in muros* **se conlocare confiderent.**

b) Pronumele personal de persoana a II-a din oratio recta în oratio obliqua se exprimă prin *ille*, cînd vrea să accentueze, şi prin *is*, cînd nu vrea să accentueze:

nos nostraque omnia vestræ potestati permittimus = *se suaque omnia* **eorum** *potestati permittere;*

quam merito vestro = *quam merito* **eorum.**

c) Pronumele posesiv *suus*, ca şi pronumele reflexiv se poate raporta şi la pesoana ale cărei cuvinte sînt reproduse în oratio obliqua, şi la subiectul propoziţiei regente sau al propoziţiei respective:

Ego magis consuetudine **mea** = *Se magis consuetudine* **sua.**

nos **nostra***que omnia vestræ potestati permittimus* = *se* **sua***que omnia eorum potestati permittere.*

si forte pro **tua** *clementia ac mansuetudine statueris* = *si forte pro* **sua** *clementia ac manusuetudine statuisset.*

ac **nostræ** *virtuti invident* = *ac* **suæ** *virtuti invidere.*

d) Pentru a evita confuziile, în locul pronumelor personale şi posesive din oratio recta, se pun numele proprii în oratio obliqua:

non existimamus **vos** *sine ope divina bellum gerere* = *non existimare* **Romanos** *sine ope divina bellum gerere.*

si forte statueris **nos** *esse conservandos* = *si forte statuisset* **Atuatucos** *esse conservandos.*

Nobis præstat quamvis fortunam a **vobis** *pati* = *sibi præstare quamvis fortunam a* **populo Romano** *pati.*

ne quam dediticiis **nostris** *iniuriam inferant* = *ne quam dediticiis* **populi Romani** *iniuriam inferrent.*

e) Adverbele care arată apropiere în timp şi spaţiu din oratio recta trec în adverbe de depărtare în oratio obliqua:

nunc — tum, mox — paulo post, cras — postero die, hodie — illo die, hinc — inde, hic — illic (ibi), adhuc — ad illud tempus, adhuc — etiam tum:

adhuc vivimus (încă trăim) = *etiam tum se vivere* (că ei trăiau încă atunci).

Adhuc vicimus (pînă acum am biruit) = *ad illud tempus se vicisse* (că pînă în acel timp ei au biruit).

Scanned with OKEN Scanner

Hic manendum est (aici trebuie să rămînem) = *illic manendum esse* (că acolo trebuie să rămînă).

Hinc aufugere non potestis (De aici nu puteţi scăpa) = *inde illos non posse aufugere* (că de acolo nu pot scăpa aceia).

Vorbirea indirectă în înţeles larg

Sub titlul «Vorbirea indirectă în înţeles larg» intră orice propoziţie care nu depinde de un *verbum declarandi* sau de un *verbum sentiendi*, prin care se anunţă vorbirea cuiva transmisă de scriitor în formă de oratio obliqua, dar care, din context, se vede că nu aparţine scriitorului, ci altei persoane.

La propoziţiile atributive — care se construiesc cu indicativul — la propoziţiile cauzale legate cu *quod*, *quia*, *quoniam* — care de asemenea se construiesc cu indicativul — s-a menţionat faptul că atunci, cînd nu exprimă ideile scriitorului, ci ale unei alte persoane, se construiesc cu conjunctivul, adică se găsesc în vorbire indirectă în înţeles larg:

Non postulaturi sumus ut, **quia** *mors P. Clodii salus vestra* **fuerit,** *idcirco eam virtuti Milonis potius quam populi Romani felicitati adsignetis.* (Nu vom cere ca, deoarece moartea lui P. Clodius a fost mîntuirea voastră, din această cauză să o atribuiţi vredniciei lui Milo mai de grabă decît norocului — fericirii — poporului roman). (Cic. *Pro Mil.* 6).

Aici cauzala *quia mors P. Clodii salus vestra fuerit* este înfăţişată nu ca un element de argumentare al lui Cicero, ci ca un punct de vedere al judecătorilor înşişi.

An est quisquam, qui hoc ignoret, **cum** *de homine occiso* **quæratur,** *aut negari solere omnino esse factum, aut recte et iure factum esse defendi?* (Oare este cineva care să nu ştie că atunci, cînd se face o cercetare cu privire la un om ucis, se obişnuieşte ca sau să se tăgăduiască cu totul că s-a făcut, sau să se susţină că s-a făcut pe drept şi legal?). (Cic. *Pro Mil.* 8).

Aici temporala iterativă *cum de homine occiso quæratur* face parte din gîndirea pe care ar trebui să o aibă acela care este subiectul lui *ignoret*, fiind încadrată chiar în grupul de idei exprimat prin completivele lui *ignoret*.

Id mihi duabus de causis instituisse videntur, **quod** *neque in vulgum disciplinam efferri* **velint,** *neque eos qui discunt litteris confisos minus memoriæ studere* (Îmi par că au stabilit aceasta din două motive, fiindcă nu vor nici ca învăţătura să fie scoasă în norod şi nici ca aceia care învaţă, bizuindu-se pe litere — scrise — să se preocupe mai puţin de memorie), (Cæs. *B. G.*, VI., 14).

Aici cauzala *quod velint* reprezintă gîndul celor care au statornicit datina de a nu se fixa în scris învăţătura Druizilor.

Pætus omnes libros, **quos** *frater suus* **reliquisset,** *mihi donavit* (Pætus mi-a dăruit toate cărţile pe care — după spusa lui — i le lăsase fratele său: pe care i le-ar fi lăsat fratele său). (Cic. *Ad Attic*, II, 1).

Aici atributiva *quos frater suus reliquisset* nu reprezintă ideea celui care referă că Pætus i-a dăruit cărţi, ci chiar pe a lui Pætus, care a adus această precizare cu privire la proveniența cărţilor; altfel se punea indicativul.

Obviam fit ei Clodius expeditus, in equo, sine uxore. . . cum hic insidiator, **qui** *iter illud ad cædem faciendam* **apparasset,** *cum uxore veheretur in ræda* (Îi iese în cale Clodius echipat uşor, călare, fără soţie. . . în timp ce acest

întinzător de curse, care pregătise această călătorie pentru a săvîrși un omor, mergea în trăsură cu soția . . .). (Cic. *Pro Mil.* 28).

Aici atributiva *qui iter illud ad cædem faciendam apparasset* nu reprezintă părerea vorbitorului — Cicero — care pomenește acest fapt în mod ironic, ci învinuirea pe care prietenii lui Clodius o aduceau lui Milo, că intenționat a fost atunci pe drumul pe care se găsea și Clodius, ca să-l poată ataca.

Toate propozițiile citate mai sus că fac parte — și tocmai *pentru că fac parte — din vorbirea indirectă în înțeles larg, sînt construite cu conjunctivul;* dacă ar fi reprezentat gîndul scriitorului respectiv, ar fi fost construite cu indicativul.

DE TRECUT DIN STIL INDIRECT IN STIL DIRECT

Vercingetorix suos ad concilium convocat. Docet longe alia ratione esse bellum gerendum atque antea gestum sit : « Omnibus modis huic rei studendum, ut pabulatione et commeatu Romani prohibeantur. Id esse facile, quod equitatu ipsi abundent et quod anni tempore subleventur. Pabulum secari non posse ; necessario dispersos hostes ex ædificiis petere : hos omnes cotidie ab equitibus deleri posse. Præterea salutis causa rei familiaris commoda neglegenda ; vicos atque ædificia incendi oportere hoc spatio ab via quoque versus, quo pabulandi causa adire posse videantur. Harum ipsis rerum copiam suppetere, quod, quorum in finibus bellum geratur, eorum opibus subleventur ; Romanos aut inopiam non laturos aut magno cum periculo longius ab castris processuros : neque interesse ipsosne interficiant impedimentisque exuant, quibus amissis bellum geri non possit ». (Cæs. *B.G.*, *VII*, 14).

DE TRECUT DIN STIL DIRECT IN STIL INDIRECT

Tum ita Tullus infit : « Romani, si unquam ante alias ullo in bello fuit, quod primum dis immortalibus gratias ageretis, deinde vestræ ipsorum virtuti, hesternum id prœlium fuit. Dimicatum est enim non magis cum hostibus quam, quæ dimicatio maior atque periculosior est, cum proditione ac perfidia sociorum. Nam, ne vos falsa opinio teneat, iniussu meo Albani subiere ad montes, nec imperium illud meum, sed consilium et imperii simulatio fuit, ut nec vobis, ignorantibus deseri vos, averteretur a certamine animus, et hostibus, circumveniri se ab tergo ratis, terror ac fuga iniiceretur. Nec ea culpa, quam arguo, omnium Albanorum est ; ducem secuti sunt, ut et vos, si quo ego inde agmen declinare voluissem, fecissetis. Mettius ille est ductor itineris huius, Mettius idem huius machinator belli, Mettius fœderis Romani Albanique ruptor. Audeat deinde talia alius, nisi in hunc insigne iam documentum mortalibus dedero ». (T. Liv. I, 28).

Scanned with OKEN Scanner

ORDINEA CUVINTELOR ÎN PROPOZIȚIE
(Topica)

În limba latină substantivul și toate cuvintele care fac parte din categorii nominale, adică acelea care se declină, pot, grație desinențelor cazuale, să indice prin terminații rolul pe care îl are fiecare în propoziție. Astfel rolul de subiect se exprimă prin cazul nominativ ; tot în nominativ este și numele predicativ ; rolul de atribut substantival se exprimă prin cazul genitiv ; rolul de complement indirect prin cazul dativ — uneori prin cazul genitiv — ; rolul de complement direct prin cazul acuzativ fără prepoziție ; rolul de complement circumstanțial prin cazul ablativ cu sau fără prepoziție, sau prin cazul acuzativ cu prepoziție — uneori prin acuzativ fără prepoziție — sau chiar prin dativ.

Din această cauză cuvintele nu au obligația să fie așezate într-o anumită ordine fixă în exprimarea unei gîndiri, deoarece terminația indică rolul cuvîntului, oricare ar fi poziția lui în propoziție.

Astfel, pentru a spune în limba latină propoziția « Cæsar a supus Galia prin război », putem zice : *Cæsar bello Gallias subegit;* dar tot așa de bine putem spune și : *Cæsar Gallias bello subegit*, sau *Cæsar subegit bello Gallias*, sau *Cæsar subegit Gallias bello*, sau *Gallias bello subegit Cæsar*, sau *Gallias Cæsar bello subegit*, sau *Bello Cæsar Gallias subegit.*

Oricare dintre aceste formulări exprimă aceeași idee și ordinea în care sînt așezate cuvintele în fiecare nu crează nici o dificultate în sezisarea înțelesului.

Dar, deși reprezintă aceeași idee, dacă le examinăm cu atenție, constatăm că sînt deosebiri de nuanță între ele. Astfel, exprimarea *Cæsar bello Gallias subegit* expune numai faptul material al cuceririi Galiei, anunțînd la început numele cuceritorului, apoi mijlocul prin care s-a efectuat cucerirea, apoi obiectul cuceririi și la urmă acțiunea însăși a cuceririi. Dacă o comparăm pe aceasta cu formularea *Gallias Cæsar bello subegit*, constatăm că aici nu faptul cuceririi este interesant, ci obiectul acesteia și mijlocul prin care s-a efectuat cucerirea, punîndu-se accentul pe *Gallias* și pe *bello.*

Deci terminațiile ne dau rolul cuvintelor în propoziție, iar ordinea în care sînt așezate ne dă nuanțarea exprimării. De aici rezultă că studiul ordinei cuvintelor în propoziție își are însemnătatea lui, căci prin ordinea pe care o dă cuvintelor în exprimare oratorul sau scriitorul își nuanțează gîndirea.

I. Ordinea normală :

Consul videt (Consulul vede) (Cic., *In Cat.* I, 2). *Hic tamen vivit* (Acesta totuși trăiește), (Cic. *In Cat.*, I, 2).

Scanned with OKEN Scanner

Senatus hæc intellegit (Senatul înțelege acestea) (Cic. *In Cat.*, I, 2,).

Germani multum ab hac consuetudine differunt (Germanii se deosebesc mult de acest obicei). (Cæs. *B.G.*, VI, 21).

Într-o propoziție expozitivă sau declarativă ordinea normală între părțile principale este : se așază întîi subiectul și apoi predicatul : *Consul videt. Hic tamen vivit.*

Cînd subiectul și predicatul sînt însoțite de părți secundare, toate părțile secundare care însoțesc pe subiect formează, împreună cu el, grupa subiectului : toate părțile secundare care însoțesc pe predicat formează, împreună cu el, grupa predicatului.

Într-o propoziție expozitivă sau declarativă dezvoltată, ordinea normală este : *se așază la început grupa subiectului și apoi grupa predicatului*, verbul fiind așezat la sfîrșit : *Senatus hæc intellegit. Germani multum ab hac consuetudine differunt.*

Dar merită a fi studiată ordinea obișnuită între elementele componente ale fiecărei grupe.

A. În **grupa subiectului** atributul, atît cel substantival cît și cel adjectival, se poate așeza în urma substantivului pe care îl determină, dar se poate așeza și înaintea lui : *studium* **rei militaris** (preocuparea de exercițiile militare) (Cæs. *B.G.*, VI, 21), **mortis** *periculum* (pericolul morții) ; *vita* **omnis** (viața întreagă) (Cæs. *B.G.*, VI, 21), *fines* **proprii** (hotare proprii), **omnis** *Gallia* (Galia întreagă), **omnes** *acerbitates* (toate cruzimile) (Cic. *In Cat.*, IV, 1), **maior** *pars* (partea mai mare) (T. Liv. XXI, 4,) *salus* **mea** (salvarea mea) (Cic. *In Cat.*, IV, 1), **meum** *periculum* (pericolul meu) (Cic. *In Cat.*, IV, 1), **mei labores** (ostenelele mele) ; *legati* **Allobrogum** (solii Alobrogilor) (Cic. *In Cat.*, III, 6).

Numeralele cardinale și ordinale, pronumele demonstrative și nehotărîte se așază, în general, înaintea substantivului : **tres** *legiones* (trei legiuni), **duo milia** *peditum* (două mii de pedestrași), **octavo** *mense* (în luna a opta) ; **eorum** *victus* (hrana acelora) (Cæs. *B.G.*, VI, 22), *ab* **hac** *consuetudine* (de această obișnuință) (Cæs. *B.G.*, VI, 21), **nulla** *dies sine linea* (nici o zi fără o linie — fără activitate), *ego sum* **ille** *consul* (eu sînt acel consul) (Cic. *In Cat.*, IV, 2).

Ille cu caracter emfatic se așază în urmă : *Cato* **ille** *sapiens*. Socrates **ille**.

Quisque se așază în urma pronumelui reflexiv, în urma lui *suus*, în urma superlativului și în urma numeralului ordinal : *minime* **sibi quisque** *notus est* (fiecare se cunoaște foarte puțin pe sine), **optimus quisque** (toți cei mai de seamă), **quartus quisque** (fiecare al patrulea = din patru în patru = din patru unul).

Dacă un substantiv are un atribut adjectival și un atribut substantival, de obicei atributul adjectival se așază înaintea substantivului și cel substantival în urmă : *hæc sedes honoris* (acest scaun de cinste — al magistraturii) (Cic. *In Cat.*, IV, 2), *hæc condicio consulatus* (această situație a consulatului) (Cic. *In Cat.*, IV, 1), *summum auxilium omnium gentium* (supremul ajutor al tuturor neamurilor) (Cic. *In Cat.*, IV, 2), *singularis pœna nefarii sceleris* (o pedeapsă unică a unei crime nelegiuite) (Cic. *In. Cat.*, IV, 7), *hanc pulcherrimam patriam omnium nostrum* (această patrie foarte frumoasă a noastră a tuturor). (Cic. *In Cat.*, IV, 2).

Dar putem întîlni și atributul substantival pus înaintea substantivului și cel adjectival în urmă : *agri modum certum (habet)* (O măsură — întindere —

anumită de ogor) (Cæs. *B.G.*, VI, 22) ; sau atributul substantival pus între cel adjectival și între substantivul determinat : *parvis renonum tegimentis utuntur* (întrebuințează îmbrăcăminte scurtă de reni) (Cæs. *B.G.*, VI, 21), *magna corporis pars* (o mare parte a corpului) (Cæs. *B.G.*, VI, 21).

Dacă un substantiv are două atribute substantivale, unul fiind genitiv subiectiv și celălalt genitiv obiectiv, genitivul subiectiv se așază înaintea substantivului și cel obiectiv în urmă : *Pro veteribus* **Helvetiorum** *iniuriis* **populi Romani** (pentru vechile ofense ale helveților aduse poporului roman) (Cæs. *B.G.*, I, 30).

Dacă un substantiv are două atribute adjectivale, se poate așeza unul înaintea substantivului — în special cel exprimat prin pronume, dacă există — și celălalt în urmă : *in* **hoc** *scelere tam* **immani** *ac* **nefario** (în această crimă așa de grozavă și nelegiuită) (Cic. *In Cat.*, IV, 13).

Dacă un adjectiv determină mai multe substantive se poate așeza sau înaintea sau în urma lor, acordîndu-se cu cel mai apropiat : **mea** *virtus atque diligentia* (bărbăția și sîrguința mea) (Cic. *In Cat.*, IV, 5), *non dubitat P. Lentulum* **æternis** *tenebris vinculisque mandare* (nu ezită să încredințeze pe P. Lentulus întunericului și lanțurilor perpetui) (Cic. *In Cat.*, IV, 10); **singulari quadam** *humanitate et misericordia moveor* (sînt mișcat de un deosebit sentiment de omenie și de compătimire) ; *integritate*, *virtute*, *constantia* **singulari** (de o integritate, de un curaj și de o statornicie excepțională).

Dacă un substantiv determină mai multe substantive, de asemenea se așază lîngă primul sau lîngă ultimul : *de* **deorum immortalium** *vi ac potestate* (despre forța și autoritatea zeilor nemuritori) ; *amplitudo* **cornuum** *et figura et species multum a nostrorum boum cornibus differt* (mărimea și forma și înfățișarea coarnelor se deosebește mult de coarnele boilor noștri) (Cæs. *B.G.*, VI, 28).

Dacă substantivul în afară de adjective sau de atribute în genitiv are și altfel de determinări, unele chiar foarte dezvoltate, ale sale sau ale determinantului, acelea se pot așeza între adjectiv și substantiv : *vestra* **erga me** *voluntas* (bunăvoința voastră față de mine) (Cic. *In Cat.* IV, 1), *perpetua* **in rem publicam** *voluntas* (permanenta dragoste față de stat), *aliqua* **in vita** *formido* (o oarecare teamă în viață) (Cic. *In Cat.* IV, 8), *propter multa præclara*, **in rem publicam merita** (pentru multele merite foarte strălucite față de stat), *partem finitimi agri* **per vim** *occupatam* (o parte din ogorul vecin, ocupată prin forță) (Cæs. *B.G.*, VI, 12) ; *eorum hominum*, **qui aliquo sunt numero atque honore,** *genera sunt duo* (sînt două clase de acei oameni care sînt într-o oarecare considerație și cinste) (Cæs. *B.G.*, VI, 13).

Apoziția se pune de obicei după substantivul pe care-l determină, mai ales cînd are și ea o determinare : *Dionysius* **tyrannus** (tiranul Dionysius) ; *Claudius* **imperator** (împăratul Claudius) ; *Alexander*, *Macedonum* **rex** (Alexandru, regele Macedonenilor). Uneori însă, din interesul nuanțării, se pune apoziția înainte : *Sapientissimus* **rex** *Philippus Aristotelem filio doctorem accivit* (Regele foarte înțelept Filip a chemat pe Aristoteles ca profesor pentru fiul său) (Cic. *Brut.*, III, 35). Aici autorul a vrut să scoată în relief înțelepciunea regelui, care l-a făcut să încredințeze educația fiului său celui mai mare filosof al epocii, și de aceea a pus la începutul propoziției cuvintele care înfățișează această însușire a regelui.

Sînt însă și expresii care sînt cristalizate într-o anumită formă, ce se respectă în general, și la care nu se obișnuiește schimbarea ordinei : *civis*

Romanus, populus Romanus, forum Iulium, ius civile, æs alienum, res familiaris, res militaris, dii immortales, pater familias, pontifex maximus, via Appia, via sacra, urbs Roma etc.

B. În **grupa predicatului** se obișnuiește ca verbul să se așeze la sfîrșit; complementele se așază înaintea verbului în ordinea următoare: *a)* complementul circumstanțial; *b)* complementul indirect; *c)* complementul direct:

Pater hodie magno cum gaudio filio suo librum donavit (Tatăl a dăruit astăzi fiului său o carte cu multă bucurie).

Complementele verbului pot fi exprimate și prin propoziții întregi sau prin substituiri și sînt așezate, în general, în ordinea de mai sus:

Vitis, ut se erigat, claviculis suis quasi manibus, quidquid est nacta, complectitur (Vița, ca să se ridice, îmbrățișează — apucă — prin cîrceii săi ca și cu mîinile, tot ce a întîlnit). Aici *ut se erigat* este propoziție circumstanțială finală, *claviculis suis* este complement circumstanțial instrumental, *quasi manibus* este complement circumstanțial de mod, *quidquid est nacta* înlocuiește pe *id quod est nacta*, în care *id* este complementul direct al lui *complectitur*, iar *quod est nacta* este atributivă la *id.*

Numele predicativ se așază de obicei înaintea verbului auxiliar, dar se poate așeza și în urma lui:

Non denique hæc sedes honoris mihi unquam **vacua** *mortis periculo fuit* (În sfîrșit acest scaun de cinste n-a fost niciodată pentru mine scutit de pericolul morții). (Cic. *In Cat.*, IV, 2).

Vos non solum de vestro ac reipublicæ, verum etiam de meo periculo estis **solliciti** (Voi sînteți îngrijorați nu numai de pericolul vostru și de al republicii, dar chiar de al meu). (Cic. *In Cat.*, II, 1).

În definiții însă auxiliarul se așază imediat după subiect:

Amicitia **est** *voluntatum, studiorum, sententiarum summa consensio* (Prietenia este acordul desăvîrșit în acte, sentimente, gînduri). (Cic. *De Amic.*, 15).

Rhetorice **est** *recte dicendi scientia* (Retorica este știința bunei vorbiri). (Quint., V, 10, 54).

Dar ordinea așezării complementelor, arătată mai sus, nu este totdeauna respectată, căci scriitorul aduce uneori lîngă verb complementul care este mai important, mai strîns legat de acțiunea verbului:

Cæsar, armis omnibus ex oppido traditis, in deditionem Suessiones accepit, exercitumque in **Bellovacos** *ducit* (Cæsar, fiind predate toate armele din oraș, a primit pe suesioni în supunere și duce armata la belovaci). (Cæs. *B.G.*, II, 13).

Adverbul, în general, se așază înaintea cuvîntului al cărui înțeles îl lămurește:

Qui **diutissime** *impuberes permanserunt, maximam inter suos ferunt laudem* (Cei care au rămas flăcăi — feciori — foarte multă vreme, se bucură de foarte mare laudă între ai lor). (Cæs. *B.G.*, VI, 21).

Video duas **adhuc** *esse sententias* (Văd că pînă acum sînt două păreri — propuneri). (Cic. *In. Cat.*, IV, 7).

Unele adverbe se așază în urma cuvîntului pe care îl lămuresc, și în deosebi *certe, fere, pæne, post:*

Magistratus ac principes in annos singulos gentibus quantum visum est agri attribuunt atque anno **post** *alio transire cogunt* (Magistrații și fruntașii repartizează pe fiecare an familiilor cît pămînt au găsit cu cale și cu un an în urmă — după un an — îi obligă să treacă în alt loc). (Cæs. *B.G.*, VI, 22).

Ac fuit **antea** *tempus, cum Germanos Galli virtute superarent* (Şi a fost înainte un timp, cînd galii întreceau pe germani în bărbăţie). (Cæs. *B.G.*, VI, 24).

Quidem se aşază totdeauna în urma cuvîntului al cărui sens îl întăreşte : *Nuper* **quidem,** *ut scitis, me ad regiam pæne confecit* (De curînd chiar, după cum ştiţi, pe mine aproape că m-a prăpădit lîngă sediul marelui pontifice). (Cic. *Pro. Mil.*, 37).

Prepoziţia se aşază înaintea cuvîntului al cărui caz îl conduce : **inter** *se* (între ei) ; **ab** *Aquitanis dividit* (desparte de acvitani) (Cæs. *B.G.*, I, 1) ; **ad** *effeminandos animos* (la moleşirea sufletelor) (Cæs. *B.G,*. I, 1).

Prepoziţia *cum*, cînd este împreună cu un pronume personal, cu pronumele reflexiv şi cu pronumele relativ *qui*, se aşază în urma pronumelui, făcînd corp comun cu el : **mecum, tecum, secum, nobiscum, vobiscum, quocum, quibuscum.**

Şi prepoziţiile *tenus* şi *versus* se aşază în urmă, dar nu se unesc cu cuvîntul dinaintea lor : *Ostia tenus* (pînă la Ostia), cu ablativul ; *aurium* **tenus** (pînă la urechi), cu genitivul ; *navigare Italiam* **versus** (a naviga spre Italia).

Cînd substantivul înaintea căruia este aşezată prepoziţia are determinări, se poate ca prepoziţia — mai ales cea monosilabică, şi dacă determinarea este un singur adjectiv — să se aşeze între determinant şi determinat : *sepulta* **in** *patria* (în patria înmormîntată), *hac* **in** *urbe* (în acest oraş), *magna* **ex** *parte* (în mare parte), *quanto* **cum** *periculo* (Cæs. *B.G.*, I, 17) (cu ce mare pericol), *multis* **de** *causis* (din multe motive).

În mod obişnuit însă determinările se aşază între prepoziţie şi substantiv : *ad* **huius criminis** *defensionem* (pentru apărarea de această învinuire) (Cic. *Pro Mil.*, 6) ; *in* **tanti sceleris** *immanitate* (în grozăvia unei crime aşa de mari) (Cic. *In Cat.*, IV, 11) ; *in* **patriæ civiumque** *pernicie* (în primejdia patriei şi a cetăţenilor) ; *in* **acerbissimorum hostium** *numero* (în numărul duşmanilor celor mai cruzi). (Cic. *In Cat.*, IV, 15).

Conjuncţiile coordonatoare se aşază la începutul propoziţiei pe care o leagă de cea dinainte, fie că acea propoziţie se găseşte în corpul frazei, fie că este la începutul frazei, făcîndu-se astfel legătura cu ideea anterioară. Cîteva dintre aceste conjuncţii nu se aşază la început, ci după unul sau două cuvinte şi anume : *autem, vero, enim. Quoque* se aşază totdeauna imediat după cuvîntul pe care, legîndu-l de cele dinainte, îl şi accentuează. *Tamen* se aşază de preferinţă la început, în timp ce *igitur* mai rar este aşezat la început ; *ergo* rareori este aşezat după primul cuvînt, de obicei este la începutul propoziţiei. Enclitica *-que* şi enclitica *-ve* se aşază totdeauna după cuvîntul pe care-l leagă, făcînd corp cu el.

Conjuncţiile subordonatoare se aşază la începutul propoziţiei pe care o leagă de regentă. Uneori însă se întîmplă ca, în afară de conjuncţie, propoziţia subordonată să fie legată şi printr-un pronume relativ cu sens de pronume demonstrativ. În acest caz pronumele relativ trece în primul rînd, iar conjuncţia îl urmează : **Quæ cum** *ita sint, perge quo cœpisti* (Cînd acestea sînt astfel, continuă — mergi — încotro ai început). (Cic. *In Cat.*, I, 10).

Pronumele relative şi toate cuvintele interogative (pronume, adverbe, particule) se aşază la începutul propoziţiei. Particula interogativă enclitică *-ne* se aşază totdeauna după primul cuvînt din propoziţie, făcînd corp cu el.

În limba latină, vocativul nu se aşază niciodată la începutul propoziţiei, ci după unul sau mai multe cuvinte :

Est igitur hæc, **iudices**, *non scripta, sed nata lex* (Există deci, judecători, această lege nu scrisă, ci înnăscută). (Cic. *Pro Mil.*, 10).

Quare, **patres conscripti**, *consulite vobis, prospicite patriæ* (De aceea, senatori, preocupaţi-vă de voi, purtaţi grija patriei). (Cic. *In Cat.*, IV, 3).

Verbul *inquam* nu se aşază înaintea vorbirii cuiva, ci după unul sau mai multe cuvinte:

Est vero, **inquam**, *notum quidem signum, imago avi tui* (Este însă pecetia, zic eu, bine cunoscută, chipul strămoşului tău). (Cic. *In Cat.*, III, 10).

Refer, **inquis**, *ad senatum* (Raportează senatului, spui tu) (Cic. *In Cat.*, I, 20).

Mihi vero, **inquit** *Cotta, videtur* (Mie însă, zise Cotta, îmi pare . . .). (Cic. *De Nat. Deor.*, I, 17).

II. Ordinea inversă

Ordinea normală a cuvintelor în exprimarea gîndirii este cea pe care o dictează cugetarea rece, logica minţii noastre. Dar chiar în studierea ordinei normale am văzut că ea primeşte acest nume pe baza principiului general că grupa subiectului este aşezată la începutul propoziţiei, iar grupa predicatului la sfîrşit. În amănunt însă în fiecare grupă se pot petrece o serie de modificări, aşezîndu-se, spre pildă, atributul adjectival, ca şi cel substantival sau înaintea sau în urma determinatului, şi chiar cel substantival între atributul adjectival şi determinat, putîndu-se aşeza complementele şi în altă ordine decît cea normală. Prin toate aceste modificări în corpul aceleeaşi grupe se crează o posibilitate mai largă de nuanţare.

Dar propoziţiile cu ordine normală nu sînt cele mai numeroase în exprimarea gîndirii, căci scriitorii n-au fost ţinuţi numai la exprimarea logică, ci de foarte multe ori sufletul scriitorului sau al oratorului a fost dominat de sentiment, care l-a făcut să răstoarne ordinea părţilor propoziţiei şi să pună la început grupa predicatului sau cel puţin o parte din grupa predicatului.

Astfel, în loc să zică *Vestra erga me voluntas est mihi iucunda*, sau *iucunda mihi est* (Bunăvoinţa voastră faţă de mine îmi este plăcută), a zis *Est mihi iucunda vestra erga me voluntas* (Cic. *In Cat.*, IV, 1).

În prima formă, care era ordinea normală cu grupa subiectului la început, se punea accentul pe grupa subiectului, adică pe bunăvoinţa manifestată de senatori faţă de situaţia cu care avea de luptat Cicero. În a doua formă se scoate în relief plăcerea mare pe care o produsese în sufletul vorbitorului atitudinea acelora. Prin această exprimare, care cuprinde în ea şi un fel de recunoştinţă, cei cărora se adresează sînt mai încîntaţi auzind rezultatul frumos al gestului lor.

Tot aşa în fraza *Amicitia enim est nihil aliud nisi omnium divinarum humanarumque rerum cum benevolentia et caritate consensio* (Căci amiciţia nu este nimic altceva decît acordul în toate lucrurile divine şi omeneşti împreunat cu bunăvoinţă şi dragoste) avem o definiţie rece, ştiinţifică a amiciţiei. În forma însă, în care o prezintă Cicero: *Est enim amicitia nihil aliud nisi omnium divinarum humanarumque rerum cum benevolentia et caritate consensio*, (Cic. *De Amic.*, 20) în care face o foarte mică schimbare, dar pune verbul la început, atrage mult mai mult atenţia şi trezeşte mult mai mult interes pentru aceeaşi definiţie, accentuîndu-se cuvintele *est* şi *nihil aliud:* Căci nimic altceva nu este amiciţia decît acordul . . ., ceea ce nu este numai

o definiție a amiciției, ci precizarea unui anumit punct de vedere în înțelesul dat amiciției.

Această ordine cu așezarea grupei predicatului la începutul propoziției și care reprezintă o răsturnare a ordinei normale, se numește **ordine inversă,** în organizarea căreia intră, cum am văzut, latura sentimentală, latura afectivă a sufletului scriitorului sau oratorului ; de aceea o putem numi și *ordinea afectivă.*

Ceea ce se urmărește în așezarea părților propoziției pentru exprimarea unei gîndiri, este scoaterea în relief a părților mai importante.

Sînt multe mijloacele pe care scriitorul sau vorbitorul le folosește pentru atingerea acestui scop. Citățm cîteva :

a) *Așezarea la începutul propoziției* a părții pe care vrem s-o scoatem în relief.

În această privință am avut mai sus propoziția *Est mihi iucunda vestra erga me voluntas,* precum și propoziția *Est enim amicitia nihil aliud nisi omnium divinarum humanarumque rerum consensio,* a căror capacitate de nuanțare particulară s-a lămurit la locul său.

Citățm și propoziția, care, prezentată în ordinea normală, ar avea forma : *vis victa est vi* sau *vis vi victa est* (forța a fost învinsă prin forță), în care cuvîntul accentuat este *vis,* a cărui soartă se lămurește pentru împrejurarea de care e vorba, și anume că a fost învinsă, adăugîndu-se și mijlocul prin care a fost biruită : prin forță.

Cicero însă, într-un loc, unde a avut intenția să scoată în relief mijlocul prin care a fost biruită forța sau violența, a răsturnat ordinea normală și a zis : *vi victa vis* (prin forță a fost învinsă forța) (Cic. *Pro Mil.,* 30). Vom vedea mai departe că, în același discurs, vrînd să reliefeze o altă nuanță prin aceleași cuvinte, oratorul a folosit altă așezare a lor. În forma *vi victa vis* se vede bine intenția lui Cicero de a pune accentul pe « prin forță » :

b) *Despărțirea elementelor,* care formează grup sintactic, prin altele, care formează alt grup sintactic. Aceasta constituie figura stilistică numită *hyperbaton.*

Astfel, în loc de : *Ego magnum furorem in republica versari et nova quædam mala misceri et concitari iam pridem videbam* (Eu încă de mult vedeam că în treburile publice există o mare tulburare și că se frămîntă și se ațîță unele nenorociri noi), scriitorul a preferat forma : *Ego* **magnum** *in republica versari* **furorem** *et* **nova quædam** *misceri et concitari* **mala** *iam pridem videbam* (Cic. *In Cat.,* IV, 6).

Prin despărțirea atributului adjectival *magnum* de determinatul său *furorem,* cu care face un grup sintactic — subiectul completivei infinitivale — și introducerea între ele a predicatului completivei infinitivale *(versari)* și a complementului circumstanțial de loc al său *(in republica),* se dă mai mare valoare părților despărțite, accentul căzînd pe *magnum* și pe *furorem,* în timp ce *in re publica versari* rămîn cu accent secundar. Același lucru este și cu atributele adjectivale *nova quædam* despărțite de determinatul lor *mala* — subiectul a două completive infinitivale — prin cele două predicate ale completivelor infinitivale ; această despărțire contribuie ca accentul să cadă asupra elementelor despărțite, care în acest chip sînt scoase în relief.

În același mod sînt scoase în relief părțile despărțite făcînd să cadă accentul pe ele, în frazele : *Ineuntis ætatis inscitia* **senum** *regenda* **prudentia** *est* (Neștiința vîrstei începătoare trebuie călăuzită de cumințenia bătrînilor).

Non est sæpius in uno homine **summa salus** *periclitanda* **reipublicæ** (Nu trebuie prea des primejduită viaţa statului prin fapta unui singur om). (Cic. *In Cat.*, I, 11).

Paulus **tantum** *in ærarium* **pecuniæ** *invexit, ut unius imperatoris præda* **finem** *attulit* **tributorum** (Paulus a transportat atîţi bani în tezaurul public, încît prin prada unui singur comandant a pus capăt impozitelor). (Cic. *De Off.*, II, 22, 76).

Ante **Lælii** *ætatem et* **Scipionis** (Înainte de timpul lui Lælius şi al lui Scipio). (Cic. *Tusc.*, IV, 3).

Quæ populari gloria decorari in Lucullo debuerunt, ea fere sunt et **Græcis** *litteris celebrata et* **Latinis** (Cele ce a trebuit să fie împodobite cu gloria populară la Lucullus, cam acelea sînt preamărite şi în literatura greacă şi în cea latină). (Cic. *Acad.*, II, 2).

c) *Aşezarea la sfîrşit, chiar după verb, a părţii pe care autorul vrea să o scoată în relief.*

În propoziţia : *De his* **eandem** *fere, quam reliquæ gentes, habent* **opinionem** (Despre aceştia au cam aceeaşi părere — credinţă — pe care o au şi celelalte neamuri), Cæsar vrea să noteze credinţa *(opinionem)* pe care galii o aveau despre anumiţi zei şi tocmai pe acest cuvînt, după ce-l indicase prin atributul său *eandem* încă de la începutul propoziţiei, îl aşază chiar în urma verbului. Citind propoziţia însă, observăm că accentul, care se anunţase ridicat pe *eandem fere* îşi găseşte corespondenţă tocmai la sfîrşit pe *habent opinionem*, în timp ce peste cuvintele aşezate între ele se trece cu o accentuare slabă. (Cæs. *B.G.*, VI, 17).

Sau : *Quocumque mentes vestræ inclinant atque* **sententiæ** (În orice parte înclină cugetele şi hotărîrile voastre) (Cic. *In Cat.*, IV, 6), în care *sententiæ*, care este legat prin *atque* de *mentes vestræ*, este aşezat la sfîrşit, după verb.

De asemenea în propoziţia *qui* **summam** *inter eos habent* **auctoritatem** (Care au o foarte mare autoritate între aceia) (Cæs. *B.G.*, VI, 13), cuvîntul *auctoritatem* este cel important al propoziţiei şi Cæsar a găsit cu cale să-l scoată în relief, aşezîndu-l la sfîrşitul propoziţiei, chiar după verb, deşi fusese anunţat încă de la începutul propoziţiei prin atributul său adjectival *summam*.

Tot aşa în propoziţia : *Est igitur* **hæc,** *iudices, non scripta, sed nata* **lex** (Există aşadar, judecători, această lege nu scrisă, ci înnăscută) (Cic. *Pro Mil.*, 10).

d) *Notarea antitezelor.* Aceasta se face prin aşezarea cuvintelor, care stau în opoziţie, unul la începutul propoziţiei şi altul la sfîrşit, căci, după cum am văzut, acestea sînt cele două poziţii care dau relief părţilor propoziţiei :

A **malis** *mors abducit, non a* **bonis** (De suferinţe ne desparte moartea, nu de bucurii) (Cic. *Tusc.*, I, 34).

Aici opoziţia este între « rău » şi « bine », între « suferinţă » şi « bucurie ». Autorul a găsit cu cale să o reliefeze punînd pe unul dintre aceşti termeni la începutul, şi pe celălalt la sfîrşitul propoziţiei.

Milvo *est quoddam bellum quasi naturale cum* **corvo** (Între uliu şi corb este un război aproape natural) (Cic. *De Nat. Deorum*, II, 125).

Şi aici termenii în opoziţie sînt *milvus* şi *corvus*, iar autorul a găsit nimerit să scoată în relief această antiteză, punînd pe *milvus* la început şi pe *corvus* la sfîrşit.

Antiteza se mai poate nota şi prin aşezarea celor doi termeni unul lîngă altul sau în cît mai mare apropiere.

Scanned with OKEN Scanner

Aşa Cicero scoate în relief rivalitatea dintre Clodius şi Milo, care s-a rezolvat prin omorîrea lui Clodius, pe care îl prezintă ca atacator, folosind cuvîntul *vis* la două cazuri deosebite, aşezate unul lîngă altul:

Si tempus est ullum iure hominis necandi, certe illud est non modo iustum, verum etiam necessarium, cum vi vis *illata defenditur* (Dacă este vreo împrejurare care să îndreptăţească omorîrea unui om, desigur aceea este nu numai îndreptăţită, dar chiar necesară, cînd violenţa — forţa — întrebuinţată în contra cuiva este înlăturată prin violenţă) (Cic. *Pro Mil.*, 9).

Aici accentul puternic al propoziţiei cade asupra lui *vi*, urmat, după o scurtă pauză, de un alt accent puternic asupra lui *vis (illata)*. Punerea alături a acestor două cuvinte, care notează forţe contrarii, şi pronunţarea lor accentuată, separate printr-o scurtă pauză, produce parcă o ciocnire între ele, ceea ce impresionează urechea auditorului.

Prin această antiteză formulează Cicero principiul legitimei apărări.

În altă frază, găsim în mai multe propoziţii acelaşi procedeu de a scoate în relief antiteza:

Cur igitur victus est a Milone Clodius? Quia non semper viator *a* latrone, *nonnumquam etiam* latro *a* viatore *occiditur; quia quamquam* paratus *in* imparatos *Clodius, tamen* mulier *inciderat in* viros (Ei bine, de ce a fost învins Clodius de Milo? Fiindcă nu totdeauna călătorul este omorît de tîlhar, uneori chiar tîlharul este omorît de călător; fiindcă, deşi Clodius pregătit atacase pe nişte nepregătiţi, cu toate acestea o femeie atacase pe nişte bărbaţi) (Cic. *Pro Mil.*, 55).

Aici Cicero stabileşte şi accentuează opoziţia, punînd alături termenii respectivi, între *viator* şi *latro*, *paratus* şi *imparatus*, *mulier* şi *vir*.

e) *Chiasmul. Pro* vita hominis *nisi* hominis vita *reddatur, non posse deorum immortalium numen placari arbitrantur* (Ei cred că, dacă pentru o viaţă de om nu se dă în schimb viaţă de om, puterea zeilor nemuritori nu poate fi îmbunată) (Cæs. *B.G.*, VI, 16).

Aici noţiunea pe care autorul vrea să o scoată în relief este *vita hominis*. După credinţa galilor, spune Cæsar, cînd un om se afla în primejdie de moarte, nu putea fi răscumpărată viaţa celui în primejdie, decît dacă se oferea morţii o altă viaţă de om. Autorul, pentru a atrage atenţia asupra acestui schimb de vieţi, a pus expresia *vita hominis* de două ori, reprezentînd prima pe cea care va fi salvată, a doua pe cea care va fi jertfită; le-a pus alăturate şi le-a aranjat aşa ca în prima să fie întîi determinatul şi apoi determinantul, iar în a doua să fie întîi determinantul şi apoi determinatul.

Prin această aranjare în prima expresie se accentuează *vita*, iar în a doua *hominis*, notîndu-se astfel faptul grozav pentru un om civilizat că *om* trebuia jertfit. Astfel, prin punerea alături a celor două expresii şi prin aranjarea lor în felul arătat mai sus, poziţiile elementelor componente au permis scriitorului să noteze printr-o formulare foarte concisă toată grozăvia faptului.

Acest sistem de aranjare a grupelor similare şi apropiate constituie figura stilistică numită *chiasmus*, căci, dacă scriem una sub alta cele două expresii şi unim prin cîte o linie părţile cu acelaşi rol — determinant, determinat — obţinem semnul X, care în greceşte este litera numită *hi*:

vita hominis
X
hominis vita

Scanned with OKEN Scanner

Să urmărim acum aplicarea acestor principii.

În propoziția: *Catilinam, orbem terræ cæde atque incendiis vastare cupientem, nos consules perferemus?* oratorul a pus la început numele personajului la care se raporta întregul său discurs, deci pe acesta cade accentul principal; urmează apoi un determinant al acestuia *(cupientem)*, care are și el o complinire *(vastare)*, care la rîndul său are mai multe compliniri *(orbem terræ cæde atque incendiis)*; se încheie cu subiectul și predicatul: (Pe Catilina, care dorește fierbinte să pustiiască globul pămîntesc prin măcel și foc, noi consulii îl vom răbda oare?). (Cic. *In Cat.*, I, 3).

Prin ordinea pusă în cuvinte, ordine care ne obligă să punem un accent puternic asupra cuvîntului *Catilinam*, apoi asupra lui *orbem (terræ)* și asupra lui *(vastare) cupientem*, și la sfîrșit trei accente sacadate asupra cuvintelor, iarăși foarte importante, *nos consules perferemus?*, autorul reușește să-și nuanțeze gîndirea, prezentînd și pe erou cu toată grozăvia planurilor lui, și îndatorirea ce incumbă consulilor; și aceasta, numai într-o propoziție chibzuit organizată.

Să examinăm și o gîndire mai bogat exprimată:

Rempublicam, Quirites, vitamque omnium vestrum, bona, fortunas, coniuges liberosque vestros, atque hoc domicilium clarissimi imperii, fortunatissimam pulcherrimamque urbem, hodierno die, deorum immortalium summo erga vos amore, laboribus, consiliis periculisque meis, e flamma atque ferro ac pæne ex faucibus fati ereptam et vobis conservatam ac restitutam videtis (Cetățeni, republica și viața voastră a tuturor, bunurile, averile, soțiile și copiii voștri, și această capitală a celei mai strălucite stăpîniri, cel mai bogat și cel mai frumos oraș, astăzi, prin prea marea dragoste a zeilor nemuritori față de voi, prin ostenelile, chibzuința și pericolele mele, le vedeți smulse din flăcări și din sabie și aproape din ghiarele morții și salvate și redate vouă). (Cic. *In Cat.*, III, 1).

Aici găsim la început o serie de complemente directe, primul fiind *rempublicam*, care este cel mai important, și de care este legat *vitam omnium vestrum*, așa încît sînt prezentate ca și cum ar face o unitate împreună — ceea ce era o realitate, căci viața statului se confundă cu viața cetățenilor —; acestea sînt urmate de două complemente directe *(bona, fortunas)*, care reprezintă partea materială a vieții; apoi de alte două care fac grup prin conjuncția care le leagă *(coniuges liberosque vestros)* și care reprezintă partea duioasă a vieții cetățenilor, și se încheie cu *urbem*, căreia i se dă o deosebită importanță prin calificativele pe care i le acordă *(domicilium clarissimi imperii, fortunatissimam pulcherrimamque)*, precum și prin locul ultim între complementele directe.

Urmează o serie de complemente circumstanțiale, dintre care unul de timp *(hodierno die)*, singur din categoria sa, înfățișează parcă un popas după șirul lung al complementelor directe, apoi unul instrumental asupra căruia se pune oarecare insistență prin determinările ce i se acordă *(deorum immortalium summo erga vos amore)*, urmat de alte trei complemente instrumentale prezentate mai rapid *(laboribus, consiliis periculisque meis)*, căci era vorba de persoana oratorului, apoi trei complemente circumstanțiale de loc, înfățișate mai larg prin conjuncțiile copulative de mai mare importanță.

Tocmai la sfîrșit găsim acțiunea propriu zisă *(ereptam, conservatam, restitutam)*.

Scanned with OKEN Scanner

Prin rînduirea mai întîi a părților de propoziție pe grupe, prin ordinea pe care a pus-o în fiecare grupă, punîndu-le în relief pe de o parte prin locul acordat și pe de altă parte prin determinările acordate, autorul a reușit să dea acestei gîndiri o variație de întonare care impresionează pe auditor, ceea ce de fapt a și urmărit oratorul.

Astfel, după o accentuare care merge crescînd de la *rempublicam* pînă la *urbem*, cu reliefarea elementelor componente face un scurt popas la *hodierno die*, apoi o prezentare ceva mai largă a lui *deorum auxilio*, după care pornește în ritm rapid pînă la acțiuni, unde se oprește și o etalează pe fiecare în parte.

Cum vedem, o bună mînuire a topicii dă scriitorului posibilități să reliefeze toate nuanțele gîndirii și simțirii sale cu multă măiestrie. Dar pentru o bună mînuire a topicii autorul face uz nu numai de ordinea normală sau ordine logică, ci și de cea inversă sau psihologică, în care domină latura afectivă.

Scanned with OKEN Scanner

ORDINEA PROPOZIŢIILOR ÎN FRAZĂ

Dum *ea ibi Romani* **gerunt,** *Antemnatium exercitus hostiliter in fines Romanos incursionem facit* (Pe cînd romanii săvîrşeau acelea acolo, armata antemnaţilor face o năvală duşmănoasă pe teritoriul roman). (T. Liv. I, 11).

Si *te interfici* **iussero,** *residebit in re publica reliqua coniuratorum manus* (Dacă voi fi poruncit ca tu să fii omorît, va rămîne în stat cealaltă ceată a conspiratorilor). (Cic. *In Cat.*, I, 12).

Quia *natura mutari non* **potest,** *idcirco veræ amicitiæ sempiternæ sunt* (Fiindcă firea nu se poate schimba, de aceea adevăratele prietenii sînt perpetui). (Cic. *De Amic.*, 32).

Ut *sementem* **feceris,** *ita metes* (Cum vei fi făcut semănătura, aşa vei secera). (Cic. *De Orat.*, II, 65).

Ut desint *vires, tamen est laudanda voluntas* (Deşi lipsesc puterile, cu toate acestea trebuie lăudată voinţa).

Hersilia, precibus raptarum fatigata, orat **ut** *parentibus earum* **det** *veniam et in civitatem* **accipiat** (Hersilia, obosită de rugăminţile celor răpite, cere ca să acorde iertare părinţilor acelora şi să-i primească în cetate). (T. Liv. I, 11).

Regulus ad supplicium profectus est, **ut** *fidem hosti datam* **conservaret** (Regulus a plecat la tortură, ca să respecte cuvîntul dat duşmanului).

Ipsa virtus ita beatam vitam efficit, **ut** *beatior esse non* **possit** (Virtutea singură face viaţa aşa de fericită, că mai fericită nu poate fi).

Hæc **templi** *est origo,* **quod** *primum omnium Romæ sacratum est* (Aceasta este originea templului, care a fost sfinţit cel dintîi dintre toate la Roma). (T. Liv. I, 10).

În alcătuirea frazei, scriitorul latin ţinea seamă de anumite norme care stabileau un fel de ordine normală, şi anume erau propoziţii subordonate care se aşezau înaintea principalei şi altele care veneau în urma ei. Astfel, propoziţia temporală *(dum ea ibi Romani gerunt)*, cea cauzală *(quia natura mutari non potest)*, cea concesivă *(ut desint vires)*, cea condiţională *(si te interfici iussero)*, cea comparativă *(ut sementem feceris)* sînt aşezate de obicei înaintea regentelor lor ; iar propoziţia completivă *(ut det, ut accipiat)*, propoziţia finală *(ut conservaret)*, propoziţia consecutivă *(ut beatior esse non possit)* ocupă loc după propoziţia regentă ; propoziţia care începe cu pronume sau adverb relativ, fie că este atributivă sau este una dintre circumstanţiale, se aşază în urma cuvîntului la care se referă pronumele relativ *(quod primum omnium Romæ sacratum est)*.

Scanned with OKEN Scanner

Dar după cum în organizarea propoziției ordinea normală putea fi răsturnată din anumite cerințe ale exprimării gîndirii, tot așa se întîmplă și în organizarea frazei, și putem întîlni o propoziție legată prin pronume relativ, așezată înaintea cuvîntului la care se referă, cum avem în : *et quos ferro trucidari oportebat*, **eos** *nondum voce vulnero* (și eu încă nu rănesc cu cuvîntul pe aceia care trebuia să fie omoriți cu sabia) (Cic. *In. Cat.*, I, 9) ; sau găsim o propoziție comparativă așezată în urma regentei : *et vives ita*, **ut vivis** (și vei trăi așa, cum trăiești) (Cic. *In Cat.*, I, 6), ori o propoziție cauzală așezată în urma regentei : *Magna dis immortalibus habenda est gratia*, **quod** *hanc tam infestam reipublicæ pestem totiens iam* **effugimus** (Mare recunoștință trebuie să avem față de zeii nemuritori, fiindcă de atîtea ori am scăpat de această nenorocire așa de periculoasă pentru stat). (Cic. *In Cat.*, I, 11).

Principiile care călăuzesc în răsturnarea ordinei normale în alcătuirea frazei, și în stabilirea unei noi ordine, pe care o numim **ordinea oratorică,** sînt două : *importanța* și *armonia.*

Întocmai cum la alcătuirea propoziției, importanța ce se acorda unei părți de propoziție se manifesta, în deosebi, prin așezarea ei la începutul sau la sfîrșitul propoziției, tot așa în alcătuirea frazei, propoziția, căreia scriitorul îi acorda mai multă importanță, era așezată la începutul sau la sfîrșitul frazei :

Non enim iam inter latera nostra sicca illa versabitur ; *non in campo, non in foro, non in curia, non denique inter domesticos parietes pertimescemus* (Căci nu se va mai afla între coastele noastre pumnalul acela ; nu ne vom teme nici în cîmpul lui Marte, nici în for, nici în sala senatului, nici în sfîrșit între pereții casei). (Cic. *In Cat.*, II, 1.)

Hosce ego homines excipio et secerno libenter, neque in improborum civium, sed **in acerbissimorum hostium numero habendos puto** (Pe acești oameni eu bucuros îi dau la o parte și îi separ și socotesc că nu trebuie considerați în numărul cetățenilor necinstiți, ci în al celor mai crunți dușmani). (Cic. *In Cat.*, IV, 15).

Iar cînd vrea să noteze raportul de opoziție dintre două idei, le întrunește în aceeași frază și pune la începutul frazei partea importantă a uneia și la sfîrșitul frazei partea importantă a celeilalte :

Causa est enim post urbem conditam hæc inventa sola, *in qua omnes sentirent unum atque idem, præter eos, qui, cum sibi viderent esse pereundum,* **cum omnibus potius quam soli perire voluerunt** (Căci de la întemeierea Romei această chestiune a fost găsită singura, în care toți să simtă unul și același lucru, afară de acei care, fiindcă vedeau că ei trebuie să piară, au vrut să piară mai de grabă cu toți decît ei singuri). (Cic. *In Cat.*, IV, 14).

Alteori, pentru a scoate în relief ideea unei propoziții, îi separă părțile introducînd între ele o altă propoziție, în special cînd au același subiect sau același complement direct :

Nam ita mihi salva republica vobiscum perfrui liceat, **ut ego, quod** *in hac causa vehementior* **sum,** *non atrocitate animi* **moveor,** *sed singulari quadam humanitate et misericordia* (Căci așa să am eu parte să mă bucur împreună cu voi de republica salvată, cum eu, fiindcă sînt cam aprig în această chestiune, nu sînt mînat de cruzime sufletească, ci de o deosebită omenie și compătimire). (Cic. *In Cat.*, IV, 11).

Aici în propoziția comparativă *ut ego non moveor* este introdusă propoziția cauzală *quod vehementior sum*, avînd același subiect.

Scanned with OKEN Scanner

Non **Ti. Gracchus, quod** *iterum tribunus plebis fieri* **voluit,** *non* **C. Gracchus, quod** *agrarios concitare* **conatus est,** *non* **L. Saturninus, quod** *C. Memmium* **occidit,** *in discrimen aliquod atque in vestræ severitatis iudicium* **adducitur** (Nu este adus în vreo primejdie şi în judecata severităţii voastre nici Tiberius Gracchus, fiindcă a vrut să se facă pentru a doua oară tribun al poporului, nici C. Gracchus, fiindcă a încercat să aţîţe pe partizanii distribuirii de pămînturi, nici L. Saturninus, fiindcă a omorît pe C. Memmius). (Cic. *In Cat.*, IV, 4).

Aici avem trei propoziţii principale, care au ca subiecte pe *Ti. Gracchus*, pe *C. Gracchus*, pe *L. Saturninus*, iar ca predicat pe *adducitur*, pus la sfîrşit şi acordat cu ultimul subiect. Fiecare propoziţie are subiectul despărţit de predicat prin cîte o cauzală, scoţîndu-se astfel în relief cele trei subiecte ale propoziţiilor principale.

Această introducere a unei propoziţii în corpul altei propoziţii, ca şi introducerea între părţile unui grup sintactic dintr-o propoziţie a unui alt grup sintactic constituie un *hyperbaton.*

Alteori, după ce pune într-o propoziţie, sau în mai multe succesive, părţile de propoziţie într-o anumită ordine, în propoziţia sau propoziţiile următoare le aşază în ordine inversă :

Quare, patres conscripti, **consulite** *vobis,* **prospicite** *patriæ,* **conservate** *vos, coniuges, liberos fortunasque vestras, populi Romani nomen salutemque* **defendite,** *mihi parcere ac de me cogitare* **desinite** (De aceea, senatori, preocupaţi-vă de voi, purtaţi grijă de patrie, păstraţi-vă pe voi, soţiile, copiii şi averile voastre, apăraţi numele şi viaţa poporului roman, încetaţi de a mă cruţa şi de a vă gîndi la mine). (Cic. *In Cat.*, IV, 3).

Aici, în primele trei propoziţii avem predicatul pus înainte şi complementul aşezat după el *(consulite vobis, prospicite patriæ, conservate vos, coniuges, liberos fortunasque vestras);* în celelalte două sînt puse complementele la început şi predicatul la sfîrşit *(populi Romani nomen salutemque defendite, mihi parcere ac de me cogitare desinite).*

Astfel, prin accentuarea puternică pe predicate, urmată de o accentuare mai slabă pe complemente în primele trei propoziţii, şi prin accentuarea slabă pe complement urmată de o accentuare tare pe predicate în ultimele două propoziţii, se evită uniformitatea prezentării ideilor şi se atrage atenţia asupra ultimelor propoziţii prin diferenţa de înfăţişare.

Această inversare a locului, pe care-l ocupă în propoziţie părţile cu acelaşi rol, în două propoziţii constituie figura stilistică *chiasmus*, despre care am vorbit la topica propoziţiei :

conservate *vos, coniuges, liberos fortunasque* (vestras)

(populi Romani) *nomen salutemque* **defendite.**

Al doilea principiu de care se ţinea seamă în organizarea frazei latine era *armonia.*

Aceasta rezultă din cuvinte şi anume :

a) Se preferau cuvintele cu sonoritate plăcută urechii.

b) Se evita alăturarea de cuvinte în care consoanele de la sfîrşitul unuia se găseau şi la începutul celuilalt : *mors scriptoris, ars scribendi, audax Xanthippus fuit.*

Scanned with OKEN Scanner

c) Se evita succesiunea mai multor cuvinte cu terminații identice: *illorum, fortissimorum imperatorum Romanorum.*

d) Se considera ca un merit artistic folosirea, fără abuz, a *aliterației* adică a succesiunii mai multor cuvinte a căror consoană inițială este identică: *vi victa vis.*

Succesul era și mai mare dacă același cuvînt sau cuvinte cu aceeași rădăcină erau folosite cu diferite roluri în aceeași propoziție: *ad senem senex de senectute scripsit* (către un bătrîn a scris un bătrîn despre bătrînețe). (Cic. *De Amic.*, 5).

Armonia mai rezultă și din arta cu care sînt aranjate accentele propozițiilor și ale părților de propoziții:

Ego sum ille consul, patres conscripti, cui **non forum,** *in quo omnis æquitas continetur,* **non campus,** *consularibus auspiciis consecratus,* **non curia,** *summum auxilium omnium gentium,* **non domus,** *commune perfugium,* **non lectus,** *ad quietem datus,* **non denique hæc sedes honoris** *umquam vacua mortis periculo atque insidiis fuit* (Eu, senatori, sînt consulul pentru care nici forul, în care se găsește spiritul de dreptate, nici cîmpul lui Marte, sfințit prin auspiciile consulare, nici sala senatului, cel mai înalt sprijin al tuturor neamurilor, nici casa, locul de retragere al fiecăruia, nici patul, dat pentru odihnă, nici în sfîrșit acest scaun de cinste nu a fost vreodată scutit de pericolul morții și de curse). (Cic. *In Cat.*, IV, 2).

În această frază accentele puternice care cad asupra celor șase subiecte produc o impresie și plăcută și puternică atît prin alternanța lor cu părțile mai slab accentuate ce urmează după fiecare, cît și prin gradația ascendentă în care sînt așezate; iar partea de la sfîrșit *(umquam vacua mortis periculo atque insidiis fuit)* constituie un fel de descărcare a energiei acumulate crescînd pînă la ultimul subiect.

Nunc, si hunc exitum consulatus mei di immortales esse voluerunt, ut **vos populumque Romanum** *ex cæde miserrima,* **coniuges liberosque vestros Virginesque Vestales** *ex acerbissima vexatione,* **templa atque delubra, hanc pulcherrimam patriam** *omnium nostrum ex fœdissima flamma,* **totam Italiam** *ex bello ac vastitate eriperem, quæcumque mihi uni proponetur fortuna, subeatur.* (Acum, dacă zeii nemuritori au vrut ca acesta să fie sfîrșitul consulatului meu, ca pe voi și poporul roman să vă smulg din măcelul cel mai nenorocit, pe soțiile și copiii voștri și pe fecioarele Vestale din cea mai sălbatecă suferință, templele și altarele, această patrie foarte frumoasă a noastră a tuturor din incendiul cel mai odios, întreaga Italie din război și pustiire, orice soartă îmi va fi pusă înainte mie singur, să vină). (Cic. *In Cat.*, IV, 2).

În această frază avem aceeași organizare și cu același efect artistic întocmai ca în fraza anteriară, cu deosebirea că accentele puternice cad pe cele patru grupe de complemente directe, așezate de asemenea în gradație ascendentă.

Această artistică aranjare a accentelor în frază, ca să alterneze în chip plăcut părțile accentuate cu cele neaccentuate și, eventual, să fie dispuse în gradație, constituie *ritmul* frazei.

Dacă însă prin aranjarea accentelor se obține la un text în proză forma de vers, aceasta se consideră un defect pentru arta scriitorului. Cicero spune în această privință: *Versus in oratione si efficitur coniunctione verborum, vitium est* (Dacă prin înlănțuirea cuvintelor în vorbire se produce vers, aceasta constituie un defect). (Cic. *De Orat.*, III, 175).

Scanned with OKEN Scanner

Tot ca un element al ritmului este și cadența, oarecum muzicală, în care se termina un paragraf sau un capitol al vorbirii. Aceste cadențe se cerea să fie variate, căci scrie Cicero : *In orationis numero nihil est tam vitiosum, quam si semper est idem* (În ritmul unui discurs nimic nu constituie un defect așa de mare ca repetarea continuă a aceluiași ritm).

Una dintre cadențele căutate de scriitorii latini este aceasta — ∪ — ∪ : *exstitisse, consulentem, providete, arbitrabor (labefac)tare possit, vindicand(um) est;* precum și aceasta — ∪ ∪ ∪ — ∪ : *peste pereamus, et misericordia, (for)tuna subeatur, (sa)lusque pariatur, (fu)isse videamur, (pe)rire voluerunt, fama subeund(a) est* : sau aceasta — ∪ — — ∪ : *atque iucundum, bella gesserunt.*

Cu privire la însușirile armoniei în arta scriitorilor, Cicero spune : *Duæ sunt res quæ permulcent aures, sonus et numerus* (Două lucruri impresionează plăcut urechea : sonoritatea și ritmul). (Cic. *Orat.*, 163).

ORGANIZAREA PERIOADELOR

Perioadele sînt fraze mai bogate şi organizate cu artă. Nu orice frază bogată constituie un period. Pentru aceea la organizarea perioadelor se ţin în seamă toate regulile recomandate pentru alcătuirea frazelor, dar se adaugă şi îndrumări speciale, caracteristice perioadelor.

În literatura modernă nu se folosesc frazele bogate, ci se arată preferinţă pentru fraza scurtă, caracteristică vorbirii curente. Scriitorii vechi puneau însă mare preţ pe fraza bogată şi făceau studii speciale de retorică spre a învăţa să-şi arate gîndurile în exprimarea artistică. La noi, Bălcescu şi Odobescu au cultivat perioadele. În scrierile lor se găsesc probe de asemenea alcătuire de frază.

În organizarea perioadelor se ţine seama ca propoziţiile care le alcătuiesc să fie grupate în două părţi : în prima să fie aşezate cele care servesc oarecum la punerea problemei ; aceasta se numeşte *protasa;* în partea a doua se aşază propoziţiile care contribuie la dezlegarea problemei ; aceasta se numeşte *apodosa.*

În timp ce în partea întîia propoziţiile sînt rînduite într-un fel de gradaţie ascendentă, pentru a fi lămurită cît mai complet punerea problemei, în partea a doua avîntul se domoleşte din ce în ce, pînă la dezlegarea completă a problemei.

În fiecare parte însă se caută să nu fie monotonie prin întrebuinţarea aceluiaşi fel de construcţii, ci se întrebuinţează o variere cît mai mare : secundare complete, legate prin conjuncţii sau pronume relative, alternînd cu substituiri variate, în partea întîia ; principala, înconjurată de secundare cu construcţii variate, în partea a doua.

Latinii dau cu privire la perioade următoarea îndrumare, formulată concis : *Habet periodus membra minimum duo . . .* Şi alta : *Sit aperta, ut intellegi possit; non immodica, ut memoria contineri possit* (Un period are cel puţin două părţi . . . Să fie clar, ca să poată fi înţeles ; să nu fie prea lung, ca să poată fi înregistrat de memorie). (Quint., IX, 125.)

Dăm mai jos o frază din Cæsar, care cuprinde materialul dispus aşa că putea constitui un period, care ar fi avut o protasă alcătuită din opt propoziţii secundare, iar apodosa dintr-o principală, dar care, din cauza modului cum sînt înfăţişate secundarele, nu are armonia necesară periodului :

Adventu Cæsaris facta commutatione rerum, obsidibus Hæduis redditis, veteribus clientelis restitutis, novis per Cæsarem comparatis, quod ii, qui se ad eorum amicitiam se adgregaverant, meliore condicione atque æquiore imperio

se uti videbant, reliquis rebus eorum gratia dignitateque amplificata, Sequani principatum dimiserunt (La sosirea lui Cæsar făcîndu-se o schimbare a situaţiei, ostatecii fiind înapoiaţi heduilor, fiind daţi înapoi vechii clienţi, alţii noi fiind cîştigaţi graţie lui Cæsar, fiindcă acei care se alipiseră la prietenia lor vedeau că ei se folosesc de o situaţie mai bună şi de o stăpînire — autoritate — mai dreaptă, trecerea şi prestigiul acelora — heduilor — crescînd prin celelalte lucruri, secvanii au pierdut întîietatea). (Cæs. *B. G.*, VI, 12.)

Protasa are la început patru ablative absolute, după care urmează o cauzală *(quod ii videbant)* în care sînt intercalate o atributivă *(qui se ad eorum amicitiam adgregaverant)* şi o completivă infinitivală *(meliore condicione atque æquiore imperio se uti)* şi se încheie cu al cincilea ablativ absolut.

Dintre aceste ablative absolute primul şi al cincilea pot fi considerate ca lămurind pe principala din apodosă, cu sens temporal confundat cu cauzal, iar celelalte trei se pot lua ca lămuriri cauzale la primul ablativ absolut.

Dacă am schimba în propoziţii subordonate întregi primul ablativ absolut şi pe al cincilea, fraza ar căpăta mai multă flexibilitate, fără a avea totuşi armonia deplină a unui period, căci are apodosa oarecum disproporţionată faţă de protasă:

Cum adventu Cæsaris rerum commutatio facta esset, obsidibus Hæduis redditis, veteribus clientelis restitutis, novis per Cæsarem comparatis, quod ii, qui se ad eorum amicitiam adgregaverant, meliore condicione atque æquiore imperio se uti videbant, et cum reliquis rebus Hæduorum gratia dignitasque amplificata esset, Sequani principatum dimiserunt.

Dar Cæsar în opera sa îşi scrie memoriile faptelor de arme săvîrşite, în care are grijă să facă să apară obiectivitatea, claritatea şi conciziunea. Cicero însă, care este orator, şi Titus Livius, care este istoric, dar cu însuşiri retorice, îşi organizează scrisul cu altă preocupare de artă şi lasă ca în operele lor să apară mult mai des perioadele:

Si umquam *de bonis et fortibus viris*, **si umquam** *de bene meritis civibus potestas vobis iudicandi fuit*, **si denique umquam** *locus amplissimorum ordinum delectis viris datus est*, **ut** *sua studia erga fortes et bonos cives*, **quæ** *vultu et verbis sæpe significassent, re et sententiis declararent*, **hoc profecto tempore eam potestatem omnem vos habetis, ut** *statuatis*, **utrum** *nos*, **qui** *semper vestræ auctoritati dediti fuimus, semper miseri lugeamus*, **an,** *diu* **vexati** *a perditissimis civibus, aliquando per vos ac per vestram fidem, virtutem sapientiamque recreemur* (Dacă aţi avut vreodată puterea de a pronunţa hotărîri cu privire la cetăţenii buni şi bravi, cu privire la cetăţenii care au adus frumoase servicii, dacă în sfîrşit s-a dat vreodată prilej bărbaţilor aleşi din cele mai înalte clase sociale, ca să-şi manifeste prin fapte şi prin hotărîri sentimentele lor faţă de cetăţenii de ispravă şi curajoşi, sentimente pe care deseori le-au indicat pe chipurile lor şi prin cuvinte, desigur că în această împrejurare voi o aveţi deplină această putere, ca să statorniciţi dacă noi, care totdeauna ne-am închinat autorităţii voastre, avem să jelim într-o nenorocire permanentă, ori dacă, după ce multă vreme am fost hărţuiţi de către cetăţenii cei mai fără căpătîi, ne vom odihni o dată graţie vouă şi graţie credinţei, bărbăţiei şi înţelepciunii voastre). (Cic. *Pro. Mil.*, 4.)

La acest period notăm, ca însuşire specială, proporţia între cele două părţi, care au întindere aproape egală.

Protasa este constituită din trei condiţionale, rînduite în gradaţie ascendentă, urmate de o completivă conjunctivală explicativă, în care este introdusă

o concesivă legată prin pronume relativ ; apodosa începe cu principala, urmată de o completivă conjunctivală explicativă, urmată şi ea, la rîndul său, de o interogativă indirectă dublă, în prima fiind intercalată o atributivă, iar în a doua fiind intercalat un *participium coniunctum* ca substituire a unei propoziţii temporale.

Astfel, în afară de propoziţia principală, avem cinci propoziţii subordonate în protasă şi cinci în apodosă, reprezentînd o frumoasă variere şi o organizare producătoare de efect, în deosebi şi prin introducerea celor trei subordonate în corpul altor subordonate, care fac să iasă şi mai mult în relief părţile despărţite.

Dăm alt period cu altă organizare :

In hoc autem uno post hominum memoriam maximo crudelissimoque bello, **quale** *bellum nulla umquam barbaria cum sua gente gessit*, **quo** *in bello lex hæc fuit a Lentulo, Catilina, Cethego, Cassio constituta*, **ut** *omnes*, **qui salva urbe** *salvi esse possent, in hostium numero ducerentur*, **ita me gessi,** *Quirites*, **ut** *salvi omnes conservaremini, et*, **cum** *hostes vestri* **tantum** *civium* **superfuturum** *putassent*, **quantum** *infinitæ cædi restitisset*, **tantum** *autem urbis*, **quantum** *flamma obire non potuisset*, **et urbem et cives integros incolumesque servavi** (Însă în acest război unic, pe cît ţin minte oamenii, cel mai mare şi cel mai crud, ce fel de război nici un grup de barbari n-a purtat vreodată cu neamul său, în care război a fost stabilită această lege de către Lentulus, Catilina, Cethegus, Cassius, ca toţi cei care pot să fie salvaţi, fiind salvat oraşul, să fie consideraţi în numărul duşmanilor, eu aşa m-am purtat, cetăţeni, ca toţi să fie păstraţi întregi şi, în timp ce duşmanii voştri socotiseră că atîţi cetăţeni vor supravieţui, cîţi vor rămîne după măcelul cel fără margini, şi că atîta parte din oraş va supravieţui, cît nu va fi putut să întîlnească flacăra, eu am păstrat şi oraşul şi cetăţenii întregi şi nevătămaţi). (Cic., *In Cat.*, III, 25.)

Aici protasa începe cu un complement circumstanţial al apodosei, care complement este lămurit de două atributive, urmate de o consecutivă, în care este introdusă o atributivă în vorbire indirectă în înţeles larg şi în ea se găseşte un ablativ absolut condiţional ; iar apodosa are două principale, una la început şi alta la sfîrşit ; după prima principală urmează o consecutivă ; apoi după conjuncţia *et*, care anunţă pe a doua principală, urmează o concesivă, în care este intercalată o completivă infinitivală, după aceea este o comparativă în vorbire indirectă în înţeles larg, şi iarăşi o completivă infinitivală eliptică de predicat, urmată de o comparativă în vorbire indirectă în înţeles larg.

Deci, aici avem şi proporţia părţilor mari respectată şi o variere destul de bogată a propoziţiilor ce constituie cele două părţi ale periodului.

Dăm acum un alt period ciceronian, ca exerciţiu, spre a-i fi examinată organizarea, care aici este alta :

Quæ cum ita sint, pro imperio, pro exercitu, pro provincia, quam neglexi, pro triumpho ceterisque laudis insignibus, quæ sunt a me propter urbis vestræque salutis custodiam repudiata, pro clientelis hospitiisque provincialibus quæ tamen urbanis opibus non minore labore tueor quam comparo, pro his igitur omnibus rebus, pro meis in vos singularibus studiis, proque hac, quam perspicitis, ad conservandam rempublicam diligentia, nihil a vobis nisi huius temporis totiusque mei consulatus memoriam postulo, quæ, dum erit in vestris fixa, mentibus, tutissimo me muro sæptum esse arbitrabor. (Cînd acestea sînt

Scanned with OKEN Scanner

astfel, pentru — în loc de — autoritatea de comandant pentru armată, pentru provincia pe care am neglijat-o — Macedonia — pentru triumful și celelalte semne de cinstire, care au fost refuzate de mine din cauza pazei orașului și a salvării voastre, pentru clienții și oaspeții din provincie, pe care prin mijloacele orașului îi păstrez cu o trudă egală cu aceea cu care îi procur, așadar pentru toate aceste lucruri, pentru zelul meu deosebit față de voi și pentru această strădanie, pe care o vedeți, spre păstrarea republicii, nimic nu cer de la voi decît amintirea acestei situații și a întregului meu consulat, prin care, cît timp va fi întipărită în minţile voastre, voi socoti că sînt îngrădit de un zid foarte sigur). (Cic. *In Cat.* IV, 23.)

Scanned with OKEN Scanner

FIGURI GRAMATICALE ŞI STILISTICE

În limba latină, ca şi în toate limbile actuale, cuvintele izolate sau gîndirile sînt întrebuinţate într-un chip anumit, cu înţelesul lor general cunoscut şi obişnuit spre a exprima reprezentări cristalizate în forma lor firească.

Acest înţeles general cunoscut şi obişnuit se numeşte înţeles *propriu.*

Dacă cuvintelor izolate sau gîndirilor li se dă o întrebuinţare deosebită de cea obişnuită şi general cunoscută, cu scopul de a înnoi şi de a înfrumuseţa expresiile lingvistice, atunci se spune că sînt întrebuinţate în chip *figurat.*

În propoziţia « privighetoarea cîntă » vorba privighetoarea are înţelesul ei obişnuit, adică *propriu* reprezentînd pasărea cîntătoare, general cunoscută sub acest nume ; cînd însă zicem « bardul pădurii cîntă » acelaşi subiect este exprimat în chip *figurat.*

Aceste întrebuinţări puţin obişnuite ale cuvintelor sau ale propoziţiilor se numesc **figuri.**

Figurile sînt de 4 (patru) feluri :

1. *Figuri etimologice* } **gramaticale**
2. *Figuri sintactice* }
3. *Figuri de înţeles* sau *tropi* } **stilistice**
4. *Figuri de cugetare* }

FIGURI ETIMOLOGICE

1. *Afereza* este omiterea unei litere sau a unei silabe de la începutul unui cuvînt. Exemple : *sum* din *esum* după omiterea vocalei *e; lis* din forma veche *stlis* după omiterea consonantelor *st* a rămas în limba latină clasică forma *lis* (proces).

2. *Apocopa* este omiterea unei litere de la sfîrşitul unui cuvînt : *dic* (pentru *dice* = zi), *duc* (pentru *duce* = du), *fac* (pentru *face* = fă), *fer* (pentru *fere* = poartă), *tun* (pentru *tune* = tu oare?), *men'* (pentru *mene* = pe mine). *Men servasse ut essent qui me perderent?* (Salvatu-i-am eu oare ca să fie cine să mă piardă?).

3. *Syncopa* este omiterea unei litere sau a unei silabe din mijlocul unui cuvînt : Exemple : *servasse* pentru *servavisse* (a fi salvat), *donarunt* pentru *donaverunt* (au dăruit), *vinclum* pentru *vinclum* (lanţ), *laudasti* pentru *laudavisti* (ai lăudat), *dixti* pentru *dixisti* (ai zis).

4. *Tmeza* este despărţirea unui cuvînt în părţile lui alcătuitoare: **ante** *occupatur animus ab iracundia*, **quam** *providere ratio potuit ne occuparetur* (Sufletul este cuprins de mînie înainte ca judecata să fi putut prevedea ca să nu fie cuprins). (Cic. *Ad Quintum fratrem*, I, 1, 38). **Post** *diem tertium* — **quam** *dixerat* (A treia zi după ce spusese).

5. *Diplaziasmul* este reduplicarea unei consoane în mijlocul unui cuvînt: *repperi* pentru *repĕri* (am aflat), *rettuli* pentru *retuli* (am raportat).

6. *Antiteza* este înlocuirea unei litere cu alta: *optumus* pentru *optimus* (cel mai bun); *olli* pentru *illi* (aceluia), *verissume* pentru *verissime* (foarte adevărat); *quam verissume potero* (cît mai adevărat voi putea). *Vortumnus* pentru *Vertumnus* (Vertumnus, zeul schimbării anotimpului).

7. *Metateza* este strămutarea unei litere sau a unei silabe dintr-un cuvînt: *Vogesus* pentru *Vosegus* (munţii Vosgi).

8. *Paragoga* este adăugarea unei silabe la sfîrşitul unui cuvînt: *dicier* pentru *dici* (a fi zis), *irascier* pentru *irasci* (a se mînia).

FIGURI SINTACTICE

1. *Anastropha* este aşezarea prepoziţiei în urma substantivului: *diem statuo quam* **ante** *si solverint* (hotărăsc o zi şi dacă vor achita (datoria) înainte de această zi). *Paucos* **ante** *dies* (Cu puţine zile înainte). *Quos* **contra** *te defendo* (Te apăr împotriva acestora).

2. *Anaphora* este repetarea succesivă a aceluiaşi cuvînt în diferite locuri ale frazei spre a da cuvîntării mai multă vioiciune şi varietate: **Fuit, fuit** *ista quondam in hac republica virtus* (A fost, da, a fost această bărbăţie o dată în această republică) (Cic. *In Catil.*, I, 1, 3). **Excitate, excitate** *ipsum, si potestis a mortuis* (Treziţi-l, da, treziţi-l chiar pe el dintre morţi, dacă puteţi) (Cic. *Pro Milone*, 33, 91). *Pœnos populus Romānus iustitiā* **vicit,** *armis* **vicit,** *liberalitate* **vicit** (Poporul roman a învins pe Cartaginezi prin dreptate, a învins prin puterea armelor, a învins prin generozitate). (Auct. *ad Herrenium*, IV, 13).

3. *Syllepsa* (sau Comprehensiunea) este eliminarea unui predicat dintr-o propoziţie şi exprimarea lui în a doua propoziţie, din aceeaşi frază, legată de cea dintîi prin înţeles, dar la persoana şi în numărul subiectului din această a doua propoziţie: *L. Luculli virtutem quis? at quam multi villarum magnificentiam* **sunt imitati!** (Cine oare a imitat virtutea lui L. Lucullus? În schimb cît de mulţi au imitat măreţia vilelor lui); s-a eliminat predicatul *imitatus est* din prima propoziţie. (Cic. *De officiis*, I, 39, 140)

Prin syllepsa se elimină adesea dintr-o propoziţie legată prin pronume relativ un verb la modul infinitiv, dacă el se află la un mod personal în propoziţia următoare: *Frater meus patrem orat ut, quem ei* **(invitare)** *placeat, ad cenam invitet* (Fratele meu roagă pe tata să invite la cină pe cine i-ar plăcea (subînţeles a invita). (Cic. *Verr.*, I, 26, 55)

Adesea, tot prin syllepsa, se elimină după un cuvînt, care este aşezat într-o propoziţie, un alt cuvînt cu înţeles aproape identic din propoziţia următoare celei dintîi: *Plerique negant Cæsarem in condicione mansurum,*

postulataque hæc ab eo interposita esse (subînțeles *dicunt* sau *putant*), *quominus quod opus esset ad bellum, a nobis pararetur* (Cei mai mulți spun că Cæsar nu va menține condiția (pusă de el) și (mai zic, sau cred) că au fost propuse de el acele cereri ca să nu fie pregătite de noi cele ce erau trebuincioase pentru război). (Cic. *ad Atticum*, VII, 15, 3)

4. *Zeugma* este figura prin care un predicat comun pentru două subiecte sau două complemente, nu se raportă, după înțeles, decît numai la unul dintre subiecte sau complemente, și anume cel mai apropiat de predicat, și ca atare pentru al doilea subiect sau complement mai îndepărtat trebuie subînțeles un alt predicat cu înțeles aproape similar cu predicatul exprimat: *Germanicus quod arduum, sibi, cetera legatis* **permisit** (Germanicus (a luat) asupra-și ceea ce era anevoios, pe celelalte le-a lăsat în seama locotenenților săi). Predicatul *permisit* se potrivește cu complementul *legatis;* pentru complementul *sibi* trebuie subînțeles drept predicat: *sumpsit* (a luat). (Tacit. *Annalium* II, 20)

Cum eodem tempore et ea, quæ **præterita sunt** *et ea quæ* **videntur instare,** *præparet* (Fiindcă era ocupat și de (a purta grijă) cele din trecut și de a pune la cale cele ce păreau că se vor întîmpla). Pentru prima propoziție se subînțelege drept predicat *curet*, iar în a doua predicatul *præparet* se raportă la: *ea, quæ videntur instare.* (Cic. *Pro Roscio Amerino*, 8, 22)

5. *Ellipsa* este suprimarea unuia sau a mai multor cuvinte dintr-o propoziție. Se suprimă:

a) timpurile și modurile verbului *esse* (a fi): *Sed hæc vetera* (subînțeles *sunt*): *illud vero recens* (subînțeles *est*), *Cæsarem meo consilio interfectum* (subînțeles *esse*) (Dar acestea sînt lucruri vechi; nou este însă acest fapt că Cæsar a fost ucis după povața mea) (Cic. *Philip.*, II, 11, 25). *Venturum* (subînțeles *esse*) *se dixit* (a zis că el va veni).

b) verbul *inquit: At ille:* (subînțeles *inquit*) (iar el a zis). *Tum ego* (subînțeles *inquam*) (apoi eu am zis). *Ut vidit socios:* « *Tempus* (subînțeles *inquit*) (est) *desistere pugnæ; solus in Pallanta feror* (Îndată ce a văzut pe aliați (a zis): (este) timpul să vă retrageți din luptă; singur mă duc contra lui Pallas). (Verg. *Æneis*, X, 441)

c) Verbele *dico* (zic), *facio* (fac) și altele cu același înțeles în fraze scurte, dar numai atunci cînd subiectul este exprimat: *Scite enim Chrysippus, ut gladii causa vaginam, sic præter mundum cetera omnia aliorum causa esse generata* (Căci știți doar Chrisippus a zis că după cum teaca a fost făurită pentru sabie, tot așa toate celelalte lucruri, în afară de univers, au fost făurite pentru altele). (Cic. *De nat. Deorum*, II, 14, 37) La subiectul *Chrysippus* se subînțelege predicatul *dicit. Quanto melius hæc vulgus imperitorum, qui non membra solum hominis deo tribuunt, sed usum etiam membrōrum* (Cu cît mai bine spune acestea gloata celor nepricepuți care pun pe seama zeilor nu numai mădularele omului, ci chiar și folosința acestor mădulare). La subiectul *vulgus* se sub-înțelege predicatul *dicit* sau *facit.* (Cic. *De nat. Deorum*, I, 36, 101)

Attĭcus Cicerōni salūtem (subînțeles *dicit*) (Atticus salută pe Cicero) este formula de salutare pusă în fruntea unei scrisori, drept titlu, din partea celui care trimite o scrisoare către cel căruia i se scrie acea scrisoare. *Sed hæc et multa alia coram* (subînțeles *tractabimus*) (Dar despre acestea și despre multe altele vom trata (cînd vom fi) față în față). (Cic. *ad Atticum*, VII, 8, 5)

Scanned with OKEN Scanner

d) Ellipsa verbului este foarte obişnuită în anumite întrebări scurte şi cu întrebuinţare deasă, ca : *Quid enim? Quid ergo? Quid igitur? Quid tandem?* în care se subînţeleg verbele : *ais* (zici), *censes* (crezi), *censemus* (credem), *censetis* (credeţi).

e) În expresiile : *quid aliud quam, nihil aliud quam, nihil minus quam, nihil amplius quam* (nimic altceva decît, nimic mai puţin, mai mult decît) din care s-a suprimat verbul *facere. Per biduum nihil aliud quam steterunt parati ad pugnandum* (Timp de două zile n-au făcut altceva decît au stat pregătiţi de luptă. (Liv., XXXIV, 46, 7) După *nihil aliud* se subînţelege *fecerunt.*

f) După o propoziţie începătoare cu particula *ne* sau prin *quod*, trebuie să se subînţeleagă în a doua propoziţie verbul *dico* (zic) sau imperativele *scito* ori *scitote* (să ştii, să ştiţi), spre a se stabili în chip limpede legătura dintre cele două propoziţii. *Ne quis a nobis hoc ita dici forte miretur:* (subînţeles *dico*) *ne nos quidem huic uni studio penitus unquam dediti fuimus* (Să nu se mire cumva nimeni că aceasta este spusă în acest chip de mine : (declar) că nici eu nu m-am dedat cu totul vreodată acestui singur studiu). (Cic. *Pro Archia*, 1, 2)

g) Substantivele *filius* sau *filia* după genitivul numelui de părinte, sau substantivul *uxor*, după cel al numelui soţului : *Hannibal Gisgonis* (Hanibal (fiul) lui Gisgo) (Liv., XXV, 37, 8) *Cæcilia Metelli* (Cecilia fiica lui Metellus), *Verania Pisonis* (Verania soţia lui Piso). (Plin. *Epist.*, II, 20)

De asemenea se suprimă substantivul *templum* sau *ædes* (templu, sanctuar) înaintea genitivului numelui zeului care rămîne precedat totuşi de prepoziţia *ad: Ventum est ad Vestæ* (Am ajuns la (templul) Vestei) (Hor. *Sat.*, I, 9, 35). *Utinam pecunia ad Opis maneret* (O ! de-ar rămîne banii în (templul) zeiţei Ops (Cybela) (Cic. *Philip.*, I, 7, 18)

h) În sfîrşit se întrebuinţează ellipsa în anumite expresii proverbiale ca : *fortuna fortes* (subînţeles *adiūvat*) (norocul ajută pe cei curajoşi), *audaces fortuna* (subînţeles *iuvat*) (norocul ajută pe cei îndrăzneţi). *Bene tibi, bene vobis omnibus* (subînţeles *sit*) (Să-ţi fie ţie de bine, să vă fie vouă tuturor) (formula de închinare spre a bea în sănătatea cuiva). *Manus manum* (subînţeles *lavat*) (Mînă pe mînă spală).

6. *Brachilogia* este scurtarea sau contracţia propoziţiei : *Frater mihi de amicitia, ego illi de caritāte opinionem exposui* (Fratele mi-a expus părerea sa despre prietenie, eu lui despre iubire).

7. *Pleonasmul*, contrariu ellipsei, este exprimarea unui cuvînt sau a unei idei care este de prisos pentru înţelegerea gîndirii exprimate prin alte cuvinte. Printre pleonasme se citează :

a) anumite îmbinări de cuvinte, folosite în limba comună, în termeni juridici, sau în termeni politici ca : **forte** *fortuna* (printr-un noroc întîmplător), **forte** *temere* (la întîmplare, fără chibzuială), *prudens-sciens* (cu prevedere şi cu ştiinţă), *agri dati assignati* (ţarine acordate şi atribuite), *nihil* **æqui** *boni impetravit* (N-a dobîndit nimic bun şi drept). (Cic. *Philip.*, II, 37, 94)

b) Repetarea cuvîntului la care se raportează pronumele relativ, repetare care se face chiar în propoziţia cu pronumele relativ spre a da mai multă putere şi precizie gîndirii ; în special se repetă cuvîntul *dies* (zi). *Venit mihi. in mentem* **illius temporis,** *quo* **die** *mihi dicendum est* (Îmi vine în minte acea vreme şi acea zi în care trebuie să iau cuvîntul) (Cic. *In Cæcilium divinatio,*

13, 41). *Erant omnino itinera duo, quibus* **itineribus** *domo exire poterant* (Erau în total două drumuri prin care puteau ieşi din ţară). (Cæs. *B. G.*, I, 6, 1)

c) Adverbul la comparativ — *potius* (mai bine, mai de grabă) — se adaugă cîteodată, prin pleonasm, pe lîngă comparative sau pe lîngă verbe care au înţeles de comparare ca: *præstare* (a sta mai presus), *malle* (a prefera): *An ille Uticæ* **potius** *quam Romæ esse maluisset?* (Oare el ar fi preferat să fie mai de grabă în Utica decît în Roma?). *Præstat mori* **potius** *quam vitam miseram vivere* (Este preferabil mai de grabă să mori decît să trăieşti o viaţă nenorocită). (Cic. *Ad Atticum*, XIV, 9, 2)

d) Cu verbul *interest* (este deosebire) prepoziţia *inter* se poate repeta înaintea celui de al doilea termen al comparaţiei sau al diferenţei cînd comparaţia sau diferenţa este făcută între mai multe persoane sau lucruri, nu numai între două. Astfel: *Multum interest inter Æschylum et Sophoclem et* **inter** *Euripidem* (Este mare deosebire între Æschyle şi Sofocle şi între Euripide) pentru că deosebirea se face între Eschyle şi Sofocle, de o parte, şi Euripide de altă parte.

Dacă diferenţa se face numai între două persoane se va scrie: *Multum interest inter Sophoclem et Euripidem* (nu se va scrie: *et inter Euripidem*).

e) Un pleonasm cu totul deosebit este acela prin care se adaugă pronumele personal *sibi* pe lîngă reflexivul *suus: Suo* **sibi** (pleonasm) *suco vivunt* (Ei trăiesc din propriul lor suc). *Suam* **sibi** (pleonasm) *rem salvam sistam* (Voi aşeza afacerea sa în stare bună). *Suo* **sibi** *tempore* (la vremea lui).

8. *Anacolutul.* În discursurile rostite de oratorii romani şi chiar în scrierile celor mai buni prozatori latini se întîmplă ca o propoziţie începută să nu fie continuată şi isprăvită pînă la sfîrşit, potrivit cu începutul ei. De obicei această propoziţie întreruptă este reluată prin conjuncţiile *verum, sed, verum tamen, sed tamen, igitur, ergo* sau prin verbul *inquam* (zic) sau chiar printr-un pronume demonstrativ care reaminteşte ideea principală întreruptă. Această întrerupere se numeşte *anacolut: Atque ego hoc plus honoris habeo, quam qui ceteros accusarunt (si onus est id appellandum, quod cum lætitia feras ac voluptate);* **verum tamen** *ego hoc amplius suscepi, quam ceteri, quod ita postulatur ab hominibus, ut his abstineant maxime vitiis, in quibus alterum reprehenderent* (Şi eu am mai multă greutate prin aceasta decît cei care au învinuit pe ceilalţi (dacă trebuie să se numească greutate ceea ce suporţi cu bucurie şi plăcere) zic, eu însă mi-am luat asupră-mi această greutate mai mult decît ceilalţi fiindcă aşa se cere de către oameni ca să te înfrînezi de la acele vicii pentru care ai criticat pe altul). (Cic. *In Verr.*, III, 2, 4)

Prin *anacolut* se întîmplă că o propoziţie anterioară a frazei să nu fie urmată de propoziţia corespunzătoare în partea a doua a frazei. Astfel: *Etenim si mecum patria, quæ mihi vita mea multo est carior, si cuncta Italia, si omnis res pullica sic loquatur: « M. Tulli, quid agis? Tune eum* etc. (Căci dacă patria care îmi este mai scumpă decît însăşi viaţa mea, dacă întreaga Italie sau tot statul mi-ar vorbi astfel: M. Tullius ce faci? Oare pe acela...) (Cic. *In Catil.*, I, 11, 27). După aceste cuvinte puse în gura patriei ne-am aştepta, după propoziţiile condiţionale începătoare cu *si*, la o propoziţie corespunzătoare (apodosă) acestor condiţionale. Cicero însă prin exprimarea anacolutului, reia ideea printr-o propoziţie independentă: *His ego sanctissimis rei publicæ vocibus pauca respondebo* (acestor cuvinte prea sfinte ale statului eu le voi răspunde doar cîteva vorbe). (Cic. *In Catil.*, I, 12, 29)

Scanned with OKEN Scanner

9. *Paronomasia* este exprimarea învecinată a unor cuvinte cu forme aproape asemănătoare, dar cu înţeles cu totul deosebit: *Tantum profeci tum, cum te a consulatu reppuli, ut* **exsul** *potius temptare quam* **consul** *vexare rem publicam posses* (Doar atît am dobîndit cînd te-am respins de la consulat ca să poţi ca exilat să te atingi de republică mai de grabă decît s-o zdrobeşti ca consul) (Cic. *In Catil.*, I, 10, 27). **Lenones** *vitato tanquam* **leones** (Fereşte-te de proxeneţi ca de lei). (Cic. *Auct. ad Herren.*, IV, 21, 29)

10. *Atracţiunea* este trecerea subiectului propoziţiei principale în propoziţia secundară, în care are altă funcţie sau viceversa: *Metuo* **fratrem** *ne intus sit* în loc de: *Metuo ne* **frater** *intus sit* (Mă tem ca fratele să nu fie înăuntru). *Quam quisque norit* **artem,** *in ea se exerceat* (Fiecare să se ocupe cu meşteşugul pe care îl cunoaşte). În loc de: *In ea* **arte** *se exerceat quam quisque norit.* (Cic. *Tusc.*, I, 18, 41)

11. *Endiada* este legarea prin conjuncţia **et** sau **-que** a două substantive, care stau în acelaşi caz, dintre care unul ar trebui să fie atributul în cazul genitiv al celuilalt, sau să fie exprimat printr-un adjectiv: *Ad memoriam et posteritatem* în loc de: *ad memoriam posteritatis* (spre amintirea urmaşilor). *Fidem et amicitiam desiderat* (Doreşte devotamentul prieteniei) în loc de: *fidem amicitiæ desiderat. Pateris libamus et auro* în loc de: *Pateris aureis libamus* (Facem libaţie din cupe de aur). (Verg. *Georg.*, II, 192)

12. *Hypallaga* este schimbarea de caz între două cuvinte, adică aşezarea unui adjectiv pe lîngă alt substantiv decît acela căruia îi aparţine în realitate, ca atribut, lăsînd cititorului grija de a restabili ordinea firească a cuvintelor în propoziţie:
Ad **iusti** *cursum amnis* (La cursul cel drept al fluviului) în loc de: *Ad* **iustum** *cursum amnis.* **Vina** *cadis onorarat Acestes* (Acestes umpluse butoaiele cu vin) în loc de: **vino** *cados onerarat Acestes.* (Verg. *Æneis*, I, 550)

13. *Chiasmus* este încrucişarea de termeni (X), de o parte adjectiv urmat de substantiv, iar de cealaltă parte substantiv urmat de adjectiv; sau de o parte subiect urmat de predicatul său, iar de cealaltă parte, în altă propoziţie, predicatul urmat de subiectul său: *Catilinæ color* **exsanguis, fœdi** *oculi, citus* **modo, modo** *tardus incessus* (Catilina avea faţa lividă, ochii tulburi, mersul cînd iute, cînd încet) (Cic. *In Catil.*, II). *Ratio nostra* **consentit, pugnat** *oratio* (judecata noastră se potriveşte, se împotriveşte numai vorbirea noastră). (Cic. *de Finibus*, III, 3, 10)

14. *Prolepsa* (Anticipaţia) este figura sintactică prin care poeţii atribuie unei persoane sau unui lucru, cu ajutorul unui participiu sau al unui adjectiv, o calitate pe care nu o are încă şi pe care o poate dobîndi numai după îndeplinirea acţiunii exprimată prin verb: *Premit* **placida** *æquora pontus* (Marea îşi apasă valurile ca să se potolească) (Verg. *Æneis*, X, 103) în loc de: *Pontus æquora comprimit (premit) ut placida fiant. Incute vim ventis* **submersasque** *obrue puppes* (Dă putere vînturilor şi acoperă corăbiile ca să fie scufundate) în loc de: *Incute vim ventis et obrue puppes ut* **submersæ sint.** (Verg. *Æneis*, I, 69)

15. *Asyndeton* este înlăturarea conjuncţiilor dintre cuvinte sau dintre propoziţii: *Egredere ex urbe, Catilina, libera rempublicam metu, in exsilium*

proficiscere (Ieşi din oraş Catilina, liberează republica de frică, pleacă în exil) (Cic. *In Catil.*, I, 8, 20). *Veni, vidi, vici* (Am venit, am văzut, am învins).

16. *Polysyntheton* este repetarea aceleeaşi conjuncţii înaintea sau după fiecare din cuvintele sau propoziţiile legate între ele : *Omnibus rebus maiores nostri* **et** *agris* **et** *urbibus* **et** *nationibus rempublicam* **atque** *hoc imperium* **et** *populi Romani nomen auxerunt* (Prin aceste mijloace strămoşii noştri au sporit republica şi această împărăţie şi numele poporului roman atît în ogoare, cît şi în oraşe şi naţionalităţi). **Et** *labore* **atque** *industria* (Şi prin muncă şi prin iscusinţă). **Et** *semper me coluit diligentissime***que** *observavit* (El totdeauna m-a cultivat şi m-a respectat cu cea mai mare atenţie). **Et** *discipulus* **et** *magister* (Şi profesor şi şcolar).

17. *Litota* este exprimarea unei afirmaţii puternice cu ajutorul a două negaţii — *duplex negatio est affirmatio* — **non immemor** = *memor* (amintitor), **non ignarus** = *gnarus* (ştiitor). **Nunquam nisi** *optima alimenta edo* (Totdeauna mănînc cele mai bune bucate). **Non** *possum* **non dicere** (Pot spune).

18. *Aliteraţia* este alăturarea cuvintelor care încep cu aceeaşi literă : *Viride Venafrum* (Venafrul cel verde (bogat în măslini). *Vis vini* (Tăria vinului). *Vis veneni* (Puterea veninului). *Pro viribus virorum* (Potrivit cu puterile bărbaţilor). *O ! Tite, tute Tati, tibi tanta, tyranne, tulisti* (O ! tu, Titus, Tatius, ţi-ai însuşit atît de mari lucruri ca un despot). (Ennius, *Annales*, 113)

19. *Asonanţa* este alăturarea cuvintelor care se sfîrşesc cu aceleaşi litere : *Nec reipublicæ* **consuluisti,** *nec amicis* **profuisti,** *nec inimicis* **restitisti** (Nici de republică n-ai avut grijă, nici prietenilor n-ai fost de folos, nici duşmanilor nu te-ai împotrivit). *Omnia paravit, omnia laudavit* (Pe toate le-a pregătit, pe toate le-a lăudat).

FIGURI DE INŢELES SAU TROPI

1. *Metaphora* este trecerea unui cuvînt din înţelesul său propriu şi obişnuit la un alt înţeles nou, rezultat dintr-o comparaţie scurtată : *Fulmina fortunæ* (Loviturile (fulgerele) soartei). *Incensus ira* (Făcut foc de mînie). *Scipiades, belli fulmen* (Scipiade, acest fulger al războiului). *Fulmina verborum* (Cuvinte fulgerătoare).

2. *Metonymia* este înlocuirea unui cuvînt prin altul, spre a face să iasă în evidenţă o însuşire particulară a lucrului arătat prin acest cuvînt nou : *Magnum et atrocem* **Martem** *pugnaverunt* (Au dat o luptă mare şi cumplită), *Mars* (zeul războiului) în loc de *pugna* sau *prœlium*. *Sub* **Iove** *frigido* (sub cerul liber), *Iuppiter* (zeul cerului) în loc de *cælum* (cer). **Iovem** *loci ferre* (a suporta intemperiile climatului).

Alte feluri de metonymie constă în a întrebuinţa cauza în locul efectului, materia în locul obiectului care este făcut din ea, semnul pentru lucrul însemnat, posesorul în locul posesiunii, autorul în locul operei : **Auro** *et* **argento** *abundare* (A avea din belşug veselă de aur şi de argint). *Ex* **toto Vergilio** *Æneis præstat* (Din toată opera lui Vergilius stă mai presus Eneida).

Scanned with OKEN Scanner

3. *Sinecdoca* este întinderea sau restrîngerea înţelesului cuvintelor ca de la particular la general sau de la parte la întreg: *rex animalium = leo; telum* pentru *arma* (arme); *elephantus* pentru *ebur* (fildeş). *Græcorum dux = Agamemnon.*

4. *Hiperbola* este o comparaţie exagerată: *Consilia tua* luce *sunt nobis clariora* (Planurile tale sînt pentru noi mai limpezi ca lumina zilei) (Cic. *In Catil.*, I, 3, 6). *Erat horribilior* leone (Era mai înfiorător ca un leu).

FIGURI DE CUGETARE

(Figuræ sententiarum)

Cele mai însemnate figuri de cugetare sînt:

1. *Exclamaţia* este o strigare spontană a unei persoane emoţionate: *Tu, Iuppiter, hunc et huius socios a tuis ceterisque templis, a tectis urbis ac mœnibus, a vita fortunisque civium omnium arcebis!* (Tu, Jupiter, pe acesta (Catilina) şi pe tovarăşii acestuia îi vei alunga de la templele tale şi ale celorlalţi zei, de la casele şi zidurile oraşului, de la viaţa şi bunurile tuturor cetăţenilor) (Cic., *In Catil.*, I, 13, 33). *O! bellum magno opere pertimescendum!* (O! război de care trebuie să ne îngrozim din tot sufletul).

2. *Interrogatio* este întrebarea oratorică prin care se urmăreşte a se atrage atenţia auditorului: *Etenim quid est, Catilina, quod iam amplius exspectes, si neque nox tenebris obscurare cœtus nefarios, nec privata domus parietibus continere voces coniurationis tuæ potest? Si illustrantur, si erumpunt omnia?* (Căci ce este, Catilina, ce mai aştepţi dacă nici noaptea cu întunericul ei nu poate ascunde cetele tale nelegiuite şi nici o casă particulară nu poate înăbuşi între pereţii ei glasurile conspiraţiei tale? dacă toate ies la lumină, dacă toate ţîşnesc afară?) (Cic. *In Catil.*, I, 3, 6). *Quid est, Catilina? num dubitas id, me imperante, facere quod iam tua sponte faciebas?* (Ce este, Catilina, oare mai stai la îndoială să faci din porunca mea, ceea ce erai pe punctul să faci de bună ta voie?) (Cic. *In Catil.*, I, 5, 13)

3. *Indoiala (Dubitatio)* prin care se exprimă nesiguranţa oratorului asupra lucrurilor pe care le expune. Această figură de cugetare se exprimă sub forma unei întrebări oratorice cu predicatul la modul conjunctiv *(coniunctivus deliberativus): Vestramne, qui summam potestatem habetis, hoc tempore fidem* implorem? (În această vreme să implor eu chezăşia voastră de la voi care aveţi cea mai mare putere?). *Quid agam, iudices? Quo accusationis meæ rationem conferam? Quo me vertam?* (Ce să fac, onoraţi judecători? încotro să îndrept ţinta învinuirilor mele? încotro să mă îndrept?) (Cic. *Pro Rosc. Amer.*, 11, 29; *Ad Herren.*, IV, 29)

4. *Prosopopeea* sau *personificarea* prin care se dă grai şi viaţă lucrurilor neînsufleţite, celor morţi sau celor absenţi: *Sicilia tota, si una voce loqueretur, hoc diceret: «Quod auri, quod argenti, quod ornamentorum in meis urbibus, sedibus, delubris fuit, quod in una quaque re beneficio senatus populique Romani iuris habui, id mihi tu, C. Verres, eripuisti atque abstulisti; quo nomine abs te sestertium miliens ex lege repeto»* (Dacă toată Sicilia ţi-ar vorbi într-un singur glas, ţi-ar spune: «Tot aurul, tot argintul, toate podoabele care au existat

în oraşele, în casele şi în sanctuarele mele, toate drepturile pe care le-am avut în orice chestiune, prin binefacerea senatului şi a poporului roman, tu, C. Verres, mi le-ai răpit şi mi le-ai smuls pe toate ; cu acest drept, cer de la tine, în numele legii, o sută milioane sesterţi »). (Cic. *Divin. in Cæc.*, II, 5, 19)

5. *Ironia* constă în faptul de a spune contrariul de ceea ce gîndeşte cineva, spre a da mai multă tărie sau mai multă insinuare cuvintelor : **Novum crimen,** *C. Cæsar, et ante hunc diem* **non auditum** *propinquus meus ad te Q. Tubero detulit,* **Q. Ligarium in Africa fuisse** (Q. Tubero, vecinul meu, ţi-a adus la cunoştinţă, C. Cæsar, noua şi nemaiauzita crimă pînă în această zi, cum că Q. Ligarius a fost în Africa) (Cic. *Pro Ligario*, 1, 1). Ironia constă în faptul că oratorul prezintă, în derîdere, drept fapt extraordinar ceva ce nu are nici o importanţă.

6. *Hypotipoza* este figura de cugetare prin care lucrurile sînt înfăţişate în chip viu ca şi cînd ar fi puse sub ochii cititorului ; de aceea se mai numeşte *sub oculos subiectio: Huncine hominem, hancine impudentiam, iudices, hanc audaciam !* (Iată, priviţi pe acest om, ce nerușinare, onoraţi judecători, ce cutezanţă !).

7. *Geminatio* sau *repetitio* este repetarea succesivă a aceluiaşi cuvînt spre a întări ideea exprimată : **Vos, vos** *appello, fortissimi viri !* (Fac apel la voi, da, la voi, bărbaţi prea curajoşi !). **Occidi, occidi,** *non Sp. Mælium qui . . . in suspicionem incidit regni appetendi* (Am ucis, da, am ucis nu pe Sp. Mælius care a ajuns să fie bănuit că rîvneşte la domnie). (Cic. *Pro Mil.*, 27,72).

8. *Gradaţiunea* este înşirarea succesivă a cuvintelor potrivit cu tăria crescîndă a ideii care se exprimă : *In urbe* **luxuries** *creatur ; ex luxuria exsistat* **avaritia** *necesse est ; ex avaritia erumpat* **audacia ;** *inde omnia* **scelera** *ac* **maleficia** *gignuntur* (În oraş se săvîrşeşte desfrîul ; din desfrîu, de la sine, ia naştere pofta de bani ; din pofta de bani izbucneşte îndrăzneala ; din asta izvorăsc toate crimele şi faptele rele). (Cic. *Pro Rosc. Amer.*, 27, 75)

9. *Acumulaţia (congeries)* grupează cuvinte şi expresii verbale deopotrivă de importante şi sugestive spre-a impresiona, cu toată greutatea lor, spiritul cititorului : *Omnia norat, omnium aditus tenebat ; appellare, tentare, sollicitare poterat, audebat . . . Nihil erat quod non ipse obiret, occurreret, vigilaret, laboraret ; frigus, sitim, famen ferre poterat* (Pe toate le cunoştea ; străjuia la intrarea tuturor, putea şi îndrăznea să cheme, să încerce şi să solicite pe oricine ; nu exista nimic pe care să nu-l întîmpine, el însuşi, să nu-l înfrunte, la care să nu vegheze şi să nu lucreze ; putea îndura frigul, setea, foamea). (Cic. *In Catil.*, III, 7, 16)

10. *Apostropha* (sau *allocutio*) este figura de cugetare prin care un orator întrerupe cuvîntarea sa spre a se adresa unor persoane sau lucruri prezente sau absente : *Vos enim iam, Albani tumuli atque luci, vos, inquam, imploro atque obtestor, vosque Albanorum obrutæ aræ . . . vestræ tum aræ, vestræ religiones viguerunt . . . tuque ex tuo edito monte, Latiaris sancte Iuppiter . . . , vobis illæ pœnæ solutæ sunt* (Pe voi, morminte şi dumbrăvi ale albanilor, pe voi, zic, vă implor şi vă iau martori . . . şi voi, altare îngropate ale albanilor, altarele şi credinţele voastre au dăinuit . . . şi tu, sfinte Jupiter Latiaris, de pe muntele tău înalt . . . pentru voi toţi au pierit acele pedepse). (Cic. *Pro Milone*, 31, 85)

Scanned with OKEN Scanner

FORMAREA CUVINTELOR[1]

FAMILIA DE CUVINTE

Vom examina ce au produs în limba latină rădăcinile cuvintelor *domus* (casă) şi *cado* (cad).

Cuvîntul *domus* are în limba latină două teme: *domu* — după declinarea a IV-a şi *domo* — după declinarea a II-a. De aceea în declinarea lui găsim la unele cazuri forme după declinarea a IV-a, la alte cazuri forme după declinarea a II-a, iar la altele şi după declinarea a IV-a şi după declinarea a II-a. Originea cuvîntului este pusă în legătură cu rădăcina indoeuropeană *dem-*, prin care are legătură cu mai multe limbi indoeuropene: vedică, avestă, armeană, elenă, iraniană.

Cuvîntul *cado — ere* are puţine forme corespunzătoare în cîteva limbi indoeuropene. Are rădăcina *cad-*, care în cuvintele din limba latină ia forma *cid-*

Tabloul cuvintelor din rădăcina cuvîntului domus

Prin adaosuri în urma rădăcinii	Prin adaosuri înaintea rădăcinii	Prin adaosuri şi înaintea şi în urma rădăcinii
domuscula (căsuţă) *domuncula* (căsuţă) *domesticus* (de casă, familiar) *domestice* (în casă, în particular) *domesticatim* (în interiorul său, în casa sa) *domesticatus, -us* (conducerea servitorimei) *domesticitas* (servitorimea) *domesticatio* (proprietate) *domicella* (tînără stăpînă) *domicellus* (tînăr stăpîn) *domicilium* (locuinţă) *dominus* (stăpîn) *dominulus* (tînăr stăpîn) *domirellus* (tînăr stăpîn)		

[1] Capitolul «Formarea cuvintelor» a fost greşit introdus în morfologie, cu definiţia căreia nu are nici un contact. El face parte din «Lexic», şi anume este o subîmpărţire a capitolului introductiv al studiului Lexicului, alături de calea moştenirii şi cea a împrumutului.

(Continuare)

Prin adaosuri în urma rădăcinii	Prin adaosuri înaintea rădăcinii	Prin adaosuri înaintea și în urma rădăcinii
domina (stăpînă) *dominula* (tînără stăpînă) *dominella* (tînără stăpînă) *dominium* (proprietate) *dominor, -ari* (a stăpîni) *dominanter* (ca stăpîn) *dominatio* (stăpînire) *dominator* (suveran) *dominatrix* (suverană) *dominatus. -us* (stăpînire) *dominicatus, -us* (conducerea casei) *dominicus, -a, -um* (domnesc) *dominicalis, -e* (domnesc) *dominicarius* (de duminică) *dominiculus* (domnesc) *domnædius* (stăpînul casei) *domnifunda* (stăpîna casei) *domniprædia* (stăpîna fermei) *domicenium* (cinarea acasă) *domiporta* (melcul) *domiseda* (sedentar) *domiducus* (conducător acasă) *domiduca* (conducătoare acasă) *domicurius* (șeful bucătăriei) *domuitio* (întoarcerea acasă) *domitio* (întoarcerea acasă) *domusio* (uzajul casei)		*perdominor, -ari* (a stăpîni singur)

Tablou de cuvintele formate din rădăcina cuvîntului cado, în forma cad-, cid-

cadescere (a fi gata să cadă) *caducus* (trecător) *caducarius* (relativ la bunurile caduce) *cadivus* (care cade de la sine, epileptic) *caduca* (epilepsie) *caducia* (epilepsie) *caducitor* (caduc) *caducum* (floare căzută) *casus* (cădere, întîmplare) *casualis* (întîmplător) *casualiter* (întîmplător) *casura* (cădere)	*supercadere* (a cădea peste) *accidere* (a se întîmpla) *concidere* (a cădea deodată)	 *decadivus* (care trebuie să cadă) *occasus* (cădere, moarte, apus) *occasio* (prilej) *occasiuncula* (mic prilej) *occasivus* (expus spre apus) *accidens* (întîmplare) *accidentalis* (întîmplător) *accidentaliter* (întîmplător) *accidentia* (evenement) *acciduus* (întîmplător) *concidentia* (acord, analogie)

Scanned with OKEN Scanner

(Continuare)

Prin adaosuri în urma rădăcinii	Prin adaosuri înaintea rădăcinii	Prin adaosuri înaintea şi în urma rădăcinii
	decidere (a cădea)	*decidivus* (care trebuie să cadă)
		deciduus (care cade, căzut)
	excidere (a cădea, a pieri)	*excidium* (cădere, ruină, apus)
		excidiosus (care cade)
		gelicidium (polei, alunecuş)
	incidere (a cădea pe, a se întîmpla)	
	intercidere (a pieri, a dispărea)	
	occidere (a cădea, a muri)	*occidens* (apusul)
		occidentalis (occidental)
		occidaneus (occidental)
		occiduus (care se culcă, occidental)
		occidualis (occidental)
	procidere (a cădea înainte, a se prăbuşi)	*prociduus* (răsturnat, deplasat)
		procidentia (deplasare)
	recidere (a cădea din nou)	*recidivare* (a reveni)
		recidivatus (reînoire)
		recidivus (care revine)
		recidivum (împrospătare)
		stillicidium (picurare)
		stiricidium (ninsoare)
	succidere (a se prăbuşi)	*succiduus* (care se prăbuşeşte)

Cuvîntul *domus*, prin corespondentele pe care le are în alte limbi indoeuropene, vine din limba indoeuropeană primitivă. În limba latină acest cuvînt a produs o mulţime de cuvinte noi, proprii acestei limbi, şi pe care ea le-a creat pentru a exprima noţiunile noi pe care nevoile sociale şi dezvoltarea culturală i le-a adus. În acest scop limba latină a folosit mijloacele sale proprii, adăugînd anumite particule sau cuvinte în urma rădăcinii sau înaintea ei. Dar toate aceste cuvinte îşi au originea în acelaşi cuvînt *domus*.

Acelaşi lucru se întîmplă şi cu verbul *cadere*, care de asemenea a produs mulţime de cuvinte noi în limba latină prin adaosuri înaintea rădăcinii, în urma rădăcinii, sau şi înaintea şi în urma ei. Aceste cuvinte noi toate au la bază rădăcina aceluiaşi cuvînt — *cadere*.

Grupul de cuvinte dintr-o limbă, care se trag din aceeaşi rădăcină, constituie **o familie de cuvinte.**

Astfel noi am cunoscut în tablourile de mai sus familia cuvîntului *domus* şi familia cuvîntului *cadere*.

DERIVAREA

Din tablourile date la capitolul «Familia de cuvinte» am văzut că din rădăcina cuvîntului *domus* şi din a lui *cado* s-au format cuvinte noi adăugîndu-se fie înaintea rădăcinii, fie în urma ei, fie şi înainte şi în urmă, nişte particule sau chiar cuvinte.

Scanned with OKEN Scanner

Particula, care nu are existenţă proprie, adică nu există singură, şi care se adaugă la sfîrşitul unei rădăcini, contribuind la formarea unui cuvînt nou, se numeşte *sufix* [1].

Formarea de cuvinte cu ajutorul sufixelor se numeşte **derivare.**

Prin derivare se pot forma: substantive, adjective, verbe şi adverbe.

Derivarea substantivelor

Substantivele se pot forma:

a) din substantive, cu sufixele:

Sufixul		Cuvîntul de bază	Cuvîntul nou (derivat)
-a		servus (sclav)	serva (sclavă)
-al		animus (suflet)	animal (animal)
-ar		pulvinus (pernă)	pulvinar (iconostas)
-arius		sica (pumnal)	sicarius (ucigaş)
-aria		argentum (argint)	argentaria (mină de argint)
-arium		granum (grîu)	granarium (hambar)
-atus		consul (consul)	consulatus (consulat)
-etum		oliva (măslin)	olivetum (teren cu măslini)
-ile		capra (capră)	caprile (staul de capre)
-io		centuria (centurie)	centurio (centurion)
-ica		lectus (pat)	lectica (lectică)
-ina		rex (rege)	regina (regină)
-inum		pistor (brutar)	pistrinum (brutărie)
-ium		conviva (oaspe)	convivium (ospăţ)
-o (onis)		præda (pradă)	prædo (hoţ)
-tas		civis (cetăţean)	civitas (cetate)
-tor		via (cale)	viator (călător)
-itor		funda (praştie)	funditor (prăştiaş)
-ura		prætor (pretor)	prætura (pretură)
-amentum		ferrum (fier)	ferramentum (unealtă de fier)
-ulus		hortus (grădină)	hortulus (grădiniţă)
-ula	Diminutive	virga (vargă)	virgula (crenguţă)
-ulum	Diminutive	oppidum (oraş)	oppidulum (orăşel)
-olus	Diminutive	filius (fiu)	filiolus (fiu mic)
-ola	Diminutive	glōria (glorie)	gloriola (glorie mică)
-olum	Diminutive	ingenium (talent)	ingeniolum (talent mic)
-ellus	Diminutive	ager (ogor)	agellus (ogoraş)
-ella	Diminutive	tabula (tablă)	tabella (tăbliţă)
-ellum	Diminutive	labrum (buză)	labellum (buzişoară)
-illus	Diminutive	lapis (piatră)	lapillus (pietricică)
-illum	Diminutive	signum (statuă)	sigillum (statuetă)
-culus	Diminutive	versus (vers)	versiculus (vers mic)
-cula	Diminutive	navis (corabie)	navicula (corabie mică)
-culum	Diminutive	opus (lucrare)	opusculum (lucrare mică)
-unculus	Diminutive	homo (om)	homunculus (om mic)
-uncula	Diminutive	ratio (socoteală)	ratiuncula (socoteală mică)

[1] In explicaţiile care urmează, sufixele vor fi prezentate nu în forma lor filologică, ci însoţite de terminaţiile flexionare, nominale sau verbale, spre a se cunoaşte din ce categorie morfologică face parte cuvîntul nou format.

Scanned with OKEN Scanner

b) Din adjective, cu sufixele:

Sufixul	Cuvîntul de bază	Cuvîntul nou (derivat)
-amentum	ater (negru)	atramentum (cerneală)
-edo	dulcis (dulce)	dulcedo (dulceață)
-ia	clemens (blînd)	clementia (blîndețe)
-itia	iustus (drept)	iustititia (dreptate)
-ities	planus (întins)	planities (șes, cîmpie)
-monia	acer (ager)	acrimonia (asprime)
-tas	pauper (sărac)	paupertas (sărăcie)
-itas	castus (curat, cinstit)	castitas (curățenie, cinste)
-etas	pius (credincios)	pietas (evlavie)
-tudo	fortis (brav)	fortitudo (bravură)
-tus	iuvenis (tînăr)	iuventus (tinerime)

c) Din verbe, cu sufixele:

Sufixul	Cuvîntul de bază	Cuvîntul nou (derivat)
-a	scribere (a scrie)	scriba (scriitor)
-ela	queri (a se plînge)	querela (plîngere)
-ies	acuere (a ascuți)	acies (ascuțiș)
-ido	cupere (a dori)	cupido (poftă)
-igo	oriri (a răsări)	origo (origine)
-ile	cubare (a se culca)	cubile (camera de dormit)
-ina	rapere (a răpi)	rapina (pradă)
-io	obsidere (a asedia)	obsidio (asediu)
-tio } din	narrare (a povesti)	narratio (povestire)
-sio } supin)	defendere (a apăra)	defensio (apărare)
-o (onis)	bibere (a bea)	bibo (bețivan)
-ium	gaudere (a se bucura)	gaudium (bucurie)
-men	certare (a se lupta)	certamen (luptă)
-mentum	ornare (a împodobi)	ornamentum (podoabă)
-or (os) din tulpina verbului	clamare (a chema)	clamor (strigăt)
-tor (or din supin)	monere (a aminti)	monitor (amintitor)
-trix	vincere (a învinge)	victrix (învingătoarea)
-sor (*-or* din supin)	currere (a alerga)	cursor (alergător)
-tus (*-us* din supin)	movere (a mișca)	motus (mișcare)
-sus (*-us* din supin)	ridere (a rîde)	risus (rîs)
-ulum	cingere (a încinge)	cingulum (cingătoare)
-bulum,	vocare (a chema)	vocabulum (cuvînt)
culum	gubernare (a cîrmui)	gubernaculum (cîrmă)
-brum	flare (a sufla)	flabrum (suflare)
-crum	sepelire (a înmormînta)	sepulcrum (mormînt)
-trum	arare (a ara)	aratrum (plug)
-tura (*-ura* din supin)	nasci (a se naște)	natura (firea)
-sura (*-ura* din supin)	censere (a socoti)	censura (funcția censorului)

Scanned with OKEN Scanner

Derivarea adjectivelor

Adjectivele se pot forma :

a) din substantive, cu sufixele :

Sufixul	Cuvîntul de bază	Cuvîntul nou (derivat)
-eus	ferrum (fier)	ferreus (de fier)
-icus	hostis (dușman)	hosticus (dușmănesc)
-ticus	aqua (apă)	aquaticus (de apă)
-osus	periculum (pericol)	periculosus (periculos)
-ulentus	ops (avere)	opulentus (bogat)
-olentus	vis (putere)	violentus (aprig)
-tus	robur (robos-tărie)	robustus (puternic)
-ox	fera (fiară)	ferox (crud)
-atus	barba (barbă)	barbatus (cu barbă)
-ius	pater (părinte)	patrius (părintesc)
-icius	pater (părinte)	patricius (patrician)
-ivus	æstas (vară)	æstivus (de vară)
-anus	homo (om)	humanus (omenesc)
-arius	grex (turmă)	gregarius (de turmă)
-inus	equus (cal)	equinus (de cal)
-aceus	hordeum (orz)	hordeaceus (de orz)
-ilis	puer (copil)	puerilis (copilăresc)
-alis	natura (fire)	naturalis (firesc)
-aris	populus (popor)	popularis (popular)
-atilis	aqua (apă)	aquatilis (acvatic)
-itus	auris (ureche)	auritus (cu urechi)
-utus	cornu (corn)	cornutus (cu coarne)
-timus	lex (lege)	legitimus (întemeiat pe lege)
-ester	campus (cîmp)	campester (cîmpenesc)
-nus	pater (tată)	paternus (după tată)
-ensis	forum (piață)	forensis (de piață)
„	Athenæ (Atena)	Atheniensis (atenian)
-anus	Africa (Africa)	Africanus (african)
„	Pompeius (Pompeius)	Pompeianus (pompeian)
-ianus	Cæsar (Cæsar)	Cæsarianus (cezarian)
-inus	Tarentum (Tarentul)	Tarentinus (tarentin)
—	Iugurtha (Iugurta)	Iugurthinus (iugurtin)
-icus	Britannia (Britania)	Britannicus (britanic)
-ius	Corinthus (Corintul)	Corinthius (corintian)
-as	Arpinum (Arpinum)	Arpinas (arpinian, arpinat)
-æus	Smyrna (Smirna)	Smyrnæus (smirnean)

b) Din adjective, cu sufixele :

Sufixul,		Cuvîntul de bază	Cuvîntul nou (derivat)
-ellus	diminutive	miser (sărman)	misellus (sărmănel)
-ulus	diminutive	parvus (mic)	parvulus (micuț)
-culus	diminutive	pauper (sărac)	pauperculus (sărăcuț)
-olus		aureus (de aur)	aureolus (aurit)
-arius		terni (cîte trei)	ternarius (de trei . . .)
-alis		æquus (egal)	æqualis (egal, neted)
-elis		crudus (crud, proaspăt)	crudelis (crud-moral)

Scanned with OKEN Scanner

c) Din verbe, cu sufixele:

Sufixul	Cuvîntul de bază	Cuvîntul nou (derivat)
-ax	rapere (a răpi)	rapax (răpitor)
-bundus	furere (a fi furios)	furibundus (furios)
-cundus	vereri (a se teme)	verecundus (respectuos)
-idus	calere (a fi cald)	calidus (cald)
-ilis	uti (a se folosi)	utilis (folositor)
-bilis	laudare (a lăuda)	laudabilis (demn de laudă)
-ibilis	credere (a crede)	credibilis (de crezut)
-icius	facere (a face)	facticius (imitat)
-ulus	garrire (a flecări)	garrulus (flecar)
-uus	nocere (a vătăma)	nocuus (vătămător)
-ivus	capere (a lua)	captivus (prins)
-aneus	consentire (a consimți)	consentaneus (care se potrivește)

d) Din adverbe, cu sufixele:

Sufixul	Cuvîntul de bază	Cuvîntul nou (derivat)
-inus	peregre (în țară străină)	peregrinus (din țară străină)
-tinus	cras (mîine)	crastinus (de mîine)
-rnus	hodie (azi)	hodiernus (de azi)
-ternus	semper (totdeauna)	sempiternus (perpetuu)
-turnus	diu (mult timp)	diuturnus (îndelungat)
-icus	post (în urmă, înapoi)	posticus (de dinapoi)
-iquus	ante (înainte)	antiquus (vechi)
-arius	contra (în contra)	contrarius (contrar)

Derivarea verbelor

Verbele se pot forma:

a) din substantive sau adjective, cu vocalele caracteristice ale conjugărilor, și cu sufixe:

Vocala caracteristică și sufixul	Cuvîntul de bază	Cuvîntul nou (derivat)
-ā re	laus (laudă)	laudare (a lăuda)
	æquus (egal)	æquare (a egala)
-ē re	frons, -ndis (frunză)	frondere (a fi înfrunzit)
	albus (alb)	albere (a fi alb)
-ī re	custos, -dis (păzitor)	custodire (a păzi)
	superbus (mîndru)	superbire (a fi trufaș)
-gare	purus (curat)	purgare (a curăța)
	navis (corabie)	navigare (a călători cu corabia)

Scanned with OKEN Scanner

b) Din verbe, cu sufixele:

Sufixul		Cuvîntul de bază	Cuvîntul nou (derivat)
-scere *-iscere*	incoative	senere (a fi bătrîn)	senescere (a începe să îmbătrînească)
		ingemere (a geme)	ingemiscere (a începe să plîngă)
-tare *-itare* *-sare*	frecventative	dicere (a zice)	dictare (a repeta)
		clamare (a striga)	clamitare (a striga adesea)
		currere (a alerga)	cursare (a alerga deseori)
-titare	cu două sufixe	dictare (a spune deseori)	dictitare (a repeta mereu)
-sitare	frecventative	cursare (a alerga deseori)	cursitare (a alerga încoace și încolo)
-ilare		canere (a cînta)	cantilare (a fredona)
-essere	deziderative	capere (a lua)	capessere (a dori să ia)
-urire		edere (a mînca)	esurire (a dori să mănînce)

Derivarea adverbelor

Adverbele se pot forma din:

a) Substantive, adjective, verbe, adverbe, cu sufixele:

Sufixul	Cuvîntul de bază	Cuvîntul nou (derivat)
-e	doctus (învățat)	docte (cu știință)
-o	falsus (fals)	falso (fals)
-um	multus (mult)	multum (mult)
-er	sapiens (înțelept)	sapienter (înțelepțește)
-ter	difficilis (anevoios)	difficulter (cu anevoință)
-iter	celer (repede)	celeriter (cu repeziciune)
-tim	tribus (trib)	tributim (pe triburi)
„	carpere (a culege)	carptim (pe alese)
	paulum (puțin)	paulatim (cu încetul)
-atim	gradus (treaptă)	gradatim (treptat)
-sim	pandere (a întinde)	passim (ici și colo)
-itus	fundus (fund, bază)	funditus (din temelie)
	divinus (dumnezeiesc)	divinitus (de la zei)
	penes (la, în puterea)	penitus (în fund)

b) Diferite cazuri, unele dispărute, ale pronumelor demonstrative, relative, nehotărîte:

	Cuvîntul de bază	Forma adverbială
	hic (acesta)	hic (aici)
	ille (acela)	illic (acolo)
	iste (acesta)	istic (acolo)
	hic	huc (încoace)
	ille	illuc (într-acolo)
	iste	istuc (într-acolo)
	hic	hinc (de aici)
	ille	illinc (de acolo)
	iste	istinc (de acolo)
	hic	hac (pe aici)
	ille	illac (pe acolo)
	iste	istac (pe acolo)
	qui (care)	quo (încotro)
	qui (care)	qua (pe unde)
	iste	isto (acolo)
	ille	illo (acolo)
	is	eo (acolo)
	idem	eodem (tot acolo)
	alius	alio (aiurea)

Scanned with OKEN Scanner

În familia de cuvinte a cuvîntului *domus*, am întîlnit cuvîntul *domiducus*, care însemnează : conducător acasă ; şi *domiduca:* conducătoare acasă. Aceste cuvinte sînt epitete pe care romanii le dau lui Iuppiter şi Iunonei, în invocaţiile pe care li le adresau cînd mireasa era condusă la casa mirelui, care avea să fie de atunci casa ei.

Aceste cuvinte sînt formate din *domus* (casă) şi *duco, -ere* (a conduce). Deci, în fiecare din aceste cuvinte sînt contopite cîte două cuvinte, care au existenţa lor proprie în limbă cu anumit înţeles. Iar unite într-un singur cuvînt îşi păstrează de asemenea fiecare sensul său : conducător acasă *(domiducus)*, conducătoare acasă *(domiduca)*.

Tot aşa cuvîntul *domnædius* este format din două cuvinte : *dominus* (stăpîn) şi *ædes, -ium* (casă, locuinţă) şi însemnează : stăpînul casei. Şi aici cele două cuvinte au existenţă proprie în limbă, cu sens propriu, pe care îl păstrează şi în cuvîntul format prin unirea lor.

Am mai găsit în familia cuvîntului *domus* şi cuvîntul *perdominari* (a stăpîni singur), care este format din prepoziţia *per* (prin) şi din verbul *dominari* (a stăpîni). Prin unirea lor într-un singur cuvînt, ele îşi păstrează forma, dar sensul nu în întregime, căci prepoziţia *per* aici adaugă numai o nuanţă la sensul lui *dominor* şi anume ideea de străbatere într-o perioadă de timp : *perdominari annum* = a stăpîni singur timp de un an.

În familia cuvîntului *cadere*, am întîlnit cuvîntul *accidere* (a se întîmpla), care este format din prepoziţia *ad* (la, spre) şi verbul *cadere* (a cădea), şi care are sensul său prim : a cădea spre. De la acest sens s-a ajuns la sensul obişnuit al cuvîntului — a se întîmpla — prin faptul că întîmplarea este ceva ce cade peste om sau vine peste om pe neaşteptate. Deci, la cuvîntul *accidere* constatăm că nici forma nu şi-o păstrează exactă cele două cuvinte din care este format *(ad* a devenit *ac*, iar *cadere* a devenit *cidere)*, nici sensul cuvîntului nou nu păstrează integrale sensurile celor două cuvinte, ci capătă un sens propriu, în care se găseşte cîte ceva de la fiecare dintre cuvintele care sînt unite în el.

Tot acolo este cuvîntul *excidere*, care este format din prepoziţia *ex* (din) şi verbul *cadere*. Sensul prim al cuvîntului *excidere* a fost : a cădea din. De la acest sens s-a ajuns la sensul a dispărea, a se pierde. Şi aici avem modificare de formă la verbul *cadere* (din *cadere* devine *cidere*) şi crearea unui sens nou din sensurile celor două cuvinte.

Prin urmare, cuvintele noi se pot forma şi prin unirea a două cuvinte, care au în limbă sens propriu. Prin unirea lor într-un singur cuvînt, uneori îşi păstrează fiecare forma şi înţelesul, alteori îşi modifică şi forma şi înţelesul. Cuvintele care intră în formarea unui alt cuvînt sînt din diferite categorii morfologice, dar mai ales sînt prepoziţii.

Prepoziţia pusă înaintea unei rădăcini, pentru a forma un cuvînt nou, se numeşte **prefix.**

În formarea de cuvinte noi, prefixele se contopesc cu rădăcina la care se alătură, modificîndu-şi uneori şi forma, dar pierzîndu-şi, în general, sensul propriu şi contribuind ca noul cuvînt creat să capete o nuanţă specială din prezenţa prefixului respectiv. Cuvintele din celelalte categorii gramaticale, cînd se unesc între ele spre a forma cuvinte noi îşi păstrează în măsură mai mare şi forma şi înţelesul.

Scanned with OKEN Scanner

Formarea de cuvinte noi prin unirea de cuvinte cu existență proprie se numește **compunere.**

Într-o compunere, cuvîntul al doilea este cel important, primul cuvînt fiind o determinare sau o complinire a ideii din cel de al doilea : *magnanimus*, format din *magnus* și *animus*, unde *magnus* este determinarea lui *animus*, arătînd însușirea lui.

Compunerea cu prefixe

În compunerea cu prefixe se petrec următoarele fenomene :

a) Prefixul își poate păstra forma întreagă *(perdominari, excidere)*; sau își modifică sunetul final după sunetul cu care începe rădăcina la care se adaugă, asimilîndu-se sau făcîndu-se identic cu el *(ad-cadere = accidere, ob-cadere = occidere)*; sau își modifică unele sunete, nu pentru a se face identice cu sunetul inițial al rădăcini, ci pentru a se adapta prin formă la sunetele inițiale ale rădăcinii, adică pentru a avea o formă care să se poată pronunța ușor împreună cu sunetele care urmează *(cum-cadere = concidere, abs-portare = asportare)*.

b) Cuvîntul de bază își poate păstra forma întreagă *(super-cadere = supercadere)* sau își modifică vocala *(de-cadere = decidere, per-facere = perficere)*.

Prepozițiile întrebuințate ca prefixe sînt :

abs (în formele *abs, ab, a, as, au* [1]), aducînd în compunere ideea de îndepărtare de ceva [2] : *condere* (a așeza) — *abscondere* (a pune la o parte din vedere, a ascunde) ; *ducere* (a conduce) — *abducere* (a duce de la, a lua) ; *volare* (a zbura) — *avolare* (a zbura de la) ; *portare* (a purta) — *asportare* (a lua cu sine, a transporta) ; *fugere* (a fugi) — *aufugere* (a scăpa).

ad (în formele *ad, ac, af, ag, al, an, ap, ar, as, at, a* înainte de sunetele *sc, sp, st*), aducînd în compunere ideea de mișcare într-o anumită direcție : *ducere* (a conduce) — *adducere* (a conduce la, a aduce) ; *capere* (a lua) — *accipere* (a primi) ; *figere* (a fixa) — *affigere* (a pironi) ; *gerere* (a purta) — *aggerere* (a purta către, a aduce) ; *loqui* (a vorbi) — *alloqui* (a se adresa cuiva) ; *nectere* (a lega) — *annectere* (a atașa, a adăuga) ; *petere* (a se îndrepta spre, a ținti) — *appetere* (a ataca) ; *repere* (a se tîrî) — *arrepere* (a se strecura spre) ; *servire* (a fi rob) — *asservire* (a se supune) ; *tentare* (a încerca) — *attentare* (a ataca) ; *sciscere* (a se informa) — *asciscere* (a chema).

ante (în formele *ante* și *anti*), însemnînd « înainte » : *ferre* (a purta) — *anteferre* (a purta înainte) ; *capere* (a lua) — *anticapere* (a lua înainte, a întrece).

circum (în formele *circum, circu*), însemnînd « împrejur » : *ducere* (a conduce) — *circumducere* (a conduce împrejur) ; *itus* (mergere) — *circuitus* (înconjur, ocol).

cum (în formele *com, col, con, cor, co*), aducînd ideea de colaborare, de însoțire la acțiune : *parare* (a pregăti) — *comparare* (a pune alături, a compara) ; *loqui* (a vorbi) — *colloqui* (a discuta cu cineva) ; *cadere* (a cădea) — *conci-*

---

1. Particula *au*, întrebuințată alături de *abs* și cu același sens, este dată de filologie că ar avea altă origine, nu ar proveni din *abs*.

2. Atît la prefixe, cît și la cuvintele compuse cu ele, dăm în general, sensul primordial, nu și toate sensurile derivate din ele.

Scanned with OKEN Scanner

dere (a cădea împreună, a se prăbuşi) ; *rapere* (a răpi) — *corripere* (a smulge) ; *optare* (a dori) — *cooptare* (a dori împreună, a-şi asocia).

de, exprimînd ideea de mişcare de sus în jos : *cadere* (a cădea) — *decidere* (a cădea de pe).

ex (în formele *ex*, *e*, *ef*), aducînd ideea de mişcare din interior : *cadere* (a cădea) — *excidere* (a cădea din, a ieşi) ; *iacere* (a arunca) — *eiicere* (a da afară) ; *facere* (a face) — *efficere* (a termina).

in (în formele *in*, *im*, *il*, *ir*), exprimînd ideea de pătrundere în ceva : *ducere* (a conduce) — *inducere* (a conduce în) ; *parare* (a pregăti) — *imperare* (a comanda) ; *lædere* (a vătăma) — *illidere* (a izbi) ; *ruere* (a merge grăbit, a alerga) — *irruere* (a năvăli asupra).

inter (în formele *inter*, *intel*) = între : *rumpere* (a rupe) — *interrumpere* (a rupe între, a tăia în bucăţi, a întrerupe) ; *legere* (a alege, a citi) — *intellegere* (a înţelege).

ob (în formele *ob*, *obs*[1], *oc*, *of*, *op*, *os*, *o*), exprimînd ideea « în faţa, împotriva » : *sequi* (a urma) — *obsequi* (a ceda) ; *tenere* (a ţine) — *obstinere* (a arăta) ; *cadere* (a cădea) — *occidere* (a cădea la pămînt, a pieri) ; *fundere* (a vărsa) — *offundere* (a împrăştia în faţa) ; *petere* (a se îndrepta spre) — *oppetere* (a înfrunta) ; *tendere* (a întinde) — *ostendere* (a întinde în faţa cuiva, a arăta) ; *mittere* (a trimite) — *omittere* (a lăsa la o parte).

per (în formele *per*, *pel*), exprimînd ideea de mergere de la un cap la altul, de străbatere : *ire* (a merge) — *perire* (a merge cu totul, a dispărea) ; *lacere* (a atrage) — *pellicere* (a momi, a cîştiga).

post = după : *ferre* (a purta) — *postferre* (a pune în urmă, a socoti de mai mică valoare).

præ = înainte : *ire* (a merge) — *præire* (a merge înainte, a proceda).

præter = pe lîngă : *mittere* (a trimite) — *prætermittere* (a lăsa la o parte, a neglija).

pro (în formele *pro*, *prod*[2], *por*[3]), exprimînd ideea « înainte, în folosul » : *ponere* (a pune) — *proponere* (a pune în faţa, a prezenta) ; *agere* (a lucra, a mîna) — *prodigere* (a risipi) ; *tendere* (a întindere) — *portendere* (a prezice).

sub (în formele *sub*, *suc*, *suf*, *sug*, *sum*, *sup*, *sur*, *sus*[4], *su*) = sub : *agere* (a mîna) — *subigere* (a supune) ; *cedere* (a merge) — *succedere* (a urma) : *fundere* (a vărsa) — *suffundere* (a inunda) ; *gerere* (a purta) — *suggerere* (a produce) ; *monere* (a sfătui) — *summonere* (a sfătui în taină) ; *premere* (a apăsa) — *supprimere* (a vîrî la fund) ; *regere* (a conduce) — *surgere* (a se ridica) ; *pendere* (a atîrna) — *suspendere* (a agăţa) ; *specere* (a privi) — *suspicere* (a privi de jos în sus, a bănui).

subter = dedesubt : *linere* (a unge) — *subterlinere* (a unge pe dedesubt).

super = deasupra : *ducere* (a conduce) — *superducere* (a întinde pe deasupra, a adăuga).

---

[1] *Obs* stă faţă de *ob* întocmai ca *abs* faţă de *ab*, dar *obs* a rămas numai în compunere.

[2] Aceasta este forma arhaică a prepoziţiei *pro*.

[3] *Por* se găseşte numai în compuneri, avînd sensul lui *pro*. Nu este stabilit dacă este o formă a lui *pro*.

[4] *Sus* vine din *subs*.

trans (în formele *trans*, *tran*, *tra*) = peste : *gradi* (a merge) — *transgredi* (a trece dincolo) ; *scribere* (a scrie) — *transcribere* (a transcrie) ; *natare* (a înota) — *transnatare* (a trece dincolo înot).

* * *

Între prefixe se numără şi cîteva particule care nu au existenţă proprie, ci se găsesc numai în compuneri, unde modifică sensul cuvîntului cu care se unesc, căci ele au un sens al lor :

amb (în formele *amb*, *am*, *an*), cu sensul « împrejur » : *ire* (a merge) — *ambire* (a face propagandă electorală) ; *iacere* (a arunca) — *amicere* (a învălui) ; *quærere* (a căuta) — *anquirere* (a cerceta).

dis (în formele *dis*, *dif*, *di*), exprimînd ideea de separare, risipire : *ponere* (a pune) — *disponere* (a pune separat, a distribui) ; *fluere* (a curge) — *diffluere* (a se împrăştia curgînd) ; *iudicare* (a judeca) — *diiudicare* (a decide).

in (în formele *in*, *il*, *im*, *ir*, *i*), exprimînd o negaţie a ideii din rădăcina la care se alipeşte [1] : *dignus* (demn) — *indignus* (nedemn) ; *litteratus* (instruit) — *illiteratus* (ignorant) ; *maturus* (copt) — *immaturus* (necopt) ; *reparabilis* (ceea ce se poate pregăti din nou) — *irreparabilis* (ceea ce nu se mai poate obţine din nou) ; — *gnoscere* — *noscere* (a cunoaşte) — *ignoscere* (a nu cunoaşte).

ne (în formele *ne*, *nec*, *neg*, *n*) exprimînd o negaţie : *fas* (ceea ce este permis) — *nefas* (ceea ce nu este permis) ; *opinatus* (cunoscut) — *necopinatus* (neprevăzut) ; *otium* (inactivitate) — *negotium* (activitate) ; *umquam* (vreodată) — *numquam* (niciodată).

re (în formele *re*, *red* [2]), cuprinzînd ideea de mişcare înapoi : *specere* (a privi) — *respicere* (a privi înapoi) ; *emere* (a cumpăra) — *redimere* (a răscumpăra).

se (în formele *se*, *sed*), exprimînd ideea de separare, îndepărtare : *cedere* (a merge) — *secedere* (a se depărta) ; forma primitivă *sed* s-a păstrat numai în cuvîntul *seditio* (separare de ceilalţi, răzvrătire), format, probabil, din tema supinului verbului *ire* cu sufixul *-io*.

ve, exprimînd ideea de lipsă, ca o negaţie : *sanus* (sănătos) — *vesanus* (nebun).

Compunerea cu alte categorii de cuvinte

În compunerea cu alte categorii de cuvinte, primul cuvînt poate fi : substantiv, adjectiv, pronume, numeral, verb, adverb ; iar al doilea cuvînt poate fi substantiv, adjectiv, verb, adverb.

Din împreunarea cuvintelor din toate aceste categorii limba latină şi-a creat foarte multe cuvinte noi.

Între cele două cuvinte, care formează un cuvînt compus, se introduce uneori vocala **i**, **o** sau **u**. Exemple :

Substantive :

tibicen (flautist), din substantivul *tibia*, *-æ* (fluier) şi verbul *canere* (a cînta) ;

---

[1] De aceea se numeşte *in privativum*.

[2] Aceasta este considerată forma arhaică a prefixului *re*.

Scanned with OKEN Scanner

biennium (spaţiu de doi ani), din numeralul *bis* (de două ori) şi substantivul *annus* (an) ;

alipilus (sclavul care smulgea părul de la subsuoara stăpînului), din substantivele *ala*, *-æ* (aripă) şi *pilus*, *-i* (păr).

princeps (fruntaş), din numeralul *primus*, *-a*, *-um* (întîiul) şi verbul *capere* (a lua).

Adjective:

alipes (care are aripi la picioare), din substantivele *ala*, *-æ* (aripă) şi *pes*, *-dis* (picior) ;

longævus (foarte bătrîn, vechi), din adjectivul *longus*, *-a*, *-um* (lung) şi substantivul *ævum*, *-i* (timp) ;

quadrupes (cu patru picioare), din numeralul *quattuor* (patru) şi substantivul *pes*, *-dis* (picior).

particeps (părtaş), din substantivul *pars*, *-tis* (parte) şi verbul *capere* (a lua) ;

beneficus (binefăcător), din adverbul *bene* (bine) şi verbul *facere* (a face).

Verbe:

navigare (a călători cu corabia), din substantivul *navis*, *-is* (corabie) şi verbul *agere* (a mîna) ;

amplificare (a mări), din adjectivul *amplus*, *-a*, *-um* (mare) şi verbul *facere* (a face) ;

patefacere (a deschide), din verbele *patere* (a fi deschis) şi *facere* (a face) ;

benedicere (a binecuvînta), din adverbul *bene* (bine) şi verbul *dicere* a zice).

Adverbe:

hodie (astăzi), din pronumele *hic*, *hæc*, *hoc* (acesta) şi substantivul *dies*, *-ei* (zi) ;

magnopere (foarte mult), din adjectivul *magnus*, *-a*, *-um* (mare) şi substantivul *opus*, *-eris* (lucrare).

Notă. Cuvinte ca *res publica*, *ius iurandum*, la care se declină ambele părţi, nu intră în categoria cuvintelor compuse de care ne-am ocupat aici şi la care — dacă sînt flexibile— numai partea de la sfîrşit este flexibilă, cea de la început rămînînd invariabilă.

Observaţii:

La formarea cuvintelor noi, derivarea şi compunerea nu se aplică în mod izolat, ci la un cuvînt putem întîlni numai derivare : *mens*, *-ntis* (minte) — *mentio* (menţiune, amintire), prin derivare cu sufixul *-io;* dar putem întîlni şi compunere împreună cu derivarea : *amentia* (zdruncinarea minţii) prin derivare cu sufixul *-ia* şi prin compunere cu prefixul *a-* (de la *abs*).

Dar se poate întîmpla ca un cuvînt să fie format cu două prefixe, adică să sufere de două ori aplicarea principiului compunerii şi să aibă şi un sufix : *noscere* — forma veche *gnoscere* — (a cunoaşte) este format cu sufixul *-escere* — *sco* — incoativ ; *cognoscere* (a cunoaşte) are pe lîngă derivarea văzută la *noscere*, şi compunerea cu prefixul *cum* în forma *co; recognoscere* (a recunoaşte) are, pe lîngă compunerea şi derivarea notate la *cognoscere* încă o dată aplicată compunerea cu prefixul *re-*.

Scanned with OKEN Scanner

Am văzut la sufixele frecventative că unele verbe primeau de două ori sufixul frecventativ: *dicere* (a zice) — *dictare* (a repeta) — *dictitare* (a spune mereu), adică se aplică de la același cuvînt principiul derivării. La *recognoscere* am constatat că și principiul compunerii se poate aplica de două ori la același cuvînt.

În afară de calea moștenirii de la poporul din care se trage un popor nou și de calea împrumutului de la popoarele cu care vine în contact, o limbă își îmbogățește lexicul în măsură și mai mare prin derivare și compunere în interiorul său. Astfel derivarea și compunerea sînt mijloace foarte importante pentru îmbogățirea lexicului unei limbi.

Scanned with OKEN Scanner

NOŢIUNI DE PROSODIE[1]

Limba latină avea silabe lungi şi silabe scurte. În vorbirea omului auzeai pronunţîndu-se unele silabe cu o durată mai mare decît altele, şi anume silaba lungă se pronunţa cu o durată de două ori mai mare decît cea scurtă. În vremea cînd a trăit poporul roman, aceasta nu era o particularitate a limbii latine, căci şi limba elenă avea acest lucru. Era ceva caracteristic limbilor indoeuropene.

Limba romînă nu cunoaşte această deosebire de durată între silabele cuvintelor sale. Noi nu avem cuvinte în care unele silabe să fie pronunţate în mod obligatoriu totdeauna cu o durată lungă şi alte silabe să fie pronunţate de asemenea în mod obligatoriu totdeauna cu o durată scurtă. La noi durata de pronunţare a unei silabe nu depinde de caracterul ei propriu, ci de încetineala sau graba pe care o punem în vorbire, şi care face ca o dată să pronunţăm silabele scurte, dacă vorbim pripit, iar altă dată tot pe acelea să le pronunţăm lungi, dacă vorbim răspicat.

Între limbile moderne există limbi care păstrează această particularitate, cum este, spre pildă, limba germană.

Romanii nu întrebuinţau semne particulare prin care să noteze cantitatea silabelor; noi însă, pentru a indica acest lucru, punem semnul — pentru o silabă lungă şi semnul ∪ pentru o silabă scurtă.

În limba latină, din natură, adică din firea limbii, vocalele în anumite cuvinte erau lungi; iar în alte cuvinte erau scurte. Acestea se numesc vocale lungi din natură sau scurte din natură[2]. Dar durata silabei nu depinde numai de cantitatea vocalei de a fi din natură lungă sau scurtă, ci şi de sunetele care urmau vocala respectivă.

Reguli pentru cunoaşterea cantităţii silabelor urmează mai departe şi acestea constituie **prosodia,** a cărei cunoştinţă este necesară pentru citirea poeziei latine.

REGULI GENERALE CARE SE APLICĂ SILABELOR INIŢIALE ŞI INTERNE

1. Silaba a cărei vocală este lungă din natură *(natură longa)* este lungă : *fēlix, frāter.*

---

[1] Noţiunile de prosodie se împărtăşesc elevilor treptat şi numai în măsura necesităţii pentru lămurirea cazurilor ivite în cursul citirii.

[2] Cantitatea vocalei din temă, şi anume care este lungă din natură sau scurtă din natură, este notată în dicţionar.

2. Silaba care cuprinde un diftong este lungă, căci toți diftongii sînt lungi, afară de diftongul prepoziției *præ* în compunere cu vorbe care încep cu vocală : *prăltus*, *prăeo*, *prăire*, *prăopinari*, *prăunctus*.

În limba latină sînt următorii diftongi : *au* (aūrum), *eu* (heū, seū), *ei* (interjecția heī), *ui* (cuī, huīc, interjecția huī) ; *æ* (umbræ), *œ* (pœna). Cei doi din urmă încă din perioada clasică sînt diftongi numai grafici, cele două vocale pronunțîndu-se ca un singur sunet.

3. Silaba a cărei vocală este urmată de consoană dublă sau de două consoane, dintre care a doua nu este *l* sau *r*, este lungă prin poziție *(positione longa)* : *bēllum*, *cūrro*, *ānnus*, *bārba*, *mōns*, *pārs*.

Cele două consoane care, urmînd după o vocală, fac ca silaba să devină lungă prin poziție, nu este nevoie să fie amîndouă în același cuvînt, ci atunci, cînd silaba este la sfîrșitul cuvîntului, una poate fi la sfîrșitul cuvîntului, iar cealaltă la începutul cuvîntului următor : *pēr terram*, *īn mare*, *bonūs custos*.

Consoanele *x* și *z* sînt considerate fiecare ca două consoane, așa că silaba care le precede, în corpul aceluiași cuvînt, este lungă : *pāx*, *nōx*, *āxis*, *gāza*.

4. *I* consonans [1], cînd se găsește în interiorul unui cuvînt și se află între două vocale, este considerat ca o consoană dublă și silaba care-l precede este lungă : *cūius*, *māior*.

Dacă *i* consonans este la începutul cuvîntului, este considerat ca o consoană simplă și, în cazul că înaintea lui este un cuvînt care se termină într-o consoană, el contribuie la lungirea silabei finale a acelui cuvînt : *āb Iove*.

Cînd un cuvînt care începe cu *i* consonans intră în compunere cu un cuvînt care se termină în vocală, *i* consonans își păstrează calitatea de consoană simplă și nu lungește silaba dinaintea sa. Acest caz se întîmplă la compușii cuvîntului *iugum* : *bĭiugis*, *quadrĭiugis*.

5. Dacă după o vocală, în interiorul aceluiași cuvînt, urmează două consoane, dintre care a doua este *l* sau *r*, iar prima nu este una dintre acestea, aceste două consoane formează grupul numit *muta cum liquida*. Grupul muta cum liquida trece întreg la silaba următoare, din care cauză silaba care-l precede nu devine lungă prin poziție : *pătris*, *căpra*.

În proză o atare silabă este considerată totdeauna scurtă. În versuri însă, poetul, în baza dreptului de a-și permite licență poetică, o poate trata ca lungă, atunci cînd versul îi cere acolo o silabă lungă. Așa găsim același cuvînt la același poet cu o atare silabă tratată cînd ca lungă, cînd ca scurtă. Vergilius are și *pharĕtra* și *pharētra*.

De aceea, în poezie, silaba urmată de muta cum liquida, fiindcă are posibilitatea să apară și ca lungă și ca scurtă, se numește *anceps* (cu aspect dublu).

Notă. Tratarea ca lungă în poezie — prin licență poetică — a silabei, a cărei vocală scurtă este urmată de muta cum liquida, este socotită artificială, față de firea limbii latine [2].

Dacă însă muta se găsește la sfîrșitul unui cuvînt, iar liquida la începutul cuvîntului următor, silaba finală a primului cuvînt devine lungă prin poziție : *venīt rana*.

---

[1] Care nu formează silabă, ci, ca orice consoană, se alătură unei vocale pentru formarea silabei.

[2] A. C. Juret, *op. cit.* p. 56.

Dacă într-o compunere prefixul se termină prin muta, iar cuvîntul celălalt începea cu liquida, întrucît muta cum liquida aici nu puteau trece în silaba următoare, căci muta se pronunţa ca element al prefixului, silaba prefixului nu era anceps, ci lungă prin poziţie: *ŏbligare, ŏbrepere.*

Dacă într-o silabă se găseşte o vocală lungă din natură, care prin flexiune sau derivare este urmată de muta cum liquida, vocala îşi păstrează calitatea sa de vocală lungă şi silaba respectivă rămîne tot lungă: *frāter — frātris, laudāre — laudātrix, arāre — arātrum.*

6. Vocala care rezultă din contracţie, adică din contopirea a două vocale într-una singură, este lungă şi, prin urmare, silaba în care se găseşte o atare vocală este lungă: *mālo* (din *măvŏlo*), *dēbeo* (din *dēhăbeo*), *cōgo* (din *cŏăgo*), *prūdens* (din *prōvĭdens*), *dī* (din *dĭī*), *īsdem* (din *ĭīsdem*), *nīl* (din *nĭhĭl*), *mī* (din *mĭhī*).

De asemenea este lungă vocala care, în compunere, reprezintă un diftong din cuvîntul simplu: *cædere — occīdere, claudere — inclūdere, plaudere — explōdere.*

7. Vocala iniţială sau internă care este aşezată înaintea altei vocale din silaba următoare, este scurtă *(Vocalis ante vocalem brevis est)* şi astfel este scurtă şi silaba în care se găseşte o atare vocală: *habĕo, ferrĕus, sŭus, filĭa.*

Sînt însă lungi, deşi se găsesc înainte de altă vocală:

e la declinarea a V-a la genitiv şi dativ singular, cînd este între doi *i: diēi, progeniēi;* altfel este scurt: *rĕi, spĕi.*

i la genitivul singular pronominal: *illīus, istīus, ipsīus, totīus, unīus, ullīus.*

Notă. Poeţii, prin licenţă poetică, pentru necesităţile versificaţiei, consideră pe acest *i* ca scurt; aşa că în poezie *i* de la genitivul pronominal este *anceps.* În *alterius* este tratat în poezie totdeauna ca scurt.

i la formele verbului *fio*, care n-au pe *r: fīo, fīam, fīebam.* Formele care au pe *r* au pe *i* scurt: *fĭeri, fĭerem.*

a şi *e* la vocativul şi genitivul singular al substantivelor de declinarea a II-a terminate în *-aius, -eius: Grāi, Pompēi.*

a la genitivul singular arhaic al declinării I: *aquāi, aulāi, vitāi.*

8. Litera *h* nu este consoană, ci înfăţişează numai aspiraţia vocalei care urmează. De aceea nu este ţinută în seamă la stabilirea cantităţii silabelor: *ădhibere, ĭnhonestus.*

Cînd se află între două vocale, acelea se consideră ca *Vocalis ante vocalem: cŏhabitare, cŏhibere, cŏhortari, cŏhors.*

9. *u* aşezat după *q* este totdeauna consoană şi, din punct de vedere prosodic, nu are nici o valoare în stabilirea cantităţii silabei precedente, căci el face o unitate împreună cu *q: ăqua, cŏquere, rĕquies.*

u aşezat după *g*, în unele cazuri este considerat consoană: *sānguis* (2 silabe); *ānguis* (2 silabe), *lānguor* (2 silabe), *līngua* (2 silabe), *lānguēre* (3 silabe).

Este însă considerat vocală şi formează silabă în adjectivele terminate în *-guus*, ca *exigŭus* (4 silabe), *ambigŭus* (4 silabe), *rigŭus* (3 silabe), în verbul *argŭo* (3 silabe) şi în toate perfectele în *-gui: vigŭi* (3 silabe), *pigŭit* (3 silabe), *langŭi* (3 silabe).

Este considerat consoană şi în *suavis* (2 silabe), *suadeo* (3 silabe), în compuşii lui *suescere* (3 silabe) şi în derivatele lor: *assuescere.*

10. Monosilabele terminate în vocală sînt lungi, encliticele sînt scurte (*-quĕ, -vĕ, -nĕ, -tĕ, -cĕ*): *dē, prō, sī, ā, ē, mē, tē, sē; mariquĕ, fuistinĕ, hiccĕ, tutĕ.*

Pronumele *qua* este scurt — deşi este un monosilab terminat în vocală — cînd înlocuieşte pe *aliqua* la nominativ feminin singular şi la nominativ şi acuzativ plural neutru.

11. Monosilabele terminate în consoană sînt scurte, dacă nu sînt lungi din alte împrejurări: *ăb, ăd, sĕd, ăt, cŭm, ĭn, sŭb;* însă *tūnc* (lung prin poziţie), *ēx* (lung prin poziţie), *nōn* (lung prin contracţie: *nœnum*).

12. *Sinereza* este gruparea într-o singură silabă a două vocale alăturate din acelaşi cuvînt, vocale care, în mod obişnuit, constituie două silabe: *deŏrsum* (în 3 silabe) — *deorsum* (în 2 silabe), *dehinc* (în 2 silabe) — *dehinc* (într-o silabă).

Acest fenomen se întîlneşte la poeţi, cînd necesităţile versului îi obligă fie să reducă o silabă, fie să aibă acolo silabe cu anumite cantităţi. Nu putem preciza dacă sinereza era numai un fenomen metric sau era şi în vorbirea poporului, căci prin sinereză nu dispare nici o vocală, ci numai se grupează altfel pe silabe, iar la prozatori nu este nici un indiciu să cunoaştem cum se pronunţa. Noi, în limba noastră, am aplicat sinereza la cuvîntul teatru, care a fost de 3 silabe şi a devenit de 2 silabe; în scriere nu se cunoaşte, dar în vorbire se simte.

Vocalele care suferă acţiunea sinerezei sînt *e, i, u.* Cele două din urmă trec, prin sinereză, în categoria lui *i* consonans şi *u* consonans. Toate însă îşi păstrează existenţa în scriere, căci, de obicei, sînt aşezate înaintea unor vocale deosebite, nu identice.

În calitate de consoane, *i* şi *u* în sinereză, dacă sînt precedate de o consoană, pot face ca silaba care le precedă să devină lungă: din *ăbĭete* obţinem *ābiete*, din *flŭvĭorum* obţinem *flūviorum*, din *tĕnŭia* obţinem *tēnuia*, din *gĕnŭa* obţinem *gēnua.* Această modificare a situaţiei silabelor se constată numai în citirea versurilor în care poetul a făcut uz de sinereză.

Sînt însă cazuri cînd, deşi se aplică sinereza, nu se modifică situaţia silabei anterioare, căci ea era lungă şi fără sinereză, fie prin poziţie, fie pentru că are vocală lungă din natură: *ōmnĭa — ōmnia, peccāntĭa — peccāntia, Cōnsŭalia — Cōnsualia; pītŭita — pītuita, vindēmĭator — vindēmiator, promontōrĭum — promontōrium, Servīlĭo — Servīlio.*

Dar există şi caz în care poetul face uz de sinereză fără a schimba cantitatea scurtă a silabei anterioare: *pătrŭus — pătruus.*

Notă. Cu compuşii lui *sēmi* sinereza este obligatorie şi silaba anterioară rămîne lungă: *sēmianimis, sēmiermis, sēmiuncia, sēmiustus,* care se găsesc şi cu forma: *semanimis, semermis, semuncia, semustus.*

Vocala *e,* intrînd în sinereză, constituie diftong împreună cu vocala următoare, dînd astfel o silabă lungă: *deïn, deinde, deinceps, alveare, alveus, ferreus, eōdem, eōsdem, dehinc, deorsum, seorsum, meo.*

În compuşii cu *ante, grave, male, suave,* e final, intrînd în sinereză, nu intră în calcul în măsura versului şi nu modifică prin nimic cantitatea silabei în care a intrat: *anteire, antehac, anteactus, măleŏleo, grăveŏlens, suaveŏlens:*

Inde ubi | vene | re ad fau | ces grăveo | lentis A | verni

Cînd prin sinereză se unesc într-o silabă doi *i*, se pronunţă ca un *i* lung. De fapt aici este o contracţie, căreia i se păstrează în scriere elementele care o constituie ; cînd se notează contracţia se scrie un singur *i: dii* (în două silabe) *dii* (într-o silabă prin sinereză) — *dī* (contracţie) ; *iidem* (în 3 silabe) — *iidem* (în 2 silabe prin sinereză) — *īdem* (contracţie).

Cînd prin sinereză se unesc într-o silabă doi *e*, se pronunţă ca un *e* lung. Cu toate că şi aici este de fapt o contracţie, se scriu totdeauna cei doi *e* în formele verbului *deesse* şi ale lui *deerrare: deest, deerat, deerit, deesset, deerravit.*

La verbul *prehendere* şi la compuşii săi, uneori se notează cei doi *e* aflaţi în sinereză, alteori însă se notează contracţia : *prehendit* (sinereză) — *prendit* (contracţie), *comprehendet* (sinereză) — *comprendet* (contracţie).

Se poate întrebuinţa sinereza şi cu vocala *o*, care, unindu-se într-o silabă cu vocala din silaba următoare, dau o silabă lungă : *quŏăd — quoad, prŏĭn — proin, prŏinde — proinde, prŏŭt — prout.*

La unele cuvinte compuse, cînd se întîlnesc doi *o* şi se face sinereza, se face de fapt o contracţie, căreia i se notează încă elementele care au produs-o ; dar se scrie uneori şi cu un singur *o: cŏopto — coopto* (sinereză) — *copto* (contracţie) *cŏŏperuisse — cooperuisse* (sinereză) — *coperuisse* (contracţie).

13. *Sincopa* este suprimarea unei silabe în interiorul unui cuvînt. Acesta nu este numai un fenomen metric, adică folosit numai de poeţi pentru necesităţile versului, ci aparţinea şi vorbirii obişnuite a poporului.

Se întîlneşte la unele cuvinte terminate în *-ulum*, unde se suprimă primul *u: pericŭlum — periclum, vincŭlum — vinclum, gubernacŭlum — gubernaclum.*

Se întîlneşte de asemenea la perfectele în *-vi* şi la timpurile derivate din tema perfectului, cînd după *v* urmează o silabă în care se găseşte *s* sau *r: — amavisti — amasti, amaverunt — amarunt, amaverit — amarit, amavisset — amasset, amaverat — amarat.*

Sincopa serveşte poeţilor să reducă o silabă, dacă necesităţile versului o cer.

14. *Diereza* este o operaţie inversă sinerezei şi constă în transformarea lui *i* consonans şi a lui *u* consonans în *i* vocalis şi *u* vocalis : *Priamēius*, în care între *e* şi *u* este un *i* consonans şi care are patru silabe, devine prin diereză *Priamēĭus* de cinci silabe ; *Pleiades*, care avea şi forma Pliades, citindu-se în trei silabe, prin diereză devine *Pleĭades* de patru silabe. La comici : *iam* (monosilabic) — *ĭam* (bisilabic).

U consonans putea deveni vocală în formele lui *solvere: solvi — solŭi, persolvi — persolŭi, exsolvi — exsolŭi, dissolvi — dissolŭi, dissolvendus — dispersolŭendus; evolvam — evolŭam, evolvi — evolŭi; suētus* (cu 2 silabe) — *sŭētus* (cu 3 silabe), *adsuerit* (de 3 silabe) — *adsŭerit* (de 4 silabe) ; *cui* (monosilabic) — *cŭi* (bisilabic), *huic* (monosilabic) — *hŭic* (bisilabic).

Diereza dă posibilitate poetului să adauge o silabă scurtă acolo unde necesităţile versului o cer.

15. *Eliziunea* este operaţia prin care, cînd în cuprinsul unui vers un cuvînt se termină cu vocală, cu diftong sau cu *m*, iar cuvîntul următor începe cu vocală sau cu *h*, se elide vocala, diftongul sau vocala plus *m* de la

Scanned with OKEN Scanner

sfîrşitul primului cuvînt : *un(a) ante, ant(e) alias, Ænead(æ) in, tergeminam-qu(e) Hecaten.*

Dacă un cuvînt se sfîrşeşte în două vocale, fiecare din silabă deosebită, numai vocala din silaba ultimă se elide : *aula(i)in.*

Cînd un vers se termină cu vocală şi versul următor începe cu vocală, nu se face eliziune. Sînt foarte rare cazurile de asemenea încălcări de versuri.

Interjecţiile *o, heu, ah, proh, io* nu sînt supuse eliziunii : *ō hominum, heū, ubi, āh! ego.*

Uneori interjecţia *o* se scurtează înaintea unei vocale : *ŏ Alexi, ŏ Eurytion.*

Notă. Scriitorii latini nu vorbesc de suprimarea vocalelor, cînd un cuvînt se termină în vocală, diftong sau *m* şi cel următor începe cu vocală sau *h*, ci de reunirea celor două vocale într-o singură silabă, care reunire nu influenţează cantitatea silabei prime a cuvîntului al doilea[1].

16. *Cuvintele iambice.* Cînd un cuvînt este format din două silabe, dintre care prima este scurtă şi a doua este lungă, un asemenea cuvînt din punct de vedere metric constituie un iamb.

Pentru necesităţi metrice, adică în interesul adaptării cuvintelor la forma versului, poeţii — mai ales în perioada arhaică — îşi permiteau să scurteze şi silaba finală a cuvintelor iambice şi să le transforme în pyrrihice (⏑ ⏑), şi astfel în loc de *căvē, vĭdē, tăcē, iŭbē, rŏgā, vĕnī, bŏnō* etc. întîlnim : *căvĕ, vĭdĕ, tăcĕ, iŭbĕ, rŏgă, vĕnĭ, bŏnŏ.*

Tot sub imperiul legii cuvintelor iambice adverbele *bene, male*, care la început trebuie să fi avut finala lungă, aşa cum este la toate adverbele terminate în *-e*, au devenit din iambice *(bĕnē, mălē)* pyrrihice şi au căpătat forma *bĕnĕ, mălĕ*, cu care se găsesc în poezia clasică latină.

REGULI GENERALE PENTRU SILABELE FINALE

Declinarea substantivelor şi adjectivelor

Nominativul singular are finala scurtă la declinările I, a II-a, a IV-a ; lungă la declinarea a V-a : *capră, dominŭs, manŭs ; diēs, rēs.*

La declinarea a III-a variază foarte mult şi, unde nu este lungă prin poziţie *(cohōrs, dūx)*, se caută în dicţionar : *milĕs, patĕr, honŏr, genŭs, animăl ; honōs, virtūs, bonitās.*

Genitivul singular are finala lungă la declinările I, a II-a, a IV-a, a V-a ; scurtă, la declinarea a III-a : *capræ, dominī, manūs, dieī, reī ; ducĭs.*

Notă. Diftongul *æ* de la declinarea I are în limba latină arhaică terminaţia *āi : vitāi.*

Dativul şi *ablativul singular* au finala lungă la toate declinările, afară de *-e* de la declinarea a III-a : *capræ, caprā* ; *dominō ; ducī, animalī* ; *manuī, manū ; dieī, diē ; ducĕ.*

Acuzativul singular are finala scurtă la toate declinările, dar, fiind terminată în *-m*, este supusă eliziunii, dacă este urmată de o vocală sau de *h* în vers, sau devine lungă prin poziţie : *caprăm, dominŭm, ducĕm, manŭm, diĕm ; marĕ, animăl.*

---

[1] A. C. Juret, *op. cit.* p. 39.

Nominativul, acuzativul şi vocativul plural, masculin şi feminin, au finala lungă la toate declinările; la neutru o au scurtă: *caprǣ, caprās; dominī, dominōs; ducēs; manūs; diēs; generă, mariă, cornuă.*

Genitivul plural are finala scurtă la toate declinările, dar, fiind terminată în *-m*, este supusă eliziunii, dacă este urmată de o vocală sau de *h* în vers, sau devine lungă prin poziţie: *caprarŭm, dominorŭm, ducŭm, manuŭm, dierŭm; mariŭm, cornuŭm.*

Dativul şi *ablativul plural* au finala lungă la declinările I şi a II-a; scurtă, la celelalte declinări: *caprīs, dominīs; ducibŭs; manibŭs, diebŭs.*

Pronumele

Personale. Finala scurtă: *ĕgŏ, nostrŭm, vestrŭm.*

Finala lungă: *meī, tuī, suī, nostrī, vestrī; tū; mī; mē, tē, sē (sēsē); nōs, vōs; nōbīs, vōbīs.*

Finala anceps: *mihĭ, tibĭ, sibĭ*, fiind tratate ca iambice.

Notă. *Ego* a avut la început finala lungă, cum este şi în limba elenă; însă pe baza legii cuvintelor iambice, finala a devenit scurtă şi aşa a fost tratat în perioada clasică. În perioada imperială tîrzie poeţii au început să considere finala lungă *ēgō*, sub influenţa formei elene.

Cînd sînt întărite cu particulele *-mĕt, -tĕ, -psĕ, -ptĕ*, îşi păstrează cantităţile finalelor aşa cum le au cînd sînt fără particule: *egŏmĕt, mēmĕt, mihīptĕ, tētĕ, tētĕ, tuīmĕt, suīmĕt, sēpsĕ.*

Tu întărit cu *quidem* este tratat ca scurt: *tŭquidem* (Lucilius).

Posesivele au forma adjectivelor de clasa I, cu trei terminaţii *(-us, -a, -um; -er, -ra, -rum)*. Finalele lor fiind identice cu ale acestor adjective, li se aplică regulile arătate pentru adjective.

Vocativul singular masculin al lui *meus, -a, -um* este lung: *mī.*

Demonstrative. Nominativul singular are finala scurtă la cele terminate în *-e, -is, -d: illĕ, istĕ, ipsĕ; ĭs; illŭd, istŭd, ĭd.*

Hōc este lung; *hĭc* este anceps.

Genitivul singular are finala scurtă: *illīŭs, istīŭs, ipsīŭs, eiŭs, huiŭs.*

Dativul singular are finala lungă: *illī, istī, ipsī, huīc, ĕī.*

La celelalte cazuri, avînd terminaţii asemănătoare cu adjectivele, au cantităţile finalelor ca şi adjectivele. Tot aşa nominativul singular feminin: *illă, istă, ipsă, eă;* iar *hæc* este lung ca diftong.

Interogative şi relative. Nominativul singular urmează situaţia monosilabelor.

Sînt scurte: *quĭs, quĭd, quŏd, utĕr.*

Sînt lungi: *quī, quæ.*

Genitivul singular şi dativul singular urmează situaţia pronumelor demonstrative, avînd terminaţii asemănătoare.

Celelalte cazuri urmează situaţia adjectivelor.

Quæ la nominativ şi acuzativ plural neutru e lung ca diftong.

Nehotărîte. La nominativ singular cele compuse cu pronumele relative şi interogative, cînd acestea sînt aşezate la sfîrşit, urmează situaţia acestora: *aliquĭs, aliquĭd; quisquĭs, quidquĭd.*

La genitiv şi dativ singular, avînd terminaţiile pronominale în *-ius* şi *-i*, sînt tratate ca şi pronumele demonstrative.

Scanned with OKEN Scanner

La celelalte cazuri — şi la nominativ singular cele terminate ca adjectivele, în *-us*, *-a*, *-um*, sau în *-er*, *-ra*, *-rum* — au finalele tratate, în privinţa cantităţii, ca şi finalele adjectivelor, avînd terminaţii asemănătoare.

Cele terminate cu particule invariabile *(-vīs*, *-quĕ*, *-libĕt*, *-quăm*, *-dăm*, *-piăm)* urmează situaţia particulei.

Quī, *quæ*, *quŏd* (adjectiv), *quĭd* (pronume), în rolul de pronume nehotărît, declinîndu-se ca pronumele relativ şi interogativ, are cantităţile silabelor ca şi acelea. Forma *quă* pe care o foloseşte la nominativ singular feminin şi la nominativ şi acuzativ plural neutru, este scurtă.

Nēmō are finala lungă ; *nihĭl* are finala scurtă, după legea cuvintelor iambice, însă *nīl* este lung prin contracţie ; *tŏt*, *quŏt* sînt scurte.

Numeralul

Numeralele care variază după gen, număr şi caz au situaţia adjectivului căruia îi corespund.

Pentru finalele celor invariabile, cantităţile se găsesc notate în dicţionar.

Unus, avînd la genitiv singular şi la dativ singular terminaţii pronominale, finalele acestor cazuri au situaţia finalelor pronumelor demonstrative : *unīŭs*, *unī*.

Duŏ este scurt şi la nominativ masculin şi neutru şi la acuzativ neutru. În epoca imperială tîrzie a început a fi tratat cu finala lungă la nominativ masculin.

Conjugarea

Activă. Persoana I singular. Finala în *-o* este lungă : *cantō* [1] (prezentul indicativului), *cantabō* (viit. I al ind.), *cantaverō* (viitorul al II-lea al ind.).

Notă. Din cauza cuvintelor iambice, ca *scio*, *puto*, *volo*, în care finala a început a fi considerată scurtă, cantitatea scurtă a început, în epoca imperială, să se extindă şi la celelalte verbe, generalizîndu-se cu vremea. De aceea, în general, se consideră *anceps*.

Finala în *-i* este lungă: *cantavī*, *legī*.

Finalele în *-m* (*-am*, *-em*, *-im)* sînt supuse eliziunii, cînd cuvîntul următor începe cu vocală sau *h*, sau devin lungi prin poziţie, cînd cuvîntul următor începe cu consoană : *cantabam* (imperf. ind.), *dicam* (viit. I şi conjunctiv prezent), *cantaveram* (m.m.c. perf. ind.), *cantem* (conjunctiv prez.), *cantarem* (imperf. conjunct.), *cantavissem* (m.m.c. perf. conj.), *cantaverim* (perf. conj.) ; *sim*, *velim*, *nolim*, *malim* (conj. prez.).

Pers. II sing. Finala în *-as* este lungă : *cantās* (prez. ind. al conjugării I), *cantabās* (imperf. ind.), *cantaverās* (m.m.c. perf. ind.), *monēās*, *ducās*, *audiās* (prez. conjunct. al conjugării a II-a, a III-a, a IV-a).

Finala în *-es* este lungă : *monēs* (prez. ind. al conjug. a II-a), *cantēs* (prez. conjunct. al conjug. I), *ducēs*, *audiēs* (viitorul I al conjug. a III-a şi a IV-a), *cantarēs* (imperf. conjunct.).

[1] Cînd terminaţia este identică pentru toate conjugările la un anumit timp, se citează un singur exemplu şi se notează timpul şi modul.

Scanned with OKEN Scanner

Finala în *-is* este lungă în : *audīs* (prez. ind. al conjug. a IV-a), *vīs* (prez. ind.), *sīs* (prez. conjunct.), *velīs*, *nolīs*, *malīs* (prez. conjunct.), *fīs* (prez. ind.).

Este scurtă în : *ducĭs* (prez. ind. a conjug. a III-a), *cantabĭs*, *monebĭs* (viitorul I al conjug. I şi a II-a).

Este anceps în : *cantaverĭs* (viitorul al II-lea al indic. şi perf. conjunct.).

Finala în *-ī* şi *stī* este lungă : *audī* (prez. imperat. al conjug. a IV-a), *cantavistī* (perf. ind.).

Finala în *-e* este lungă în : *monē* (prez. imperat. al conjug. a II-a) ; este scurtă în : *scribĕ* (prez. imperat. al conjug. a III-a).

Finala în *-a* este lungă : *cantā* (prez. imperat. al conjug. I).

Finala în *-to* este lungă : *cantatō* (viit. imperat.).

Pers. a III-a sing. Finalele în *-t* sînt scurte : *cantăt* (prez. ind.), *cantabăt* (imperf. ind.), *cantabĭt*, *monebĭt* (viit. I al ind. al conjug. I şi a II-a), *ducĕt*, *audiĕt* (viit. I al ind. al conjug. a III-a şi a IV-a), *cantavĭt* (perf. ind.), *cantaverăt* (m.m.c. perf. ind.), *cantĕt* (prez. conjunct. al conjug. I), *moneăt*, *ducăt*, *audiăt* (prez. conjunct. al conjug. a II-a, a III-a şi a IV-a), *cantarĕt* (imperf. conjunct.), *cantaverĭt* (viit. al II-lea al ind. şi perf. conjunct.), *cantavissĕt* (m.m.c. perf. conjunct.).

Finala în *-to* este lungă : *cantatō* (viit. imperat.).

Pers. I plural. Finala în *-mus* este scurtă şi este aceeaşi la toate timpurile indicativului şi ale conjunctivului : *cantamŭs* (prez. ind.), *cantabamŭs* (imperf. ind.), *cantabĭmŭs* (viit. I al ind.) etc.

Pers. II plural. Finala în *-tis* este scurtă şi este aceeaşi la toate timpurile indicativului şi ale conjunctivului : *cantatĭs* (prez. ind.), *cantabatĭs* (imperf. ind.), *cantabitĭs* (viit. I al ind.) etc.

Finala în *-te* este scurtă : *cantatĕ* (prez. imperat.), *cantatotĕ* (viit. imperat.).

Pers. III plural. Finalele în *-ant*, *-ent*, *-unt*, *-int*, sînt lungi prin poziţie : *cantānt* (prez. ind. al conjug. I), *monēnt* (prez. ind. al conjug. a II-a), *ducūnt*, *audiūnt* (prez. ind. al conjug. a III-a, şi a IV-a), *sīnt*, *velīnt*, *nolīnt*, *malīnt* (prez. conjunct.), *cantabānt* (imperf. ind.), *cantabūnt*, *monebūnt* (viit. I al ind. al conjug. I şi a II-a), *ducēnt*, *audiēnt* (viit. I al ind. conjug. a III-a şi a IV-a) etc.

Finala în *-nto* este lungă : *cantantō* (viit. imperat.).

Pasivă. Persoana I sing., a III-a sing., I plural, a III-a plural, fiind terminate în *-r* sînt scurte : *(-or, -ar, -er; -tur, -tor; -mur; -ntur, -ntor)* : *cantŏr* (prez. ind.), *cantabăr* (imperf. ind.), *moneăr*, *dicăr*, *audiăr* (prez. conjunct. al conjug. a II-a, a III-a, a IV-a), *cantĕr* (prez. conjunct. al conjug. I), *cantarĕr* (imperf. conjunct.), *cantabŏr*, *monebŏr* (viit. I al ind. al conjug. I şi a II-a), *ducăr*, *audiăr* (viitorul I al ind. al conjug. a III-a şi a IV-a), *cantatŭr* (prez. indic.), *cantabatŭr* (imperf. ind.) etc., *cantatŏr* (viit. imperat.), *cantamŭr* (prez. ind.) etc., *cantantŭr* (prez. ind.) etc., *cantantŏr* (viit. imperat.).

Pers. II singular. Finalele în *-ris*, *-re* sînt scurte : *cantarĭs* (prez. ind.) etc., *cantabarĕ* (imperf. ind. a doua formă în loc de cea în *-ris*), *cantarĕ* (prez. imperat.).

Pers. II plural, terminată în *-mini*, la toate timpurile simple, are finala lungă : *cantaminī* (prez. indic. şi al imperat.) etc.

Scanned with OKEN Scanner

Infinitivul prezent activ are finala scurtă : *cantarĕ*, *monerĕ*, *ducerĕ*, *audirĕ*, *essĕ*, *vellĕ*.

Infinitivul perfect activ are finala scurtă : *cantavissĕ*, *monuissĕ*, *duxissĕ*, *audivissĕ*.

Infinitivul prezent pasiv are finala lungă : *cantarī*, *monerī*, *ducī*, *audirī*.

Gerunziul, *participiul şi supinul*, fiind forme nominale, au situaţia cazurilor de la declinarea substantivelor, cărora corespund.

Cuvintele invariabile

Adverbul. Adverbele de mod formate din adjective şi terminate în *-e* şi *-o* au finala lungă, afară de *benĕ* şi *malĕ* (care au fost cuvinte iambice) : *clarē*, *latē*, *cautē*, *maximē*, *fortissimē*, *certō*, *tutō* (însă *citŏ* şi *modŏ*, care au fost cuvinte iambice au finala scurtă).

Cele terminate în *-um* au situaţia finalelor în *-m* : *magnum*, *verum*, *tantum*.

Celelalte adverbe, *prepoziţiile*, *conjuncţiile* şi *interjecţiile*, cărora nu li se aplică regulile generale, se caută în dicţionar pentru cunoaşterea cantităţii silabelor.

Scanned with OKEN Scanner

NOŢIUNI DE METRICĂ[1]

Metrica este ştiinţa metrilor sau a măsurilor ; iar cum metrul sau măsura era elementul din care se alcătuia versul, metrica *este ştiinţa versurilor*. Ea ne învaţă cum se împerecheau măsurile spre a constitui un vers şi cum se grupau versurile spre a constitui strofe.

Măsura — numită *metron* în limba elenă — era formată din silabe. În măsurile versificaţiei latine, unde existau silabe lungi şi silabe scurte, variaţia de la o măsură la alta era bazată nu numai pe numărul silabelor, ci şi pe cantitatea lor şi pe aşezarea în măsură. Astfel o măsură de trei silabe putea fi formată din trei silabe scurte (∪ ∪ ∪), sau din una lungă şi două scurte, aşezate în mod variat (— ∪ ∪, ∪ — ∪, ∪ ∪ —), sau din două lungi şi una scurtă, aşezate în mod variat (— — ∪, — ∪ —, ∪ — —), sau din trei silabe lungi (— — —). Fiecare dintre aceste opt feluri de organizare a măsurii de trei silabe da altă muzicalitate versului, căci pronunţarea cu silabe lungi şi cu silabe scurte în mod diferit aducea altă sonoritate.

Împerecherea măsurilor în mod variat atît ca număr de silabe, cît şi ca durată a silabelor şi ca număr al măsurilor pentru constituirea versului, depindea pentru poet de felul sentimentelor pe care vrea să le exprime, căci versul reprezintă, de fapt, o modalitate de exprimare a simţimintelor şi gîndirii în chip măsurat, adică în chip muzical. Versul este produs o dată cu muzica din necesitatea de a exterioriza ritmul interior al zbuciumului, al frămîntărilor sufleteşti. Întocmai ca o frază muzicală, versul este constituit dintr-un număr de măsuri de o anumită durată.

În metrică măsura se numeşte şi *picior*.

Baza duratei pentru constituirea unui vers latin era silaba scurtă, numită *mora*. Silaba lungă avea două more, căci durata de pronunţare a ei era egală cu aceea a două silabe scurte. O măsură de trei silabe varia ca număr de more de la trei pînă la şase more, ceea ce reprezenta şase silabe scurte, căci în unele măsuri latine o silabă lungă putea fi înlocuită prin două scurte. Şi atunci un vers latin cu trei măsuri de cîte trei silabe putea varia ca durată de la nouă more pînă la optsprezece, ceea ce producea o foarte mare variaţie în pronunţare şi durată, în muzicalitatea lui.

În versificaţia clasică a popoarelor moderne, versul se baza pe măsura cu un număr fix de silabe, care au aceeaşi durată, dacă sînt constituite din

[1] Noţiunile de metrică se predau numai în măsura necesităţii de a citi operele poeţilor.

acelaşi număr de silabe ; şi astfel, un vers de trei măsuri cu trei silabe are totdeauna nouă silabe cu aceeaşi durată. Deci, în constituirea versului clasic modern intră în calcul numărul măsurilor sau al silabelor, pe cînd în cel latin intră în calcul durata măsurilor care-l alcătuiesc. Iar cum latinii combinau în acelaşi vers măsuri cu număr deosebit de silabe, variaţia la ei este şi mai mare.

Pentru a ne putea însuşi bine cunoştinţele de metrică latină, trebuie să stăpînim bine pe cele de prosodie.

FELURILE MĂSURILOR

De două silabe		Peonianul	II ∪ — ∪ ∪
Pyrrihicul	∪ ∪	»	III ∪ ∪ — ∪
Troheul (coreul)	— ∪	»	IV ∪ ∪ ∪ —
Iambul	∪ —	Ionicul mare	— — ∪ ∪
Spondeul	— —	Ionicul mic	∪ ∪ — —
De trei silabe		Coriiambul	— ∪ ∪ —
Tribrachul	∪ ∪ ∪	Antiopastul	∪ — — ∪
Dactilul	— ∪ ∪	Diiambul	∪ — ∪ —
Anapestul	∪ ∪ —	Ditroheul (Dicoreul)	— ∪ — ∪
Amfibrachul	∪ — ∪	Epitritul	I ∪ — — —
Creticul	— ∪ —	»	II — ∪ — —
Bacchiacul	∪ — —	»	III — — ∪ —
Antibacchiacul	— — ∪	»	IV — — — ∪
Molossul	— — —	Dispondeul	— — — —
De patru silabe			
Proceleusmaticul	∪ ∪ ∪ ∪		
Peonianul I	— ∪ ∪ ∪		

Notă. Prin faptul că unele măsuri permiteau ca o silabă lungă să fie înlocuită prin două silabe scurte şi ajungeau astfel la un număr de silabe mai mare decît cel indicat în tabloul de mai sus, nu se strica armonia versului, întrucît durata de pronunţare sau durata muzicală a măsurii era aceeaşi.

Măsurile de două sau de trei silabe sînt măsuri simple, cele de patru silabe sînt compuse.

Accentul. Ritmul. Fiecare măsură (picior) simplă are un accent, iar cele cu patru sau cinci silabe au două accente, dintre care unul principal şi celălalt secundar.

Succesiunea regulată a accentelor se numeşte *ritm*. După felul piciorului de bază al versului se numeşte şi ritmul : ritm trohaic, ritm dactilic, ritm iambic etc.

HEXAMETRUL

Hexametrul este versul format din şase măsuri sau şase picioare. Piciorul care stă la baza constituirii hexametrului este dactilul. De aceea hexametrul se mai numeşte şi hexametru dactilic.

Hexametrul este un vers lung, căci putea să ajungă pînă la şaptesprezece silabe, de aceea el se potrivea cu expuneri mai lungi. În hexametri au fost cîntate la greci faptele din epoca eroică în opera epică cea mai de valoare şi cea mai veche a poporului grec, în *Iliada*. De aceea, hexametrul a rămas versul special al poeziei epice. Apoi a fost adoptat şi de satiră ca vers special al ei.

Scanned with OKEN Scanner

În constituirea hexametrului s-au stabilit anumite reguli în utilizarea măsurilor de patru more, şi anume : în primele patru picioare dactilul putea fi înlocuit cu spondeu ; în piciorul al cincilea se cerea să fie dactil şi acesta se considera piciorul care da caracterul dactilic al versului ; piciorul al şaselea însă avea numai două silabe, şi aşa nu putea fi constituit decît dintr-un troheu — care reprezenta dactilul fără o silabă — sau un spondeu, care, fiind egal în durată cu dactilul, avea numai două silabe.

Cu toate acestea poeţii îşi permiteau să utilizeze spondeul în locul dactilului şi în piciorul al cincilea. Prin aceasta însă se schimba caracterul versului, şi căpăta numele de hexametru spondaic.

În hexametru, accentul în fiecare picior cade pe prima silabă. Avînd şase măsuri, hexametrul are şase accente.

Iată schema unui hexametru dactilic :

– ⏑⏑ | – ⏑⏑ | – ⏑⏑ | – ⏑⏑ | – ⏑⏑ | – ⏑

Dăm acum un hexametru dactilic real, în care poetul a întrebuinţat numai dactili în primele cinci picioare :

Īllă vŏ | lāt, sĭmŭl | ārvă fŭ | gā, sĭmŭl | æquŏră | vērēns

Iată şi unul în care, în primele patru picioare, sînt amestecaţi dactilii cu spondeii.

Mūsă mī | hī caū | sās mĕmŏ | rā, quō | nūmĭnĕ | læsō

Iată şi unul în care în piciorul al cincilea se găseşte un spondeu, un hexametru spondaic :

āptā | rīquĕ sŭ | īs pī | nūm iŭbĕt | ārmā | mēntīs.

sau : Cōnstĭtĭt | ātqu(e) ŏcŭ | līs Phrўgĭ | (a) āgmĭnă | cīrcūm | spēxĭt

Întrucît dactilul este un picior mai vioi, mai sprinten, iar spondeul este mai apăsat, mai grav, preferinţa poetului uneori pentru versuri bogate în dactili, alteori pentru cele bogate în spondei, îi este dictată de felul sentimentelor pe care le exprimă. Astfel, cînd înfăţişează, în povestirea lui, situaţii mai vesele sau are nevoie de un mers mai sprinten al naraţiunii, poetul întrebuinţează versuri mai bogate în dactili, iar cînd, pentru a se întipări în sufletul cititorului cele prezentate acolo, se simte nevoie de un mers mai apăsat, mai grav, foloseşte hexametri mai bogaţi în spondei.

Faţă de versul dat mai sus ca format numai din dactili, unul format numai din spondei în primele patru picioare prezintă o deosebire foarte mare sub raportul vioiciunii naraţiunii :

Āppā | rēnt rā | rī nān | tēs sūb | gūrgĭtĕ | vāstō.

sau : Īll(i) īn | tēr sē | sē māg | nā vī | brācchĭă | tōllūnt

Cînd unui vers îi lipseşte ceva din ultima măsură, se zice că este catalectic. Şi fiindcă hexametrului, care are ca măsură caracteristică dactilul, picior de trei silabe, îi lipseşte în ultimul picior o silabă, neputînd avea acolo

decît două silabe, hexametrul este şi el catalectic şi se numeşte în latineşte *hexameter dactylicus catalecticus in disyllabum.*

Cezura. Hexametrul este un vers lung, care poate ajunge şi pînă la şaptesprezece silabe; de aceea în citirea, adică în pronunţarea lui se simte nevoia unei pauze, ca în toate versurile lungi.

Pauza care se face în unitatea unui vers se numeşte *cezură*, cuvînt care vine din tema supinului verbului *cædo* (tai), căci cezura reprezintă o tăiere, o despicare a versului.

Cezurile obişnuite în versul hexametru erau aşezate: la jumătatea piciorului al doilea, la jumătatea piciorului al treilea, sau la jumătatea piciorului al patrulea. Cea mai importantă era cea de la jumătatea piciorului al treilea, pentru că venea cam la jumătatea versului.

Cezurile purtau următoarele numiri: cea de la jumătatea piciorului al doilea se numea *triimimera*, cu cuvînt grecesc (adică după a treia jumătate de picior), sau *sesquipedalis*, cu cuvînt latinesc (adică după un picior şi jumătate); cea de la jumătatea piciorului al treilea se numea *pentimimera* cu cuvînt grecesc, şi *semiquinaria*, cu cuvînt latinesc (adică după a cincea jumătate de picior); cea de la jumătatea piciorului al patrulea se numea *eftimimera*, cu cuvînt grecesc, şi *semiseptenaria*, cu cuvînt latinesc (adică după a şaptea jumătate de picior).

Pentru a se putea considera că este cazul să se facă pauză în vers în oricare din locurile indicate mai sus, adică pentru a face cezură, trebuie să fie îndeplinite şi anumite condiţii de formă, şi anume: cezura nu poate cădea niciodată la mijlocul cuvîntului, ci numai după silaba care este sfîrşit de cuvînt şi început de picior. Monosilabele, cînd sînt aşezate în prima jumătate a piciorului, întrunesc această condiţie, pentru că ele se sfîrşesc cu acea silabă.

Dar nu sînt suficiente numai condiţiile de formă, pentru a se putea face o cezură în vers, ci se ia în seamă şi ideea, preferîndu-se pentru cezură locul unde, împlinindu-se condiţiile de formă, pauza este cerută şi de mersul ideii.

Cînd condiţiile toate indică necesară o cezură pentimimeră, aceea rămîne cezura versului. Celelalte două cezuri pot fi şi izolate, dar de obicei merg împreună. Cînd sînt într-un vers ambele cezuri, triimimera şi eftimimera, ritmul versului prezintă o legănare foarte plăcută. Poeţii împerechează de multe ori versurile cu cezura pentimimeră cu versuri cu celelalte două cezuri întrunite şi dau astfel o variaţie plăcută poeziei.

În afară de cele trei cezuri menţionate mai sus, hexametrul mai putea avea o cezură la sfîrşitul piciorului al patrulea. Aceasta, pentru că a fost obişnuită în poezia pastorală, se numeşte *bucolică*. În versul cu cezura bucolică se găseşte de obicei şi o cezură pentimimeră.

Dăm mai jos schema unui vers hexametru cu cezura pentimimera:

$$\underline{\acute{}}\ \underline{\smile\smile}\ |\ \underline{\acute{}}\ \underline{\smile\smile}\ |\ \underline{\acute{}}\ ||\ \underline{\smile\smile}\ |\ \underline{\acute{}}\ \underline{\smile\smile}\ |\ \underline{\acute{}}\ \smile\smile\ |\ \underline{\acute{}}\ \underline{\smile}$$

Iată schema unui vers cu cezura triimimeră şi cezura eftimimeră întrunite:

$$\underline{\acute{}}\ \underline{\smile\smile}\ |\ \underline{\acute{}}\ ||\ \underline{\smile\smile}\ |\ \underline{\acute{}}\ \underline{\smile\smile}\ |\ \underline{\acute{}}\ ||\ \underline{\smile\smile}\ |\ \underline{\acute{}}\ \smile\smile\ |\ \underline{\acute{}}\ \underline{\smile}$$

Iată şi schema unui vers cu cezura pentimimera şi cu cezura bucolică:

$$\underline{\acute{}}\ \underline{\smile\smile}\ |\ \underline{\acute{}}\ \underline{\smile\smile}\ |\ \underline{\acute{}}\ ||\ \underline{\smile\smile}\ |\ \underline{\acute{}}\ \underline{\smile\smile}\ ||\ \underline{\acute{}}\ \smile\smile\ |\ \underline{\acute{}}\ \underline{\smile}$$

Dăm acum versuri reale cu diferite cezuri.

a) Cu cezura pentimimera :

Ārmă vĭ | rūmquĕ că | nō, || Trō | iǣ quī | prīmŭs ăb | ōrīs

Ūrbs ān | tīquă fŭ | ĭt, || Tўrĭ | ĭ tĕnŭ | ērĕ cŏ | lōnī

Cum vedem, în aceste două versuri cezura pentimimera este obligatorie şi prin îndeplinirea condiţiilor de formă, căci silabele *-no* şi *-it* sînt şi sfîrşit de cuvînt şi început de picior, dar şi prin necesitatea mersului ideii, care are acolo nevoie de pauza indicată prin virgulă.

b) Cu cezurile triimimera şi eftimimera întrunite :

Īnfān | dūm, || rē | gīnă, iŭ | bēs || rĕnŏ | vārĕ dŏ | lōrĕm

Īnsĕquĭ | tŭr || clā | mōrquĕ vĭ | rūm || strī | dōrquĕ rŭ | dēntŭm

În primul dintre aceste versuri, cezura triimimera este indicată şi prin condiţiile de formă, căci silaba *-dum* este sfîrşit de cuvînt şi început de picior, dar şi prin necesităţile ideii, indicate prin virgula dinaintea vocativului, care reprezintă o întrerupere a ideii ; cezura eftimimera este indicată prin condiţiile de formă, căci silaba *-bes* este sfîrşit de cuvînt şi început de picior, dar şi mersul ideii, aşa cum sînt cuvintele aşezate în frază, obligă la o oprire accentuată asupra lui *iubes*.

În al doilea vers sînt întrunite de asemenea şi condiţiile de formă — căci *-tur* şi *-rum* sînt şi sfîrşit de cuvînt şi început de picior — şi cele de fond, deşi nu este nici un semn de punctuaţie, căci după predicatul *insequitur* urmează două grupe formate din cîte un subiect cu atributul său, iar pauzele sînt : una după predicat şi a doua după primul grup de subiect cu atributul său : Urmează şi strigătul bărbaţilor şi trosnetul otgoanelor.

c) Cu cezura eftimimera :

Vōtūm | prō rĕdĭ | tū sĭmŭ | lānt ; || ĕă | fāmă vă | gātŭr.

Deşi formal sînt îndeplinite condiţiile pentru toate cele trei cezuri, cezura eftimimera este singura obligatorie în acest vers, fiind impusă de mersul frazei : Ei se prefac că este un dar — făcut zeilor — pentru întoarcere ; această explicaţie — acest zvon — se împrăştie.

d) Cu cezura bucolică, însoţită de o cezură pentimimeră :

Dĭc mĭhĭ, | Dāmœ̄ | tā, || cū | iūm pĕcŭs? || Ān Mĕlī | bœ̄ī?

Sau cu cezura bucolică, însoţită de o triimimeră :

Sōlstĭtĭ | ūm || pĕcŏ | rī dē | fēndĭtĕ ; || iām vĕnĭt | ǣstās

În ultimul vers, deşi, în afară de cezura bucolică, se găsesc îndeplinite condiţiile formale şi pentru cezura triimimera şi pentru pentimimera, sensul dă preferinţă cezurii triimimere.

e) Iată şi cezură constituită dintr-un cuvînt monosilabic :

Dūc, ăgĕ, | dūc ād | nōs : || fās | īllī | līmĭnă | dīvŭm.

PENTAMETRUL

După însemnarea cuvîntului cu care este numit, pentametrul ar trebui să fie un vers cu cinci picioare. Şi cum noi ştim că fiecare picior are un accent, pentametrul ar trebui să aibă cinci accente.

De fapt, pentametrul are şase accente ca şi hexametrul, pentru că el este un hexametru în care se suprimă a doua jumătate — adică cea neaccentuată — din piciorul al treilea şi din piciorul al şaselea, înlocuindu-se cu pauză ; este deci un hexametru rupt în două jumătăţi de cîte două picioare şi jumătate.

Cezura obligatorie la pentametru este pentimimera.

Prima jumătate a pentametrului admite ca dactilul să fie înlocuit prin spondeu în primul şi al doilea picior ; a doua jumătate are numai dactili în cele două picioare întregi.

Iată schema pentametrului :

–́ ⏑⏑ | –́ ⏑⏑ | –́ || –́ ⏑⏑ | –́ ⏑⏑ | –́

Dăm două pentametre reale :

Fórtū | nae mĕmŏ | rém || tē dĕcĕt | ēssĕ mĕ | æ

Mūltăquĕ | cāntān | tēs || ūmbră tĕ | gēbăt ă | vēs

Pentametrul nu se întrebuinţează singur în constituirea unei poezii.

În constituirea pentametrilor se observă la poeţii elegiaci oarecare simpatie pentru aşezarea de silabe similare în cele două picioare care încheie fiecare emistih — jumătate de vers :

Ōmĭnĕ | nōn fāu | stō || fēmĭnă | vīrquĕ mĕ | ō

Ēxō | rānt māg | nōs || cārmĭnă | sæpĕ dĕ | ōs

Fīăt ăb | īngĕnĭ | ō || mōllĭŏr | īră mĕ | ō

Pūrūm | dīscūs | sīs || āĕ̆ră | rēddĭt ă | quīs

Ārmă, nĕc | hōstī | lēs || ēssĕ sĕ | cūtŭs ŏ | pēs

DISTIHUL ELEGIAC

Cuvîntul distih însemnează : grup de două versuri. Distihul elegiac era grupul de două versuri întrebuinţat în elegie şi era format dintr-un hexametru şi un pentametru.

În distihul elegiac, locul fără soţ îl ocupă hexametrul şi pe cel cu soţ pentametrul.

În afară de elegie, unde era forma specifică de exprimarea sentimentelor, distihul elegiac a fost întrebuinţat şi în epigramă.

Dăm mai jos două distihuri elegiace:

H. Dŏnĕc ĕ | rĭs sōs | pĕs, || mūl | tōs nūmĕ | rābĭs ă | micōs

P. Tĕmpŏră | sī fŭĕ | rint || nūbĭlă, | sōlŭs ĕ | rĭs

H. Dĕnĭquĕ | « Quĭd prŏpĕ | rō? || Scўthī (a) | ĕst, qūo | mittĭmŭr, | inquăm,

P. Rōmă rĕ | linquēn | d(a) ĕst. || Ūtrăquĕ | iŭstă mŏr(a) | ĕst ».

METRICA ODELOR ŞI EPODELOR LUI HORATIUS: MĂSURILE

Măsurile sau picioarele, care intră în compunerea versurilor din odele şi epodele lui Horatius, sînt următoarele:

dactylus	— ∪ ∪
spondæus	— —
trochæus	— ∪
iambus	∪ —
tribrachys	∪ ∪ ∪
anapæstus	∪ ∪ —

Notă. În prezentarea diferitelor versuri ale lui Horatius vom utiliza uneori şi cuvîntul choriambus, care, după cum am văzut are forma — ∪ ∪ —, adică este o măsură compusă dintr-un trochæus sau choreos şi dintr-un iambus. Metricienii de mai tîrziu au înlăturat această măsură din versurile logaedice ale lui Horatius şi au înlocuit-o cu un dactil plus o silabă lungă (— ∪ ∪ —), formă care se încadrează mai bine în organizarea versurilor logaedice. Noi, cînd întrebuinţăm cuvîntul choriambus, o facem pentru a numi cu o singură vorbă această formă metrică.

VERSURILE LOGAEDICE

Versurile obişnuite în poezia lirică a lui Horatius sînt versurile *logaedice*, formate din întovărăşirea dactilului cu troheul.

1. Versul cel mai scurt care cuprinde dactilul şi troheul este versul *Adonius:*

— ∪ ∪ | — ∪

Cæsărĭs | ūltŏr

Acest vers reprezintă, de fapt, sfîrşitul hexametrului, adică piciorul al cincilea şi al şaselea. El nu este întrebuinţat singur în constituirea unei poezii întregi, ci numai ca element component al unor strofe, servind ca încheiere a strofei.

2. Versul *Aristophanius* este format prin adăugarea unui troheu la sfîrşitul versului Adonius:

— ∪ ∪ | — ∪ | — ∪

Lўdĭă, | dĭc pĕr | ōmnēs

Formula versului Aristophanius — întreagă sau catalectică, adică fără silaba finală — este temelia tuturor versurilor logaedice care vor urma, afară de *Pherecrateus;* la ea se vor adăuga la început alte măsuri.

3. Versul *Pherecrateus* se obţine tot din versul Adonius, adăugîndu-i la început un troheu. Dar pentru că acest troheu este aşezat înaintea dactilului, se schimbă în spondeu, deoarece la Horatius totdeauna troheul dinaintea dactilului se schimbă în spondeu.

– — | – ∪∪ | – ∪

Intĕr | fŭsă nī | tĕntēs

Notă. Cînd suplimentul adăugat înaintea dactilului este un troheu (spondeu) sau o dipodie — două picioare — trohaică, se numeşte *bază;* cînd este o singură silabă se numeşte *anacruză.*

4. Versul *Glyconeus* se obţine din versul Aristophanius, adăugîndu-i la început o bază formată dintr-un troheu (spondeu) şi reducîndu-i o silabă din ultimul picior, adică făcîndu-l catalectic :

– — | – ∪∪ | – ∪ | ∪

Mīlēs | tĕ dŭcĕ | gĕssĕ | rĭt

5. Versul *Saphicus minor* se obţine din versul Aristophanius, adăugîndu-i la început ca bază o dipodie trohaică (cu spondeu în al doilea picior):

– ∪ | – — | – ∪∪ | – ∪ | – ∪

Nōtă | quæ sē | dĕs fŭĕ | rāt cŏ | lŭmbīs

6. Versul *Alcaicus hendecasyllabus* se obţine adăugînd versului Saphicus minor la început o anacruză, iar la sfîrşit îi suprimăm o silabă, făcîndu-l catalectic într-o silabă :

∪ | – ∪ | – — | – ∪∪ | – ∪ | ∪

Vī | dĕs ŭt | āltā | stĕt nīvĕ | cāndī | dŭm

7. Versul *Alcaicus decasyllabus* se obţine din versul Aristophanius, adăugîndu-i înainte un dactil.

– ∪∪ | – ∪∪ | – ∪ | – ∪

Nĕc vĕtĕ | rĕs ăgī | tāntŭr | ōrnī

8. Versul *Asclepiadeus minor* se obţine din versul Glyconeus, adăugîndu-i între bază şi dactil un coriamb — adică un dactil urmat de o silabă lungă :

– — | – ∪∪ | – || – ∪∪ | – ∪ | ∪

Vĕnā | tŏr tĕnĕ | rāe || cōniŭgīs | ĭmmĕ | mŏr

Scanned with OKEN Scanner

9. Versul *Asclepiadeus maior* se obţine din versul Asclepiadeus minor, adăugîndu-i după bază încă un coriamb, adică încă un dactil urmat de o silabă lungă :

– ⏑ ⏑ | – ⏑ ⏑ | – ‖ – ⏑ ⏑ | – ‖ – ⏑ ⏑ | – ⏑ | ⏑

Seŭ plū | rēs hĭĕ | mēs ‖ seŭ trĭbŭ | ĭt ‖ Iŭppĭtĕr | ŭltĭ | măm

10. Versul *Saphicus maior* se obţine din versul Saphicus minor, introducînd între dipodia trohaică de bază şi dactil un coriamb, adică un dactil urmat de o silabă lungă :

– ⏑ | – – | – ⏑ ⏑ | – ‖ – ⏑ ⏑ | – ⏑ | – ⏑

Cŭr tĭ | mēt flā | vūm Tĭbĕ | rĭm ‖ tāngĕrĕ? | Cŭr ŏ | līvŭm

ALTE FELURI DE VERSURI

11. *Hexameter dactylicus catalecticus in disyllabum*, vers cunoscut din poezia epică şi din distihul elegiac.

– ⏑⏑ | – ⏑⏑ | – ⏑⏑ | – ⏑⏑ | – ⏑⏑ | – ⏑

Nĭl dēs | pērān | dūm ‖ Tĕŭ | crō dŭc(e) ĕt | āūspĭcĕ | Tēūcrō

12. *Tetrameter dactylicus catalecticus in disyllabum*, format din ultimele patru picioare ale hexametrului dactilic :

– ⏑⏑ | – ⏑⏑ | – ⏑⏑ | – ⏑

Crās ĭn | gēns ĭtĕ | rābĭmŭs | æquŏr

13. *Trimeter dactylicus catalecticus in syllabam* numit şi *Archilochius minor*, format din trei dactili, dintre care celui din urmă i se suprimă cele două silabe scurte :

– ⏑⏑ | – ⏑⏑ | ⏑

Flūmĭnă | prætĕrĕ | ŭnt

14. *Archilochius maior*, format din primele patru picioare ale hexametrului dactilic, urmate de o tripodie trohaică :

– ⏑⏑ | – ⏑⏑ | – ⏑⏑ | – ⏑⏑ | – ⏑ | – ⏑ | – ⏑

Sōlvĭtŭr | ācrĭs hĭ | ēms grā | tā vĭcĕ | vērĭs | ĕt Fă | vōni

15. *Alcaicus enneasyllabus*, format dintr-o anacruză şi o tetrapodie trohaică :

⏑ | – ⏑ | – ⏑ | – ⏑ | – ⏑ .

Dē | prōmĕ | quădrĭ | mūm Să | bĭnă

16. *Dimeter trochaicus catalecticus*, format dintr-o tetrapodie trohaică fără o silabă:

–́ ∪ | –́ ∪ | –́ ∪ | ∪́
Lĭmĭ | tēs clĭ | ēnţĭ | ŭm

Se mai numeşte şi *trochaicus semiseptenarius*.

17. *Iambicus senarius* sau *trimeter iambicus*, format din şase iambi:

∪ –́ ∪ –́ | ∪ –́ ∪ –́ | ∪ –́ ∪ –́
Bĕātŭs īl | lĕ quī prŏcūl | nĕgōtĭīs

În acest vers, iambul poate fi înlocuit — afară de piciorul al şaselea — cu: — ∪́ ∪ ; sau cu: ∪ ∪́ ∪ ; sau cu: ∪∪ –́.

Notă. Alţi poeţi admit înlocuirea şi cu spondeu (–́ —) şi cu proceleusmatic (∪∪∪∪). Cînd senarul iambic are piciorul al şaselea constituit dintr-un spondeu, se numeşte *scazon*. Acesta este întrebuinţat de Catullus.

18. *Iambicus senarius catalecticus* sau *trimeter iambicus catalecticus*, format din şase iambi fără o silabă:

∪ –́ ∪ –́ | ∪ –́ ∪ –́ | ∪ –́ ∪
Ĕt ūxŏr ēt | vĭr sōrdĭdōs | quĕ nātōs

19. *Iambicus quaternarius* sau *dimeter iambicus*, format din patru iambi:

∪ –́ ∪ –́ | ∪ –́ ∪ –́
Ūt prīscă gēns | mōrtālĭŭm

În acest vers în piciorul întîi şi în piciorul al treilea se găsesc spondei în loc de iambi:

20. *Elegiambicus*, un vers compus din *trimeter dactylicus catalecticus* + *dimeter iambicus*:

–́ ∪∪ | –́ ∪∪ | –́ || ∪ –́ ∪ –́ | ∪ –́ ∪ –́
Dēsĭnĕt | ĭmpărĭ | būs || cērtārĕ sūm | mōtūs pŭdŏr

În acest vers iambul este înlocuit prin spondeu în primul şi al treilea picior al tetrapodiei iambice.

21. *Iambelegiacus*, compus din aceleaşi elemente, însă inversate:

∪ –́ ∪ –́ | ∪ –́ ∪ –́ || –́ ∪∪ | –́ ∪∪ | ∪́
Tū vīnă Tōr | quātō mŏvē || cōnsŭlĕ | prēssă mĕ | ō

În acest vers, în primul şi în al treilea picior iambul este înlocuit cu spondeu.

GRUPAREA VERSURILOR

În scrierea odelor şi epodelor, Horatius a întrebuinţat versurile studiate pînă aici, fie folosind un singur vers pentru întreaga poezie, fie grupînd două sau trei versuri deosebite pentru constituirea de strofe.

a) Versurile folosite pentru oda întreagă sînt:

Asclepiadeus minor.

– ⏑ ⏑ – ⏑ ⏑ – ‖ – ⏑ ⏑ – ⏑ – ×

Ĕxē | gī mŏnŭ | mēn ‖ t(um)ærĕ pĕ | rēnnī | ŭs

(Hor. *Carm.* III, 30)

Asclepiadeus maior.

– ⏑ ⏑ – ⏑ ⏑ – ‖ – ⏑ ⏑ – ⏑ – ‖ – ⏑ ⏑ – ⏑ – ×

Nūllām, | vārĕ să | crā ‖ vītĕ prī | ūs ‖ sēvĕrīs | ārbŏ | rĕm

(Hor. *Carm.* I, 18)

b) Strophæ. La Horatius găsim constituite următoarele strofe din gruparea versurilor:

Stropha Asclepiadea prima, formată dintr-un vers *Glyconeus* şi un vers *Asclepiadeus minor:*

– ⏑ ⏑ – ⏑ – ×

– ⏑ ⏑ – ⏑ – ‖ – ⏑ ⏑ – ⏑ – ⏑

Rēddās | ĭncŏlŭ | mēm prĕ | cōr

Ēt sēr | vēs ănĭ | mæ ‖ dĭmĭdĭ | ŭm mĕ | æ

(Hor. *Carm.* I, 3)

Stropha Asclepiadea secunda, formată din trei versuri *Asclepiadeus minor* şi un vers *Glyconeus:*

– ⏑ ⏑ – ⏑ – ‖ – ⏑ ⏑ – ⏑ – ×

– ⏑ ⏑ – ⏑ – ‖ – ⏑ ⏑ – ⏑ – ×

– ⏑ ⏑ – ⏑ – ‖ – ⏑ ⏑ – ⏑ – ⏑

– ⏑ ⏑ – ⏑ – ×

Scrībē | rīs Vărĭ | ō ‖ fōrtĭs ĕt | hōstĭ | ŭm

Vĭctōr, | Mæŏnĭ | ī ‖ cārmĭnĭs | ălĭ | tĕ

Quām rēm | cūmquĕ fĕ | rōx ‖ nāvĭbŭs | aūt ĕ | quīs

Mīlēs | tē dŭcĕ | gēssĕ | rĭt

(Hor. *Carm.* I, 6)

Stropha Asclepiadea tertia, formată din două versuri *Asclepiadeus minor*, un vers *Pherecrateus* şi un vers *Glyconeus:*

– ⏑ ⏑ | – ⏑ ⏑ | – ‖ – ⏑ ⏑ | – ⏑ | ⏑

– ⏑ ⏑ | – ⏑ ⏑ | – ‖ – ⏑ ⏑ | – ⏑ | ⏑

– ⏑ ⏑ | – ⏑ ⏑ | – ⏑

– ⏑ ⏑ | – ⏑ ⏑ | – ⏑ | ⏑

Ō fōns | Bāndūsĭ | æ, ‖ splēndīdĭ | ōr vĭ | trō,

Dūlcī | dīgnĕ mĕ | rō ‖ nōn sīnĕ | flōrī | bŭs,

Crās dō | nābĕrĭs | hædō

Cuī frōns | tūrgĭdă | cōrnī | bŭs

(Hor. *Carm.* III, 13)

Stropha Saphica, formată din trei versuri *Saphicus minor* şi un vers *Adonius:*

– ⏑ | – ⏑ ⏑ | – ⏑ ⏑ | – ⏑ | – ⏑

– ⏑ | – ⏑ ⏑ | – ⏑ ⏑ | – ⏑ | – ⏑

– ⏑ | – ⏑ ⏑ | – ⏑ ⏑ | – ⏑ | – ⏑

– ⏑ ⏑ | – ⏑

Ō Vĕ | nūs rē | gīnă Cnī | dī Pă | phĭquĕ

Spērnĕ | dīlēc | tām Cўprŏn | ēt vŏ | cāntĭs

Tūrĕ | tē mūl | tō Glўcĕ | ræ dĕ | cōrăm

Trānsfĕr ĭn | ædĕm.

(Hor. *Carm.* I, 30)

Stropha Saphica maior, formată dintr-un vers *Aristophanius* şi un vers *Saphicus maior:*

– ⏑ ⏑ | – ⏑ | – ⏑

– ⏑ | – ⏑ | – ⏑ ⏑ | – ‖ – ⏑ ⏑ | – ⏑ | – ⏑

Lўdĭă, | dīc, pĕr | ōmnĕs,

Tē dĕ | ōs ō | rō, Sўbă | rĭn ‖ cūr prŏpĕ | rēs ă | mandō

(Hor. *Carm.* I, 8)

Scanned with OKEN Scanner

Stropha Alcaica, formată din două versuri *Alcaicus hendecasyllabus*, un vers *Alcaicus enneasyllabus* şi un vers *Alcaicus decasyllabus:*

⏑ | ´ ⏑ | ´ – | ´ ⏑⏑ | ´ ⏑ | ⏑́
⏑ | ´ ⏑ | ´ – | ´ ⏑⏑ | ´ ⏑ | ⏑́
⏑ | ´ ⏑ | ´ ⏑ | ´ ⏑ | ´ ⏑
´ ⏑⏑ | ´ ⏑⏑ | ´ ⏑ | ´ ⏑

Dīs | sōlvĕ | frīgūs | lignă sŭ | pĕr fŏ | cō
Lār | gē rĕ | pōnēns | ātquĕ bĕ | nīgnĭ | ŭs
Dē | prōmĕ | quādrĭ | mūm Să | bīnă
Ō Thălĭ | ărchĕ mĕ | rūm dĭ | ōtă·

(Hor. *Carm.* I, 9)

Stropha Alcmania, formată dintr-un *Hexameter dactylicus catalecticus in disyllabum* şi un *Tetrameter dactylicus catalecticus in disyllabum:*

´ ⏑⏑ | ´ ⏑⏑ | ´ ⏑⏑ | ´ ⏑⏑ | ´ ⏑⏑ | ´ ⏑
´ ⏑⏑ | ´ ⏑⏑ | ´ ⏑⏑ | ´ ⏑

Quō nōs | cūmquĕ fĕ | rēt ‖ mĕlĭ | ōr fōr | tūnă pă | rēntĕ,
Ībĭmŭs | ō sŏcĭ | ĭ cŏmĭ | tēsquĕ !

(Hor. *Carm.* I, 7)

Stropha Archilochia prima, formată dintr-un *Hexameter dactylicus catalecticus in disyllabum* şi un *Trimeter dactylicus catalecticus in syllabam*, numit şi *Archilochius minor:*

´ ⏑⏑ | ´ ⏑⏑ | ´ ⏑⏑ | ´ ⏑⏑ | ´ ⏑⏑ | ´ ⏑
´ ⏑⏑ | ´ ⏑⏑ | ´ ⏑

Dĭffū | gĕrĕ nĭ | vēs, ‖ rĕdĕ | ūnt iām | grāmĭnă | cāmpĭs
Ārbŏrĭ | būsquĕ cŏ | mæ ;

(Hor. *Carm.* IV, 7)

Stropha Archilochia quarta, formată dintr-un *Archilochius maior* şi un *Trimeter iambicus catalecticus* sau *Iambicus senarius catalecticus:*

´ ⏑⏑ | ´ ⏑⏑ | ´ ⏑⏑ | ´ ⏑⏑ | ´ ⏑ | ´ ⏑ | ´ ⏑
⏑ ´ ⏑ ´ | ⏑ ´ ⏑ ´ | ⏑ ´ ⏑

Sōlvĭtŭr | ācrĭs hĭ | ēms grā | tā vĭcĕ | vērĭs | ēt Fă | vōnĭ
Trăhūntquĕ sĭc | cās măchĭnæ | cărĭnās

(Hor. *Carm.* I, 4)

În primul vers, ultimul iamb este înlocuit cu spondeu; de asemenea în al doilea vers, iambul al treilea este înlocuit prin spondeu.

Stropha trochaica, formată dintr-un *Dimeter trochaicus catalecticus* şi un *Trimeter iambicus catalecticus* sau *Iambicus senarius catalecticus:*

– ∪ – ∪ | – ∪ –
∪ – ∪ – | ∪ – ∪ – | ∪ – ∪
Nōn ĕbŭr nĕ | qu(e) aŭrĕŭm
Mĕā rĕnī | dĕt in dŏmŏ | lăcūnăr,
(Hor. *Carm.* II, 18)

Stropha iambica, formată dintr-un *Iambicus senarius* sau *Trimeter iambicus* şi un *Iambicus quaternarius* sau *Dimeter iambicus:*

∪ – ∪ – | ∪ – ∪ – | ∪ – ∪ –
∪ – ∪ – | ∪ – ∪ –
Bĕātŭs īl | lĕ quī prŏcūl | nĕgōtĭīs,
Ut prīscă gēns | mōrtālĭūm
(Hor. *Ep.* 2)

Notă. Între numirile greceşti şi cele latineşti este deosebire ca cifră, pentru că unitatea de măsură la latini era piciorul, în timp ce la greci era metrul, constituit din două picioare, adică dintr-o dipodie

În epodele lui Horatius găsim încă două grupări de versuri, care formează alte două strofe, pe care noi le numim, spre a le deosebi de celelalte, prin ceea ce au caracteristic, în felul următor:

Stropha elegiambica, numită şi *Stropha Archilochia tertia*, formată dintr-un vers *Iambicus senarius* sau *Trimeter iambicus* şi un vers *Elegiambicus:*

– ∪ – ∪ | – ∪ – ∪ | – ∪ – ∪
– ∪∪ | – ∪∪ | – || ∪ – ∪ – | ∪ – ∪ –
Pētti, nīhĭl | mē sĭcŭt ān | tĕā iŭvăt
Scrĭbĕrĕ | vērsĭcŭ | lōs, || ămōrĕ pēr | cūssūm grăvī
(Hor. *Ep.* 11)

În primul vers, primul şi al treilea iamb au fost înlocuiţi prin spondei; în al doilea vers de asemenea, iambul al treilea a fost înlocuit prin spondeu.

Stropha iambelegiaca, numită şi *stropha Archilochia secunda*, formată dintr-un vers *Hexameter dactylicus catalecticus in disyllabum* şi un *iambelegiacus.*

– ∪∪ | – ∪∪ | – ∪∪ | – ∪∪ | – ∪∪ | – ∪
∪ – ∪ – | ∪ – ∪ – | – ∪∪ | – ∪∪ | ∪
Hŏrrĭdă | tĕmpēs | tās cæ | lūm cōn | trāxĭt ĕt | ĭmbrēs
Nivēsquĕ dē | dūcūnt Iŏvēm, | nūnc mărĕ, | nūnc sĭlŭ | æ

În versul al doilea, al treilea iamb a fost înlocuit prin spondeu ; iar al doilea dactil este constituit din silaba lungă *nunc* şi din două silabe scurte *si-lu*, creindu-se silaba *lu* prin diereza silabei *va*, adică prin transformarea lui *u* consonans în *u* vocală.

Tot în epodele lui Horatius se găseşte grupat hexametrul cu versuri iambice, constituind următoarele strofe :

Stropha Pythiambica[1] *prima*, formată dintr-un vers *Hexameter dactylicus catalecticus in disyllabum* şi un *Iambicus quaternarius* sau *Dimeter iambicus:*

– ´ ∪∪ | – ´ ∪∪ | – ´ ∪∪ | – ´ ∪∪ | – ´ ∪∪ | – ´ ∪
∪ – ´ ∪ – ´ | ∪ – ´ ∪ – ´

Nŏx ĕrăt | ēt cæ | lō || fūl | gēbāt | lūnă sĕ | rēnō
Intēr mĭnō | ră sĭdĕră

Stropha Pythiambica secunda, formată dintr-un vers *Hexameter dactylicus catalecticus in disyllabum* şi un vers *Iambicus senarius* sau *Trimeter iambicus:*

– ´ ∪∪ | – ´ ∪∪ | – ´ ∪∪ | – ´ ∪∪ | – ´ ∪∪ | – ´ ∪
∪ – ´ ∪ – ´ | ∪ – ´ ∪ – ´ | ∪ – ´ ∪ – ´

Āltĕră | iām tĕrī | tūr || bēl | lĭs cī | vĭlĭbŭs | ætās
Sŭīs ĕt ĭp | să Rōmă vī | rĭbūs rŭĭt

Horatius are şi o epodă scrisă într-un singur fel de vers iambic, şi anume în *Iambicus senarius* sau *Trimeter iambicus:*

∪ – ´ ∪ – ´ | ∪ – ´ ∪ – ´ | ∪ – ´ ∪ – ´

Iām i(am) ēffĭcā | cī dō mănūs | scĭēntĭæ

VERSURI ÎNTREBUINŢATE DE ALŢI POEŢI

1. *Tetrameter iambicus catalecticus*, care la romani se numea *Iambicus septenarius*, deşi ar trebui numit *Iambicus octonarius catalecticus:*

∪ – ´ ∪ – ´ | ∪ – ´ ∪ – ´ || ∪ – ´ ∪ – ´ | ∪ – ´ ∪

Equĭdēm pŏl vēl | fālsō tămēn || laūdārī mūl | tō mālō

Are cezura principală după a doua dipodie.

El admite la orice picior substituirile prin : ∪ú∪, sau ∪∪ –́, sau — –́, sau — ú ∪.

Este întrebuinţat de poeţii comici.

[1] Numele *Pythiambic* se găseşte în *Madvig J.R. — Grammaire latine.*

2. *Tetrameter iambicus acatalecticus* sau *Iambicus octonarius:*

⏑ – ⏑ – | ⏑ – ⏑ – || ⏑ – ⏑ – | ⏑ – ⏑ –

Sārcīrĕ pōs | s(e) ǣdēs mĕās, || quīn tōtæ pēr | pĕtūǣ rūā̄nt

Are cezura după a doua dipodie şi admite aceleaşi substituiri ca şi versul precedent la orice picior, fără distincţie.

Este foarte întrebuinţat de poeţii comici.

3. *Tetrameter trochaicus catalecticus* sau *trochaicus septenarius*, foarte întrebuinţat în teatrul latin:

– ⏑ – ⏑ | – ⏑ – ⏑ || – ⏑ – ⏑ | – ⏑ ⏑

Nĕquĕ tū vĕrbīs | sōlvēs ūmquām || quōd mīhī rē mălĕ | fēcĕrīs

Admite substituirea troheului prin: ⏑ ⏑⏑, sau – —, sau – ⏑⏑, sau ⏑⏑ —.

În versul citat aici ca exemplu avem troheu numai în piciorul al şaptelea *(fēcĕ)*; în piciorul întîi este substituit prin anapest *(nĕquĕ tū)*, în piciorul al II-lea, în al III-lea şi în al IV-lea este substituit prin spondei *(vĕrbīs, sōlvēs ūmquām)*, în piciorul al cincilea şi în al şaselea este substituit prin dactili *(quōd mīhī, rē mălĕ)*.

4. *Tetrameter trochaicus acatalecticus* sau *trochaicus octonarius*, folosit mai rar în teatrul latin:

– ⏑ – ⏑ | – ⏑ – ⏑ || – ⏑ – ⏑ | – ⏑ – ⏑

Nōv(i) ĕgŏ vōstr(a) hǣc | : « Nōllēm făctūm ». || Iūs iūrāndūm | dăbĭtūr t(e) ēssĕ

Admite aceleaşi substituiri ca şi versul anterior. În versul citat aici ca exemplu, avem troheu numai în piciorul al optulea *(esse)*; în primul picior troheul este substituit prin dactil *(nōv(i)ĕgŏ)*; în piciorul al doilea, în al treilea, în al patrulea, în al cincilea şi în al şaselea troheul este substituit prin spondeu *(vōstr(a) hǣc: « Nōllēm făctūm ». Iūs iūrāndūm)*; în piciorul al şaptelea este substituit prin anapest *(dăbĭtūr)*.

5. *Tetrameter anapesticus acatalecticus* sau *Anapesticus octonarius*, care are cezura după a doua dipodie:

⏑⏑ – ⏑⏑ – | ⏑⏑ – ⏑⏑ – || ⏑⏑ – ⏑⏑ – | ⏑⏑ – ⏑⏑ –

Pĕrī(i), întĕri(i), ŏc | cīdī. Quŏ cūrrām? || Quō nŏn cūrrām? || Tĕnĕ, tĕnĕ. Quēm? Quis?

Admite înlocuirea anapestului prin: _ ⏑⏑, sau _ –; sau ⏑⏑⏑⏑ la Plautus.

In versul citat mai sus ca exemplu, avem anapestul numai în primele trei picioare; în al patrulea, al cincilea, al şaselea şi al optulea anapestul este înlocuit prin spondeu; iar în al şaptelea este înlocuit prin proceleusmatic.

Pentru a obţine anapestul din piciorul al treilea a scurtat pe *i* din silaba *-di*, care fiind persoana I-a a perfectului indicativului are finala lungă. Plautus a aplicat aici legea cuvintelor iambice cuvîntului de bază din acest cuvînt compus, din care se găseşte în compunere *cidi*. Pe baza acestei legi iambul din *cidi* a devenit pyrrihiu *cĭdĭ*.

Tot prin aplicarea legii cuvintelor iambice a obţinut procleusmaticul în piciorul al şaptelea, scurtînd la cele două imperative finala: din *tĕnē*, *tĕnē* a scos *tĕnĕ*, *tĕnĕ*.

6. *Tetrameter anapesticus catalecticus* sau *Anapesticus septenarius*, care aplică aceleaşi norme ca şi versul precedent:

⏑⏑ –́ ⏑⏑ –́ | ⏑⏑ –́ ⏑⏑ –́ || ⏑⏑ –́ ⏑⏑ –́ | ⏑⏑ –́ –

întrebuinţat în teatrul elen.

7. *Dimeter anapesticus* sau *Anapesticus quaternarius*, întrebuinţat de Seneca:

⏑⏑ –́ ⏑⏑ –́ | ⏑⏑ –́ ⏑⏑ –́

Mălă paū́pērtā́s | vĭtĭṓquĕ pŏtḗns

Seneca nu admite dactilul în picioarele pare. Aici găsim un spondeu în piciorul al doilea.

8. *Tetrameter creticus*, întrebuinţat la poeţii dramatici:

–́ ⏑ – | –́ ⏑ – | –́ ⏑ – | –́ ⏑ –

Nōn tăcēs? | prṓspĕrē | vṓbīs cūn | ct(a) ū́squ(e) ădhūc

Creticul poate fi înlocuit prin: –́ – –, ⏑́⏑ – –, –́ – ⏑⏑, ⏑́⏑ – ⏑⏑, prin substituirea unei silabe lungi cu două silabe scurte.

În acest vers, piciorul primeşte şi un accent secundar pe ultima silabă lungă, sau pe penultima silabă scurtă, cînd şi ultima silabă este scurtă.

Plautus combină creticul cu troheul şi constituie un vers din două măsuri cretice şi o tripodie catalectică trohaică:

–́ ⏑ – | –́ ⏑ – | –́ ⏑ | –́ ⏑ | ⏑́ –

Nḗc qŭod ū | n(a)ḗscă mē | iū́vĕ | rīt mă | gī́s.

9. *Tetrameter bacchiacus*, întrebuinţat la poeţii dramatici:

⏑ –́ | ⏑ –́ – | ⏑ –́ – | ⏑ –́ –

Rĕcṓrdā | tūs mū́lt(um) ēt | dĭū́ cō | gĭtā́vī

Bacchiacul poate fi înlocuit prin: – –́ –, – –́ ⏑⏑, ⏑⏑ –́ –, – ⏑́⏑ –, ⏑ –́ ⏑ (în ultimul picior), – ⏑́ ⏑ ⏑⏑, ⏑ ⏑́ ⏑ –, ⏑ –́ ⏑⏑, rezultate din înlocuirea silabelor lungi cu silabe scurte, şi a silabei scurte cu silabă lungă.

10. *Tetrameter ionicus maior acatalecticus:*

– –́ ∪∪ | – –́ ∪∪ || – –́ ∪∪ | – –́ ∪∪

Admite substituiri prin: – ∪∪ ∪∪, ∪∪ ∪ – ∪, prin înlocuirea silabelor lungi cu silabe scurte și a celor scurte cu silabe lungi.

11. *Tetrameter ionicus maior catalecticus in disyllabum*, numit și *Sotadicus* sau *Sotadeus:*

– –́ ∪∪ | – –́ ∪∪ || – –́ ∪∪ | – –́

Hās cū́m gĕmĭ | nā cṓmpĕdĕ || dēdĭcā́t că | tēnā́s,

Acest vers admite înlocuirea ionicului mare din piciorul al treilea prin o dipodie trohaică, așa cum se găsește și în versul dat aici ca exemplu. A fost folosit de Martialis.

12. *Tetrameter ionicus minor:*

∪∪ –́ – | ∪∪ –́ – || ∪∪ –́ – | ∪∪ –́ –

Mĭsĕrār(um) ēst | nĕqu(e) ămṓrī || dărĕ lū́dūm | nĕquĕ dū́lcī

Admite substituirea prin: – –́ –, ∪∪ ∪́∪ –.

Versurile ionice sînt întrebuințate de poeții dramatici.

13. *Dimeter ionicus minor:*

∪∪ –́ – | ∪∪ –́ –

Nĕquĕ sḗgnī | pĕdĕ vī́ctūs

Din două versuri *Tetrameter ionicus minor* și un vers *Dimeter ionicus minor* Horatius a întocmit o strofă, în care a scris una singură din odele sale.

14. *Phalæcius hendecasyllabus*, este un vers logaedic, întrebuințat de Catullus și de Statius. Este format dintr-un dactil, precedat de o bază și urmat de o tripodie trohaică. La Catullus baza poate fi trocheu, spondeu sau iamb:

–́ ⏓ | –́ ∪∪ | –́ ∪ | –́ ∪ | –́ ∪

Dī́sēr | tī́ssĭmĕ | Rṓmŭ | lī́ nĕ | pṓtŭm

15. *Saturnius*, versul vechi latin:

∪ –́ ∪ –́ ∪ –́ ⏓ | –́ ∪ –́ ∪ –́ ⏓

sau:

∪ –́ ∪ –́ ∪ –́ | ∪ –́ ∪ –́ ∪ –́ ∪

Diferența între aceste două forme ale versului Saturnius o făcea numai poziția cezurii.

Dăbūnt mălūm Metēllī | Nāēvĭō pŏētæ

A fost întrebuințat de Livius Andronicus și de Nævius.
În acest vers iambul poate fi înlocuit prin : ⏑ ⏑́ ⏑, — ⏑́, ⏑ ⏑ ⏑́, — ⏑́ ⏑ (în partea a doua).

VERSURI INTREBUINȚATE PENTRU POEZIA INTREAGĂ

1. *Phalæcius hendecasyllabus* la Catullus.
2. *Dimeter anapesticus* la Seneca.

Strofe

La Catullus : trei versuri *Glyconeus* și un vers *Pherecrateus :*

— ⏑́ | — ⏑ ⏑ | — ⏑ | ⏑́
— ⏑́ | — ⏑ ⏑ | — ⏑ | ⏑́
— ⏑́ | — ⏑ ⏑ | — ⏑ | ⏑́
— ⏑́ | — ⏑ ⏑ | — ⏑

Dīā | næ sŭmŭs | ĭn fī | dē
Pŭēl | l(æ) ēt pŭĕ r(i) ĭntĕ | grī ;
Dīā | nām pŭĕ | r(e) ĭntĕ | grī
Pŭēl | læquĕ că | nāmŭs.

Baza este un troheu sau un spondeu, rareori un iamb.

NUMELE LA ROMANI

La început, după indicaţia lui Varro, individul la Romani ar fi purtat un singur nume, care era numele personal. Pentru aceea legendarului întemeietor al Romei i s-a păstrat numai numele Romulus.

În epoca istorică însă, cînd cei care aveau dreptul de cetăţenie în statul roman erau grupaţi pe ginţi, numele cetăţeanului roman cuprinde trei elemente : *prænomen*, *nomen*, *cognomen*.

Din examinarea aspectului acestor trei elemente constatăm că în fiecare se găseşte cuvîntul *nomen*, ceea ce ar putea arăta că partea din nume care cuprinde numai cuvîntul *nomen*, fără nici un adaos, a fost la baza constituirii numelui roman ; căci *prænomen*, cuvînt compus din *nomen* (nume) şi din prepoziţia *præ* (înainte), însemnează : numele pus înainte, adică înaintea lui *nomen* şi, de fapt, vedem, în ordinea în care sînt rînduite cele trei elemente ale numelui, că *prænomen* este aşezat imediat înaintea lui *nomen;* iar *cognomen*, cuvînt compus din *nomen* şi din prepoziţia *cum* (cu), însemnează : numele care însoţeşte pe *nomen*, şi el este în adevăr aşezat după *nomen*, ca şi cum l-ar însoţi.

De aceea ne ocupăm întîi de *nomen.*

În numele *M.* (arcus) *Porcius Cato*, *Marcus* este *prænomen*, *Porcius* este *nomen*, *Cato* este *cognomen.*

Nomen era numele pe care-l purta ginta din care făcea parte cetăţeanul. El era terminat în *-ius*, cînd îl purta un bărbat, şi în *-ia*, cînd îl purta o femeie : *Porcius*, *Porcia;* *Tullius*, *Tullia*, *Fabius*, *Fabia.*

Ginta era o unitate constituită din toţi cei care-şi afirmau originea dintr-un strămoş comun. De la acest strămoş comun îşi trăgeau numele — *nomen* — toţi descendenţii.

Acest cuvînt, care reprezintă legătura membrilor uniţi prin descendenţa dintr-un strămoş comun, a fost numele care a distins între ele grupele de cetăţeni. El este cel mai important. El stă la baza numelui prin care cineva se afirmă în societate, căci cel care-şi pronunţă acest nume afirmă totdeodată din ce grupă — gintă — face parte. De aceea, acest element din numele roman poartă denumirea numai de *nomen* (nume). Spre a se indica ce reprezintă, i se mai zice şi *nomen gentilicium* sau *nomen gentile.* Acesta trebuie să fi fost la început ca un nume de familie.

Ce fapt anume, din partea strămoşului comun, a determinat la fiecare gintă să poarte acest anumit nume, nu se poate stabili pentru fiecare gintă, cum ar fi *Æmilius*, *Iulius*, *Tullius*, afară de faptul că pot fi considerate

adjective derivate din numele strămoşului comun. Pentru unele se caută apropieri cu substantive comune, care ar sta la baza numelor respective: *Porcius — porcus* (porc), *Fabius — faba* (mazăre), *Cæcilius — cæcus* (orb), *Claudius — claudus* (şchiop), şi atunci se consideră că acel strămoş comun s-ar fi ocupat cu creşterea porcilor, sau ar fi cultivat mazărea, sau ar fi avut vreun defect de vedere, ori de mers.

Prænomen este numele personal, numele prin care se disting între ei cei care poartă acelaşi *nomen gentilicium*. El se scria înaintea lui *nomen*, şi se nota numai prin abreviere, ceea ce denotă mai puţina lui importanţă faţă de *nomen*.

Numele personale la început au fost foarte variate. Cu timpul însă fiecare familie a avut preferinţă pentru anumite *prænomina*. Aşa *Kæso* este în *gens Porcia* şi în *gens Quintilia*, *Decimus* şi *Appius* în *gens Claudia*, *Mamercus* în *gens Æmilia*, *Numerius* în gens *Fabia*. Familiile căutau să se singularizeze prin această preferinţă pentru anumite prænomina.

Uneori *prænomen* era dat în legătură cu momentul din zi al naşterii: cel care se năştea dimineaţa se putea numi *Manius*, *Mania* (*mane* = dimineaţa), cel care se năştea în timpul zilei putea primi numele *Lucius*, *Lucia* (*lux* = lumină); sau se da după ordinea naşterii copiilor în familie: *Quintus*, *Sextus*, *Decimus* pentru băieţi, *Secunda*, *Tertia*, *Quarta* pentru femei. Cei născuţi după moartea tatălui se numeau *Postumus*, *Postuma*.

Din multele *prænomina* ce vor fi fost la început, cu timpul s-a redus numărul lor la următoarele optsprezece, care se abreviau astfel:

Aulus	abreviat	*A.*	*Marcus*	abreviat	*M.*
Appius	»	*Ap.*	*Numerius*	»	*N.*
Caius	»	*C.*	*Publius*	»	*P.*
Cnæus [1]	»	*Cn.*	*Quintus*	»	*Q.*
Decimus	»	*D.*	*Servius*	»	*Ser.*
Kæso	»	*K.*	*Sextus*	»	*Sex.*
Lucius	»	*L.*	*Spurius*	»	*S.* sau *Sp.*
Mamercus	»	*Mam.*	*Tiberius*	»	*Ti.*
Manius	»	*M'*	*Titus*	»	*T.*

Cînd, în loc să foloseşti cele trei nume, chemai pe cineva în convorbiri particulare, făcînd uz numai de *prænomen*, îl măguleai, arătîndu-i intimitate. Dacă în scris era întrebuinţat numai *prænomen*, atunci se scria cuvîntul întreg: *Quintus est prudentior quam Publius* (Quintus este mai chibzuit decît Publius).

Prænomen se da copilului în a noua zi de la naştere — *dies lustralis* (ziua purificării). În registrele publice se înscria, cu numele întreg, atunci cînd tînărul, considerat major, îmbrăca toga virilă şi cînd era înscris în listele cetăţeneşti.

Cînd ramurile descendenţilor din acelaşi strămoş s-au înmulţit, s-a adăugat al treilea element la nume, *cognomen*, care, după cum am arătat, însemnează un nume care însoţeşte numele ginţii. Prin cognomen, deci, se disting între ele familiile aceleiaşi ginţi. Astfel în *gens Cornelia*, unii au

[1] Cuvintele *Caius* şi *Cnæus* se pronunţau *Gaius* şi *Gnæus*, dar se scriau cu litera *C.* pentru că în vechiul alfabet roman nu exista litera *G.*, iar *C.* avea şi acel sunet. Această tradiţie s-a păstrat pentru aceste nume în toate epocile istoriei romane.

primit cognomen *Scipio*, alţii *Sulla*, alţii *Asina*. Ca şi *nomen gentile*, *cognomen* aparţinea tuturor membrilor familiei care şi-l însuşise şi se moştenea de către descendenţii familiei.

Cognomina erau foarte multe: familia marelui orator *M. Tullius* avea cognomen *Cicero;* a marelui general care a cucerit Galia, *C. Iulius*, avea cognomen *Cæsar;* a poetului *Q. Horatius* avea cognomen *Flaccus;* a poetului *P. Ovidius* avea cognomen *Naso;* a unui om de stat *M. Iunius* avea cognomen *Brutus;* a unui alt om de stat *Q. Fabius* avea cognomen *Maximus;* o familie din gens *Tremellia* a purtat cognomen *Scrofa.*

Toate aceste întregiri ale numelui ginţii pentru a constitui numele familiei îşi aveau explicaţia lor, căci erau legate fie de anumite însuşiri fizice ori morale, fie de anumite activităţi.

Astfel pentru P. Cornelius *Scipio* se spune că s-a dat acest cognomen, pentru că unul din această familie a servit pentru tatăl său, care pierduse vederea, ca un sprijin sau călăuză permanent, adică pe el se sprijinea ca pe un baston *(scipio* = baston). O altă ramură din gens Cornelia a primit cognomen *Asina*, pentru că unul dintre reprezentanţii ei, trebuind să aducă în sprijinul angajamentului sau afirmaţiei sale nişte garanţi, a venit cu o asină, pe care se găsea încărcată o cantitate mare de aur, ce putea servi drept garanţie. Tremellius, care a purtat cognomen *Scrofa*, se zice că a trebuit să declare la o cercetare, dacă se găseşte în casa sa o scroafă a unui vecin. El, fiindcă sclavii săi tăiaseră acea scroafă, neştiind a cui era, a introdus-o în casă şi a acoperit-o cu veştminte multe, iar peste ele s-a culcat soţia sa; şi a declarat că în casa lui nu se găseşte altă scroafă decît aceea, arătînd spre soţia lui. Cercetătorii, crezînd că vorba scroafă se referea, ca o glumă, la soţia lui, au plecat încredinţaţi că nu se găsea acolo scroafa reclamată, deşi el spusese adevărul, arătînd în spre locul unde se găsea scroafa cea reală.

Pentru cognomen *Cicero*, se bănuieşte că un strămoş al oratorului a putut avea pe faţă o excrescenţă în felul bobului de mazăre *(cicer* = năut*)*; pentru cognomen *Naso*, că un strămoş a putut avea nasul mare *(nasus* = = nas); pentru cognomen *Flaccus*, că un strămoş a putut avea urechile mari şi depărtate de cap (flaccus = urechiatul); pentru cognomen *Cæsar*, că unul din familie s-a născut cu chică *(cæsaries* = chică*)*; pentru cognomen *Maximus*, că a făcut mari servicii liniştii sociale romane; pentru cognomen *Brutus*, că nu avea însuşiri intelectuale *(brutus* = prost). Alţii au avut cognomen *Longus* (cel lung), *Rufus* (cel roşu).

De aici vedem că partea din nume numită *cognomen* corespundea poreclei noastre.

Cele trei nume erau purtate de cei care se bucurau de drepturile de cetăţenie. Quintilianus spune: *Propria liberi, quæ nemo habet, nisi liber* (sunt): *prænomen, nomen, cognomen, tribus* (Caracteristicile proprii ale omului liber şi pe care nu le are decît cel liber, sînt: prænomen, nomen, cognomen, tribul).

Iar în privinţa dreptului de a avea un *nomen gentile*, Cicero scria: *Gentiles sunt, qui inter se eodem nomine sunt; qui ab ingenuis oriundi sunt, quorum maiorum nemo servitutem servivit, qui capite non sunt deminuti* (Membri ai ginţii sînt acei care au acelaşi *nomen gentile;* care sînt născuţi din persoane libere; ai căror strămoşi n-au fost sclavi; care n-au suferit o condamnare cu pierderea drepturilor de cetăţenie).

Astfel, numele format din cele trei elemente dădea, celui ce-l purta, o deosebită prestanţă, distingîndu-l de cei care nu aveau dreptul la un astfel de nume.

Cele trei elemente care compun numele se scriu totdeauna în această ordine. Cîteodată se adaugă, în actele oficiale, şi numele tatălui, al bunicului, al străbunicului. Aceste nume se intercalau între nomen şi cognomen: *M.*(arcus) *Tullius M.*(arci) *f.*(ilius) *M.*(arci) *n.*(epos) *M.*(arci) *pr.*(onepos) *Cicero.*

Mai tîrziu s-a adăogat la nume încă un element, *agnomen*, care se da după faptele mari, de obicei de război, săvîrşite de cineva. Cuvîntul *agnomen* este format din prefixul *ad* (la) şi din *nomen* şi reprezintă un adaos la *nomen.*

Primul om căruia istoria arată că i s-a dat un astfel de agnomen a fost *P. Cornelius Scipio*, căruia i s-a adăugat *Africanus* (învingătorul Cartaginei în Africa); altul a primit agnomen de *Macedonicus*, altul de *Numidicus*, altul de *Achaicus*, ori de *Creticus*, ori de *Balearicus* etc. Cato a avut agnomen de *Censorius*, iar Q. Fabius Maximus a primit agnomen *Cuncator.*

Aceste nume, agnomina, erau personale şi nu se transmiteau urmaşilor. Împăratul Augustus însă, dorind ca şi în timpul său — cînd faptele mari se adăugau la gloria împăratului — să apară totuşi nume amintitoare de victorii, a permis celor care se trăgeau din asemenea strămoşi să adauge la numele lor agnomen al strămoşului glorios. Aşa, au apărut din nou — nu prin fapte vitejeşti, ci prin graţia împăratului — nume care se completau cu: *Africanus*, *Numidicus*, *Macedonicus.* Pînă şi o femeie din gens Mummia şi-a adăugat agnomen *Achaica*, pe care-l purtase un strămoş al său.

Şi prin adopţie se adăuga un nume la cele trei nume ale noii familii, şi anume făurit din nomen al părintelui său cu sufixul *-anus: P. Cornelius Scipio Æmilianus*, fiu al lui *L. Æmilius Paullus* şi adoptat în familia *P. Cornelius Scipio.*

Femeile nu se prezentau cu trei nume. La început, aveau numai prænomen la care au început să adauge: fiica numele tatălui, soţia numele soţului. Uneori fiica punea după numele tatălui un *f.*(ilia)- *Cæcilia Metelli; Cæcilia Q.*(uinti) *Cretici f.*(ilia); *Plotina Traiani; Domitia Bibuli.* S-a folosit şi procedeul ca fiica să aibă două nume: *prænomen* (al său) şi *nomen* (gentilicium, pe care-l avea şi tatăl); iar soţia: *prænomen* (al său) şi *nomen* (gentilicium al soţului, iar mai tîrziu al părintelui său). Către sfîrşitul republicii fiica şi soţia se obişnuia să fie numite numai prin *nomen gentile*, iar dacă erau două cu acelaşi nume, se adăuga la una *maior*, la cealaltă *minor: Fabia maior, Fabia minor. Cognomen* nu foloseau femeile. Tot către sfîrşitul republicii femeile de familie mare au început să apară cu trei nume, iar în timpul imperiului procedeul acesta se întîlneşte mai des: *Livia Medullina cui et cognomen Camillæ erat, Furia Sabina Tranquillina, Otacilia Apollonia Marcella.*

Sclavii la început erau numiţi numai cu numele stăpînului: *Marcipor, Quintipor, Lucipor* (por — puer = servus). Mai tîrziu au un *prænomen* al lor, la care adaugă *nomen gentilicium* al stăpînului, urmat de *prænomen* al stăpînului şi de cuvîntul *servus: Aphrodisius Ploti Gai servus; Pharnaces Egnatii Publii servus: Nicomachus Albi Marci servus.* Sub imperiu a început să se adauge după prænomen al sclavului, cele trei nume ale stăpînului şi cuvîntul *servus: Eleutherus, C. Iuli Florentini servus.*

Cînd sclavul îşi schimba stăpînul prin vînzare sau testament, adăuga la numele noului stăpîn *cognomen* al fostului stăpîn cu sufixul *-anus: Secundus Cæsaris nostri servus Crescentianus.*

Libertul, la început, lua nomen al stăpînului, la care adăuga un *prænomen* oarecare. Apoi a luat și nomen și prænomen al stăpînului și adăuga vechiul său nume drept *cognomen: M. Livius, Augustæ libertus, Ismaurus* (Aici fiind libertul unei femei, a luat prænomen și nomen al tatălui stăpînei). Cu timpul însă liberții au căutat să îndepărteze orice amintire despre starea de sclavie, și mai ales descendenții liberților.

În timpul imperiului se introduce multă dezordine în modul cum se înfățișează numele cetățeanului roman: unii își adaugă mai multe cognomina, alții iau ca prænomen cuvinte care erau cognomina : *Africanus Fabius Maximus.* Alții își fac cele trei nume din nomen al tatălui și al mamei. Astfel fiul lui *C. Salvius Liberalis* și al *Vitellia Rufilla* își ia numele *C. Salvius Vitellianus.* Alții, luînd prænomen și nomen al tatălui, se deosebeau ca frați prin cognomen : astfel cei trei fii ai lui *M. Cosinius Priscus* și ai soției sale *Tuccia Prima* se numesc *M. Cosinius Priscus, M. Cosinius Primus, M. Cosinius Priscianus.* Iar alții, pentru a-și scoate în relief ultimul cognomen adăugat, îl leagă de cel anterior prin *sive* sau *qui et: Eustatius sive Lampadius; M. Detellius Trophimus qui et Fortunatus.*

Scanned with OKEN Scanner

CALENDARUL ROMAN

Romanii, în epoca istorică, au avut ca unitate de măsură pentru timp anul *(annus)*, care era împărţit în douăsprezece luni *(mensis)*. Anii se succedau unul după altul, fără să fi avut un punct de plecare general, de la care să se calculeze ordinea lor, adică fără să fi constituit o eră. De aceea, în timpul republicii, anii nu sînt calculaţi de la un punct de plecare, de la care ar fi început istoria Romei sau de la un alt eveniment, numerotîndu-se de acolo toţi anii în serie, ci erau indicaţi prin numele consulilor respectivi *(Ap. Claudio, L. Volumnio consulibus* = cînd erau consuli Ap. Claudius şi L. Volumnius) sau se numeau din cînd în cînd după vreun eveniment însemnat, cum a fost îndepărtarea regilor *(anno sexagesimo post exactos reges* = în anul al şaizecilea după înlăturarea regilor).

Abia în epoca lui Cæsar şi a lui Cicero, un mare cărturar al timpului, M. Terentius Varro, a stabilit o eră romană, în care a încadrat evenimentele trecutului Romei, fixînd pentru intemeierea Romei o dată care corespunde cu anul 753 înainte de era creştină, la 21 aprilie. Toate evenimentele se calculează de la întemeierea Romei, ceea ce se notează prin abreviere A.U.C. *(ab urbe condita)*. Astfel în anul 243 A.U.C. au fost îndepărtaţi regii şi s-a întemeiat republica, statul fiind condus de cîte doi consuli pe fiecare an. În anul 722 A.U.C. încetează şi republica, şi se întemeiază imperiul, Octavianus rămînînd singur stăpînitor al statului roman.

La început, cele douăsprezece luni ale anului erau calculate după mersul lunii şi aveau cîte 29 sau 30 de zile, în mod alternativ, dînd împreună un total de 354 de zile. Astfel, anul roman rămînea în urmă faţă de anul solar cu 11 1/4 zile.

De cînd au început romanii să calculeze anii cu această durată, nu este stabilit, dar întemeierea calendarului o găsim notată la Titus Livius, istoricul care înfăţişează în mod mai amănunţit trecutul Romei, ca aparţinînd iniţiativei legendarului rege Numa Pompilius, ceea ce însemnează că epoca istorică a moştenit existenţa organizării anului cu douăsprezece luni.

Pentru a corecta diferenţa dintre anul calculat după mersul lunii şi anul solar, s-a întrebuinţat sistemul adăugirii unui număr de zile la finele anului la anumite epoci. Astfel, la început, din doi în doi ani se adăugau la sfîrşitul lunii februarie, în mod alternativ, 22 sau 23 de zile, după ziua numită de noi azi 23 februarie. Aceste zile se numeau *dies intercalares*.

Dar şi acest sistem cu zile intercalate nu corespundea exact cu anul solar şi trebuia ca, în fiecare perioadă de 24 de ani, să se facă o corectură în numărul zilelor intercalare.

Scanned with OKEN Scanner

Organizarea calendarului în fiecare an cu zilele de sărbătoare, cu zilele intercalare, era dată în grija colegiului pontificilor. Însă aceştia n-au fost totdeauna destul de grijulii în introducerea zilelor intercalare — fie din interese materiale, ca achitarea impozitelor, fie din interese politice, ca intrarea magistraţilor în funcţii — ceea ce producea multă tulburare. Aşa, în anul 585 A.U.C. la 15 octombrie a căzut 1 ianuarie a anului următor ; iar de la 701—707 A.U.C. nu s-a introdus nici o zi intercalară.

Această nesiguranţă şi dezordine în conducerea calendarului a determinat pe C. Iulius Cæsar, cînd era stăpînitorul Romei, ca în anul 708 A.U.C. — cu un an înainte de a fi asasinat — să introducă o reformă a calendarului după calculele astronomului Sosigenes.

Acum anul a fost calculat după mersul soarelui ; a fost împărţit în douăsprezece luni, dintre care, şapte de cîte 31 de zile (ianuarie, martie, mai, iulie, august, octombrie, decembrie), patru de cîte 30 de zile (aprilie, iunie, septembrie, noiembrie), şi una de 28 de zile (februarie). Dar pentru că anul calculat astfel dădea 365 de zile şi era mai mic decît anul solar, din patru în patru ani se adaugă o zi lunii februarie, care are în acei ani 29 de zile.

Acest calendar a fost numit *Calendarul Iulian*, după numele întemeietorului. De acest calendar se foloseşte lumea şi astăzi, cu o mică îndreptare adusă sub papa Grigore al XIII-lea la anul 1582.

Numele lunilor aveau formă adjectivală, acordîndu-se cu substantivul *mensis* subînţeles : *Ianuarius (-a, -um)*, *Februarius (-a, -um)*, *Martius (-a, -um)*, *Aprilis (-e)*, *Maius (-a, -um)*, *Iunius (-a, -um)*, *Quintilis (-e)*, *Sextilis (-e)*, *September (-bris, -bre)*, *October (-bris, -bre)*, *November (-bris, -bre)*, *December (-bris, -bre)*.

La început, anul roman începea o dată cu reînvierea naturii şi prima lună a anului a purtat numele zeului Marte *(mensis Martius)*, întrucît el, după legendă, era tatăl lui Romulus, întemeietorul Romei. Tot aşa se explică şi faptul că zilele intercalare se adăugau către sfîrşitul lunii februarie, care era socotită ultima lună a anului, şi anume după ziua de 23 februarie, cînd era sărbătoarea *Terminalia* — în onoarea zeului *Terminus*, zeul hotarelor, limitelor. Acest procedeu a fost menţinut şi în reforma lui Cæsar, cu introducerea unei zile suplimentare în luna februarie, din patru în patru ani. Tot de aceea şi lunile următoare lui iunie poartă numele : a cincea *(Quintilis)*, a şasea *(Sextilis)*, a şaptea *(September)*, a opta *(October)*, a noua *(November)*, a zecea *(December)*.

Începînd cu anul 600 A.U.C. consulii au intrat în funcţiune la 1 ianuarie şi astfel această lună a început a fi privită ca prima lună a anului.

Fiecare lună avea 3 zile principale :

1. *Calendæ* (sau *Kalendæ*) [1], prima zi a lunii respective : *Kalendæ Ianuariæ*, *Kalendæ Februariæ*, *Kalendæ Martiæ*, *Kalendæ Apriles*, *Kalendæ Maiæ*, *Kalendæ Iuniæ*, *Kalendæ Quintiles*, *Kalendæ Sextiles*, *Kalendæ Septembres*, *Kalendæ Octobres*, *Kalendæ Novembres*, *Kalendæ Decembres* ;

---

[1] Cuvîntul *Calendæ* vine de la verbul *calare* (a proclama), pentru că în acea zi pontificele proclama înaintea poporului în ce zi cădeau *Nonæ* şi *Idus* ale lunii respective precum şi sărbătorile. De acolo vine şi cuvîntul *intercalares*, căci şi acele zile trebuia să fie anunţate poporului.

2. *Idus (-uum*, s. f. IV pl.)[1], la jumătatea lunii respective, cînd era lună plină[2]: *Idus Ianuariæ*, *Idus Februariæ* etc. (dar cum jumătatea lunii cădea în unele luni la 14, iar în altele la 15, şi întrucît romanii aveau o aversiune superstiţioasă faţă de numerele pare, au fixat Idele în unele luni la 13, iar în altele la 15);

3. *Nonæ*, care cădeau în intervalul dintre Calendele şi Idele lunii respective, cu 9 zile înainte de Ide, socotindu-se, în calculul lor, atît ziua Idelor cît şi cea a Nonelor (aşa că şi Nonele cădeau în unele luni la 5, iar în altele la 7 ale lunii respective, după cum Idele cădeau la 13 sau la 15 ale lunii). Se scriau deci: *Nonæ Ianuariæ*, *Nonæ Februariæ* etc.

Zilele cuprinse între aceste trei zile principale se numeau după numărul cu care se găseau înaintea zilei principale următoare. Astfel zilele dintre Calendæ şi Nonæ se numeau numărîndu-se cîte zile sînt înainte de Nonæ, cele dintre Nonæ şi Idus se numeau după Idus, iar cele care veneau după Idus se numeau după Calendæ ale lunii următoare.

Astfel, ziua dinaintea fiecărei zile principale, adică ajunul acelei zile principale se numea: *Pridie*[3] *Nonas*, *Pridie Idus*, *Pridie Calendas;* ziua care precede ajunul, fiind a treia zi dinaintea zilei principale — în calcul socotindu-se atît ziua principală cît şi ziua respectivă — se numea *dies tertius ante Nonas (Idus, Calendas);* cea dinaintea acesteia se numea *dies quartus ante Nonas (Idus, Calendas)* şi aşa mai departe.

Pentru exprimarea unei date, trebuind să se întrebuinţeze cazul ablativ, căci este complement circumstanţial de timp, care se află cu întrebarea *quando*, urma să se spună: *die tertio (quarto, quinto . . .) ante Nonas (Idus, Calendas);* însă prin mutarea prepoziţiei *ante* la începutul întregii expresii, s-a zis: *ante diem tertium (quartum, quintum) . . . Nonas (Idus, Calendas) Ianuarias (Februarias, Martias . . .)* şi se abrevia în formula *A.D.III (IV, V . . .) Non. (Id. Cal.* sau *Kal.) Ian. (Febr. Mart. . .)* sau numai III (IV, V. . .) *Non. (Id. Cal.* sau *Kal.) Ian. (Febr. Mart. . .).*

Grupul de cuvinte *ante diem tertium (quartum, quintum. . .) Nonas (Idus, Calendas) Ianuarias (Februarias, Martias. . .)* s-a cristalizat într-o expresie fixă şi invariabilă, care a putut primi înainte prepoziţii ca *in, ad, ex: Ex ante diem tertium Nonas Februarias usque ad ante diem quartum Idus Martias* (de la ziua a treia dinaintea Nonelor lui Februarie pînă la ziua a patra dinaintea Idelor lui Martie, adică de la 3 februarie pînă la 12 martie). *Res dilata est in ante diem decimum Calendas Quintiles* (Chestiunea a fost amînată pentru ziua a zecea dinaintea Calendelor lunii Quintilis, adică pentru ziua de 22 iunie).

În anul 709 A.U.C., anul omorîrii lui C. Iulius Cæsar, luna *Quintilis* a fost numită *Iulius*, după numele reformatorului calendarului; iar în anul 745 A.U.C. luna *Sextilis* a fost numită *Augustus*, după numele primului

---

[1] Cuvîntul *Idus* are rădăcina înrudită cu cea a verbului *dividere* (a împărţi). Această zi, în vechiul calendar, era aşezată la jumătatea lunii, împărţind-o în două părţi.

[2] Se pare că la început unitatea de măsură pentru timp a fost mersul lunii, întrucît *Kalendæ* erau la lună nouă, *Nonæ* la primul pătrar al lunii, *Idus* la lună plină. Aşa se explică şi faptul că atunci cînd anul solar a devenit unitatea de măsură, cele douăsprezece luni au păstrat, pînă la Cæsar, tot constituţia lunară, completîndu-se cu *dies intercalares*. Tot aşa se explică şi calculul zilelor cu cît sînt înaintea zilei principale, căci se arăta cît mai este pînă la faza următoare a lunii, precum şi calculul nonelor, în funcţie de ide, căci idele reprezintă o fază mai importantă, luna plină.

[3] *Pridie* în aceste expresii este construit cu acuzativul; în expresia *pridie eius diei* este construit cu genitivul.

împărat *C. Iulius Cæsar Octavianus*, care-şi adăugase la nume şi cuvîntul Augustus, titlu ce-i fusese conferit de senat şi de popor în anul 726 A.U.C.

Aceeaşi formulă se întrebuinţa şi cînd o dată era exprimată nu în funcţie de una dintre cele trei zile principale ale lunii, ci în funcţie de o sărbătoare: *Accepi tuas litteras ante diem* (a.d.) *quintum Terminalia.*

Pentru că, prin reforma lui Cæsar, ziua care se intercala din 4 în 4 ani, în luna februarie, se adăuga, conform tradiţiei, după 23 februarie *(A.D. VII Kal. Mart.)*, iar ziua de 24 februarie se numea *ante diem sextum Calendas Martias*, acea zi adăugată, spre a nu se modifica numirile celorlalte zile pînă la Calendele lunii martie, a primit numele de *ante diem* **bis sextum** *Calendas Martias*, iar anul respectiv a fost numit *annus bis sextus* sau *bis sextilis*[1], de unde noi avem denumirea: an bisect (în popor: visect) sau bisextil.

Ziua era împărţită în 24 de ore, distribuite în mod egal numericeşte între zi şi noapte, cîte 12 pentru fiecare.

Dar durata orelor de zi şi de noapte depindea de anotimpuri, căci orele din zi începeau să fie numărate de la răsăritul soarelui şi erau terminate la apusul lui, observîndu-se ca sfîrşitul orei a şasea şi începutul orei a şaptea să fie la amiază; din această cauză orele de vară erau mai lungi decît cele de iarnă. Acelaşi lucru se petrecea şi cu orele de noapte, durata lor durînd după anotimpuri.

La echinocţii, zilele fiind egale cu nopţile, orele erau egale între ele, adică cele de ziuă erau egale cu cele de noapte şi erau egale cu orele în care împărţim noi durata unei zile şi a unei nopţi, sau a unei zile astronomice.

La solstiţii însă, cînd diferenţa între zi şi noapte este de şase ore — căci ziua la solstiţiul de vară are 15 ore, iar noaptea 9 ore, şi ziua la solstiţiul de iarnă are 9 ore, iar noaptea are 15 ore — diferenţa între ora de zi şi cea de noapte la romani era foarte mare. Astfel la solstiţiul de vară ora de zi era de 1 oră şi 15 minute (adică 75 de minute), iar ora de noapte era de 45 de minute; la solstiţiul de iarnă ora de zi era de 45 de minute, iar ora de noapte era de 1 oră şi 15 minute (adică 75 de minute).

La început romanii n-au avut instrumente de măsurat timpul, ci se conduceau după cursul soarelui.

Cînd răsărea soarele, începea ziua, iar acel timp se numea *mane;* cînd apunea soarele, se termina ziua, iar acel timp se numea *suprema*; amiaza se numea *meridies*; timpul dinainte de *meridies* se numea *ante* (sau *ad*) *meridiem*, iar cel de după *meridies* se numea *post meridiem* (sau *de meridie).*

Momentul numit *meridies* se preciza după un punct anumit din dosul forului roman, unde stătea un observator, care priveghea cînd ajungea soarele în dreptul lui, avînd obligaţia să anunţe pe consul că este amiaza.

Pe la anul 463 A.U.C. s-a introdus la Roma *cadranul solar*, pe care se urmărea umbra proiectată de un baston în timpul mişcării soarelui. Dar, pentru că acest sistem nu putea ajuta în timpul nopţii şi în zilele fără soare, s-a introdus sistemul *clepsydrelor*, care funcţionau cu apă şi care au fost luate de la greci.

Timpul nopţii era împărţit în patru *vigiliæ*, egale între ele pentru aceeaşi noapte, însă durata lor varia după anotimpuri, sfîrşitul veghei a doua şi începutul celei de a treia fiind la miezul nopţii.

---

[1] Scris şi *bisextus* sau *bisextilis.*

Scanned with OKEN Scanner

Data modernă	ianuarie, august, decembrie cu 31 zile	aprilie, iunie, septembrie, noiembrie cu 30 zile	februarie cu 28 sau 29 zile	martie, mai, iulie, octombrie cu 31 zile
1	**Calendis** *(Kalendis) Ianuariis Augustis, Decembribus)*	**Calendis** *(Kalendis) Aprilibus Iuniis, Septembribus, Novembribus*	**Calendis** *(Kalendis) Februariis*	**Calendis** *(Kalendis) Martiis, Maiis, Iuliis, Octobribus)*
2	A.D. IV	A.D. IV	A.D. IV	A.D. VI
3	A.D. III	A.D. III	A.D. III	A.D. V
4	*Pridie* } *Nonas Ianuarias (Augustas, Decembres)*	*Pridie* } *Nonas Apriles (Iunias, Septembres, Novembres)*	*Pridie* } *Nonas Februarias*	A.D. IV } *Nonas Martias (Maias, Iulias, Octobres)*
5	**Nonis** *Ianuariis (Aug. Dec.)*	**Nonis** *Aprilibus (Iuniis, Septembribus, Novembribus)*	**Nonis** *Februariis*	A.D. III
6	A.D. VIII	A.D. VIII	A.D. VIII	*Pridie*
7	A.D. VII	A.D. VII	A.D. VII	**Nonis** *Martiis Maiis, Iuliis, Octobribus)*
8	A.D. VI	A.D. VI	A.D. VI	A.D. VIII
9	A.D. V	A.D. V	A.D. V	A.D. VII
10	A.D. IV	A.D. IV	A.D. IV	A.D. VI
11	A.D. III	A.D. III	A.D. III	A.D. V
12	*Pridie* } *Idus Ianuarias Augustas, Decembres*	*Pridie* } *Idus Apriles (Iunias, Septembres, Novembres*	*Pridie* } *Idus Februarias*	A.D. IV } *Idus Martias (Maias, Iulias, Octobres).*
13	**Ibidus** *Ianuariis (Augustis, Decembribus)*	**Idibus** *Aprilibus (Iuniis, Septembribus, Novembribus)*	**Idibus** *Februariis*	A.D. III
14	A.D. XIX	A.D. XVIII	A.D. XVI	*Pridie*
15	A.D. XVIII	A.D. XVII	A.D. XV	**Idibus** *Martiis (Maiis, Iuliis, Octobribus)*
16	A.D. XVII	A.D. XVI	A.D. XIV	A.D. XVII
17	A.D. XVI	A.D. XV	A.D. XIII	A.D. XVI
18	A.D. XV	A.D. XIV	A.D. XII	A.D. XV
19	A.D. XIV	A.D. XIII	A.D. XI	A.D. XIV
20	A.D. XIII	A.D. XII	A.D. X	A.D. XIII
21	A.D. XII	A.D. XI	A.D. IX	A.D. XII
22	A.D. XI	A.D. X	A.D. VIII	A.D. XI
23	A.D. X	A.D. IX	A.D. VII	A.D. X
	.....	.....	A.D. bis VI[1]	.....
24	A.D. IX	A.D. VIII	A.D. VI	A.D. IX
25	A.D. VIII	A.D. VII	A.D. V	A.D. VIII
26	A.D. VII	A.D. VI	A.D. IV	A.D. VII
27	A.D. VI	A.D. V	A.D. III	A.D. VI
28	A.D. V	A.D. IV	*Pridie Calendas Martias*	A.D. V
29	A.D. IV	A.D. III		A.D. IV
30	A.D. III } *Calendas (Kalendas) Februarias (Septembres, Ianuarias)*	A.D. III } *Calendas (Kalendas) Maias (Iulias, Octobres, Decembres)*	} *Calendas (Kalendas) Martias*	A.D. III } *Calendas (Kalendas) Apriles (Iunias, Augustas, Novembres)*
31	*Pridie Calendas Februarias (Septembres, Ianuarias)*	*Pridie Calendas Maias (Iulias, Octombres, Decemb).*		*Pridie Calendas Apriles (Iunias, Augustas, Novembres)*

1 În anii bisextili, a căror lună februarie are 29 de zile.

UNITĂŢI DE MĂSURĂ ROMANE

PENTRU GREUTĂŢI

La romani unitatea de măsură pentru greutăţi era **asul** *(as, assis)* sau **libra** *(libra, -æ)*.

Asul avea multipli şi submultipli.

Dintre submultipli, subîmpărţirea cea mai importantă era **uncia** *(uncia, -æ)*, care reprezenta a douăsprezecea parte dintr-un as.

Un as avea greutatea de aproximativ 327 grame, iar uncia de aproximativ 27 grame.

Multiplii asului aveau numele format dintr-un numeral şi din tema cuvîntului as, care se mai numea şi *pondo*, cuvînt nedeclinabil. Ei erau :

Dussis (duo asses) sau *Dupondium (duo pondo)*	2 aşi	*Septussis*	7 aşi
		Octussis	8 »
Sestertius (sesquitertius)	2 1/2 aşi	*Nonussis*	9 »
Tressis sau *trepondium*	3 »	*Decussis*	10 »
Quatrussis	4 »	*Vigessis*	20 »
Quincussis	5 »	*Trigessis*	30 »
Sexcussis	6 »	*Centussis*	100 »

Submultiplii asului îşi au numele fie în funcţie de as, arătînd a cîta parte din as reprezintă, fie în funcţie de uncia, arătînd cîte uncii cuprind şi prezentîndu-se astfel ca multipli ai unciei. Ei sînt :

	în aşi	*în uncii*		*în aşi*	*în uncii*
As	1	12	*Quincunx*	5/12	5
Deunx	11/12	10	*Triens*	1/3	4
Dextans	5/6	11	*Quadrans* (teruncius)	1/4	3
Dodrans	3/4	9	*Sextans*	1/6	2
Bes (bessis)	2/3	8	*Sescuncia* (sesquiuncia)	1/8	1 1/2
Septunx	7/12	7	Uncia	1/12	1
Semis (semissis)	1/2	6			

La rîndul său, *uncia* avea şi ea submultipli :

Semuncia	1/2 de uncie	*Sextula*	1/6 de uncie
Duella	1/3 »	*Scripulum*	1/24 »
Sicilicus	1/4 »		

Scanned with OKEN Scanner

La început, romanii n-au avut, pentru schimb de bunuri, monede în înțelesul modern, ci se serveau de bare de metal, de obicei de aramă (*æs, æris*, subst.n.), pe care le cîntăreau în așa. Unitatea de măsură avea greutatea aproximativă a unui as și se numea *as libralis* sau *æs grave* (fiind cîntărit).

Dar cel mai vechi sistem de apreciere a valorilor la romani a fost în animale, de unde vine și cuvîntul *pecunia, -æ*, care, pe lîngă înțelesul «avere în animale», avea și înțelesul «bani» (de la *pecus, -oris, n.* = turmă).

Multiplii și submultiplii asului ca monedă, purtau aceleași numiri și exprimau, proporțional, aceleași valori față de *as libralis*, pe care le aveau față de asul sau libra, ca unități de măsură pentru greutăți.

În anul 494 A.U.C. romanii, urmînd exemplul grecilor, au instituit monede de argint cu următoarele valori: *denarius* = 10 ași, *quinarius* = 5 ași, *sestertius* = 2 1/2 ași.

Din cauză că valoarea asului de aramă a scăzut foarte mult, denarius a ajuns la valoarea de 16 ași, quinarius la 8 ași, iar sestertius la 4 ași.

Dintre ele, monede de circulație obișnuită era *sestertius*, care mai era numit și *nummus* (ban).

Mai tîrziu s-a introdus și monedă de aur, *aureus* (nummus), care avea valoare de 25 dinari.

Moneda de aur a căpătat utilizare generală în timpul imperiului.

Valoarea aproximativă a sesterțiului era de 0,25 lei argint, iar un aureus valora cam 25 lei argint.

În timpul imperiului valorile au fost mai scăzute.

Cuvîntul sestertius, cînd însoțea cifre era scris în forma HS, prima literă fiind formată din două linii verticale — care reprezintă liniile verticale de la inițialele a două cuvinte LIBRA, căci sesterțiul era format din două libre și jumătate — unite printr-o linie orizontală, iar a doua literă era inițiala cuvîntului SEMIS (jumătate).

În exprimarea sumelor, pentru numere de la 1 la 900 se punea numeralul cardinal înaintea cuvîntului *sestertii* (nom. pl.): *quinquaginta sestertii* (cincizeci de seterți). De la 1000 pînă la 999.000 se punea numeralul cardinal sau distributiv înaintea cuvîntului *milia*, urmat de cuvîntul *sestertiorum* sau mai obișnuit *sestertium* (gen. pl.): *duo milia sestertium* sau *bina milia sestertium* (două mii de sesterți). Dar se putea chiar suprima cuvîntul *milia*, care se subînțelegea, și se spunea numai *duo sestertium* sau *bina sestertium*, cu același înțeles: două mii de sesterți. De la un milion în sus se punea numeralul adverbial corespunzător, urmat de cuvintele *centena milia* (cîte o sută de mii) și de cuvîntul *sestertium: decies centena milia sestertium* (de zece ori cîte o sută de mii de sesterții = 1 000 000), formulă care, prin suprimarea și subînțelegerea cuvintelor *centena milia*, devenea numai *decies sestertium* sau *sestertium decies*, cu același înțeles: un milion de sesterți.

Exprimarea în cifre a acestor valori se făcea astfel:

HS LX = sexaginta sestertii

HS $\overline{XX}$ = viginti milia sestertium sau vicena milia sestertium, unde cuvîntul *milia* a fost înlocuit cu o linie orizontală deasupra numeralului.

$\overline{HSX}$ sestertium decies, unde cuvintele *centena milia* au fost înlocuite cu o linie orizontală deasupra numeralului, și a simbolului sesterțiului, sau

HS $\lceil X \rceil$ au fost înlocuite cu trei linii, dintre care una orizontală deasupra și două verticale pe laturile numeralului.

La moşteniri fracţiunile din întreg (întregul se numea *as)* se notau fie prin subdiviziunile asului *(Heres ex asse* = moştenitor al întregii averi; *Heres ab dodrante* = moştenitor pentru 3/4 din avere), fie prin cuvintele *dimidia*, *tertia*, *quarta* puse pe lîngă cuvîntul *pars (Augustus heredem instituit Liviam ex parte tertia* = Augustus a lăsat moştenitoare pe Livia pentru o treime), fie prin fracţiuni ca *tres quartæ* = trei pătrimi; *duæ quintæ* = două cincimi; *quinque septimæ* = cinci şeptimi etc.

PENTRU LUNGIMI

Unitatea de măsură pentru lungimi era *pes* (piciorul), care reprezenta cam 0,3 m (0,2957 m).

Submultiplii piciorului erau: *palmus*, care era 1/4 din *pes*, şi *digitus*, care era 1/16 din *pes*.

Multiplii cei mai însemnaţi ai piciorului erau:

cubitus (cotul) = 1 1/2 pes
gradus (pasul) = 2 1/2 pedes
passus (pasul dublu) = 5 pedes = 1 1/2 m. aprox. (1,479 m).
actus = 120 pedes

Distanţele pe şosele erau notate prin pietre *(lapis, -idis)*, aşezate la distanţă de 1000 paşi (1478,70 m.), numite *milliaria (milliarium marmor)*. Aceasta era mila romană, care era un multiplu al lui *passus* şi reprezenta aproximativ 1 1/2 km.

PENTRU SUPRAFEŢE

Unitatea de măsură pentru suprafeţe era *pes quadratus* sau *constratus*, care avea ca multiplu principal *iugerum;* acesta era egal cu două *actus* patrate şi avea 28.800 picioare romane patrate, reprezentînd cam un sfert de hectar sau o jumătate de pogon.

PENTRU CAPACITATE

Unitatea de măsură pentru capacităţi era *amphora* sau *quadrantal*, care reprezenta un volum cu dimensiunile: un picior lungime, un picior lăţime şi un picior înălţime, aproximativ 26 litri.

Submultiplii amphorei erau:

Urna = 1/2 amphora
Modius = 1/3 amphora
Congius = 1/8 amphora
Sextarius = 1/48 amphora sau aproximativ 0,54 litru.

La rîndul său *sextarius* avea submultipli, dintre care cel mai important era *cyathus*, care era a douăsprezecea parte din *sextarius*.

Amphora, *urna*, *congius* se întrebuinţau la măsurarea capacităţii numai pentru lichide; *modius* numai pentru solide; *sextarius* şi *cyathus* şi pentru lichide şi pentru solide.

Cea mai comodă de întrebuinţat era *sextarius* cu valoarea de aproximativ o jumătate de litru.

Scanned with OKEN Scanner

CÎTEVA ABREVIERI

Afară de abrevierile notate la capitolele: *Numele la romani*, *Calendarul roman*, *Unităţile de măsură romane*, dăm mai jos încă un număr de abrevieri, care se găsesc mai ales în inscripţii:

Din viaţa publică şi militară

Æd.	= *Ædilis*
Æd. cur.	= *Ædilis curulis*
Æd. pl.	= *Ædilis plebis*
Aug.	= *Augustus*
P.P.	= *Pater patriæ* sau *Primus pilus*
Cæs.	= *Cæsar*
C.R.	= *Civis Romanus*
C.L.	= *Civis Latinus*
Ↄ (C întors)	= *Centurio*
Cos.	= *Consul*
Coss.	= *Consules*
Cens. sau Ces.	= *Censor*
Cl.	= *Classis*
Dec.	= *Decurio*
Des.	= *Designatus*
D.	= *Divus*
Eq. Rom. sau E. R.	= *Eques Romanus*
F.	= *Filius*
Imp.	= *Imperator*
Leg.	= *Legatus* sau *Legio*
L.	= *Lex*
H.L.	= *Hæc lex*
Mil.	= *Miles*
N.	= *Nepos*
O.M.	= *Optimus Maximus*
P.C.	= *Patres Conscripti*
P.R.	= *Populus Romanus*
Pr.	= *Prætor*
Proc. sau Pro. Cos.	= *Proconsul*
Præf. sau Pr.	= *Præfectus*
Pont. Max.	= *Pontifex Maximus*
P.R.Q.	= *Populus Romanus Quiritium*
P.S. sau Pl. Sc.	= *Plebis scitum*
Q.	= *Quæstor*
Q. urb.	= *Quæstor urbanus*
Quir.	= *Quirites*
Resp. sau R.P.	= *Respublisa*
S.	= *Senatus*
S. c.	= *Senatus consultum*
S.P.Q.R.	= *Senatus populusque Romanus*
Q.B.F.F.S.	= *Quod bonum, felix, faustumque sit*
Q.D.B.V.	= *Quod di bene vertant*
Q.B.F.F.F.S.	= *Quod bene, felix, faustum, fortunatumque sit*
Tr. Mil.	= *Tribunus militum*
Tr. pl.	= *Tribunus plebis*
Trib. potest.	= *Tribunicia potestate*
Vet.	= *Veteranus*

Pe pietre funerare

D.S.P.	= *De sua pecunia posuit*	**D.S.P.**	= *De sua pecunia*
D.D.	= *Dono dedit, Dedit, Dedicavit*	**F.**	= *Fecit*
D.M.	= *Dis Manibus*	**F.C.**	= *Faciendum curavit*
D.S.	= *De suo*	**P.**	= *Posuit*
D.S.D.	= *De suo dedit*	**P.C.**	= *Ponendum curavit*
P.I.	= *Poni iussit*	**L.B.**	= *Lubens merito*
P.P.	= *Pecunia publica*	**Q.V.**	= *Qui vixit* (urmează cifra anilor)
H.C.	= *Hic cubat*		
H.S.E.	= *Hic situs est*	**S.T.T.L.**	= *Sit tibi terra levis*
B.M.	= *Bene merenti*	**L.S.**	= *Locus sepulturæ*

În scrisori:

S.	= *Salutem*	**S.V.B.E.E.V.**	= *Si vales, bene est; ego valeo*
S.D.	= *Salutem dicit*		
S.D.P.	= *Salutem dicit plurimam*	**S.T.E.Q.V.B.E.**	= *Si tu exercitusque valetis, bene est.*
S.P.	= *Salutem plurimam*		

Scanned with OKEN Scanner

TABLA DE MATERII

	Pag.
Prefaţa	5
Bibliografie	7
Noţiuni generale	9
Alfabetul	9
Scrierea	9
Pronunţarea	11
Accentuarea	12

MORFOLOGIA

Părţile de vorbire	17
Substantivul	19
Genul	19
Numărul	20
Cazurile	20
Numărul declinărilor	21
Rădăcină, temă, desinenţă, terminaţie, sufix	21
Declinarea I	22
Declinarea a II-a	23
Declinarea a III-a	26
Declinarea a IV-a	30
Declinarea a V-a	33
Declinarea substantivelor compuse	34
Declinarea substantivelor greceşti	35
Declinarea I	35
Declinarea a II-a	36
Declinarea a III-a	36
Adjectivul	38
Comparaţia adjectivelor	42
Numeralul	47
Numeralele cardinale	47
Numeralele ordinale	50
Numeralele distributive	52
Numeralele adverbiale	53
Alte feluri de numerale	54

	Pag.
Pronumele	55
Pronumele personale şi reflexive	55
Pronumele posesive	57
Pronumele demonstrative	59
Pronumele relative	63
Pronumele interogative	65
Pronumele nedefinite	67
Verbul	71
Verbul *sum*	74
Conjugarea verbului *sum*	75
Conjugarea verbului *prosum*	76
Verbul *possum*	78
Conjugarea verbului *possum*	79
Conjugarea I activă	80
Conjugarea I pasivă	81
Conjugarea a II-a activă	82
Conjugarea a II-a pasivă	83
Conjugarea a III-a activă, categoria I	84
Conjugarea a III-a pasivă, categoria I	85
Conjugarea a III-a activă, categoria a II-a	86
Conjugarea a III-a pasivă, categoria a II-a	87
Conjugarea a IV-a activă	88
Conjugarea a IV-a pasivă	89
Verbele deponente	90
Conjugarea I deponentă	91
Conjugarea II-a deponentă	92
Conjugarea III-a deponentă, categoria I	93
Conjugarea III-a deponentă, categoria II	94
Conjugarea IV-a deponentă	95
Verbele semideponente	96
Conjugarea perifrastică	96
Conjugarea perifrastică a verbului laudo	97
Forma activă	97
Forma pasivă	97
Observaţii asupra conjugărilor	98
Observaţii asupra tulpinelor verbale	99
Verbele anomale	101
Conjugarea verbului *volo*	102
Conjugarea verbului *eo*	105
Conjugarea verbului *fero*	107
Conjugarea verbului *fio*	110
Conjugarea verbului *edo*	112
Verbele defective	113
Verbele nepersonale	116
Adverbul	117
Adverbul de timp	117
Adverbul de loc	117
Adverbul de cantitate	118
Adverbul de afirmare	118

Scanned with OKEN Scanner

Pag.

Adverbul de negare 118
Adverbul de întrebare 118
Adverbul de îndoială 118
Adverbul de mod 118
Compararea adverbelor de mod 120
Prepoziția 122
Conjuncția 126
Interjecția 128

SINTAXA

Propoziția 131
Propoziția afirmativă 131
Propoziția negativă 131
Propoziția interogativă independentă 133
Propoziția simplă 135
Subiectul și predicatul 135
Subiectul 136
Predicatul 136
Acordul predicatului cu subiectul 137
Acordul predicatului cu mai multe subiecte 139
Propoziția dezvoltată 142
Atributul 142
Atributul adjectival 143
Atributul substantival 144
Apoziția 146
Complementul 148
Complementul direct 148
Complementul indirect 152
cu verbe: în cazul dativ 152
cu verbe: în cazul genitiv 157
cu verbe: în cazul ablativ 159
Complementul adjectivului: 160
în cazul genitiv 160
în cazul dativ 162
în cazul ablativ 163
Complementul comparativului și al superlativului 164
Complementul pronumelor 167
Complementul unui adverb 168
Complementul interjecției 168
Complementele circumstanțiale 170
Complementul circumstanțial de cauză 170
Complementul circumstanțial de mod 172
Complementul circumstanțial de loc 174
Complementul circumstanțial de timp 181
Complementul circumstanțial instrumental 184
Complementul circumstanțial de măsură 186
Complementul circumstanțial de relație 188

Scanned with OKEN Scanner

Pag.

Propoziția independentă 190
Întrebuințarea modurilor 190
Indicativul 190
Conjunctivul 192
Imperativul 195
Infinitivul 197
Fraza 199
Fraza formată prin juxtapunere 200
Fraza formată prin coordonare 201
Conjuncțiile coordonatoare 202
Conjuncțiile copulative 202
Conjuncțiile disjunctive 210
Conjuncțiile adversative 213
Conjuncțiile cauzale 217
Conjuncțiile conclusive 220
Fraza formată prin subordonare 222
Propoziția atributivă 223
Propoziția completivă 226
Propoziția completivă infinitivală 227
Propoziția completivă conjunctivală 235
Propoziția completivă introdusă prin *quod* 239
Propoziția completivă interogativă indirectă 241
Propozițiile circumstanțiale 244
Propoziția temporală 244
Substituirea propoziției temporale 250
Propoziția cauzală 252
Substituirea propoziției cauzale 255
Propoziția concesivă 256
Substituirea propoziției concesive 259
Propoziția condițională 260
Substituirea propoziției condiționale 268
Propoziția finală 269
Substituirea propoziției finale 271
Propoziția consecutivă 274
Propoziția comparativă 277
Propozițiile care încep cu pronume relativ 281
Tabloul propozițiilor circumstanțiale 283
Consecutio temporum 284
Înțelesul timpurilor 284
Tabloul raportului timpurilor indicativului între ele 286
Întrebuințarea timpurilor conjunctivului în propoziții subordonate 289
Oratio obliqua 295
Trecerea din oratio recta în oratio obliqua 297
Întrebuințarea modurilor 297
Întrebuințarea pronumelor personale 299
Vorbirea indirectă în înțelesul larg 300
Ordinea cuvintelor în propoziție (Topica) 302
Ordinea propozițiilor în frază 313
Organizarea perioadelor 318

Scanned with OKEN Scanner

Pag.

Figuri gramaticale şi stilistice 322
Figuri etimologice 322
Figuri sintactice 323
Figuri de înţeles sau tropi 328
Figuri de cugetare 329
Formarea cuvintelor 331
Familie de cuvinte 331
Derivarea 333
Derivarea substantivelor 334
Derivarea adjectivelor 336
Derivarea verbelor 337
Derivarea adverbelor 338
Compunerea 339
Compunerea cu prefixe 340
Compunerea cu alte categorii de cuvinte 342
Noţiuni de prosodie 345
Reguli generale care se aplică silabelor iniţiale şi interne 345
Reguli generale pentru silabele finale 350
Declinarea substantivelor şi adjectivelor 350
Pronumele 351
Numeralul 352
Conjugarea 352
Cuvintele invariabile 354
Noţiuni de metrică 355
Felurile măsurilor 356
Hexametrul 356
Pentametrul 360
Distihul elegiac 360
Metrica odelor şi epodelor lui Horatius: Măsurile 361
Versurile logaedice 361
Alte feluri de versuri 363
Gruparea versurilor 365
Versuri întrebuinţate de alţi poeţi 369
Versuri întrebuinţate pentru poezia întreagă 373
Strofe 373
Numele la romani 374
Calendarul roman 379
Unităţi de măsură romane 384
Pentru greutăţi 384
Monede 385
Pentru lungimi 386
Pentru suprafeţe 386
Pentru capacitate 386
Cîteva abrevieri 387

Scanned with OKEN Scanner

Dat la cules 14.03.1958. Bun de tipar: 10.06. 1958. Tiraj: 8000+150 exemplare. Hîrtie: semivelină de 65 gr. m.p. Format 70×100/16. Coli editoriale: 33,06. Coli tipar: 24,75 A.: 4861/958. Pentru bibliotecile mari indicele de clasificare 4(471)-5. Pentru bibliotecile mici indicele de clasificare: 4—5

Tiparul executat la Intreprinderea Poligrafică nr. 4
Calea Şerban Vodă nr. 133, Bucureşti — R.P.R.

5

Scanned with OKEN Scanner